T.C.
KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇEPER KUŞAK ANALİZİNİN SİSTEMATİZE EDİLMESİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ

Muzaffer Ali ARAT

DOKTORA TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Temmuz - 2023
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Muzaffer Ali ARAT tarafından hazırlanan 'Çeper Kuşak Analizinin Sistematize Edilmesi: Şanlıurfa Örneği' adlı tez çalışması 28/07/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri **İmza**

Başkan
Prof. Dr. Tolga ÜNLÜ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet TOPÇU

Üye
Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

Üye
Doç. Dr. Yener BAŞ

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖNCEL

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Mevlüt Uyan
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Muzaffer Ali ARAT

Tarih: 28.07.2023

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ÇEPER KUŞAK ANALİZİNİN SİSTEMATİZE EDİLMESİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ

Muzaffer Ali ARAT

Konya Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet TOPÇU

2023, 375 Sayfa

Jüri
Prof. Dr. Tolga ÜNLÜ
Prof. Dr. Mehmet TOPÇU
Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY
Doç. Dr. Yener BAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖNCEL

Bu tez, ilk olarak yirminci yüzyılın ilk yarısında Herbert Louis tarafından önerilen ve MRG Conzen tarafından geliştirilen çeper kuşak konsepti ve analizinin geliştirilmesini ele almaktadır. Araştırma öncelikle dünya çapında gerçekleştirilmiş çeper kuşak konsepti uygulamalarına odaklanarak analiz yönteminin temel zayıflıklarını ortaya koymaktadır. Konseptin karmaşık terminolojisi, güçlü bir metodoloji inşasının zayıflığı, çeper kuşak analiz sürecinde uygulama adımlarının yeterince tanımlanmamış olması, sistematik bir analiz yönteminin yeterli düzeyde ortaya konmamış olması ve planlama pratiklerinde yeterince ele alınmaması bu temel zayıflıklar arasındadır.

Bu tez sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tezin amacını, önemini, araştırma aşamalarını ve tezin kapsamını ele almaktadır. İkinci bölüm literatür araştırmasıdır. Bu bölümde neoliberaliz dair kısa bir literatür araştırması ve kentsel morfoloji literatürünün güçlü bir incelemesini sunmaktadır. Kentsel morfoloji yaklaşımları tanımlanmakta, tarihi-coğrafi yaklaşımın detaylı bir araştırması sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çeper kuşak konseptinin dünyadaki uygulamaları yöntemsel açıdan tartışılmaktadır. Dördüncü bölüm yöntem tasarımını içermektedir. Burada daha sistematik bir çeper kuşak analiz yöntemi ortaya konulmaktadır. Yöntem sekiz uygulama adımından oluşmakta, bu adımların nasıl uygulanacağını ele alarak çeper kuşak alanlarının, değişimlerinin, kullanım ve formlarının ortaya konulmasına odaklanmakta ve bütün bunların hiyerarşik bir düzen içerisinde tanımlanmasını ele almaktadır. Hiyerarşik düzen içerisinde tanımlanan birinci seviye çeper kuşak oluşum süreçlerine, ikinci seviye çeper kuşak değişim süreçlerine, üçüncü seviye ise çeper

kuşak kullanım ve formlarına tekabül etmektedir. Beşinci bölüm Urfa'nın temel kentsel boyutlarını ve kentsel evrimini sunmaktadır. Altıncı bölüm Urfa Çeper kuşak analizlerini ele almaktadır. Yedinci bölüm ise Urfa çeper kuşak alanlarının genel bir değerlendirmesi ve tartışmasını, neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında meydana gelen çeper kuşak değişimlerin arka planını ve çeper kuşak konseptinin kent planlama pratiklerindeki potansiyeline vurgu yapılmaktadır. Son bölüm ise tezin sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Yöntemin Urfa örnekleminde uygulanması, yöntemin açıklığını ve uygulanabilirliğini göstermektedir. Bu tez yöntemsel katkıya ek olarak neoliberal politikaların çeper kuşak alanlarını etkileme biçimini ortaya koymaktadır. Bu tez, ayrıca çeper kuşak konsepti ve analiz yönteminin çeper kuşak alanlarının korunmasına, değişim ve koruma arasında dengenin sağlanmasına ve geniş bir yelpazeye sahip olan kent planlama pratiklerine güçlü bir temel sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent formu, Kentsel morfoloji, Tarihi-coğrafi yaklaşım, Çeper kuşak, Neoliberalizm, Şanlıurfa.

ABSTRACT

PhD THESIS

SYSTEMATIZING THE FRINGE BELT ANALYSIS: THE CASE OF ŞANLIURFA

Muzaffer Ali ARAT

Konya Technical University
Institute of Graduate Studies
Department of Urban and Regional Planning

Advisor: Prof. Mehmet TOPÇU

2023, 375 Pages

Jury
Prof. Tolga ÜNLÜ
Prof. Mehmet TOPÇU
Associate Prof. Kıvanç ERTUĞAY
Associate Prof. Yener BAŞ
Assitant Prof. Hale ÖNCEL

This thesis addresses enhancement of the fringe belt anaysis, firstly proposed by Herbert Louis and developed by MRG Conzen in the first half of the twentieth century. The research primarily focuses on the applications of the concept of fringe belt that have been developed worldwide, revealing the main weaknesses of the implementation way of the concept. The complex terminology of the concept, the lack of a strong construction of the methodolgy, the lack of definition of the implementation steps, the lack of a systematic way of implementation and the lack of its usage in planning practice are the weaknesses, to name the most important.

This thesis consists of eight chapters. The first chapter includes the purpose of the thesis, its importance, the research phases and the scope of the thesis. The second chapter is the literature review. This section presents a brief literature review on neoliberalism and a robust review of urban morphology. Urban morphology approaches are described and a detailed study of the historical-geographical approach is presented. In the third chapter, the applications of the belt concept worldwide are discussed in methodical terms. The fourth chapter includes the design of the methodology. Here, a more systematic approach to the fringe belt concept and its analysis is introduced. The method consists of eight implementation steps and focuses on how to implement these steps, by revealing fringe belts, their modifications, uses and forms in a hierarchical manner. Three orders are considered for the identification of fringebelts. First-order corresponds the formation of fringe belts. Second-order defines modifications. Third-order describe lans utilization and form.

The fifth chapter presents the basic urban dimensions and urban evolution of Urfa. The sixth chapter deals with the fringe belt analyses of Urfa. In the seventh chapter, a general evaluation and discussion of the fringe belts of Urfa, the background of the fringe belt modifications that occurred in the neoliberal era and the potential of the fringe belt concept in urban planning practice are emphasized. The last section presents the results of the thesis.

The methodology tested in Urfa confirms its clarity and robustness. In addition to the methodological contributions to the development of the method, this thesis reveals the way neoliberal policies affect urban fringe belts. The thesis clearly reveals a basis for the conservation of urban fringe belts, providing a balance between change and conservation, and a basis for a wide range of urban planning applications.

Keywords: Urban form, Urban morphology, Historico-geographical approach, Fringe belt, Neoliberalism, Şanlıurfa

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında öncelikle bana değerli katkılarını sunan, her çıkmaza girdiğimde desteklerini esirgemeyen, akademik hayatımda bana kapılar açan danışmanım Mehmet Topçu'ya en derin teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Tezin her aşamasında değerli katkılarını ve desteklerini ortaya koyan Tez İzleme Komitesi üyeleri olan değerli hocalarım Kıvanç Ertuğay ve Hale Öncel'e minnettarlıklarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin veri toplama aşamasında her ihtiyacım olduğunda yardımını esirgemeyen arkadaşım Mahmut İstemil'e bu bu süreçte yardımlarını sunan İsa Karahan'a en derin teşekkürlerimi sunarım. Verilerin düzenlenmesi ve analizlerin elde edilmesi sürecinde günün her anında yardımıma koşan, inanılmaz derecede fedakârlık eden arkadaşım Zahir Nazlı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca verilerin toplanması sırasında yönlendirmeleriyle yardımlarını sunan sanat tarihçisi Cihat Kürkçüoğlu ve teorik çerçevede dolaylı olarak bu teze katkısı olan Vitor Oliveira'ya yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Görüşmelerde doğrudan ve dolaylı katkı sunan Şanlıurfa Şehir Plancıları Odası İl Temsilciliğine, Şanlıurfa Mimarlar Odasına, Şanlıurfa Barosuna teşekkür ederim. Ayrıca, Google Earth'ün sunduğu harikulade kaynaklar için teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin gelişmesinde harika katkılar sunan ve doktora tezi olarak kabul eden değerli jüri üyeleri, Tolga Ünlü, Yener Baş, Mehmet Topçu, Kıvanç Ertuğay ve Hale Öncel'e en derin teşekkürlerimi sunarım.

Ve bu tezin başından sonuna kadar beni cesaretlendiren ve desteklerini sunan aileme, bana sonsuz desteklerini sunan, sabır gösteren ve güleryüzüyle motivasyonumu arttıran biricik eşim Esra'ya minnettarlığımı sunarım.

Muzaffer Ali ARAT
KONYA-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv

ABSTRACT vi

ÖNSÖZ viii

İÇİNDEKİLER ix

KISALTMALAR xiii

ŞEKİL LİSTESİ xiv

TABLO LİSTESİ xxv

BÖLÜM 1: GİRİŞ 1

1. 1. PROBLEM TANIMI VE MOTİVASYON 1

1.2. TEZİN AMACI 2

1.3. TEZİN ÖNEMİ 2

1.4. ARAŞTIRMA AŞAMALARI 3

1.5. TEZİN KAPSAMI 3

BÖLÜM 2: KENTSEL MORFOLOJİ VE NEOLİBERALİZM KAVRAMLARI 5

2.1. KENTSEL MORFOLOJİ KAVRAMI 5

2.1.1. Kentsel Morfoloji Kavramının Tanımı 5
2.1.2. Kentsel Morfolojinin Kısa Tarihi 7
2.1.3. Kentsel Morfoloji Uygulama Alanları 9
2.1.4. Kentsel Morfolojiye Yaklaşımlar 10
2.1.4.1. Tarihi-coğrafi yaklaşım 11
2.1.4.2. Tipolojik ve Süreçsel Yaklaşım 11
2.1.4.3. Space Syntax 12
2.1.4.4. Mekânsal Analitik Yaklaşım 14
2.1.5. Kentsel Morfolojiye Tarihi-Coğrafi Yaklaşım 14
2.1.5.1. MRG Conzen ve fikirleri 14
2.1.5.2. Aksiyom ve prensipler 15
2.1.5.3. Konseptler ve terminoloji 17
Form Kompleksleri 17
Morphological Frame 18
Burgage cycle 19
Sabitleme Hattı (*Fixation Line*) 20
Çeper kuşak (fringe-belt) 20
Morfolojik bölge 22

2.2.NEOLİBERALİZM KAVRAMI 23

2.2.1. Neoliberalizm ve Yapılı Çevre İlişkisi 24
2.2.2. 1980 Sonrası Neoliberal Bütünleşme Ekseninde Türkiye 27
2.2.3. 2000 Sonrası Türkiye'de Neoliberal Politikalar 28

BÖLÜM 3: ÇEPER KUŞAK KONSEPTİ 31

3.1. ÇEPER KUŞAK KONSEPTİ TEORİSİ 31

3.1.1.Çeper Kuşak Teorisinin Temelleri 31
3.1.2. Çeper Kuşak Konseptinin Oluşumu 34
3.1.3. Çeper Kuşak Konsepti Uygulama Alanları 35

3.2. ÇEPER KUŞAK KONSEPTİNİN DÜNYADAKİ UYGULAMALARI 37

3.2.1. Avrupa 37
Berlin, Almanya (1936) 37
Alnwick, İngiltere (1960) 38
Newcastle, İngiltere (1962) 39
Ludlow, Conway ve Whithorn, İngiltere (1966) 41
Tyneside, İngiltere (1967) 43
Glasgow, İngiltere (1972) 44
Falkirk, İngiltere (1974) 46
Cirencester, İngiltere (1976) 46
Arundel ve Warwick, İngiltere (1977) 47
Manchester, İngiltere (1978) 48
Aberystwyth, İngiltere (1979) 49
Birmingham, İngiltere (2001) 50
Rennes, Nantes, Tours, Fransa (2003) 51
Sligo, İrlanda (2004) 52
Como, İtalya (2004) 53
Bromsgrove, İngiltere (2007) 55
Alkmaar, Hollanda (2007) 55
Karlovac ve Osijek, Hırvatistan (2008) 56
Upplands Väsby, İsveç (2009) 58
St. Petersburg, Rusya (2009) 58
Nicosia (Lefkoşa), Kıbrıs (2018) 59
Birmingham, İngiltere (2019) 60
3.2.2. Asya 61
Bağdat, Irak (1974) 61
Pingyao, Çin (2011) 62
Nanjing, Çin (2017) 62
Foshan, Çin (2019) 63
3.2.3. Kuzey Amerika 64
Madison, Wis., ABD (2009) 64
Mineral Point, Wis., ABD (1997) 65
Paris, Ill., ABD (2001) 66
Lanzville, Kanada (2009) 67
3.2.4. Orta ve Güney Amerika 68
Morelia, Meksika (1999) 68

Salvador, Brezilya (2022) 69
3.2.5. Afrika 70
Lusaka, Zambiya (2009-1993) 70
3.2.6. Okyanusya 71
Auckland, Yeni Zelanda (2008) 71
3.2.7. Türkiye 72
Mersin (2013) 72
Bursa (2015) 73
İstanbul (2018) 74
İstanbul (2019) 75
Çorum (2019) 77
3.2.8. Sentez 78

BÖLÜM 4: METODOLOJİ 85

4.1. ÇEPER KUŞAK ANALİZİ İÇİN SİSTEMATİK BİR YÖNTEM TASARIMI 85

4.2. ÇALIŞMA ALANI SEÇİMİ 90

BÖLÜM 5: URFA'NIN KENTSEL YAPISI VE TARİHSEL GELİŞİMİ 93

5.1.ÇALIŞMA ALANININ TANIMI 93

5.2.TEMEL KENTSEL BOYUTLAR 94

5.2.1. Çevresel Boyut: Konum ve İklim 94
5.2.2. Ulaşım 96
5.2.3. Ekonomik Boyut 96
5.2.4. Demografik Yapı 97

5.3.TARİHİ ÇERÇEVE VE KENTSEL EVRİM 98

5.3.1. Tarih Öncesi İlkçağda Urfa 102
5.3.2. Tarih Dönemi İlkçağda Urfa 110
5.3.3. Selevkoslar Dönemi 113
5.3.4. Bağımsız Krallık Dönemi 115
5.3.5. Roma-Bizans Dönemi (M.Ö. 3. Yüzyıl ile M.S 600'lü yıllar arası) 118
5.3.6. İslami Dönem (Arap Dönemi) 120
5.3.7. Bizans Dönemi 121
5.3.8. Haçlı Kontluğu Dönemi 122
5.3.9. 12. ve 14. Yüzyıl arası Dönem (Franklar, Eyyubiler -1144-1517) 123
5.3.10. Osmanlı Dönemi 124
5.3.11. Cumhuriyet dönemi 133

BÖLÜM 6: URFA'NIN ÇEPER KUŞAK GELİŞİMİ 142

6.1. İÇ ÇEPER KUŞAK ALANLARI 143

6.1.1 İç Çeper Kuşak Analizine Yönelik Materyal: Tarihi haritalar, fotoğraflar ve anlatımlar 144
6.1.2 İç Çeper Kuşak Analizi 163

6.2. ORTA ÇEPER KUŞAK ALANLARI 182

6.2.1 Orta Çeper Kuşak Analizine Yönelik Materyal: Haritalar, Hava Fotoğrafları, Planlar ve Uydu Görüntüleri 183
6.2.2 Orta Çeper Kuşak Alanları Analizi 193

6.3. DIŞ ÇEPER KUŞAK ALANLARI 210

6.3.1 Dış Çeper Kuşak Analizine Yönelik Materyal: Haritalar, Hava Fotoğrafları, Planlar ve Uydu Görüntüleri 211
6.3.2 Dış Çeper Kuşak Alanları Analizi 222

6.4. İÇ, ORTA VE DIŞ ÇEPER KUŞAK SENTEZİ 240

6.5. ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİMLERİ 245

6.6. ÇEPER KUŞAK KULLANIM VE FORMLARI 259

6.7 URFA ÇEPER KUŞAK SENTEZİ 270

6.8 ÇEPER KUŞAK ALANLARINDA NEO-LİBERAL DÖNEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER 288

6.8.1. Kentsel Çeper Kuşak Alanlarında 2000 Yılları Sonrasında Meydana Gelen Değişimler 288
6.8.2. Büyük Ölçekli Değişimler: Eski Otogar, Karayolları Tesisi ve Eski Sanayi Alanı 294

BÖLÜM 7: DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA 307

7.1 URFA ÇEPER KUŞAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 307

7.2 ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİMLERİNDE NEO-LİBERAL POLİTİKA ETKİLERİ 310

7.3 METODOLOJİNİN KENTSEL MORFOLOJİ BİLGİ ALANINA KATKISI 312

7.4. PLANLAMA PRATİKLERİNDE ÇEPER KUŞAK KONSEPTİ VE ANALİZİNİN ROLÜ 315

BÖLÜM 8: SONUÇ 317

REFERANSLAR 321

EKLER 336

KISALTMALAR

ABM: Agent-based Models

AKP: Adalet ve Kalınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

CA: Celular Automata

DÇK: Dış Çeper Kuşak

DEDAŞ: Dicle Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GSMH: GayriSafi Milli Hâsıla

IÇK: İç Çeper Kuşak

IFB: Inner FringeBelt (İç Çeper Kuaşk)

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KAKS: Kat Alanı Katsayısı

KDKÇA: Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanı

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

MFB: Middle Fringe Belt (Orta Çeper Kuşak)

OÇK: Orta Çeper Kuşak

OFB: Outer Fringe Belt (Dış Çeper Kuşak)

PTT: Posta, Telefon, Telgraf

TAKS: Taban Alanı Katsayısı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEDAŞ: Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi

TOKİ: Toplu Konut İdaresi

TÜİK: Türkiye İstatistk Kurumu

UCL: University College London

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Tezin kapsamı 4

Şekil 2.1 Kentsel morfolojinin kentlerdeki toplumsal yaşantımız üzerindeki katkıları ... 5

Şekil 2.2 Kentsel morfoloji alanının genel çerçevesi (Arat, 2023) 7

Şekil 2.3 İki boyutlu plan (ground plan/two dimensional plan) (Whitehand, 1981) 18

Şekil 2.4 *Morphological frames* (Morfolojik çerçeveler) (MP Conzen, 2018) 19

Şekil 2.5 Parsel gelişim döngüsü (M. P. Conzen, 2018) 19

Şekil 2.6 Sabitleme Hatları (*Fixation Lines*), Como, Italya (MP Conzen, 2018) 20

Şekil 2.7 Alnwick çeper kuşak alanları (M. R. G. Conzen, 1960) 21

Şekil 2.8 Metropoliten ölçekte çeper kuşak alanları (M. P. Conzen, 2009) 21

Şekil 2.9 Ludlow morfolojik bölgeleri (M. R. G. Conzen, 1988) 22

Şekil 3.1 Yapı döngüsüne ilişkin olarak Çeper kuşak modeli (MP Conzen, 2009) 32

Şekil 3.2 Berlin çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009) 38

Şekil 3.3 Alwick çeper kuşak alanları (Conzen, 1960) 39

Şekil 3.4 Newcastle çeper kuşak alanları (Whitehand, 1967) 40

Şekil 3.5 Newcastle iç çeper kuşak alanları ile orta ve dış çeper kuşak alanlarından parçalar 40

Şekil 3.6 Ludlow yapı tipleri, arazi kullanımı ve plan tipleri (Conzen, 1966) 41

Şekil 3.7 Conway yapı tipleri ve arazi kullanımı ve plan üniteleri (Conzen, 1966) 42

Şekil 3.8 Whithorn yapı tipleri ve arazi kullanımı ve plan üniteleri (Conzen, 1966) 43

Şekil 3.9 Tyneside çeper kuşak alanları (Whitehand, 1967) 44

Şekil 3.10 Glasgow orta çeper kuşak alanı parçasının arazi kullanımı (Whitehand ve Morton, 2006) 45

Şekil 3.11. Falkirk çeper kuşak alanları (Barke, 1974) 46

Şekil 3.12. Cirencester çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009) 47

Şekil 3.13 Arundel çeper kuşak alanları (Slater, 1977) 47

Şekil 3.14. Warwick çeper kuşak alanları (Slater, 1977) 48

Şekil 3.15 Manchester'ın morfolojik ve işlevsel yapısı (Whitehand, 1981) 49

Şekil 3.16. Aberystwyth fixation line ve çeper kuşakları (Carter & Wheatley, 1979) ... 50

Şekil 3.17 Birmingham Edwardian orta çeper kuşağının arazi kullanımı (Whitehand, 2001) 51

Şekil 3.18 Rennes, Nantes ve Tours çeper kuşak alanları (Ducom, 2003) 52

Şekil 3.19. Sligo çeper kuşak alanları, İrlanda (Sligo Country Council, 2004) 53

Şekil 3.20 Como çeper kuşak alanları (MP Conzen ve diğ. 2012) 54

Şekil 3.21 Sol: Bromsgrove iç çeper kuşak alanı, sağ: plan ünitelerinin hiyerarşik düzeni (Bienstman, 2007) 55

Şekil 3.22. Alkmaar, Hollanda, iç çeper kuşak alanı (Bienstman, 2007) 56

Şekil 3.23 Karlovac iç çeper kuşağı ve mekân karakteristikleri (Krajnik ve diğ., 2008) 57

Şekil 3.24 Osijek iç çeper kuşağı ve mekân karakteristikleri (Krajnik ve diğ., 2008) ... 57

Şekil 3.25. Upplands Väsby, İsveç çeper kuşak alanları (Whitehand, 2009) 58

Şekil 3.26 St. Petersburg orta çeper kuşağının iç kenarı (Whitehand, 2009) 59

Şekil 3.27 Nicosia (Lefkoşa) çeper kuşak alanları 60

Şekil 3.28 Birmingham Edwardian çeper kuşak alanı (Zhang, 2019) 60

Şekil 3.29. Bağdat, Irak çeper kuşak alanları (MP Conzen 2009) 61

Şekil 3.30 Pingyao çeper kuşak alanı (Whitehand ve diğ., 2011) 62

Şekil 3.31 Nanjing çeper kuşak alanları (Whitehand ve Gu, 2017) 63

Şekil 3.32 Foshan çeper kuşak alanları (Lihua ve diğ., 2019) 64

Şekil 3.33 Madison, Wis., ABD iç ve orta çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009) 65

Şekil 3.34 Mineral Point, Wis., ABD çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009) 66

Şekil 3.35 Paris, Ill., ABD çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009) 67

Şekil 3.36. Lantzville, İsveç çeper kuşak alanları (Whitehand, 2009) 68

Şekil 3.37 Morelia, Meksika çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009) 68

Şekil 3.38 Salvador, Brezilya çeper kuşak alanları (Spolaor ve Oliveira, 2022) 69

Şekil 3.39 Lusaka Zambiya orta çeper kuşak alanı (Whitehand, 2009) 70

Şekil 3.40 Auckland, Yeni Zelanda çeper kuşak alanları (Gu, 2008) 71

Şekil 3.41 Mersin çeper kuşak alanları (Ünlü, 2013) 72

Şekil 3.42. Mersin iç çeper kuşak kullanımlarının farklı bölümlerinden arazi kullanımları (Ünlü, 2013) 73

Şekil 3.43 Bursa çeper kuşak alanları (Yılmaz&Terzi, 2015) 74

Şekil 3.44 Kadıköy (yukarıda) ve Haliç (aşağıda) çeper kuşak değişimleri (Kubat & Hazar, 2018) 75

Şekil 3.45 İstanbul çeper alanları analizi için seçilen çalışma alanları (Kubat, 2019) ... 76

Şekil 3.46. İstanbul (Tarihi Yarımada'yı içeren) çeper kuşak oluşum ve değişim süreci (Kubat, 2019) 77

Şekil 3.47 Çorum 2019 çeper kuşak gelişimi ve Çorum çeper kuşak alanları (Kaya, 2019) 78

Şekil 4.1 Çalışmanın yöntemi 88

Şekil 4.2 Urfa çalışma alanı sınırı ve çeşitli ölçeklerdeki lokasyonu 90

Şekil 4.3 Urfa kenti ve çevresi genel kullanım alanları 91

Şekil 5.1. Urfa çalışma alanı 93

Şekil 5.2. Urfa kentinin Türkiye (üst) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi (alt) içerisindeki konumu 94

Şekil 5.3 Urfa kent içi ana bağlantılar ve diğer kentlerle ulaşımı sağlayan bağlantılar (Google Earth, 2021) 95

Şekil 5.4 Urfa kentinin dönemlere göre mekânsal gelişimi 102

Şekil 5.5 Söğüt Tarlası - Bozova 103

Şekil 5.6 Biris Mezarlığı - Bozova 104

Şekil 5.7 Nevali Çori'nin eski durumunu gösteren gravür 105

Şekil 5.8 Nevali Çori'deki yapılar 105

Şekil 5.9 Göbeklitepe'de T biçimli taşlarla donatılmış oda 106

Şekil 5.10 Göbeklitepe odalar bütününü gösteren kompleks 107

Şekil 5.11 Karahantepe neolitik dönem yerleşmesinden bir bölüm 108

Şekil 5.12 Gürcütepe Neolitik dönem yerleşmeleri 108

Şekil 5.13 Kalkolitik döneme ait Aşağı Yarımca Höyük 110

Şekil 5.14 Lidar Höyük Topoğrafik Planı 1981 112

Şekil 5. 15 Urfa kent surlarının izleri 115

Şekil 5.16 Osrhoene Krallığı ve sınırları (Segal, 2005)..... 116

Şekil 5.17 Kral Abgar mozaiğinin genel görünümü (Güler, 2020 içinde, Fotoğraf A. Cihat Kürkçüoğlu) 117

Şekil 5.18 Osrhoene, Roma ve Bizans dönemi kentsel kullanım alanları 119

Şekil 5.19 Hisar olarak bilinen bugünkü Mahmutoğlu Kulesi (Fotoğraf yazar tarafından – 28 Kasım 2022)..... 121

Şekil 5.20 Urfa Haçlı Kontluğunu da içeren Haçlı devletlerini gösteren harita..... 123

Şekil 5.21 Sağda Urfa Ulu Camii (Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, n.d.), solda Halilurrahman Camii-20. yüzyıl başları 124

Şekil 5.22 Urfa'nın 1900'1ü yılların başlarında kaleden görünümü 126

Şekil 5.23 1900'lü yıllarda Urfa'nın farklı açılardan görünüşü..... 127

Şekil 5.24 1921 yılında Urfa'nın görünüşü 128

Şekil 5.25 Kentin güneyinde bulunan Harran Kapı (Fotoğraf yazar tarafından – 28 Kasım 2022)..... 129

Şekil 5.26 Urfa'daki avlulu evler..... 130

Şekil 5.27 Avlulu ev tipini gösteren zemin kat planı..... 131

Şekil 5.28 Ateşbeg Kabaltısı (Fotoğraf yazar tarafından - 15 Temmuz 2022)..... 132

Şekil 5.29 19. yüzyılda Halepli Bahçe görünümü (Kürkçüoğlu, 1990, 2011) 133

Şekil 5.30 1960'lı yılların başında kentin kuzeydoğusuna bakış (Kürkçüoğlu, 2011). 136

Şekil 5.31 Kentin kuzeyinde yer alan TOKİ konutları (Fotoğraf yazar tarafında - 23 Şubat 2021)..... 139

Şekil 5.32 Suriçi'nin doğusunda yer alan Piazza AVM (Fotoğraf yazar tarafından – 25 Şubat 2021)..... 140

Şekil 5.33 Kentin güneyinde yer alan Eyyubiye hastane kompleksi (Fotoğraf yazar tarafından - 31 Temmuz 2022) 141

Şekil 6.1 Urfa Şehir surları (kalıntılar ve kaybolan izler – tarihi haritalar yardımıyla tespit edilmiştir)..... 144

Şekil 6.2 Roma-Bizans dönemlerine ilişkin tasvirler haritası..... 146

Şekil 6.3 Süryani Mar Yeşua Haritası – 507 yılı (Wright, 1871)..... 147

Şekil 6.4 Süryani Mar Yeşua Haritası – 507 yılı, Türkçeleştirilmiş hali (Yeşua, 1958) 148

Şekil 6.5 Carsten Niebuhr Haritası – 1766 150

Şekil 6.6 Helmuth von Moltke Haritası – 1839 (Kürkçüoğlu 2011'den alınmıştır)..... 151

Şekil 6.7 Élisée Reclus Haritası – 1885 (Reclus, 1885) 152

Şekil 6.8 Hans -Lukas Kieser Haritası – 1900'lü yılların başları 153

Şekil 6.9 Houshamadyan Haritası – 1900'lü yılların başları (Sahagyan, 1955)..... 155

Şekil 6.10 Kaleden Rıdvaniye Camii ve Halepli Bahçe'ye bakış – 1840 (Kürkçüoğlu, 2011) 158

Şekil 6.11 Kaleden kente bakış – 1890 (Kürkçüoğlu, 2011) 159

Şekil 6.12 Halepli Bahçe ve çevresinin görünümü – 19. yüzyıl sonları (Kürkçüoğlu, 1990) 159

Şekil 6.13 Kalenin güneyden görünümü – 20. yüzyıl başları (Kürkçüoğlu, 2011) 160

Şekil 6.14 Telfıtır tepesinden kentin kuzeyine bakış – 1905 (Kürkçüoğlu, 2011) 160

Şekil 6.15 Kaleden kentin görünümü – 1907 (Kürkçüoğlu, 2011)..... 161

Şekil 6.16 Telfıtır Tepesinden, Bediüzzaman Mezarlığından kentin kuzeydoğusuna bakış – 1909 (Kürkçüoğlu, 2011) 162

Şekil 6.17 Samsat Kapısı'ndan şehrin kuzeybatısına bakış – 1920 (Kürkçüoğlu, 2011) 162

Şekil 6.18 Telfıtır tepesinden kentin güneyine bakış – 1921 (Kürkçüoğlu, 2011)..... 163

Şekil 6.19 M.Ö.3.yy ve M.S. 6. yy arası Roma-Bizans dönemi çeper kuşak kullanımları 164

Şekil 6.20 M.Ö.3.yy ve M.S. 6. yy arası Roma-Bizans dönemi çeper kuşak alanları .. 165

Şekil 6.21 507 yılı Mar Yeşua haritasına göre çeper kuşak kullanımları 166

Şekil 6.22 507 yılı Mar Yeşua haritasına göre çeper kuşak alanları..... 167

Şekil 6.23 1766 yılı Carsten Niebuhr haritasına göre çeper kuşak kullanımları 168

Şekil 6.24 1766 yılı Carsten Niebuhr haritasına göre çeper kuşak alanları 169

Şekil 6.25 1839 yılı Helmut vom Moltke haritasına göre çeper kuşak kullanımları 170

Şekil 6.26 1839 yılı Helmut von Moltke haritasına göre çeper kuşak alanları..... 171

Şekil 6.27 1840-1920 yıllarına ait fotoğraflarda çeper kuşak kullanımlarının yıllara göre dağılımları 171

Şekil 6.28 1840-1920 yıllarına ait fotoğraflarda çeper kuşak kullanımları 172

Şekil 6.29 1840-1921 yıllarına ait fotoğraflarda çeper kuşak alanları 173

Şekil 6.30 1885 yılı Elise Reclus haritasına göre çeper kuşak kullanımları 174

Şekil 6.31 1885 yılı Elise Reclus haritasına göre çeper kuşak alanları 174

Şekil 6.32 1900'lü yılların başları Hans-Lukas Kieser haritasına göre çeper kuşak kullanımları 175

Şekil 6.33 1990'lü yılların başları Hans-Lukas Kieser haritasına göre çeper kuşak alanları 176

Şekil 6.34 1900'lü yıllar Houshamadyan haritasına göre çeper kuşak kullanımları 177

Şekil 6.35 1900'lü yıllar Houshamadyan haritasına göre çeper kuşak alanları 177

Şekil 6.36 M.Ö. 3.yy ile 1930'lu yıllar arasında çeşitli harita ve fotoğraflara göre çeper kuşak alanlarının oluşum süreci 178

Şekil 6.37 Urfa iç çeper kuşak alanları 180

Şekil 6.38 Urfa iç çeper kuşakları ve Urfa makroformu içerisindeki konumu 181

Şekil 6.39 Orta çeper kuşak sabitleme hattı 183

Şekil 6.40 1937 tarihli Himmet Ölçmen tarafından hazırlanan Urfa İmar Planı (Kürkçüoğlu, 2011) 185

Şekil 6.41 1940 yıllarına dair Urfa şehir planı (Gabriel, 1940; Kürkçüoğlu, 2011)..... 186

Şekil 6.42 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü, 1945)..... 187

Şekil 6.43 1955 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü, 1955)..... 188

Şekil 6.44 1966 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1966) 189

Şekil 6.45 1976 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1976) 190

Şekil 6.46 1974 (yukarıda) ve 1989 (aşağıda) tarihli Urfa İmar Planları (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 1974) 191

Şekil 6.47 1992 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1992) 192

2014 tarihli Urfa hava fotoğrafı 193

Şekil 6.48 2000, 2007, 2014 tarihli Urfa hava fotoğrafları ve 2006 tarihli Urfa Halihazır Haritası (Harita Genel Müdürlüğü, 2000) 193

Şekil 6.49 1945 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 194

Şekil 6.50 1940'lı yıllarda temeli atılan 11 Nisan Stadyumu (Şanlıurfa Gazetesi, 2012) 194

Şekil 6.51 1945 yılı Urfa çeper kuşak alanları 195

Şekil 6.52 1955 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 196

Şekil 6.53 1955 yılı Urfa çeper kuşak alanları 197

Şekil 6.54 1966 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 198

Şekil 6.55 1966 yılarında büyümeye devam eden askeri alanın girişi. Bu askeri alan Yüzbaşı Ali Saip Kışlası olarak adlandırılmaktadır 199

Şekil 6.56 1966 yılı Urfa çeper kuşak alanları 199

Şekil 6.57 1976 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 200

Şekil 6.58 Urfa şarap fabrikası (1976 yılı hava fotoğrafından alınıp renklendirilmiştir) 201

Şekil 6.59 1976 yılı Urfa çeper kuşak alanları 201

Şekil 6.60 DSİ 15. Bölge Müdürlüğü'ne ait fotoğraf (Fotoğraf yazar tarafından – 30 Temmuz 2022) 202

Şekil 6.61 1992 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 202

Şekil 6.62 1992 yılı Urfa çeper kuşak alanları 203

Şekil 6.63 2000-2014 yılları Urfa çeper kuşak kullanımları 204

Şekil 6.64 2000-2014 yılları Urfa çeper kuşak alanları 205

Şekil 6.65 1930'lu yıllardan 2014 yılına kadar Urfa orta çeper kuşak alanlarının gelişimi 207

Şekil 6.66 Urfa orta çeper kuşak alanları 208

Şekil 6.67 Urfa orta çeper kuşakları ve Urfa makroformu içerisindeki konumu 209

Şekil 6.68 Dış çeper kuşak sabitleme hatları 210

Şekil 6.69 1992 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1992) 212

Şekil 6.70 1989 tarihli Urfa İmar Planı (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 1989) 213

Şekil 6.71 2000 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 2000) 214

Şekil 6.72 2000 tarihli Urfa Karaköprü hâlihazır haritası (Karaköprü Belediyesi, 2000) 216

Şekil 6.73 2006 tarihli Urfa halihazır haritası (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2006) 217

Şekil 6.74 2007 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2007) 218

Şekil 6.75 2014 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2014) 219

Şekil 6.76 2021 tarihli Urfa İmar Planındaki çeper kuşak kullanımları (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2021) 220

Şekil 6.77 2022 tarihli Urfa Kent Bilgi Sistemi verileri (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2022) 221

Şekil 6.78 2022 tarihli Urfa uydu görüntüsü (Google Earth, 2022) 221

Şekil 6.79 1966-68 yıllarıda oluşturulmaya başlanan Atatürk Ormanı'nın bugünkü hali. Ormanın güneyinde ise villalar görülmektedir. (Fotoğraf yazar tarafından - 22 Haziran 2022) 222

Şekil 6.80 1966 yılı Urfa çeper kuşak alanları..... 223

Şekil 6.81 1966 yılı Urfa çeper kuşak alanları..... 223

Şekil 6.82 1992 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 224

Şekil 6.83 Ahırlara dönüştürülen mağaraların bulun alanların bir kısmı (üst fotoğraf-yazar tarafından 23 Şubat 2021) ve ahırlara dönüştürülen mağaraların iç kısmı (alt fotoğraf) 225

Şekil 6.84 Urfa Evren Sanayi Sitesi (Küçük Sanayi Sitesi) (Fotoğraf yazar tarafından - 23 Şubat 2021) 226

Şekil 6.85 1992 yılı Urfa çeper kuşak alanları..... 226

Şekil 6.86 2000 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 227

Şekil 6.87 Urfa 1. Organize Sanayi Bölgesi (Fotoğraf yazar tarafından – 29 Temmuz 2022) 228

Şekil 6.88 Urfa Hipodrom'u (Fotoğraf yazar tarafından – 30 Temmuz 2022)..... 228

Şekil 6.89 Atatürk Ormanı'nın güneyinde bulunan villa yerleşim bölgesi (Fotoğraf yazar tarafından – 30 Temmuz 2022) 229

Şekil 6.90 2000 yılı Urfa çeper kuşak alanları..... 229

Şekil 6.91 2007 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 230

Şekil 6.92 2007 yılı Urfa çeper kuşak alanları..... 231

Şekil 6.93 Harran Üniversitesi Osman Bey Kampüsü (Fotoğraf yazar tarafından – 31 Temmuz 2022) 231

Şekil 6.94 Yeni Asri Aile Mezarlığı (Fotoğraf yazar tarafından – 31 Temmuz 2022). 232

Şekil 6.95 Besi Organize Sanayi Bölgesinden bir kesit (Fotoğraf yazar tarafından – 29 Temmuz 2022) 233

Şekil 6.96 2014 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 233

Şekil 6.97 Urfa hayvan pazarı (Fotoğraf yazar tarafından – 29 Temmuz 2022) 234

Şekil 6.98 2014 yılı Urfa çeper kuşak alanları 234

Şekil 6.99 2022 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları 236

Şekil 6.100 kentin kuzeybatısındaki çeper kuşak alanları (Fotoğraf yazar tarafından - 23 Şubat 2021) 236

Şekil 6.101 2022 yılı Urfa çeper kuşak alanları 237

Şekil 6.102 1966 yıllarından 2022 yılına kadar Urfa dış çeper kuşak gelişimi 238

Şekil 6.103 Urfa dış çeper kuşak alanları 239

Şekil 6.104 Urfa çeper kuşak alanları gelişimi 243

Şekil 6.105 Urfa iç, orta ve dış çeper kuşak alanları 244

Şekil 6.106 Urfa çeper kuşak alanı değişimleri 247

Şekil 6.107 Urfa çeper kuşak alanı değişimleri (Bir önceki şeklin kent merkezini gösteren hali) 248

Şekil 6.108 İç çeper kuşak içerisinde dönüşen alanlardan biri (Şekil 6.94'te I-D-14 ile gösterilen alan) Roma-Bizans döneminde On İki Havari Kilisesi iken Houshamadyan haritasına göre hala kilise olma özelliğini korumuştur. Daha sonra camiye dönüştürülmüştür. (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022) 249

Şekil 6.109 İç çeper kuşak içerisinde dönüşüm yaşayan alanlardan biri- Müzeler bölgesi (Şekil 6.94'te I-D-7 ile gösterilmektedir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022) 249

Şekil 6.110 İç çeper kuşakta yabancılaşan alanlardan biri (Şekil 6.94'te I-Y-7 ile kodlanan bölge, fotoğrafta sarı renkte gösterilmiştir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022) 250

Şekil 6.111 İç çeper kuşak içerisinde yabancılaşan bir bölge (Şekil 6.94'te I-Y 13 ile gösterilmektedir. Kaya mezarlarının konut alanlarına dönüşümünü göstermektedir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022) 250

Şekil 6.112 Kentin batısındaki dış çeper kuşak içerisinde yabancılaşan alanlardan biri (Şekil 2.94'te O-Y-7 ile gösterilmiştir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022) 251

Şekil 6.113 Arazi kullanımı 260

Şekil 6.114 Arazi kullanımına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi 261

Şekil 6.115 Arazi kullanımına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi (yakınlaştırılmış) 262

Şekil 6.116 Parsel büyüklükleri 264

Şekil 6.117 Parsel büyüklüklerine dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi 265

Şekil 6.118 Parsel büyüklüklerine dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi (yakınlaştırılmış) 266

Şekil 6.119 Taban alanları katsayısı 267

Şekil 6.120 Taban alanları katsayısına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi 268

Şekil 6.121 Taban alanları katsayısına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi (yakınlaştırılmış) 269

Şekil 6.122 Çeper kuşak alanları sentezi (oluşum, değişim, kullanım ve form) 273

Şekil 6.123 Çeper kuşak alanları sentezi (oluşum, değişim, kullanım ve form) (yakınlaştırılmış) 274

Şekil 6.124 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Mezarlık (üst) ve yükseköğretim (alt) 275

Şekil 6.125 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Besi organize (üst) ve organize sanayi (alt) bölgeleri 276

Şekil 6.126 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Sağlık tesisi (üst) ve eğitim (alt) 277

Şekil 6.127 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Rekreasyon 278

Şekil 6.128 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Eğitim (üst) ve İdari (alt) 279

Şekil 6.129 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Orman(üst) ve villa (alt) 280

Şekil 6.130 2000 yılları sonrasında çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler 290

Şekil 6.131 2000 yılları sonrasında çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimlerin kent içerisindeki dağılımları 291

Şekil 6.132 Eski Otogar, Karayolları Tesisi ve Eski Sanayi Bölgesinin kent içerisindeki konumu 294

Şekil 6.133 Eski Otogar alanı eski imar planı (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 295

Şekil 6.134 Eski Otogar alanı güncel imar planı (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 296

Şekil 6.135 Eski Otogar alanı 2006 yılı uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth) 296

Şekil 6.136 Eski Otogar alanı 2023 yılı uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth) 297

Şekil 6.137 Eski Otogar alanına inşa edilen Piazza AVM (Fotoğraf yazar tarafından) 298

Şekil 6.138 Piazza AVM'nin Mart 2023 yılındaki selde karşılaştığı durum (11nisan.com, 2023; Urfa Bir, 2023) 298

Şekil 6.139 Belediyeye devredilen Viranşehir, Eyyüpnebi'de TOKİ konutları (Fotoğraf Mehmet Selim Açar tarafından – Şehir Plancıları Şanlıurfa İl Temsilcisi) 299

Şekil 6.140 Karayolları Tesisinin değişiklik öncesi imar durumu (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 300

Şekil 6.141 Yeşildirek İmar Planı-Karayolları Tesisi (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 300

Şekil 6.142 Karayolları arazisi yerine inşa edilen TOKİ konutları (Fotoğraf yazar tarafından) 301

Şekil 6.143 Karayolları arazisini 2017 yılındaki uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth) 301

Şekil 6.144 Karayolları arazisini 2023 yılındaki uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth) 302

Şekil 6.145 Eski Sanayi bölgesi eski imar planı (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 304

Şekil 6.146 Eski Sanayi bölgesi yeni imar planı ve plan değişikliği (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 304

Şekil 6.147 Eski Sanayi bölgesinin önceki durumu (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi) 305

Şekil 6.148 Eski Sanayi bölgesinin kısmen yapılaşmış mevcut durumu (Fotoğraf yazar tarafından) 305

Şekil 6.149 Eski Sanayi bölgesindeki dere yatağının eski (üst) ve güncel (alt) imar planlarındaki durumu 306

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Seçilen kentsel morfoloji tanımları (Marshall & Çalişkan, 2011) 6

Tablo 2.2 Alman beşeri coğrafyası (Oliveira, 2016) 8

Tablo 2.3 Kentsel morfoloji alanının belirli uygulamaları (Kropf, 2017) 10

Tablo 3.1 Çeper kuşak kavramsal terminolojisi: katkı yapan özellikler, süreçler ve ürünler (MP Conzen, 2009'dan türkçeleştirilmiştir)..... 33

Tablo 3.2 Alan çalışmaları için seçilen tarihi haritalar (Kubat, 2019) 76

Tablo 3.3 Çeper kuşak konseptinin Avrupa'daki uygulamaları 80

Tablo 3.4 Çeper kuşak konseptinin Asya'daki uygulamaları 83

Tablo 3.5 Çeper kuşak konseptinin Kuzey Amerika'daki uygulamaları..... 83

Tablo 3.6 Çeper kuşak konseptinin Orta ve Güney Amerika'daki uygulamaları..... 83

Tablo 3.7 Çeper kuşak konseptinin Afrika'daki uygulamaları..... 84

Tablo 3.8 Çeper kuşak konseptinin Okyanusya'daki uygulamaları 84

Tablo 3.9 Çeper kuşak konseptinin Türkiye'deki uygulamaları..... 84

Tablo 5.1 Urfa kenti iklim verileri..... 95

Tablo 5.2 Urfa kenti ve il geneli nüfus verileri (1927-2020) (TÜİK) 97

Tablo 5.3 Eğitim durumu (TÜİK, 2015)..... 98

Tablo 5.4 Urfa tarihsel geçiş aşamaları 101

Tablo 6.1 Urfa çeper kuşaklarının oluşumundaki dönemler ve aşamalar..... 143

Tablo 6.2 İç çeper kuşak analizinde kullanılan tarihi haritalar..... 145

Tablo 6.3. İç Çeper kuşak analizinde materyal olarak kullanılan fotoğraflar..... 157

Tablo 6.4 Urfa iç çeper kuşak kullanımları ve özellikleri 180

Tablo 6.5 Dış çeper kuşak analizinde kullanılan materyal ve bilgiler..... 184

Tablo 6.6 Dış çeper kuşak analizinde kullanılan materyal ve bilgiler..... 211

Tablo 6.7 Çeper kuşak ikinci seviye analiz prosedürleri 245

Tablo 6.8 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu 252

Tablo 6.9 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu 254

Tablo 6.10 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu 256

Tablo 6.11 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu 258

Tablo 6.12 Çeper kuşak alanları analiz prosedürleri 271

Tablo 6.13 Çeper kuşak alanlarının bölgeleri ve karakteristikleri 281

Tablo 6.14 Neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında meydana gelen 'dönüşümler' 292

Tablo 6.15 Neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında meydana gelen 'yabancılaşmalar' 293

Tablo 7.1 Tezde önerilen yöntem ve diğer yöntemler arasındaki farklar 314

BÖLÜM 1: GİRİŞ

1. 1. PROBLEM TANIMI VE MOTİVASYON

Bu tezin motivasyonunu MRG Conzen tarafından geliştirilen ve tarihi-coğrafi yaklaşım içerisinde tanımlanan 'kentsel çeper kuşak' konsepti, kısa adıyla 'çeper kuşak', oluşturmaktadır. Conzen birçok konsept geliştirmiştir. Çeper kuşak, morfolojik bölge, *burgage cycle, morphological frame*, sabitleme hattı ve form kompleksleri en önemlileri arasında yer almaktadır. Çeper kuşak alanları ekonomik değişimlerden hızlı bir şekilde etkilenebilen ve değişime açık alanlardır. Bu değişimler çeşitli çeper kuşak kullanımlarının birbirine dönüşümü, bu kullanımların konut alanlarına veya merkezi iş alanlarına dönüşümü, yeni kuşak kullanımlarının eklenmesi ve kuşak kullanımlarının genişlemesi şeklinde gerçekleşmektedir. 1980'lerde neoliberal politikaların tüm dünyaya yayılması ve Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarda ivme kazanması bu alanlar üzerinde ciddi bir baskı meydana getirmiştir. Bu bağlamda neoliberal politikalar neticesinde meydana gelen değişimleri ile birlikte tarihsel süreç içerisinde bu alanlarda meydana gelen değişimler kentsel sistemin bütününü bozmakla beraber kent görünümünü bozmakta, kentsel miras alanlarını ve kentin ekolojik koridorlarını yok etmektedir. Bu çerçevede sistematik bir çeper kuşak okuması yapılmadan ortaya koyulan planlama pratikleri de gerçek bir planlama yeteneğinden yoksun kalmaktadır.

Dünya çapında çeper kuşak alanlarının analiz edilmesine yönelik birçok araştırma ortaya konulmasına rağmen, bu alanların analiz yönteminde önemli ölçüde muğlaklıkların olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, çeper kuşak tanımlaması ve bunun tarihi-coğrafi bilgi yapısı arasındaki kırılgan bağlantı, prosedürel seçeneklerin ve adımların tanımsızlığı ortada duran önemli zayıflıklardır. Çeper kuşak analizinde bulunan bu zayıflıklar çeper kuşak konsepti ve analizinin kent planlama pratiklerinde yeterince ele alınmamasına da neden olmaktadır. Ki bu durum, MP Conzen (2009) tarafından da kentsel çeper kuşak alanındaki çalışmaların ortaya koyduğu yöntemlerin açık bir şekilde ifade edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Araştırmaların daha açık ve tutarlı hale gelmesi bulguların kent planlama pratiklerinde ve kent yönetiminde kullanılabilmesini daha kolay hale getireceği ifade edilmektedir. Ayrıca, Ünlü (2018) kaliteli bir çevrenin yaratılmasında kentsel morfolojik araştırmalar ve pratik arasındaki zayıflığın araştırma ve pratik arasında ortak bir dil olmayışına neden olabileceğini vurgulamaktadır. Yine Ünlü (2019) ve Gu (2018) morfolojik araştırmalar ve kent

planlama ve kentsel tasarım arasında bağlantının zayıf olmasının nedenleri arasında kentsel morfoloji terminolojisinin karmaşıklığı ve ilgili yöntemlerin profesyonellere yetersiz gösterimini saymaktadırlar. Bu çerçevede MRG Conzen'in çeper kuşak analizinin daha açık, güçlü ve sistematik bir hale getirilmesi, kent planlama pratiklerinde kullanımının kolaylaştırılması ve araştırma ile pratik arasında güçlü bir ortak dilin inşa edilmesi önem arz etmektedir.

1.2. TEZİN AMACI

Kentsel çeper kuşak alanlarının belirlenmesinde bugüne kadar yapılan çalışmalar yol gösterici olmasına rağmen, çeper kuşak konseptinin kent planlama pratikleri, kent yönetimi ve karar verme süreçlerinde ve bunların uygulanması noktasında yeterince yer bulamamıştır. Bunun temel ve en önemli nedenlerinden biri çeper kuşak konsepti kavramları ve uygulamalarının karışık olması nedeniyle, çeper kuşak alanlarının analizindeki zorluklardır. Sabitleme aşaması, büyüme aşaması, sağlamlaşma aşaması, değişim, azalma-aynı kalma veya kalıntı çeper kuşak, yabancılaşma biçimindeki konseptin alt kavramları da ele alınınca bu karmaşıklık daha da artmaktadır. Kavramların yeterince karmaşık olması, uygulamada konseptin profesyoneller tarafından yeterince ilgi çekmemesine de neden olmaktadır. Tanımlanan zorluklar bağlamında bu tezin temel amacı, 'çeper kuşak analizini daha anlaşılır, sistematik ve uygulanabilir bir hale getirmektir. Bu çerçevede çeper kuşak oluşum süreçlerini, değişimlerini, kullanım ve formları belirli uygulama adımları ile ortaya koymak, yine çeper kuşak oluşum, değişim, kullanım ve formlarını hiyerarşik bir biçimde tanımlamaktır'. Bu temel amaç ile beraber olarak, bu tez iki yan amaç taşımaktadır. Birincisi, neoliberal politikaların çeper kuşak alanlarında yaratığı değişimleri ortaya koymak; ikincisi, çeper kuşak konsepti ve analizinin planlama pratikleri aracılığıyla kentsel büyüme ve değişim yönetimindeki rolünü ortaya koymak.

1.3. TEZİN ÖNEMİ

Bu çalışmanın literatürdeki diğer çalışmalardan üç temel farkı bulunmaktadır. Bu tezde çeper kuşak analizinin daha açık, sistematik ve uygulanabilir bir yöntemin geliştirilmesi, neoliberal politikaların çeper kuşak alanlarında meydana getirmiş olduğu değişimlerin ortaya konulması ve çeper kuşak konseptinin planlama pratiklerindeki

rollerinin ortaya konulması hem ulusal hem de uluslararası arenada tezin önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

1.4. ARAŞTIRMA AŞAMALARI

Bu çalışma, literatür araştırması, yöntem araştırması ve yöntemin örneklem alanda test edilmesi şeklinde üç temel araştırma safhasından oluşmaktadır. İlk safha olan literatür araştırması safhasında çalışmanın konusuna özel olarak dünya çapında yapılan çeper kuşak uygulamaları, çeşitli bilimsel veri tabanları üzerinden ve kütüphanelerde araştırmalar yapılarak incelenmiştir. İkinci safhada, çeper kuşak konsepti ve yönteminin daha açık ve sistematik bir şekilde nasıl tasarlanacağına dair yöntemsel bir çaba ortaya konulmuştur.

Üçüncü safha ise belirlenen yöntemin uygulanması safhasıdır. Yöntemin uygulandığı çalışma alanı Şanlıurfa'dır. Tezin bundan sondaki kısmında tarihsel derinlikleri içermesi ve halen kent sakinlerinin gündelik yaşamlarında kullanmaları nedeniyle 'Urfa' adı kullanılacaktır. Bu safhada öncelikle ilgili belediye ve diğer kurum ve kuruluşlardan tarihi haritalar, planlar, fotoğraflar, kent bilgi sistemindeki mekânsal veriler şeklinde analize temel oluşturan veriler toplanmıştır. Ardından, bu veriler coğrafi bilgi sistemleri yazılımı (ArcMAP) aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen kartografik analizler alan araştırmasıyla desteklenmiştir.

1.5. TEZİN KAPSAMI

Bu tez sekiz bölümden oluşmaktadır (Şekil 1.1). İlk bölüm çalışmaya giriş niteliğindedir. Bu bölüm çalışma konusunun problemini, tezin amacını, önemini, araştırma aşamalarını ve tezin kapsamını içermektedir. İkinci ve üçüncü bölüm literatür araştırması kısımlarından oluşmaktadır. Literatür araştırmasının iki bölüme ayrılmasının nedeni kavramsal araştırmanın hiyerarşik bir biçimde yapılması ve bu hiyerarşi içerisinde ele alınan 'çeper kuşak konsepti'nin çalışmanın esas konusunu oluşturması nedeniyle özel ve detaylı bir şekilde ele alınmasıdır. Bu çerçevede ikinci bölüm kentsel morfoloji kavramını, kentsel morfolojideki yaklaşımları ve bu yaklaşımlardan biri olan tarihi-coğrafi yaklaşımı ve konseptlerini, neoliberalizm kavramına dayalı araştırmaları içermektedir. Üçüncü bölüm, çeper kuşak konsepti teorisinin temellerini, oluşumunu, uygulama alanlarını ve dünya çapındaki uygulamaları ele almaktadır.

Dördüncü bölüm tezin yöntem kısmını oluşturmaktadır. Beşinci bölüm çalışma alanını ve tarihsel gelişimini sunmaktadır. Altıncı bölüm bu tezde ortaya konulan yöntemin uygulama kısmıdır. Yedinci bölüm değerlendirme ve tartışma kısmına tekabül etmektedir. Sekizinci bölüm ise tezin sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Bölüm 1	Problem tanımı ve motivasyon Tezin amacı Tezin önemi Araştırma aşamaları Tezin kapsamı	Giriş
Bölüm 2	Kentsel morfoloji kavramı Neoliberalizm kavramı	Literatür araştırması
Bölüm 3	Çeper kuşak konsepti teorisi Çeper kuşak konsepti uygulamaları	Literatür araştırması
Bölüm 4	Çeper kuşak analizi için sistematik bir yöntem tasarımı	Metodoloji
Bölüm 5	Çalışma alanı tanımı Temel kentsel boyutlar Tarihi çerçeve ve kentsel evrim	Çalışma alanı tanımı ve tarihsel gelişimi
Bölüm 6	İç çeper kuşak alanları Orta çeper kuşak alanları Dış çeper kuşak alanları İç, orta ve dış çeper kuşak sentezi Çeper kuşak değişimleri Çeper kuşak kullanım ve formları Urfa çeper kuşak sentezi Çeper kuşak alanlarında neoliberal dönemde meydana gelen değişimler	Urfa çeper kuşak alanları analizi
Bölüm 7	Urfa çeper kuşak alanlarınınn değerlendirilmesi Çeper kuşak değişimlerinde neoliberal politika etkileri Metodolojini kentsel morfoloji bilgi alanına katkısı Planlama pratiklerinde çeper kuşak konseptinin rolü	Değerlendirme ve tartışma
Bölüm 8	Sonuçlar ve katkılar	Sonuç

Şekil 1.1 Tezin kapsamı

BÖLÜM 2: KENTSEL MORFOLOJİ VE NEOLİBERALİZM KAVRAMLARI

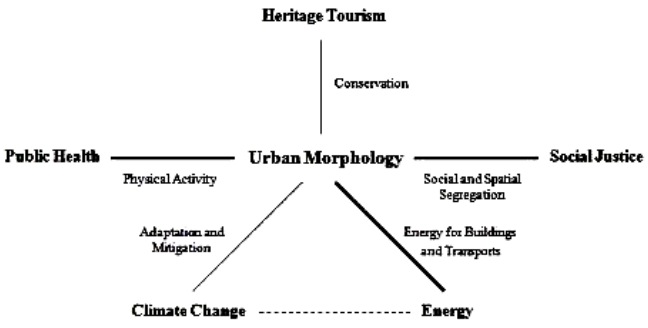
2.1. KENTSEL MORFOLOJİ KAVRAMI

2.1.1. Kentsel Morfoloji Kavramının Tanımı

Morfoloji terimi ilk olarak Alman coğrafyacı Johann Wolfgang Von Goethe (1749-1832) tarafından kullanılmıştır. Morfoloji terimi biyoloji orijinli bir ifade olsa da zamanla bu terim birçok alanda kullanılmıştır. Bunlardan bazıları jeoloji, coğrafya ve lengüistik şeklinde ifade edilebilir (Oliveira, 2016). Yapılı çevre bağlamında, kentsel morfoloji, kentsel form ve yapı bilimi şeklinde anlamlandırılabilir. Kentsel yorumlamada, kentsel morfoloji, analitik aktivite ve var olan kent formu ve dokusu çalışması şeklinde yorumlanabilir. Kentsel form çalışmaları genel olarak kentsel morfoloji şeklinde ifade edilmiştir (Marshall & Çalişkan, 2011). Karl Kropf (2017) kentsel morfolojiyi insan yerleşmelerinin yapı ile oluşum ve dönüşüm süreçlerinin çalışması olarak adlandırmaktadır. Kentsel morfoloji, şehirlerin, kasabaların ve köylerin yapısını ve formunu, insan habitatı olarak onların büyüme ve değişim biçimini inceler. Kentsel morfoloji kavramının farklı tanımları farklı araştırmacılar tarafından Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Oliveira (2018) kentsel yaşantımızın kentsel morfoloji ile ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

i. Şehirleri inşa etme ve organize etme biçimimizin kentsel yaşantımızın farklı boyutları üzerindeki etkileri olduğunu
i. Yapılarda ve ulaşımda (ısınma, soğutma, aydınlatma) tükettiğimiz enerji miktarı üzerindeki etkileri olduğunu
i. Ve enerji tüketimimizden sorumlu üç temel sektörün ulaşım, inşaat ve sanayi olduğunu belirtmektedir.

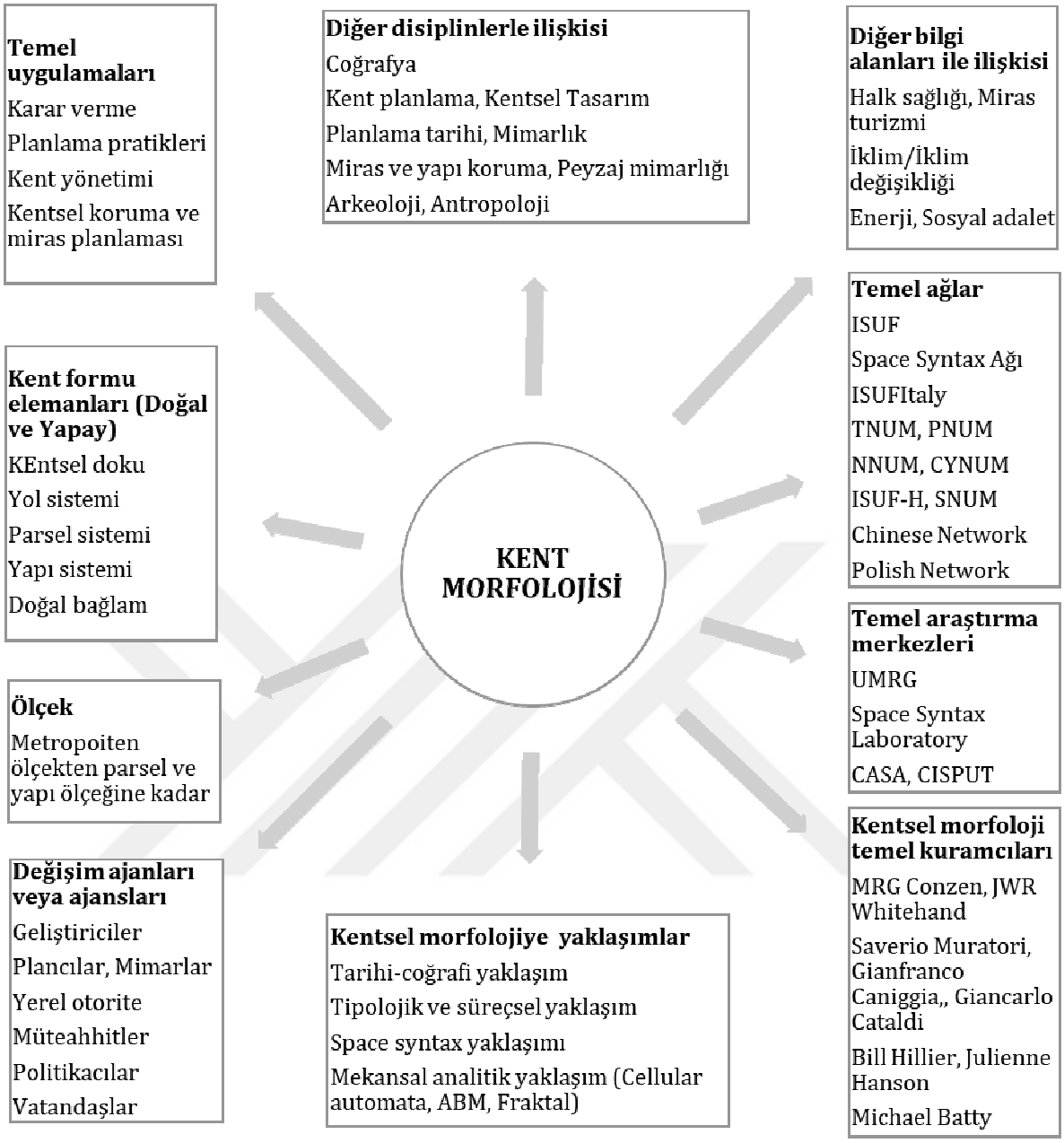
Şekil 2.1 Kentsel morfolojinin kentlerdeki toplumsal yaşantımız üzerindeki katkıları (Oliveira, 2016)

Şekil 2.1, kentsel morfolojinin kentlerdeki yaşantımızın temel olgularından halk sağlı, sosyal adalet, iklim değişikliği, miras turizmi ve enerji ile ilişkisini şematize etmektedir. Mafalda Silva'nın (2018) Porto kenti üzerinde yaptığı bir çalışmanın sonucunda, kentsel form özelliklerinin kentsel alanların enerji performansı üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Tablo 2.1 Seçilen kentsel morfoloji tanımları (Marshall & Çalişkan, 2011)

	Tanım	Kaynak
Genel	'Kent formu çalışması.'	(Cowan, 2005)
	'form bilimi veya formları etkileyen ve yöneten farklı faktörlerin bilimi.'	(Lozano, 1990, s. 209)
	'kentsel formun fiziksel dokusu ile onu şekillendiren insan ve süreç çalışması.'	(UMRG, 1990)
	'Morfoloji teorik olarak form bilimi veya form bilgisi anlamındadır?	(Meyer, 2005, s. 125)
Kentsel form çalışması odaklı	'… fiziksel form karmaşasını kavramsallaştıran bir yaklaşım. Bireysel yapı, parsel, ada ve yol dokusundan kentlerin büyüme ve gelişmesine kadar çeşitli ölçeklerdeki fiziksel karmaşıklık anlaması.'	(Larkham, 2005)
	'Kentsel morfoloji… sadece iki boyutlu bir kapsam değildir. Tersine, birçok çeşitlilik ve farklılık içeren kentsel sahnedeki üçüncü boyutun özel önemini ifade eder. '	(Smailes, 1955, s. 101; Chapman, 2006, s. 24)
Çalışma biçimi ve amacı odaklı	'Kentsel tasarım kurallarını veya prensiplerini ortaya koyan temel bir analiz yöntemidir.'	(Gebauer and Samuels, 1981; Larkham, 1998)
	'… insan habitatı olarak kent çalışmasını ifade eder… Şehir morfolojistleri…bir kenti oluşum sürecinden sonraki değişim süreçlerine kadar farklı bileşenleriyle tanımlayarak ve inceleyerek analiz eder.'	(Moudon, 1997)
	'Birinci olarak, açıklayıcı çerçeve geliştiren veya açıklama ve tanımları sağlayan çalışmalar vardır (kavramsal katkılar); ve ikinci olarak, gelecekte şehirlerin nasıl planlanması veya inşa edilmesi bağlamında yaklaşımları ve yöntemleri belirleyen çalışmalar vardır (normatif katkılar).'	(Gauthier and Gilliland, 2006, s. 42)

Kentsel morfoloji disiplini çeşitli meslek alanları ve bilgi alanları ile ilişki içerisindedir (Şekil 2.2). Farklı alanlarla ilişki içerisinde olmasının getirmiş olduğu çeşitli bileşenler söz konusudur. Bu bileşenler şu şekilde ifade edilebilir: kentsel morfoloji alanının temel uygulamaları, diğer disiplinlerle ilişkisi, diğer bilgi alanları ile ilişkisi, kentsel form elemanları, ölçek, değişim ajanları veya ajansları, kentsel morfoloji yaklaşımları, temel kuramcılar, temel ulusal ve uluslararası ağlar ve temel araştırma merkezleri.

Şekil 2.2 Kentsel morfoloji alanının genel çerçevesi (Arat, 2023)

2.1.2. Kentsel Morfolojinin Kısa Tarihi

Kentsel morfolojinin tarihi aynı zamanda kentsel morfoloji yaklaşımlarından biri ve en eskisi olan tarihi-coğrafi yaklaşımın tarihidir. Kentsel morfoloji disiplini Alman coğrafyacıların çalışmaları üzerine şekillenmiştir. Kendisi de coğrafyacı olan Conzen, 1926-1932 yılları arasında Berlin Üniversitesinde coğrafya, tarih ve felsefe üzerine çalışmalar yapmıştır. 1933 yılında Nazi Partisinin yükselişi ile Conzen Almanya'dan Büyük Britanya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. 1934- 1936 yıllar arasında Manchester Victoria Üniversitesinde kent ve bölge planlama üzerine çalışmalar yapmıştır.

Conzen'in öncülleri olarak ifade edilen Tablo 2.2'deki bilim insanları kentsel morfoloji disiplininin temelini oluşturmakla beraber önemli katkılar sunmuştur.

Tablo 2.2 Alman beşeri coğrafyası (Oliveira, 2016)

Yıllar (on yıllık aralıklar)	Yayın yılı	Yazar (Kurum)	Kent üzerindeki çalışma
1890–1899	1894	Johannes Fritz (Strasbourg)	*Deutsche Stadtanlagen* German city layouts
	1899	Otto Schlüter (Halle)	*Über den Grundriß der Städte* On the ground plan of cities
1900–1909	1903	Friedrich Ratzel (Leipzig)	*Die Geographische Lage der großen Städte* The geographical location of large cities
1910–1919	1916	Hugo Hassinger (Vienna)	*Kunsthistorischer Atlas von Wien* Art-historical Atlas of Vienna
	1918	Walter Geisler (Halle)	*Danzig: ein siedlungsgeographischer Versuch* Gdansk: an essay on the settlement geography
1920–1929	1924	Walter Geisler (Halle)	*Die Deutsche Stadt: ein Beitrage zur Morphologie der Kulturlandschaft* The German town: a contribution to the morphology of the cultural landscape
	1925	Hans Dörries (Goettingen)	*Die Städte im oberen Leinetal, Göttingen, Northeim und Einbeck* The cities of Leinetal, Goettingen, Northeim and Einbeck
	1927	Hans Bobek (Vienna)	*Grundfragen der Stadtgeographie* Basic questions of urban geography
	1928	Rudolf Martiny	*Die Grundrißgestaltung der deutschen Siedlungen* The layout of the German settlements
1930–1939	1932	MRG Conzen (Berlin)	*Die Havelstädte* The Havel cities
	1936	Herbert Louis (Berlin)	*Die geographische Gliederung von Gross-Berlin* The geographical structure of Great Berlin

1894 tarihinde tarihçi Johannes Fritz 300 Alman kenti üzerinde karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın temel katkısı, kent tarihi için ilk bilgi kaynağı olarak kartografya ve kent planının kullanımı olmuştur. Fritz'den beş yıl sonra ve ondan açık bir şekilde etkilenerek Otto Schlüter *Über den Grundriß der Städte* adlı bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışma Fritz tarafından başlatılan çizginin geliştirilmesi şeklinde olmuştur. 20. Yüzyıl başlarında Friedrich Ratzel öncüllerinin çizgisinden devam etmiştir. 1903 yılında *Die Geographische Lage der großen Städte* yayınladığı çalışması ile yerleşmelerin kuruluşuna neden olan karakteristikler ve nedenler üzerinde durmuştur. Sırasıyla, Hugo Hassinger, Walter Geisler, Hans Dörries, Hans Bobek, Rudolf Martiny, Herbert Louis şeklindeki bilim insanları farklı çalışmalarla kentsel morfoloji disiplini üzerinde ve kentsel morfolojinin bir disiplin olarak ortaya

çıkmasında önemli katkıları olmuştur (Oliveira, 2016; Whitehand, 1992, 2001, 2007a, 2007b).

2.1.3. Kentsel Morfoloji Uygulama Alanları

Kentsel morfoloji kent formunu okumamıza ve sırasıyla kentlerin, kasabaların ve köylerin hikâyesini anlatmamıza yardımcı olan bir araçlar setidir. Her kenti, neyin benzersiz kıldığını anlamamıza yardımcı olur. Hem dünya genelinde hem de tarihsel olarak farklı insan çevrelerinin belirli yerel biçimleriyle ifade edilen insan kültürünün çeşitliliğine ışık tutar. Aynı zamanda, kentsel morfoloji, ortak yönlerini görmek için farklı yerlerin titiz bir şekilde karşılaştırılmasını kolaylaştırır. Morfolojik analizler yoluyla toplanan bilgiler, yapılı çevrenin ortak özelliklerini ve düzenlilikleri belirlemek ve anlamak için temel oluşturur. Bir dizi ilişkili yöntem ve teknikle birlikte, kentsel morfoloji, kentsel çevrelerin bir habitat olarak performansını ve farklı formların farklı amaçlar ve koşullar için uygunluğunu araştırmak ve değerlendirmek için araçlar sağlar. Kentsel morfolojik konseptler, enerji kullanımı, mikro iklim, akustik, hareket, arazi kullanımı ve arazi değeri gibi konulara yönelik çalışmalar için güçlü bir referans çerçevesi sağlar.

Kent tasarımcıları ve plancıları için kentsel morfoloji, kentsel formun gelişimsel düzenlerini, kentin yapısının anlaşılmasını ve arka plan bilgisini sağlar. Morfolojik araştırmalar, planlama ve tasarım için bir araç olarak kentsel forma önemli bir bakış açısı ve fiziksel form, kullanım ve kontrol, kentsel formun ince yapısı gibi farklı yönler arasındaki ilişkilerin daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Ayrıca, tüm formları gelecek için potansiyel çözümler olarak görüp, yapılı çevreyi bir tasarım kaynağı olarak kullanmak için bir yol sağlar. Oluşum ve dönüşüm sürecine odaklanması nedeniyle, kentsel morfolojik analizler, tasarımcıya yerlerin tarihi kökleri ve önemi hakkında zengin bir anlama ve yeni çevreler ve yerleşim yerleri planlarken oluşum dokularından olumlu yararlanma potansiyeli sağlar. Aynı nedenlerden dolayı, kentsel morfoloji aynı zamanda tarihi koruma ve kültürel mirasın korunması için çok önemli bir araçtır. Kentsel morfoloji, coğrafya, kentsel tasarım, kent planlaması, planlama tarihi, mimarlık, kültürel miras ve koruma, peyzaj mimarisi, arkeoloji, antropoloji ve kent tarihi çalışma ve mesleki uygulama alanlarında kullanılır.

Kropf (2017) kentsel morfolojinin dokuz ana spesifik uygulamasını ele almaktadır. Bunlar genel tanımlamalar ve açıklamalar, çevresel ve operasyonel performans, stratejik planlama ve politika oluşturma, tasarım kodları ve rehberlik,

karakter değerlendirmeleri ve kültürel miras yönetimi, kentsel tasarım, master planlama araştırması ve tekliflerin oluşturulması, tarihi/arkeolojik araştırma ve yeniden yapılanma, sosyal ve kültürel araştırma ve kritik, insan yerleşimlerinin gelişimi ve evrimidir (Tablo 2.3).

Tablo 2.3 Kentsel morfoloji alanının belirli uygulamaları (Kropf, 2017)

Belirli uygulamalar	İçerikler
Genel tanımlamalar ve açıklamalar	-Yerleşimlerin karakterini, çeşitliliğini ve karmaşıklığını açıklamak için yerleşim yerlerinin farklı kısımlarını ve tarihsel kökenlerini belirlemek -İnsan yerleşimlerinin üretken süreçlerini ve gelişimsel düzenlerini belirlemek
Çevresel ve operasyonel performans	-Yerleşmelerin fiziksel kompozisyonu ve genel açıklayıcı amaçlar için kullanımdaki özelliklerinin incelenmesi -Kentsel formun çevresel performansını değerlendirmek ve performansı iyileştirmenin yollarını belirlemek
Stratejik planlama ve politika oluşturma	Yerleşimlerin stratejik büyümesi için bulgu temeline katkıda bulunmak, planlama politikasını tasarlamak ve desteklemek
Tasarım kodları ve rehberlik	-Gelişme kontrolü ve tasarım rehberliği amacıyla tipolojik analizin yapılması ve yerleşimlerin ayrıntılı bir tanımlayıcı izahatının yapılması
Karakter değerlendirmeleri ve kültürel miras yönetimi	-Yerleşmelerin tarihi karakterleri ve kültürel mirası korumanın önemi hakkında ayrıntılı bir tanımlayıcı açıklama
Kentsel tasarım, master planlama araştırması ve tekliflerin oluşturulması	-Tasarımın temeli olarak belirli bir yer bağlamının kapsamlı bir tanımını sağlamak -Mevcut yapılı çevrede, özellikle de enformel üretim süreçleri tarafından üretilen potansiyel tasarım çözümlerinin belirlenmesi
Tarihi / arkeolojik araştırma ve yeniden yapılanma	- Farklı tarihsel dönemlerdeki yerleşimlerin durumunu yeniden inşa etmek
Sosyal ve kültürel araştırma ve kritik	-Kentsel biçimin sosyal ve kültürel kökenlerini ve performansını araştırmak -Toplumların kültürel farklılıklarını keşfetmek -Etno-çeşitliliği kaydetme -Sosyal ve kültürel kalıpları yorumlamak
İnsan yerleşimlerinin gelişimi ve evrimi	-Yerleşmelerin tarihsel gelişiminin hikâyesini anlatmak -Fikirlerin evrimini ve kentsel formun çeşitliliğini araştırmak -Yapılı çevrenin, yarı doğal üretken ve evrimsel süreçlerle desteklenen karmaşık uyarlanabilir bir sistem olarak incelenmesi

2.1.4. Kentsel Morfolojiye Yaklaşımlar

Kentsel morfoloji yaklaşımlarına bakıldığında temel olarak dört yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki diğerlerine oranla daha eski ve alman orijinli olan ve MRG Conzen tarafından geliştirilen 'tarihi-coğrafi yaklaşım'dır. İkincisi İtalyan mimarlar Saverio Muratori ve Gianfranco Caniggia'nın çalışmalarına dayanan 'tipolojik ve süreçsel yaklaşım'dır. Üçüncüsü 'mekân dizimi yaklaşımı' (space syntax) ve sonuncusu ise cellular automata, fractal ve agent-based model uygulama yöntemlerinden oluşan ve 'mekânsal analitik yaklaşım'dır.

2.1.4.1. Tarihi-coğrafi yaklaşım

İngiliz morfogenetik yaklaşımı veya Conzen yaklaşımı olarak da anılan tarihi-coğrafi yaklaşım MRG Conzen tarafından geliştirilmiş ve JWR Whitehand tarafından desteklenerek güçlendirilmiştir. Kökleri, yirminci yüzyılın başlarında Alman coğrafyacıların eserlerine dayanmaktadır. Morfogenetik yöntem, tarihsel gelişimin kavramsallaştırılması, terminolojik kesinlik ve kartografik temsil, yaklaşımın temel özellikleridir. Conzen tarafından bazı önemli kavramlar geliştirilmiştir. Üçlü form kompleksi (sokaklar, parseller ve binaların blok planları); yapı dokusu (üç boyutlu form); ve arazi ve bina kullanımı. Kentsel formun bu bölünmesinden daha önemlisi, çeper kuşak (*fringe belt*), morfolojik bölge (*morphological region*) ve *burgage cycle* gibi kentsel gelişim süreci hakkında geliştirdiği kavramlardır. Bu kavramlara ek olarak, önemli bir terminoloji geliştirilmiştir (Oliveira 2018). Tarihi-coğrafi yaklaşım sonraki başlıkta çalışmanın konusu gereği daha detaylı ele alındığı için burada kısa bir şekilde ifade edilmiştir.

2.1.4.2. Tipolojik ve Süreçsel Yaklaşım

Tipolojik ve Süreçsel yaklaşım mimari pratikler ve eğitimler içerisinde, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış İtalya merkezli bir yaklaşımdır. Yaklaşımın temelini çok seviyeli yapısal form kavramları ve tipolojik süreç oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın tarihi-coğrafi yaklaşımla sıkı bir ilişkisi vardır (Kropf, 2017; Oliveira, 2016; Strappa, 2018).

Yaklaşımın kurucusu, Arnaldo Foschini, Enrico Calandra ve Gustavo Giovannoni'nin öğrencisi Saverio Muratori'dir. Kentsel morfolojide bir klasik olan 'Studi per una operante storia urbana di Venezia' (Muratori, 1960) kitabının yazarıdır. Bu yaklaşıma bir diğer önemli katkı, kentsel morfoloji üzerine ilk büyük çalışması 'Lettura di una città: Como' olan Gianfranco Caniggia'dır (Caniggia, 1963). Ayrıca Muratori'nin asistanlarından biriydi.

Süreç ve organizma kavramı bu yaklaşımdaki iki ana kavramdır. Süreç, organizmaların farklı ölçeklerdeki diyakronik (zamanda) ve sintopik (aynı yerde) mutasyonlarının tamamı, yani bugünün gerçekliğini açıklayan ve gelecekteki değişimlere yön veren ardışık dönüşümlerin aşamalarıdır (Strappa, 2018).

Muratori şehri rotalara (*routes*), dokulara (*fabric*) (doku - yapıların bir araya gelme kavramı), uçlara (*pole*) ve sivil organizmaya ayırmıştır. Organizma hiyerarşik bir yapı içinde tanımlanmıştır: bölge/alan (*territory*), kentsel organizma (*urban organism*),

doku (*fabric*) (toplayıcı organizma), bina (*building*) (temel ve özel). Bölge, en üst ölçeği temsil eder ve bina en alt ölçeği yansıtır. Rotalar, şehir yaşamının ana araçları ve bölgeyi okumak ve dönüştürmek için temel araçtır (Maretto, 2018). Doku, kentsel organizmanın hangi maddeden oluştuğunu düzenleyen kavramdır. Kümeleşen organizma, şehrin kendisinin tarihsel olarak tanımlanan ardışık dönüşümlerin ilerlemesinin sonucu olduğunun ölçüsünü sağlayan temel adımı temsil eder. Bir doku temelde, en önemlisi iki ucu birbirine bağlayan ve temel ve özel yapıları birbirine bağlayan 'yollar' şeklinde biçimlenir. Temel yapı, esas olarak konut tipine ve konut kümelenme tipine dayanmaktadır. Özel bina, yapılı çevrenin konut dışı kısımlarına tekabül etmektedir. Anı zamanda, konut fonksiyonunun ikincil olduğu yapı tiplerine de işaret etmektedir (Strappa, 2018).

2.1.4.3. Space Syntax

Space syntax, 1960 yıllarında Cambridge Üniversitesinde Leslie Martin tarafından kurulan 'Arazi Kullanımı ve Yapı Formu Çalışmaları' adlı araştırma merkezinde yapılan niceliksel yapısal form analizleri çalışmaları ile başlamıştır. Sonraki süreçlerde UCL'de kurulan 'Mimari Çalışmalar Merkezi'nde space syntax araştırmaları başlamıştır. Yaklaşım temel olarak mekâna ve mekân ile hareket arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Yapılarda ve kentlerde mekânsal düzeni ve insan aktivitelerini inceleyen bir takım teknik setleri kullanır. Aynı zamanda mekânı ve toplumu bağlayan bir teoriyi ifade etmektedir. İnsanların nerede yaşadığı, nasıl hareket ettiği, nasıl adapte olduğu, yaklaşımın çalışma konusudur. Yaklaşım mekânın objektivitesi ve onunla sezgisel bağlılığımız fikri üzerine inşa edilmiştir (Hillier & Vaughan, 2007; Kropf, 2017; Oliveira, 2016).

Space syntax, hem mekânın nesnelliğini hem de onunla sezgisel ilişkimizi yansıtmaya çalışan iki biçimsel fikir üzerine inşa edilmiştir (Hillier ve Vaughan, 2007):

i. Mekân, insan faaliyetinin bir arka planı değildir, ancak insan aktivitelerine özgüdür.
ii. İnsan mekânı sadece bireysel mekânların özellikleriyle ilgili değil, aynı zamanda bir binanın ya da kentin mekânsal düzenini oluşturan birçok alan arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgilidir. Bu, resmi olarak mekânın konfigürasyonu denilen şeydir, yani bütünü oluşturan parçalar arasında eşzamanlı olarak var olan ilişkiler. Başka bir deyişle, herhangi bir bireysel alanda (bir oda, bir koridor, bir yol veya bir kamusal alan) olan

şey, temelde o alan ile bağlantılı olduğu alan ağı arasındaki ilişkilerden etkilenir.

Space Syntax tüm uygulamalarda, mekânın temsillerinde, mekânsal ilişkilerin analizinde, yorumlama modellerinde ve teorilerde kullanılan dört temel bileşenden oluşur:

i. Mekânın temsilleri: Mekânsal elemanlar, geometrik biçimleri ve insanların bunları nasıl deneyimledikleriyle temsil edilir. Geometrik olarak türetilebilirler (örneğin, *point, axial line, segment, convex space and isovist*) veya işlevsel olarak tanımlanabilirler.

ii. Mekânsal ilişkilerin analizi: mekânsal öğeler arasındaki ilişkiler, onların konfigürasyonlarından kaynaklanır. Bu ilişkiler, entegrasyon ve seçim gibi çeşitli ölçümler kullanılarak nesnel olarak analiz edilebilir. Entegrasyon, bir sistemdeki herhangi bir başlangıç alanından diğerlerine olan mesafenin normalleştirilmiş bir ölçüsüdür. Genel olarak, başlangıç mekânının diğer tüm alanlara ne kadar yakın olduğunu hesaplar ve göreceli asimetrinin bir ölçüsü olarak görülebilir (Hillier ve Hanson, 1984). Seçim, bir eksenel çizginin veya bir yol segmentinin tüm alanlardan tüm sistemdeki diğer tüm alanlara en kısa yollardan veya her segmentten önceden belirlenmiş bir mesafe (yarıçap) içinde geçme olasılığını ölçer (Hillier ve diğerleri, 1987).

iii. Yorumlayıcı modeller: farklı türdeki farklı sosyo-mekânsal olayları analiz etmek, tanımlamak, açıklamak ve tahmin etmek için mekânsal modeller geliştirilir. Uygulamada, modeller, kentsel hareket, kentsel suç ve merkezilik gibi deneysel olguları bir süreç olarak ve ayrıca mekânsal anlaşılabilirlik gibi genel süreçleri araştırmak için yaratılır (Hillier ve Vaughan, 2007)

iv. Teoriler: mekânsal ve sosyal dokular arasındaki ilişki teorileri, mekânın yapılı çevrenin yaratıldığı sosyo-ekonomik süreçlerde benimsenip benimsenmediğini ve nasıl benimsnediğini keşfetmek için oluşturulur. Bu iki şekilde yapılmıştır. İlk olarak, teoriler, işlevler ve kültürler arasında modellerin örüntüsünde ortak yönleri aramak için kullanılabilir. İkinci olarak teoriler, mekândaki nesneler farklı şekillerde yerleştirilir ve şekillendirilirse mekânsal dokulara ne olduğunu keşfetmek için *space syntax* araçlarını kullanabilir.

2.1.4.4. Mekânsal Analitik Yaklaşım

Mekânsal analitik yaklaşım, mekânsal etkileşimlerin bir seti olarak insan aktivitelerine odaklanmaktadır. (Batty, 1997; K. Kropf, 2017). Yaklaşım, matematiksel modeller, özellikle entropi tabanlı, fraktal ve diğer doğrusal olmayan formlar, agent-based modeller, hücresel otomata, grafik teorisi ve ağ analizi gibi bir dizi temel niceliksel yöntemi kullanır (Kropf, 2017). Üç ana mekânsal analiz biçimi - hücresel otomata (CA), agent-based modeller (ABM) ve fraktallar - birbirini dışlamaz ve tamamlayıcı bir şekilde kullanılabilir. Bu yaklaşım, diğer üç önceki yaklaşımdan daha heterojendir. Baş araştırmacısı Michael Batty'dir (Oliveira, 2016). Yaklaşımın amacı, büyümenin ölçeklendirme yasaları gibi sistemin dinamiklerinin altında yatan ilke ve ilişkileri ortaya çıkarmak ve daha kapsamlı bir resim oluşturmak için ilkeler arasındaki ilişkileri belirlemeye başlamaktır (Kropf, 2017). Yerel koşullara ilişkin basit kurallara dayalı olarak kentsel etkinliklerin yerini belirlemeye yönelik yapay süreçler, kentlerin mekânsal organizasyonunu yansıtan karmaşık global dokulara yol açar. Bu sistemlere 'hücresel otomata' denir. Hücresel otomata, çeşitli yazılımlarda kolayca programlanabilir ve bu nedenle, gerçek ve optimal doku ve planları keşfetmenin anlamlı bir yolunu sağlar (Batty, 1997). Agent-based modeller, temsilcilerin mobil olduğu ve konumlar arasında hareket ettiği başka bir analiz şeklidir. Bu modeller, yol ölçeğinden doku ölçeğine, kentsel bölge ölçeğinde doku ve yapıya kadar birçok ölçekle ilişkilidir (Batty, 2005). Fraktallar, mekânsal formu 'düzensiz' olan ve düzensizliği birçok ölçekte geometrik olarak kendini tekrar eden her türden nesnedir. Fraktal geometri, gerçek dünyada gözlemlenen insan yapımı ve doğal dokulara yol açan işlevleri ve süreçleri araştırmayı sağlar. Bu nedenle, yalnızca gerçekliği tanımlamaya ve anlamaya değil, aynı zamanda gerçek dünyanın nasıl gelişebileceğine dair tahminlerimizi ve öngörülerimizi ilerletmeye de yardımcı olur (Batty & Longley, 1994).

2.1.5. Kentsel Morfolojiye Tarihi-Coğrafi Yaklaşım

2.1.5.1. MRG Conzen ve fikirleri

Conzen, kentsel morfoloji için en az yirminci yüzyılın ortalarında ve sonunda Schlüter'in 50 yıl önceki başlangıcında olduğu kadar önemli bir hale gelmişti. Conzen'in çalışmalarının özellikleri morfogenetik yöntem, kartografik temsil ve terminolojik hassasiyettir. Kent görünümün üçlü form kompleksini ilk olarak iki boyutlu planı (yollar, parseller ve bina blok planlarından oluşur), ikincisi bina dokusu ve üçüncü olarak arazi ve bina kullanımı olarak ortaya koydu (Conzen, 1960) . En

önemlisi de Conzen'in geliştirdiği kavramlardır (Whitehand, 2007). Örneğin, *burgage cycle* (bir parselin yaşam döngüsü), çeper kuşak ve morfolojik bölge. *Burgage cycle*, *burgage* arazisinin arka tarafındaki binaların aşamalı olarak doldurulmasından, binaların temizlenmesiyle son bulmasından ve geliştirme döngüsünün başlamasından önce bir kentsel nadas döneminden oluşmaktadır. Çeper kuşak kavramı ilk olarak 1936'da Louis tarafından Berlin ile ilgili çalışmasında tanımlandı, ancak Conzen tarafından İngiliz ticaret kasabası Alnwick ve büyük İngiliz şehri Newcastle upon Tyne üzerine yaptığı çalışmalarda çok daha büyük bir gelişmişlik derecesine kadar ilerletildi (Whitehand, 2001). Çeper kuşak kavramı, MRG Conzen'in çalışmasının temel bir ilkesiyle bağlantılıdır: morfolojik çerçeve (*morphological frame*) kavramı. Conzen için, bir kentsel bölgenin fiziksel gelişiminin araştırılmasının doruk noktası, o bölgenin morfolojik bölgelere bölünmesiydi. Morfolojik bölgeler konusunda en öne çıkan çalışması, İngiliz ticaret kasabası olan Ludlow'daki morfolojik bölgelerle ilgiliydi. Beş kademeli bir bölge hiyerarşisi belirledi. Morfolojik bölgelerin haritası, doğal yapısı, plan türleri, bina türleri ve arazi ve bina kullanımının ayrı haritalarından oluşuyordu.

Conzen'in kent görünüm ve toplum arasındaki ilişki üzerine bakış açısı, Conzen düşüncesinin sağlayabileceği korumanın teorik temelini oluşturur. Conzen için geçmiş, geleceğin anahtarıdır (Whitehand, 1992). Kent görünüm, Conzen'e göre, bir toplumun 'ruhunun nesnelleştirilmesidir' (Conzen, 1966). Gözlemlenebilir özellikler, o toplumun özlemlerinin, çabalarının ve deneyimlerinin ifadeleridir. Bu nesnelleştirme, tek bir binanın en küçük ayrıntılarından bütün bir kasabanın veya şehrin konfigürasyonuna kadar, doğrudan gözlemlemeye duyarlı tüm nesneler için belirgindir. Bir birikmiş deneyim biçimi ve dolayısıyla değerli bir varlıktır. Korumada kullanılması için temel gerekçeyi sağlayan budur. Bu şekilde kent yönetimi, belirli bir yerde kendi tarihsel gelişimi bağlamında bir toplumun ruhunu somutlaştırıyor olarak görülebilir. (Conzen, 1966; Whitehand, 1989; Whitehand ve diğerleri, 2011).

2.1.5.2. Aksiyom ve prensipler

Tarihi-coğrafi yaklaşım, Conzen tarafından dile getirilen ve onun birkaç on yıl boyunca geliştirdiği temel morfolojik kavramlar dizisinin temelini oluşturmak için iç içe geçmiş bir dizi aksiyom ve ilkeye sahiptir. Bu birbirine bağlı aksiyomlar ve ilkeler şu şekilde ifade edilebilir (MP Conzen, 2018; Conzen, 1960, 2004).

i. Sistematik kent görünüm kompozisyonu (aksiyom 1): kent görünüm üç temel form kompleksinden oluşmuştur. Bunlar, parsel sistemi ve yol

sistemi ile birlikte iki boyutlu plan, üç boyutlu yapı dokusu ve arazi ve yapı kullanımıdır.

ii. Formların dönemsel özgüllüğü (aksiyom 2): gözlemlenen formlar belirli tarihi ve kültürel bağlamların yaratıldığı zamanların ürünüdür. Bu, kabaca kademelendirilen kent görünümün, uygun morfolojik periyotlar bağlamında tanımlanmasını ifade eder.

iii. Form komplekslerinin hiyerarşik kümelenmesi (aksiyom 3): fiziksel anlamda hiyerarşik olarak kümelenen form komplekslerini ifade eder. Örneğin, iki boyutlu plan, yapı dokusunu ile birlikte arazi kullanımını içerir; yapı dokusu arazi kullanımının bir kısmını içerir.

iv. Seküler sosyo-politik koşullanma (prensip 1): sosyo-politik organizasyonun etkisi ve özellikle toplum ve bireyler arasındaki değişen ilişkiler toplum değerlerini ve algılarını yansıtarak kentsel formu oluşturur ve dağılımını sağlar. Buradaki temel ilgi uzun dönemsel değişimlerle ilgilidir.

v. Formların sürekliliği (prensip 2): bu, mekânsal yapı ve form komplekslerinin arasında çeşitlenmektedir. İki boyutlu kent planı, en kalıcı form kompleksi, yapı dokusu daha az kalıcı ve arazi ve yapı kullanımı en az kalıcı olandır.

vi. Kent görünümün tarihsel katmanlaşması (prensip 3): kent görünümler tarihsel olarak katmanlaşmıştır. Bu genetik bir perspektif gerektirmektedir. Kent görünüm mekânsal olarak farklı zaman periyotları, düzen stilleri ve yapılardan oluşur. Bu katmanlaşma, farklı morfolojik periyotların form yakınlığında görülür. Böylece, zaman akışı içerisinde, kültürel karakteristikler bağlamında artan bir periyot çeşitliliği oluşur.

vii. Formların morfogenetik önceliği (prensip 4): bu prensip, kent görünüm elemanlarının kent içerisindeki morfolojik bölgelerin karakterine kalıcılık açısından katkıda bulunma düzeylerini ifade eder. İki boyutlu plan en üst düzeyde katkıda bulunur, yapı dokusu orta ve düşük seviyelerde katkıda bulunur, arazi ve yapı kullanımı orta düzeylerde katkıda bulunur. Böylece, iki boyutlu plan en çok katkıyı, yapı dokusu iyi bir katkıyı ve arazi kullanımı en az katkıyı yapar.

viii. Morfogenetik bölge veya morfolojik bölgelerin hiyerarşik kümelenmesi (prensip 5): bütün kentsel alan morfogenetik bölgeler mozaiği şeklinde tasarlanabilir. Homojen bölgeler üst ölçekli bir diğer bölge içerisine kümelenebilir. Örneğin, en alt ölçekli bölgeler, '*morphotopes* veya en küçük yapı grubu' şeklinde ifade edilir. Bunlar toplu olarak 'yol üniteleri'ni tanımlar. Bu yol ünitelerinin bir araya gelmesi mahalleleri (morfolojik anlamda) ve sonunda bu mahallelerin bir araya gelmesi en büyük bölgeyi tanımlar.

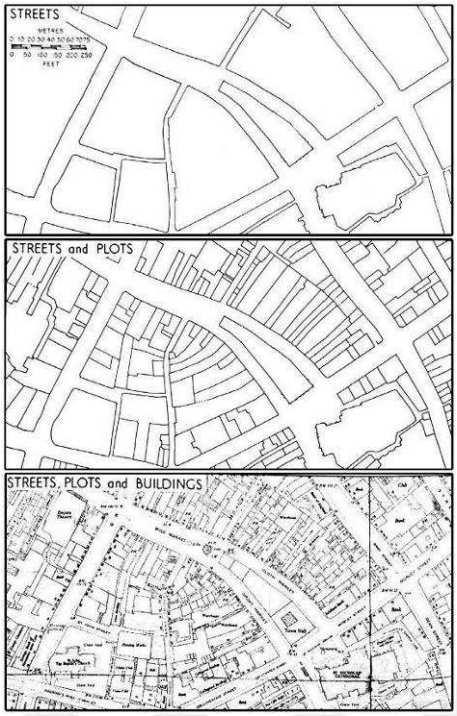
2.1.5.3. Konseptler ve terminoloji

Tarihi-coğrafi yaklaşım içerisinde bir çok konsept bulunmakla beraber temelde öne çıkan birkaç konsept bulunmaktadır. Bunlar, çeper kuşak, morfolojik bölge ve form kompleksleridir. Bununla beraber bu konseptler diğer bazı konseptlerler ilişki içerisindedir. Birbirini tamamlayıcı nitelikler taşımaktadır.

Form Kompleksleri

Form kompleksleri kavramı veya konsepti kentsel morfolojideki temel olgulardan birisini oluşturmaktadır (Whitehand, 2009). Form kompleksleri veya diğer ifadeleri ile morfolojik üçlem veya kent görünüm bileşenleri, üç temel kentsel form öğesini içermektedir. Bunlar sırasıyla, iki boyutlu plan, yapı dokusu ve arazi ve yapı kullanımı şeklindedir. İki boyutlu plan üç temel plan elemanını içermektedir (Şekil 2.3). Bunlar (Conzen, 1960):

i. Yollar ve onların yol sistemi içerisindeki düzenlemeleri
ii. Parseller ve onların bir ada içerisinde bir araya gelişleri
iii. Yapılar veya daha kesin bir şekilde onların blok planları

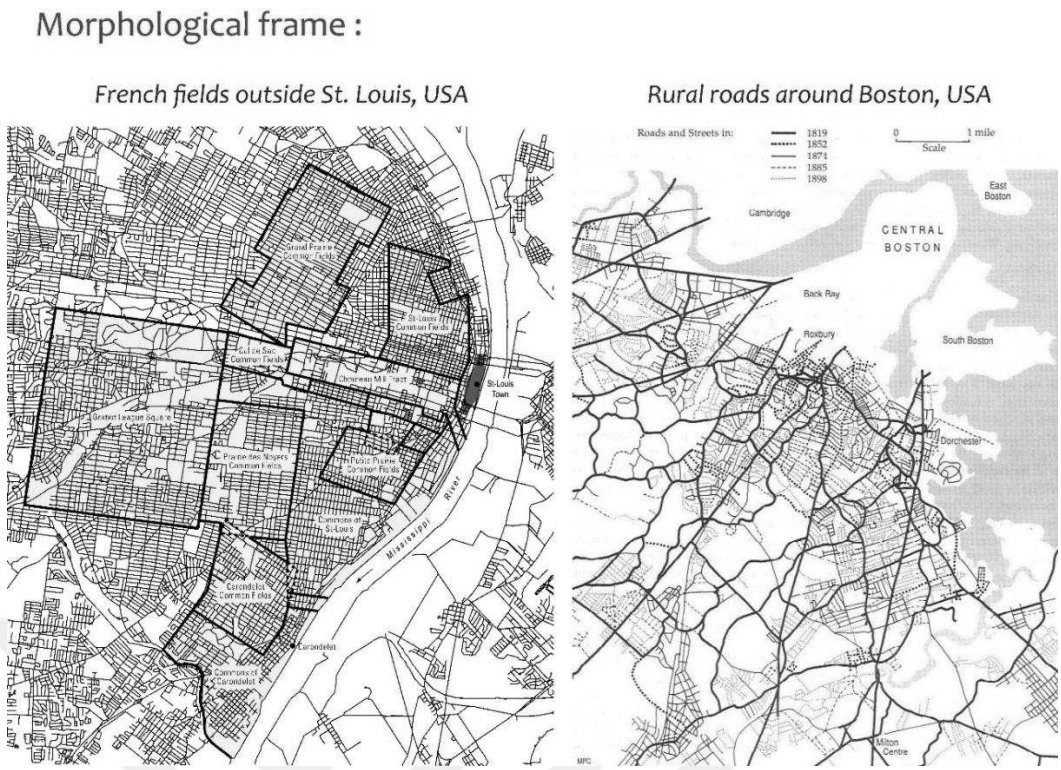

Şekil 2.3 İki boyutlu plan (ground plan/two dimensional plan) (Whitehand, 1981)

Morphological Frame

Morphological frame (morfolojik çerçeve) bir önceki plan özelliklerini ifade eden, aynı sahada sonraki az veya çok uyumlu plan gelişmeleri üzerinde morfolojik bir etki uygulayan topografik çerçeve, özellikleri miras alınan ve süregelen ana hatlar kümesi olarak tanımlanır (Conzen, 2004).

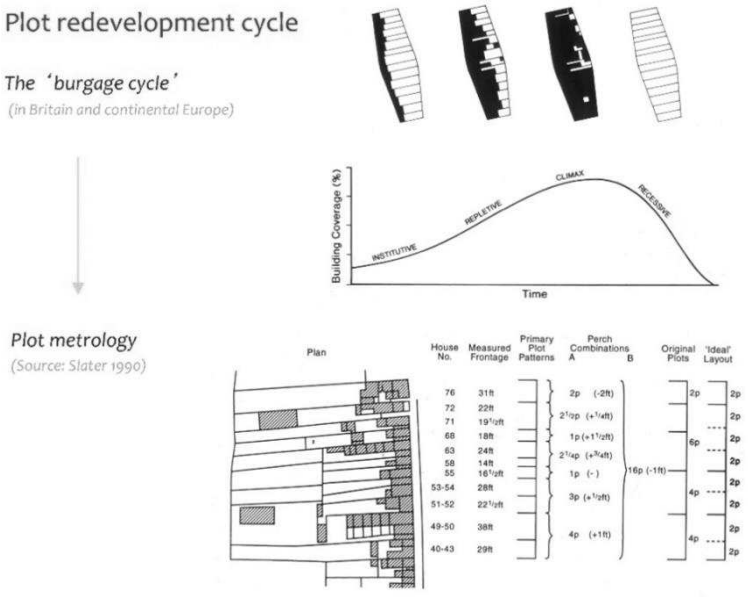
Bu, iki boyutlu kent planı analizinde çok yararlı bir arka plan kavramıdır ve genellikle geniş bir coğrafi ölçekte kapsayıcı bir kavram olarak işlev görür. Doğal veya insan yapımı morfolojik çerçeveler, kentsel alanların gelişim tarihinin erken dönemlerinden itibaren, belirli kentsel bölgelerin oryantasyonu ve dış sınırları üzerinde ve sınırlarında bir dereceye kadar kontrol uygulayan kent görünüm özellikleridir. Bu tür çerçeveler, kendilerine ait etkili bir geometriye sahip olabilir veya bunlar çerçeve içine sabitlendikten sonra, yolların, parsellerin ve binaların organizasyonuna basit bir yönlü eğim sağlayabilir (MP Conzen, 2018).

Şekil 2.4 *Morphological frames* (Morfolojik çerçeveler) (MP Conzen, 2018)

Burgage cycle

Burgage cycle tarihi kent içerisindeki merkezi alanda sosyo-ekonomik taleplerin değişimine karşılık olarak yapısal gelişim sürecindeki döngüyü ifade etmektedir. Ortaçağdaki başlangıç döneminden modern dönemdeki slumlar dönemine kadar bir süreci kapsamaktadır.

Şekil 2.5 Parsel gelişim döngüsü (M. P. Conzen, 2018)

Sabitleme Hattı (*Fixation Line*)

Sabitleme hattının tanımı, bir şehir duvarı gibi, bir antik kentin geleneksel sabit kenarını işaretleyen doğrusal bir özelliktir veya zemindeki diğer güçlü doğrusal özellik, sonraki yolların, yapıların ve arazi kullanımlarının kritik bir topografik sabitlemesini yaratır (Şekil 2.6). Çevresel bir şehir duvarı olması durumunda, yeni başlayan kentsel çeper kuşağının omurgasını oluşturabilir (MP Conzen, 2018).

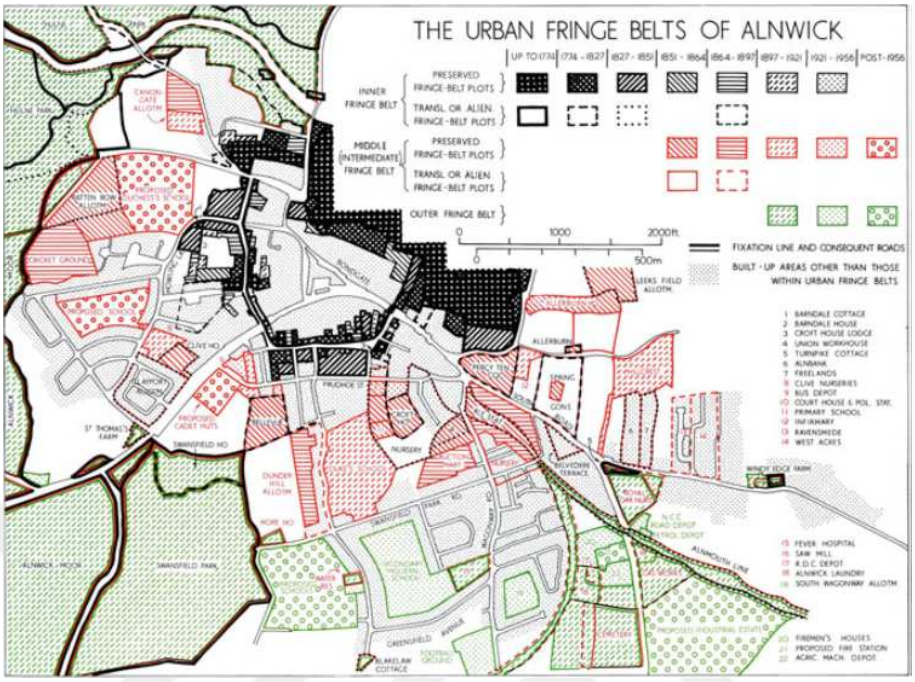

Şekil 2.6 Sabitleme Hatları (*Fixation Lines*), Como, Italya (MP Conzen, 2018)

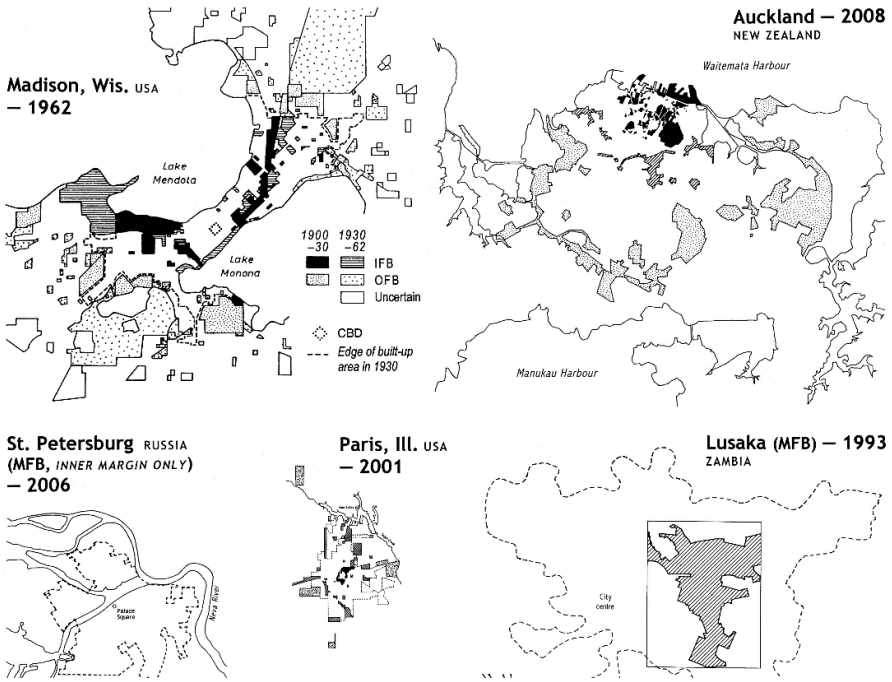
Çeper kuşak (fringe-belt)

Çeper kuşak, geçici durağan veya kentin çeperinde yavaş gelişen ve farklı arazi kullanım ünitelerinden oluşan bir karakteristiği ifade eden bir kuşaktır. Kentsel çeper kuşak alanı, kullanımlar, süreçler ve ürünler şeklinde üç temel bileşenden oluşmaktadır. **Çeper kuşak kullanımları;** açık alanlar, kurumlar, sanayi alanları, çok düşük konut alanları, rekreasyon gibi kent çeperinde ortaya çıkan kullanımlardır. Bu kullanımların her biri kendi içerisinde alt kullanımlara ayrılmaktadır. **Süreçler,** oluşum ve değişim şeklindeki temel süreçlerden oluşmaktadır. **Oluşum süreci,** sabitleme safhası, büyüme safhası, sağlamlaşma safhası şeklindedir. **Değişim süreci**, kuşak alanı yabancılaşması, kuşak alanı azalması/aynı kalma/kalıntı çeper kuşak ve kuşak alanı dönüşümü şeklindedir. **Çeper kuşak alanı ürünleri** iç çeper kuşak, orta çeper kuşak ve dış çeper kuşak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Görece köklü geçmişe sahip olamayan kentlerde ilki

veya ilk ikisi görülebilmektedir. Daha köklü kentlerde ise her üç kuşak alanı birden görülebilmektedir.

Şekil 2.7 Alnwick çeper kuşak alanları (M. R. G. Conzen, 1960)

Şekil 2.8 Metropoliten ölçekte çeper kuşak alanları (M. P. Conzen, 2009)

Morfolojik bölge

Morfolojik bölge, Conzen için, kentsel alandaki fiziksel gelişmenin doruk incelemesidir. Bir morfolojik bölge, iki boyutlu plan, yapı dokusu ve arazi ve yapı kullanımı kombinasyonuna dayalı olarak, onu kendi form birlikteliği açısından çevresindeki alanlardan ayıran bir alandır. Morfolojik bölgeleme yöntemi ise bu bölgelerin tanımlanma ve resmedilme sürecidir (Whitehand, 2009; Oliveira ve Yaygin, 2020; Arat, 2023). Şekil 2.9 Ludlow'un üçlü form kompleksi analizlerinden sonra bu üç haritanın çakıştırılması ile ortaya konulan morfolojik bölgeler gösterilmektedir.

Şekil 2.9 Ludlow morfolojik bölgeleri (M. R. G. Conzen, 1988)

2.2.NEOLİBERALİZM KAVRAMI

Bir ekonominin üretme kapasitesi, genellikle üretim faktörlerinin tam olarak kullanılmasıyla tanımlanır. Bu, üretim faktörlerinin (emek ve sermaye) tam istihdamıdır. Bu nedenle, üretim kapasitesi, uzun vadede bir ekonominin toplam arzını veya ulusal çıktısını belirler. Toplam sermaye stokunda bir değişiklik olması durumunda, sabit ulusal çıktı miktarı buna göre değişecektir. Bir ekonominin üretimi genişletmesinin veya büyütmesinin bir yolu, sermaye stoklarına (insan kaynakları ve fiziksel kaynaklar) yatırım yapmaktır (Giang & Pheng, 2011). Bu çerçevede, 1970'lerin sonunda Keynesyen politikalara karşı yükselişe geçen neoliberalizm, 1980'li yıllarla birlikte uluslararası üst kuruluşlar aracılığıyla tüm dünyaya yayılmış ve dünya genelinde hakim bir paradigma haline gelmiştir. Neoliberalizmin sadece ekonomik bir boyutla kalmayıp, aynı zamanda sosyal bilimleri ve kent çalışmalarının artan bir odağı olmuştur.

Neoliberalizm, insanlığın refahını arttırmanın en ideal yolunun, girişimci özgürlüğünün maksimizasyonu olduğunu ileri süren ekonomi politik pratiklerin teorisidir. Neoliberalizm düşünce biçimlerimiz ve ekonomi politik pratiklerimize nüfuz eden hegemonik bir söylem haline gelmiştir ve artık içinde yaşadığımız dünyayı yorumlamaya ve anlamaya yönelik sağduyumuzun bir parçası olmuştur. Neoliberalleşme, kurumsal reform ve düzenlemeleri dalga dalga bütün dünyaya yaymıştır. Birçok kanıt istikrarsız coğrafi gelişim olduğunu gösterse de, Kuzey Kore gibi birkaç istisnai devlet hariç, hiçbir yer tam anlamıyla sürecin dışında kalamamıştır. Neoliberal sistemin yaratımı, önceki kurumsal çerçeve ve güçlerde (ekonomi politik ilişkilerde varsayılan öncelikli devlet egemenliği gibi) değil sadece, aynı zamanda uzmanlaşmada, sosyal ilişkilerde, refah koşullarında, teknolojik melezliklerde, yaşam biçimlerinde, toprağa bağlılıkta, vicdani alışkanlıklarda, düşünme biçimlerinde vb. çok fazla yıkıma yol açmaktadır (Harvey, 1989).

Neoliberal stratejiler, müdahaleler ve uygulamalar kaçınılmaz bir şekilde kentsel mekân üzerinde cereyan etmekte ve neoliberal sistem kenti yeniden yapılandırmaktadır. Nitekim kentler, neoliberal sermayenin kendini maksimize edebildiği kritik alanlardır. Bugün finans sektörüyle iç içe geçmiş olan gayrimenkul ve inşaat sektörü sermaye birikimine yeni dinamikler sağlamaya yönelik bir ekonomik yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır (Şengül, 2011). Neoliberalizm başlı başına ekonomik bir süreç olmakla beraber aşağıdaki şekilde ayrı başlıklar altında konuya özgü bir şekilde ele alınmıştır.

2.2.1. Neoliberalizm ve Yapılı Çevre İlişkisi

İnşaat sektörü, ekonominin lider ve sürükleyici sektörlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni inşaat sektörü ile diğer ekonomik sektörler arsındaki yakın ilişkidir. İnşaat sektörü diğer pek çok sektör tarafından üretilen ürün ve hizmetleri girdi olarak kullanmakta ve inşaat ürünlerinin nihai ürünü olan yapılar farklı sektörlerin ürettiği ürün bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Balaban, 2016). Diğer sektörlerle ilişkili olarak inşaat sektöründe yaşanan büyümenin ekonominin diğer sektörlerinde de büyümeyi tetikleyeceği ve bu yolla genel ekonomik büyümeye katkı yapacağı kabul edilmektedir. Bu çerçevede birçok ülkede inşaat sektöründeki büyüme makroekonominin gelişmesi için bir araç olarak ele alınmıştır. Hükümetler ekonomiyi dengede tutmak için inşaat yatırımlarını arttıracak ve destekleyecek politikaları devreye sokma eğiliminde olmuşlar ve inşaat sektörünü önemli roller vermişlerdir. Örneğin, Tayvan hükümeti ekonomik büyümeyi sağlamak ve endüstriyel üretimi artırmak amacıyla büyük ölçekli inşaat yatırımları gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllarda Japonya hükümeti ekonomik durumu iyileştireceği varsayımıyla kentsel dönüşüm projelerini gerçekleştirmek için özel bir yasa yürürlüğe koymuştur.

Üretim için yapılı çevrenin yaratılması, sermayenin üretici şekilde kullanılması açısından pek çok olanak sağlamaktadır. Aynı durum tüketime yönelik yapılı çevre yatırımları açısından da geçerlidir. Yapılı çevre sayısız farklı unsurlardan oluşan karmaşık bir üründür. Yollar, kanallar, rıhtımlar, fabrikalar, depolar, kanalizasyonlar, devlet daireleri, okullar ve hastaneler, konutlar, işyerleri, mağazalar benzeri işlevsel yapılar yapılı çevrenin unsurlarındandır. Bunların her biri farklı koşullarda ve farklı kurallar doğrultusunda üretilir. Yani yapılı çevre aşırı hantal bir basitleştirme ve gerek üretildiği gerekse kullanıldığı süreçleri derinlemesine irdelediğimizde unsurlarına ayırmamız gereken bir kavramdır (Harvey, 1989). Harvey, yapılı çevreyi oluşturan unsurlar ve üretim, mübadele ve tüketim süreçlerinin bütünüyle ilişkilerinde bir orkestra gibi işlemeli olduğunu söylemektedir. (Harvey, 1989).

Bir diğer yandan kapitalist sistemin mekân üzerindeki yıkıcı etkisini Berman (1982) şöyle ifade etmektedir. Berman, kapitalist ekonominin maddi dünyasının ve mimarlığın gerçek bir katılıktan yoksun olduğunu ve her şeyin eskimek üzere üretildiğini söyler, Berman'a göre üst sınıf iktidarının inşa ettiği her şey yıkılmak üzere inşa edilmektedir. İşçilerin yaşadığı ev ve mahallelerden, kasabalara, kentlere, koca koca bölgelere ve onları içerisine alan uluslara kadar bütün bunlar sonraki gün dağıtılmak, yıktırılmak ve yerle bir edilmek üzere yapılmaktadır. Öyle ki ertesi hafta

yeniden işlenebilmekte, yerine yenisi konulmakta, bütün bu süreç sonsuza dek kendini tekrar ederek daha karlı bir biçimde devam etmektedir. Neoliberal sistem, en etkili ve güzel binalar ile kamusal yapıları bile hızla değerden düşürülüp sermayeye çevrilebilmekte ve eskimek üzere yeniden planlamaktadır (Berman, 1982).

Brenner & Theodore (2002), neoliberal kentleşmenin mekânizmalarından biri olarak tanımladığı yapılı çevre ve kentsel formun neoliberal 'yıkım' uğrağını;

- Kentsel kamusal alanların yok edilmesi veya artan biçimde gözetim altına alınması,
- Spekülatif yapılaşmaya yer açmak için işçi mahallelerinin tahrip edilmesi,
- Topluluk odaklı planlama girişimlerinden çekilmesi şeklinde belirtmektedir.

'Yaratma' uğrağını ise;

- Seçkinlerin tüketimi için özelleştirilen alanların oluşturulması,
- Sermaye yatırımlarını çekmeye ve yerel arazi kullanım desenini yeniden yapılandırmaya yönelik devasa projelerin oluşturulması,
- Güvenlikli sitelerin, kentsel kapalı alanların ve diğer arındırılmış toplumsal yeniden üretim mekânlarının yaratılması,
- Soylulaştırma sınırlarının genişletilmesi ve sosyo-mekânsal kutuplaşmanın yoğunlaşması
- Büyük arazi kullanım kararlarında 'en yüksek ve en iyi kullanım' prensibine bağlı olma biçiminde ifade etmektedir (Brenner & Theodore, 2002)

Mekân ilişkileri 1970'li yıllardan bu yana yeniden yapılandırıldı ve küresel sermaye içindeki yerlerin göreceli lokasyonunu değiştirdi (Harvey, 2012). Dünyanın artan bir biçimde kentsel inşaat alanı olduğuna dair çok sayıda ampirik kanıt bulunmaktadır. Son birkaç on yıl içerisinde kentleşmenin kapsamı ve hızı katlanarak artmaktadır. Bu fenomen, dünyada, sonu gelmeyen bir kentsel doku büyümesi olarak anlaşılabilir. Bu doku dünyanın yüzeyini kaplayan ve temel oluşturan, son derece önemli çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerle doğa ve toplum ilişkilerini şekillendiren bir niteliktedir.

Homojen bir olgudan uzak bir biçimde, dünyanın kentleşmesi, gereğinden fazla heterojen örtülerden oluşan karmaşık bir kentsel mozaiği biçimlendiren uyuşmazlıklar

ve çakışmaların bir birleşimiyle karakterize edilmiştir. Örneğin dünyanın güney kesimlerinde, kentsel yapılı çevrenin üretimi farklı şekil yığınları, yeni uyarlamaları, kentsel büyüme ve yenilemeleri ve yeni planlanmış kentleri içermektedir. Politik perspektiften bakınca, bu farklı kentsel biçimler, heterojen kentsel ideolojilere dayalı yeni kentsel mekânları finanse eden, planlayan ve yöneten otoriter rejimler, demokratik ve post-demokratik kurumların farklı kurumsal düzenlemelerinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimari açısından ise, kentleşmenin çok katlı ve çok yönlü formları yerel ve uluslararası mimarların hayalleri, tasavvurları ve rüyalarıyla şekillenmekte ve ekonomik kaynaklar, politik stabilite, iklim gibi bağlamsal zorluklar ve pratiklerden etkilenmektedir (Cugurullo, 2016). Ancak kentleşmenin bu alaca süreci içerisinde, benzer planlama, tasarım ve mimarlık idealleri tarafından yürütülen şehir üretme stratejilerini de görmek mümkündür (Cugurullo, 2013).

Dünyanın güney kesiminde şekillenen Masdar City, Tianjin, Caofeidian ve Songdo kademeli sosyo-politiğin ve kentsel dönüşümün ürünü değillerdir. Bunun yerine hızlı sermaye birikimi, planlama ve kent inşası süreçlerinden planlanmış ve ortaya çıkmıştır. Planlama ve mimari hızı, kentsel dokunun hızlı üretimi ve montajı olarak anlama, hızlı kentlerin çevresel ve sosyal gelişimini engellemektedir. Geliştiriciler, kentsel teknoloji üretiminde finansal güç yatırımlarını yapmakla kentsel toplulukların kültürleri ve bölgesel ekosistemlerin korunması gibi önemli ekolojik ve sosyal konuları ihmal etmektedir. Birbirleri ile uyumlu toplumların biçimlenmesi, münazara, müzakere, mücadele gerektiren karmaşık sosyo-çevresel ve politik süreçlerdir. Neoliberal yaklaşımın biçimlendirdiği kentler, ekonomik çıkarlar, girişimler ve iş ortakları tarafından şekillenmektedir. Yeni şehirler, geleceğin şehri modeli olarak sıklıkla geliştiriciler ve diğer paydaşlar tarafından tanımlanmaktadır (Cugurullo, 2016).

Neoliberal politikaların etkilediği kentsel mekânların, kent kültürü ve bireyselleşmiş kent toplumunun taleplerine uygun olarak yeniden inşası önemli bir tartışma olarak ortada durmaktadır. Kentsel çevre basit bir şekilde sermayenin imalatı değil, kültürel deneyimler ve çağdaş sosyal mekânları oluşturur. Küreselleşme ve dünya ekonomisinin mekânsal olarak yeniden yapılandırılması, finansal kurumların, iletişim teknolojisinin ve bilişimin dâhil edilmesiyle kent çalışmaları ve planlamasında baskın bir tema olarak ortaya çıkmıştır (Brand & Thomas, 2013).

Birçok yorumcu, gökdelenin bittiğini varsayıyordu, fakat bu, şimdi hızlanan süper yüksek yapılaşma durumunu açıklamıyordu. Bununla birlikte, çağdaş gökdelenlerin dağılışı bize küresel güçte ve aynı zamanda kentsel formda kaymalar

olduğunu göstermektedir. Ballard (2006) yüksek ve yoğun yapılaşmanın etkisini şu şekilde açıklıyordu: yeni bir sosyal tip, apartman tarafından yaratılmıştı, yüksek yaşamın psikolojik baskılarından etkilenmeyen, tarafsız atmosferde gelişmiş makine türleri gibi gelişen mahremiyet gereksinimlerine minimum gereksinim duyan serin ve duygusal olmayan bir kişilik (Ballard, 2012; Parker, 2014).

2.2.2. 1980 Sonrası Neoliberal Bütünleşme Ekseninde Türkiye

Türkiye'de de 1980 yılı, neoliberal politikalar açısından köklü bir başlangıç niteliği taşımaktadır. 12 Eylül 1980 darbesi ise, neoliberal yapılanmanın hayata geçirilmesinin önündeki temel engellerden birisi olan toplumsal muhalefetin önünü kesecek politik bir müdahale niteliğindedir. Ardından, Türkiye'de neoliberal hegemonyanın temellerini atmak üzere ANAP iktidarı iş başına gelmiş, 1980'lerin sonunda ANAP iktidarının uğradığı ağır yenilgi, neoliberalizmin Türkiye'deki hegemonyasının sarsılmasına neden olmuştur. (Ataay, 2008). 1990'lı yılların sonuna kadar geçen süreçte ise koalisyon hükümetleri ile devam eden bir geçiş dönemi yaşanmıştır. 1990'ların sonu, 2000'lerin ilk çeyreğinde yaşanan ve birbirini bütünleyen ekonomik ve politik gelişmeler, 2000'li yılların yeni bir kırılma noktasına işaret ettiğini göstermektedir. 24 Ocak 1980 kararları (Süleyman Demirel ve Turgut Özal'ın yabancı sermeye borçlanmaya ve ithalata bağımlı bir ekonomik model oluşturmak için IMF ve Dünya Bankası desteğiyle uygulamaya koymak istedikleri yapısal dönüşümleri içeren kararlar) ile birlikte 1980 yılı öncesinin ithal ikamesine dayanan ekonomi politikalarına son verilmiş ve Türkiye ekonomisinin, ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde uluslararası neoliberal sisteme eklemlenmesi hedeflenmiştir. 1980'ler, ülke ve dünya genelinde 1979 krizinin etkilerinin sürdüğü, devletin küçülmesinin, devlet kurumlarının özelleştirilmesinin ve hizmetlerin devrinin öncelendiği, buna koşut olarak emek piyasasını değersizleştiren neoliberal politikaların krizden kurtuluş yolu olarak görülmeye başlandığı bir dönem olarak nitelenebilir (Uğurlu, 2013). Neoliberal sistemin bir ülkenin ekonomisini ele geçirmenin tipik bir yolu olan darbe yapma eylemi, Türkiye'de de gerçekleştirilmiştir. Bunun ilk örneği 1973 yılında Şili'de Pinochet döneminde gerçekleşmişti (Harvey, 2012). Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan dönüşümün önemli aşamalarından birisi de 1989'da yürürlüğe konulan, 32 nolu karar olmuştur. Bu kararla beraber Türkiye ulusal finans piyasası, uluslararası finans piyasalarına entegre edilmeye çalışılmış ve parasal sermaye hareketleri tam serbestlik getirilmiştir (Altıok, 2002; Balaban, 2016). Sermayenin serbest dolaşımı, dolayısıyla

hegemonik neoliberal sisteme entagrasyon, olarak da ifade edilebilecek bu değişim, Türkiye ekonomisinin sonraki yıllarına damgasını vurmuştur. 1980 sonrası yaşanan dönüşümün neden olduğu sorunlar siyasal aktörlerin inşaat sektörüne yönelik tutum ve politikalarının belirlenmesinde belirleyici rol oynamıştır.

1980 sonrasındaki dönemde, inşaat sektörü yatırımlarının Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisindeki payın, gelişmiş ülkelerdeki konut yatırımlarının GSMH içerisindeki payına yaklaşmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde, yapılı çevre üretimi için devlet yeni kaynaklar ayırmaya başlamıştır. 1980'ler boyunca kamu altyapı ve inşaat yatırımlarının oranı toplam büyüme hacmi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (Balaban, 2016). Bu büyüme dönemi sonraki başlıkta ifade edilen 2000'li yıllar sonrası dönemde de Türkiye kapitalizminin neoliberal bütünleşme amaçlı reformlara tabii tutulmuştur. Bu dönem ve sonraki dönemin ortak özelliği de devletin büyümede önemli rol oynaması ve sektördeki büyüme ve hareketliliği arttıracak politikaları kararlı bir şekilde yürürlüğe koymasıdır. Bu tutumun nedeni siyasi aktörlerin inşaat sektöründeki salt ekonomik değil, aynı zamanda siyasal çıkar elde etme beklentileridir. Böylece, 1980 sonrası inşaat sektöründeki büyüme, Türkiye kapitalizminin yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkan kimi sorunların çözümü için bir araç olarak kullanılmak istenmiştir. Bu bağlamda, inşaat yatırımlarındaki artışın üç amaca hizmet ettiğini ifade etmek mümkündür. (1) siyasetin kitlesel destek ve taban oluşturması, (2) reel ücretlerdeki kaybın rant ile telafi edilmesi, (3) kısa dönemli kaynak ve finansman ihtiyacının karşılanması. Bu dönemdeki büyüme, güçlü sağ parti olan Anavatan Partisi'nin (ANAP) pragmatik söylem ve politikalarının bir sonucudur. Bu ilk evrenin neoliberalizmin hegemonyasının temellerinin henüz atılmaya başlaması ve kendisini yapılandırma evresinde oluşu erken neoliberal kentleşme evresi olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla böylesi bir döneme işaret eden erken neoliberal kentleşme dönemi, neoliberalizmin kentsel alandaki somut sonuçlarının net bir biçimde ortaya çıkmadığı evre olarak tanımlanabilir (Ataay, 2008; Uğurlu, 2013).

2.2.3. 2000 Sonrası Türkiye'de Neoliberal Politikalar

Türkiye 2000'li yıllarda ikinci bir büyüme evresine girmiştir. Bu büyüme dönemi, 2001 ekonomik krizi sonrasında başlayıp ve tüm dünyayı etkileyen küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. 2008 ve 2009 yılarındaki gerilemeden sonra 2010 yılından bu yana inşaat ve konut yatırımlarının giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu büyüme evresinde ülke

genelinde yapımına yeni başlanan konut sayısı, 2002'de 161.920 iken, 2006'da 600.387'ye ve 2010 yılında 907.451'e çıkmıştır. 2014 yılı itibariyle ise ülke genelinde yapımına başlanan yeni konut sayısı bir milyonu aşmıştır. Önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de devlet gerek yaptığı doğrudan ve dolaylı yatırımlar, gerek yasal ve yönetsel düzenlemeler ile inşaat sektöründeki büyümeyi desteklemiştir (Ataay, 2008; Uğurlu, 2013).

Bu evreyi öncekinden ayrıştıran temel unsurlardan birisi, bu dönemin önemli bir çıktısı olarak gündeme gelen ikinci kuşak yapısal reformlar olup, söz konusu reformlar bir önceki dönemin birinci kuşak yapısal reformlarının tamamlayıcısı niteliğindedirler. Sonuç olarak karşımıza neoliberalizmin gerçek hâkimiyetinin kurularak görünür hale geldiği, 2000'li yıllar olarak belirginleşen evre olarak çıkmaktadır (Ataay, 2015).

2000'li yıllarda neoliberal yapısal reformlar ekseninde imar mevzuatında gündeme gelen yasal düzenlemeler neoliberal politikaların bu alanlar üzerinde hayata geçirilmesinde araçsal bir rol üstelenmektedirler. Söz konusu yasalar, devlet ve sermayenin kentsel mekânı neoliberal kentleşme ekseninde yeniden yapılandırması aşamasında etkin bir rol oynamakta ve neoliberal kentsel yeniden yapılandırmanın önündeki engellerin aşılmasını sağlamaktadırlar. Bu yapılanma devlet ve sermaye arasındaki ilişkiyi net bir biçimde ortaya koymaktadır. Devlet hem kendisinin hem de sermayenin mekâna yönelik neoliberal hedeflerinin gerçekleştirilmesinde yasa koyucu olarak çok kritik ve hayati bir işlevi yerine getirmekte, piyasanın doğal ve yapılı çevre üzerinde hareket serbestisi kazanmasını sağlamakta ve bu yapılanma neoliberalizmin güçlü bir ifadesi olarak her geçen gün daha da belirginlik kazanmaktadır

Bu çerçevede, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) politikalarının neoliberal eksendeki söylem analizine bakıldığında, neoliberalizmin temel itikatlarının neredeyse eksiksiz bir biçimde yer aldığı görülmektedir. AKP iktidarı 2000'li yıllarda neoliberalizmle sıkı bir şekilde uzlaşıp, neoliberal politikaları büyük bir kararlılıkla uygulayarak 1980'lerden bu yana arzulanan durumu gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede, AKP'nin neoliberalizmle kurduğu güçlü ilişkiye paralel olarak geliştirdiği söylemlerindeki kararlılığı, uygulamalarla somutlaşarak, 2000'li yılları neoliberalizmin gerçek hâkimiyetinin kurulduğu yeni bir evre olarak tartışmasız bir biçimde ortaya koymuştur. Bu dönemdeki inşaat yatırımlarında meydana gelen artışlar, bir önceki döneme benzer şekilde yine sağ parti olan AKP'nin pragmatik söylem ve politikalarının bir sonucudur. Yüksek bir oy oranı ile iktidara gelen parti, bu desteği sürekli kılmak adına, geniş toplum kesimini memnun edecek pragmatik politikaları devreye sokmuştur.

Bu politikaların bir ayağını, geniş toplum kesimlerini kentsel rantlardan pay almalarına olanak veren düzenlemeler olmuştur. İmar afları ve 2B arazileri (orman vasfını yitirmiş ve ıslah edilmeyen alanlar) satışı bu düzenlemelerin başında gelmektedir (Balaban, 2016). AKP 2001 krizi sonrasında IMF tarafında dikte ettirilen yapısal uyum programına ve reformlara sadık kalmıştır. İmar afları, TOKİ eliyle konut üretimi ve konut kredisi temini gibi politikalarla alt ve orta gelir gruplarının kentsel rantlardan pay almaları sağlanmıştır. İnşaat sektörünü yönlendirici konumundaki ve neoliberal hegemonik kişi ve kurumlara ise en önemli kentsel rantlar sağlanmıştır (Sönmez, 2015).

Neoliberalizm eksenli politikaların benimsenmesi sonucunda sadece yeni kentsel alanlar rant amaçlı yapılaşmaya açılmamış, imar affı veya imar barışı gibi politik argümanlar kullanılarak yapılaşmış çevre yeniden şekillendirilmektedir. Bu bağlamda yeniden yapılandırılmalar konut eksenli olurken, kent içerisinde kalmış veya halen kent çeperindeki büyük alan kullanımları da yine sermayeye peşkeş çekilip rant amaçlı yeniden yapılandırılmıştır. Yapılı çevre unsurlarından sanayi alanları, depolar, kurumsal tesisler, okullar ve hastaneler, özellikle açık alanlar benzeri işlevsel kullanımlar neoliberal yeniden yapılanmanın hedefinde kalmış kentsel çeper kuşak alanlarıdır. Bu tarz kullanımlar için yeni yerler tahsis edilirken işlevsiz kalan alanlar konut alanlarına veya başka büyük alan kullanımlarına dönüştürülmektedir (Bora, 2016).

Neoliberal kentleşmenin mekânsal formlarına kentsel dönüşüm projeleri, büyük ölçekli kentsel projeler, özelleştirmeler, kapalı konut siteleri, rezidanslar ve alışveriş merkezleri şeklindeki biçimlenmeler veya yeniden biçimlenmeler aracılığıyla müdahale edilmektedir. Bu çerçevede ortaya konulan müdahaleler, kentsel mirasın yok olmasına, kentin dengesiz bir biçimde büyümesine ve değişmesine, tutarlı bir kent yönetim biçiminin ortadan kalkmasına, planlama ve tasarım kontrolünün yok olmasına ve kent görünümün bozulmasına neden olmaktadır.

BÖLÜM 3: ÇEPER KUŞAK KONSEPTİ

3.1. ÇEPER KUŞAK KONSEPTİ TEORİSİ

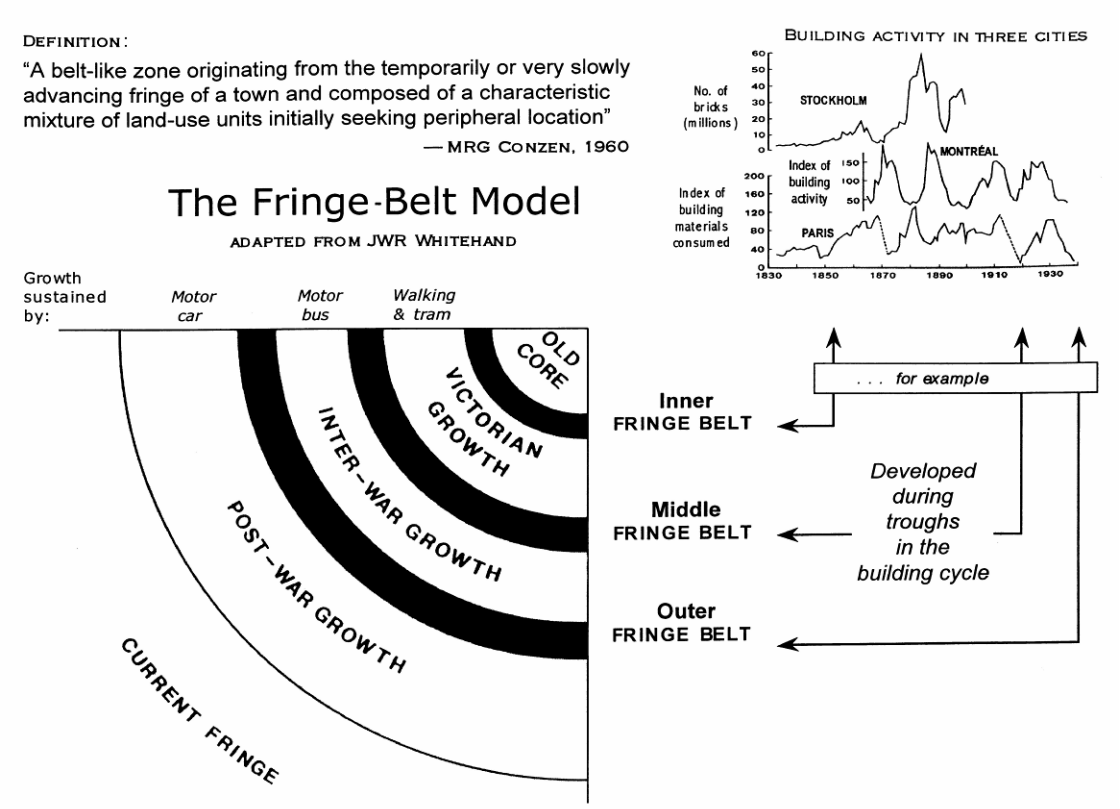
Çeper kuşak, kentsel morfoloji bilgi alanında en eski konseptlerden biri olarak yerini alır. Henüz kentsel morfoloji okulları organizasyonel bir biçimde şekillenmemişken, çeper kuşak kavramı 1936 yılında Herbert Louis tarafından kullanılmış ve Berlin'in çeper kuşakları ortaya konulmuştu. Çeyrek yüzyıl sonra Conzen (1960) Alnwick kentinin çeper kuşaklarını tanımladı. Daha sonraları Conzen morfoloji okulu olarak isimlendirilecek olan ve aynı zamanda kentsel morfoloji yaklaşımlarından biri olan tarihi-coğrafi yaklaşım içerisinde bir konsept olarak yerini aldı. Kentsel morfoloji alanında en çok çalışılan konulardan biri olması nedeniyle ilgi çekmeye devam etmektedir. Bu bölümde çeper kuşak konseptine ilişkin teorik çerçeve üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar, çeper kuşak teorisinin temelleri, çeper kuşak konseptinin oluşumu ve çeper kuşak konseptinin uygulama alanları şeklindedir.

3.1.1.Çeper Kuşak Teorisinin Temelleri

En temelde, kentsel çeper kuşak teorisi, iş döngülerine (hem Kuznets döngüleri hem de Kondratieff dalgaları) yanıt olarak kentsel büyümenin zaman içindeki dengesiz doğasına ve bu dalgalanmaların ürettiği belirgin bir şekilde farklı karaktere sahip kentsel yerleşim alanının dışa doğru büyümesinde bir arazi kullanım kuşağı alternatifi öngörüsüne dayanmaktadır (Şekil 3.1). İyi ekonomik zamanlarda özel sermaye hazırdır ve bu nedenle konut yapıları kapsamlı ve yeni kentsel çevrenin büyük bir kısmını oluşturur.

Ekonomik çöküşler sırasında, özel sermaye kıttır, ancak kamu sermayesi daha erişilebilir olmaya devam eder ve sonuç olarak pek çok kurumsal gelişme (altyapı iyileştirmeleri dahil), özellikle pahalı arazi parsellerine ihtiyaç duyanlar, kentsel çeperde birikme fırsatına sahiptir. Bu gerileme dönemlerinde, büyük alan arayan veya gerektiren özel gelişmeler de, düşük arazi fiyatlarından yararlanma eğilimindedir. Tipik olarak, bu tür arazi kullanımları arasında mezarlıklar, parklar, villalar, askeri kışlalar, kolej alanları, hastaneler, golf sahaları, atık imha tesisleri, spor alanları ve dini tesisler gibi yerler olabilir (Tablo 3.1). Sonuç, bir önceki bölgenin nispeten homojen yerleşim yoğunluklarından daha az yoğun, daha açık karaktere sahip karma arazi kullanımlarının bir çeper kuşağıdır (Conzen, 1960). Çeper kuşakların ortaya çıkması için merkezi

koşullar şunlardır. (1) , endüstriyel sermayenin tarihsel yükselişinden bu yana en çok işaretlenmiş, kentsel büyümeyi güçlü ve zayıf yanal genişlemenin farklı aşamalarına ayıran net bir ekonomik döngü dizisi (Vance, 1971). (2) prensip olarak ağaçların büyüme halkalarına benzer bölgelerde dışa doğru genişlemenin gerçekleştiği yerleşik bir kentsel çekirdek.

Şekil 3.1 Yapı döngüsüne ilişkin olarak Çeper kuşak modeli (MP Conzen, 2009)

Kentsel büyüme hızı net bir titreşme göstermediğinde, çeper kuşakların oluşma olasılığı çok daha düşüktür. Benzer şekilde, büyümenin etrafında dışa doğru yayıldığı tek bir çekirdeğin yokluğunda, normalde çeper kuşaklar halinde kümelenecek olan arazi kullanımları, çevresel kuşaklarda çok daha dağınık ve daha az organize görünecektir. Yaşlı ve genç kentler çeper kuşakları geliştirebilir. Tarihi şehirler birbirini izleyen en fazla üç çeper kuşağı sergileyebilirken (iç çeper kuşak, orta çeper kuşak, dış çeper kuşak), daha genç şehirler yalnızca bir veya iki tane gösterebilir. Eski bir şehrin orta çeper kuşağı, daha genç bir şehirdeki iç çeper kuşak veya orta çeper kuşağıyla benzer yaşta olabilir. Çeper kuşaklar, zamanla geliştikleri için bir iç tarih geliştirirler. Analitik amaçlar için oluşum ve değişim aşamaları olarak ayrılan ve kronoloji açısından pekala

örtüşebilen iki büyük aşamadan geçerler. Oluşum aşaması sırasında, tipik olarak erken bir sabitleme aşamasından (***fixation phase***) (genellikle güçlü bir sabitlme hattına bağlı) bir büyüme aşamasına (***expansion phase***) ve ardından bir sağlamlaşma aşamasına (***consolidation phase***) ilerlerler (Tablo 3.1). Bir kez oluştuktan sonra, çeper kuşaklar gömülü fosiller gibi yerinde kalma eğilimindedir, çünkü yerleşim alanı bunların ötesine doğru yayılır. Zamanla, bir zamanlar çevresel durumda olan ama şimdi gömülü olan çeper kuşaklar, kentsel arazi kullanımının sürekli değişen dinamiklerine uyum sağlar.

Tablo 3.1 Çeper kuşak kavramsal terminolojisi: katkı yapan özellikler, süreçler ve ürünler (MP Conzen, 2009'dan türkçeleştirilmiştir)

Katkı yapan özellikler (tanımlayıcı, teferruatlı olmayan; sosyal ihtiyaçlar ve teknolojiye geçişle beraber bunlar değişti	
AÇIK MEKÂNLAR	ENDÜSTRİ
Mezarlıklar	Ulaşım tesisleri (depo alanları dâhil)
Kamusal parklar	Fabrikalar
Fidanlıklar/bostanlar	Taşocakları
Hobi bahçeleri	KONAKLAMA-yalnızca düşük yoğunluklu
KURUMLAR	Villa konakları
Dini kurumlar (manastır gibi)	REKREASYON
Askeri kışlalar	Golf sahası
Kolej yerleri	Spor alanları
Hastaneler	Binicilik okulları
Atık bertaraf işletmeleri	
Süreçler	**Ürünler**
ÇEPER KUŞAK OLUŞUMU	**İç çeper kuşak**- IÇK
Çeper kuşak büyümesi	Duvarların içi/duvarların dışı
Sabitleme aşaması- sabitleme hattı ile ilişkili -başlangıç karakteri	Yapılı/açık
Genişleme aşaması-belirgin karakter	**Orta çeper kuşak** – OÇK
Sağlamlaşma (Konsolidasyon) aşaması-baskın karakter	**Dış çeper kuşak** – DÇK
ÇEPER KUŞAK MODİFİKASYONU	Çeper kuşak halkası
Çeper kuşak yabancılaşması-konut veya iş alanına dönüşüm	-Konut alanlarında çeper kuşak etkisi
Çeper kuşak azalması – aynı kalan (kalıntı çeper kuşak)	
Çeper kuşak dönüşümü-bir çeper kuşağın başka çeper kuşağa dönüşümü	Başkalaşmış çeper kuşak

Kentsel kitle içindeki varlıkları, benzer kullanımları yerleşik karakterleri (çeper kuşak büyümesi) tarafından kendilerine çekildiğinde sürdürülebilir, böylece yeni bir iç çeper kuşak sağlamlaşır. Ancak, alternatif olarak, çeper kuşaklar, radikal veya büyük ölçekli yeniden geliştirme gerçekleştiğinde (çeper kuşak yabancılaşması veya dönüşümü) boyut veya tutarlılık kaybedebilir. Konumlarına bağlı olarak, belirli alanlar

bir çeper kuşağından diğerine dönüşebilir. Bu çeper kuşak oluşum ve değişim süreçleri ve bunların kent görünümdeki mekânsal ifadeleri, dünyanın farklı şehir ve bölgelerinde ortaya çıkacak tarihsel, sosyo ekonomik ve kültürel gelişimin kendine özgü koşulları altında farklı biçimler alır (MP Conzen, 2009).

3.1.2. Çeper Kuşak Konseptinin Oluşumu

Çeper kuşak konseptinin keşfi ve geliştirilmesinde üç anahtar figür söz konusudur. Stadtrandzone, orijinal Alman formülasyonunda bilindiği gibi, ilk olarak Herbert Louis tarafından 1936'da yayınlanan bir Berlin çalışmasında tanımlandı. Çeper kuşak kavramının kökenleri, Louis (1936) tarafından kentsel büyümedeki fiziksel sınırlamaların, özellikle şehir duvarları ve bunların ötesinde inşa edilmenin kısıtlandığı açık bölgenin uzun vadeli öneminin tanınmasına dayanır. Louis, Berlin'in kentsel yapısı içinde, daha sonraki yerleşim alanlarına yapılan yığılmalarla kapsanan ve eskileri daha yeni yerleşim alanlarından ayıran daha eski çevresel kentsel kullanımları temsil eden bir dizi arazi kullanım bölgesini tanımladı. Arazi kullanımları, özellikle kentsel alandaki konumuna göre değişiklik gösterdi: kurumlar, kır evleri ve parkları, kamu kullanımları, rekreasyon alanları ve tahsis bahçeleri mevcut veya eski kullanımlar arasındaydı. Üç çeper kuşak tanımlanmış ve haritalanmıştır: eski güçlendirilmiş bölgeler ile ilişkili iki kopuk olmayan kuşak ve daha muğlak tanımlanmış üçüncü bir kuşak (Whitehand 1988).

Çeyrek yüzyıl sonra, Conzen (1960), Alnwick üzerine yaptığı çalışmada, aynı zamanda, çok küçük bir yapılı alan içinde olmak üzere üç ayrı kuşak (iç, orta ve dış) tanımlamıştır. Conzen'in temel kavramsal katkısı, çeper kuşak dokularını, her türden biçimlendirici ve dönüşümsel mekânsal süreçler arasındaki etkileşimlerle ilgili ayrıntılı bir teoriye dâhil etmekti. Bunun bir parçası olarak, çeper kuşak oluşumundaki süreçlerin girift bir sınıflandırmasını geliştirdi ve ardından Alnwick'te yapılan değişiklikleri ortaya koydu. Daha sonra bunu merkezi Newcastle upon Tyne'ın (Conzen, 1962) iç çeper kuşağına (IFB) uyguladı, bu çok daha büyük ve morfolojik olarak daha zorlu bir uygulamaydı (MP Conzen 2009b). Conzen, konsepti test etmeye devam etti ve Ludlow, Conway ve Manchester metropoliten alanı dahil olmak üzere diğer birçok İngiliz bölgesinde iyi çalıştığını gördü (Conzen, 1966, 1978). JWR Whitehand, bu çalışmaya dayanarak Tyneside şehir merkezi, Glasgow ve Birmingham gibi geniş kentsel çevrelerde çeper kuşakları haritalamanın yararını doğruladı. Daha da önemlisi, çeper kuşak teorisinin teorik temellerini iki ana yoldan geliştirdi. İlk olarak, kentsel yapı

döngülerindeki çeper kuşakları ve dalgalanmaları arasındaki ilişkiyi doğrudan araştırdı ve böylece Conzen'in sezgisel olarak fark ettiği şeyi istatistiksel olarak kanıtladı (Whitehand, 1967, 1972, 1987, 1988, 1994; Barke, 1976). Bu, zaman içinde kent ekonomisiyle yakın ilişkilerini göstererek, çeper kuşak dinamiklerine kartografik yaklaşımı meşrulaştırma etkisine sahipti. İkinci olarak, Whitehand artan, azalan ve kentsel alanları dönüştüren arazi kullanımı ve kalkınma mücadelelerindeki arazi sahiplerinin, geliştiricilerin, finansörlerin ve planlamacıların etkileşimlerini araştıran, çeper kuşağı sürecinde açık bir ilgi kaynağı geliştirmeye çalıştı. Ayrıca Whitehand, Clermont-Ferrand, Lusaka, and St Petersburg gibi uzak şehirlerde olumlu sonuçlarla çeper kuşak konseptini uygulama fırsatı buldu.

3.1.3. Çeper Kuşak Konsepti Uygulama Alanları

Çeper kuşak konsepti 87 (yaklaşık bir yüzyıl) yıl önce Almanya'da formüle edildi ve kentsel büyümenin sınırlandırılmasındaki önemi ortaya konuldu. Birinci dünya savaşı sonrası dönemde İngiltere'de MRG Conzen tarafından geliştirildi ve kentsel büyüme ve değişimin morfolojik teorisinin temeli halini aldı. Çeper kuşak batılı ülkelerde uzun yıllar önce kent planlama disiplininde, daha önceki çağlardan gelen yapılı formun bir bölümünün önemini oluşturdu. Çeper kuşaklar, kentsel büyümenin nabzını tutan bir işarettir, konut ve perakende sektörlerinin ötesinde kentsel alan ihtiyaçlarını yansıtır (MP Conzen, 2009) Belirli yerel sosyo-ekonomik gelişme, coğrafi bölge ve kültürel gelenekler, dokuları ve gelişmeleri tanımlamıştır.

Dünya çapında yapılı çevrenin homojenleşmesi tehdidi, ekonomik ve entelektüel küreselleşme çağında belirgin hale geldi. Aynı zamanda, toplumsal kimliği güçlendirme ve kültür turizmini destekleme aracı olarak kentsel formlarda bölgesel ve yerel farklılığı korumanın değeri konusunda artan bir farkındalık oluştu. Kentsel morfolojik fikirler, karşılaştırmalı kentsel araştırmalar için belirli bir referans çerçevesi sağlayabilir. Bu, yalnızca bir bölgede geçerli olan genellemelerin başka bir bölgede ne kadar geniş bir şekilde gösterilebileceğini anlamaya yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda kentsel süreçlerle ilişkili olan karakteristiklerin biçimlenmesi olarak benzersiz tarihi kentsel formları ortaya koyar. Çeper kuşak konsepti, kentsel bölgelerin fiziksel-kültürel karakterlerini edindikleri belirli süreçleri yeniden yapılandırmaya ve netleştirmeye yardımcı olur. Bu süreçleri kentsel mekânda yerelleştirmek ve bunlara dayalı karakter alanlarını tanımlamak ve sınırlandırmak için etkili bir yöntem sağlar (MP Conzen ve diğ., 2012).

Tarihi-coğrafi gelişim dinamiklerinin bir sonucu olarak farklı dönem türleri ve tarzlarının mekânsal bir karışımından oluşan karakter alanlarının tanımlanması ve değerlendirilmesi açıkça ifade edilmelidir. Özellikle, kentsel büyüme süreci tarafından üretilen çeper kuşakların tanınması, geleneksel kentsel özelliklerin bütünleşik bir şekilde sürdürülmesi ve yeniden inşa edilmesi için çok önemlidir.

Dünya genelinde kentsel büyüme ve dönüşüm, kent görünüm değişikliğinin anlaşılması ve yönetimi için büyük zorluklar ortaya koymaktadır. Çeper kuşak konsepti, kent görünümlerin fiziksel yapısını ve tarihsel gelişimini tasvir etmek, açıklamak ve karşılaştırmak için bir referans çerçevesi sağlar. Çeper kuşak fikrinin pratik önemi, kent görünümü genel ve yere özgü tarihi-coğrafi gelişimin anlamlı bir sonucu olarak anlamak için rasyonel ve kültürel temeli netleştirme ve pekiştirme potansiyelinde yatmaktadır. Böyle bir bakış açısı, değerli tarihi görünümlerin hassas yönetimi için planlama ve tasarım önerilerinde formüle edilmesinde esastır (MP Conzen ve diğ., 2012).

Çeper kuşaklar koruma önceliklerinin belirlenmesinde ve kent görünümün yönetilmesinde, kent planlama pratiklerinin yönlendirilmesi ve tarihsel mirasın geleceğe aktarılması noktasında önemli bir yer tutmaktadır (Conzen, 1966; Whitehand, 1988; Buswell, 1980).

Çeper kuşak alanlarının önemi ve uygulama alanları aşağıdaki şekilde bir araya toplanabilir:

i. Kentlerin tarihi-coğrafi gelişimini anlamak
ii. Kentlerin doğal ve kültürel özelliklerinin anlaşılması ve geniş sosyal değerler göz önüne alındığında düzenlenmesinin gerekip gerekmediğinin anlaşılması
iii. Daha düşük yoğunluklarda tasarım ve yeniden tasarıma, daha karışık çevrede tasarım yapılmasına, öz karakterlerinin korunmasına veri sunulması
iv. Kentsel büyüme yönetimi
v. Kentsel alanların fiziksel biçimini ve kentsel dışa doğru büyüme ve iç değişim sürecini anlamanın güçlü bir yolu sunması
vi. Çeper kuşaklardaki değişikliklerin incelenmesinin, kent yönetimi için planlama ve tasarım politikaları ile ilgili olan kentsel dönüşümün önemli konularını vurgulaması
vii. Kentsel bölgelerin fiziksel-kültürel karakterlerini edindikleri belirli süreçleri yeniden yapılandırmaya ve netleştirmeye yardımcı olması, bu süreçleri

kentsel mekânda yerelleştirmek ve bunlara dayalı karakter alanlarını tanımlamak ve sınırlandırmak için etkili bir yöntem sağlaması

viii. Kent görünümlerin fiziksel yapısını ve tarihsel gelişimini tasvir etmek, açıklamak ve karşılaştırmak için bir referans çerçevesi sağlaması

ix. Koruma önceliklerinin belirlenmesinde ve kent görünümün yönetilmesinde, kent planlama pratiklerinin yönlendirilmesi ve tarihsel mirasın geleceğe aktarılmasında önemli bir yönlendirici olması

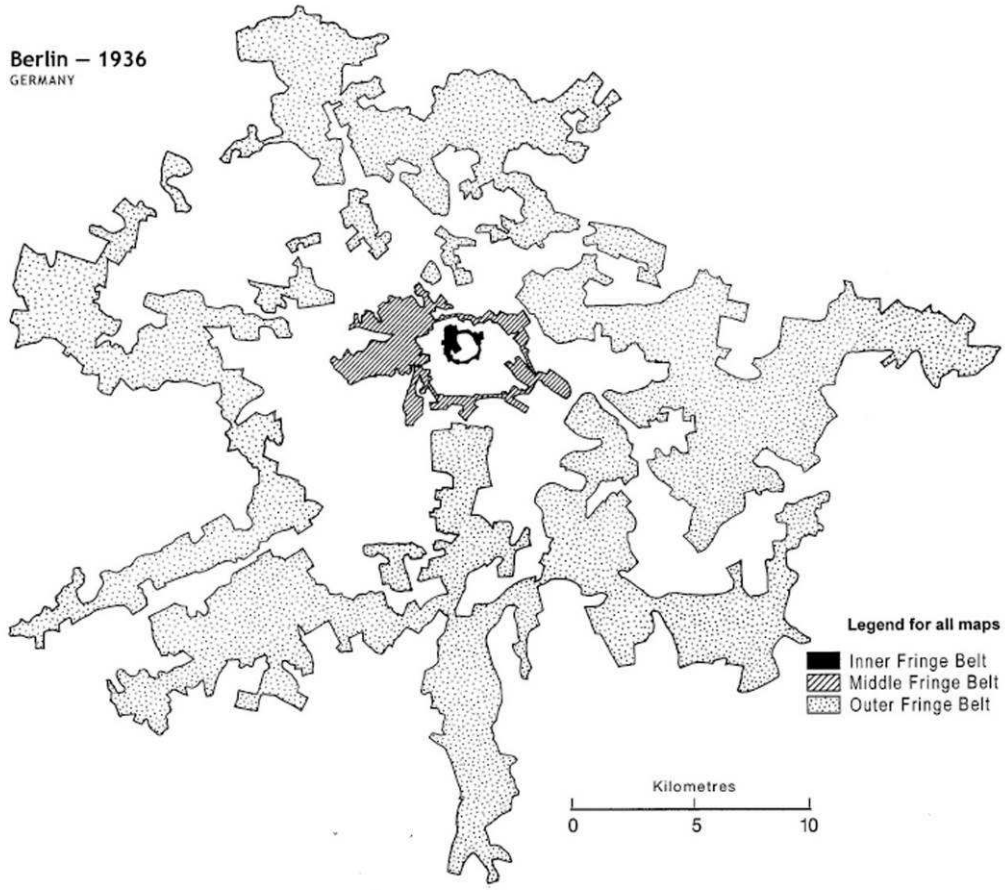
3.2. ÇEPER KUŞAK KONSEPTİNİN DÜNYADAKİ UYGULAMALARI

Çeper kuşak konsepti birçok araştırmacı konsepti dünyanın farklı yerlerinde uygulamıştır. Konseptin gelişmesi bağlamında dünya çapındaki her örnek öncelikle kıtasal bazda sonrasında çalışılan yer, yayın tarihi, araştırmacı, bulgu, nüfus, çeper kuşaklar sayıları, hiyerarşik düzen, açıklık ve özelliği gibi başlıklar altında incelenmiştir. Bu bölüm öncelikle kıtasal ardından kronolojik olarak biçimlendirildi.

3.2.1. Avrupa

Berlin, Almanya (1936)

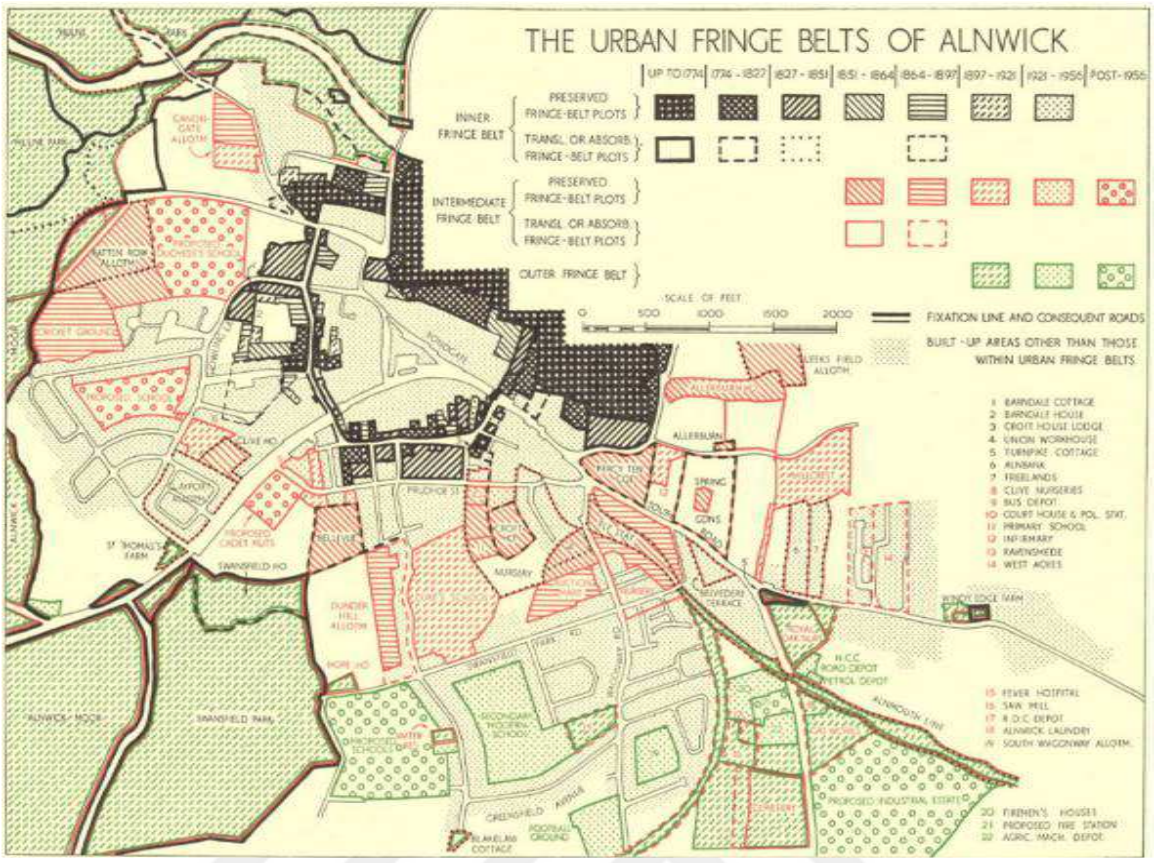
Çeper kuşak konseptinin kökeni, Louis (1936) tarafından kentsel büyümedeki fiziksel sınırlamaların, özellikle şehir surları ve bunların ötesinde inşa edilmenin yasaklandığı açık bölgenin uzun vadeli öneminin tanınmasına dayanır. Louis, Berlin'in kentsel yapısı içinde, daha sonraki yerleşim alanlarına yapılan yığılmalarla kapsanan ve eskileri daha yeni yerleşim alanlarından ayıran daha eski çevresel kentsel kullanımları temsil eden bir dizi arazi kullanım bölgesini tanımlamaktadır. Arazi kullanımları, özellikle kentsel alandaki konumuna göre değişiklik göstermekteydi: kurumlar, kır evleri ve parkları, kamu hizmet alanları, rekreasyon alanları ve tahsis bahçeleri mevcut veya eski kullanımlar arasındaydı. Üç çeper kuşak tanımlandı ve haritalandı: eski tahkimat bölgeleri ile ilişkili iki sürekli gömülü kuşak ve daha az açıkça tanımlanmış üçüncü bir çeper kuşak (Şekil 3.2) (Whitehand 1988). Berlin uygulaması, çeper kuşak konseptinin ilk olarak kavramsallaşmaya başladığı ve teorik bir temel almaya başladığı uygulama olması açısından önem arz etmektedir.

Şekil 3.2 Berlin çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

Alnwick, İngiltere (1960)

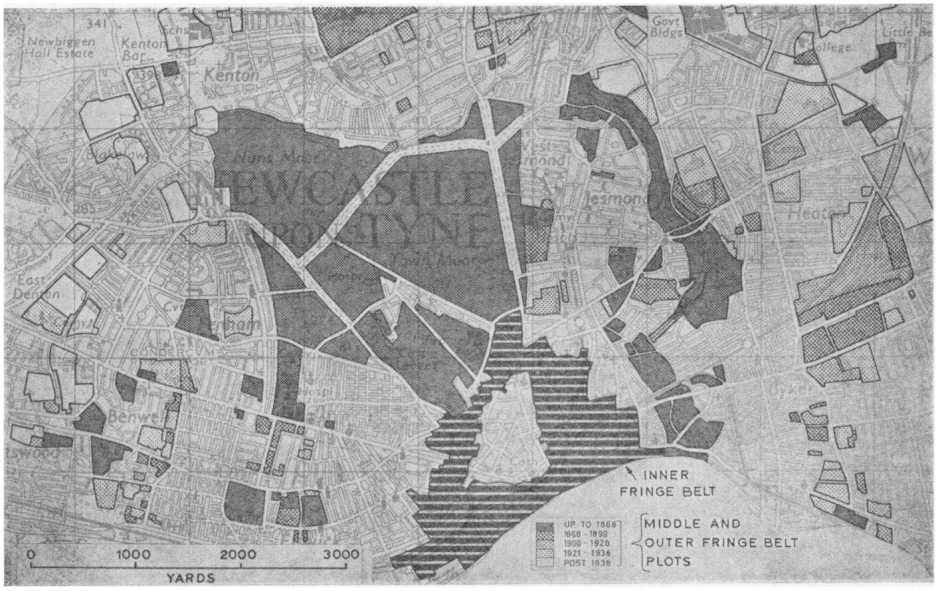
Çeper kuşak dokularını, her türden biçimlendirici ve dönüşümsel mekânsal süreçler arasındaki etkileşimlerle ilgili ayrıntılı bir teoriye dâhil etmek şeklinde bir bakış açısıyla, Conzen (1960) küçük bir İngiliz kasabası olan Alnwick'te üç çeper kuşan alanı tanımladı. Bunlar iç çeper kuşak, orta çeper kuşak ve dış çeper kuşak şeklindeydi. Conzen öncelikle Alwick'in genel büyümesini ortaya koymaktadır. Ardından sırasıyla iç çeper kuşak, orta çeper kuşak ve dış çeper kuşak alanlarındaki konut ve ticari kullanımları dışındaki kullanımları, yani konsept içerinde kalan kullanımları belirlemiştir (Şekil 3.3). Her çeper kuşak alanı kendi içerisinde dönemlere ayrılmıştır. Conzen plan tiplerini ve düzeni incelemiş olmasına rağmen ortaya çıkarmış olduğu haritaya eklememiştir. Hiyerarşik bir çeper kuşak alanı oluşturması için bu geometrik plan biçimlerinin eklemlenmesi önem arz etmektedir. Ancak plan tipleri ve düzenleri çalışmanın diğer bölümündeki plan tiplerinin gruplandırılması kısmında kullanmıştır.

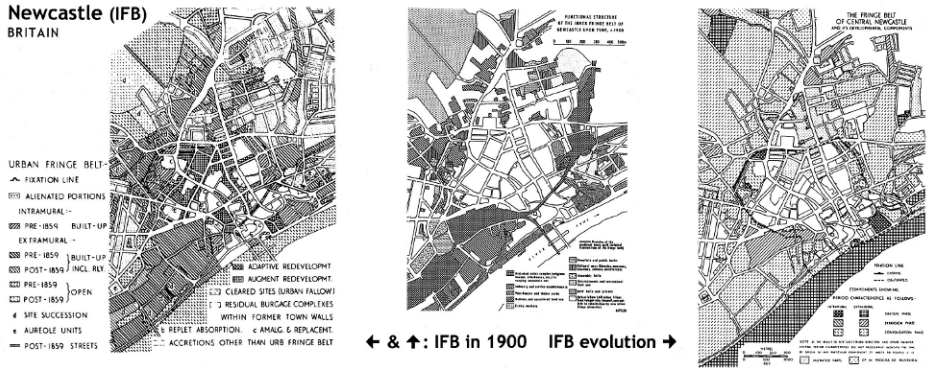
Şekil 3.3 Alwick çeper kuşak alanları (Conzen, 1960)

Newcastle, İngiltere (1962)

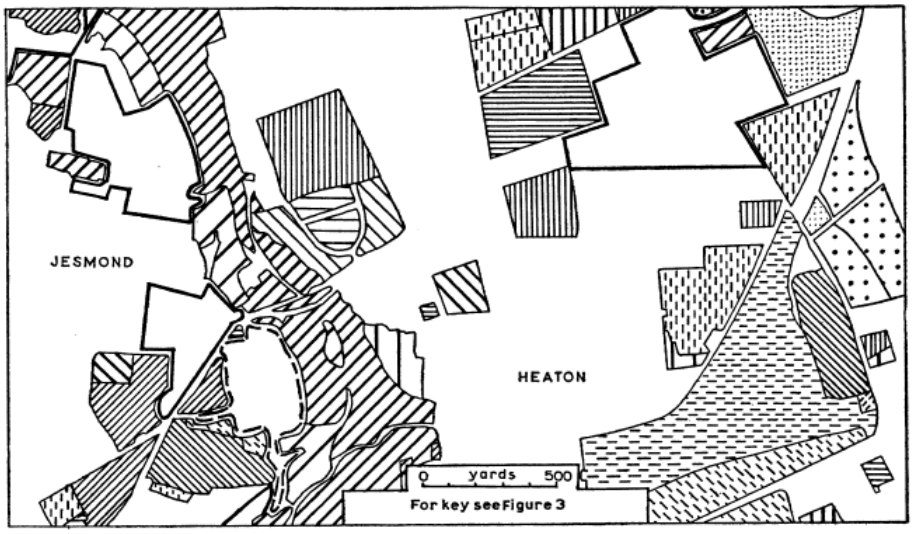
Bu uygulamada Conzen, Newcastle'ın genel plan bileşenlerini ortaya koymuş, ardından 1923'ten 1954 yılına kadar farklı tarihlerde (1723, 1746, 1770, 1830, 1859, 1900, 1940, 1954) oluşturulmuş sekiz adet detaylı tarihi harita üzerinde parsel bazına kadar detaylı incelemelerde bulunmuştur. Bu çeper kuşak oluşumunun ve değişiminin resmini ortaya çıkarmıştır. Her plan üzerindeki çeper kuşak belirlemeleri bir sabitleme hattı dikkate alınarak belirlenmiştir. Çeper kuşaklarla beraber yabancılaşmış çeper kuşaklarda ortaya konulmuştur. Ancak çeper kuşak temel konseptleri ele alınarak ortaya konulmuş bir hiyerarşi söz konusu değildir. Sadece belirtilen haritaları kendi içerisinde dönemlere ayırarak bir lejant farkı ortaya koymuştur. Daha sonrasında kentin morfogenetik planını ortaya çıkarmıştır. Bugüne kadarki en detaylı çalışmalardan biri olmakla beraber (Şekil 3.4) açıklığı konusunda şüpheler mevcuttur. İç çeper kuşak, orta çeper kuşak ve dış çeper kuşak olmak üzere üç tür çeper kuşak tanımlanmıştır (Şekil 3.4 ve 3.5).

Şekil 3.4 Newcastle çeper kuşak alanları (Whitehand, 1967)

İç çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

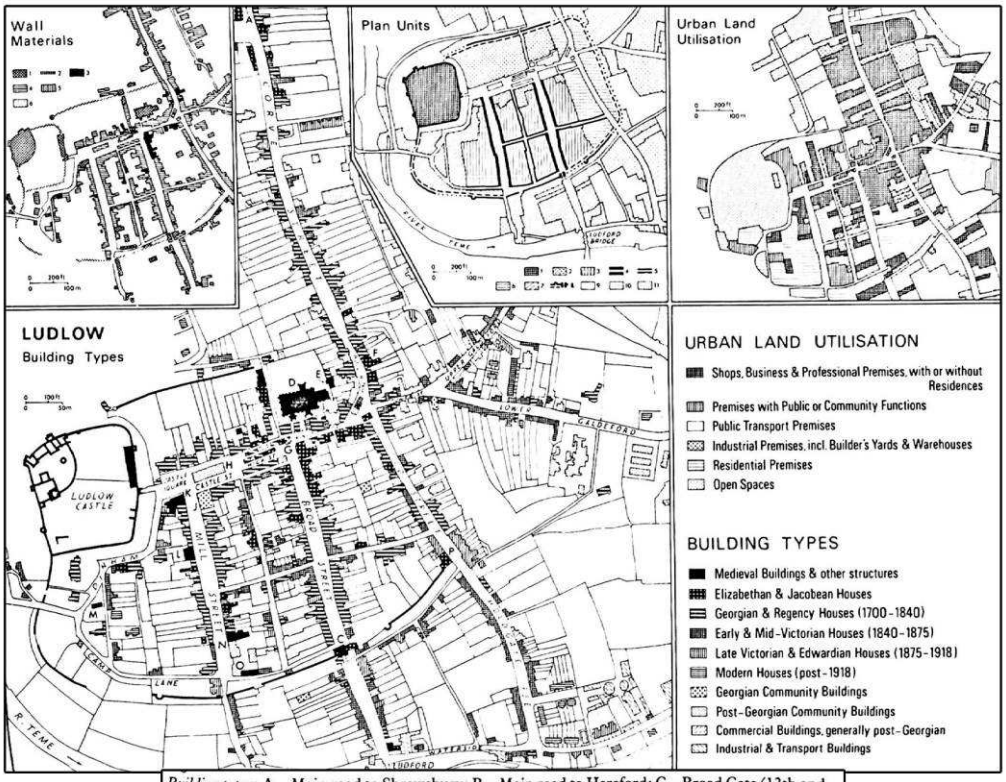

Orta ve dış çeper kuşak alanlarından parçalar (Whitehand, 1967)

Şekil 3.5 Newcastle iç çeper kuşak alanları ile orta ve dış çeper kuşak alanlarından parçalar

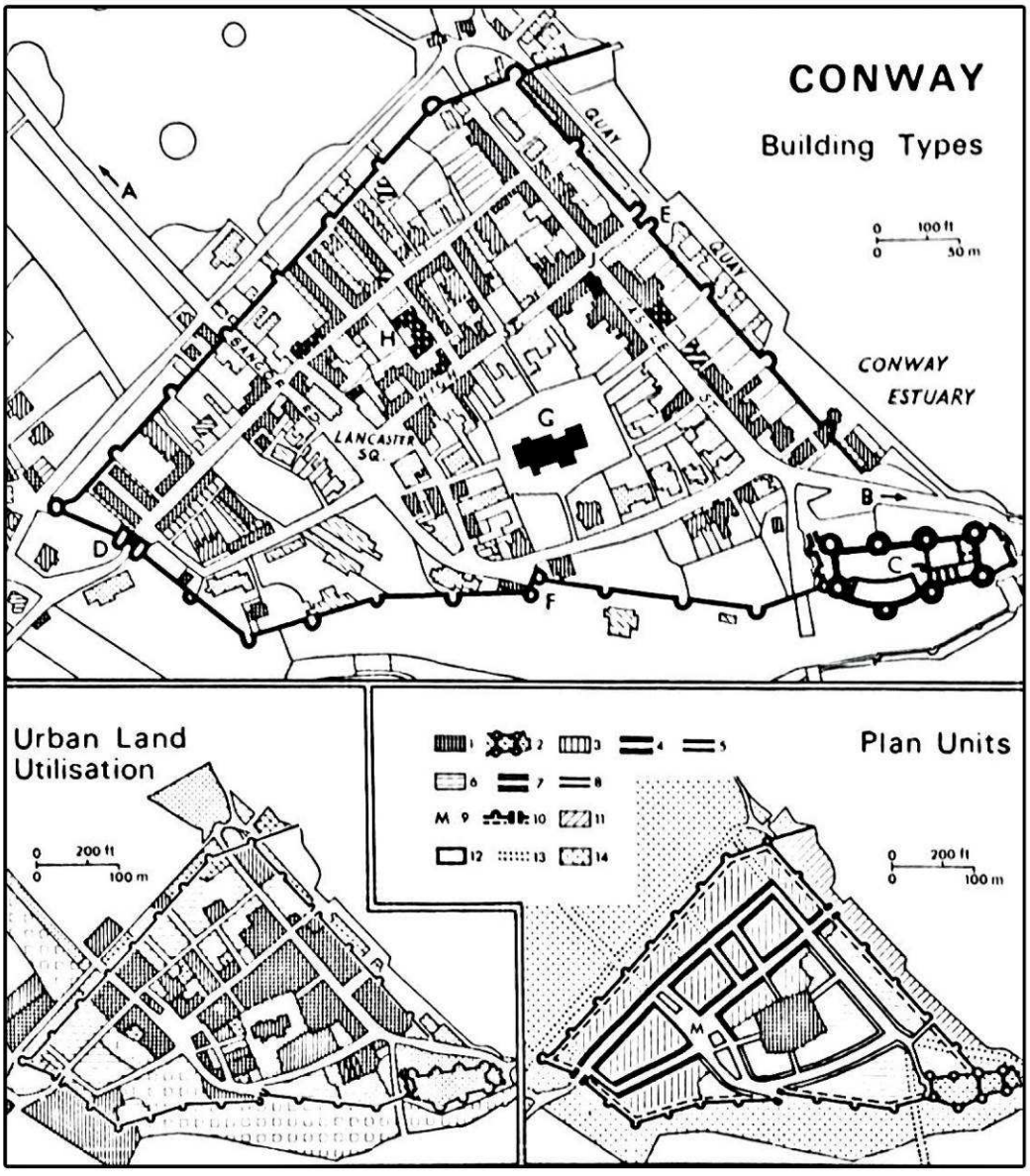
Ludlow, Conway ve Whithorn, İngiltere (1966)

Conzen (1960) çığır açan Alnwick çalışması ve Newcastle uygulamasından sonra konsepti Ludlow, Conway ve Whithorn gibi İngiliz kentlerine uygulamış ve çok iyi çalıştığını ortaya koymuştur. Ludlow çok ilginç ve farklı bir kent görünüm ortaya koymaktadır. Geleneksel fakat çok çeşitli bir yapı dokusuna sahiptir. Whithorn, küçük bir çekirdekten oluşan ve basit bir plan yapısına sahip olup tarım devriminden kalan taş yapıların bulunduğu bir kenttir. Conway, Ludlow'a benzer bir yapı dokusu göstermekle beraber kendine münhasır bir örnektir. Her üç kentin tarihi kent görünümünü ortaya koymuş ve bu bağlamda planlama problemlerinden bahsetmiştir.

Building types: A—Main road to Shrewsbury; B—Main road to Hereford; C—Broad Gate (13th and 18th c.); D—St Lawrence's Church (13th to 15th c.); E—Reader's House (13th, 14th and 17th c.); F—Feathers Hotel (1603); G—Butter Cross (1743–4); H—Market Hall (1887); J—Public Rooms (1840); K—Castle Lodge (14th and 16th c.); L—Guildhall (15th c. and 1768); M—St Thomas's Chapel (12th c.); N—Grammar School (14th c.); O—Barnaby House (1400); P—Town Preacher's House (1611). *Plan units*: 1—Pre-urban nucleus (Ludlow Castle); 2—Medieval suburbium (Castle Square–King St. Unit); 3—Parallel street system (Broad St.–Mill St. Unit) inserted between suburbium and Ludford river crossing (4—Main streets; 5—Occupation lanes); 6—Road convergence contemporary with suburbium, later built-up and included in walled borough (Bull Ring–Old St. Unit); 7-Residual Dinham–Camp Lane Unit; 8—Town wall with gates and conjectured wall street; 9—Late- and post-medieval market colonization; 10—Post-medieval fringe belt and residential accretions (traditional components); 11—Post-medieval fringe belt and residential accretions (later components). *Wall materials*: 1—Stone, occasionally rough-cast or partly timber frame; 2—Stone of town wall and outer castle wall; 3—Timber frame, occasionally stuccoed or rough-cast; 4—Brick, sometimes plastered or rough-cast; 5—Vertical boarding; 6—Corrugated iron sheeting.

Şekil 3.6 Ludlow yapı tipleri, arazi kullanımı ve plan tipleri (Conzen, 1966)

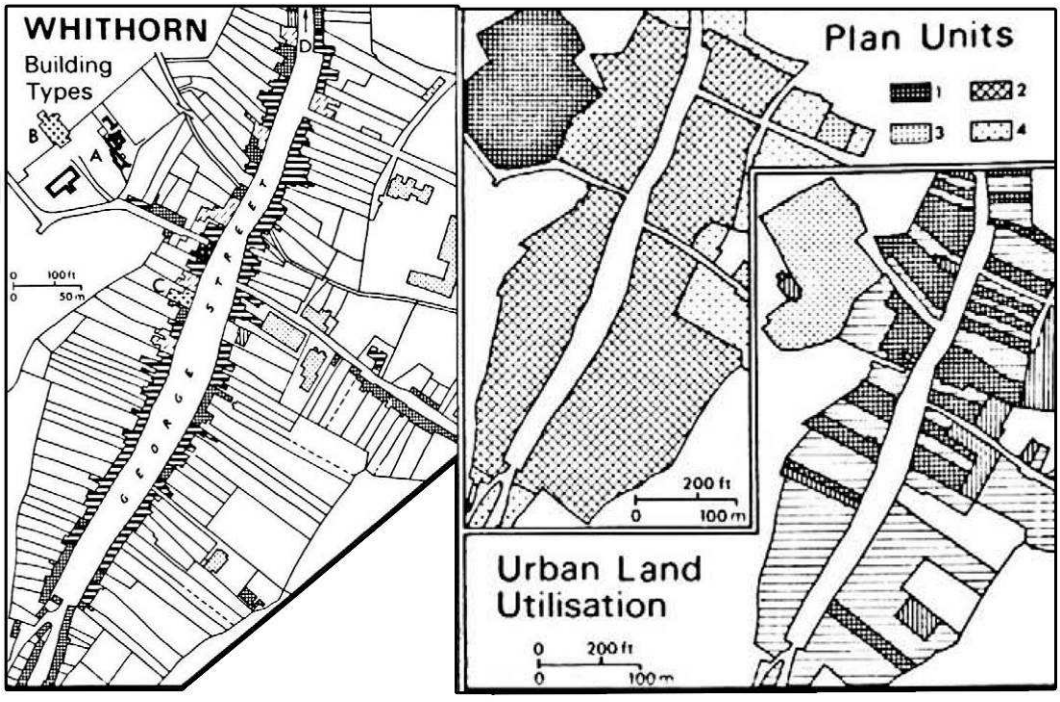

Building types and urban land utilization: A—Main road to Bangor; B—Main road to Colwyn Bay; C—Conway Castle; D—Upper Gate; E—Lower Gate; F—Mill Gate; G—St Mary's Church; H—Plas Mawr (Elizabethan); J—Aberconwy (Medieval); For key to shades see Fig. 4. *Plan units*: 1—Pre-urban nucleus (Cistercian abbey and later parish church); 2—Conway Castle; 3—Parallel street system inserted between Upper and Lower Gate (4—Feeders or main streets; 5—Distributaries); 6—Meridian street system inserted between castle and parallel street system (7—Main streets; 8—Occupation lanes); 9—Market common to both systems and leading to Mill Gate; 10—Medieval town wall with gates and conjectured wall street; 11—Site of Medieval harbour; 12—Late- and post-medieval market colonization; 13—Modern streets; 14—Post-medieval fringe belt and residential accretions.

Şekil 3.7 Conway yapı tipleri ve arazi kullanımı ve plan üniteleri (Conzen, 1966)

Conzen (1966) her üç kentin yapı dokuları ve arazi kullanımlarından çok kısa bahsettikten sonra korunmaya değer yapılarından bahsetmiştir. Her kentin arazi kullanımını, yapı tiplerini ve plan ünitelerini haritalandırmıştır (Şekil 3.6, 3.7, ve 3.8). Çeper kuşakları ortaya koymuş olduğu harita plan ünitesi haritalarıdır. Ludlow,

Conway ve Whithorn'da ortaçağ sonrası çeper kuşaklar ve büyüyen meskûn alanlar belirlenmiştir. Plan ünitelerinin nasıl ortaya çıkarıldığı aşaması çok net bir şekilde ortada durmamaktadır. Ayrıca meskûn alan ve çeper kuşağı aynı gösterimde sunmuş olması karışıklık yaratmaktadır. Bu üç kentte yapılan uygulamalar esas olarak konseptin çalışabilirliğini anlamak ve ortaya konulan kent görünümlerin planlama pratikleri açısından farkındalığı ve devam ettirilebilirliğinin gerekliliği konusunda önem arz etmektedir.

Building types and urban land utilization: A—Ruins of St Ninian's Priory; B—Parish church; C—Georgian town hall; D—Main road to Newton Stewart; E—Main road to Chester; F—Frodsham station; G—Main road to Warrington; For key to shades see Fig. 4. *Plan units*: 1—Pre-urban nucleus; 2—Medieval suburbium (street-market layout); 3—Post-medieval fringe belt and residential accretions (traditional components); 4—Post-medieval fringe belt and residential accretions (later components).

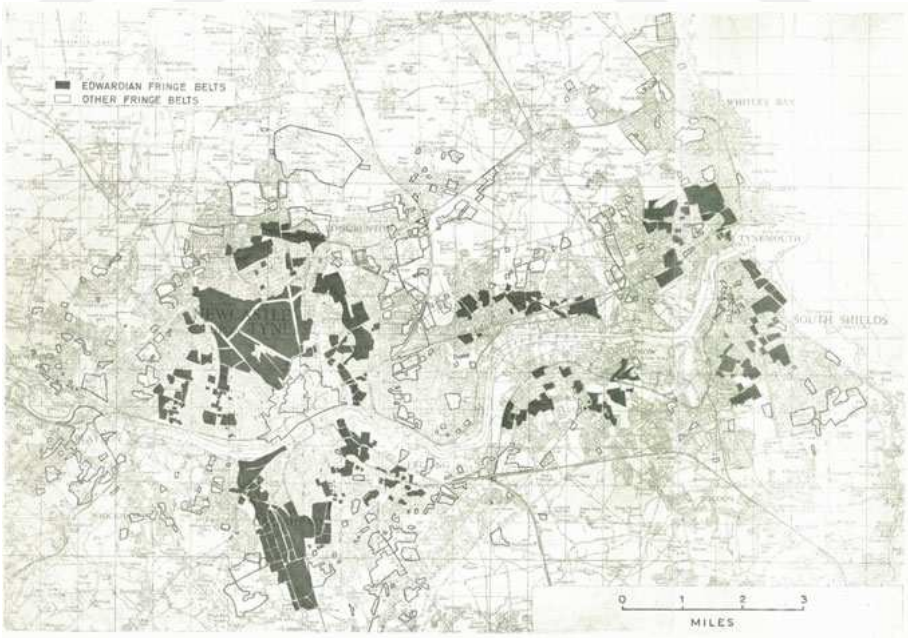
Şekil 3.8 Whithorn yapı tipleri ve arazi kullanımı ve plan üniteleri (Conzen, 1966)

Tyneside, İngiltere (1967)

Tyneside örneği, bir yerleşim bölgesindeki bir kentsel merkezin çeper kuşaklarının diğer kentsel merkezlerin çeper kuşak alanları ile nasıl birleşebileceğini gösterir. Kent görünümdeki, görünüşte benzer görsel özelliklerin basitleştirilmiş bir yorumuyla üretilen potansiyel kavram karışıklığına dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu çalışmanın bir diğer önemli özelliği de, uygulamanın tek bir bağımsız şehirle değil, büyük bir yerleşim yeri ile ilgili olmasıydı. Başka bir deyişle, çalışma alanı çok

merkezli bir karaktere sahipti. Whitehand (1967), daha çok Tyneside yerleşim bölgesinin orta ve dış çeper kuşaklarına odaklandı. Aslında, ana şehrin (Newcastle upon Tyne) orta çeper kuşağının ayrıntılı bir analizi yoktur - anlaşılır bir şekilde bu zaten Conzen (1962) tarafından gerçekleştirilmişti. Whitehand'ın bu başarısı, çeper kuşak çalışmalarının kapsamını önemli ölçüde genişletti. Whitehand bu uygulama ile çeper kuşak çalışmalarının kapsamını önemli bir ölçekte genişletti. Kelimenin tam anlamıyla, kavramın çok daha büyük şehir alanlarının yapısının yorumlanmasındaki önemini göstererek ve kavramsal olarak çeper kuşakların sadece 'tarihsel' bir fenomen olmadığını göstererek ancak yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte geniş bir çağdaş sosyo-ekonomik süreçler dizisi tarafından üretilen ve bunlara tabi olan kentsel yapının sürekli bir özelliği olduğunu vurguladı.

Bu uygulamada iç çeper, orta çeper ve dış çeper kuşak alanları olmak üzere üç tane çeper kuşak alanı tanımlanmıştır (Şekil 3.9). Çalışmada kuşak alanlarının oluşumu ve değişimlerinden söz etmekle beraber, bu değişimler haritalandırılmamıştır. Parsel biçimlerinden bahsedilmekle beraber bunları hiyerarşik bir düzen içerisinde tanımlamamıştır.

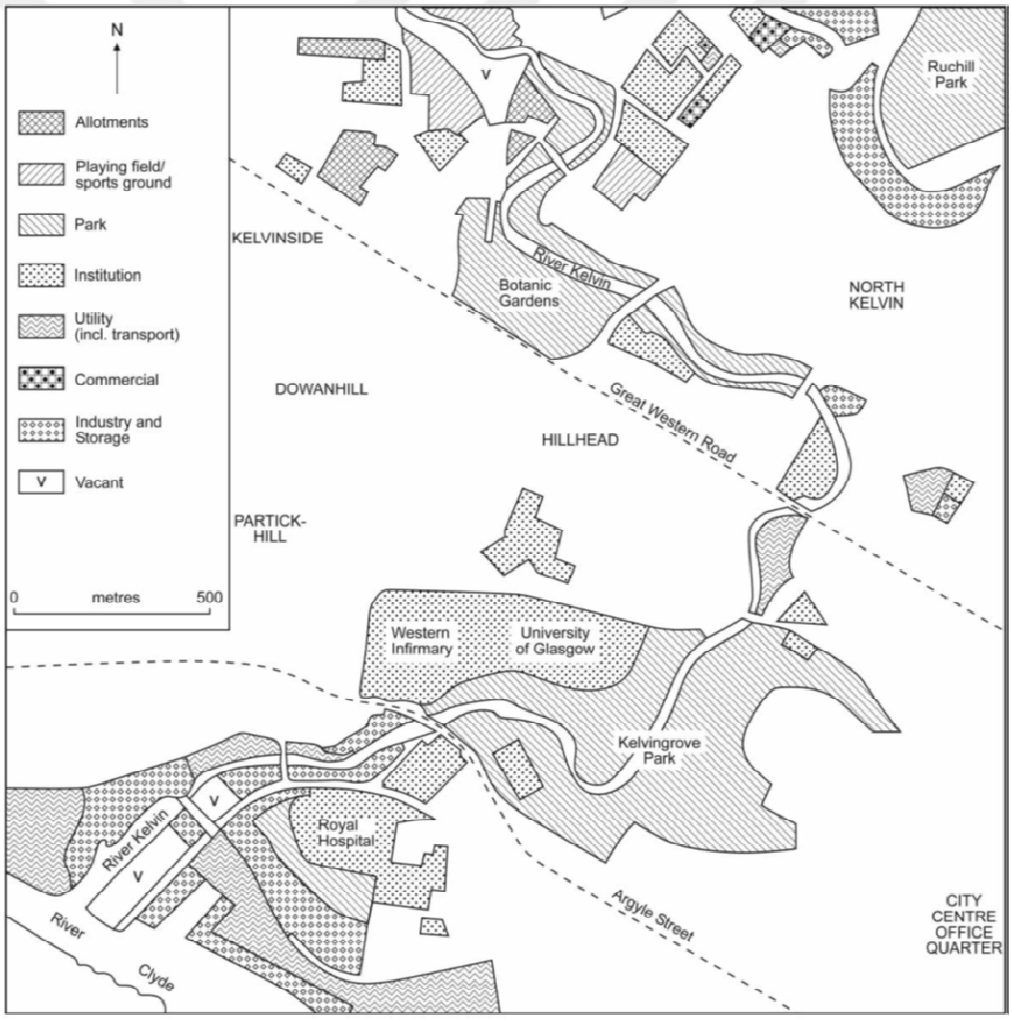

Şekil 3.9 Tyneside çeper kuşak alanları (Whitehand, 1967)

Glasgow, İngiltere (1972)

Bu uygulama (Whitehand 1972), Whitehand'ın çeper kuşak oluşumu ve değişiminde işleyen bazı ekonomik süreçler hakkında düşüncede ilerlemelerini ortaya

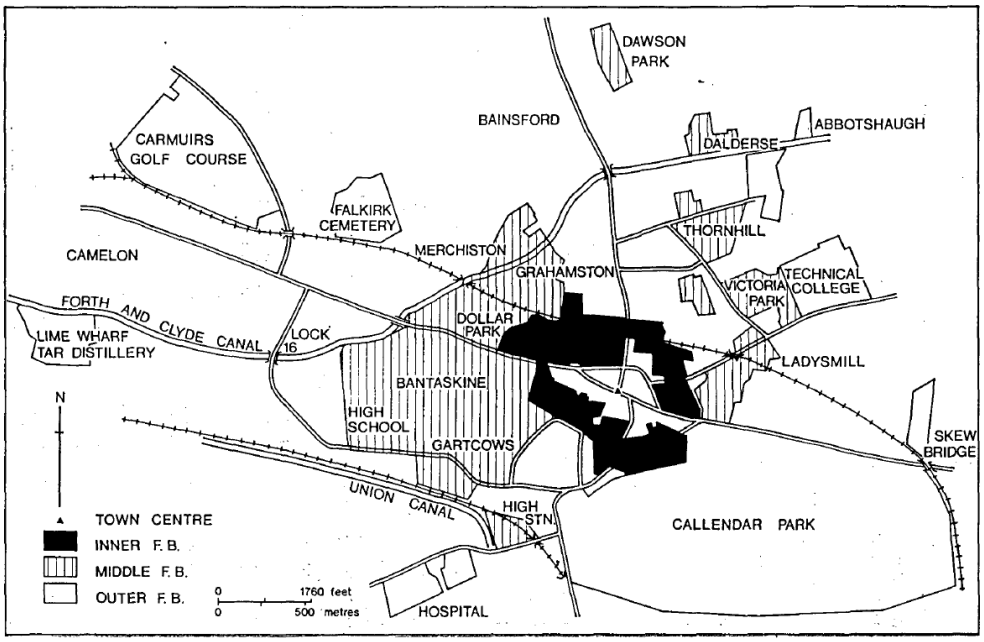
koymaktadır. Bunlar esas olarak teklif rantı teorisi ile bağlantılı olarak inşa döngüsü kavramıyla ilişkiliydir. Bir anlamda, bu, esas olarak şehir ekonomisinden türetilmiş, iyi prova edilmiş fikirlerin bir uzantısıydı. Whitehand, başlangıçta kuzeybatı Glasgow'da 1840 ve 1923 yılları arasında bir çalışma alanı için, kentsel arazi kullanım modelinin bileşiminin, bina döngüsündeki dalgalanmalarla ilişkili olduğunu ve böylelikle dönüşümlü yükselme ve çökmelerin çeperlerde göreceli kolonizasyon dönemleri ürettiğini gösterebildi. Bu uygulamada yalnızca orta çeper kuşak alanları ele alınmıştır (Şekil 3.10). Haritanın nasıl üretildiği konusunda ciddi bir muğlaklık söz konusudur. Adım adım nasıl böyle bir sonuca vardığını anlamak mümkün değildir. Herhangi bir hiyerarşik düzen tanımlanmamıştır. Fiziksel forma dayalı bilgilerde çalışmaya dahil edilmemiştir.

Şekil 3.10 Glasgow orta çeper kuşak alanı parçasının arazi kullanımı (Whitehand ve Morton, 2006)

Falkirk, İngiltere (1974)

Bu uygulamada iç, orta ve dış çeper kuşak alanları belirlendikten sonra her birinin ayrı ayrı arazi kullanım biçimleri değerlendirilmiştir (Şekil 3.11). Çalışma çeper kuşak alanlarının bölgelerin birliği tanımlamasından hareketle yola koyulduğu için kuşak alanlarının yalnızca arazi kullanımları ele alınmıştır. Parsellerin geometik biçimlerine dair herhangi bir araştırmaya girişilmemiştir. Kuşak alanlarını ortaya koymak için bir araştırma prosedürü ortaya konulmaktadır. Çalışmada kuşak alanlarının değişimi ele alınmış ama herhangi bir görsel ile hiyerarşik bir biçimde ortaya konulmamıştır (Barke, 1974).

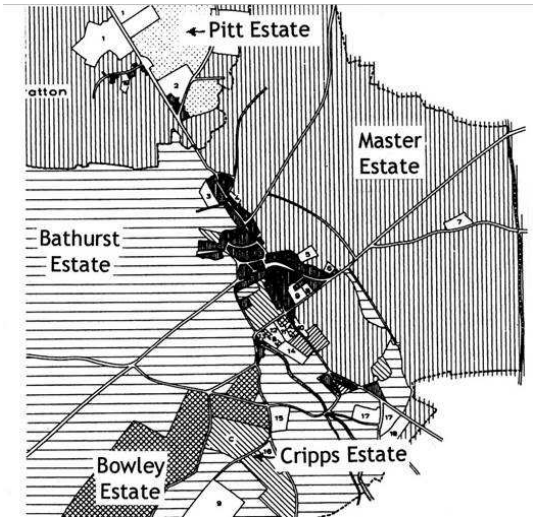

Şekil 3.11. Falkirk çeper kuşak alanları (Barke, 1974)

Cirencester, İngiltere (1976)

İngiltere'deki manastırların dağılmasından çok sonra, küçük kasaba çeper kuşaklarının şekli genellikle kentsel sınırdaki kırsal arazi sahiplerinin tutumundan güçlü bir şekilde etkilenmişti. Cirencester kasabası da bu şekilde etkilenmiştir.

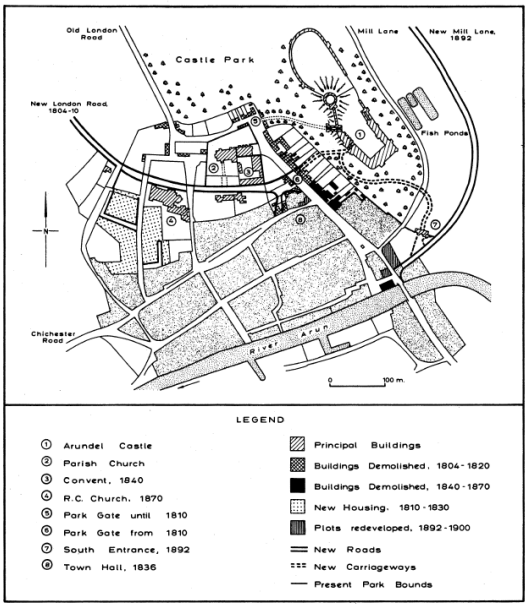
Küçük kentsel uzantılar (Bathurst Estate) ve banliyö konutların yumuşak bir çeper kuşağı kentin güney ve doğusunu kesin bir şekilde biçimlendirmiştir. Bu uygulamada herhangi bir çeper kuşak sınıflandırması yapılmamıştır. Özel isimler kullanılarak arazi kullanımına yönelik bir kategorizasyon yapılmıştır (Şekil 3.12). Gayrimenkullerin geometrik biçimleri ve büyüklüklerine ilişkin bir çalışma yapılmamıştır.

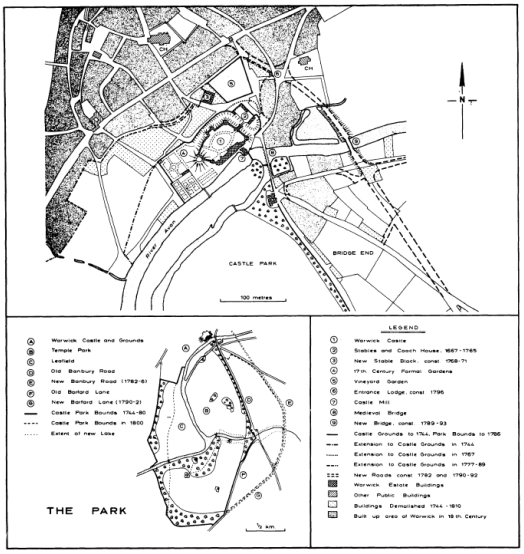
Şekil 3.12. Cirencester çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

Arundel ve Warwick, İngiltere (1977)

Bu çalışmada İngiliz şehir planının unsurları olarak peyzaj parklarının oluşumu ve önemi rapor edilmiştir. Burada kullanımlara dayalı bir çeper kuşak oluşumu belirlenmiştir (Şekil 3.13 ve 3.14).

Şekil 3.13 Arundel çeper kuşak alanları (Slater, 1977)

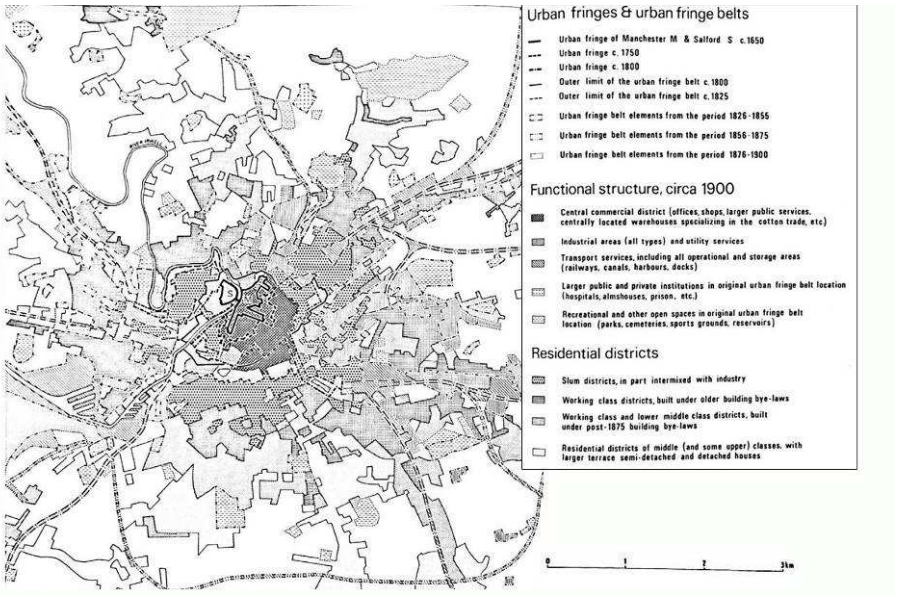

Şekil 3.14. Warwick çeper kuşak alanları (Slater, 1977)

Çalışma, esasında adım adım bu noktaya nasıl gelindiği noktasında biraz muğlaklık göstermektedir. Çeper kuşakların belirlenmesinden sonra arazi kullanımlarında meydana gelen değişimler ortaya konulmuştur (Slater 1977).

Manchester, İngiltere (1978)

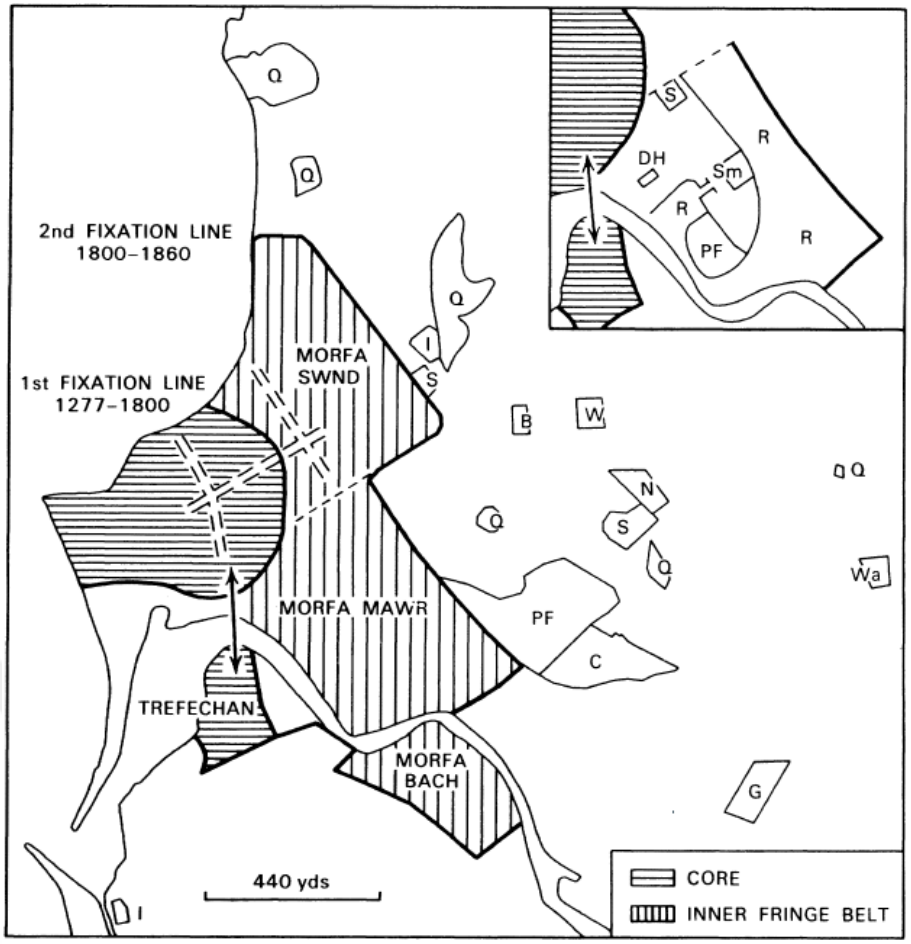
Manchester uygulaması bir merak konusudur. Conzen (1978) kentin çeper kuşak parsellerini kentsel alandaki görünüm yaşına göre 1900 yılları ile eşleştirmeyi seçmiştir (Şekil 3.15). Bu, büyükşehir çeper kuşak dinamiklerinin farklı bir ölçüsünü sağlamaktadır. Görünüşe bakılırsa, çeper kuşak üniteleri, şimdiye kadar araştırılan diğer Avrupa örneklerinden farklı, eş merkezli kuşaklar kadar radyal koridorlarda da oluşmuş gibi görünüyor. Conzen, bu uygulamada iç, orta veya dış çeper kuşak kullanımlarından ayrı bir şekilde dönemsel olarak ortaya çıkan çeper kuşakları ayrı şekilde tek haritada sunmaktadır. Alanın fonksiyonel yapısını da sunması anlaşılabilirlik düzeyini aslında arttırmaktadır. Değişim geçirmiş çeper kuşak kullanımlarını bu haritadan okumak pek olanaklı gözükmüyor. Ancak yine de daha açık bir fotoğraf sunmaktadır.

Şekil 3.15 Manchester'ın morfolojik ve işlevsel yapısı (Whitehand, 1981)

Aberystwyth, İngiltere (1979)

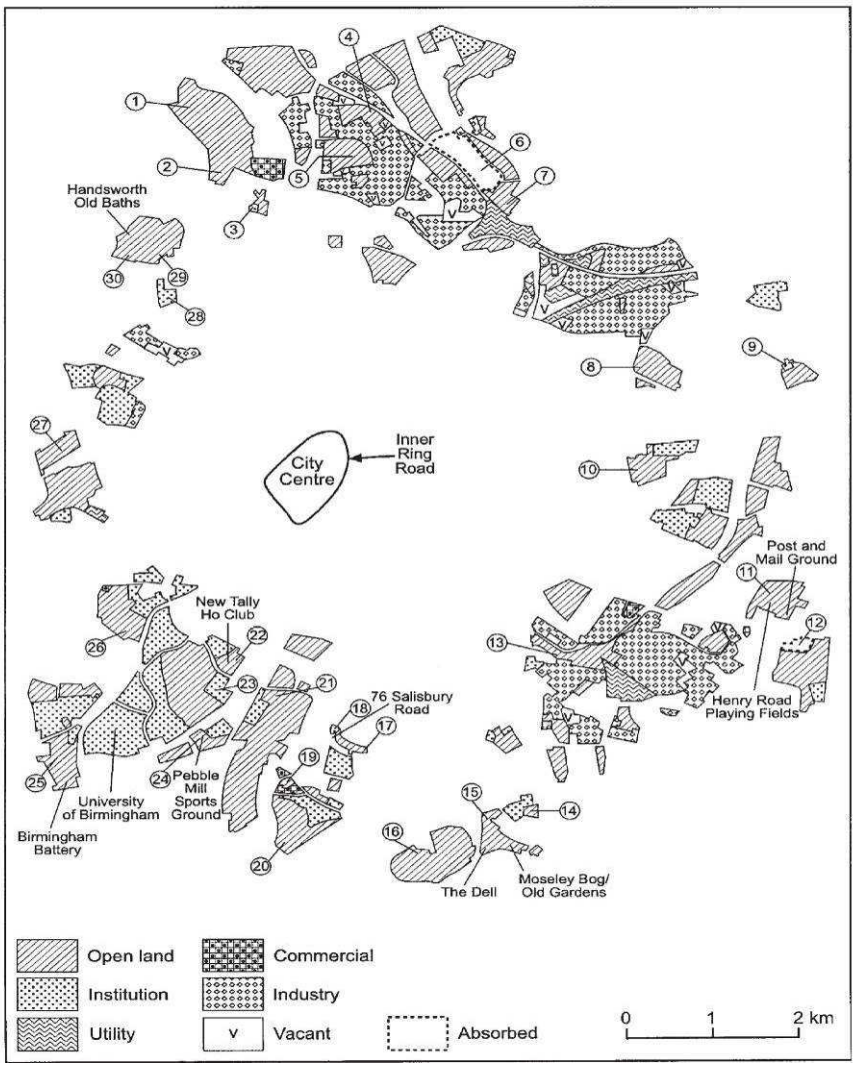
Bu çalışma, sosyal değişimle ilgili coğrafi çalışmaların ve Aberystwyth kasabasında ayırt edilebilir sosyo-ekonomik ve demografik boyutların ortaya çıkmasının, büyüyen şehrin çevresel koşullarıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini önermektedir. Bu uygulama sabitleme hatları olan şehir surlarının tespit edilmesi ile başlıyor ve kentin çekirdeği belirleniyor. Ardından kentin fiziksel büyümesi ortaya konulmaktadır. Birinci sabitleme hattının belirlenmesiyle iç çeper kuşak alanları belirlenmektedir (Şekil 3.16). Spesifik arazi kullanımları ve keskin boşluklar bu hattın oluşmasına katkı yapmaktadır. İkinci sabitleme hattının hemen ötesinde orta çeper kuşak alanları oluşmuştur (Şekil 3.16). Nüfus artışı ve fiziksel büyümeler yerleşimi orta çeper kuşağının içerisine itmiştir. Böylece iç ve orta çeper kuşak alanlarında bir takım değişimler oluşmuştur. Ancak bu oluşumların niteliği hakkında bilgi verilmemektedir. Çeper kuşaklar basit bir şekilde belirlenmiş gibi gözükse de, adım adım gerçekleştirilen uygulamaların verilmemiş olması çalışmanın açıklığını zorlaştırmaktadır. Çeper kuşaklarda meydana gelen değişimler görsel olarak ifade edilmemekle beraber, herhangi bir hiyerarşi de tanımlanmamıştır.

Şekil 3.16. Aberystwyth fixation line ve çeper kuşakları (Carter & Wheatley, 1979)

Birmingham, İngiltere (2001)

Bu uygulama ile sosyo-ekonomik bağlamda son zamandaki çeper kuşak gelişimine ışık tutmak için, İngiltere'nin ikinci şehri olan Birmingham'ın küçük orta çağ yerleşiminden büyük endüstriyel ve ticari bölgelere uzanan bir yer olan Edwardian çeper kuşağının ayrıntılı analizi yapılmıştır (Şekil 3.17). Edwardian çeper kuşağı çok iyi biçimlenmiş ve konut alanlarının içerisine gömülmüştür. Whitehand ve Morton (2004) Birmingham çeper kuşak analizi metodunu ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır. Hangi verilerin kullanıldığını açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Bütün parsellerde tek tek analizler yerine biraz daha genel bakıp, yalnızca bazı parsellerde detaylı incelemeler gerçekleştirmişlerdir. Ancak çeper kuşağın ortaya konulması biraz netlikten uzak kalmıştır.

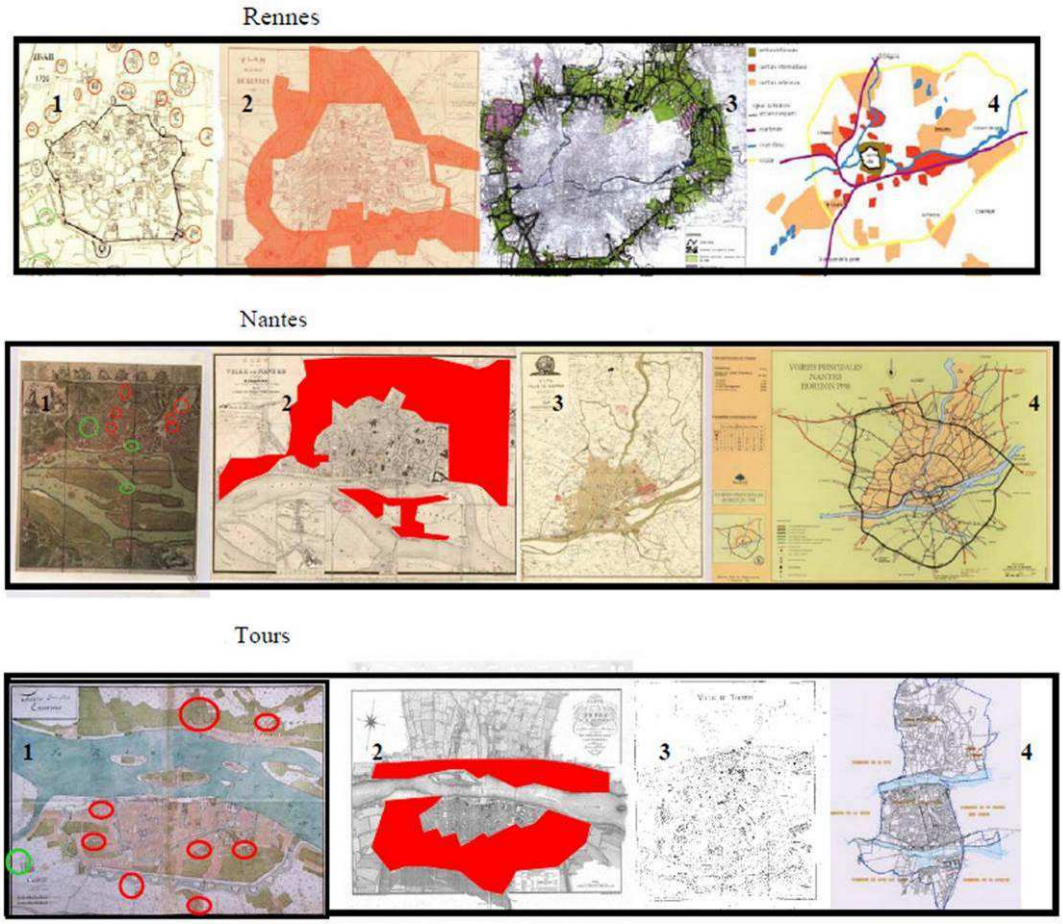

Şekil 3.17 Birmingham Edwardian orta çeper kuşağının arazi kullanımı (Whitehand, 2001)

Rennes, Nantes, Tours, Fransa (2003)

Ducom (2003) üç Fransa kenti –Rennes, Nantes ve Tours- üzerine yaptığı incelemede her bir kent için üç çeper kuşak alanı ortaya koymuştur. İç çeper kuşak alanını birçoğu dini olmak üzere, şehir surlarının dışında birkaç sağlık ve askeri kurum oluşturmaktadır (Şekil 3.18-Rennes). Orta çeper kuşak daha çok 19. yüzyılın başında gelişmiştir. Farklı fonksiyonlara tekabül eden birkaç çeper kuşak bulmak mümkündür (Şekil 3.18-Nantes). Her üç kentin orta çeper kuşağı okullar, askeri kışlalar ve hapishaneler, büyük evler, hastaneler, spor sahaları, parklar ve tren istasyonlarından oluşmaktadır. Rennes'in dış çeper kuşağı çok belirgin ve yeşil alandan oluşmaktadır. Nantes ve Tours'da benzer dış çeper kuşak oluşumu görülmemiştir (Şekil 3.18 -Tours). Çalışmada çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimlerden bahsedilmektedir, ancak, haritalandırılmamıştır. Çeper kuşakların ortaya konulma tekniği açısından

muğlaklık söz konusudur. Özellikle her üç kentin dış çeper kuşağının ifade edilme biçimi çok açık değildir. Herhangi bir hiyerarşik düzen ortaya konulmamıştır.

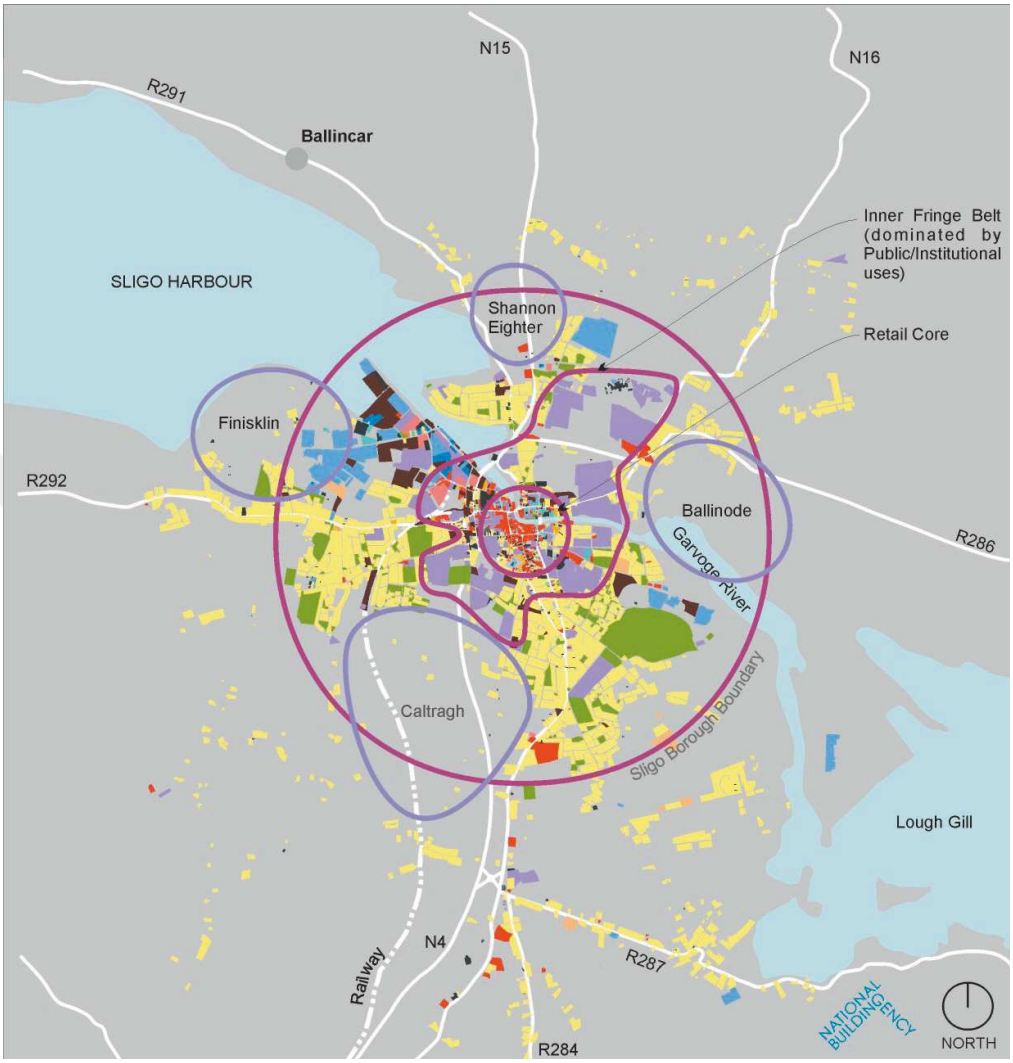

Şekil 3.18 Rennes, Nantes ve Tours çeper kuşak alanları (Ducom, 2003)

Sligo, İrlanda (2004)

Bu uygulama ile kent üç temel alana bölünmüştür: iç çekirdek, iç çeper kuşak alanı ve dış çeper kuşak alanı (Şekil 3.19). İç çeper kuşak, daha eski konut gelişimini sergileyen ve önemli kamu ve kurumsal arazilerin hâkim olduğu bir alandır. Dış çeper kuşak esas olarak konut gelişimine sahiptir, ancak aynı zamanda batıda geniş sanayi arazileri ve kuzey ve doğuda daha küçük alanlar içerir. Belirtildiği üzere çalışmada kentsel alanın üç temel bölgeye ayrıldığı ifade edilmekte, ancak bu bölgelerin nasıl belirlendiği konusunda açık bir yol haritası ortaya konulmamıştır. Çeper kuşakların arazi kullanım biçimlerinden bahsedilmekte, ancak fiziksel forma dayalı bir analiz yapılmamıştır. Herhangi bir hiyerarşik düzen de ortaya konulmamıştır. Çalışmada iki haritadan bahsedilmekte, ancak bir tanesi teknik sorunlar nedeniyle kaybolduğu için

daha soyut olan harita bu çalışmada kullanılmıştır. Bu durum esas meselenin anlaşılması açısından herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.

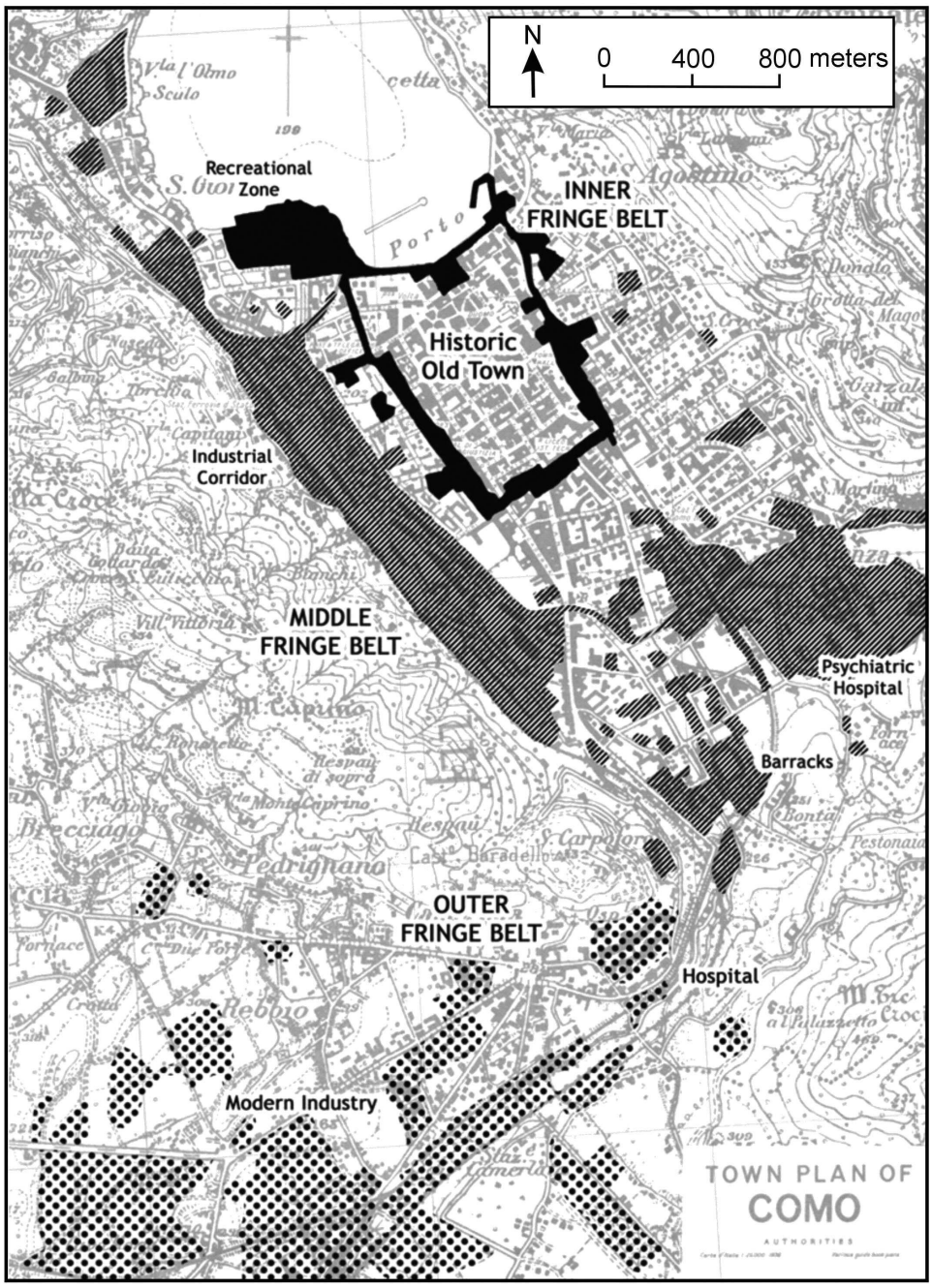
Şekil 3.19. Sligo çeper kuşak alanları, İrlanda (Sligo Country Council, 2004)

Como, İtalya (2004)

Como kenti tarihselliği ile ön plana çıkmaktadır. Bu tarihi kentte MP Conzen (2004) tarafından yapılan çalışma daha önce konferansta sunulmuş, MP Conzen ve diğ. (2012) içinde yayınlanmış versiyonu görülebilmektedir. Bu uygulamada üç tane çeper kuşak alanı tanımlanmıştır (Şekil 3.20). Como'nun köklü iç çeper kuşağı değişim için en büyük baskıları yaşamıştır. Bunlar arasında dolaşımı iyileştirmek için açılan yollar, şehrin eski şehir dışındaki ticaret bölgesinin genişletilmesi ve parklar ve diğer dinlence tesisleri kurmak için göl kıyısının yeniden geliştirilmesi çeper kuşak değişimleri arasında yer almaktadır. Dahası, Como'nun tarihi peyzaj karakterinin analizi, en

azından 1960'lara kadar, bir koruma mimarı olan Gianfranco Caniggia, Como'nun tarihsel özünün korunması için uygun stratejiler üzerine çalışıp ayrıntılı öneriler sunduğu zamana kadar uzanır (Caniggia, 1963) . O zamandan beri bu merkezi bölgede çok hassas yenileme ve küçük ölçekli olumlu yeniden geliştirme meydana gelmiştir.

.

Şekil 3.20 Como çeper kuşak alanları (MP Conzen ve diğ. 2012)

Bromsgrove, İngiltere (2007)

Bromsgrove uygulamasında temel plan üniteleri ortaya konulmuştur. Bu plan ünitelerinden bir tanesi de iç çeper kuşak alanı olmuştur. Çeper kuşağın ortaya çıkarılma aşamaları belirtilmemiştir. Kısmi bir hiyerarşik düzen ortaya koyan bir çalışma olması açısından önem arz etmektedir (Şekil 3.21). İç çeper kuşağı içerisinde değişim geçirip yabancılaşan alanlarda alt bölünmelere gidilerek hiyerarşik bir düzen tanımlamıştır. Parsel büyüklüğü ve şekli açısından da yabancılaşan alanda bölünmelere gidilmiştir. Ancak bir birine dönüşen ve kendini koruyan kuşak kullanımlarında bir hiyerarşik düzen kullanılmamıştır. Kısmen fiziksel formu çeper kuşak kullanımında dikkate alan bir çalışma olması açısından da önemlidir.

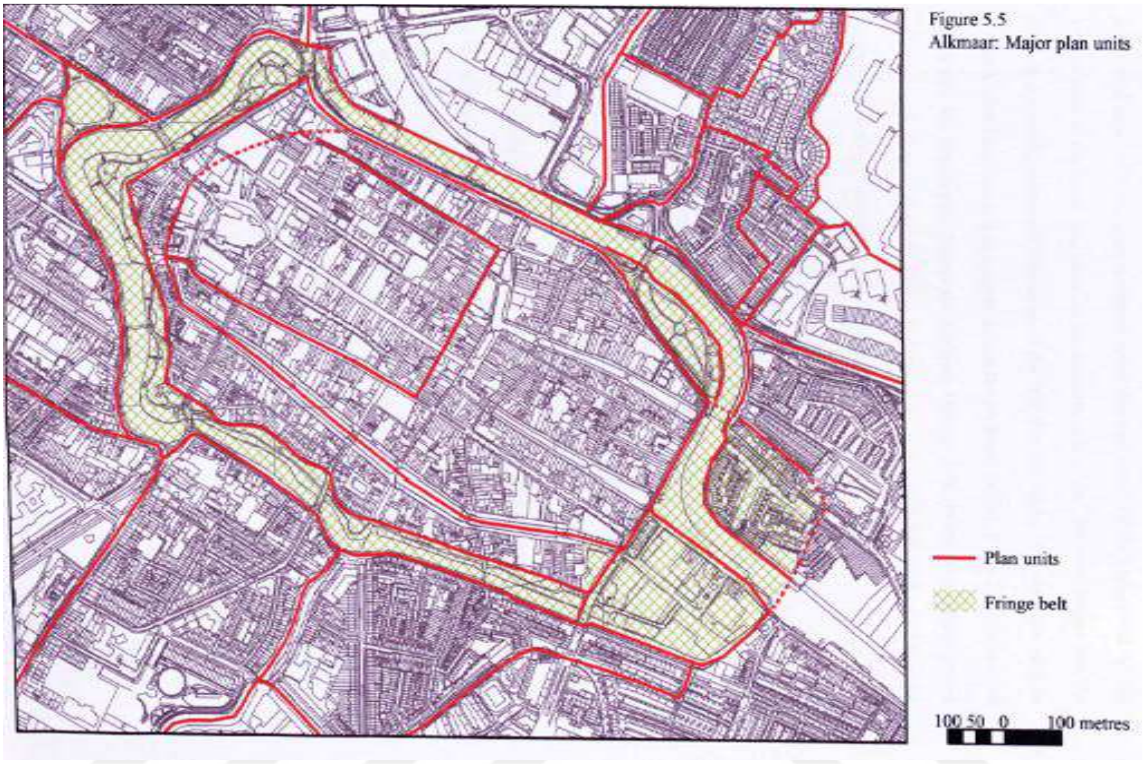

Şekil 3.21 Sol: Bromsgrove iç çeper kuşak alanı, sağ: plan ünitelerinin hiyerarşik düzeni (Bienstman, 2007)

Alkmaar, Hollanda (2007)

Alkmaar iç çeper kuşak alanının belirlenmesi, kentin plan üniteleri üzerindeki çalışma sonucu ortaya çıkarılmıştır (Şekil 3.22). Çeper kuşak, morfolojik bölgelerin ortaya konulması amacıyla ortaya çıkarılan plan ünitelerinden biri olmuştur. Bienstman

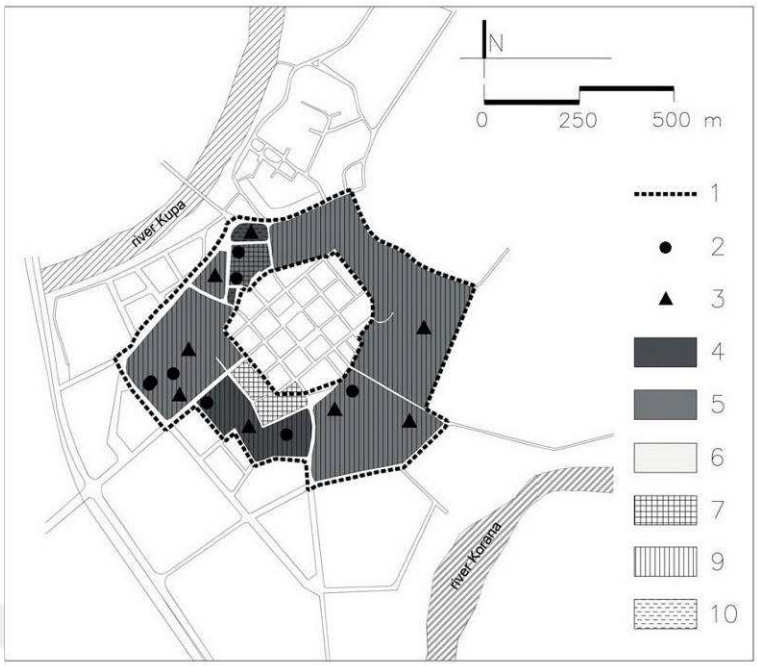
(2007) çeper kuşak kullanımında herhangi bir yabancılaşma olmaması nedeniyle Alkmaar çeper kuşağında herhangi bir hiyerarşik düzen ortaya koymamıştır. Bu kuşak yalnızca açık alan kullanımından oluşmaktadır.

Şekil 3.22. Alkmaar, Hollanda, iç çeper kuşak alanı (Bienstman, 2007)

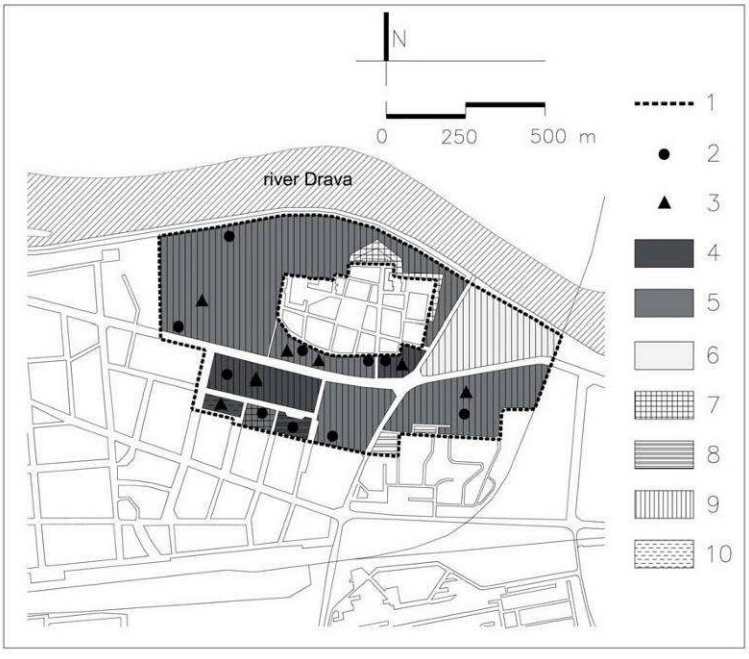
Karlovac ve Osijek, Hırvatistan (2008)

Hırvatların Karlovac ve Osijek uygulamalarında, Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki uzun süreli mücadelenin ortasında gelişen ve yenilenen geniş burç tahkimatları on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarına kadar neredeyse hiç bozulmadan hayatta kaldı. Tahrip olduklarında eski tahkimat bölgesinin çeper kuşak karakterini sağlamlaştıran, temelde park alanı ve kurumsal kullanımlar olmak üzere arazi kullanımlarına kavuştular. Karlovac ve Osijek'teki eski burç tahkimat bölgeleri, tarihsel ve morfolojik olarak farklı konut alanları arasında sınır bölgeleri oluşturan bir iç çeper kuşağının özelliklerini halen korumaktadır (Krajnik ve diğ., 2008). Karlovac ve Osijek kentlerinin çeper kuşak alanları Şekil 3.23 ve 3.24'te gösterilmektedir. Metodolojik aşamaya bakıldığında haritaların üretim aşamaları pek net değildir. Yalnızca ortaya çıkarılan mekânların özellikleri açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Characteristics of the spaces created in place of the bastion fortifications in Karlovac in the early-twenty-first century. 1 – boundaries of analysed area; 2 – mainly cultural, religious, medical and educational buildings; 3 – public squares and parks; 4 – public buildings and/or public spaces; 5 – mixed use; 6 – other uses; 7 – block structure (unbroken building frontage along perimeter road, with buildings occupying more than 50 per cent of insula); 8 – more than 50 per cent of area built up, but discontinuous building frontage along perimeter roads; 9 – less than 50 per cent of area built up, and discontinuous building frontage along perimeter roads; 10 – insula without buildings.

Şekil 3.23 Karlovac iç çeper kuşağı ve mekân karakteristikleri (Krajnik ve diğ., 2008)

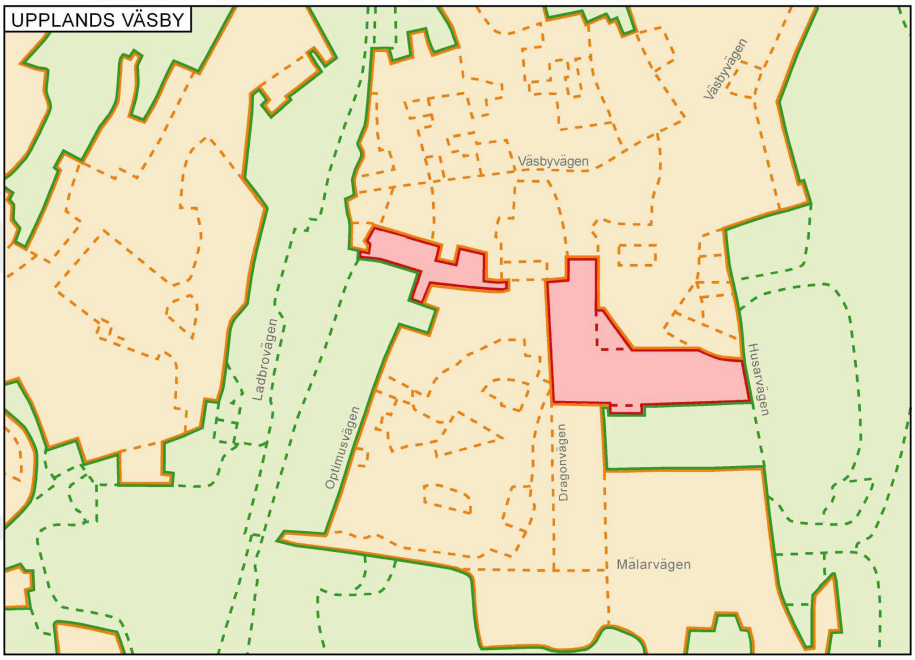

Characteristics of the spaces created in place of the bastion fortifications in Osijek in the early-twenty-first century. For key see Figure 10.

Şekil 3.24 Osijek iç çeper kuşağı ve mekân karakteristikleri (Krajnik ve diğ., 2008)

Upplands Väsby, İsveç (2009)

Upplands Väsby uygulamasının Lanzville (Kanada) ile kıtalar arası karşılaştırmalı bir çalışma olması açısından önemlidir. Bu uygulamada iki seviyeli bir çeper kuşak hiyerarşisi ortaya konulmuştur (Şekil 3.25). Ancak ne çeper kuşağın haritalandırılması süreci ne de hiyerarşik düzenin nasıl oluşturulduğu noktasında önemli belirsizlikler söz konusudur. Ancak hiyerarşinin tanımlanmış olması önem arz etmektedir.

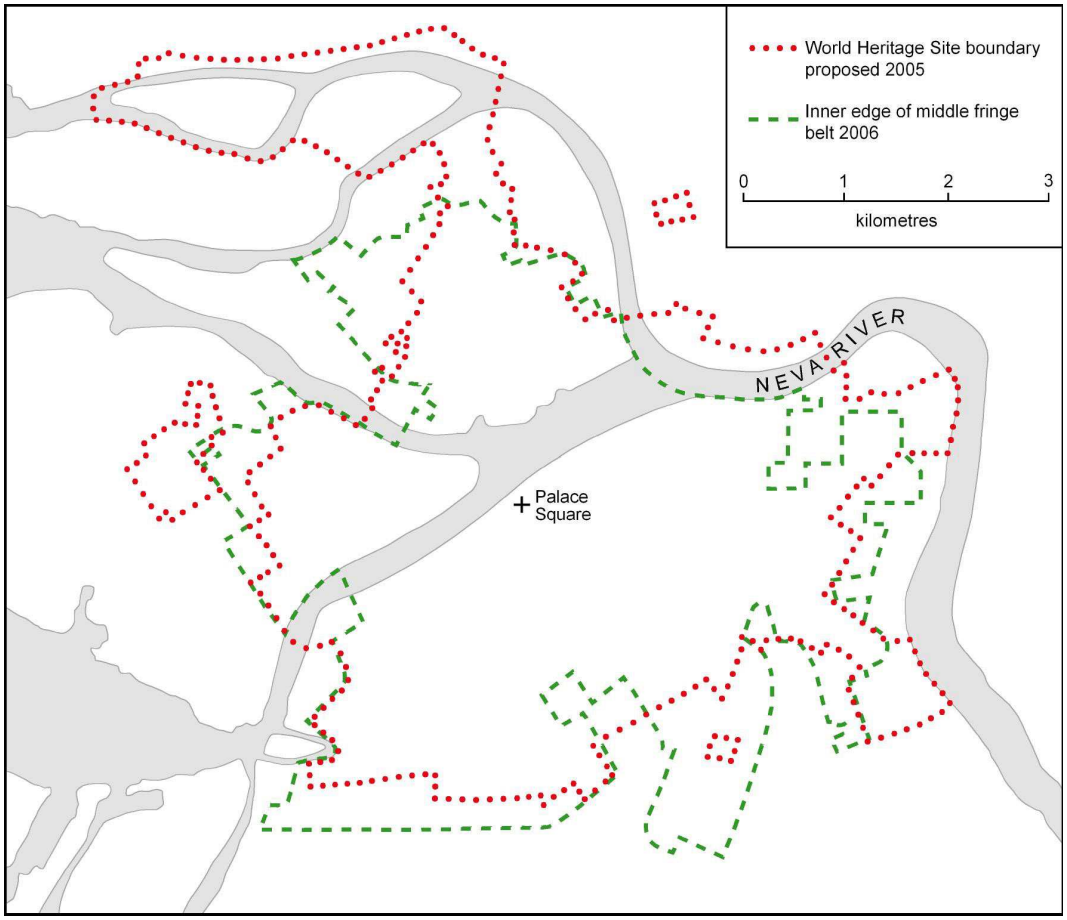

Şekil 3.25. Upplands Väsby, İsveç çeper kuşak alanları (Whitehand, 2009)

St. Petersburg, Rusya (2009)

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda var olduğu haliyle, esas olarak kentin yapılı alanının sınırlarını takip eden, şehrin orta çeper kuşağının iç sınırı gösterilmektedir. Bu çeper kuşağın iç sınırı, uzunluğunun büyük bir kısmı boyunca, yerleşik bir varlık olarak on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl kentinin sınırının güçlü bir işaretidir. Kompakt yerleşim alanlarının dışarıya doğru geniş bir çeper kuşağı ile takip edildiği bu tarihsel-coğrafi gelişim modeli, St. Petersburg biçiminin önemli bir yönü olduğunu göstermektedir. Çeper kuşağın sınırlandırdığı alan aynı zamanda korumaya değer varlıkların da olduğu alandır (Şekil 3.26) (Whitehand 2009). Bu uygulamada alt seviye çeper kuşağı tanımlaması yapılmamıştır. Alt seviyedeki çeper kuşağın nasıl belirlendiği ve özelliklerinin neler olduğunu anlamak mümkün olmamıştır. Whitehand bu çalışmada

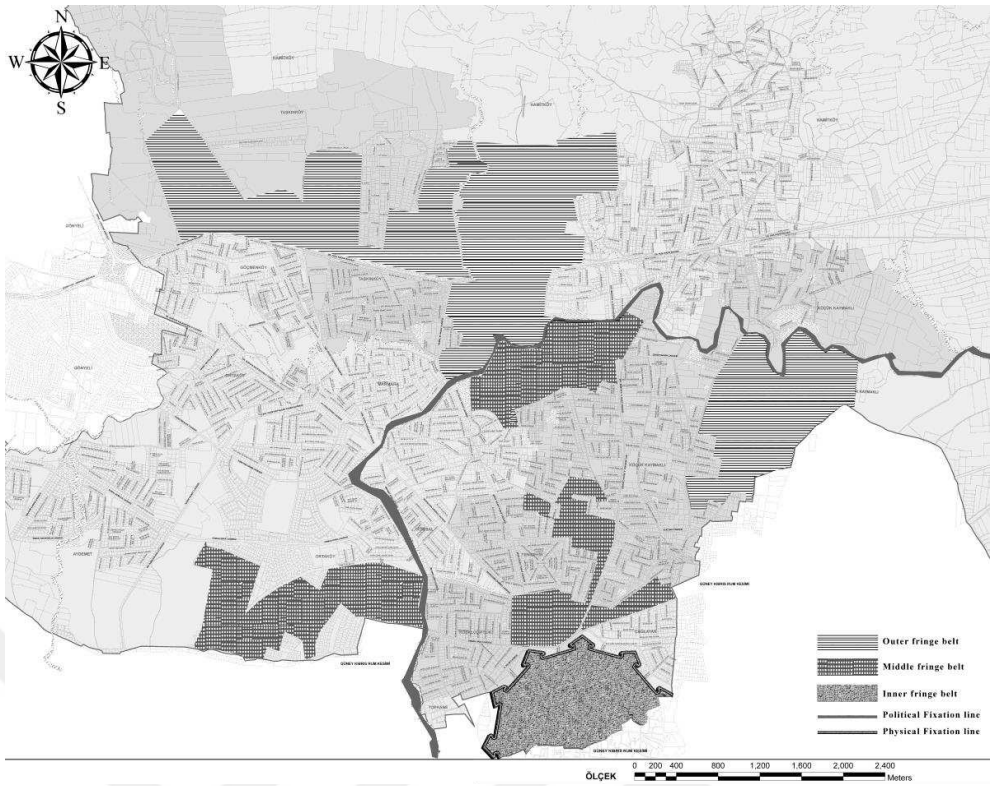
St. Petersburg haritasının üretilmesine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle uygulamanın açıklığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 3.26 St. Petersburg orta çeper kuşağının iç kenarı (Whitehand, 2009)

Nicosia (Lefkoşa), Kıbrıs (2018)

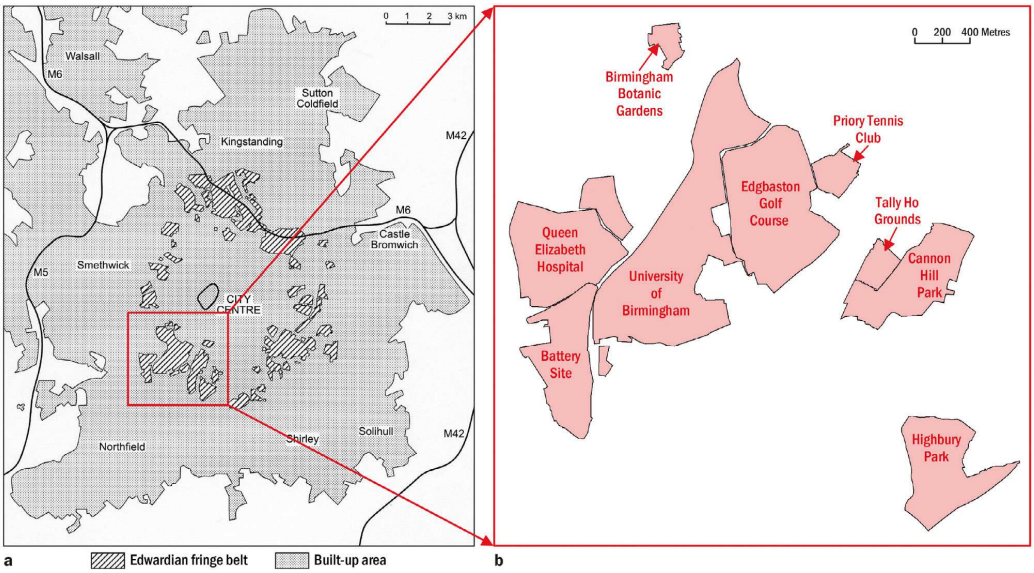
Bu uygulamada çeper kuşak konseptinin Kuzey Nicosia denemesi yapılmıştır. Uygulamadaki amaç, özellikle kent görünüm oluşumu için çeper kuşak içindeki halka açık alanların gelişimini araştırmaktır. Sonunda, çevre düzenlemesinin çeper kuşak gelişimini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Ardından yeşil alan gelişimini anlamak için, çeper kuşaklar içerisindeki yeşil alanların oluşumu analiz edilmiştir. İç, orta ve dış olmak üzere üç tane çeper kuşak alanı tanımlanmıştır (Şekil 3.27). Bu kuşak alanların ne şekilde ortaya konulduğu konusu pek net olmayan bir şekilde ortada durmaktadır.

Şekil 3.27 Nicosia (Lefkoşa) çeper kuşak alanları (Kahouei & Cömert, 2018)

Birmingham, İngiltere (2019)

Bu uygulamada Birmingham Edwardian çeper kuşağının küçük bir kısmı seçilerek yeşil alan ile ilişkisi ele alınmaktadır (Şekil 3.28). Çeper kuşağın bir kısmının tarihsel arazi kullanım gelişimini, özellikle yeşil alana atıfta bulunularak incelemektedir.

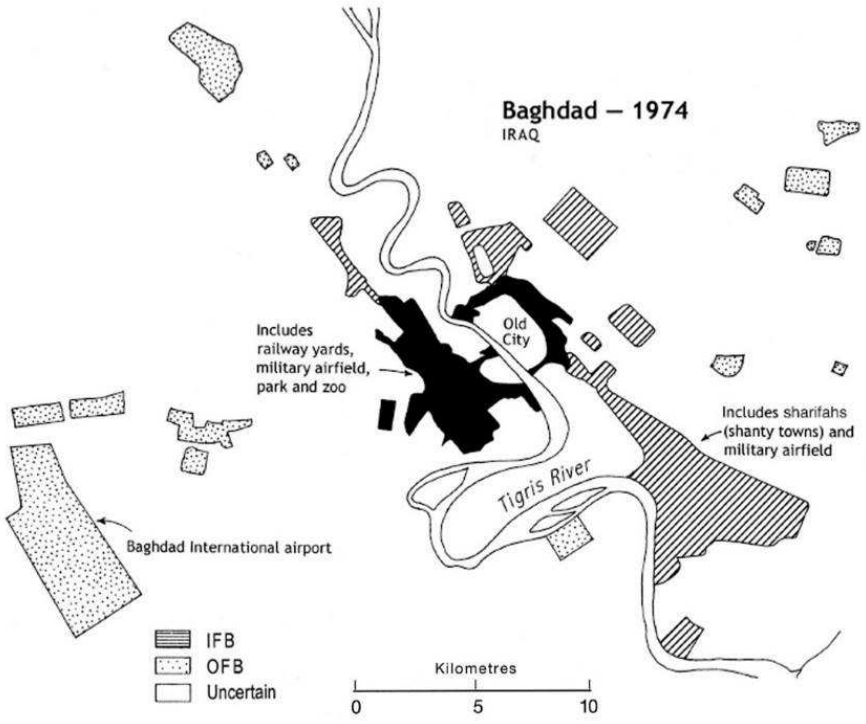
Şekil 3.28 Birmingham Edwardian çeper kuşak alanı (Zhang, 2019)

Konut alanları ve çeper kuşak alanlarındaki yol dokusu, erişilebilirlik, parsel dokusunu, mülkiyet ve yapı taban alanlarının karşılaştırması yapılmaktadır. Belirlenen çeper kuşağın ortaya konulma sürecine ilişkin herhangi açıklayıcı bir bilgi sunulmamaktadır.

3.2.2. Asya

Bağdat, Irak (1974)

Avrupa kıtasından farklı bir kültürel coğrafyada uygulanan çeper kuşak konseptinin sonuçları da farklı olmuştur. Eski kenti saran bir iç kuşak, kopuk olmakla beraber iç kuşağın çevresinde biçimlenmiş orta kuşak ve ilk ikisinden çok kopuk bir biçimde şekillenmiş dış kuşak haritalandırılmıştır (Şekil 3.29) (Ashab, 1974). Orta kuşak, önceden belirlenmiş bir sabitleme hattına sahip olmadan, yeni başlayan dağınık kentsel gelişimi başlatmıştır. Bağdat, önemli ölçüde daha mütevazı ve belirgin bir şekilde daha az düzenli çeper kuşakları gösteriyor. Bağdat'ın çeper kuşaklarında hiyerarşik bir sınıflandırma görülmemiştir.

Şekil 3.29. Bağdat, Irak çeper kuşak alanları (MP Conzen 2009)

Pingyao, Çin (2011)

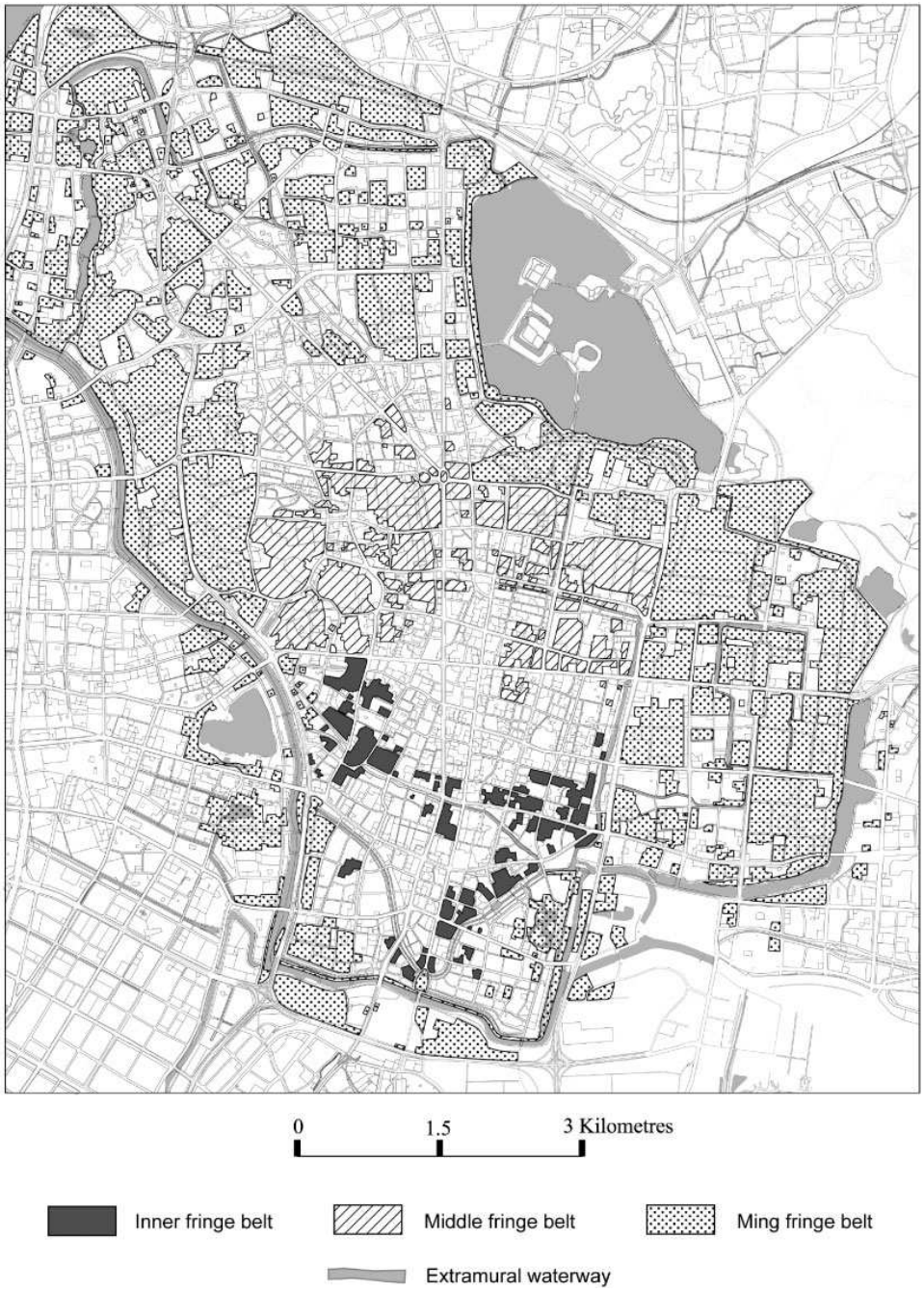
Pingyao'nun farklı dönemlerdeki çeper kuşaklar, iç karışıklıklarına rağmen tek çeper kuşak şeklinde gelişmiştir. Bu çeper kuşağın içerisindeki farklılıklar değişen sosyo-ekonomik şartlarla açıklanabilir.

Şekil 3.30 Pingyao çeper kuşak alanı (Whitehand ve diğ., 2011)

Nanjing, Çin (2017)

Bu çalışmada dünyanın en uzun şehir sur'una sahip kentlerinden biri olan Nanjing'in çeper kuşak alanlarına ve özellikle de bir sabitleme hattı olarak kent surlarına odaklanılmıştır. Nanjing çeper kuşak alanlarının ortaya konulma süreci diğer birçok çalışmadakinden daha farklı bir yol izlemiştir. Çeper kuşakların ortaya konulmasında kullanılan materyal çok açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu durum, konsepti uygulamak isteyen akademik veya planlama çevreleri için önem arz etmektedir. Ancak her bir haritanın nasıl kullanıldığı konusunda belirsizlikler söz konusudur. Nihai ürün açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Nanjing uygulamasında üç tane çeper kuşak tanımlanmıştır. İç ve orta çeper kuşak ile birlikte, Ming hanedanlığının ve bu döneme tekabül eden kent surlarının adını taşıyan bir çeper kuşak tanımlanmıştır.

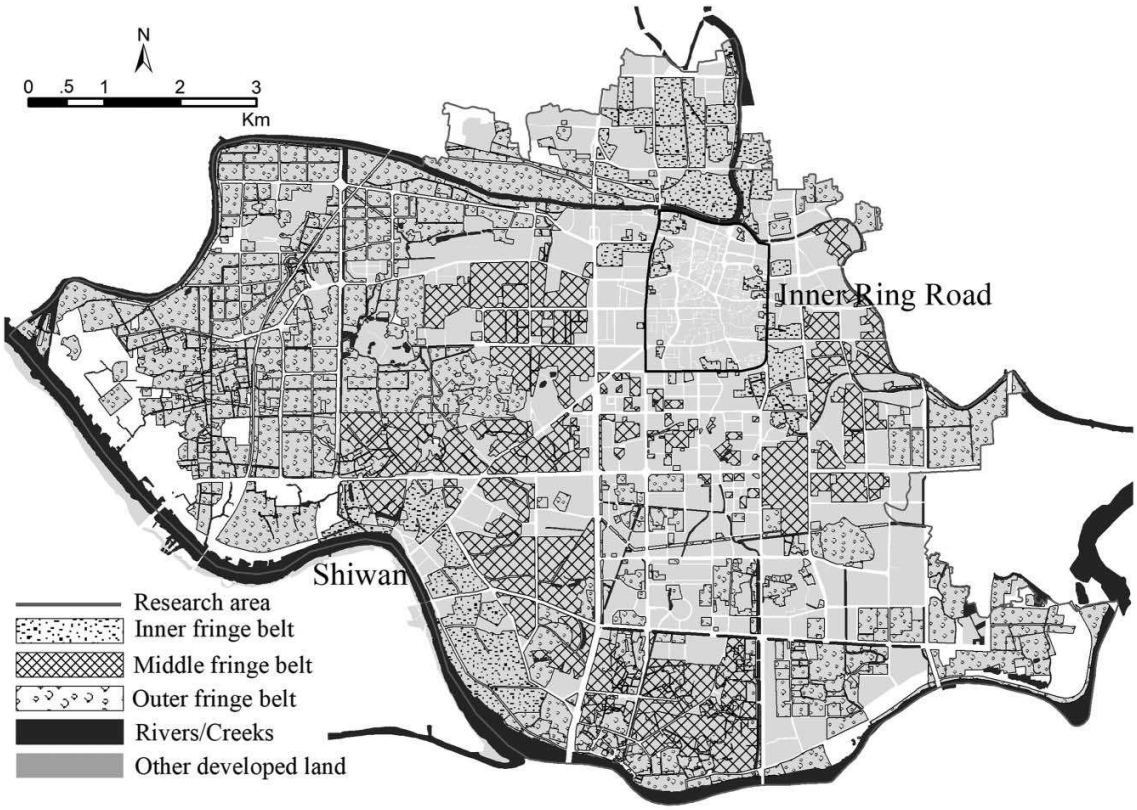

Şekil 3.31 Nanjing çeper kuşak alanları (Whitehand ve Gu, 2017)

Foshan, Çin (2019)

Bu uygulamada Foshan'ın çeper kuşaklarının geliştirme süreçlerine odaklanılmıştır. Sosyal ve ekonomik bağlamla ilgili olarak gelişimin her aşamasında çeper kuşaklardaki özellikler değerlendirilmiştir. Öncelikle çeper kuşak analizinde kullanılan materyal ve kaynaklar ortaya konulmuştur. Bu anlamda bu uygulamanın nadir örneklerden biri olduğunu ifade etmek mümkündür. Ardından kentin gelişim

kronolojisi haritalandırılmıştır. Daha sonrasında, her döneme ilişkin çeper kuşak alanları ortaya konulmuştur. Sonunda iç, orta ve dış olmak üzere üç çeper kuşak tanımlanmıştır Her çeper kuşak alanının çeşitli kullanımlarının toplam alan büyüklükleri belirtilmiştir. Uygulama sürecine bakıldığında gayet açık bir yöntemin uygulandığının ifade etmek mümkündür. Bu durum, konseptin birçok morfololog tarafından çeper kuşak konsepti uygulama biçiminin açık olmadığı açıklamalarından sonra ortaya çıkmıştır. Bu uygulamada çeper kuşak değişim süreçlerinin ifade edilmediği görülmektedir.

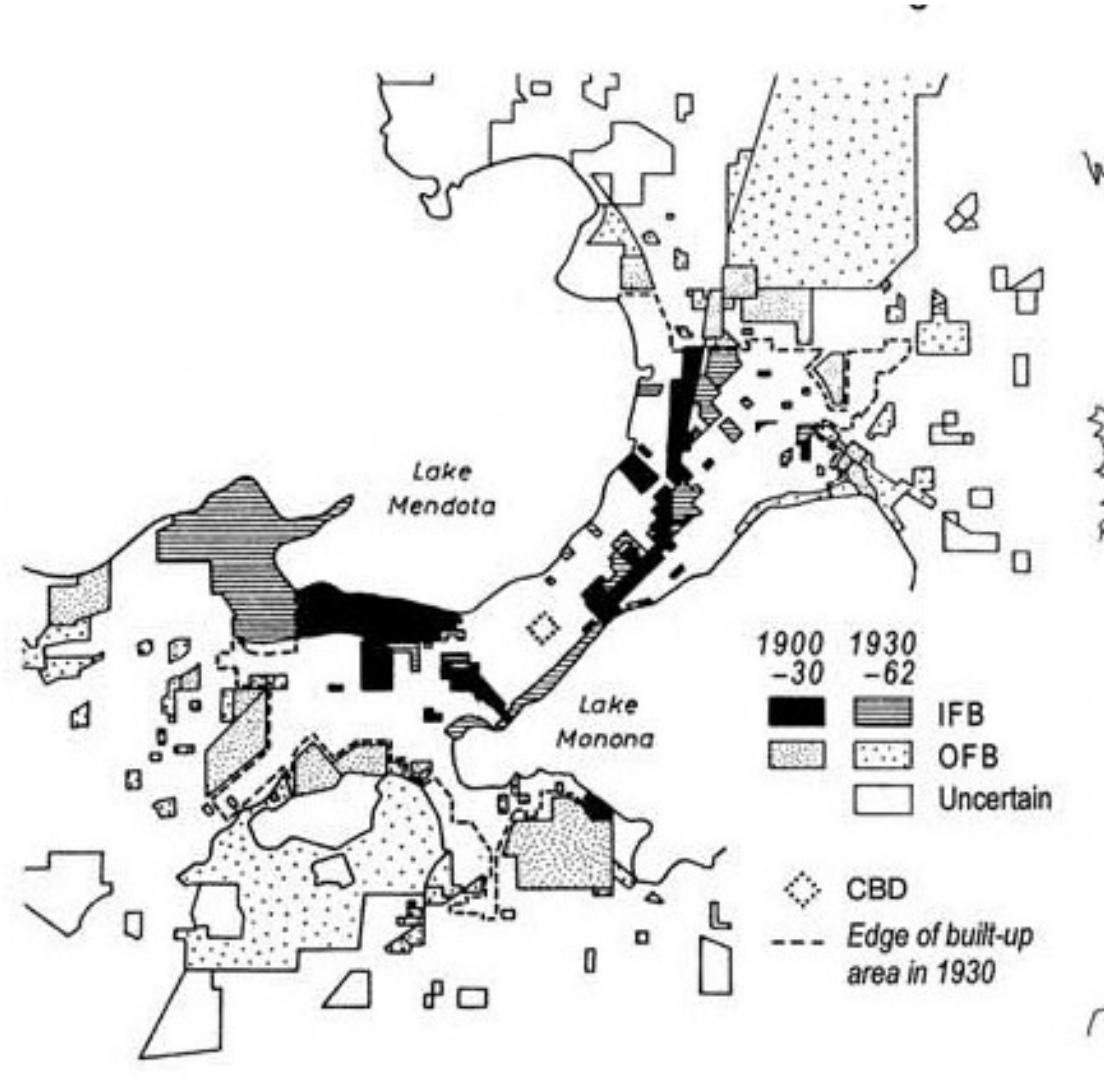

Şekil 3.32 Foshan çeper kuşak alanları (Lihua ve diğ., 2019)

3.2.3. Kuzey Amerika

Madison, Wis., ABD (2009)

Madison Wis. Kuzey Amerika kıtasında çeper kuşak konseptinin ilk test edildiği yer olması açısından önem arz etmektedir. MP Conzen (1968) bu uygulamanın çıktısını ilk olarak 19. Amerikan coğrafyacıları birliğinde sunmuş olup ardından MP Conzen (2009) yılındaki çalışmasında yayınlamıştır. Bu çalışmada haritaların ortaya konulma biçimine değinilmediği için, bu uygulamasın nasıl bir süreç sonucunda elde edildiği konusunda bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

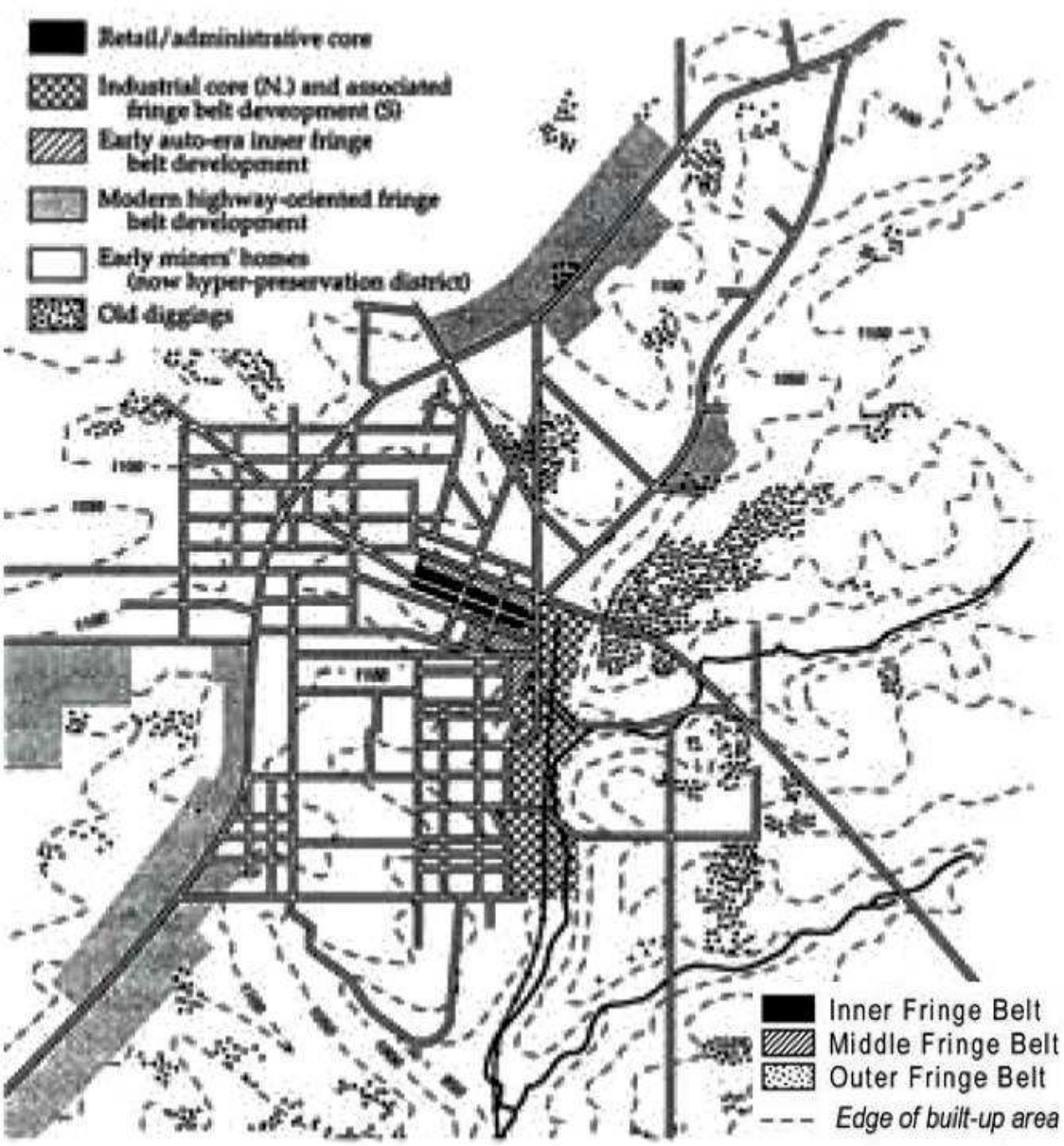
Şekil 3.33 Madison, Wis., ABD iç ve orta çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

İki adet iç çeper kuşak alanı tanımlanmıştır. İlki 1900-1930 yılları arasındaki kuşak, diğeri ise 1930-1962 yılları arasındaki kuşaktır. Aynı şekilde aynı dönemlere ait iki ayrı dış çeper kuşak tanımlanmıştır. Madison, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri Amerikan şehirlerindeki çeper kuşak oluşumunun ne kadar düzenli ve rutin olduğunu sorgulayan oldukça gevşek ve kopuk bir orta çeper kuşağa sahiptir (MP Conzen, 2009).

Mineral Point, Wis., ABD (1997)

MP Conzen (1997) bu uygulamada iki adet çeper kuşak tanımlamıştır. Bununla beraber önce perakende ticaret alanı ve yönetim çekirdeğini haritalamıştır. Ardından Endüstriyel çekirdeği ve ilgili çeper kuşak gelişimini resmetmiştir. Sonrasında erken

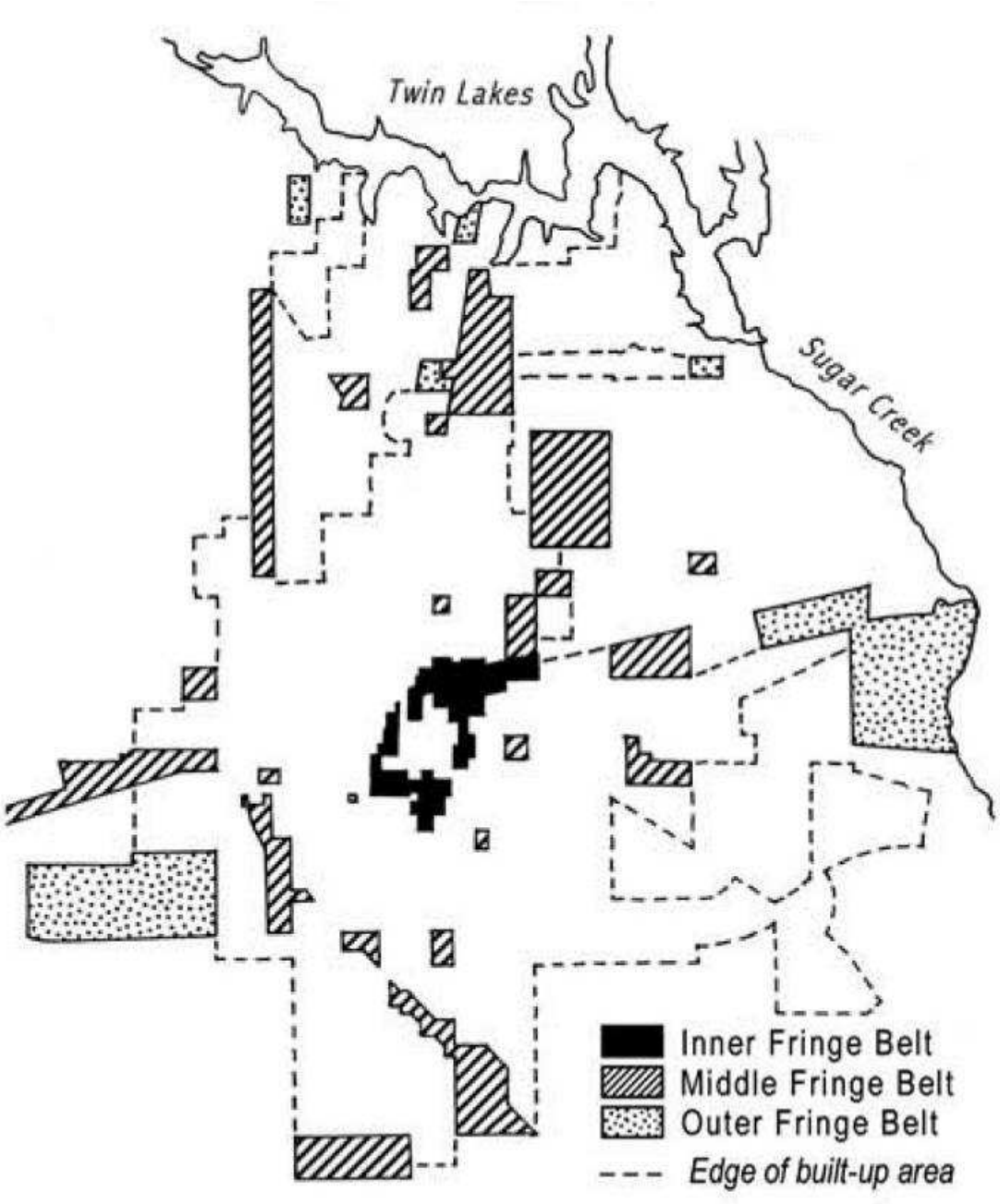
otomobil çağı iç çeper kuşağını ve modern otoyol odaklı çeper kuşak alanlarını ortaya koymuştur. Bu uygulamanın gerçekleştirilmesi aşaması çok net değildir.

Şekil 3.34 Mineral Point, Wis., ABD çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

Paris, Ill., ABD (2001)

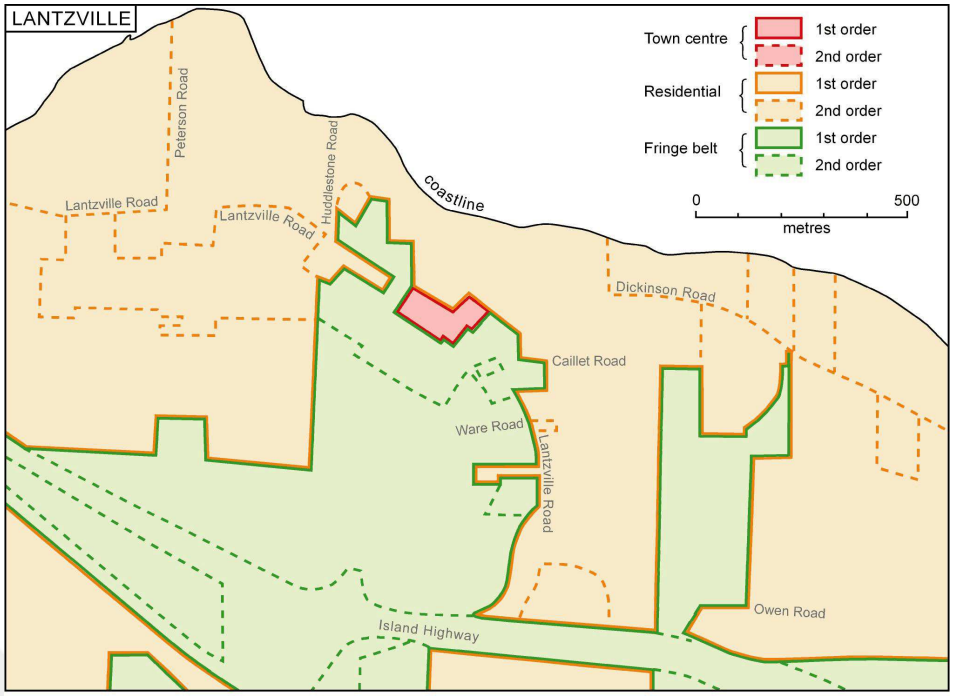
MP Conzen (2001) bu uygulama sonucunda üç adet çeper kuşak alanı tanımlamıştır. Orta çeper kuşaktaki keskin geometrik biçimler dikkat çekmektedir. Bu çalışmada ki çeper kuşakların ortaya konulma biçimine yönelik yöntem açık bir biçimde ifade edilmemiştir.

Şekil 3.35 Paris, Ill., ABD çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

Lanzville, Kanada (2009)

Lanzville (Kanada) uygulamasının Upplands Väsby (İsveç) ile kıtalar arası karşılaştırmalı bir çalışma olması açısından önemlidir. Bu çalışmada iki seviyeli bir çeper kuşak hiyerarşisi ortaya konulmuştur. Ancak ne çeper kuşağın haritalandırılması süreci ne de hiyerarşik düzenin nasıl oluşturulduğu noktasında önemli belirsizlikler söz konusudur. Ancak hiyerarşinin tanımlanmış olması önem arz etmektedir.

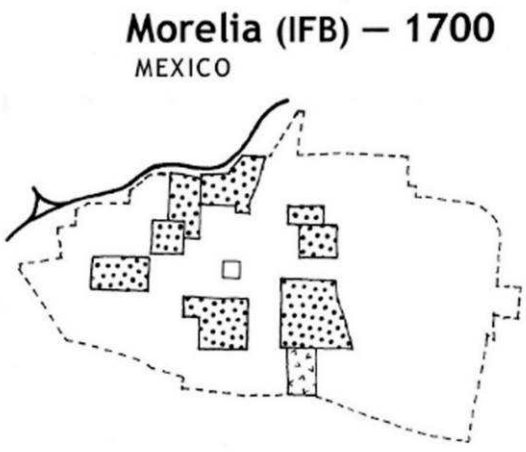

Şekil 3.36. Lantzville, İsveç çeper kuşak alanları (Whitehand, 2009)

3.2.4. Orta ve Güney Amerika

Morelia, Meksika (1999)

Morelia'da biri merkezi iş alanı baskısı altında yok olan iç çeper kuşak, diğeri varlığını sürdüren dış çeper kuşak alanı haritalandırılmıştır (Şekil 3.37).

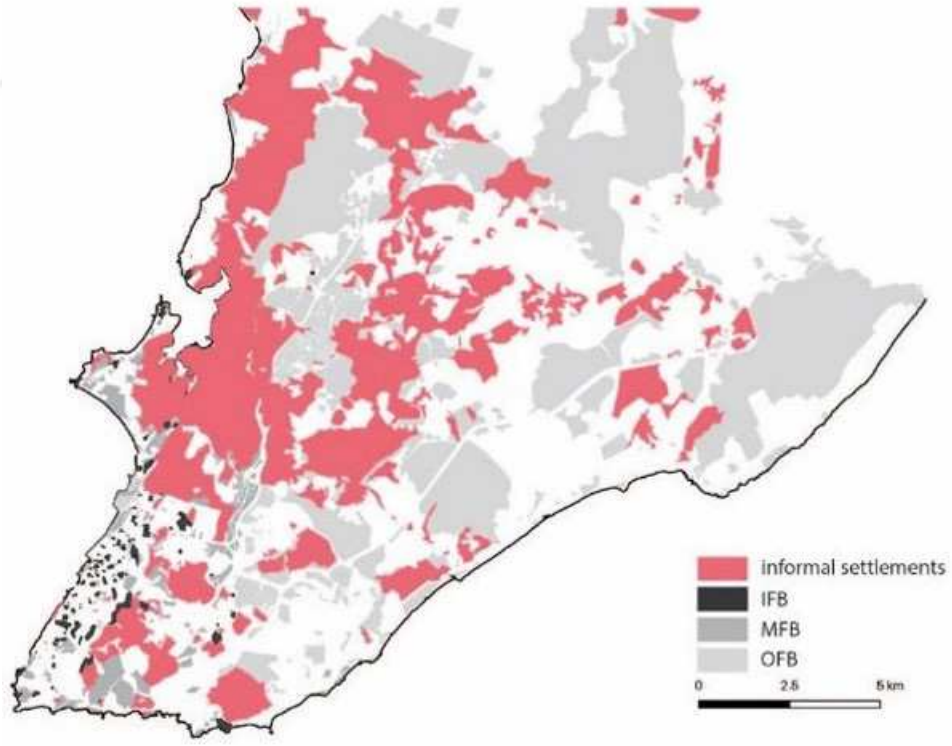
Şekil 3.37 Morelia, Meksika çeper kuşak alanları (MP Conzen, 2009)

Yeni İspanya'nın batı bölgelerini hristiyanlaştırmak için kurulan Michoacán'daki ilk şehir olan Morelia'nın kent merkezi etrafında on altıncı yüzyılda

oluşturulmuş çarpıcı derecede kapsamlı bir iç çeper kuşak mevcuttu. Bu çeper kuşak, manastırların kaldırıldığı ve geniş arazilerinin özel çıkarlara satıldığı veya kamu kurumları için kullanıldığı on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar sağlam kalmıştır. Bugün, Morelia'nın bütün tarihsel iç çeper kuşağı, merkezi iş alanının genişlemesinin baskısı altında büyük ölçüde ortadan kaybolmuştur (Rodrigo-Cervantes, 1999). Bu çalışmada hiyerarşiye dayalı bir düzen ortaya konulmamıştır.

Salvador, Brezilya (2022)

Güney Amerika'da en kapsamlı ve yeni olan çeper kuşak çalışması, şüphesiz Spolaor ve Olivera (2022) tarafından Brezilya'nın Salvador kenti üzerine yapılan çalışmadır. Bu çalışmanın temel argümanı illegal yapılaşmayı (normatif ve kentsel planlama araçlarından yoksun, kendiliğinden ve hızlı gelişme) haritalamaktır. Bu çalışmada kent planlamasına bilimsel bir temel sunmak için analiz süreçlerinde fiziksel yaklaşımların önemi ortaya konulmuştur. Kentsel pratik ve araştırma arasında güçlü bir bağ kurmaya çalışılmıştır.

Şekil 3.38 Salvador, Brezilya çeper kuşak alanları (Spolaor ve Oliveira, 2022)

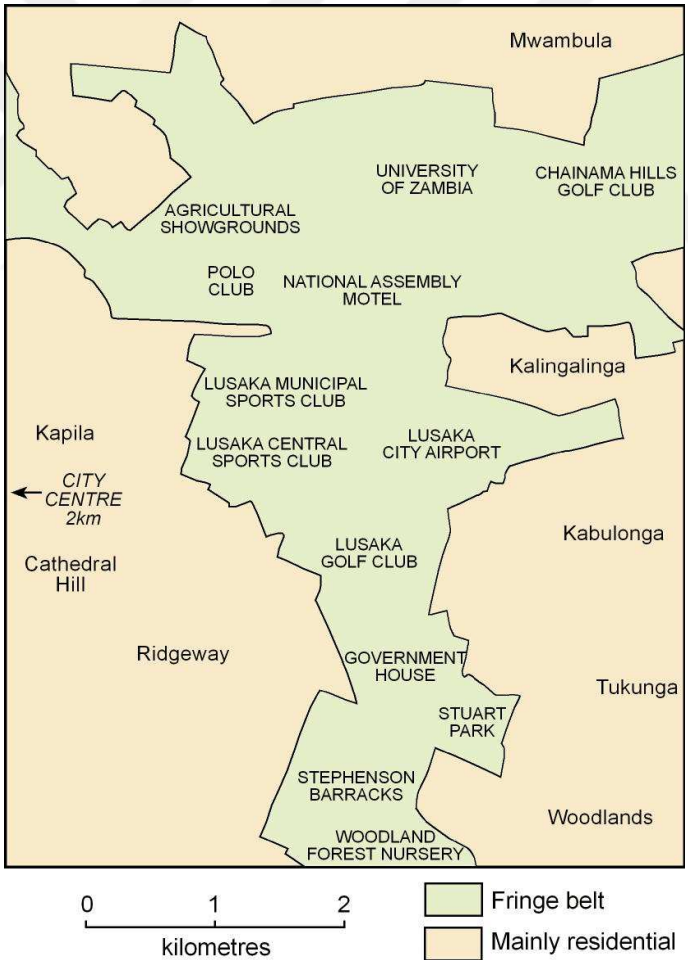
Salvador çeper kuşak alanları 1930'lı yıllardan başlanarak günümüze kadarki gelişimi farklı periyotlarla haritalandırılmıştır. Buradaki temel amaç illegal

yapılaşmanın büyüme biçimini anlamak olduğu için kentsel çeper kuşak teorisinin karmaşıklığı ve detaylı analizden kaçınılmıştır. Bu çalışma da çeper kuşak analiz yöntemini bütüncül bir şekilde ve içerdiği kavram silsilesi ışığında ele almamıştır. Bu bağlamda, çeper kuşakların bütün boyutlarıyla analiz edilecek bir yaklaşım ortaya konulmamıştır.

3.2.5. Afrika

Lusaka, Zambiya (2009-1993)

Lusaka orta çeper kuşağı Zambiya'nın bağımsızlığına kadar azınlık kolonist nüfusu tarafından işgal edilen şehrin parçası içindeki konumunu yansıtıyor. Bu alan, geniş rekreasyon, eğitim ve resmi arazi kullanımının hakimiyetindedir. Birkaç hizmet ile beraber esas olarak kent havalimanını içermektedir.

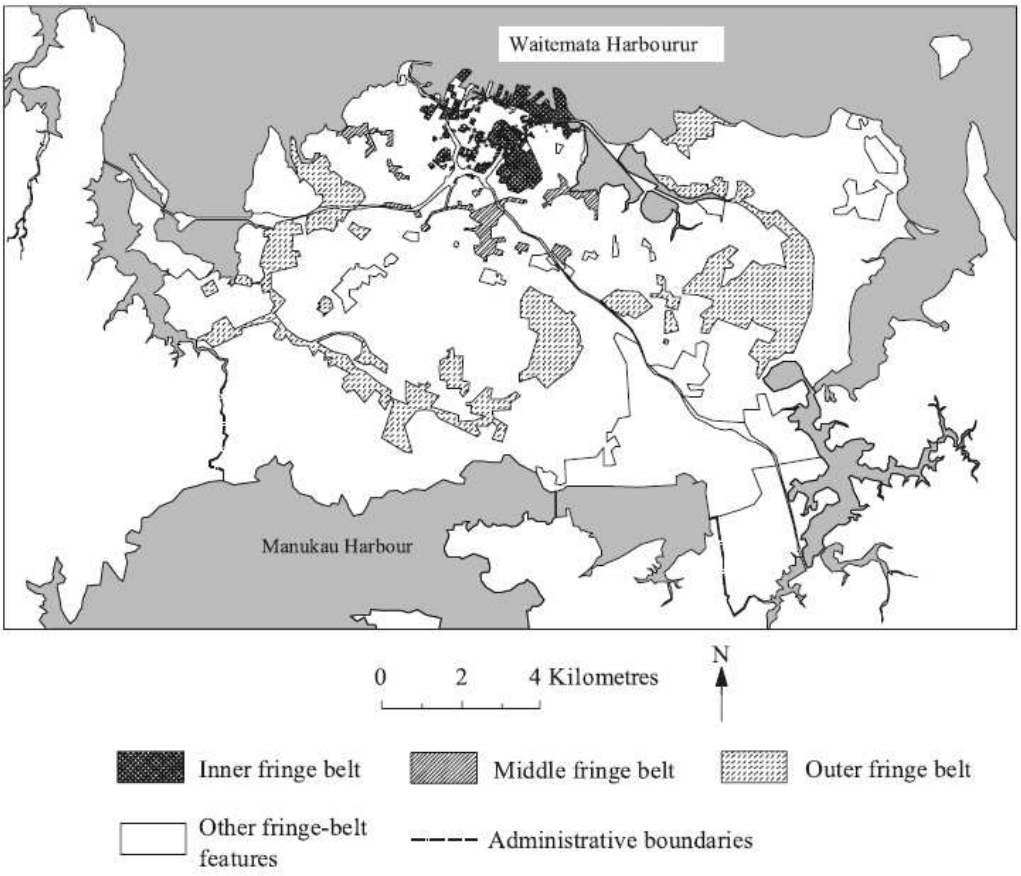
Şekil 3.39 Lusaka Zambiya orta çeper kuşak alanı (Whitehand, 2009)

Bu uygulama büyük ölçekli bir çeper kuşak belirlemesini ortaya koymuştur. Çeper kuşağın ortaya konulması adımlarının anlaşılması bu çalışmada mümkün değildir.

3.2.6. Okyanusya

Auckland, Yeni Zelanda (2008)

Auckland uygulamasında üç çeper kuşak alanı ortaya konulmuştur. Bunlar iç, orta ve dış çeper kuşak alanlarıdır (Şekil 3.40). İç çeper kuşakta önemli çeper kuşak değişim süreçleri yaşanmıştır. Auckland, şehrin yarımadasında bir kolye gibi örülmüş, iyi gelişmiş hilal şeklinde bir orta çeper kuşak sergiler. Bununla birlikte, yerleşim alanı, haritalanan alandaki mevcut alanı çok geride bırakarak, Auckland'ın merkezden daha uzak bir mesafede dördüncü bir çeper kuşağı geliştirip geliştiremeyeceği sorusunu gündeme gelmiştir (Gu, 2008). Diğer birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da çeper kuşaklar ve değişimler hiyerarşi bağlamında ortaya konulmamıştır.

Şekil 3.40 Auckland, Yeni Zelanda çeper kuşak alanları (Gu, 2008)

3.2.7. Türkiye

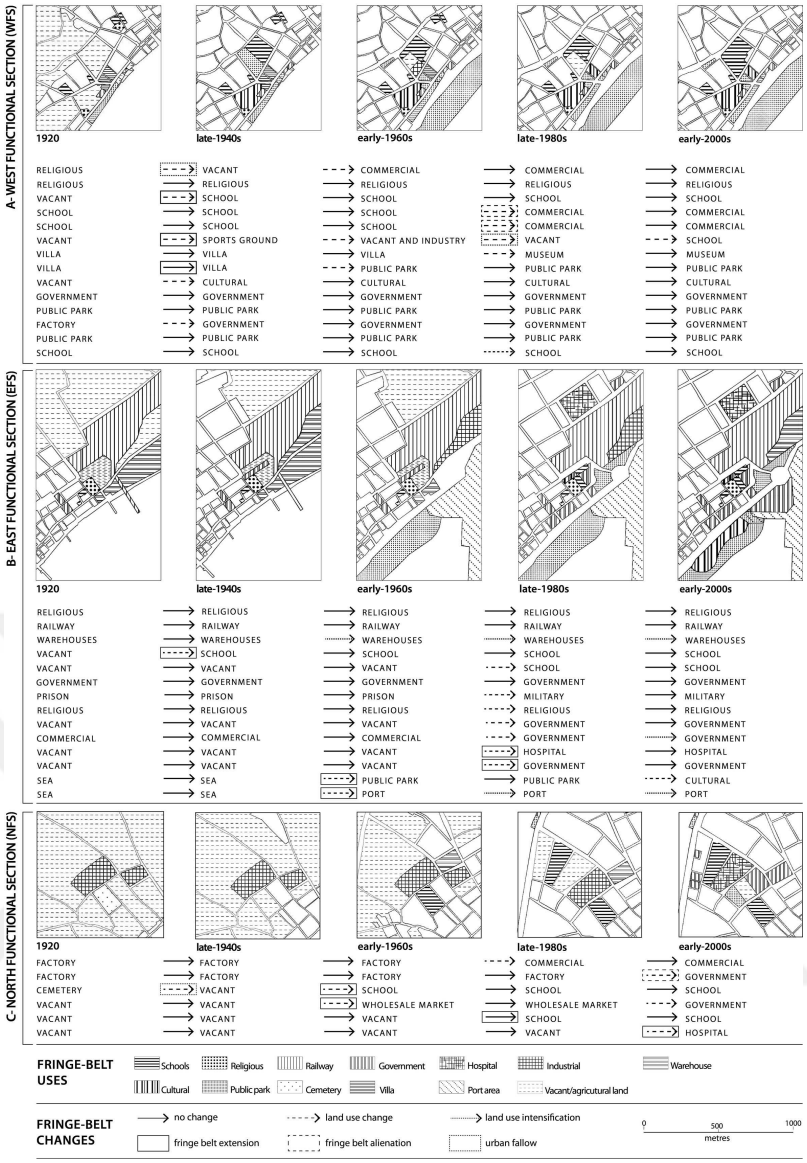
Mersin (2013)

Ünlü (2013), Mersin uygulamasında iç, orta ve dış çeper kuşak olmak üzere üç adet çeper kuşak tanımlamıştır (Şekil 3.41). Çeper kuşakların haritalandırılması süreci çok net bir şekilde belirtilmemiştir. İç çeper kuşak için ortaya konulan tablolar çeper kuşak kullanımlarının değişimini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır. İç çeper kuşakta süreklilik arz eden çeper kuşak yerine üç farklı işlevsel bölüm ortaya çıkmıştır. Ayrıca iç çeper kuşak ve orta çeper kuşak birbirleri ile bütünleşmiştir. İç çeper kuşak ayrı bir şekilde varlığını ortaya koymamıştır.

Şekil 3.41 Mersin çeper kuşak alanları (Ünlü, 2013)

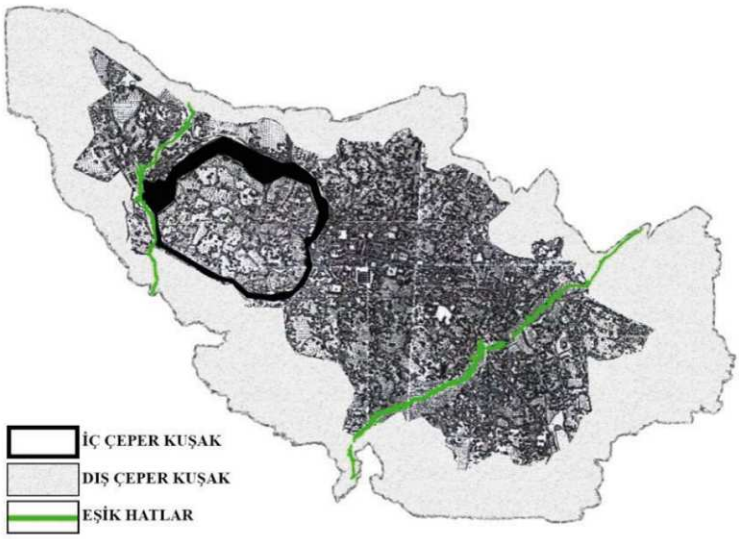
Belki de sabitleme hatlarının net bir biçimde ortaya konulamaması nedeniyle çeper kuşak analiz aşamaları Avrupa'daki uygulamalardan daha karmaşık gözükmektedir. Birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da hiyerarşik bir düzen ortaya konulmamıştır. Böyle bir düzen tanımlanmamış olsa da çeper kuşak değişimleri açık bir şekilde ifade edilmiştir (Şekil 3.42). Ancak fiziksel boyut, kuşak alanları analiz sürecinin içerisine dahil edilmemiştir.

Şekil 3.42. Mersin iç çeper kuşak kullanımlarının farklı bölümlerinden arazi kullanımları (Ünlü, 2013)

Bursa (2015)

Bu uygulamada çeper kuşakların mekânsal büyümeyi ne ölçüde etkilediği esas alınmıştır. İç ve dış çeper kuşaklar olmak üzere iki adet çeper kuşak tanımlanmıştır (Şekil 3.43). Görselde dış çeper olarak tanımlanan çeper kuşak, çalışmada orta çeper kuşak olarak ifade edilmiştir. Bu durum çalışmanın açıklığını kısmen ortadan kardırmaktadır. İç çeper kuşağın günümüzde hala varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir. Dış çeper kuşak çok yüzeysel bir şekilde ortaya konulmuştur. (Yılmaz&Terzi, 2015). Çalışmada çeper kuşakların elde edilme sürecinden bahsedilmemektedir. Aşama aşama nasıl haritalandırıldığı noktasında açıklık söz konusu değildir. Fiziksel formu ele almayıp hiyerarşik bir düzen tanımlanmamıştır.

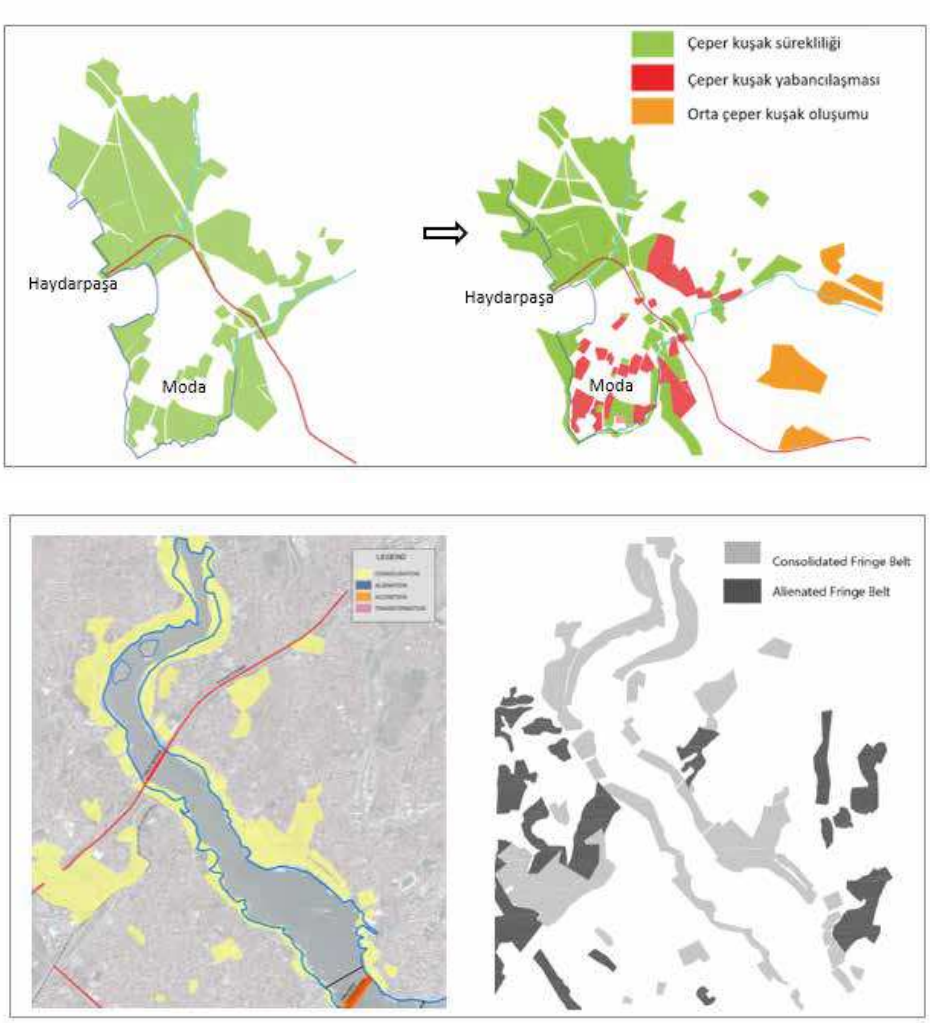

Şekil 3.43 Bursa çeper kuşak alanları (Yılmaz&Terzi, 2015)

İstanbul (2018)

Bu uygulamada çeper kuşak oluşumu ve değişiminin, farklı kentsel büyüme etaplarıyla ilişkili anlaşılması için bir kavramsallaştırmanın sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada, İstanbul'un tarihi ve coğrafik yapısı içinde, iç ve orta çeper kuşak alanları analiz edilerek değerlendirilmiştir. İlk aşamada İstanbul bütünü için dönemsel çeper kuşak kullanımların değişimine ilişkin bir tablo (bkz. Kubat & Hazar, 2018) sunulmuştur. İkinci aşamada İstanbul iç çeper kuşak alanlarından bahsedilmektedir. Bu analizlerde üç farklı bölge seçilmiştir. İlk bölüm olan Ayvansaray'da yapılan çalışmalarda yıllar içerisindeki parsel bazlı değişiklikler araştırılmıştır. İkinci bölüm olan Edirnekapı'da boş adalarda bina sayısında artış dikkat çekmiştir. Üçüncü bölüm olan Yenikapı'da tarihsel süreçte bostanların konut alanına dönüştüğü ve üç bölümde de çeper kuşak yabancılaşması meydana geldiği tespit edilmiştir.

Üçüncü aşamada ise İstanbul orta çeper kuşakları Kadıköy, Büyükdere Caddesi ve Haliç üzerinde araştırılmıştır. Burada çeper kuşakların oluşum, büyüme, dönüşme ve yabancılaşmalarından bahsedilmektedir. Yol haritasına ilişkin olarak kısmen analiz ve tespit araçları ortaya konulmuşsa da bu kuşak kullanım ve alanlarının nasıl elde edildiği noktasında net bir yol haritası ortaya konulmamıştır. Bu çalışmada fiziki form kısmen ele alınmış olup hiyerarşik bir düzen tanımlanmamıştır.

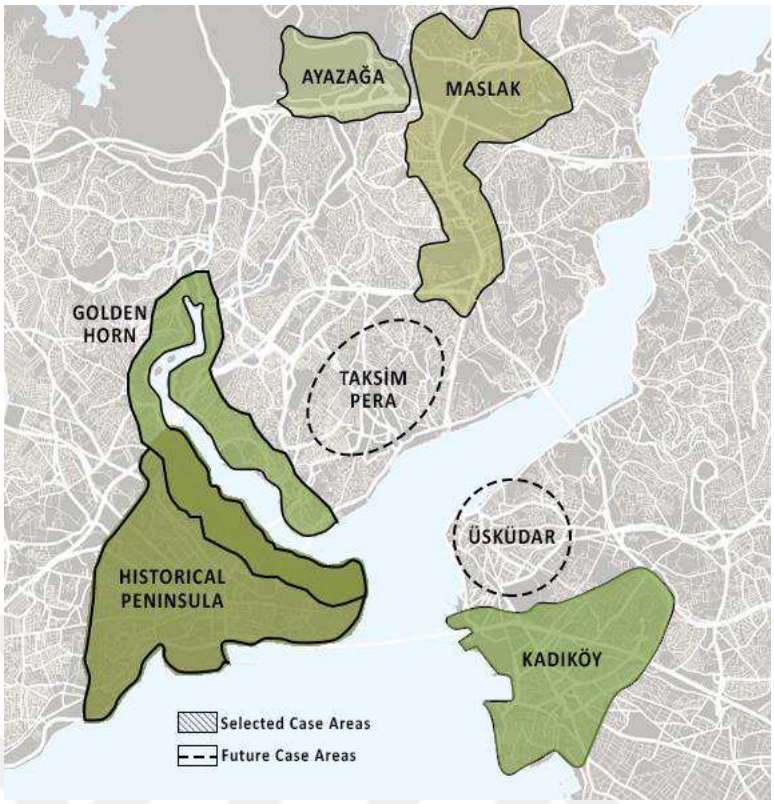

Şekil 3.44 Kadıköy (yukarıda) ve Haliç (aşağıda) çeper kuşak değişimleri (Kubat & Hazar, 2018)

İstanbul (2019)

Bu çalışmada Istanbul'un farklı yerlerinden bölgeler seçilmiştir. Bunlar, Tarihi Yarımada, Maslak bölgesi, Ayazağa Bölgesi, Haliç ve Kadıköy bölgeleridir (Şekil 3.44). Tarihi Yarımada'nın iç çeper kuşakları analiz edilirken diğer alanların orta çeper kuşakları analiz edilmiştir. Analizler, farklı dönemlerin (Tablo 3.2) harita ve planlarının çakıştırılması ile elde edilmiştir. Ancak bu çakıştırma işlemi çalışmada açık bir şekilde ortaya konulmamıştır.

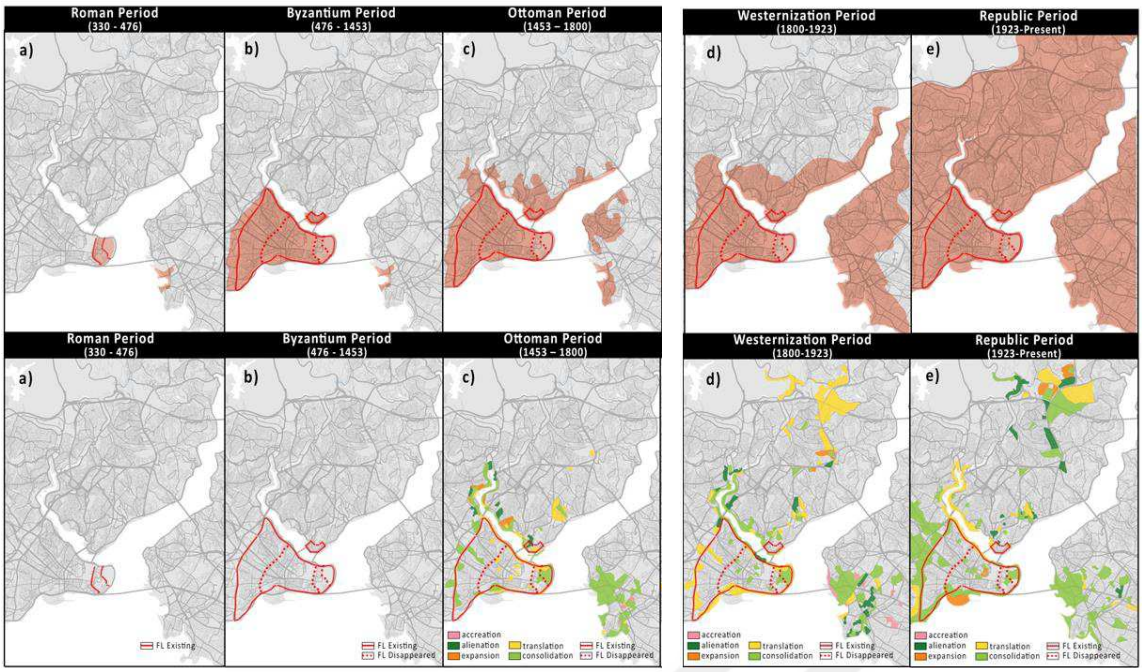
Çalışmada öncelikle İstanbul'un tarihsel gelişim periyotları ifade edilmektedir. Tarihi yarımadanın oluşum ve sabitleme dönemleri anlatılmaktadır. Sonrasında Tarihi Yarımada'nın farklı dönemlerdeki iç çeper kuşakların oluşum ve dönüşümleri ortaya konulmaktadır (Şekil 3.46). Ardından Yarımada'daki bazı mahallelerin parsel sayıları ile maksimum ve minimum parsel büyüklüklerine dair değişimler ortaya konulmuştur.

Şekil 3.45 İstanbul çeper alanları analizi için seçilen çalışma alanları (Kubat, 2019)

Tablo 3.2 Alan çalışmaları için seçilen tarihi haritalar (Kubat, 2019)

Historical Peninsula	Kadıköy	Golden Horn	Maslak	Ayazağa
*1260 Kent haritası *1400s (15th) Kent Haritası *1764 Kent haritası *1838 Kent haritası *1909 Kent haritası *1923Pervettich Haritaları *1966 Kent haritası *1982 Kent haritası *2014 Uydu Görüntüsü	*1400s (15th) Kent Haritası *1880 Stolpe Haritası *1906 Goad Haritası *1922 Gedik Pasha Haritası *1923 Pervettich Haritaları *1946 Kadıköy Uydu Görüntüsü *1966 Kadıköy Uydu Görüntüsü *1970 Kadıköy Uydu Görüntüsü *1982 Kadıköy Uydu Görüntüsü *2011 Kadıköy Uydu Görüntüsü	*1400s (15th) Kent Haritası *1853 And 1860-1970 Kent Haritaları *1913 German Blues Haritaları *1923Pervettich Haritaları *1978 Arazi kullanım Haritaları Of Golden Horn *2013 Haliç arazi kullanım Haritaları	*1946 Maslak Uydu Görüntüsü *1966 Maslak Uydu Görüntüsü *1982 Maslak Uydu Görüntüsü *2006 Maslak Uydu Görüntüsü *2017 Maslak Uydu Görüntüsü	*1970 Ayazağa Uydu Görüntüsü *1982 Ayazağa Uydu Görüntüsü *2006 Ayazağa Uydu Görüntüsü *2011 Ayazağa Uydu Görüntüsü *2013 Ayazağa Uydu Görüntüsü *2015 Ayazağa Uydu Görüntüsü

Şekil 3.46. İstanbul (Tarihi Yarımada'yı içeren) çeper kuşak oluşum ve değişim süreci (Kubat, 2019)

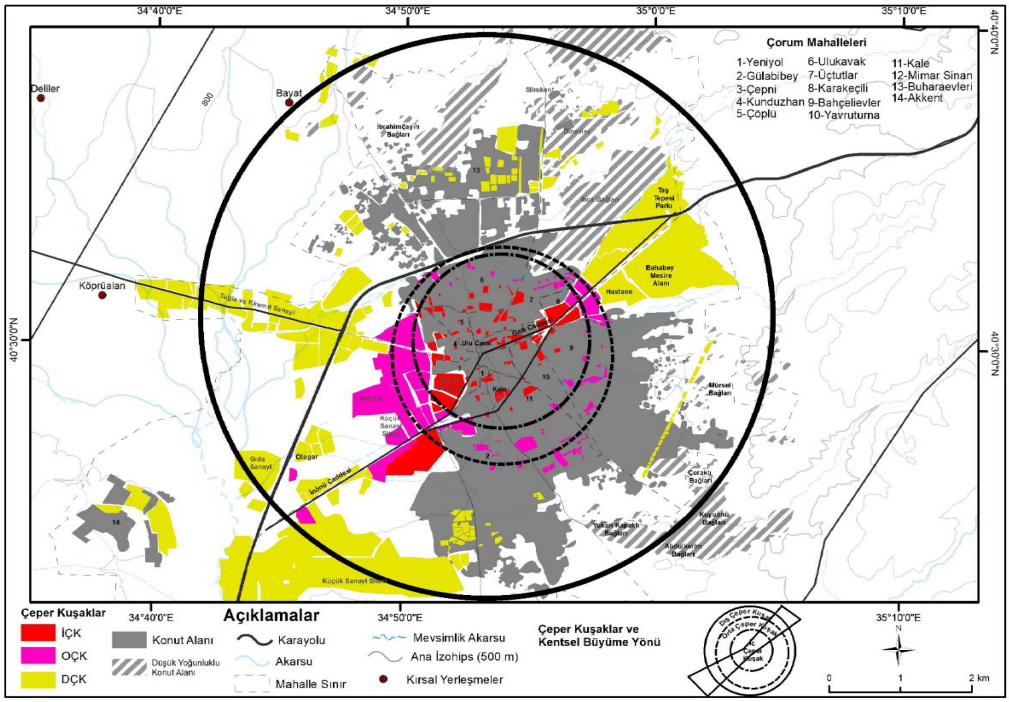
Yarımada'da uygulanan yol haritası Haliç, Maslak, Ayazağa, Kadıköy'ün orta çeper kuşak alanları için tanımlanmıştır. Aşamalı bir şekilde analizlerin ortaya konulmaya çalışılmış olması bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Ancak, hangi harita ve planların bir araya gelerek bu analizlerin elde edildiği kısmı muğlak kalmıştır. Fiziksel formu dikkate almış olması çalışmanın önemini arttırmaktadır. Ancak bu derece katmanlaşmış bir kent için ortaya konulan çeper kuşak alanlarında hiyerarşik bir düzenin tanımlanmamış olması karmaşık bir durum ortaya koymaktadır.

Çorum (2019)

Bu çalışma Çorum'un çeper kuşak oluşum ve dönüşümünü ilk evrede incelemektedir. İlki tarihi kent merkezi çeper kuşak oluşumu ve dönüşümü, ikincisi ise Cumhuriyet çeper kuşak gelişimi şeklindedir. Bu iki dönem kendi içerisinde dönemlere ayırd edilerek çeper kuşak gelişimleri ortaya konulmuştur (Kaya, 2019). Böylece iç, orta ve dış olmak üzere üç adet çeper kuşak tanımlanmıştır.

Çeper kuşak kullanımlarında önemli dönüşüm ve yabancılaşma süreçleri gelişmiştir. Bu çalışmada her ne kadar dönemlere ayırarak analizler gerçekleştirilmişse de ortada önemli bir muğlaklık vardır. Ortaya konulan veriler sistematik bir şekilde bir toparlanmayı ortaya koymamaktadır. Ayrıca burada kullanılan terminoloji de yer yer konunun anlaşılmamasına neden olmaktadır. Bu çerçevede açık bir yol haritasının

ortaya konulduğu söylenemez. Herhangi bir hiyerarşiden de söz etmek mümkün değildir.

Şekil 3.47 Çorum 2019 çeper kuşak gelişimi ve Çorum çeper kuşak alanları (Kaya, 2019)

3.2.8. Sentez

Kentsel morfoloji ve planlama arasındaki ilişki, İngilizce konuşulan dünyada çok az geliştiği gibi dünyanın diğer yerleri olan Asya ve Amerika kıtaları ile birlikte dünyanın diğer yerlerinde de çok gelişmemiştir. Bu, özellikle planlama teorisi ve pratiğinde kentsel morfolojik kavramların zayıf bir şekilde ortaya konulmasından kaynaklanmaktadır. Yarım yüzyılı aşkın süredir kent morfologları tarafından araştırılan çeper kuşak kavramı ilk olarak Avrupa'da kabul edilmesine rağmen, kent plancıları tarafından nadiren atıfta bulunulmuştur (Whitehand & Morton, 2004).

Çeper kuşak üzerine yapılan araştırmalar üç evreye ayırılabilir. Birincisi, 1936'dan 1960'ların ortalarına kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreçte, bu konsept Herbert Louis'in (1936) Berlin üzerine yaptığı çalışma ile tanıtıldı. Çeper kuşak konseptini MRG Conzen 1960'lı yılların başında Alnwick ve Newcatle upon Tyne üzerine yaptığı çalışmada uyguladı ve kentsel büyüme ve değişiminin morfolojik teorisinin temellerini oluşturdu. İkinci evre, 1960'ların başı ile 1990'ların sonları arasındaki süreyi kapsamaktadır. Whitehand (1967, 1977, 1987) çeper kuşak alanları ile yapı döngüleri, arazi değerleri arasındaki ilişkiyi kurdu. Bu süreçte, Conzen konsepti,

Ludlow, Conway, Whithorn gibi İngiliz kentlerinde test etmeye devam etti. Bu uygulamaların da başarılı olduğunu gördü. 1990'lı yıllara kadar yoğunluklu olarak İngiltere ve Irlanda'da uygulanan konsept öncelikle Avrupa'ın diğer yerlerine (örneğin Whitehand, 1974; Slater, 1989; von der Dollen, 1990) ve ardından dünyanın farklı yerlerinde (Örneğin, MP Conzen, 1968; Krim, 1977) uygulanmaya başlandı. Araştırmanın üçüncü evresinde, 1990'ların sonlarından günümüze kadar, çeper kuşak fikri ile planlama ve kent yönetimi arasındaki bağlantıyı keşfetmeye daha fazla önem verilmiştir. Örneğin, bütünleşik bir planlama yaklaşımı olarak çeper kuşak fikrinin tartışılması (Whitehand & Morton 2003, 2004, 2006), kentsel tasarım yönetiminde çeper kuşaklarının yeri (Kropf 2001a, b; Whitehand 2005) ve bunların kentsel ekoloji için önemi ve sürdürülebilir kalkınma (Hopkins 2004), özellikle İngiltere'deki kent morfologları tarafından sistematik olarak incelenmektedir.

Daha önceki çalışmalarda dünyanın birçok yerinde çeper kuşak konsepti uygulanmış olmasına rağmen planlama pratikleri açısından yeterince ilgi çekmemiştir. Yönteme dayalı literatür araştırmasından da anlaşıldığı üzere bunun temelinde yatan en önemli neden, çeper kuşak konseptinin ve yönteminin yeterince açık ve sistematik bir şekilde ortaya konulmamış olmasıdır. Konseptin kendisi yeterince karışık iken, uygulama aşamalarının adım adım ortaya konulmamış olması önemli bir yetersizlik olarak karşımızda durmaktadır. Çeper kuşak konsepti ve yönteminin uygulamaları Tablo 3.3-3.9 aralığındaki tablolarda, çalışılan yer, yayın tarihi, araştırmacı, bulgu, nüfus, çeper kuşak sayısı, hiyerarşik düzen, açıklık derecesi, ve çalışmanın özelliği veya önemi şeklindeki başlıklar referans alınarak kıtasal ve kronolojik olarak gruplandırılmıştır. Ancak şuan ki çalışmanın Türkiye'de yürütülüyor olması nedeniyle Türkiye kıtasal gruptan farklı bir şekilde ele alınmıştır. Uygulama adımlarının yeterince ortaya konulmamış olması çeper kuşak konseptinin planlama pratikleri başta olmak üzere, tasarım ve kent yönetim alanlarında da kullanılması zayıf kalmıştır. Bu çerçevede daha açık, kolay uygulanabilir, uygulama aşamalarını adım adım ortaya koyan, konseptin karmaşık terminolojisini de en az indirgeyecek şekilde hiyerarşik bir düzen içeren sistematik bir yöntemin ortaya konulması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.3 Çeper kuşak konseptinin Avrupa'daki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi[1]	Özelliği/Önemi
Berlin, Almanya	1936	Louis		4.200.000	3	Yok	3	Çeper kuşak alanında yapılmış ilk çalışma olması
Alnwick	1960	Conzen MRG		7.489	3	Yok	3	Kent merkezine sistematik ilk uygulama
Newcastle	1962	Conzen MRG	Roman	336.000	3	Yok	2	En detaylı çalışma
Ludlow	1966	Conzen MRG	11. yy	6774	IÇK	Yok	1	Çeper kuşak konseptinin çalışabilirliğinin test edilmesi
Conway	1966	Conzen MRG	13.yy	11 392	IÇK	Yok	1	Çeper kuşak konseptinin çalışabilirliğinin test edilmesi
Whithorn	1966	Conzen MRG	Ortaçağ	990	1	Yok	1	Çeper kuşak konseptinin çalışabilirliğinin test edilmesi
Tyneside	1967	Whitehand	Çeşitli	(799 000)	3	Yok	1	Çeper kuşakların sadece 'tarihsel' bir olgu olmadığını göstererek yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte geniş bir çağdaş sosyo-ekonomik süreçler dizisi tarafından üretilen ve bunlara tabi olan kentsel yapının sürekli bir özelliği olduğunu vurgulaması
Glasgow	1972	Whitehand	Ortaçağ	897.000	OÇK	Yok	1	Çeper kuşak oluşumu ve değişiminde işleyen bazı ekonomik süreçler hakkında düşüncede ilerlemelerini ortaya koymak
Falkirk	1974	Barke	Ortaçağ	38.044	3	Yok	2	Çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişiklik türlerini tanımlamak

[1] Açıklık derecesi, çalışmada üç temel aşamanın olup olmamasına dayalı olarak ortaya konulmuştur. Bunlar sırasıyla şu şekildedir. Araştırma safhasının açık bir biçimde sunulmuş olması, uygulama aşamasının adım adım ortaya konulmuş olması ve sonuç ürününün nasıl bir çakışma ile elde edildiğidir. Bunlardan hepsini içeren çalışma 3; ikisini içeren çalışma 2; 1 tanesini içeren veya hiç içermeyen ise 1 olarak puanlandırılmıştır. 3 en açık, 1 ise en açık olmayanı ifade etmektedir.

Tablo 3.3 Devam

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Cirencester	1976	Slater	Roman	(16214)	ÇK	Yok	3	Kentsel uzantıların çeper kuşakları biçimlendirmesi
Arundel	1977	Slater	11. yy	2.500	ÇK	Yok	2	İngiliz şehir planının unsurları olarak peyzaj parklarının oluşumu ve önemini rapor etmek
Warwick	1977	Slater	10.yy	18.292	ÇK	Yok	2	İngiliz şehir planının unsurları olarak peyzaj parklarının oluşumu ve önemini rapor etmek
Manchester	1978	Conzen MRG	18.yy	71.4333	3	Yok	2	Diğer Avrupa araştırmalarından farklı olarak çeper kuşakların radyal koridorlarda da oluştuğunu göstermiştir
Aberystwyth	1979	Carter & Wheatley	15.yy	10.687	2	Yok	1	Sosyal alan dokuları ve sosyo ekonomik boyutlar, fiziksel büyüme süreci (çeper kuşak) Yüzeysel bir çalışma
Birmingham	2001	Whitehand ve diğ.	12.yy	1001200	OÇK	Yok	3	Değişen sosyo-ekonomik süreçlerin önemine odaklanma
Nantes, Fransa	2003	Ducom	Gallo-Roman	281.500	3	Yok	1	İlk defa Fransız kentlerinde uygulanmış olması
Rennes, Fransa	2003	Ducom	Gallo-Roman	206.229	3	Yok	1	İlk defa Fransız kentlerinde uygulanmış olması
Tours, Fransa	2003	Ducom	Gallo-Roman	140.000	3	Yok	1	İlk defa Fransız kentlerinde uygulanmış olması ı
Sligo, Irlanda	2004	Sligo Co. Council	13.yy	17.892	IÇK	Yok	1	İlk defa bir gelişme planının ortaya konulmasında bir araç olarak çeper kuşak konsepti kullanılmıştır

Tablo 3.3 Devam

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Como, Italya	2004	Conzen MP	Roman	78.680	3	Yok	2	Tarihi kentsel yapıyı anlamak
Bromsgrove	2007	Bienstman	Ortaçağ	27.633	IÇK	Var	1	İlk defa kısmi hiyerarşik düzen tanımlanmıştır.
Alkmaar, Hollanda	2007	Bienstman	Ortaçağ	94.000	IÇK	Yok	1	Plan ünitelerinin belirlenmesi kapsamında ortaya konulması
St Petersburg, Rusya	2009	Whitehand	18.yy	4600000	OÇK	Yok	1	Koruma alanı sınırını tanımlayan orta çeper kuşağı kenarı olması
Karlovac, Hırvatistan	2008	Krajnik ve diğ.	16.yy	49082	IÇK	Yok	1	Tarihi burçların çeperinin yani iç çeper kuşağın mekânsal karakteristiklerinin ortaya konulması
Osijek, Hırvatistan	2008	Krajnik ve diğ.	12.yy	114616	IÇK	Yok	1	Tarihi burçların çeperinin yani iç çeper kuşağın mekânsal karakteristiklerinin ortaya konulması
Upplands Väsby, İsveç	2009	Whitehand	20.yy	35.977	IÇK	Var		Kıtalararası karşılaştırmalı bir çalışma olması
Nicosia	2018	Kahouei ve Cömert	Medieval 20.yy	61.378	3	Yok	1	Çeper kuşak alanları içerisindeki yeşil alanların oluşum sürecini ortaya koymak
Birminham, Ingiltere	2019	Zhang	Edwardian	1.141.000	ÇK	Yok	1	Kentsel formun tarihsel gelişimi ile farklı yeşil alan türlerinin doğası ve dağılımı arasındaki büyük araştırma boşluğunu doldurmaya yapılan katkı

Tablo 3.4 Çeper kuşak konseptinin Asya'daki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Bağdat, Irak	1974	Al-Ashab	8.yy	1.984.142	3	Yok	2	Çarpıcı derecede kopuk çeper kuşak kullanımlarının olması
Pingyao, Çin	2011	Whitehand, Gu, Whitehand	14.yy	111.545	ÇK	Yok	2	Sabitleme hattı odaklı bir çalışma olması
Nanjing, Çin	2017	Whitehand, Gu	20.yy	6.572.000	3	Yok	2	Sabitleme hattı odaklı bir çalışma olması
Foshan, Çin	2019	Lihua ve diğ.	19.yy	1.101.100	3	Yok	3	Kentsel yenileme ve gelişme süreci anlamasına bir katkı sağlanmıştır

Tablo 3.5 Çeper kuşak konseptinin Kuzey Amerika'daki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Madison, Wis., ABD	1968	Conzen MP	19.yy (1836)	126706	2	Yok	1	İlk Kuzey Amerika uygulaması olması
Mineral Point, Wis., ABD	1997	Conzen MP	19.yy (1825)	2617	2	Yok	1	Konseptin Kuzey Amerika testi
Paris, Ill., ABD	2001	Conzen MP	19.yy (1825)	9077	3	Yok	1	Konseptin Kuzey Amerika testi
Lantzville, B.C.,	2009	Whitehand	20.yy (1920)	3.661	IÇK	Var	1	Kıtalararası karşılaştırmalı bir çalışma olması

Tablo 3.6 Çeper kuşak konseptinin Orta ve Güney Amerika'daki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Morelia, Meksika	1999	Rodrigo-Cervantes	16.y (1541)	608.049	2	Yok	-	-
Salvador, Brezilya	2022	Spolar ve Oliveira	20.yy	2,886,698	3	Yok	3	Güney Amerika'daki ilk kapsamlı illegaliteyi ele alan çalışma

Tablo 3.7 Çeper kuşak konseptinin Afrika'daki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Lusaka	2009	Whitehand	20.yy (1905)	1.084.703	OÇK	Yok	1	Büyük ölçekli bir çeper kuşak analizi

Tablo 3.8 Çeper kuşak konseptinin Okyanusya'daki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Auckland, Yeni Zelanda	2008	Gu	19. yy (1840)	1.319.352	3	Yok	-	-

Tablo 3.9 Çeper kuşak konseptinin Türkiye'deki uygulamaları

Çalışılan yer	Yayın tarihi	Araştırmacı	Bulgu	Nüfus	Çeper kuşaklar S.	Hiyerarşik düzen	Açıklık derecesi	Özelliği/Önemi
Mersin	2013	Ünlü	20.yy	1.683.000	3	Yok	2	İç içe geçmiş çeper kuşakların görülmesi, iç çeper kuşağın ayrı varlık göstermemesi
Bursa	2015	Yılmaz, Terzi	19.yy	2.500.000	3	Yok	1	Çeper kuşakların mekânsal büyümeye etkisinin ele alınması
İstanbul	2018	Kubat, Hazar	19.yy	15.000.000	ÇK	Yok	1	Çeper kuşak analizlerinin planlama aracı olarak ele alınması
Çorum	2019	Kaya	14.yy	536.483	3	Yok	1	Kentin genel morfolojik gelişiminin incelenmesi
İstanbul	2019	Kubat	Farklı dönemler	15.520.000	ÇK	Yok	2	Çok merkezli bir kent araştırması olması

BÖLÜM 4: METODOLOJİ

4.1. ÇEPER KUŞAK ANALİZİ İÇİN SİSTEMATİK BİR YÖNTEM TASARIMI

Louis (1936) tarafından ortaya konulan ve MRG Conzen tarafından geliştirilen çeper kuşak konsepti planlama pratiklerinde yeterince ele alınmamaktadır. Açıktır ki, yeni kentsel formların üretilmesi, mevcut olanların değiştirilmesi ve korunması, mevcut kentsel formların ve bunların geçmiş gelişimlerinin anlaşılmasına dayanmalıdır. Ancak gerçekte bu temel gereklilik yerine getirilmemiştir.

Literatür araştırması kısmında dünya çapındaki çeper kuşak uygulamaları yöntemsel açıdan incelenmiştir. Louis'in (1936) çalışması çeper kuşak konseptinin kavramsallaşmaya başladığı uygulama olması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Berlin'in iç, orta ve dış çeper kuşakları ortaya konulmuştur. Ancak bunların nasıl ortaya konulduğu konusu muğlak kalmaktadır. Diğer önemli ve çığır açıcı çalışma Conzen'in Alnwick çalışmasıdır. Yine, Conzen de Alnwick'in tarihi-coğrafi yapısını ortaya koymakta ve üç çeper kuşak ortaya koymaktadır.

Conzen, bu çığır açıcı çalışmasından sonra konsepti, Newcastle, Ludlow, Conway ve Whithorn şehirlerine uygulamıştır. Conzen'in Manchester (1978) uygulaması çeper kuşakların ortaya konulması açısından açık bir yöntem sunarken değişimlerin bu analizlerden okunması oldukça güç kalmaktadır. Whitehand'in, Tyneside (1976) ve Glasgow (1972) kentlerindeki uygulamaları kentin tarihi-coğrafi okuması açısından ve konseptin güçlenmesine önemli katkılar sağlamasına rağmen bu haritaların ve morfogenetik planların ortaya çıkarılması kısmı biraz muğlak kalmaktadır. Birmingham uygulaması detaylar içermekle beraber kentin bütünsel bir şekilde ele alınmamış olması da konseptin bütün olarak uygulaması ve anlaşılabilirliği konusunda yeterli bilgi vermemektedir. Whitehand (2009) Upplands Väsby (İsveç) ve Lantzville (Kanada) kentlerine çeper kuşak konseptini temel düzey bir hiyerarşi içerecek şekilde uygulamıştır. Ancak hiyerarşinin nasıl kurulduğu konusu yeterli açıklıkta değildir. Yine Whitehand'in St. Petersburg çalışması orta çeper kuşağın iç çizgisini belirlemektedir. Bu çalışmanın, konsepti anlamak ve uygulamak için yeterli bilgiyi vermediği açıktır. Pingyao ve Nanjing (Çin) çalışmaları, konseptin farklı bir kültürel coğrafyada test edilmiş olması açısından önem arz etmektedir. Barke (1974) Falkirk üzerine yaptığı çalışma çeper kuşak değişimlerini ortaya koymak adına önem arz etmektedir. Bu değişimler çeper kuşak analizinde hiyerarşik bir şekilde ele

alınmamıştır. Yine MP Conzen'in (1976) Cirencester'de yaptığı uygulamada, çeper kuşaklar temel düzeyde belirlenmiştir. MP Conzen ve arkadaşlarının (2012) Como üzerindeki çalışması tarihi kentin iç çeper kuşağını çok net bir şekilde vurgulamıştır. Ancak, çeper kuşak konseptinin kavramları bütün halinde incelenmemiştir. Kuzey ve Orta Amerika'daki çeper kuşak konsepti uygulamaları da çeper kuşak alanlarının belirlenme sürecinin adım adım ortaya koymamaktadır. Carter ve Wheatley'in (1979) Aberystwyth ile ilgili çalışması üç çeper kuşağı otaya koymakla beraber bu sürecin nasıl geliştiği hakkında bilgi sunmamaktadır. Bienstman (2007) Bromsgrove ve Alkmaar ile ilgili iç çeper kuşakları belirlemiştir. Ancak, çalışma çeper kuşaklar, çeper kuşak konseptinden ziyade morfolojik bölgeleme sonucu ortaya çıkmıştır. Slater (1977) ise Arundel ve Warwick ile ilgili çeper kuşak oluşumunu belirlemiştir. Bu çalışma sistematik bir çeper kuşak analizinden uzaktır. Ducom (2003), Fransız kentleri olan Rennes, Nantes ve Tours üzerine yaptığı araştırmada çeper kuşak analiz yöntemi çok açık değildir. Krajnik ve arkadaşları (2008) Karlovac ve Osijek (Hırvatistan) kentlerinin iç çeper kuşaklarını belirlemiştir. Bu araştırma da diğerleri gibi konseptin bütünsel uygulamasını ele almamaktadır. Kahouei ve Cömert (2018) yalnızca üç çeper kuşak tanımlaması yapılmıştır. Yöntemi ortaya koymaktan ziyade çeper kuşak alanları içerisindeki yeşil alanlara odaklanılmıştır. Zhang (2019) Birmigham'ın Edwardian çeper kuşağının bir kısmını ele alarak yeşil alan ile ilişkisini kurmaktadır. Bu uygulama da çeper kuşak konseptinin yöntemsel araştırması niteliğinde değildir. Ashab (1974) Bağdat çeper kuşaklarını ortaya koymuştur. Çeper kuşak analiz süreci noktasında oldukça anlaşılması zor bir süreç takip edilmiştir. Lihua ve arkadaşları (2019) Foshan'daki araştırmaları, çeper kuşak analizinde kullanılan materyallerin ortaya konulması açısından nadir bir örnek niteliğindedir. Bu çalışma da bu tez araştırmasında olduğu üzere konseptin uygulamasını açıklığa kavuşturmak için yapılmıştır. Bu açıklayıcılık yalnızca çeper kuşak oluşumlarını net bir şekilde ortaya koymuştur. Konseptin bütünsel uygulaması yapılmamıştır. Spolaor ve Oliveira (2022) çeper kuşak konseptini Salvador (Brezilya) kentine uygulamıştır. Bu uygulamada çeper kuşak konsepti kentsel büyümeyi anlamak açısından ele alınmıştır. Bu nedenle yöntemin sadeleştirilmesine yönelik bir çabanın olmadığını söylemek mümkündür. Gu (2008) tarafından Auckland'da (Yeni Zelanda) gerçekleştirilen uygulama çeper kuşak oluşumlarını ortaya koymuştur. Bunların adım adım ortaya konulma sürecine ilişkin bilgi verilmemiştir. Ünlü (2013) Mersin'e uyguladığı çeper kuşak uygulaması Türkiye'de gerçekleştirilen en sistematik uygulama olması açısından önem arz

etmektedir. Kentin bütün çeper kuşakları ortaya konulmuş olmakla beraber bunların ortaya konulma sürecine ilişkin adımlar belirtilmemiştir. Yine çeper kuşak değişimlerine ilişkin sunduğu açıklayıcı tablolar bu tez çalışmasına ilham olmuştur. Yılmaz ve Terzi (2015) tarafından gerçekleştirilen Bursa çalışmasında çeper kuşakların analiz süreci çok muğlak düzeyde kalmaktadır. Kubat ve Hazar (2018) ile Kubat (2019) tarafından İstanbul üzerine gerçekleştirilen çeper kuşak uygulamaları, kentin parçacıl bir şekilde analiz edilmesi ve çeper kuşak kavramlarını karmaşık bir şekilde sunmaları nedeniyle çalışmanın yeterli düzeyde ve açıklayıcı bir çeper kuşak konsepti uygulaması sunduğu söylenemez. Kaya'nın (2019) Çorum ile ilgili çeper kuşak çalışması da yöntemi açık bir şekilde ortaya koyan ve uygulama adımlarını içeren bir analiz sunması açısından biraz zayıf kalmıştır.

Literatür araştırmasında ele alınan çeper kuşak konsepti uygulamalarında temel olarak çeper kuşak oluşum süreçleri ortaya konulmuştur. Bazı çalışmalar çeper kuşak koseptinin sistematize etmeye yönelik iken birçoğu da yalnızca çeper kuşak konsepti uygulamasını sunmaktadır. Çeper kuşak değişimlerini ele alan çalışmalar da bu değişimleri oluşum süreçlerinden bağımsız bir şekilde ortaya koymaktadır. Yani oluşum sürecini belirten haritalar ve değişimi gösteren haritalar bir yerde bütünleşememiştir. Ayrıca, çeper kuşak kullanım biçimleri ve formlar temel düzeyde çeper kuşakları haritalandırma aşamalarında kullanılmıştır. Bütün bu zayıflıklar çeper kuşak konseptini bütün kavramlarıyla açık ve yeterli bir şekilde ortaya konulmamasına neden olmaktadır. Çeper kuşak konseptinin detaylı bir şekilde nasıl uygulanacağına dair belirsizlikler söz konusudur. Bu durum konseptin kent planlama pratiklerinde yeterince ele alınmamasına da neden olmaktadır. Bu çerçevede, bu tezde çeper kuşak konsepti uygulamasının daha açık ve uygulanabilir bir hale getirilmesi amacıyla uygulama adımlarını içeren, çeper kuşak değişimlerini, kullanımlarını ve formları hiyerarşik bir düzene dayalı olarak çeper kuşak oluşumlarına entegre eden bir çeper kuşak analiz yöntemi önerilmektedir. Sonrasında, 2000 yılları sonrası Türkiye'sinde güçlenen neoliberal politikaların çeper kuşak kullanımları ve alanları üzerinde nasıl değişiklikler meydana getirdiğini belirlemek için ayrı bir analiz yapılmaktadır. Bu analiz aracılığıyla neoliberal politikaların çeper kuşak alanlarındaki rolü ortaya konulmuştur. Burada çeper kuşak kullanımlarının değişimleri, taban alanı katsayıları ve yoğunluğu ifade eden kat alanı katsayılarının karşılaştırılmasına dayalı bir yöntem izlenmiştir. Bunun yanı sıra kent yönetiminde önemli rollere sahip meslek kuruluşları ve yerel yayın organları ile de

görüşmeler yapılmış, imar değişiklikleri ve süreçleri incelenmiştir. Son olarak da çeper kuşak konsepti ve analizinin kent planlama pratiklerindeki rolü ortaya konulmuştur.

<table>
<tr><th>Uygulama adımları</th><th>Çeper Kuşak Süreçleri</th><th>Çeper Kuşak Ürünleri</th><th>Hiyerarşi</th></tr>
<tr><td>1-Sabitleme hatlarının belirlenmesi ve buna dayalı iç, orta ve dış çeper kuşakların ayırımının yapılması</td><td rowspan="3">Çeper kuşak oluşum süreçleri</td><td rowspan="3">İç çeper kuşak
Orta çeper kuşak
Dış çeper kuşak</td><td rowspan="3">Birinci seviye</td></tr>
<tr><td>2-Her çeper kuşak için morfolojik dönemlerin çeper kuşak kullanımlarının belirlenmesi</td></tr>
<tr><td>3-Morfolojik dönemlerin çeper kuşak alanlarının ortaya konması</td></tr>
<tr><td>4-Bütün morfolojik dönemlerin çeper kuşak alanlarının çakıştırılması</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>5-Morfolojik dönemler arası geçişte çeper kuşak kullanımlarında meydana gelen değişikliklerin tespit edilmesi</td><td>Çeper kuşak değişim süreçleri</td><td>Kalıntı çeper kuşak (aynı kalan, değişmeyen)
Dönüşüm
Yabancılaşma</td><td>İkinci seviye</td></tr>
<tr><td>6- Çeper kuşak alanlarının mevcut arazi kullanımının ortaya konması</td><td rowspan="3">Kullanım ve form analizi</td><td>Çeper kuşak kullanımları</td><td rowspan="3">Üçüncü seviye</td></tr>
<tr><td>7-Çeper kuşak alanlarındaki parsel düzeninin tanımlanması</td><td rowspan="2">Çeper kuşak formları</td></tr>
<tr><td>8- Çeper kuşak alanlarındaki taban alanı katsayılarının belirlenmesi</td></tr>
</table>

Şekil 4.1 Çalışmanın yöntemi

Şekil 4.1 tezin yöntemini ifade etmektedir. Yöntem uygulama adımları, çeper kuşak süreçleri, çeper kuşak ürünleri ve hiyerarşi ana başlıklarını içermektedir. Öncelikle uygulama adımları izlenerek kentsel çeper kuşak süreçlerine odaklanılmıştır. Bu süreçlerin belirlenmesi çeper kuşak ürünlerini ortaya koymaktadır. Çeper kuşaklar hiyerarşik bir düzende tanımlanmıştır. İlk seviyede iç, orta ve dış çeper kuşaklar

belirlenmiştir. İkinci seviyede çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler tanımlanmıştır. Üçüncü seviyede ise çeper kuşak kullanımları ve formları bağlamında bir tanımlama yapılmıştır. Her bir seviye bir sonrakini kapsamaktadır. Ayrıca, her seviyenin tanımlanması sonucunda çeper kuşak bölgeleri tanımlanmakta ve her bölgenin karakteristiklerini belirten açıklayıcı tablolar ortaya konulmaktadır.

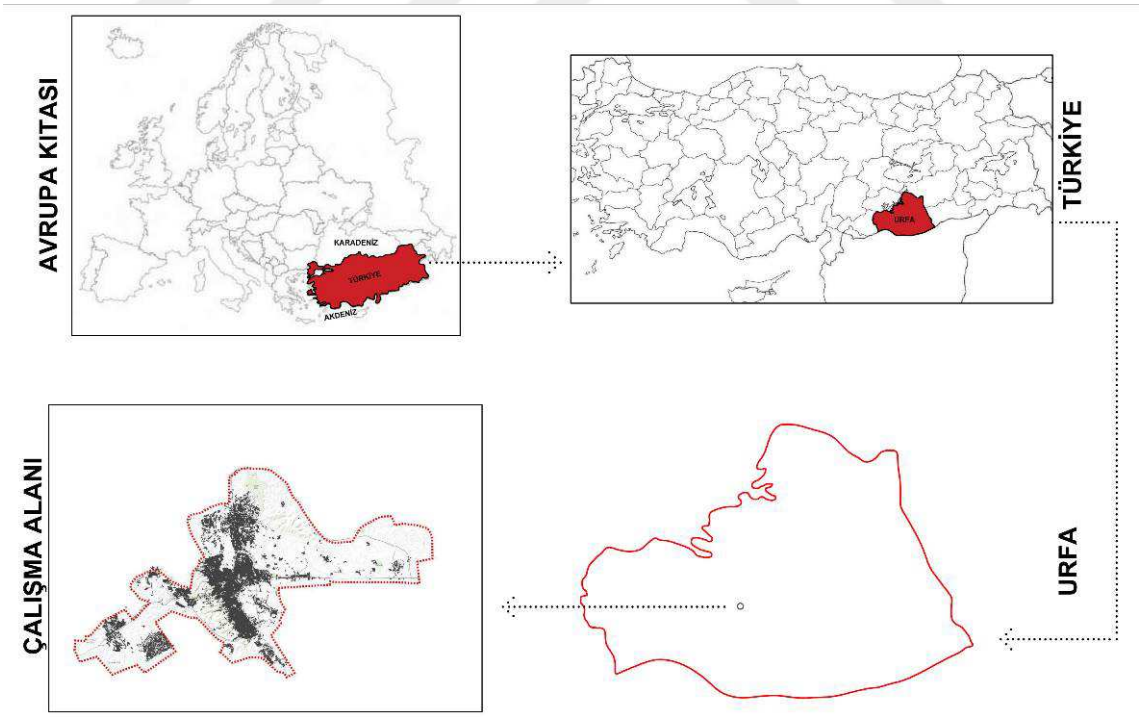
Hiyerarşik düzenin tanımlanması kentsel yapının geçmiş dönemlerin ayırt ediciliğini yansıtan tarihsel katmanlaşmayla beraber farklı çözünürlük seviyelerinde çeper kuşak anlamasına önemli bir zemin sağlamaktadır.

Oluşum sürecindeki her bir çeper kuşak alanı tarihi harita, fotoğraf ve bilgiler bağlamında değerlendirilir. Sabitleme hatlarının belirlenmesi ve buna dayalı iç, orta veya dış çeper kuşakların ayırımı yapılır. Her çeper kuşak için morfolojik dönemlerin çeper kuşak kullanımları belirlenir. Bunlar, her dönemin çeper kuşak alanlarını ortaya koyar. Morfolojik dönemlerin çeper kuşak alanlarının ortaya konulmasından sonra bu çeper kuşak alanları çakıştırılır. Çeper kuşak değişimleri ise yine elde edilen veriler doğrultusunda çeper kuşak kullanımlarının değişimleri tespit edilerek ortaya konur. Bu değişimler **'dönüşüm'** yani bir çeper kuşak kullanımının bir diğer çeper kuşak kullanımına evrilmesi, **yabancılaşma** (çeper kuşak kullanımının konut veya ticaret alanlarına evrilmesi) şeklinde olabildiği gibi kalıntı çeper kuşak olarak herhangi bir değişim yaşamayadabilir. Çeper kuşak değişimleri belirlendikten sonra hiyerarşinin üçüncü seviyesi, mevcut arazi kullanımı, parsel büyüklükleri ve taban alanı katsayıları bağlamında tanımlanır. Üçüncü seviyede ifade edilen her bir ölçüt adım adım sırasıyla uygulanarak alt bölgelerin oluşumuna katkıda bulunulur. Bunlar çeper kuşak değişimleri içerisinde tanımlanır. Bu şekilde hiyerarşik bir düzenin tanımlanması farklı çözünürlük seviyelerinde bölgeler ortaya çıkarır ve her bölge kodlanarak bir tanımlayıcı tablo ile karakteristikleri ortaya konulur.

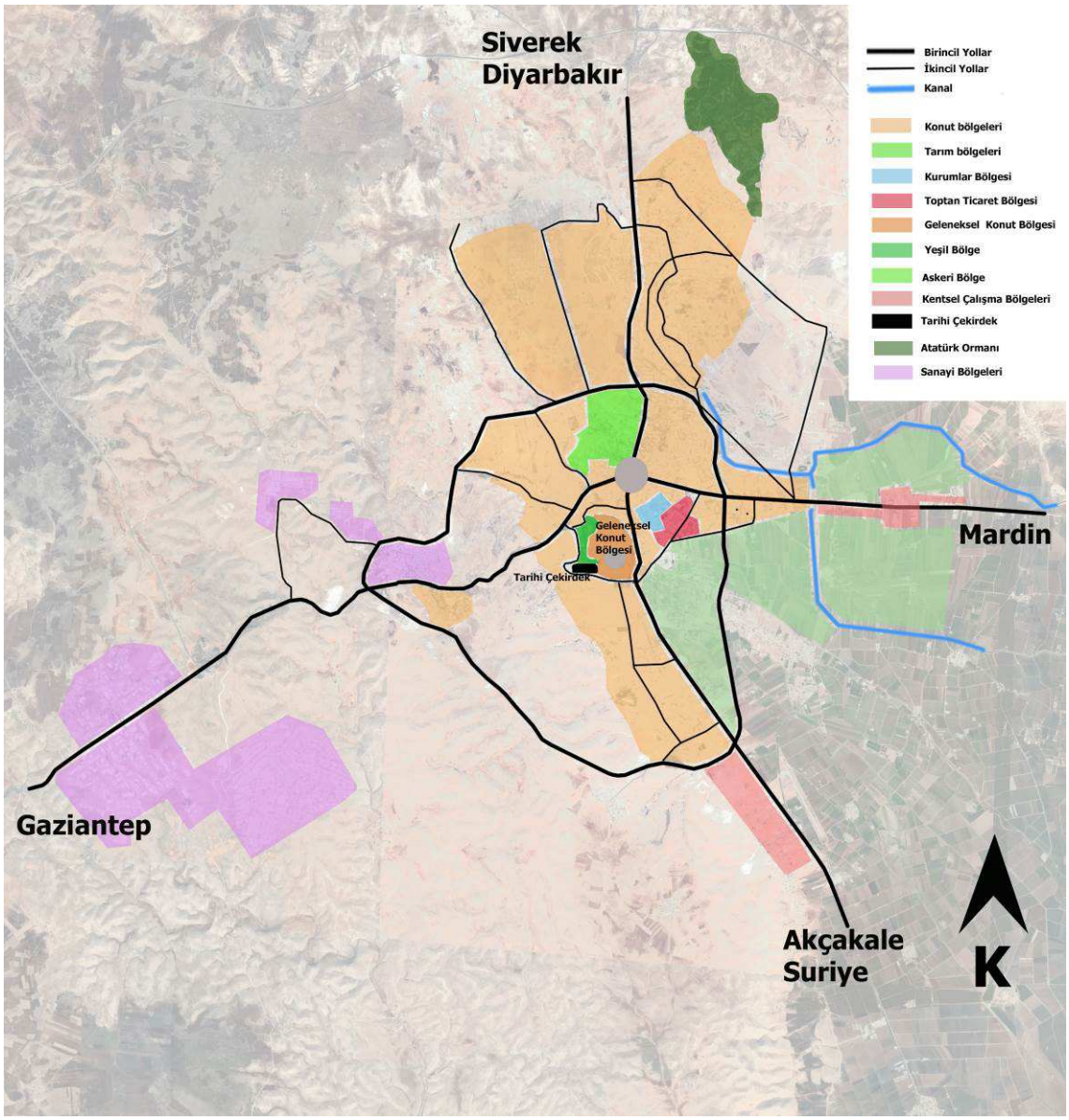
Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, değişim sürecinde yabancılaşan çeper kuşak alanları artık konut veya ticaret alanları olmuştur. Morfolojik olarak tamamen çeper kuşak özelliğini yitirmiştir. Bu nedenle bu alanlar bu tezin konusu olmayan morfolojik bölgeleme yöntemi ile karakterize edilir. Ancak burada diğer çeper kuşak alanlarında olduğu gibi Şekil 4.1'deki adımlar doğrultusunda analiz edilmiştir.

4.2. ÇALIŞMA ALANI SEÇİMİ

Bu tez kapsamında ortaya konulan yöntemin uygulaması Urfa örneklemi üzerinde olmuştur. Urfa kentinin seçilmesinin temelinde birçok neden bulunmaktadır. Bunların başında Mezopotamya kültürünün getirmiş olduğu tarihsel derinlikleri içeren bir katmanlaşmaya sahip olması ve bu katmanlaşmanın yöntemde belirtilen hiyerarşik bir çeper kuşak analizine iyi bir altlık sunmasıdır. Kentin güçlü bir tarihsel geçmişinin varlığı tarihi-coğrafi bir araştırmaya yönelik sunduğu zemin çalışma alanının bir diğer seçim nedenidir. Böylece önerilen yöntemin tam bir uygulama olanağı ortaya çıkmıştır. Bir diğer önemli neden ise Türkiye'nin 2000'li yıllarda sistematik bir şekilde kentsel yapılı çevreyi yeniden biçimlendiren neoliberal politikaların da kendine yer bulduğu bir profil göstermesi gelmektedir. Bu da yine amaç ve yöntemde belirtilen, neoliberal politikaların çeper kuşak alanlarında nasıl bir değişim ortaya koyduğunu anlamak için sağlam bir zemin sunmaktadır. Çalışma alanı yaklaşık olarak 16.000 hektarlık bir alandan oluşmaktadır. Çalışma alanında yaşayan kişi sayısı yaklaşık olarak 1.000.000 kişidir. Çalışma alanının ülkesel ve yereldeki konumu Şekil 4.2 gösterilmiştir.

Şekil 4.2 Urfa çalışma alanı sınırı ve çeşitli ölçeklerdeki lokasyonu

Şekil 4.3 Urfa kenti ve çevresi genel kullanım alanları

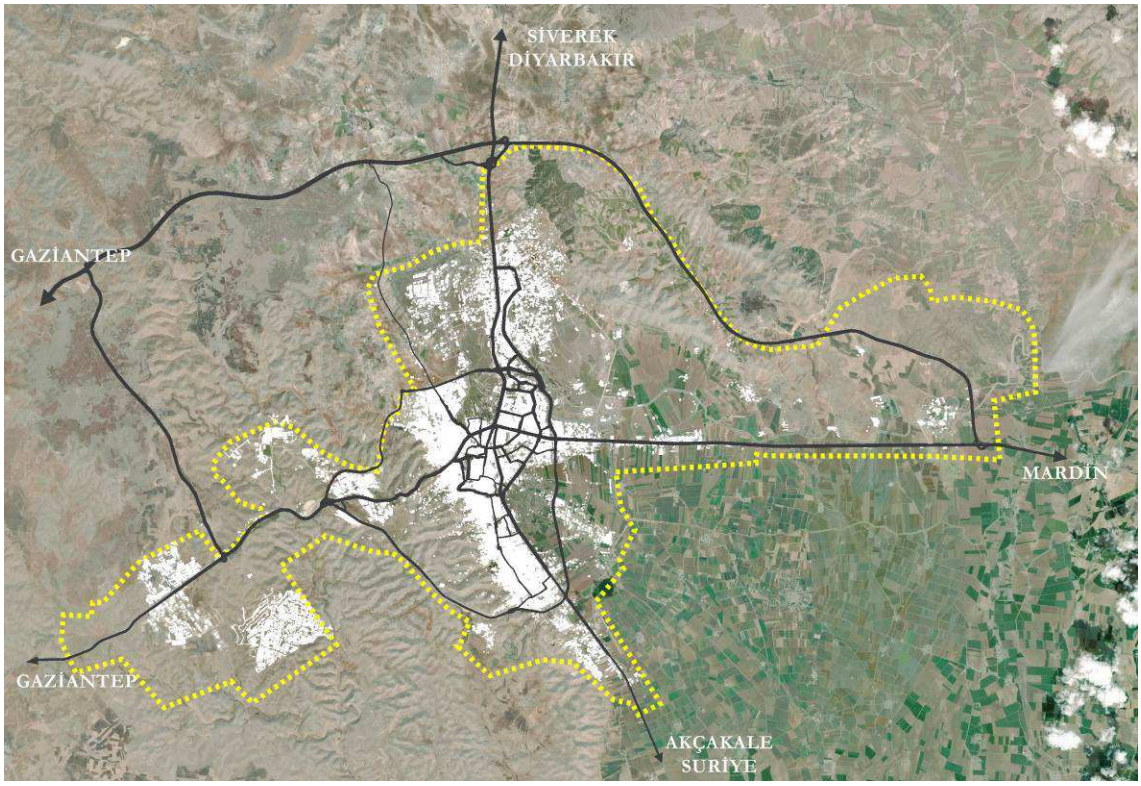
Urfa kalesi, yerleşimin ilk nüvesi olup çevresinde geleneksel yapı dokusu şekillenmiştir. Kuzey'de Atatürk Ormanı kentin büyümesini kısmen sınırlandırmaktadır. Yine de kentin büyümesi, topoğrafik açıdan elverişli olduğu için kuzey yönüne doğru gerçekleşmiştir. Güney ve doğu kısmı verimli tarım alanlarından oluşmaktadır. Verimli tarım alanları nedeniyle kentin güneye ve doğuya doğru büyümesi sınırlandırılmıştır. Ancak son dönemlerde tarım alanları üzerinde ciddi bir baskı ortaya çıkmış ve doğudaki tarım alanları imara açılmaya başlanmıştır. Doğuda ve güneyde kentsel çalışma alanları yoğunlaşmıştır. Özellikle kentin güneyinde Akçakale yolu üzerinde bu çalışma alanları daha yoğun biçimde ortaya çıkmıştır. Kentin batısı hem topoğrafik açıdan, hem de doğal arkeolojik sit alanlarının bulunması nedeniyle yapılaşmaya açıldığı söylenemez.

Sanayi alanlarının güneyinde biçimlenen TOKİ konut alanları bunun dışında kalmıştır. Yine batı da sanayi alanları önemli bir yer almaktadır. Organize, besi organize, küçük sanayi sitesi ve galericiler sitesi batıda konumlanmıştır (Şekil 4.3).

BÖLÜM 5: URFA'NIN KENTSEL YAPISI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

5.1.ÇALIŞMA ALANININ TANIMI

Urfa kenti sahip olduğu konumu ile doğu ile batı arasında önemli bir geçiş noktası niteliğindedir. Urfa Türkiye'nin yedi coğrafi bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Urfa'nın doğusunda Mardin, kuzeydoğusunda Diyarbakır, kuzeybatısında Adıyaman, batısında Gaziantep ve güneyinde Suriye ile sınırlıdır. Urfa, Mardin ve Diyarbakır'a yaklaşık olarak 180 km uzaklığındadır. En yakın il 110 km ile Adıyaman'dır. Gaziantep'e uzaklığı ise 150 km'dir. Urfa önemli ulaşım bağlantılarından biri olan O52 otoyolu ile batıdaki büyükşehirlere bağlanmaktadır. E90 Otoyolu ile Habur sınır kapısı üzerinden Irak'a bağlanmaktadır. Urfa il nüfusu 2021 yılı itibariyle 2.143.020 kişidir. Urfa kent merkezi bütünü çalışma alanı olarak belirlenmiştir. İlk oluşumundan 2020'li yıllara kadar geçen süreçler çalışma yönteminin uygulanabilirliği açısından önem arz etmektedir. Farklı dönemlerdeki oluşumlar ve kentsel duraklamalar kentin çeperinde oluşturdukları çeper kuşaklar yöntemin uygulanabilirliği için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Şekil 5.1. Urfa çalışma alanı

5.2.TEMEL KENTSEL BOYUTLAR

5.2.1. Çevresel Boyut: Konum ve İklim

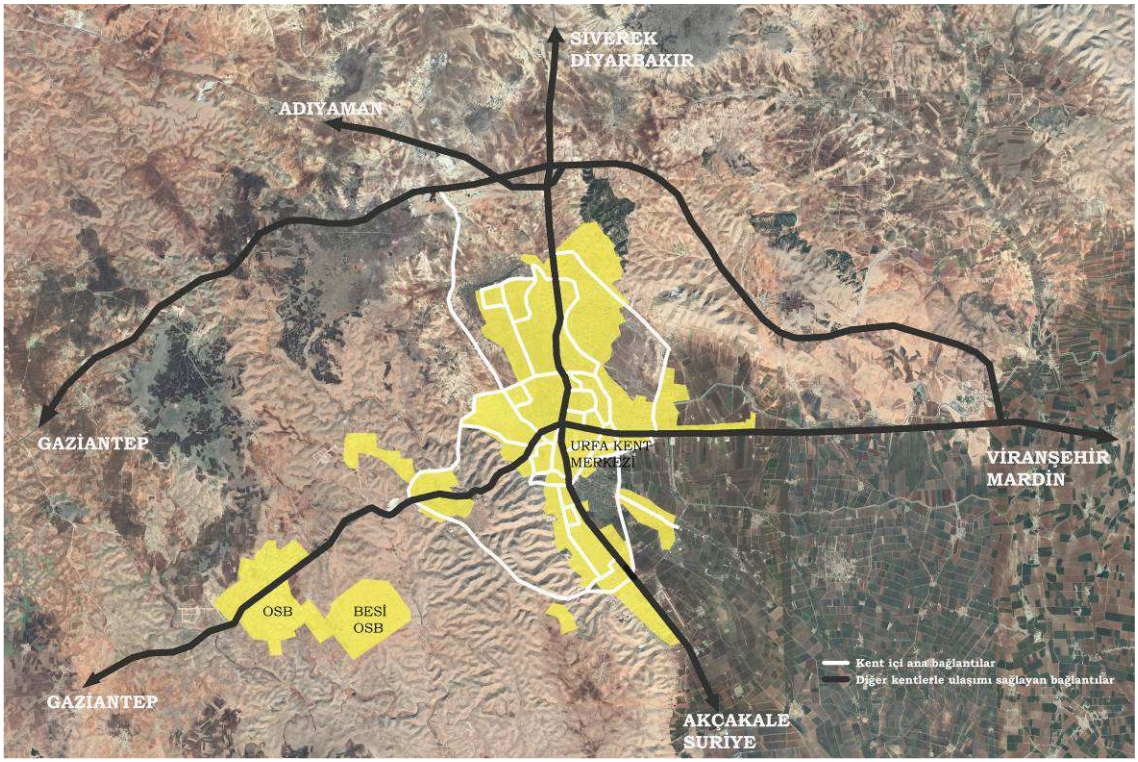
Urfa kenti Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Kent,18.584 km² yüzölçümüne sahip olup, 37º 49' 12'- 40º 10' 00' doğu meridyeni ile 36º 41' 28'- 37º 57' 50' kuzey paralelleri arasındadır. Doğusunda Mardin, batısında Gaziantep, kuzeyinde Adıyaman, kuzeydoğusunda Diyarbakır ve güneyinde Suriye ile çevrelenmiştir.

Şekil 5.2. Urfa kentinin Türkiye (üst) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi (alt) içerisindeki konumu

Güneydoğu Torosların orta kısmının güney eteklerinde konumlanmıştır. Ortalama yükseltisi 518 metre olan kentin kuzeyi dağlar ve yüksek tepelerle kaplı iken güneyinde geniş ovalar yer almaktadır. Urfa ili jeomorfolojik bakımdan çok sade bir görünüm arz etmekte olup, ana yer şekillerinden dağ, plato ve ovaları içine almaktadır. Coğrafi anlamda dağ denilebilecek tek kütle Karacadağ volkanik kütlesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin genel jeomorfolojik karakterine bağlı olarak Urfa'da en fazla alanı

platolar oluşturur. Urfa kent merkezine bakıldığında kuzeyi ve batısı daha eğimli bir profil gösterirken, güneyi ve doğusu ise daha az eğimli bir profil ortaya koymaktadır. Kentin Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisindeki konumu Şekil 5.2 de gösterilmiştir. Kentin ana aksları ve diğer kentlerle ulaşım bağlantıları Şekil 5.3'te gösterilmektedir.

Şekil 5.3 Urfa kent içi ana bağlantılar ve diğer kentlerle ulaşımı sağlayan bağlantılar (Google Earth, 2021)

Tablo 5.1 Urfa kenti iklim verileri

Meteorolojik Elemanlar	Değerler
Ortalama Sıcaklık	18.4 C°
Ortalama Rüzgar Hızı	1.7 m/sn
Hakim Rüzgar Yönü	WNW
Yıllık Toplam Yağış Ortalaması	465.3 kg/ m²
En Yüksek Sıcaklık	46.8 °C
En Düşük Sıcaklık	-12.4 °C
En Çok Yağış	119.5 kg/m2
En Hızlı Rüzgar	104.4 km/sa
En Yüksek Kar	29 cm

Urfa kenti karasal iklim etkisi altındadır. Karasallığın etkisi özellikle sıcaklık bakımından kendisini göstermektedir. Kentte, yazlar uzun ve çok sıcak, kışlar ise soğuk bir şekilde geçmektedir. Günlük ve yıllık sıcaklık farkları yüksektir. Kentteki yağış miktarı çok yüksek değilken, Karakaya Baraj Gölü ve en önemlisi Atatürk Baraj

Gölü'ne bağlı olarak artmaya başlamıştır. Urfa çevresinde gözlenen yağışlar genel olarak kış ve ilkbahar aylarında gerçekleşmektedir. İklim verileri, Şanlıurfa Bölge İstasyonu verilerine göre Tablo 5.1'de gösterilmiştir.

Karasal iklimin etkisiyle kentte gece ile gündüz ve yaz ile kış ortalama sıcaklıkları arasında büyük farklar vardır. Yıllık sıcaklık farkı bazen 40 dereceyi aşmaktadır. Yıllık toplam yağış ortalaması 465.3 kg/m² olarak saptanmıştır. Yaz ve sonbahar ayları ise bölgede genel olarak yağışsız geçmektedir.

5.2.2. Ulaşım

Urfa, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin merkezinde, batıdan doğuya uzanan karayolları aksları üzerinde yer almaktadır. Kente, karayolunun yanı sıra havayolu ve dolaylı bir şekilde demiryolu ile de ulaşım sağlanabilmektedir. Urfa, doğu-batı yönünde devam eden D-400 devlet karayolu üzerinde yer almakta ve kent içinden geçen bu yol İpekyol Bulvarı olarak adlandırılmaktadır. Adana, Gaziantep ve Urfa illeri arasında O-52 otoyolu da bulunmaktadır. Urfa kent merkezinden geçen D-400 karayolundan kuzey yönünde ayrılan D-885 karayolu da önemli bir aks olup Diyarbakır'a bağlantıyı sağlamaktadır. D-885 karayolu güneyde ise Akçakale yönünde devam ederek Suriye sınırına uzanmaktadır. Şanlıurfa/GAP Havaalanı sivil kategoride olup 2007 yılında hizmete girmiştir. Kent uzaklığı 35 km`dir. Kent içi ulaşım otobüs ve dolmuş ile sağlanmaktadır. Kent içi raylı sistem ulaşımı bulunmamaktadır.

5.2.3. Ekonomik Boyut

Bölgeler arası gelişmişlik verilerine göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin ikinci en geri kalmış bölgesidir. İl genelinin yüzölçümü 18.764,6 km²; alan kullanım durumu, % 66 tarım alanı, % 12 çayır ve mera alanı, % 1 orman ve fundalık alan, % 21 tarım dışı alanlardır. TÜİK verilerine göre nüfusun yarısı, (% 50), 15 – 55 yaş aralığındadır. Urfa'ya ilişkin genel ekonomik göstergelere göre tarım, hizmetler, sanayi sektörlerinin tümünde ekonomik faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Urfa % 31,1 istihdam oranı ile Diyarbakır ve Siirt'ten sonra istihdam oranı en düşük olan üçüncü ildir. Urfa il genelinde istihdama göre sektörel dağılım %72,8 tarım, %23,7 hizmetler ve %3,5 sanayi şeklindedir. İl geneli tarım sektöründe Türkiye ortalamasının çok üstünde bir istihdam oranına sahiptir. Sanayi ve hizmetler sektörlerinde ise Türkiye ortalamasının altındadır.

5.2.4. Demografik Yapı

Urfa'nın 16. yüzyıldaki şehir yerleşimi ve nüfusun yapısına ilişkin dağılımı önemli bir veridir. 17. yüzyılda Urfa'da yaşayan hane ve mücerret sayıları değerlendirildiğinde; 1518 yılından 1566 yılına kadar geçen zamanda şehrin nüfusunun üç katına yakın artış gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, I. Dünya Savaşı sırasında ve Milli Mücadele döneminde yaşanan kayıplar nedeniyle Urfa'nın nüfusunda önemli bir düşüş yaşanmıştır. 1927 yılında yapılan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımında Urfa kentinin nüfusu 29.098 kişi belirlenirken Urfa il geneli nüfusu da 207.487 kişi olarak belirlenmiştir. 1935 yılında yapılan nüfus sayımında Urfa kentinin nüfusu 31.721 kişi, il nüfusu 229.614 kişi olarak belirlenmiştir. 1940 yılı nüfus sayımı sonucuna göre kent nüfusu 35.266 kişiye yükselirken il nüfusu 245.398 kişi olmuştur. 1945 yılına gelindiğinde kent nüfusu 36.356 kişi, il nüfusu 263.855 kişi olmuştur (Şahinalp, 2015). 1950'li yıllardan 2020 yılına kadar nüfus değişimi Tablo 5.2'deki gibi olmuştur.

Tablo 5.2 Urfa kenti ve il geneli nüfus verileri (1927-2020) (TÜİK)

Sayım Yılları	Kent Nüfusu	İl Geneli
1927	29.098	207.487
1935	31.721	229.614
1940	35.266	245.398
1945	36.356	263.855
1950	38.685	298.394
1955	48.296	348.199
1960	59.863	401.919
1965	73.498	50.798
1970	100.654	538.131
1975	132.934	597.277
1980	147.488	602.769
1985	94.969	795.034
1990	276.528	1.001.455
2000	385.588	1.443.422
2010	498.111	1.663.371
2020	981.535	2.073.614

Eğitim ve okuryazarlık düzeyine bakıldığında Türkiye'de okuma yazma bilmeyen nüfusun oranı %6,04'tür. Bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde %11,36 iken Urfa'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı %12,64'tür. Okuryazarlık durumunun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında kadınlar ile erkekler arasında çok büyük farklılık ortaya çıkmaktadır. Urfa'da okuma yazma bilmeyen erkeklerin oranı % 4,65 iken, okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %20,69'dur. Şanlıurfa'da kadınların işgücüne katılmaması, ev merkezli yaşam sürmeleri ve geleneksel aile yapısı içinde hala varlığını

sürdüren töreler nedeniyle, kadınlar eğitim ve okuryazarlık konusunda erkeklerin oldukça gerisinde kalmıştır. İlköğretimdeki okullaşma oranlarına bakıldığında Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Urfa'da okullaşma oranlarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 5.3 Eğitim durumu (TÜİK, 2015)

	Türkiye	Güneydoğu Anadolu	Şanlıurfa
Toplam	54.671.391	4.685.006	960.785
Toplam / Erkek	27.271.726	2.320.073	470.601
Toplam / Kadın	27.399.665	2.364.933	490.184
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen / Toplam	3.208.131	600.058	178.150
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen / Erkek	1.171.687	222.568	66.648
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen / Kadın	2.036.444	377.490	111.502
İlkokul mezunu / Toplam	15.709.975	989.116	184.852
İlkokul mezunu / Erkek	6.973.926	495.282	102.181
İlkokul mezunu / Kadın	8.736.049	493.834	82.671
Ortaokul veya dengi mezunu / Toplam	3.127.204	165.454	23.319
Ortaokul veya dengi mezunu / Erkek	1.946.744	114.796	16.808
Ortaokul veya dengi mezunu / Kadın	1.180.460	50.658	6.511
Lise veya dengi mezunu / Toplam	11.374.336	684.778	101.917
Lise veya dengi mezunu / Erkek	6.556.319	449.871	70.352
Lise veya dengi mezunu / Kadın	4.818.017	234.907	31.565
Yüksekokul veya fakülte mezunu / Toplam	4.566.049	204.829	30.820
Yüksekokul veya fakülte mezunu / Erkek	2.692.405	137.970	21.118
Yüksekokul veya fakülte mezunu / Kadın	1.873.644	66.859	9.702

5.3.TARİHİ ÇERÇEVE VE KENTSEL EVRİM

Urfa kenti tarihsel süreç içerisinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve etkisi altında kalmıştır. Urfa'yı yazılı tarih öncesi, yani Paleolitik Dönemden (M.Ö. 400.000-15.000) başlayarak sonrasında Mezolitik Dönem, Neolitik Dönem ve Kalkolitik dönemlere değinerek ve sonrasında kentin kuruluşunda esas öneme sahip diğer medeniyetler ve dönemleri ele alarak bugünün fotoğrafını çekmek tezin yöntemin uygulanması ve konu olan çeper kuşakların ortaya konulması önem arz etmektedir. Urfa, höyük ve mağara gibi en eski yerleşim biçimlerinden başlayıp bugüne kadar zengin bir tarihsel katmanlaşma yaşamıştır. Bu katmanlaşma Urfa kentinin çevre yerleşmeleri olan höyüklerde ve mağaralarda yazılı tarih öncesinden başlamaktadır. Paleolitik dönemden Geç Kalkolitik döneme kadar çeşitli halkların bu bölgede yaşadığı bilinmekle beraber onların kim olduğu, nasıl bu bölgelere geldiği hakkında henüz bilgi yoktur. Bilinen ilk yerleşim dönemi M.Ö. Ebla Krallığına ait dönemdir. Ardından M.Ö.

2400 yıllarında Akkad Krallığının Urfa ve civarına hâkim olduğu bilinmektedir. M.Ö. 2000 yıllarına gelindiğinde ise Asur Krallığının bölgede hüküm sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Hurriler ve Mitannilerin dönemi M.Ö. 1500'lü yıllar olurken, aynı dönemlere tekabül eden bir Hitit hâkimiyeti söz konusudur. M.Ö. 1100 yıllarında Aramiler bölgeye egemen olmuş ve tahminlere göre kentin o zamanki adı Urhay'dır. Ancak bu konuda herhangi bir kesin bilgi olmamakla birlikte bu isim yüzeysel varsayımlara dayanmaktadır. M.Ö. Urfa bölgesi Perslerin hâkimiyet altına girmiş ve Makedonyalıların M.Ö. 300'lü yıllarda Persleri yenilgiye uğratarak bölgeyi kendi egemenliğine aldığı bilinmektedir.

Bugünkü Urfa kentinin ilk nüvelerinin Selevkoslar döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Selevkoslardan önce bir yerleşimin varlığına dair somut herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. M.Ö. 2. yüzyıl ile M.S. 7. yüzyıl arası dönemde Selevkosların kenti kurduğu ve şehir surlarını onların inşa ettiği bilinmektedir. Selevkosların ardından kronolojik sırasıyla, Osrhoene bağımsız krallık dönemi (M.Ö. 132- M.S. 244), Roma -Bizans dönemi (3. Yüzyıl-639), İslami veya Arap dönemi (639-1031), Bizans dönemi (1031-1087), Haçlı Kontluğu dönemi (1098-1144), Frank-Eyubi, Osmanlı dönemi (1517-1920) ve bugünkü Cumhuriyet dönemi (1923- günümüz) gelmektedir.

Urfa'nın adı çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Yunanca bir kelime olan 'Edessa' ismi kenti yeniden imar eden ve koloni merkezi haline getiren I. Seleukos Nikator tarafından kullanılmıştır (Yıldırım, 2007). İslami dönemde kent için 'Ruha' adı kullanılmıştır. Kentin adı Araplardan sonraki dönemde yine 'Edessa' olarak kullanılmış ve bu durum Osmanlı dönemine kadar devam etmiştir. Kentin adı Cumhuriyet döneminde 'Urfa' şeklini almıştır. 12 Haziran 1984 tarihinde ise TBMM kararı ile kentin adı 'Şanlıurfa' olarak değiştirilmiştir (Şanlıurfa İl Yıllığı, 1988).

Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan bölgede kurulmuş olan yerleşim, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle hemen her dönem önemini korumuş ve çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Uzun yıllar Nevali Çori ve Göbeklitepe gibi bölgelerde yürütülen arkeolojik kazılar sonucu Urfa'da ilk yerleşmelerin çanak çömleksiz Neolitik Döneme kadar uzandığı görülmektedir. Bunların dışında Kazane Höyük, Yassı Höyük gibi yerleşim bölgelerinde yapılan kazılar Kalkolitik ve Bronz çağına ait buluntuların ortaya çıkarılması açısından kentin en eski tarihini vermesi nedeniyle önemli bir yer tutmaktadır (Güler, 1997; Şahinalp, 2005).

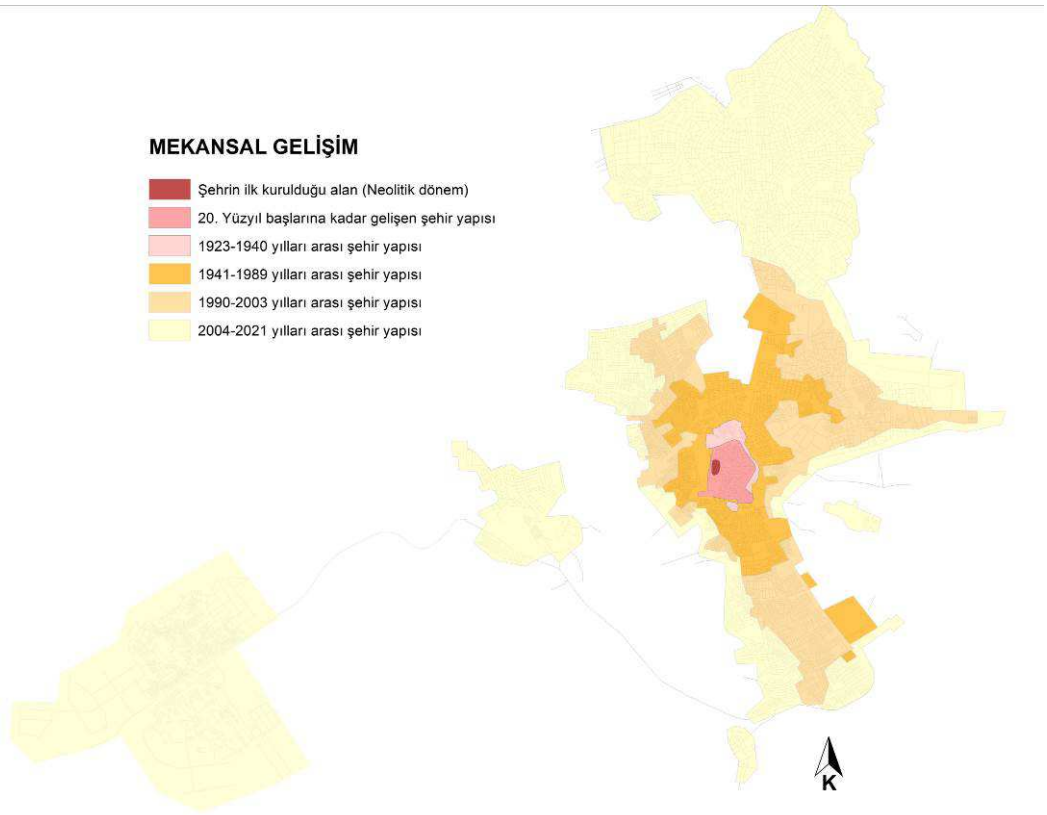
Urfa'nın şehir olarak tarih sahnesinde yer alması Makedon kralı Büyük İskender ile başlar. Urfa, M.Ö. 302 yılında I. Seleukos Nikator tarafından eski bir yerleşim alanının kalıntıları (her ne kadar böyle ifade edilse de bu konuda somut bilgiler olmayıp varsayımlar üzerinden gidilmektedir) üzerine yeniden kurularak suları bol anlamına gelen 'Edessa' ismini almıştır. 'Edessa' o dönemde Makedonya'nın başkentinin adı idi. Urfa'ya da o dönemde sulak ve yeşilliğin bolluğundan dolayı Edessa'ya benzediği için bu ismin verildiği belirtilmektedir (Güler, 1997). Günümüzde ortaya çıkan Halepli Bahçe mozaikleri yaklaşık olarak bu döneme tarihlenmektedir. Bu dönemde kentin etrafına surlar örülerek şehrin dış saldırılara karşı daha güvenli olması sağlanmıştır. Edessa'nın kentsel gelişiminin dönüm noktası olarak, kentin etrafına bu surların inşa edilmesi kabul edilmektedir. Böylece günümüzde bile Urfa kentinin bazı kesimlerinde izleri görülen tarihi şehir surları ortaya çıkmıştır. Edessa bu dönemde önemli yollar üzerinde yer almaktadır. Bu yollar Edessa'yı, başta yakın çevresinde bulunan *Makedonopolis* (*Birtha*-Birecik), *Anthemusia* (Suruç), *Karrai* (Harran), *Nisebi* (Nizip) ve *Constantia* (Viranşehir) şehirleri olmak üzere, uzak çevresinde bulunan Aleppo (Halep), *Theodosioupolis* (Ceylanpınar), *Amid* (Diyarbakır), *Nisibis* (Nusaybin), *Callinicus* (Rakka), *Antioch* (Antakya) gibi önemli şehirlere bağlamaktaydı. Bu şehirlerin büyük bir kısmı tarihi İpek yolu güzergâhı üzerinde bulunmaktaydı. İpek yolu üzerinden uzak doğunun lüks malları Roma'ya taşınmaktaydı. Urfa (Edessa), bu dönemde Selevkos Krallığının başkenti olan *Antioch* (Antakya)'a bağlıydı (Şahinalp, 2005). Krallığın M.Ö. 130'lu yıllarda zayıflamaya başlamasıyla hanedanlık içerisinde küçük krallıklar kurulmuştur. Bunlardan biri de başkenti Edessa olan *Osrhoene*'dir. M.Ö. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğunun Anadolu'ya hakim olmaya başlamasıyla Osrhoene Roma'ya bağlı bir eyalet haline gelmiştir (Şahinalp, 2005). M.S. 3. ve 6. yüzyıllar boyunca Urfa ve bölgesi Roma'ya bağlı kalmış, Romalılar Fırat kıyılarında sınır savunma sistemleri kurmuş ve Urfa başta olmak üzere bütün şehirlerin surlarını yenileyip güçlendirmişlerdir. Arapların hâkimiyetinin 639 yılında başlamasıyla Edessa adı artık Er-Ruha olarak değişmiştir.

1031 yılına kadar Arap müslümanların idaresinde kalan Er-Ruha'da bulunan iki Arap yöneticinin kendi aralarında anlaşamamaları ve yaşanan iç karışıklar sonucunda, kent Bizanslıların hâkimiyetine geçmiştir (Demirkent, 2001). Haçlılar, 1098 yılında Edessa'yı yeniden tamamen ele geçirmiş ve Haçlı Kontluğunu kurmuştur ve şehir yeniden Edessa olarak anılmıştır (Runciman, 1998; Demirkent, 1990). Edessa kentinin 1144 yılında Frankların elinden alınmasıyla Haçlı Kontluğu dönemi sona ermiştir. 1144

yılından başlayarak 1517'de şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçmesine kadar geçen süre, şehir açısından önemli siyasi karışıklıkların yaşandığı ve şehrin çok defa tahribata uğradığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır (Şahinalp, 2005). Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonucunda 1517 yılında Edessa kentinin alınmasıyla, şehirde Osmanlı hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde şehir Ruha adıyla anılmıştır. Urfa, 24 Mart 1919'da İngilizlerin, 30 Ekim 1919'da ise Fransızların egemenliğine geçmiştir. Ancak, 11 Nisan 1920 Fransız egemenliği sona ermiştir. 20. yüzyıla kadar geçen dönemlerde sürekli olarak kentin sur içinde yayılma gösterdiği, Cumhuriyet döneminde ise başta kuzey yönüne doğru olmak üzere sur dışına yayılma eğilimi göstermiştir. Kent surları 20. yüzyıl başlarına kadar kısmen ayakta kalmış olmasına rağmen bundan sonraki dönemlerde yıkılmış ve kentin mekânsal gelişimini sınırlayan bir eşik olmaktan çıkmıştır. 1960 sonrası dönemde kent, hızlı bir gelişme evresine girmiş ve kuzey-güney doğrultulu olarak yayılmaya devam etmiş olup günümüzde, güneyinde bulunan Yenice Köyü ve kuzeyinde bulunan Atatürk Ormanı'na kadar yayılmıştır. Kentin çeşitli dönemlerdeki mekânsal gelişimi Şekil 5.4'te ifade edilmektedir.

Tablo 5.4 Urfa tarihsel geçiş aşamaları

Yıllar/Dönem	Şehir adı	Yerleşim aşaması	Oluşum/değişim/büyüme
M.Ö. 3000	-	Ebla Krallığı	Varsayılan eski bir yerleşim kalıntısı
M.Ö. 2400	-	Akkad Krallığı	
M.Ö. 2000	-	Asur Krallığı	
M.Ö. 1500'ler	-	Hurri-Mitanni	
M.Ö. 1500'ler	-	Hititler	
M.Ö. 1100	Urhay(?)	Arami	
M.Ö. 600	-	Babil ve Medler	
M.Ö. 545	-	Persler	
M.Ö. 302	Edessa	Makedonlar/Selevkoslar (Seleukus Nikator)	Kentin kurulması ve surlar ile çevrelenmesi
M.Ö. 132 – M.S. 244	Edessa	Bağımsız Krallık Dönemi	Kent surları içerisinde gelişim ve değişimin olması
3. Yüzyıl	Edessa	Roma Dönemi	
639 - 1031	Er-Ruha	İslami Dönem /Arap Dönemi	
1031-1087	Edessa	Bizans Dönemi	
1098-1144	Edessa	Haçlı Kontluğu	
1144	Edessa	Frank	
1182-1260	Ruha	Eyyubiler	
1517-1920	Ruha	Osmanlı	
1919		Fransız-İngiliz	
1920-günümüz	Urfa	Cumhuriyet	Kentin sur dışına yayılması

Şekil 5.4 Urfa kentinin dönemlere göre mekânsal gelişimi

Urfa kentini tarihsel gelişim ve büyümesi deseninde ve geçirdiği evrimsel değişiklikler konusunda Mehmet Sait Şahinalp tarafından hazırlanan 'Şanlıurfa Şehrinin Kuruluş ve Gelişmesi' isimli doktora tezinin büyük katkısı olmuştur. Bunun burada belirtilmesi, yazarın ortaya koyduğu katkının ifade edilmesi açısından önem arz etmektedir.

5.3.1. Tarih Öncesi İlkçağda Urfa

Urfa'nın yazılı tarih öncesinde de öneminin büyük olmasındaki nedenlerin başında şüphesiz Fırat ve Dicle nehirlerinin etkisi büyük önem arz etmektedir. Urfa bölgesinde Paleolitik dönem insanların Fırat havzasında yer seçmelerinin temelinde Havzanın sunduğu iklimsel ve ekolojik elverişliliktir. Yazılı tarih döneminin en eski çağı olan Paleolitik dönemde, insanlar değişik iklim şartlarına uyum sağlayarak geniş coğrafi alanlarda seyrek ve dağınık şekilde yaşarlardı. Barınma amaçlı olarak doğal mağaralar, kaya altı sığınaklar, açık havada dal, çalı-çırpı ve hayvan postlarını kullanmışlardır. Besin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu yerleşimler sürekli olarak değişmekteydi. Bu dönemde herhangi bir üretim biçimi olmayıp, yaşamlarını toplayıcılık ve avcılıkla devam ettiren insanlar doğal taşlardan da kaba aletler

yapmaktaydılar. Urfa bölgesinde gerçekleştirilen araştırmalarda Paleolitik döneme ait arkeolojik araştırmalar sonucunda bulunan çeşitli taş aletler, avcılık ve toplayıcılık yapan inşa topluluklarının açık hava yerleşmelerinde yaşadığını göstermektedir. Fırat havzasının yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda Paleolitik döneme ait yontma taş buluntular açısından çok zengin olduğunu göstermektedir. Bölgedeki birçok araştırma Urfa bölgesindeki Paleolitik dönem insanlarının Fırat havzasında yoğun bir şekilde yaşadığını göstermektedir (Yıldırım, 2007; Kökten, 1947, 1952; Özdoğan, 1977).

Mezolitik dönem (M.Ö. 15.000-8.500), Paleolitik dönemden Neolitik döneme bir geçiş niteliğindedir. Bu dönem teknolojik açıdan yeni ekolojik ortama geçişi yansıtmaktadır. Yeni hayvan türleri, Paleolitik dönemin alet endüstrisini kullanmakla beraber bu dönem insanını yeni gelişmelere zorlamıştır. Bu dönemin en önemli özelliği, bu dönem insanlarının obsidiyen, çakmaktaşı gibi taşlardan küçük taş aletleri kullanmaya başlamalarıdır. Yeni alet kullanımında artış olduğu anlaşılmaktadır. Urfa, Bozova bölgesindeki Söğüt tarlası (Şekil 5.5) ve Biris Mezarlığı (Şekil 5.6) açık hava yerleşimleri bu dönemin en iyi temsil alanlarıdır (Yıldırım, 2007; Özdoğan, 2000; Sevin, 2007).

Şekil 5.5 Söğüt Tarlası - Bozova (TAY- Söğüt Tarlası 2, 2001)

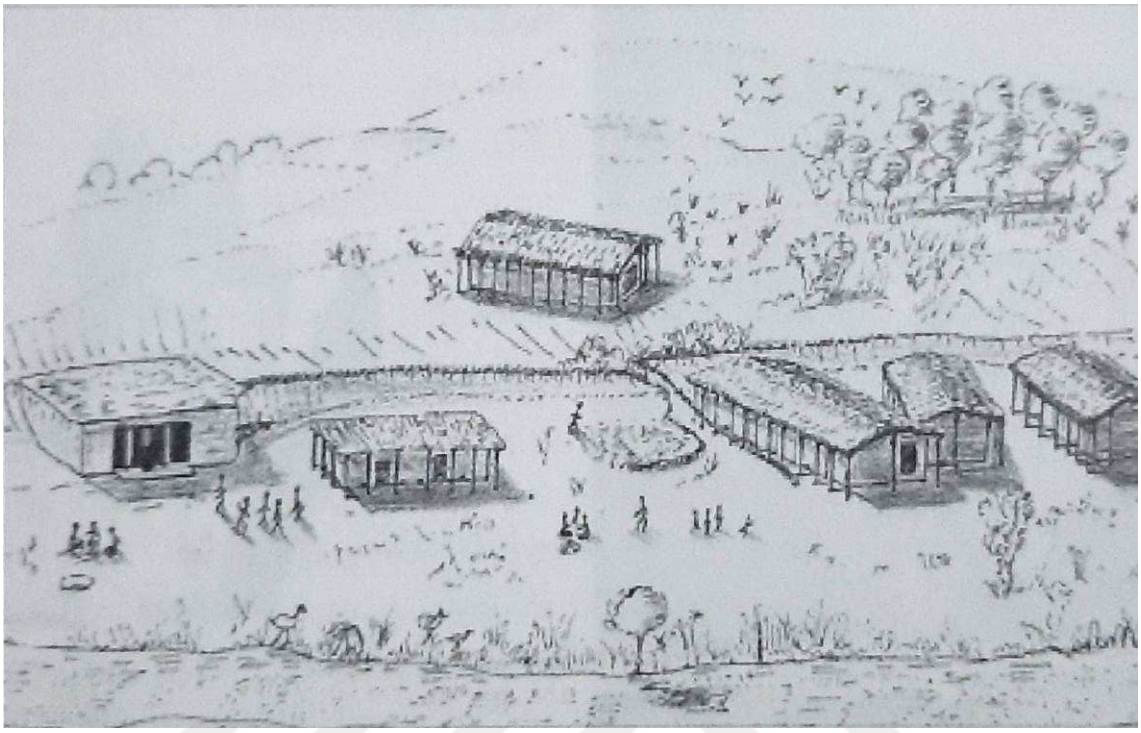

Şekil 5.6 Biris Mezarlığı - Bozova (TAY-Biris Mezarlığı, 2001)

Neolitik dönem (M.Ö. 9.000-6.000) insan kültür tarihinin en önemli aşamalarından biridir. Çağımızın mevcut sosyal ve ekonomik düzeninin temelini oluşturmaktadır. Paleolitik dönem avcı ve toplayıcı insanlarını, üreten çiftçilere ve hayvan yetiştiricilerine dönüştüren bu dönem arkeolojiye Marksist bakış açısını getiren Gordon Childe (1892-1957) ve diğer bazı araştırmacılar tarafından Neolitik Devrim olarak da adlandırılmaktadır. Neolitik döneme geçişin esas olarak Mezopotamya topraklarında ve Filistin çöllerine kadar uzanan bölgede olduğu bilinmektedir (Hauptmann, 1998). Urfa ve çevresinde neolitik döneme ait önemli yerleşim alanları son araştırmalarla keşfedilmiştir. Urfa kentine yakın konumda olan Nevali Çori, Göbeklitepe ve Karahantepe bu dönemin en önemli yerleşmeleri arasında yer almaktadır.

Nevali Çori, yaklaşık olarak 11.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Bu yerleşim Hilvan ilçesinde olup Atatürk Baraj Gölü altında kalmıştır. Yaklaşık olarak 90/40 m. Boyutlarındaki bir teras üzerinde bulunmaktadır. Üst üste 5 tabaka bulunmakla beraber kanallı yapı tipinde evlere sahiptir. Göbeklitepe'de de olduğu gibi Nevali Çori'de ilkel avcı ve toplayıcı toplumların dinsel merasimler için inşa ettikleri tapınaklar ortaya çıkarılmıştır (Şekil 5.7, ve 5.8) (Yıldırım, 2007; Hauptmann, 1998). Nevali Çori ve Göbeklitepe örnekleri yerleşik hayata geçişle beraber mimarlığında ortaya çıktığını

göstermektedir. Artık derme çatma yapılar yerine dayanıklı ve kalıcı konutlar inşa edilmiştir.

Şekil 5.7 Nevali Çori'nin eski durumunu gösteren gravür (Yıldırım, 2007)

Şekil 5.8 Nevali Çori'deki yapılar (Hauptmann, 1998)

Göbeklitepe Germuş dağlarının yamacında kurulmuş ve yaklaşık 12.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Coğrafi konum itibariyle Urfa kent merkezinin yaklaşık 18 km kuzeydoğusunda yer almakta, deniz seviyesinden yaklaşık olarak 800 metre yükseklikte bulunmaktadır. Harran ovasının kuzey sınırına ve Urfa'ya hâkim bir

noktadadır. Göbeklitepe ören yeri kentin en yüksek bir noktasında bulunmakta ve birçok alandan görülebilmektedir.

Şekil 5.9 Göbeklitepe'de T biçimli taşlarla donatılmış oda (Fotoğraf yazar tarafından – 12 Ağustos 2021)

Göbeklitepe neolitik dönemin farklı dini inançlarını tasvirli eserlerle de net bir biçimde ortaya koymaktadır. Burada 'T' biçimli kabartma taşlarla donatılmış dini ritüeller için ayrılmış odalar bulunmaktadır. Bu odalar daha büyük bir yapı kompleksinin bir parçası gibi görünmektedir (Şekil 5.9). Bu yapı kompleksleri de daha büyük kompleks gruplarını oluşturmaktadır (Şekil 5.10). Göbeklitepe'nin en dikkat çekici özelliğinin tarımla uğraşan toplumların değil de avcılık ve toplayıcılık ile uğraşan toplumların burayı inşa etmesiydi. Göbeklitepe bu dönem insanlarının aslında basit ve sade bir yaşam tarzı ile yetinmediği aksine görkemli bir dönem yaşadıklarına dair bir kanıt sunmaktadır. Bu ören yerinde ortaya çıkarılan anıtsal buluntular yetkin bir taş işçiliğini yansıtmaktadır. Taş üzerinde kabartma tekniğiyle yapılarak aktarılan motiflerin içerik açısından zenginliği ise karmaşık bir düşünsel düzeye ulaşıldığını göstermektedir. Tüm bu bulguların yanında, eserlerin nitelik ve nicelikleri gözlemlendiğinde, rastlantısal değil düzenli bir tekrarlama şeklinde saptanabilen büyük boyutluluk, anıtsallık ve sayısal yoğunluk, arka planda olması gereken gelişkin sosyal düzenin, organizasyon ve koordinasyon kabiliyetinin ipuçlarını vermektedir (Schmidt, 2007; Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, t.y.)

Şekil 5.10 Göbeklitepe odalar bütününü gösteren kompleks (Fotoğraf yazar tarafından – 12 Ağustos 2021)

Neololitik dönemin erken dönemlerine ait bir diğer yerleşme, Urfa'da yer alan Tek Tek Dağları eteklerinde yer alan Karahantepe yerleşmesidir (Şekil 5.11). Karahantepe'de de Göbeklitepe'ye benzer şekilde T biçiminde taşlar söz konusudur. Karahantepe'de çakmaktaşından üretilen ok ve mızrak uçlarına, kesici ve delici aletler bulunmasına rağmen, çanak-çömlek buluntularına rastlanılmamıştır. Bu durum Karahantepe yerleşmesinin Neolitik dönemin ilk evresine ait bir yerleşme olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2007).

Şekil 5.11 Karahantepe neolitik dönem yerleşmesinden bir bölüm (Şanlıurfa Valiliği, 2021)

Şekil 5.12 Gürcütepe Neolitik dönem yerleşmeleri (TAY-Gürcütepe, 2001)

Diğer bir neolitik yerleşme olan Gürcütepe Urfa kent merkezinin 2 km güneydoğusunda yer alır. Gürcütepe olarak adlandırılan höyükler, Harran Ovası'nın kuzeybatısında, doğu-batı yönünde yan yana 5 yayvan tepe ve 3 düz alandan oluşmuş höyükler dizisidir (Şekil 5.12). Gürcütepe'de yer alan tüm höyükler, Çanak-çömleksiz Neolitik dönem yerleşmeleridir. Gürücütepe höyükleri, Harran Ovası'nda Küçük Hedbe ile birlikte bilinen ilk tarım yapılan Neolitik dönem yerleşmeleridir (Yıldırım, 2008).

Nevali Çori'de temel gıda maddeleri, avcılık yanında hayvan evcilleştirme ve tarım gibi karma bir geçim biçimi görülürken, Göbeklitepe'de birinci derecede avcılık ve yabani tahıl toplayıcılık şeklinde bir geçim biçim görülmüştür. Göbeklitepe'de tarım ve evcil hayvan yetiştiriciliğine rastlanılmamıştır. Gürcütepe'de daha gelişmiş bir yapı söz konusudur. Erken neolitik dönemde avcı-toplayıcı yaşam tarzı sürmekteyse de yerleşmeler geçici bir göçer konaklama yeri niteliği taşımamaktadır. Bu yerleşmelerde yer alan yarısı toprağa gömülü ve birbirinden bağımsız mesken yapıları birer barınak olmakla beraber belirli bir toplumsal farklılaşmaya işaret etmektedir.

Kalkolitik dönemin (M.Ö. 5.000-4.000) en önde gelen iki önemli özelliği bakır aletlerin giderek taşın yerine geçmeye başlaması ve kökenleri Neolitik döneme uzanan boya bezemeli çanak çömleklerin yaygınlaşmasıdır. Bu dönemde tarımda gerçekleştirilen yeniliklerle kentlerin temelini hazırlayan birikime ulaşıldı. Yerleşmelerin daha da büyüdüğü, ilerleyen alet teknolojisi ile birlikte toplumda iş bölümünün gerçekleştiği Kalkolitik dönemde, Urfa bölgesinde yoğun bir iskân sürdürülmüştür. M.Ö. 3.500 yıllarında büyük kentlerin ve yönetim mekânizmalarının ortaya çıkışı ile birlikte Fırat havzası ve kervan yolları Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne erişen ticaret ağları buradan batıya doğru yayılmaya başlamıştı. Doğu ve Güneydoğu'da Mezopotamya'daki gibi ticaret kolonileri kurulmuştu. Atatürk Baraj Gölü alanı içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda Kalkolitik döneme ait 9 yerleşim yeri ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu Kalkolitik dönemin son evresine aittir. Bunların en önemlileri, Hassek Höyük, Lidar Höyük, Çavi Tarlası, Hacı Nebi ve Aşağı Yarımca Höyük'tür. Hassek Höyük Siverek ilçesinde olup erken bir Sümer yerleşimidir. Bu höyük Atatürk Baraj Gölü altında kalmıştır. Lidar Höyük, Bozova'ya yakın olup Erken Kalkolotik dönemden başlayan bir katmanlaşmaya sahiptir. Burası prehistorik yerleşim katları Helenistik, Roma ve Ortaçağ tabakalarınca örtülmüştür. Çavi Tarlası Siverek ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yine bu yerleşme de Erken Kalkolitik evre kültürünü yansıtmaktadır. Hacı nebi yerleşmesinde geç Kalkolitik evreden Roma dönemine kadar süren bir tabakalaşma görülmektedir. Burada bulunan Uruk kültürüne ait seramik malzeme, bu bölge ile güney Mezopotamya arasında ticari ve kültürel ilişkileri ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Aşağı Yarımca yerleşmesi Urfa kent merkezine 40 km uzaklıkta yer almaktadır. Burası geç Kalkolitik evre özelliğini göstermekte ve Uruk tipi seramiklerin yanı sıra Asur dönemi arkeolojik buluntulara sahiptir.

Şekil 5.13 Kalkolitik döneme ait Aşağı Yarımca Höyük (TAY-Aşağı Yarımca, 2021)

Urfa bölgesinde Paleolitik ilk döneminden Kalkolitik dönemin sonuna kadar geçen sürede, bugüne kadar gün yüzüne çıkarılan ve hala çıkarılmayı bekleyen sayısız yerleşmenin varlığı Urfa'nın tarih öncesi dönemde de çok yoğun bir aktivite ve geçiş noktası olduğunu göstermektedir. Tarihsel olarak avcı ve toplayıcılıktan başlayarak tarımsal üretim ve hayvan evcilleştirme sürecine kadarki aralık bugünün kentlerinin oluşmasına temel oluşturmuştur. Yine ortaya çıkan buluntulardan kültürlerarası ticari faaliyetlerin yoğun olduğu ve bunların da bölgede daha kozmopolit bir yapı meydana getirdiğini söylemek mümkündür.

5.3.2. Tarih Dönemi İlkçağda Urfa

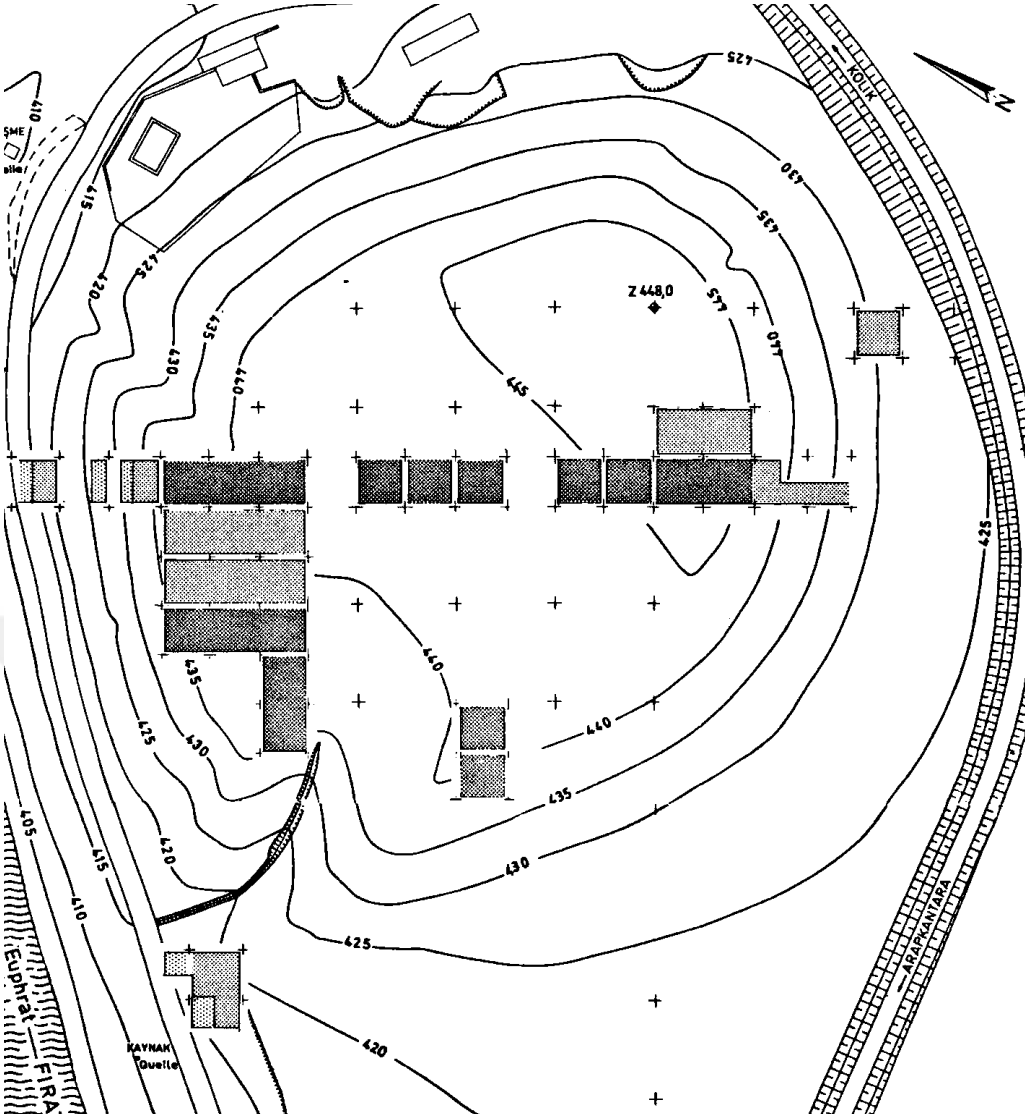
İnsanlığın giderek daha fazla mal üretme yollarını araması üretim ekonomisinin gelimine yol açmıştır. Üretim ekonomisinin gelişiminde madencilik ön planda yer almaktaydı. Tunç gibi alaşımları yapabilmek için gerekli bakır ve kalay gibi madenlerin zaman zaman uzak bölgelerden sağlanması ve karışık üretim teknolojisi ileri düzeyde uzmanlaşmayı gerektirmiştir. Zamanla meydana gelen bu gelişmeler sonucunda 4. binyıl sonlarında yazı keşfedilmiştir. Yazıyla beraber kimi hammaddelere olan ihtiyaçla ilişkili olarak ticarete duyulan büyük ilgi önceki dönemlerin izole kültürüne son vermiştir. Böylelikle yeni bir dönem başlamış oldu. Yazılı tarih dönemi Urfa'sı M.Ö. 3000 ile M.Ö. 500'lü yıllar arasını kapsamaktadır. Bu dönemi Eski Bronz Dönemi, Orta

Bronz Dönemi, Geç Bronz Dönemi ve Demir Dönemi olarak ayırt edilebilir (Yıldırım, 2007).

Eski Bronz dönemi (M.Ö. 3. bin yıl), daha örgütlü toplumların belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni dönem, tarım ve çömlekçilik gibi buluşlara bakır-arsenik, bakır-kalay gibi bir alaşımı yani bronzu eklemişti. Kendi içerisinde izole olan kültürün yok olması neticesinde önemli göç gelişmeleri olmuştur. Böylece Urfa ve dolaylarına da bu dönemde göç hareketleri olmuştur. Bu çağdan itibaren artan yerleşim, kentleşme, merkezi idare anlayışı ve devletleşme büyük ilerlemelere neden olmuştur. Bu dönemde Urfa dolayları ilk olarak merkezi Halep yakınlarında olan Ebla Krallığının hâkimiyeti altına girmişti (Yıldırım, 2007; Lloyd ve Brice, 1951; Özfırat, 2005). M.Ö 3000 yıllarında kurulan Akkad devleti güçlenmesi ve Güney Mezopotamya dışına açılmasıyla M.Ö. 2400'lerde Urfa Akkad hâkimiyetine girmiştir. Urfa yöresinde Eski Bronz dönemine ait birçok yerleşme olmakla beraber en önemlileri arasında Kurban Höyük, Lidar Höyük, Titriş Höyük ve Karkamış sayılmaktadır. Bunlardan Lidar Höyük Kalkolitik dönemin yerleşmeleri arasında da yer almaktaydı. Ancak aynı yerleşmede farklı tarihsel katmanların olması nedeniyle buradaki katmanlardan biri de Eski Bronz dönemine denk gelmektedir (Yıldırım, 2007; Ökse, 1998; Özfırat, 2005; Wilkinson, 1990; Marfoe, 1988; Marfoe ve diğ., 1986)

Orta Bronz döneminde (M.Ö. 2000) Urfa dolayları bağımsız olmayıp Asur hâkimiyeti altında kalmıştır (Yıldırım, 2007; Yardımcı, 1984). Bu dönemin en önemli yerleşmelerinden birisi yine Lidar Höyüktür (Hauptmann, 1987).

Geç Bronz döneminde (M.Ö. 1550-1200) bölgede şehir devletleri egemen olmuştur. Şehirler büyümüş ve egemenlik alanları genişlemiştir. Bu dönemde bölgede Hurri nüfusunun yoğunlukta olduğu bilinmektedir. Aryan bir halk olan Mitanniler M.Ö. 1500'lerde bölgeye egemen olmuşlardır. Yine bu dönemden de tabaka bulunduran Lidar Höyük'te Hitit izleri bulunmaktadır. Bu dönemde Hurriler, Mitanniler ve Asuslar arasında sürekli anlaşmazlıklar ve egemenlik değişimleri olmuştur. Mitannilerin eğemenliğinin bitiminde Yine Asur egemenliği başlamıştır (Özfırat, 2005; Yıldırım, 2007; Yardımcı, 1984; Lloyd ve Brice, 1951)

Şekil 5.14 Lidar Höyük Topoğrafik Planı 1981 (Hauptmann, 1981)

Demir döneminde (M.Ö. 1200 sonrası) demir madeni mücevher ve törensel silah olarak kullanılmaya başlanmıştır. M.Ö. 9 yüzyıl sonlarına gelindiğinde ise tüm silah ve birçok aletin yapımında demir tartışmasız bir üstünlük sağlamıştır. Bu gelişmeler Bronz çağı kültürüne son vermiş ve yeni bir dönem olan demir çağı başlamıştır. Urfa bölgesinde Hitit döneminde Demir çağının başlıca yerleşmesi Hitit prenslik merkezi olan Karkamış'tır. Bu dönemde Hitit egemenliğinden sonra Aramiler bölgeye egemen olmuştur. Arami ve Asurlular arasındaki çekişmelerden sonra bölge yeniden Asurluların hâkimiyetine geçmiştir. Bu dönemde Edessa bölgesine Hanigalbat denilmekteydi. M.Ö. 600'lü yıllarda Urfa dolaylarındaki Harran ve civarında Asur egemenliği artık ortadan kalmış ve bölge Babil ve Medlerin eline geçmiştir. Med egemenliğinin sonuda dek Harran kenti Babil ve Medler tarafından ortak bir şekilde yönetilmiştir. M.Ö. 545

yıllarında bölge Perslerin egemenliği altına girmiştir. Perslerin ekonomik çöküntü içerisine girmesiyle bunu fırsat bilen Makedonya Krallığı, Urfa bölgesini de M.Ö. 300'lü yıllarda ele geçirmiştir (Bury, 1906; Güler; 1997; Işıltan, 1960; Mansel, 1971; Özfırat, 2005; Segal, 2005; Sevin, 1999; Yıldırım, 2007)

Buraya kadarki tarihsel gelişim süreci ilkçağ tarihi bağlamında ele alınmıştır. Burada henüz Edessa kenti kurulmamış olup, tarihsel gelişim siyasi olaylar ve kültürel kalıntılar bağlamında kısaca irdelenmiştir. Bundan sonraki irdelemeler tamamen Urfa kent merkezi odaklı olacaktır. Urfa kent merkezine dair ilk somut belgeler Selevkosların şehri kurmasıyla başlar.

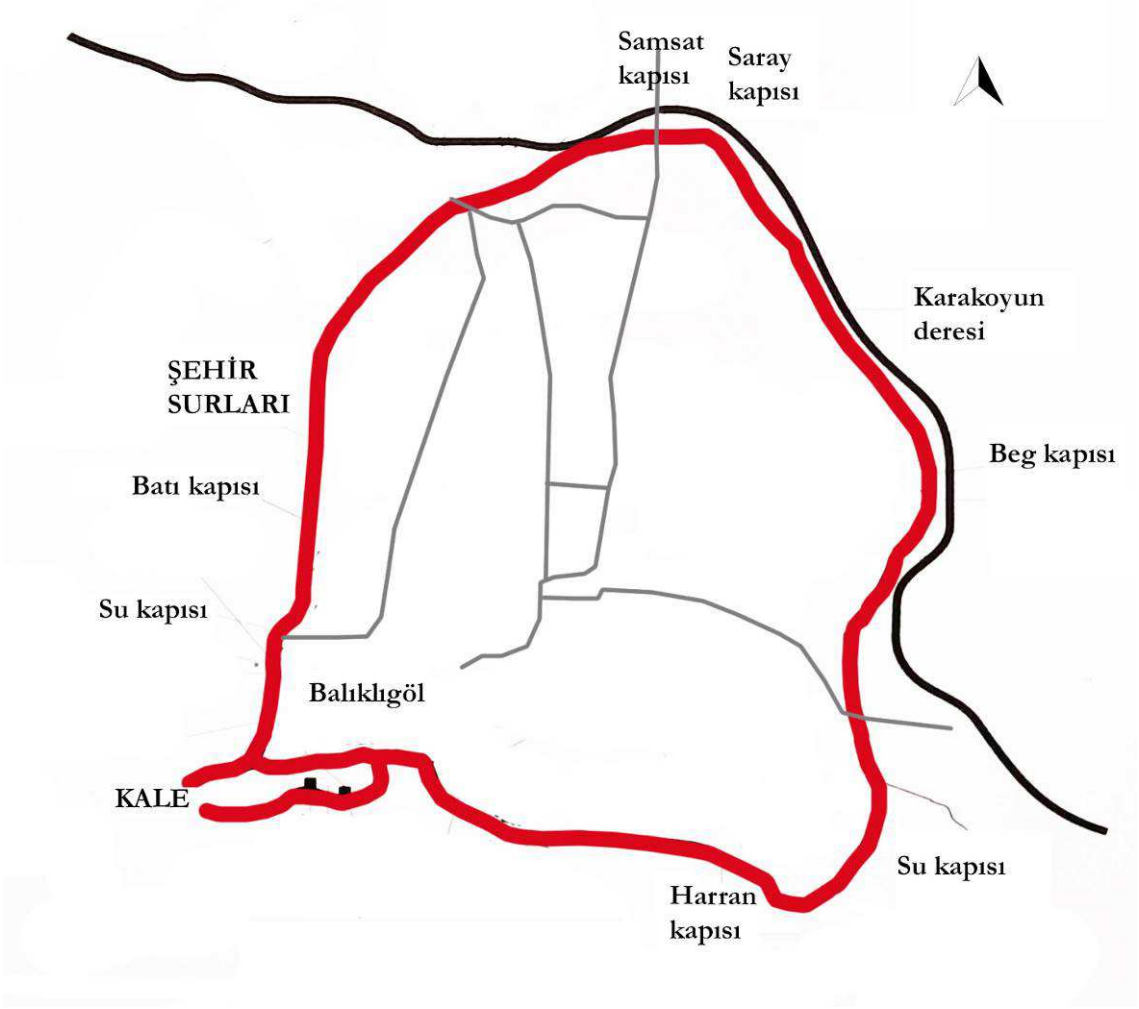
5.3.3. Selevkoslar Dönemi

Urfa'nın bir şehir olarak tarih sahnesine çıkışı Makedon kralı Büyük İskender'in Büyük Asya seferi sonucu bölgeyi ilhak etmesine dayanmaktadır. İlkçağ tarihinde belirtildiği üzere Urfa'nın bir şehir olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi belge bulunmamaktadır. En eski yerleşim yerlerinden biri olmasına rağmen bu konuda halen gizemini korumaktadır. Urfa'nın bir yerleşme olduğuna ilişkin somut bilgi ve belgeler Makedonların Mezopotamya'ya gelmeleriyle başlar. Büyük İskender M.Ö. 334 yılındaki seferi sonucunda Urfa'nın da içerisinde bulunduğu bölge Makedonların hâkimiyetine girmiştir. Helenistik döneme kadar Urfa'ya ilişkin kayıtlarda herhangi bir isim bilinmemekle birlikte Süryaniler tarafından Orhai (Orhay) olarak nitelendirilmekteydi. Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra Seleukos Nikator Yukarı Asya satraplıkları (ülke topraklarının ayrıldığı idari/yönetsel birim, eyalet) ve Babylona egemen olarak kendi krallığını kurmuştur. Kentin M.Ö. 304-302 yıllarında Seleukos (Selevkos) Nikator tarafında kurulduğu ileri sürülmektedir (Drijvers, 1980; Jones, 2004). Urfa'nın yerleşik halkı olan Aramiler kente Urhay demekteydiler. Daha önceki dönemlerde de bu ismi kullanıp kullanmadıkları bilinmemektedir. Ancak kent Seleukos Nikator tarafından Edessa olarak adlandırılmıştır. Edessa adının Makedon dilinde su kökenli bir kelimeyle bağlantılı olduğu, Edessa'nın bulunduğu yerde su kaynakları bulunduğundan bu ismin verildiği ileri sürülmektedir (Çelik, 2007; Drijvers, 1980). Bir diğer görüşe göre başkent Edessa'nın adını koymuştur. Kentin, Seleukos Nikator'dan önce de var olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Makedonyalılar öncesi tarihi kaynaklarda, Orhai ya da Urhay adının çok az geçmesi, Makedonyalılar öncesi yerleşme ile ilgili fikir sahibi olmayı engellemektedir. Yine bazı kaynaklarda Makedonyalılar'ın ele geçirdikleri ve

Aramiler'ce Urhay olarak adlandırılan yerleşmeden 'Urhay şehri' olarak bahsetmeleri ve şehrin Büyük İskender tarafından alınmak istenmesi, bu yerleşmenin var olduğunu göstermektedir (Segal, 2005; Şahinalp, 2005).

Makedon hâkimiyeti öncesi Urhay olarak adlandırılan Urfa stratejik bir konuma sahipti. Askeri açıdan korunaklı bir bölge olması ve su kaynaklarına yakınlığı onun cazibesini arttırmaktaydı. Bu nedenlerle de Urhay ya da Edessa Seleukos Nikator için uygun bir yerleşme yeriydi. Bu dönemde savaşa katılanları veya Avrupa'da bulunun yeni zenginliklere ihtiyaçları olanları ya yeni şehirler kurarak, ya da egemenlikleri altına aldıkları şehirlere yerleştirerek memnun etmeye çalışırdı. Bu durum Seleukos tarafında kurulacak veya geliştirilecek Urfa'da da olmuştur. Bu dönemde kentin etrafına duvarlar örülerek kent dış saldırılara karşı korunaklı hale getirilmiştir. Şehir surları İç Kale'nin bulunduğu tepenin bir bölümünü içerisine almıyordu (Segal, 2005). Edessa'nın kentsel gelişim başlangıcı olarak kentin etrafına örülen bu surlar olduğu belirtilmektedir (Ross, 2001). Kuzey ve batıda surlar dere boyunca uzanmaktaydı. Güney tarafındaki surlar kentin su ihtiyacını karşılamak için zorunlu olarak pınarları ve gölleri içerisine almaktaydı. Dere batıdaki su kanalları vasıtasıyla kent içerisine girmekte, doğu tarafındaki su kanallarından ise kenti terk etmekteydi (Segal, 2005; Yaşar, 2007). Şekil 5.15 Edessa döneminden başlayarak surların tahrip edilmesine kadarki dönemde kent surlarının sahip olduğu izleri göstermektedir (Surların izi kırmızı hat ile ifade edilmiştir). Bugün surların çoğu yok olmuş bazı noktalarda ise hala varlığını sürdürmektedir.

Selevkosların yeniden imar ettikleri ve Edessa adını verdikleri şehirle ilgili detaylı veriler olmadığından, koloni olarak kurulan kentin nüfusu, büyüme alanı ve kentsel özellikleri ile ilgili bilgi edinilememektedir. Sadece bu dönemde, Edessa'da Arami dilini konuşan bir topluluğun varlığı bilinmektedir (Şahinalp, 2005). Arkeolojik veriler bu dönemdeki dini inancın putperestlik olduğunu göstermektedir. Segal'e (2005) göre Kale tepesinin yamacında, su kaynaklarına yakın yerde büyük bir Pagan Tapınağı bulunmaktaydı. Burası kentin dini merkezi konumundaydı.

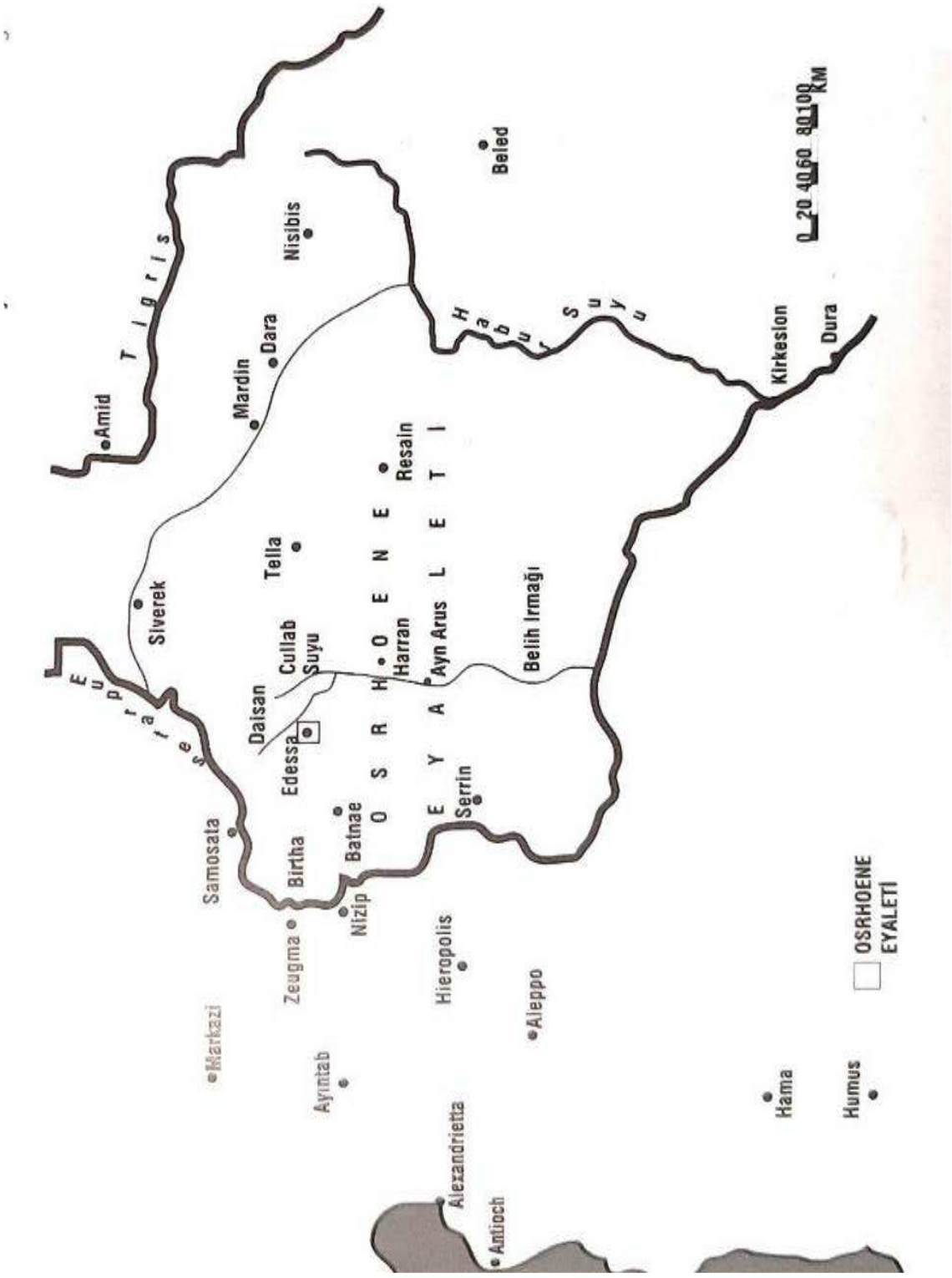
Şekil 5. 15 Urfa kent surlarının izleri

Edessa kenti bu dönemde önemli yollar üzerinde yer almaktaydı. Bu yollar Edessa'yı, başta Makedonopolis (Birtha-Birecik), Anthemusia (Suruç), Karrai (Harran), Nisebi (Nizip) ve Constantia(Viranşehir) şehirleri olmak üzere, uzak çevresinde bulunan Aleppo (Halep), Theodosioupolis (Ceylanpınar), Amid (Diyarbakır), Nisibis (Nusaybin), Callinicus (Rakka), Antioch (Antakya) gibi önemli şehirlere bağlamaktaydı. Bu kentler İpek Yolu üzerinde bulunmakaydı ve Doğu'nun lüks mallararı bu yol aracılığıyla Roma'ya taşınmaktaydı (Şahinalp, 2005). M.Ö 130'lu yıllarda Selevkos Krallığının zayıflamaya başlamasıyla bölgede birçok irili ufaklı krallık kurulmuştur (Hayes, 2002; Işıltan, 1988; Segal, 2005; Şahinalp, 2005).

5.3.4. Bağımsız Krallık Dönemi

Selevkos Krallığı'nın zayıflaması ile ortaya çıkan krallıklardan biri Osrhoene Krallığı'dır. (Hayes, 2002; Işıltan, 1988; Segal, 2005). Osrhoene (Şekil 5.16),

Corduene, Sophene ve Komagene ile aynı döneme tekabül etmekte ve bu krallıklarla komşuluk halinde olup M.Ö. 132 – M.S. 244 yılları arasında Edessa'nın da yönetimini ele alıp hüküm sürmüş bir krallıktır. Edessa'yı içerisine alan bu krallık çoğunluk olarak Aramiler'den oluşmaktaydı ve onlar tarafından yönetiliyordu (Çelik, 2007).

Şekil 5.16 Osrhoene Krallığı ve sınırları (Segal, 2005)

Şekil 5.17 Kral Abgar mozaiğinin genel görünümü (Güler, 2020 içinde, Fotoğraf A. Cihat Kürkçüoğlu)

Urfa Kale Eteği Nekropolünde yapılan kazılar sonucunda Osrhoene dönemine tarihlenen ve Kral Abgar ait olduğu tespit edilen birçok taban mozaiği ortaya çıkmıştır. Kale Eteği Nekropolü olarak adlandırılan alan, bugünkü Şanlıurfa İlinin merkezinde bulunan ve Urfa kalesi olarak bilinen kalenin surlarının bittiği güney batı kısmındadır. Bu bölgede bu krallık dönemine ait birçok mezar tabanı mozaiği bulunmuştur (Albayrak, 2019).

Krallığın kurulması ile birlikte Edessa esas önemini kazanmaya başlamış ve bölgede iyi bir konuma gelmiştir. M.Ö. 89 yılından itibaren Edessa'ya 20 yıl boyunca Ermeniler hakim olmuştur. M.Ö. 65-64 yıllarında Edessa, Romaya bağlı özerk bir krallık haline gelmiştir. Romalılar ve Partlar arasındaki savaştan sonra Romalıların yenilmesiyle Edessa M.Ö. 53 ile 52 yılları arasında Partların egemenliğine geçmiştir. M.S. 49 yıllarında Romalılar yeniden Edessa'yı kontrolleri altına almışlardır. Bu tarihten sonra Roma'ya bağlı otonom bir krallık olarak varlığını devam ettirmiştir. 197-198 yıllarında Osrhoene Krallığı, Roma İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet haline gelmiş ve başkenti yine Edessa olmuştur. Sonraki yıllarda Romalılar, Osrhoene krallarının hüküm sürdüğü eyalette krallığa son vermişlerdir. Romalılar, Edessa'yı içerisine alan bölgede 212-213 yılında bir koloni oluşturmuşlardır. Böylece, bir süre bağımsız olan ve bir süre de Roma'ya bağlı bir eyalet olan Osrhoene 375 yıllık hâkimiyetinden sonra

sonu gelmiştir. Selevkoslar döneminden sonra 242-243 yıllarında ilan edilen koloni, şehrin tarihindeki ikinci koloni dönemini oluşturmaktadır (Drijvers, 1980; Ross, 2001; Segal, 2005; Şahinalp, 2005)

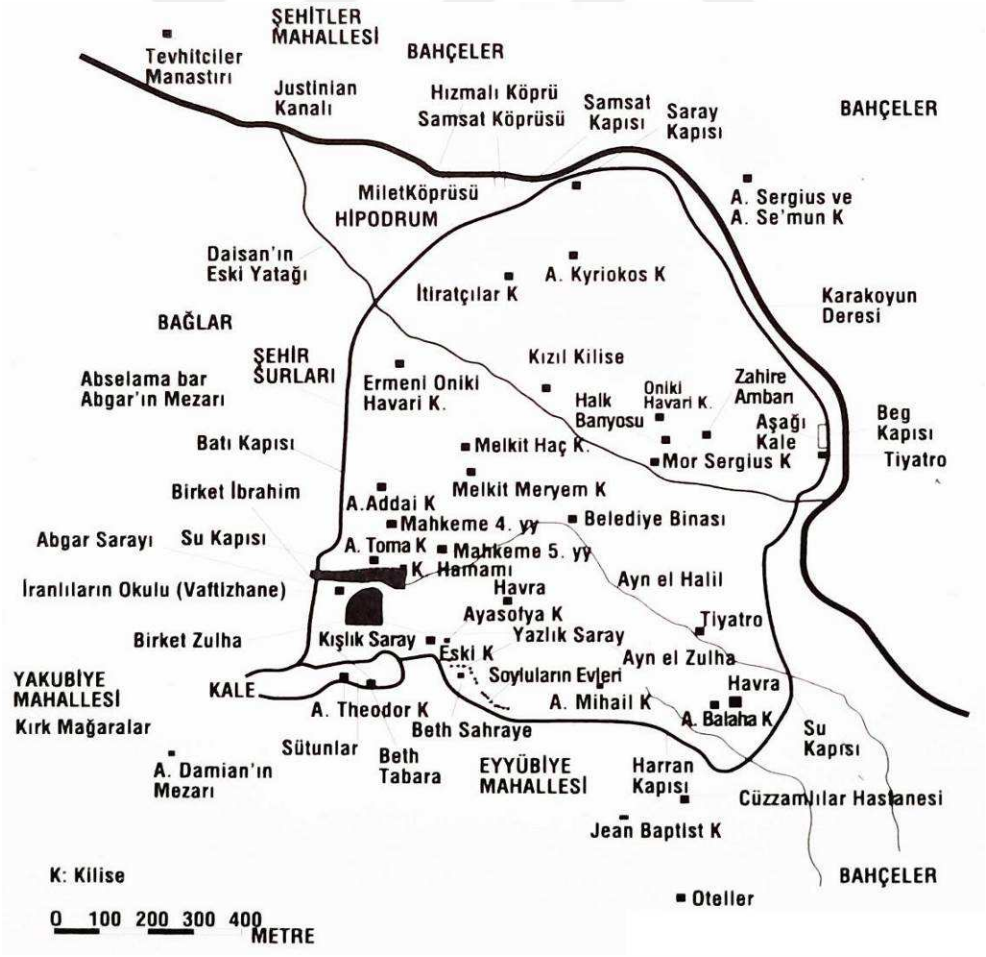
Hristiyanlığın Edessa'ya gelmesi dini açıdan önem kazandırmıştır ve resmi din olarak Hristiyanlığı kabul eden ilk krallık olmuştur. Osrhoene döneminde Edessa kentinde başlıca konuşulan diller Süryanice ve Aramiceydi. Bu dönemin nüfusu farklı etnik kökenlerden meydana gelmekteydi. Osshoene'ni Roma'nın bir eyalet haline gelmesiyle birçok kültürel ve sosyal yapı inşa edilmişti. Kentin dokusu Helenistik dönem dokusunu yansıtmaktaydı. Osrhoene'nin ve Edessa'nın son dönemlerde Roma'ya bağlı bir eyalet ve kent haline gelmesi ve kentin fiziki yapısıyla ilgili bilgilerin Krallık ve Roma karması şeklinde verilmesi nedeniyle, kentin fiziki yapısı Osrhoene ile de ilişkili olarak Roma döneminde değinilecektir.

5.3.5. Roma-Bizans Dönemi (M.Ö. 3. Yüzyıl ile M.S 600'lü yıllar arası)

İmparator Caracalla'dan itibaren, Edessa önce Roma'ya bağlı bir eyalet haline getirilip otonomi sağlanırken daha sonra sınırları adım adım küçültülerek Osrhoene Krallığının hâkimiyeti sadece Edessa kenti ile sınırlı bırakıldı (Wagner, 1983). Krallığın kültürel olarak tamamen Romalılaşması, inşa edilen yapıların Roma kültürünü yansıtması artık kentin tamamen Romalılaştığının göstergesiydi (Segal, 2005).

Edessa'da bulunan binaların başlıcalarını resmi binalar, açık alanlar (anfitiyatro ve hipodrom), ibadethaneler, şehir surları ve saraylar oluşturmaktaydı (Ross, 2001; Şahinalp, 2005). Bugünkü Balıklı Göl'ün bulunduğu yerde kralın yazlık sarayı vardı ve etrafında soylular konaklamaktaydı. Kışlık sarayı ise İç Kale'nin surları içerisinde yer almaktaydı. Kralın yazlık sarayını doğusunda Hristiyan Kilisesi bulunmaktaydı. Bugünkü Halilürrahman Camisinin olduğu yer olma ihtimali yüksektir. Kentin Belediye Sarayı bugünkü Haşimiye'nin olduğu yerdeydi (Segal, 2005). Belediye sarayının varlığı düzenli bir kent yönetiminin olduğunu ortaya koymaktadır. Kentteki evler avlulu ve avlu etrafında konumlanan odalardan oluşmaktaydı. Damlar bugünkü gibi düz dam şeklindeydi. İki katlı olarak inşa edilen ve zengin olmayan halka ait olan evler taş ve kerpiçten, soyluların ise taştan meydana gelmekteydi. Evlerin altında buğday ve arpa ambarları ve avluların içerisinde hayvan barınakları bulunmaktaydı. Hamam bu kentin diğer bir özelliğiydi. Bugünkü Balıklı Göl'ün kuzeyinde yer almaktaydı. Kentin doğu kapısına yakın bir yerde tahıl ambarlarının yanında da hamam vardı. Bugünkü Bediüzzaman Mezarlığı'na yakın yerde bir arena vardı. Burası daha çok anfitiyatro ve

stadyum olarak kullanılıyordu (Ross, 2001). Kentin doğu kısmında surlar dışında bir tiyatro vardı. Edessa'da 3. yüzyılda kralın kışlık sarayının yanında bir kilise bulunmaktaydı (Segal, 2005). 5. yüzyılda şehrin merkezinde bulunan büyük havra, Aziz Setephanos adıyla kiliseye (bugünkü Ulu Cami) çevrilmiştir. Kentin doğusuna 435 yılında On İki Havariler Kilisesi inşa edilmiştir. Kentin doğu kısmında surların dışında Sergius Kilisesi, güneybatı kısmında şimdiki Balıklı Göl'ün kuzeyinde 5. yüzyıl ortalarında Vaftizci Yahya kilisesi (Nona Katedrali- bugünkü Selahaddin Eyyubi Camisi) inşa edilmiştir. 6. Yüzyılda Bizans imparatorunun emriyle Balıklı Göl'ün hemen kuzeyinde Meryem Ana Kilisesi inşa edilmiştir (Segal, 2005). 6. yüzyılda Hristiyanlar arasındaki mezhep ayrılıkları nedeniyle sur içinde ve dışında birçok kilise ve manastır inşa edilmiştir. Bunların başlıcaları surların kuzeyindeki Saint Cosmas ve Saint Damien, doğusundaki Saint Serge ve Saint Simeon ve güney batısındaki tepede de İtirafçılar ve Keşişler kiliseleriydi (Duval, 1975; Şahinalp, 2005). 5. yüzyılda bugünkü Harran kapı olan Beth Şamaş kapısı yakınlarında Cüzzam hastanesi inşa edilmiştir. Bu yüzyılda ayrıca bakımevleri de kurulmuştur (Hayes, 2002).

Şekil 5.18 Osrhoene, Roma ve Bizans dönemi kentsel kullanım alanları (Yaşar, 2007)

Şehir surları, dış ve ana sur olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki bu ikinci sur daha sonraları inşa edilmiştir. İki sur arasında kalan üstü kapalı yürüyüş yolları veya çarşılarına Portiko denilmekteydi. 6. yüzyıl başlarında kentin kuzeyindeki suyun kent merkezine taşınması için birçok su kemeri ve Daysan (Karakoyun) deresi üzerinde de köprü inşa edilmiştir. Kentin etrafında bulunan tepelik alanlar mezarlık alanları olarak kullanılmıştır. Krallık dönemi ve onu takip eden yıllarda üç tane büyük mezarlık bulunmaktadır. Bunlardan biri kentin batısında, biri güneyinde ve diğeri ise kentin kuzeybatısında (bugünkü şehitlik mahallesi) yer almaktaydı (Segal, 2005; Şahinalp, 2005).

Kentin ticari akslar, kervan yolları üzerinde yer alması önemli bir ekonomik değer oluşturmaktaydı. Güçlü ticari merkezlere yakınlığı yine kentin ekonomisi için önemli bir faktör teşkil etmekteydi. Ticarete konu olan en önemli ürün ipekti (Drijvers, 1980). Kent 201, 303 ve 413 ve 525 yıllarında çeşitli sel baskınlarına maruz kalarak birçok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, toprak evler ve barakaların yıkılmasına ve yamaçlardaki birçok evin çökmesine neden olmuştur. 525 yılı sel baskınından sonra İmparator Justinianus (Justinyen) tarafından dere yatağının değiştirilmesi istenmiş ve kenti kuzeybatıdan çevreleyen ve bugünkü Karakoyun deresine akan yatağı kazılmasını sağlamıştır. 503 yılında İran kuşatmaları nedeniyle kentin etrafındaki birçok bağ ve bahçe ateşe verilerek yakılmıştır (Hayes, 2002; Segal, 2005).

5.3.6. İslami Dönem (Arap Dönemi)

639 yılında Arapların kuzeye doğru işgal hareketleri sonucunda Edessa'nın yanı sıra Harran, Nusaybin, Mardin ve Diyarbakır gibi kentler Arapların egemenliğine geçmiştir. Arap (önce Emevi ve sonrasında Abbasilerin egemenliği) döneminde Edessa adı yerine Er-Ruha ismi ile kullanılmaya başlanmıştır (Demirkent, 2001). Urfa, Arapların eline geçtikten sonra Diyar-ı Mudar diye adlandırılan bölgenin merkezi ve 686 yıllarında vilayet haline getirilmiştir. Daha sonra Harran ve Rakka'nın Diyar-ı Mudar'ın merkezi haline gelmesiyle Urfa'nın idari rolü ortadan kalmıştır. Ayrıca, bu dönemde kent önceki dini fonksiyonunu da kaybetmiştir. Bunlarla bağlantılı olarak kentin ekonomik gelişiminde de duraklama olmuştur. Kentin Arapların eline geçmesiyle beraber Mezopotamya'nın kontrolünü sağlama konusundaki stratejik konumu da ortadan kalkmıştır. 1021 yılına kadar Arapların egemenliğinde kalan Urfa, Bizans ve Araplar arasındaki yaşanan çekişmeler sonucunda Bizans'ın hâkimiyetine geçmiştir

(Demirkent, 2001; Şahinalp, 2005). Bu durum kentin yeniden Bizans hâkimiyetine girmesini sağlamıştır. Kentin bu dönemdeki nüfusu yine çoğunluklu olarak Aramiler'den ve onların Hristiyan kısımları olan Süryanilerden oluşmaktaydı. Selevkoslar döneminde yerleştirilen Grek ve Ermeni nüfusu azınlıktaydı. Araplar, kentteki nüfuzlarını arttırmak amacıyla göçebe hayat süren Arap kabilelerini Urfa (o dönemin Er-Ruha'sı) çevresine yerleştirmiştir. Bu dönemde kentin fiziki yapısında çok değişiklik olmamakla beraber meydana gelen değişikliklerin başında Müslüman Araplar için oluşturulan camiler gelmektedir. Bu dönemde kentteki Müslüman nüfusun az olması ve Hristiyan nüfusun çoğunlukta olması inşa edilen ibadethanelerin sayısının da az olduğunu göstermektedir. Yeni kilise ve manastırların inşa edilmesinin yasaklanması nedeniyle kiliselerin sayısında herhangi bir artış olmamıştır (Segal, 2005; Şahinalp, 2005). Bu dönemde Arap hâkimiyetinin sonuna yaklaşınca kent iki yönetici tarafından yönetilmiş ve kentteki İç Kale ve kentin doğusundaki Hisar iki yönetici arasında paylaşılmıştı. Kentin doğusundaki Hisar, bugünkü Mahmutoğlu Kulesi olarak bilinmektedir. Önceki dönemler gibi bu dönemde de yaşanan sel felaketleri şehir surlarının bir kısmını yıkmış ve birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Güler, 2002)

Şekil 5.19 Hisar olarak bilinen bugünkü Mahmutoğlu Kulesi (Fotoğraf yazar tarafından – 28 Kasım 2022)

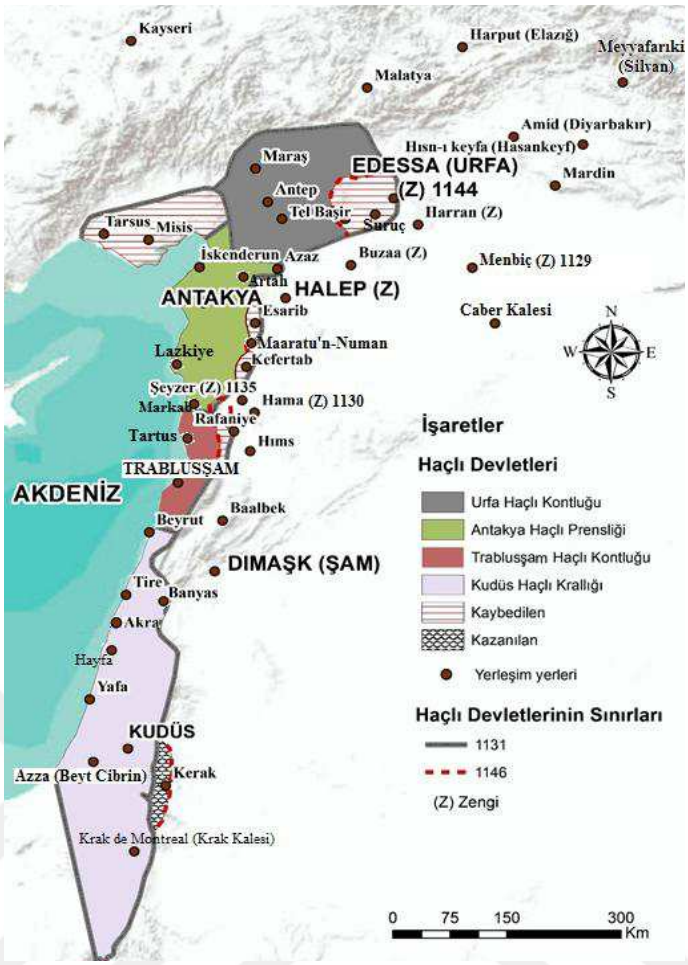
5.3.7. Bizans Dönemi

İslami/Arap döneminde yaşanan anlaşmazlıklar sonucu şehir 1031 yılında Bizans'ın egemenliğine geçmiştir (Güler, 2002; Demirkent, 2001; Segal, 2005). 11.

yüzyılda Bizans farklı eyaletlere bölünmüştü. Urfa'nın bağlandığı eyalet Antakya merkezliydi. Şehir 56 yıl boyunca Bizans egemenliğinde kalmıştır. Büyük güçlerin çatışma alanı içerisinde yer almıştır. Birçok kuşatmaya maruz kalan kent, büyük tahribatlar yaşamıştır. Bu dönem, o dönemin Urfa'sı için ekonomik gelişmenin sağlanamadığı, çoğunlukla yıkım ve tahribatlarla geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde Bizans ve Arapların yanı sıra Türklerin de kente egemen olma istekleri kentin stratejik konumunu arttırmıştır. Urfa, Bizans için Mezopotamya'da Araplara karşı bir savunma yeri niteliğindeydi (Demirkent, 2001). Bu dönemde kentin mekânsal yapısı ile ilgili veriler sınırlı düzeydedir. Yine bu dönemdeki savaş ve kuşatmalar kentin fiziki yapısında tahribatlar meydana getirmiştir. Kentte daha önce var olan etnik unsurlar kentteki varlıklarını bu dönemde korumuştur. Selçuklu Türklerinin Bizans topraklarına hâkim olma isteği Ermenilerin topraklarını satıp iç bölgelere çekilmelerine neden olmuştur (Demirkent, 2001). 1087 yılında Selçukluların kenti ele geçirmesiyle Bizans egemenliği son bulmuş kent Ermeni yöneticilere bırakılmıştır. Bu dönemde şehir surları onarılarak güçlendirilmiş ve 25 kule inşa edilmiştir. Kent Selçuklu egemenliğinde çok kısa bir süre kalmış ve 1098 yılında Haçlı Kontluğunun kurulması ile Selçuklu etkisi tamamen yok olmuştur (Honigmann, 1970; Merçil,1988; Segal, 2005; Şahinalp, 2005).

5.3.8. Haçlı Kontluğu Dönemi

1. yüzyıl sonunda Kudüs'e doğru hareket eden Haçlı ordusunun bir kolu Edessa'ya gelmiş ve kenti egemenliği altına almıştır. Böylece 1098 yılında Urfa merkezli Haçlı Kontluğu kurulmuştur. Haçlı Kontluğu dönemi Hristiyanların kentteki son egemenlikleri olmuştur. Bu dönemde kent, uzun yıllar kaybettiği yönetim rolüne yeniden kavuşmuştur. Kontluğun en etkin dönemi, Kont Baudouin Du Bourg'un yönetimde olduğu dönemdir. Bu dönemde, Suruç, Samsat, Malatya, Tell-Başir ve Ravendan bu kontluğa bağlıydılar.

Şekil 5.20 Urfa Haçlı Kontluğunu da içeren Haçlı devletlerini gösteren harita (Bahadır, 2014)

Selçuklular kenti ilk zapt etme girişimlerinde şehir surlarının güçlü olması nedeniyle başarılı olamamışlardır. Şehir bu dönemde de Edessa adıyla anılmıştır (Alper, 1988; Demirkent, 1974, 1988; Urfalı Mateos, 2000). Bu dönemde kent çevresinden ve özellikle Antakya'dan ve Haçlı Ordusu içerisindeki Frankların göçüne maruz kalmıştır. Sonraki yıllarda şehrin nüfusunda sürekli artış ve azalış görülmüştür. Her dönemde olduğu gibi kent bu dönemde de doğal felaketlere maruz kalmış ve surların üzerindeki 13 kule yıkılmıştır. Bu dönemde şehir surları ve kentin çevresindeki bahçeler ve tarım alanları Frank ve Selçukluların tahribatlarına maruz kalmış ve birçok insan hayatını kaybetmiştir (Urfalı Mateos, 2000).

5.3.9. 12. ve 14. Yüzyıl arası Dönem (Franklar, Eyyubiler -1144-1517)

Edessa kentinin 1144 yılında Frankların eline geçmesiyle Haçlı Kontluğunun egemenliği sona ermiştir. Kentin 1517 yılına kadar Osmanlı egemenliğine geçmesine kadarki geçen süre, kent için birçok tahribatın meydana geldiği dönem olmuştur.

Frankların ve Selçukluların arasındaki çekişmeye dayalı olarak kent ikisi arasında el değiştirmiş ve nihayetinde Edessa kenti 1182 yılında Eyyubilerin eline geçmiştir. Eyyubilerin kentteki varlığı 1240 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde de kent birçok savaşa sahne olmuştur. Kent, 15. Yüzyılda Akkoyunluların eline ve 1503 yılında Akkoyunlulara son veren Safevi Devleti'nin eline geçmiştir. Osmanlı egemenliğine kadar Safevilerin hâkimiyeti sürmüştür. Kentin tarihi ile ilgili bilgilerin çok sınırlı olduğu ve kentin mekânsal yapısı ile ilgili bilgilerin neredeyse bulunmadığı dönem ise bu dönemdir. Bu dönemde kentin Hristiyan nüfusunun önemli ölçüde azaldığı dönemdir. Urfa bu dönemde ciddi tahribatlara maruz kalmış ve birçok yıkım yaşamıştır. Bu dönem de kentin Grek mimarisi yerini İslami olarak belirtilen tarza dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemin en önemli eserlerinden biri kiliseden camiye çevrilen Ulu Cami, yine Meryem Ana Kilisesinden camiye dönüştürülen Halilurrahman Camii ve Hacı Yadigar Camisidir (Şekil 5.21) (Demirkent, 2001; Ebu'l Fidâ, 1908; Güler, 2002; İbnü'l-Esir, 1991; Şahinalp, 2005)

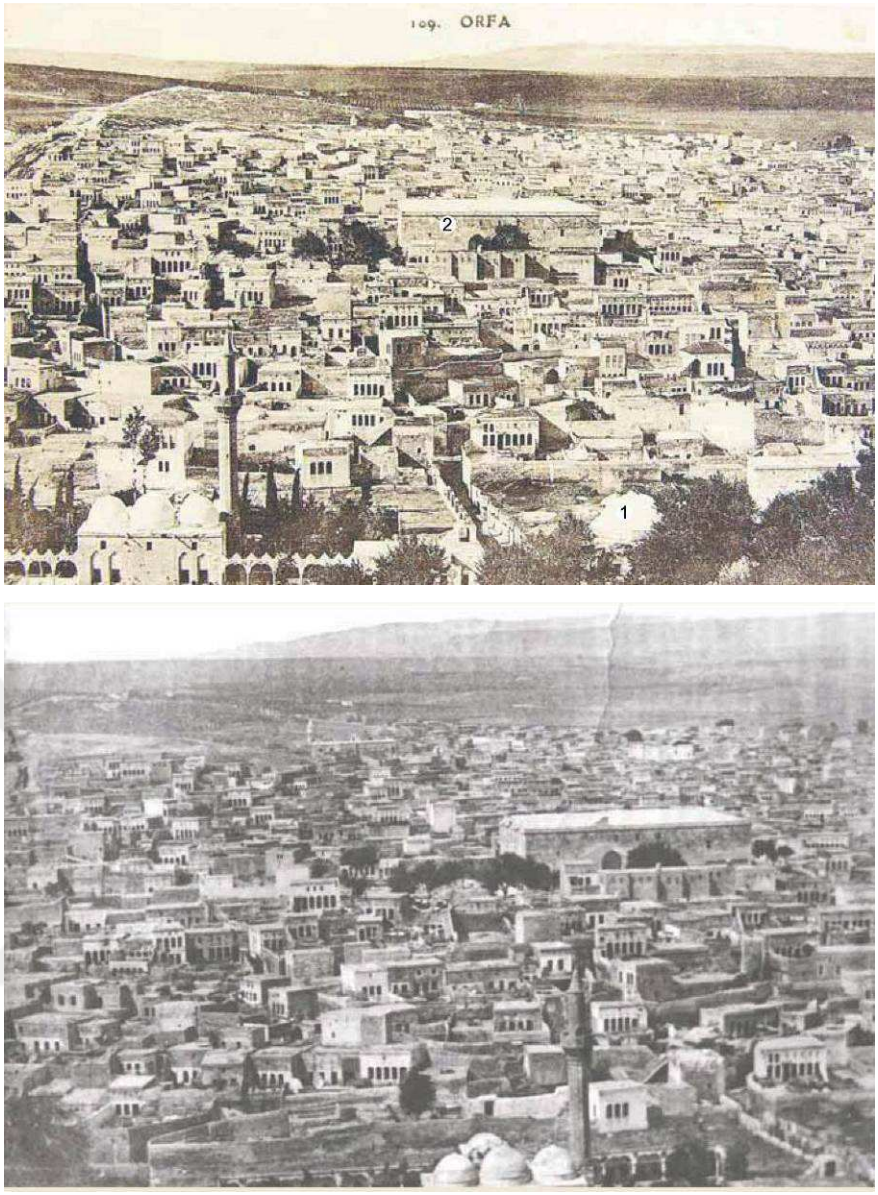
Şekil 5.21 Sağda Urfa Ulu Camii (Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, n.d.), solda Halilurrahman Camii-20. yüzyıl başları (Kürkçüoğlu, 2011)

5.3.10. Osmanlı Dönemi

Osmanlı devletinin Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'a düzenlenen seferi sonucunda Urfa'nın alınmasıyla kent artık Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğine geçmiştir. Şehir daha önceki İslami/Arap döneminde kullanılan Ruha adıyla anılmaya

başlanmıştır. Dönemin Ruha kentinin Osmanlı egemenliğine geçmesiyle beraber bölge kontrol altına alınırken, şehir oluşturulan Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır. Ruha da Diyarbakır eyaletinin bir sancağı durumuna gelmiştir (Şahin, 2001). Osmanlı egemenliğinde kaldığı 406 yıllık süreçte Ruha farklı eyaletlere bağlanmıştır. 1587 yılına kadar Diyarbakır eyaletine bağlı olan Ruha bu tarihten sonra Rakka eyaletine bağlanmıştır. Rakka eyalet yöneticilerinin Ruha'yı konaklama merkezi olarak kullanması Ruha'nın eyalet içerisindeki önemini arttırmıştır (Güler, 2002; İlhan, 2001). Urfa daha sonra Rakka ile beraber Halep eyaletine bağlanmıştır. Osmanlı kayıtlarına göre kentin 1518 yılındaki nüfusu ortalama hane halkı sayısı göz önünde bulundurularak 5527 kişi olarak tahmin edilmektedir (Şahin, 2001; Turan, 1993). Nüfusun yüzde 72'sinin Müslümanlarda, yüzde 28'inin ise diğer inançtan olan insanlardan oluştuğu tahmin edilmektedir. 1525 yılındaki nüfusun ise 7946 olduğu belirtilmektedir. Kentin 1566 yılındaki nüfusu 13876 kişidir. Kentte inşa edilen imaretler ve dini tesisler (cami, mescid, tekke, türbe, zaviye), medrese, han, hamam, hastane, çarşı, fırın ve su yapıları gibi tesislerin kurulması şehirlere olan akını arttırmıştır (Halaçoğlu, 1998). 19. yüzyıl başlarında kentin nüfusu yaklaşık olarak 50.000 civarındadır. Bunun yarısı Müslüman diğer kısmı ise Hristiyan ve Yahudi'dir (Buckingham, 1827). 19. yüzyıl sonlarında 50.000 üzerinde olan kentin nüfusu Kürt, Arap, Ermeni, Rum, Süryani ve Yahudilerden oluşmaktaydı (Cuinet, 1981).

Urfa 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinden egemenliğinin bitmesine kadar ki süreçte surların içerisinde kaldı. Osmanlıların eline geçtiğinde kısıtlı sayıda camii, dört hamam, iki kervansaray, bir bedesten ve dört darphane bulunmaktaydı. Diğer İslam kentleri gibi burada da kent mahallelere bölünmüştü (Çadırcı, 1996; Göyünç, 1975; Şahinalp, 2005). Mahallelerin oluşumun ve dağılımında din, etnisite ve kabilecilik gibi olgular belirleyici olmuştur. Müslüman mahallelerinin merkezinde genellikle cami, tekke, medrese, imarethane ve ticari kullanımlar yer almaktaydı (Aru, 1998). 16. yüzyıl başlarında kentte toplam 6 adet mahalle bulunmaktaydı. 1644 yılında kentin surlarının kesme taşlardan inşa edildiği ve bir takım burçların olduğu, surların içerisinde kötü nitelikte yapıların olduğu, evlerin alansal olarak küçük olduğu ve kentin içerisinde birçok boş alanın olduğu bilinmektedir. (Tavernier, 1713).

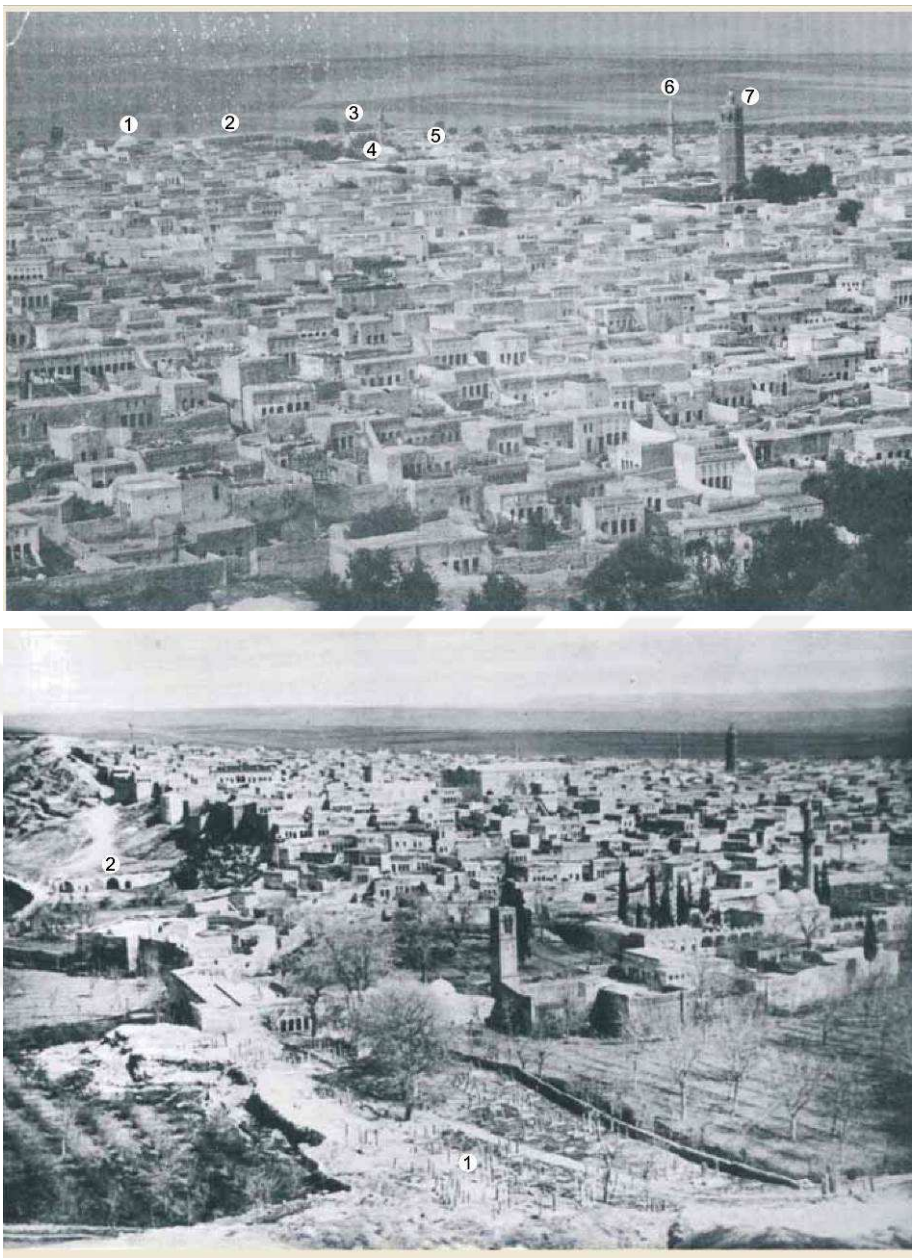

Şekil 5.22 Urfa'nın 1900'1ü yılların başlarında kaleden görünümü (Kürkçüoğlu, 2011)

Fotoğrafın sol kesimindeki mahalle Ermeni mahallesidir. Fotoğraf 1906-1907 yıllarında Anadolu, İran ve Mezopotamya'yı gezen ve izlenimlerini iki ciltlik 'Meine Vorderasienexpedttion 1906 und 1907, Bd. Leipzig,1911' adlı eserinde yayınlayan Alman araştırmacı Hugo Grothe tarafından çekilmiştir. (Şanlıurfa 1850- 1950, Şanlıurfa, 2008, s.47). Aynı fotoğraf, Ortanda Carta Calumeno Koleksiyonu'ndaki kartpostalların yer aldığı ve Osman Köker tarafından hazırlanan '100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler, İstanbul, 2008' adlı kitapta 'Urfa'da Ermeni mahallesinin kaleden görünümü. Ortadaki büyük bina Surp Asvadzadzin Kilisesi'dir. 140x88. Thevenet, Halep, 109.' notuyla yayınlanmıştır. Balıklıgöl'den kuzeye doğru çıkan ve 1924 yılında Urfa Valisi Fuat Bey tarafından açıldığı için 'Vali Fuat Bey Caddesi' adını alan caddenin yerinde çok sayıda tarihi evin bulunduğu anlaşılıyor.

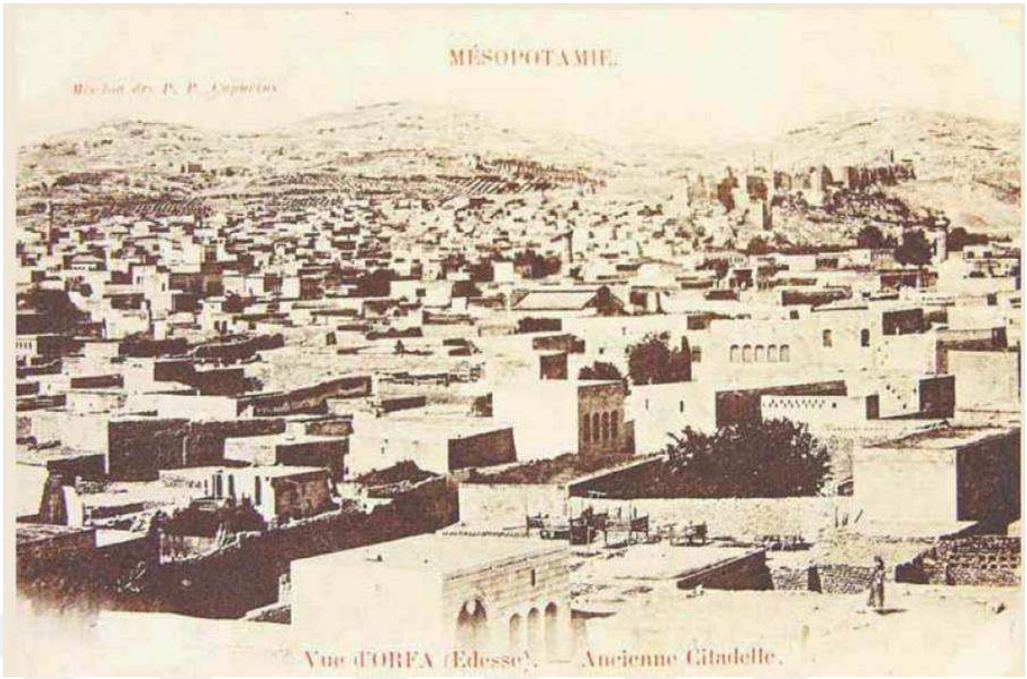
Yukarıdaki fotoğrafta 1: Halil-ür Rahman Hamamı kubbesi. Balıklıgöl yakınındaki bu günkü amfitiyatro'nun yerinde bulunan bu Osmanlı hamamı 1940'lı yıllarda yıktırılmıştır.

Yukarıdaki fotoğrafta 2: 'Surp Astvadzadzin Katedrali' (Azize Meryem Ana Katedrali)-Ermeni Apostolik Kilisesi'nin önünde görülen ve günümüzde mevcut olmayan yapının mahiyeti bilinmemektedir (Kürkçüoğlu, 2011).

Şekil 5.23 1900'lü yıllarda Urfa'nın farklı açılardan görünüşü (Kürkçüoğlu, 2011)

Yukarıdaki fotoğraf: 1. Ayaklı Hamam. Bugünkü Emek Sineması karşısında idi.
2. Osmanlı Hükümet Konağı 'Eski Saray'. Bugünkü Harran Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezi'nin yerinde idi.
3. Sultan Abdülhamit tarafından 1880'1i yıllarda yaptırılmış olan Hapishane. 1980'1i yıllarda yıkılarak yerine bu günkü Kızılay iş Merkezi yapılmıştır; 4. Yusuf Paşa Camii; 5. Vezir Hamamı; 6. Nimetullah Camii (Ağ Cami); 7. Ulu Cami minaresi. Ulu cami çevresinin ağaçlık olduğu görülüyor.
Aşağıdaki fotoğraf: Kaleden Urla'nın batı surlarına bakış. 1839 yılında Urla'ya gelen Katolik Kapusen rahiplerinin sonraki yıllarda çektiği bu fotograf Urla'da Ali Kayısı kitaplığındaki 'ALBUM, de la Mission de Mesopotamie et d'Armenia confiee aux freres-mineurs capucins de la Provinee de Lyon' - Lyon kentindeki Kapusen rahip din kardeşleri ile Mezopotamya ve Errnenistan'daki Misyon Albümü'nden alınmıştır.
1. Halilürrahman Camii batısında yer alan ve halk arasında 'ltiyen-it yeyen' mezarlığı olarak anılan kimsesizlerin gömüldüğü mezarlık.
2. Evliya Çelebi'nin 500-600 at aldığını belirttiği 'mağara hanlar' dan biridir. Halk arasında işleticisinin adına izafeten 'Sekketel'in Hanı' olarak tanınan, yakın zamana kadar hayvan besicileri tarafından kullanılan bu han gecekondular altında kalmıştır. Evliya Çelebi ayrıca buradaki mağaralardan birinin Davut Peygamberin mabedi olduğunu anlatır (Kürkçüoğlu, 2011).

Şekil 5.24 1921 yılında Urfa'nın görünüşü (Kürkçüoğlu, 2011)
Yukarıdaki fotoğraf: Fotografın arkasında Osmanlıca 'Urfa'nın şimal-i garbi cihetinden ve Telfındır tepesinden görünüş. Kapusen Rahiplerinin hazırladığı bir kartpostalda Urfa'nın Genel Görünümü yazmaktadır. Fotoğrafın Kapusen Rahipler tarafından çekildiği anlaşılmaktadır. (Osman Köker., 100 Yıl önce Türkiye'de Ermeniler, İstanbul, 2008). Saint Francois tarikatına mensup Franciscain rahiplerinden Katolik olan Kapusenler (Cappuccuni) 1839 yıllarında misyonerlik amacıyla Urfa'ya gelmişlerdir. Katır sırtında, bazen yalınayak dolaşan, sakal bırakan, yoksul ve kırsal kesimlerde misyonerlik çalışmalarını yürüten Kapusenler adlarını, giydikleri sivri uçlu ve İtalyanca 'Capuccino' denilen bir kukuletadan almışlardır (Kürkçüoğlu, 2011)
Aşağıdaki fotoğraf: Yukarıdaki fotoğrafın bakış açısından şehrin kuzeye doğru devamının görünümü. (E, Kırsten., 'Edessa. Ein römische Grezenstadt des 4. bis 6. Jahrhunderts im Orient', Jahrbuch für Antika und Chrlstentum, 6, 1963, 144-162). E.Kirsten'in makalesinde kullandığı bu fotoğrafın da yukarıdaki fotoğrafı çeken Kapusen Rahipleri tarafından çekildiği anlaşılmaktadır. (Osman Köker., 100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler, İstanbul, 2008).

17. yüzyılda Urfa kalesinde 21 adet ordu görevlilerinin barındığı ev olduğu, bunlarla beraber cami, tahıl ambarı, cephane ve sarnıçlar olduğu bilinmektedir (Evliya Çelebi, 1982). 18. yüzyılda kale içerisindeki evler tahrip olmuştur. Buckingham' a (1827) göre 19 yüzyılda surlar içerisinde az miktarda açık alan bulunmaktaydı. Bu açık

alanlar, park niteliğindeki yeşil alanlar, yol kenarları, avlular, kahvehane önleri ve diğer rekreatif denilebilecek dinlenme alanlarıydı. Bu dönemde kentteki yapılar taştan yapılmıştı. Kentin sokakları dar ve taş döşeliydi. Evlerin kapıları doğrudan sokağa açılıyordu ve küçüktü. İkamet edilen evler haremlik ve selamlık olarak iki ayrı bölümden oluşmaktaydı.

Badger'e (1987) göre 1840 yıllarında kentin yine surlarla çevrili olduğunu ve surlar içinde Bey Kapısı, Samsat Kapısı, Harran Kapısı, Yeni Kapı ve Saray Kapısı olmak üzere 5 şehir kapısının olduğunu, kuzeyde bulunan Samsat Kapısı, Saray Kapısı ve Yeni Kapı'dan ulaşıma imkân veren ve Karakoyun Deresi üzerinde yer alan üç köprü bulunduğunu ifade etmektedir. Şehrin etrafında güney ve güneydoğu yönünde, şehir surlarından itibaren yaklaşık 16 km kadar uzanan bahçeler bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Bey Kapısı çıkışında Karakoyun Deresi üzerinden çevredeki bahçelere ulaşma imkânı veren bir köprü daha bulunmaktadır. Şehirde bulunan bazı cami, kilise, kilise okulları, türbeler ve şehrin güneyinde bulunan tepelerde bulunan bazı mağaralar hakkında bilgiler vermektedir (Şahinalp, 2005).

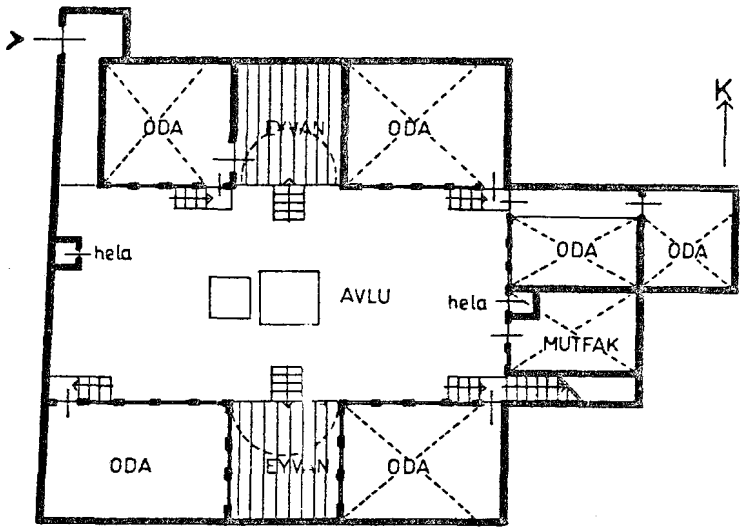

Şekil 5.25 Kentin güneyinde bulunan Harran Kapı (Fotoğraf yazar tarafından – 28 Kasım 2022)

Şekil 5.26 Urfa'daki avlulu evler (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ruha kenti tipik bir İslam kenti özelliğine bürünmüştür. Kent devlet yapısı sosyal eğilimler doğrultusunda biçimlenmiştir. Camiler kentin içerisinde dini yaşantıyı yansıtan en önemli etmen olmuştur. Yine İslami veya Sünni etki, Kiliselerin camiye dönüştürülmesi şeklinde de kendini göstermiştir (Aru, 1998; Can, 1995). İklim ve sosyal yapı doğrultusunda evler avluludur. Mahremiyet nedeniyle bu evlerde sokağa açılan iç içe geçmiş biri büyük biri küçük olmak üzere iki kapı kullanılmıştır. Birinin küçük olmasını nedeni ise kapı açık iken dışarıdan görünmemesini sağlamaktı. Evlerin avlulu olmasının nedenlerinden biri de hane halkı büyüklüğüdür. Evlerde genellikle üç kuşak beraber yaşadığından büyük evlere ihtiyaç duyulmuştur. Evlerin yapımında kullanılan malzeme kalker formasyonundan oluşmuş ve nahit olarak adlandırılan kesme taşlardır.

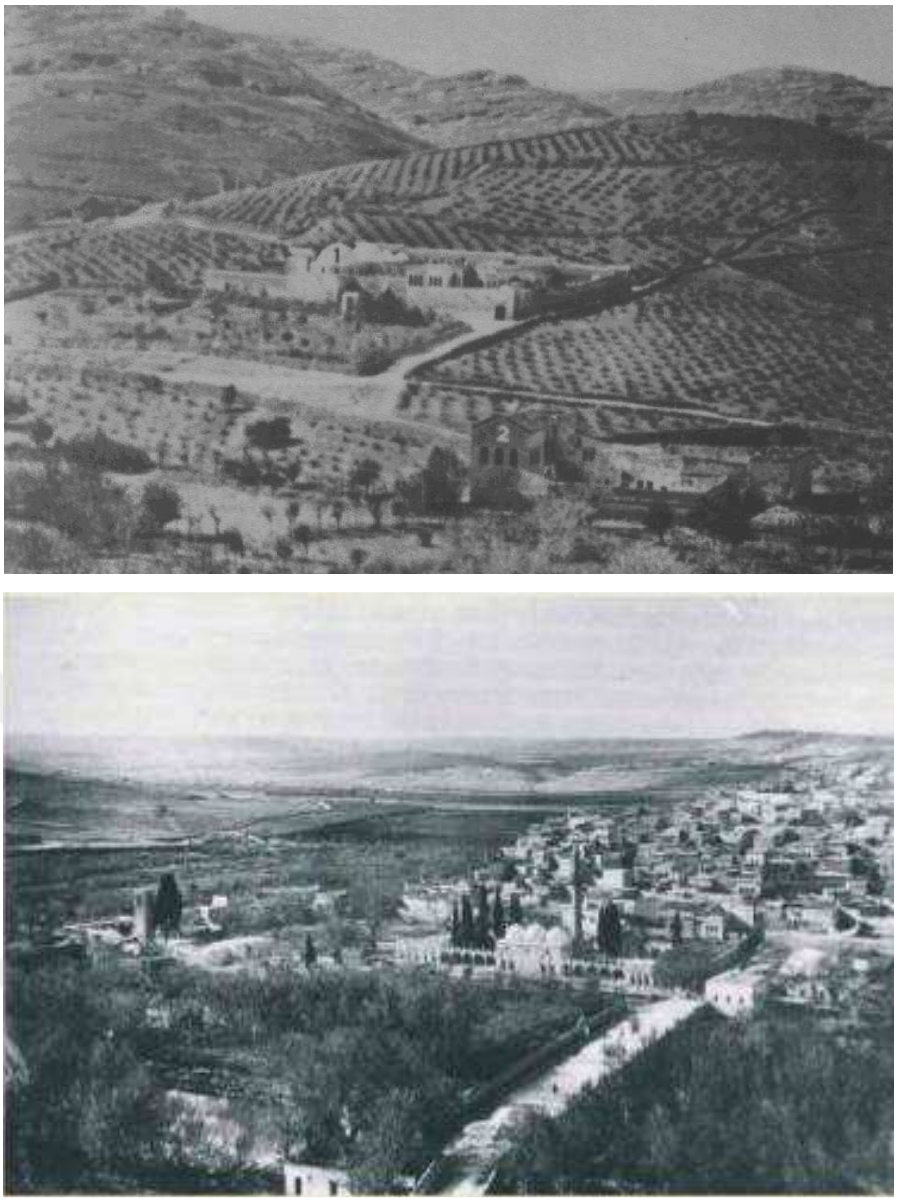
Şekil 5.27 Avlulu ev tipini gösteren zemin kat planı (Akkoyunlu, 1998)

Kentin sokak yapısı ise çoğunlukla organik olarak ifade edilebilecek düzensiz bir yapıdan oluşmaktadır. Sokaklar genellikle dar ve çıkmaz sokak niteliğindedir. Sokakların diğer bir özelliği ise kab veya kabaltı adı verilen geçitlerdir. Çıkmaz sokağın bitimindeki evler sokağın diğer tarafıyla iletişim kurmak için evlerini kabaltı adı verilen geçitlerin üzerine inşa etmişlerdir (Can, 1995; Şahinalp, 2005).

20. yüzyıl başlarında daha önce de belirtildiği gibi Urfa surlarla çevrilmiş alanla sınırlı bulunmaktaydı. Ayrıca surların hemen dışında bir takım resmi ve resmi olmayan kamusal hizmet sunan bir takım yapılar söz konusuydu. 20 yüzyıl başlarında kentin kuzeybatısında 2004 yılına kadar kullanılan devlet hastanesi (1903 yılında Millet Hastanesi olarak inşa edilmiştir), diğeri ise İsviçre Hastanesi'dir. Bu yapıların etrafında herhangi bir konut alanı olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Kuzeyde sur dışında kalan ve Topçu Meydanı olarak bilinen meydanda Urfa Valiliği ve onun hemen güneyinde yer alan Şehbenderiye Camii ve Topçu han yer almaktaydı. Şu anki Urfa Belediyesi başkanlık makamı yapısının batısındaki Damat Süleyman Paşa Camii kuzeyde yer alan diğer bir yapıydı. Kentin kuzeybatı, batı doğu ve güneydoğusunda bahçeler, bostanlar bulunmaktaydı.

Şekil 5.28 Ateşbeg Kabaltısı (Fotoğraf yazar tarafından - 15 Temmuz 2022)

Şekil 5.29 19. yüzyılda Halepli Bahçe görünümü (Kürkçüoğlu, 1990, 2011)
Yukarıdaki fotoğraf: Halepli Bahçe ve çevresindeki bağ-bahçe alanları. 1-Hıdır İlyas Kilisesi, 2-Sakıb Efendi Köşkü, 19. yüzyıl sonu, Doğu-Batı) (Kürkçüoğlu, 1990)
Aşağıdaki fotoğraf: 1840'lı yıllarda kaleden Rıdvaniye Camii ve Halepli Bahçesi'ne bakış. (ALBUM, de la Mission de Mesopotamie et d'Armenia confiee aux treres-mineurs capucins de la Provinee de Lyon - Lyon kentindeki Kapusen rahip din kardeşleri ile Mezopotamya ve Ermenistan'daki MisyonAlbümü'nden-Ali Kayısı kitaplığı). (Kürkçüoğlu, 2011)

5.3.11. Cumhuriyet dönemi

1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Osmanlı devletinin varlığı da son bulmuştur. Osmanlının sahip olduğu birçok yer elden çıkmış ve işgale uğramıştır. Anadolunun birçok yerinde olduğu gibi Urfa da payına düşeni almıştır. 1919 yılında önce İngiliz ve sonrasında kısa bir süreyle Fransız egemenliğinde kalan Urfa 11 Nisan 1920 tarihinde öz savunma güçleri ile özgür hale gelmiştir. 1923 yılında Cumhuriyetin resmen ilan edilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili haline gelmiştir.

1923 yılından başlayarak bugüne kadar devam eden süreçte kentin ekonomik anlamda gelişmesi Urfa için parlak bir dönem olmuştur. Bu bölümde önceki bölümlerde olduğu gibi tezin ana fikrine dayalı olarak kentin fiziksel yapısının değişmesine ve gelişmesine dair bilgi ve verilere odaklanılmıştır.

1923 yılı Anadolu'nun diğer kentleri gibi Urfa da tahribatlara uğramış bir şekilde savaştan çıkmıştır. Daha önce Sancak statüsünde olan Urfa 1924 Anayasası ile vilayet merkezi haline gelmiştir. 1923-1940 yılları arasında Urfa nüfusunda çok büyük değişikliklerin olmadığı görülmektedir (Özgür, 1998). Urfa kenti 1940 yılına kadar hala şehir surları ile çevrili durumdadır. Suriçi ve Sur dışını birbirine bağlayan altı adet kapı bulunmaktadır. Bunlar Harran Kapı, Bey Kapı, Saray Kapı Yeni Kapı, Samsat Kapı ve Sakıb Kapıdır (Urfa Hakkında Salname, 1927). Urfa'nın 1923-1940 yılları arasında bir gelişme göstermediği söylenebilir. Osmanlı dönemindeki halini hemen hemen koruyan kent şehir surları içerisinde yayılmış bir haldeydi. Kentin kuzeybatısı, kuzey ve kuzeydoğusunun bir eşik gibi saran Karakoyun deresi çok az olsa da aşılmıştır. Bu dönemde kentin gelişme eğilimi kuzey yönündedir. Günümüzde Sarayönü Caddesi ve Atatürk Bulvarı ekseninde gelişme göstermiş ve Topçu Meydanı olarak bilinen yere kadar ulaşmıştır. Kuzeybatıda Eski Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesine kadar yayılmıştır. Kent 1940 yıllarında batıda sur dışına doğru gelişme eğilim göstermiştir. Batıda Tılfındır tepesinin dik bir yapıya sahip oluşu kentin bu yöne olası gelişimini önlemiştir. Bu dönemde güney istikametinde meydana gelen gelişme kentten kopuk bir şekilde olmuştur. Kent doğuda Bey Kapısı, güneyde Harran Kapısının ayakta kaldığı surlar ile sınırlıydı. Kentin doğusunda bulunan bahçelik alanlar kentin bu yönde büyümesini önlemiştir. Kentin bu dönemdeki yayılış alanı yaklaşık olarak 155 hektardır (Şahinalp, 2005). Bu dönemdeki konut alanları kentin merkezinde yer alan çarşılar bölgesinin etrafında şekillenmişti. Konut yapımında kullanılan malzeme daha önce de ifade edilen kalker formasyonudur. İklimsel ve kültürel koşullara dayalı olarak kentteki yapıların büyük bir kısmı düz damlara sahip iken çok az bir kısmında çatı söz konusudur (Arif, 1925,). Kentin sokak yapısı ve evlerin avlulu yapısı daha önceki dönemlerde olduğu gibi niteliğini korumuştur (Gabriel, 1940).

1941-1962 yılları arasında da kentin mekânsal gelişiminde önemli değişiklikler olmamıştır. Bu yıllar arasında Urfa'nın nüfusu yaklaşık yüzde 20 artış göstererek 36.000 kişi olmuştur. Bu da kentin mekânsal büyümesine neden olmuştur. Bu yıllar arasında kent Karakoyun Deresinin kuzeyine doğru büyümeye devam etmiştir. O

dönemde henüz açılmamış olan İpek Yolu ve Karakoyun Deresi arasında kalan bölgede kentin gelişme gösterdiği görülmektedir (Tuncel, 2001; Şahinalp, 2005). Günümüzdeki Atatürk Bulvarında Bahçelievler, Cengiz Topel ve Atatürk Mahallesi gibi yeni yerleşimler ortaya çıkmıştır. Kuzey yönüne ek olarak kent kuzeydoğu yönüne de büyümeye başlamıştır. Bu yıllarda bugünkü Şanlıurfa Anadolu Lisesi ve son zamanlarda yıkılan Merkez İlköğretim Okulu'nun hemen güneyinde beliren bir yeşim bölgesi de söz konudur. Günümüzde Urfa-Mardin yolunun kuzeyinde yer alan Yenişehir mahallesinin nüvesini oluşturan sosyal konutların temeli bu yıllardaki belediye tarafından atılmıştır. Bu sosyal konutların bir kısmı son yıllarda özelleştirilerek özel sektöre teslim edilmiş ve yerine yeni bloklar yükselmiştir. Bu yıllarda kentin güney kesimlerinde de yeni yerleşimler ortaya çıkmıştır. 1940 yılında kentin güneyinde yer alan Harran Kapı mezarlığının batısı ve doğusunda yeni konutlar oluşmuş ve bugünkü Eyyubiye mahallesinin temelleri atılmıştır. Yine Urfa-Akçakale yolu önemli bir çekim aracı olmuş ve bu yol çevresine doğru kent büyümüştür. Bu yerleşmeler haricinde kentin uzak alanlarında irili ufaklı gecekondu bölgeleri de meydana gelmeye başlamıştır. Kentin kuzeyinde biçimlenen konut yapıları güneyde biçimlenen konut yapılarından daha yüksek katlı olarak inşa edilmiştir. Kentin güneyinde yer alan yapılar çoğunlukla tek katlı ve avlulu olmuştur. Bu yıllarda kent içindeki arazi kullanımlarında da ekonomik gelişime dayalı olarak değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde kentin yerleşik alanı yaklaşık olarak 315 hektardır (Şahinalp, 2005).

Şekil 5.30 1960'lı yılların başında kentin kuzeydoğusuna bakış (Kürkçüoğlu, 2011)

1963-1974 yılları arasında kentin nüfusu 73.498 olmuştur. Nüfusun büyümeye başlamış olması nedeniyle kentin mekânsal büyümesinde de gelişmeler ortaya çıkmıştır. Tarımsal alanda makineleşme ve buna dayalı olarak kente gelen işgücü fazlası kent üzerinde baskı kurmuştur. Niteliksiz göç beraberinde bir takım sorunlar da getirmiştir. Bu yıllarda Urfa kalkınmada öncelikli kentler arasına alınmış ve bunun neticesinde sanayi yatırımları başlamıştır. Kentte sanayi tesislerinin kurulması kentin konforlu yaşamı, kırsaldan nüfus çekmiş ve yine fiziki yapısında büyümeye neden olmuştur. Bu yıllarda inşa edilen konutların önemli bir bölümü gecekondulardan oluşmakta ve bunlar tek katlı, küçük ve dar avludan oluşmaktaydı.

Kent bu dönemde yaklaşık olarak iki kat büyümüştür. Kent, 1974 yılı itibariyle yaklaşık 625 hektar büyüklüğüne ulaşmıştır. Kentin bu yıllardaki büyüme yönü kuzey ve güneye doğru olmuştur. İpekyol'un bu yıllara açılmış olması kentin kuzeyde yoğunlaşmasının yolunu açmıştır. Bu bölgelerde 8 kata varan yüksek katlı yapılar inşa edilmiştir. Yine bugünkü Yenişehir Mahallesinde o yıllarda iki katlı ve bahçeli evler inşa edilmiştir. Kentin güneyinde olan gelişim Eyyubiye, Şıhmaksut, Hacı Bayram, Onikiler ve Muradiye mahallelerinin bulunduğu alanda gerçekleşmiştir. Eyüp Peygamber Caddesi boyunca güneye doğru bir gelişme olmuştur. Bu mahallelerin yerleştiği alanlar öncesinde mera ve tarım alanlarından oluşmaktaydı.

1975-1988 yılları arasında kent büyük bir nüfus gelişimine maruz kalmıştır. 1985 yılı itibariyle kentin nüfusu yaklaşık 195.000 kişi olmuştur. 1984 yılına kadar kentin 'Urfa' olan adı bir ödüllendirme sonucu 'Şanlıurfa' olarak değişmiştir (Her Yönüyle Şanlıurfa İl Yıllığı, 1988). Hızlı nüfus artışının getirdiği konut ihtiyacı mekânsal büyümeyi tetiklemiştir. 1987 yılında kentin yerleşik alanın 1540 hektardır. 1974 yılına kıyasla kent yaklaşık yüzde 150'lik bir mekânsal büyüme göstermiştir (Yonca, 1993). Bu dönemde kısmen imar planlarına bağlı olarak kentin gelişme yönü kuzey olmuştur. Kentin kuzeyinde Urfa-Diyarbakır yolunun doğusu ve Urfa-Mardin yolunun kuzeyi ve kısmen güneyinde önemli derecede mekânsal yayılış gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı olan İlahiyat Fakültesi, Dicle Üniversitesi'ne bağlı olan Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü, Kız Öğretmen Okulu şeklindeki kurumlar da kentin kuzeye doğru yayılmasında önemli etmenler olmuştur. Bununla beraber kentin doğu ve batı kısımlarında da daha az düşük düzeyde bir büyüme meydana gelmiştir. Bu dönemde yerleşime açılan önemli bir alan Sancaktar Mahallesidir. Kentin bu kısmında Tekel Suma Fabrikası da kentin gelişmesinde etkili olmuştur. Kentin batı tarafı tepelik alanlardan oluşmakla beraber tek katlı, avlulu ve gecekondu tipinde konutlardan oluşmaktadır. Bu yıllar aralığında yerleşime açılan diğer bir bölge ise Topdağı mahallesidir. Bu yıllarda kentin güneydeki yayılışını Urfa-Akçakale yolu üzerinde gıda sanayi tesislerinin kurulmuş olmasıydı. Türkiye Zirai Donatım Kurumu depolarının güneyde bulunması kentin gelişimindeki diğer bir etkendir. Bunlara ek olarak Eyüp Peygamber kuyusu ve mağarası Dicle Üniversitesine bağlı Ziraat Fakültesinin varlığı güneydeki yayılışa neden olmuştur. Önceki yıllarda ortaya çıkan ve kentin kuzeydoğusunda yer alan Yenişehir Mahallesi'nin etrafında yeni yerleşim alanları ortaya çıkmıştır. Urfa-Mardin karayolunun güneyinde Paşabağı ve İmam bakır mahalleleri biçimlenmiştir. Kentin doğu tarafında, Sırrın bölgesinde kentten kopuk alanlarda ortaya çıkmıştır. Yine Bamyasuyu ve Şair Nabi mahalleleri bu yıllar aralığında biçimlenen yerleşmeler olmuştur. Kentin Urfa- Mardin karayolu boyunca gelişme göstermesi Tarım Alet Makinaları Fabrikası ve Urfa İplik Fabrikasının kurulmuş olmasıdır (Şahinalp, 2005).

1988-2003 yılları arası kentin gelişmesinde en etkili dönemlerden biri olmuştur. Önemli ekonomik yatımların gerçekleştiği ve ilk dönem neoliberal politikaların görülmeye başlandığı veya neoliberal döneme hazırlık aşaması olarak nitelenebilecek bir döneme tekabül etmektedir. Ancak bu dönemin henüz erken dönem olması

nedeniyle neoliberal bir okuma yapılması oldukça güç bir durumdur. Esas okuma 2002-2003 yılı sonrasında kentin önemli arazi kullanımlarında meydana gelen değişimler üzerinden okunabilecektir. Bu yıllar aralığında ekonomik yatımlara dayalı olarak ciddi bir nüfus artışı ve istihdam artışı meydana gelmiştir. GAP'ın bazı projelerinin hayata geçirilmesi, önemli teşvik ve yatırımlardan yararlanılmış olması, sanayi ve eğitim fonksiyonlarını belirgin hale getirirken, kentsel büyüme ve fonksiyonların geniş alanlara yayılmasına neden olmuştur. Kentsel yerleşik alan 2003 yılı itibariyle yaklaşık 3100 hektardır. Kentin yönetim alanlarına bakıldığında bu yapıların daha çok kent merkezinde yer seçtiği görülmektedir. Kentin önemli yönetimsel alanlarının önemli bir kısmı 1960'lı yıllardan sonra gelişen kentsel alanda bulunmaktadır.

Kentin idari-yönetsel yapılarının yoğun olarak bulunduğu yer Atatürk Bulvarı'dır. Burada Valilik, Turizm İl Müdürlüğü, Ticaret İl Müdürlüğü ve Mahalli İdareler Müdürlüğü, Adliye Sarayı, Tekel Müdürlüğü, Tapu Kadastro Müdürlüğü ve İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü bulunmaktaydı. Bununla beraber kentin birçok diğer yönetsel birimler yukarıdaki şekilde gösterilmektedir. Divanyolu Caddesi ve Sarayönü Caddesi bulunduğu diğer caddelerdir. Burada PTT İl Müdürlüğü, Vakıflar Bölge Müdürlüğü yer almaktadır. Cengiz Topel mahallesinde Müze Müdürlüğü yer almaktaydı. Akçakale yolunda Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) (ki TEDAŞ kurumu daha sonra bölgelere göre farklılaşarak yeni isim almış olup bugünkü adı Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş. – DEDAŞ'dır) yer almaktadır. Diyarbakır yolu üzerinde Devlet Su İşleri, Harran Üniversitesi Yenişehir Eski Kampüsü, İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Eski Köy Hizmetleri Müdürlüğü yer almaktadır. Yine Esentepe Mahallesi sınırları içerisinde Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü yer almaktadır. Bu yıllar aralığında kurulan öneli endüstriyel alanlardan biri Evren Küçük Sanayi Sitesi'dir. Kent merkezinin 10 km batısında yer almakta iken bugün kent ile bütünleşmiştir. Kentin merkezinde yer alan Bakırcılar Çarşısı da önemli bir endüstriyel alan olarak durmaktadır. Akçakale yolu ve Mardin yolu üzerinde bir takım fabrika tipi endüstriyel tesisler yer almaktadır. Bununla beraber kentteki üniversite, ortaöğretim ve ilköğretim gibi eğitim alanları, hastane ve sağlık ocakları gibi sağlık alanları, ulaştırma, haberleşme ve depolama fonksiyonları, mezarlıklar kentin diğer önemli kentsel fonksiyonları olup kent içerisinde farklı biçimlerde yer seçmiştir.

2003-2022 ekonomik açıdan Urfa için çok farklı bir dönem olmuştur. Özellikle Neoliberal politikaların temel tezahürü olan özelleştirme politikaları bu dönemde ülke yönetimine gelen iktidar eliyle çok hızlı bir şekilde gerçekleştirildi. Kamuya ait birçok

tesis özel teşebbüslere aktarıldı. Özelleştirme politikaları sonucu kentin arazi kullanım deseninde de önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde Urfa kenti için diğer bir dönüm noktası 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı yeni Büyükşehir Yasası olmuştur (6360 Sayılı Yasa, 2012). Bu yasa daha önceki büyükşehirlerden farklı olarak kenti bütünşehir haline getirmiştir. Bu yasa ile beraber Urfa metropoliten alanı Karaköprü, Haliliye ve Eyubiye kentsel alanlarından oluşmaktadır. 2022 yılı itibariyle bahsedilen üç ilçenin toplam nüfusu yaklaşık bir milyondur. Kentteki nüfus artışı ve yeni ekonomik alaların yaratılması, kırdan kentsel göçün artması kentin mekânsal büyümesini önemli derecede etkilemiştir. Urfa'nın 2022 yılı itibariyle kentsel yerleşik alanı yaklaşık 8000 hektardır. Bu da kentin 2002-2003 yıllarına oranla yaklaşık 3 kat büyüdüğünü göstermektedir. Bu dönemde Cumhuriyet döneminin önceki alt dönemlerinde olduğu gibi kentin ana gelişme yönü kuzey olmuştur. Karaköprü ilçesinin Büyükşehir'in bir parçası olması kuzeydeki mekânsal büyümeyi hızlandırmıştır. Kentin kuzeybatısında TOKİ konutlarının yer seçimi de bu yöndeki mekânsal büyümenin başat nedeni olmuştur.

Şekil 5.31 Kentin kuzeyinde yer alan TOKİ konutları (Fotoğraf yazar tarafında - 23 Şubat 2021)

Doğuda tarım arazileri üzerinde olan baskı bu dönemde artmış ve baskılara dayanamayan kentin doğusunda konut ve konut dışı fonksiyonların gelişimine neden

olmuştur. Kentin batısında yine TOKİ konutlarının yer seçmesi burada bir çekim merkezi oluşturmuştur. Urfa kent merkezi ve bu arasındaki tepelikler ve burada arkeolojik sit alanlarının yer alıyor olması batıdaki yerleşimin kent merkezinden kısmen kopuk olmasına neden olmuştur. Kentin güneyinde yine konut fonksiyonu ile beraber tarımsal faaliyet odaklı tesislerin sayısında önemli bir artış gözükmektedir. Kent merkezine yaklaşık 15 km mesafede 1. Organize sanayisinin tamamlanmasından sonra 2. Organize sanayisi kurulmuştur. Ayrıca 2018 yılı itibariyle de Gıda İhtisas Sanayisi kurulmuş ve yapımı hala devam etmektedir. Sur içi kentinin hemen batısında kentin yeni müzeleri inşa edilmiştir. Yine bu müzelere çok yakın olan eski Otogar alanı Piazza AVM'ye dönüştürülmüş ve Yeni Otogar kentin kuzeyinde Karaköprü çevre yolunun güneyinde bulunan tepelik yamaçta inşa edilmiştir.

Şekil 5.32 Suriçi'nin doğusunda yer alan Piazza AVM (Fotoğraf yazar tarafından – 25 Şubat 2021)

Kent merkezinde Cumhuriyet Caddesi'nin her iki tarafında dağınık halde bulunan Galericiler için batıda yer alan TOKİ konutlarının hemen batı kesiminde Yeni Galericiler Sitesi kurulmuştur. Kentin doğusunda konut alanları ile beraber diğer fonksiyonlara sahip birçok yeni tesis inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi de Urfa Sulama Kanalının hemen yanında yer alan Su Arıtma Tesisleridir. Daha önce Atatürk Bulvarı civarında yer alan Adliye Sarayı Cumhuriyet Caddesinin bulunduğu yere taşınarak daha büyük ölçekli bir şekilde inşa edilmiştir. Yine Valilik, İl Özel İdaresi, Şanlıurfa Ticaret Odası Merkezi, Sosyal Güvenlik Kurumu gibi kurum ve kuruluşlar Adliye Sarayına bitişik bir şekilde konumlanmıştır. Kent merkezinde yer alan eski sanayi sitesi fonksiyon değiştirerek konut ve ticaret alanlarına dönüşmüştür. Yine burada yer alan eski galericiler sitesi de konut alanlarına dönüşmüştür. Kentin

Güneyinde ise yine büyük ölçekli mekânsal büyümeler meydana gelmiştir. Kentten kopuk bir yerleşim olan Konuklu da hızlı bir yapılaşma gerçekleşmiş ve Kent merkezi ile bütünleşmiştir. Daha önce Urfa'nın bir beldesi niteliğinde olan bu yerleşim Büyükşehir Yasası'nın ortaya çıkmasıyla Urfa'nın bir mahallesi haline gelmişti. Yine kentin güneyinde yer alan Eyyubiye Hastane Kompleksi de diğer büyük bir yatırım ve arazi kullanım birimi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Yenişehir mahallesinde yer alan Harran Üniversitesi Kampüsü Urfa kent merkezine 18 km uzağında yer alan Harran Üniversitesi Osman Bey Kampüsünde yer bulmuştur. Bu da kentten kopuk ve doğuda yer alan diğer önemli bir mekânsal büyüme biçimlerini beraberinde getirme potansiyeline sahiptir. Nitekim kentin hemen doğusundaki tarım alanları baskıya dayanamayarak konut alanlarına dönüşmüş ve buradaki konutların önemli bir bölümü Üniversite öğrencilerine hitap edecek şekilde bir veya iki oda şeklinde tasarlanmıştır. Normal şartlarda Urfa hane halkı büyüklüğüne hitap etmeyen bu yapılaşma biçimi, Üniversitenin beraberinde getirmiş olduğu bir yapı biçimidir.

Şekil 5.33 Kentin güneyinde yer alan Eyyubiye hastane kompleksi (Fotoğraf yazar tarafından - 31 Temmuz 2022)

BÖLÜM 6: URFA'NIN ÇEPER KUŞAK GELİŞİMİ

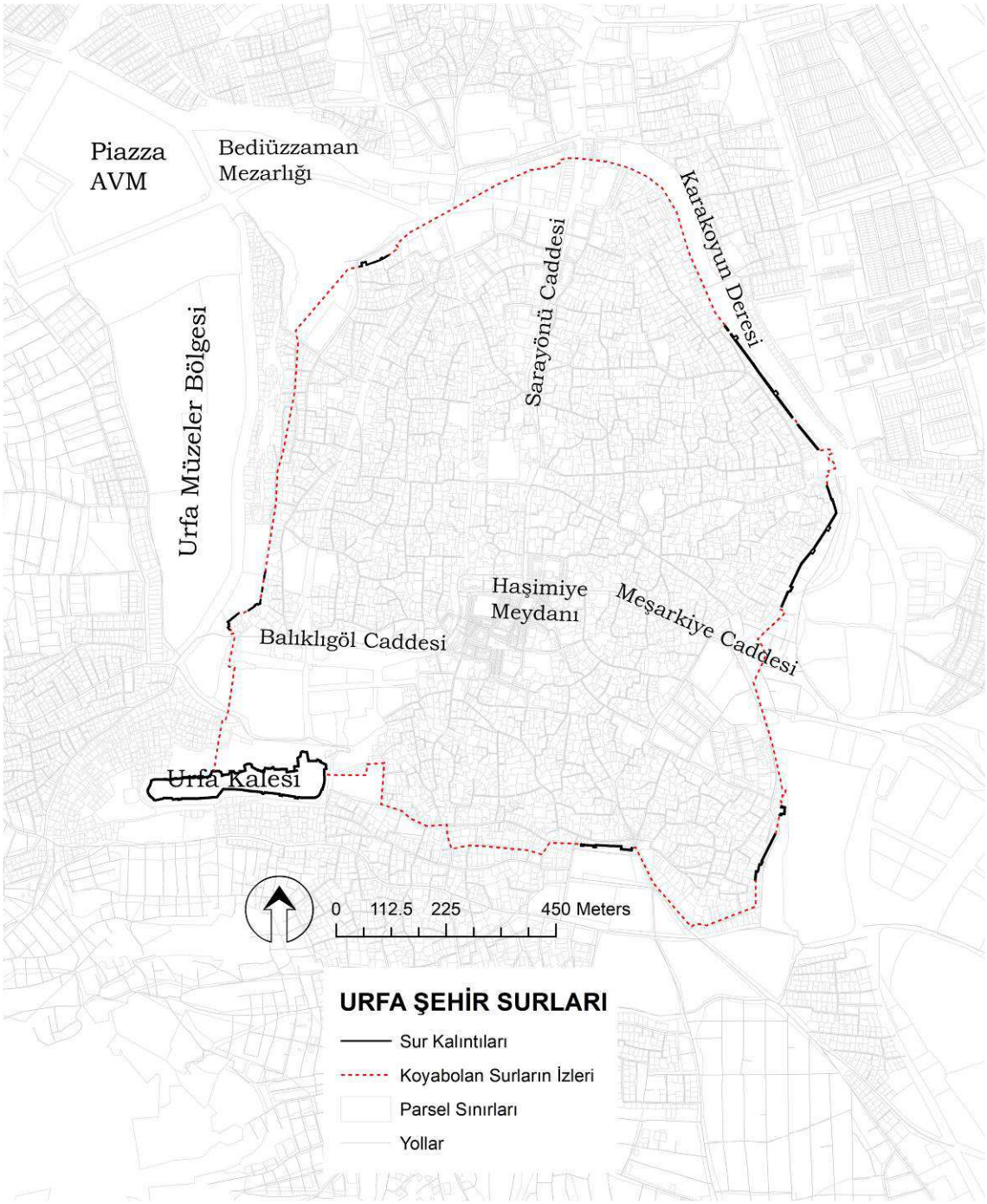
Urfa'da ilk kentsel çekirdeğin oluşmasına ilişkin varsayımlar M.Ö. 302 yılları öncesine dayandırılsa da kent surlarının oluşumu ve kentsel çekirdeğin ortaya çıkması Selevkosların kenti kurmasıyla somut bir hal almıştır. Bu dönemde inşa edilen kent surları cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kentin sabitleyicisi olarak devam etmiştir. 5. bölümde ele alındığı üzere kent ilk dönemlerinde büyük açıklıklara sahip olup sur içerisinde büyümeye devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde kentin sağlamlaşmasının kesin olduğu, kentin daha sonraki yıllarda artık sur dışına doğru büyümesiyle net bir biçimde anlaşılıyor. O nedenle M.Ö. 302'den başlayarak belirli bir süre büyüme aşamasında olan kent Osmanlı egemenliğinin bitmesiyle ve Cumhuriyet döneminin başlamasıyla beraber sağlamlaşma aşamasını tamamlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent bir süre sur içerinde değişim göstermiş olup daha sonra surlarında tahrip edilmesi ve yok olmasıyla yeni bir büyüme evresine girmiştir. Bu büyüme evresinde ilk kurumsal yapılar ortaya çıkmış ve askeri alanlar şekillenmiştir. Bu dönem Urfa'da ikinci bir çeper kuşağın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kuşağın sınırlayan sabitleme hattı kentin doğu–batı doğrultusundaki D-400 karayoludur. Kırdan kente göç, sanayi ve diğer yatırımlar vb. nüfus patlamaları kentin popülasyonunda büyük artışlar meydana getirmiş ve bu nüfusun barınma ihtiyacını gidermek ve gündelik ihtiyaçlara yönelik tesislerin inşası hız kazanmıştır. Bu dönemde meydana gelen ekonomik güçlü titreşimler kentin çeperinde konut alanlarının büyümesini meydana getirmiştir. Bugüne geldiğimizde kentin kuzeybatısı ve kısmen kuzeydoğusu haricinde kenti çevreleyen üçüncü bir çeper kuşak oluşumu meydana gelmiştir. İç çeper kuşak oluşumunda süreklilik arz eden bir sabitleme hattı varken orta ve dış çeper kuşak için bunu söylemek mümkün değildir. Tablo 6.1 kentin kuruluşundan bugüne kadar çeperin oluşmasına katkıda bulunan dönemler, bu dönemlerdeki temel kentsel elemanlar, çeper kuşakların oluşum aşamaları, çeper kuşak türleri ve bu çeper kuşakların kentin farklı alanındaki kullanımları göstermektedir.

Tablo 6.1 Urfa çeper kuşaklarının oluşumundaki dönemler ve aşamalar

Dönem	Süreç	Oluşum aşamaları	Çeper kuşak türleri	Çeper Kuşak kullanımları
M.Ö. 302	İlk kentsel çekirdek, Kent surlarının oluşumu	Sabitleme	İç çeper kuşak	Sur içi ve sur dışı arazi kullanımları
M.Ö. 302 ve 1930 yılları arası	Sur içerisinde büyüme ve değişim	Büyüme ve sağlamlaşma		
1930'lu yıllar ve 2014 yılları arası	Sur dışına yayılma	Sabitleme, büyüme ve sağlamlaşma	Orta çeper kuşak	Yeni dönemde ortaya çıkan çeper kuşak kullanımları
1966 yılları ve günümüz	Geniş alanlara yayılma	Sabitleme ve büyüme aşaması	Dış çeper kuşak	Yakın dönem çeper kuşak kullanımları

6.1. İÇ ÇEPER KUŞAK ALANLARI

Urfa'da ilk sabitleme hattını Selevkoslar döneminde inşa edilen ve daha sonra birçok defa tahribata uğrayan ve onarılan şehir surları oluşturmaktadır (Şekil 6.1). Bu hat Cumhuriyet döneminin ilk dönemlerine kadar varlığını korurken, sonrasında büyük tahribatlara maruz kalıp bugünkü noktasal bazı kalıntıları dışında yok olmuştur. Ancak tarihsel süreç içerisinde uzun bir süre kenti sabitleyen bir hat olma özelliğini yitirmemiştir. Her ne kadar büyük bir kısmı yok olmuşsa da varlık gösterdiği süre içerisinde kentin çeperinde karma arazi kullanımların oluşmasında büyük bir rol üstlenmiştir. Bu hat yani şehir surları Urfa'nın ilk çeper kuşağının oluşmasını sağlamıştır.

Şekil 6.1 Urfa Şehir surları (kalıntılar ve kaybolan izler – tarihi haritalar yardımıyla tespit edilmiştir)

6.1.1 İç Çeper Kuşak Analizine Yönelik Materyal: Tarihi haritalar, fotoğraflar ve anlatımlar

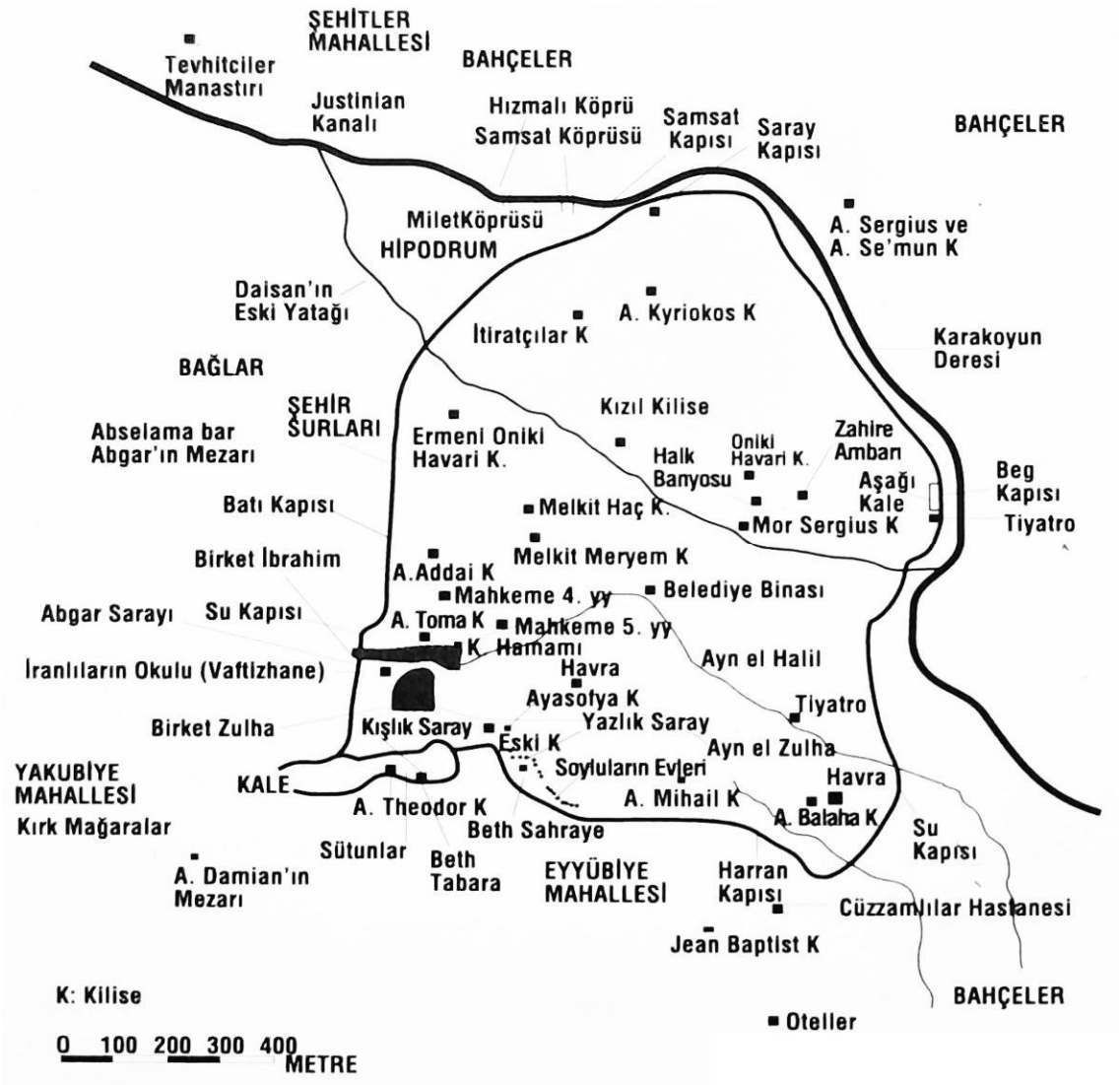
Urfa'nın çeper iç çeper kuşaklarının analizi çeper kuşak teorisinde de belirtildiği üzere kentin çok yavaş geliştiği veya durağan bir süreç yaşadığı cumhuriyetin ilk yıllarına kadarki biçimlenmeye dayanmaktadır. Urfa'nın iç çeper kuşağı, şehir surlarının etrafında tarihsel süreçte biçimlenen ve konut ve ticaret kullanımları haricindeki arazi kullanım biçimlerinden oluşmaktadır. Bu kuşakların belirlenmesinde Urfa'ya ilişkin

farklı dönemlerde farklı kâşif, haritacı, coğrafyacıların çizdikleri haritalar, gezginlerin anlatımları ve tarihi fotoğraflar kullanılmıştır. Tarihi haritalara ilişkin bilgiler Tablo 6.2 de gösterilmektedir. Burada Haritaların kim tarafından çizildiği veya haritaya verilen isim, haritanın çizildiği yıl ve bu haritaların içerdiği kentsel elemanlar ele alınmıştır. Tablo 6.3 ise yine iç çeper analizinde kullanılan fotoğrafları ele almaktadır.

Tablo 6.2 İç çeper kuşak analizinde kullanılan tarihi haritalar

Harita	**Yıl**	**Haritanın içerdiği kentsel elemanlar**
Roma Bizans Haçlı tasvirleri haritası	Roma Bizans dönemi	Şehir surları, bazı yapı noktaları kullanım biçimleri
Mar Yeşua	507	Şehir surları, bazı arazi kullanım biçimleri, bazı yapı noktaları, topoğrafya
Carsten Niebuhr	1766	Yollar, yapı adaları, şehir surları, bahçeler
Helmuth von Moltke	1839	Şehir surları, bazı arazi kullanım biçimleri, topoğrafya
Élisée Reclus	1885	Şehir Surları, yollar, Yapı adaları, topoğrafya
Hans -Lukas Kieser	1900 başları	Şehir surları, yollar, bazı arazi kullanımları, topoğrafya, bazı özel yapılar
Houshamadyan	1900 başları	Yollar, yapı adaları, şehir surları, bazı yapılar, bazı arazi kullanımları

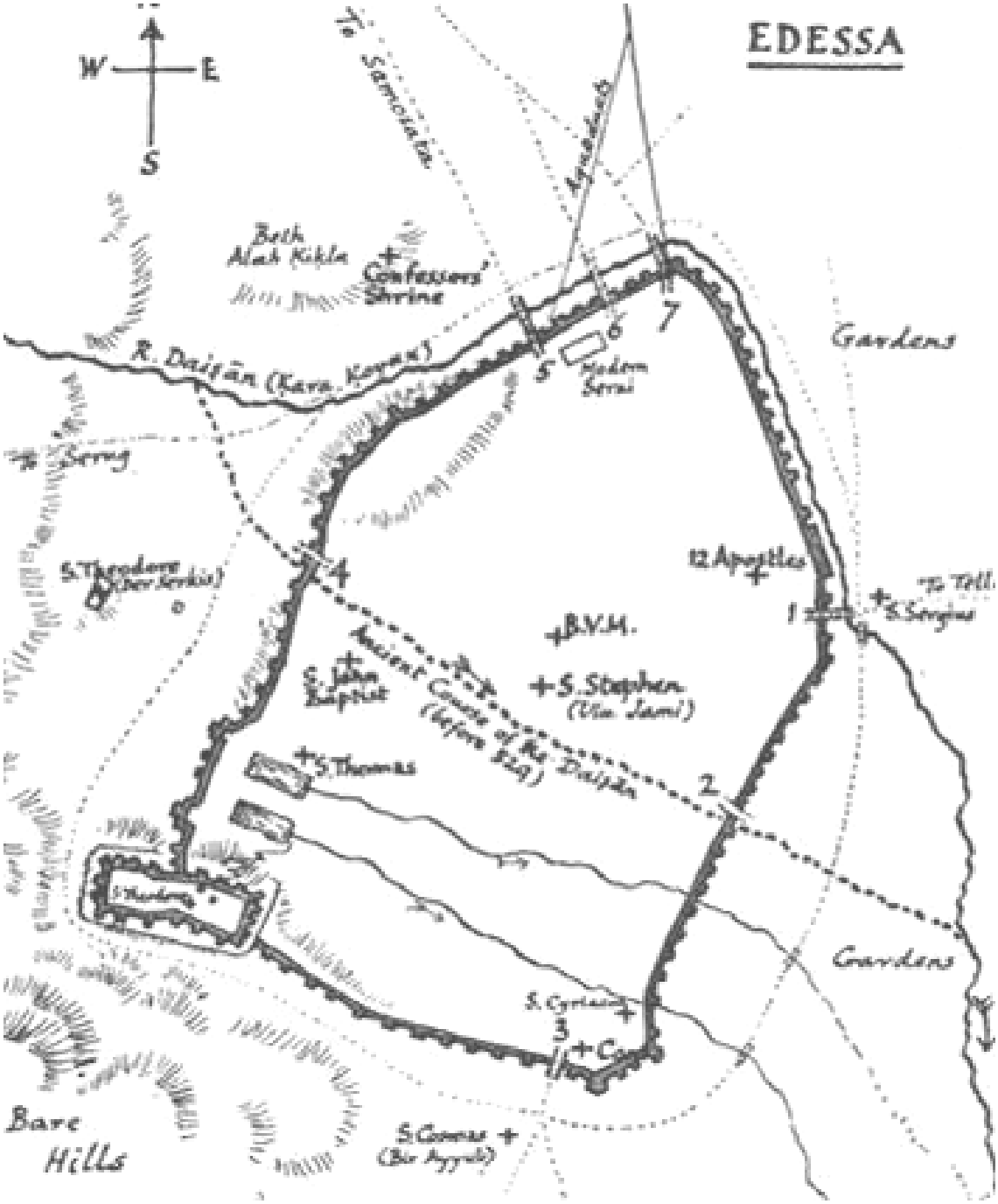
Şekil 6.2 de gösterilen harita Roma-Bizans dönemine ilişkin şehir planı niteliğindedir. Bu planda şehir surları elbette ki varlığını sürdürmektedir. Kentin içerisinde ve hemen çeperinde birçok kamusal kullanım bulunmaktadır. Suriçine bakıldığında daha önce belirtilen kışlık ve yazlık saraylar, hamam, mahkeme yapıları, belediye binası, zahire ambarı, kızıl kilise, Ermeni Oniki Havari Okulu, şeklinde birçok yapı ve kullanım biçimi bulunmaktadır. Kentin kuzey kısmında Samsat Kapısı ve Saray Kapısı, bu kapıların hemen batısında Hızmalı Köprü ve Samsat Köprüsü, doğusunda ise bahçeler bulunmaktadır. Kentin hemen kuzeybatısında Hipodrom, manastır ve bahçeler yer almaktadır. Kentin batısında Abgar Sarayı (Osrhoene kralının sarayı) vaftizhane ve yine Osrhoene kral mezarları bulunmaktadır. Kentin güneybatısında kırkmağaralar ve mezarlar bulunmaktadır. Kentin güneydoğusunda Cüzzamlılar hastanesi bulunmaktadır. Kentin doğusunda surlar haricinde yine Karakoyun deresi bulunmaktadır.

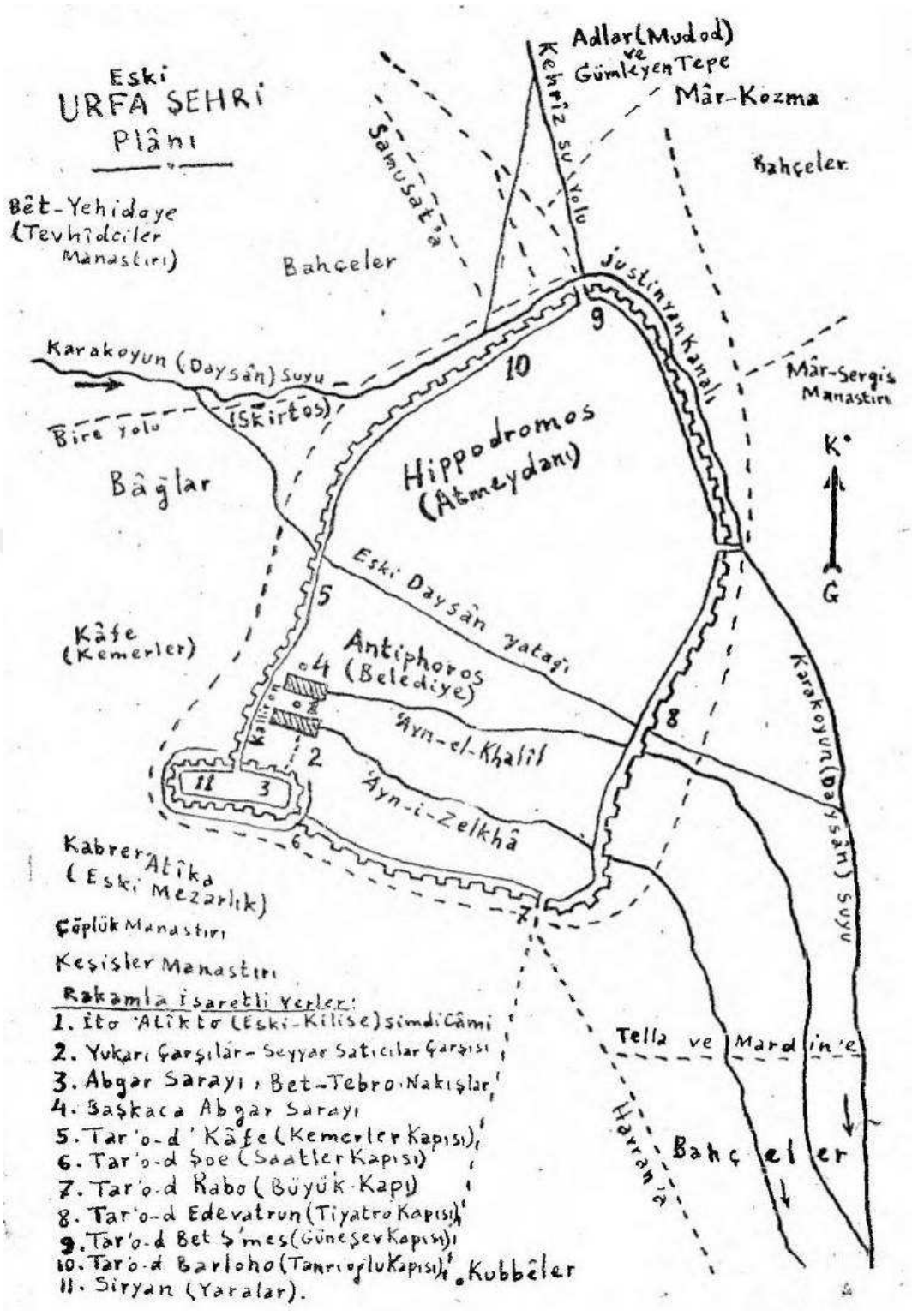
Şekil 6.2 Roma-Bizans dönemlerine ilişkin tasvirler haritası

Şekil 6.3 yer alan harita (Şekil 6.4'da bu haritanın Türkçeleştirilmiş hali bulunmaktadır) 507 yılında Süryani Mar Yeşua tarafından hazırlanmıştır. (Bu haritanın sağ üst köşesinde haritanın Edessa kentine ait olduğu ifade edilmektedir. Haritada şehir surlarının ayakta olduğu görülmektedir. Bu haritaya göre kentin kuzeyinde Daişan (Karakoyun) deresi, modern saray, kuzeydoğusu ve doğusunda bahçeler, güneyinde tepeler, batısında kilisenin varlığı söz konusudur. Haritaya göre kentin yedi çıkış kapısı bulunmaktadır. Kapılar haritada 1'den 7'ye kadar numaralandırılmıştır.1-Bey Kapısı, 2-Tiyatro Kapısı, 3-Harran Kapısı, 4-Batı Kapısı (Dağlar Kapı, Kemerler Kapı), 5-Samsat Kapısı, 6-Saray Kapısı, 7-Yeni Kapı. Haritada, kentin kuzeybatısı ve kuzeydoğusunda bahçeler bulunmaktadır. Güneybatısında antik mezarlar ve güneydoğusunda bahçeler bulunmaktadır. Kentin batısında ise bir manastır bulunmaktadır. Kentin batı tarafında su

kemerleri görülmektedir. Ayrıca bu haritada Roma döneminde yatağı değişmiş olan Daişan/Dayşan veya Karakoyun deresinin eski yatağı da görülmektedir.

Şekil 6.3 Süryani Mar Yeşua Haritası – 507 yılı (Wright, 1871)

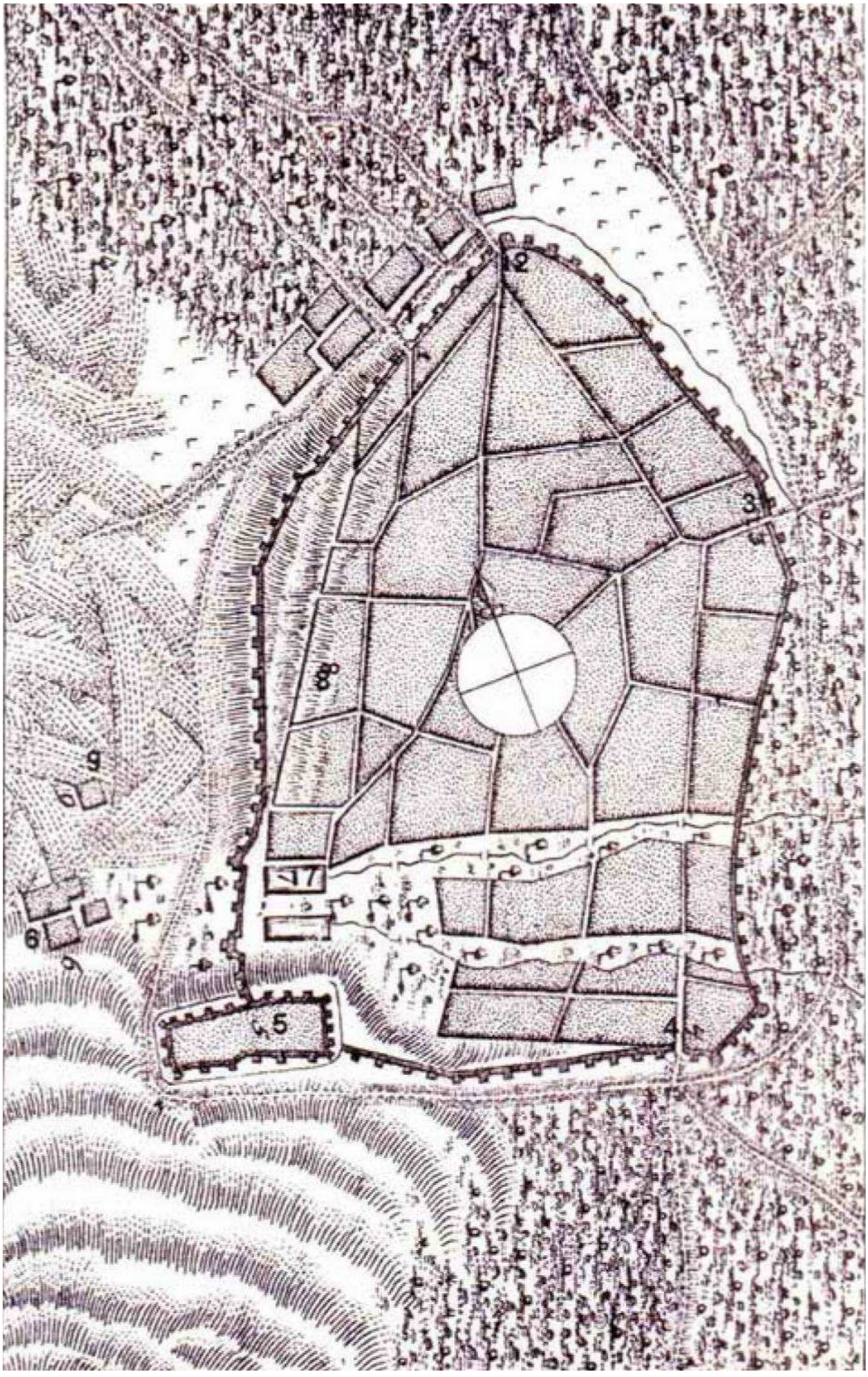

Şekil 6.4 Süryani Mar Yeşua Haritası – 507 yılı, Türkçeleştirilmiş hali (Yeşua, 1958)

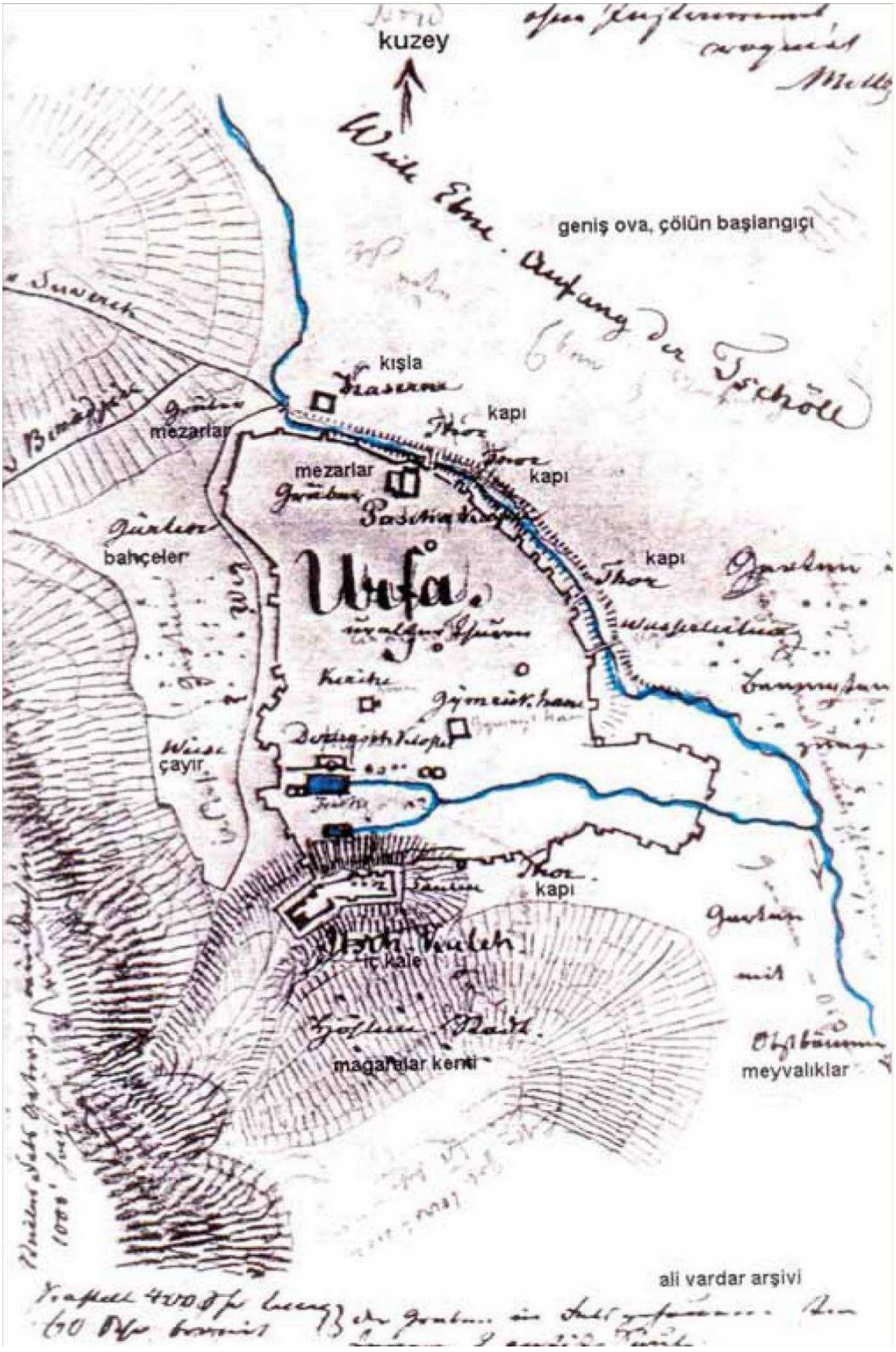
Şekil 6.5'te yer alan Urfa planı Carsten Niebuhr tarafından 1778 yılına ait '*Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Landern*' (Arabistan ve civarında bulunan Diğer Ülkeler Seyahatnamesi) adlı eserinde yer almaktadır. Caersten Niebuhr, 1766 yılında Diyarbakır üzerinden Halep'e giderken yolu üzerinde uğradığı

Siverek, Urfa ve Birecik'le ilgili gözlemlerini adı geçen kitabında anlatmaktadır. Burada kentin dört kapısının olduğunu belirtmiştir. Bunlar, Samsat Kapı(1), Yeni Kapı(2), Bey Kapısı(3) ve Harran Kapıdır(4). Niebuhr, Urfa'da kaleden 12 minare saydığını ve bunların bazılarının kare şeklinde olduğunu ve bunlardan birisinin özellikle Hristiyan çan kulesine benzediğini belirtmiştir. Evlerin çok iyi inşa edildiği, Hatta bazı hanlar, pazarlar ve kahvehanelerin güzel olarak adlandırılabileceğini belirtmiştir. Planda 6 numara ile belirtilen alanda kayaya oyma odalardan bahsetmektedir. Burası Halepli Bahçe batısında Mance Deresi olarak bilinen yer çevresindeki Roma dönemine ait kaya mezarlarını içermektedir. Planda 7 numara ile belirtilen Rıdvaniye camisinin büyük, güzel ve ilginç olduğunu belirtmiştir. Bu camiyi İbrahim'in orada ibadet ettiğinin gören dindar bir Müslüman tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Tarla ve bahçeleri sulayan iki büyük su kaynağından bahsetmektedir. Bu kaynaklardan birinin İbrahim'e adanan gölet olduğunu ifade etmektedir. 8 numara ile işaretlenen ve viran olduğu belirtilen kilise Surp Astvadzadzin (Meryem Ana) Katedrali diğer adıyla Ermeni Apostolik Kilisesi'dir. Planda 9 numara ile belirlenmiş Kilise ise bu günkü Yakup Kalfa ilköğretim Okulu yerinde bulunan Aziz Efraim Manastırı (Hıdır llyas Kilisesi- Ermeni Surp Sarkis Manastırı)'dır. Kentte 500 Ermeni ailenin yaşadığını belirtmektedir. Niebuhr'a (1778) göre Yunanlılar bu kente Edessa, Ermeniler ise Edesia diyorlardı.

Şekil 6.6'deki Urfa Planı Helmuth von Moltke tarafından çizilmiştir. Alman mareşali ve askeri strateji uzmanı olan Helmuth von Moltke 1839 yılında Osmanlı Ordusunun Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile yaptığı Nizip Savaşı'nda Osmanlı Başkumandanı Hafız Mehmed Paşa'nın maiyetinde Kurmay Subay olarak görev yapmış ve bu savaş Osmanlı ordusunun yenilgisi ile sonuçlanmıştır. O yıllarda Urfa'yı da ziyaret eden Moltke, 'Türkiye Mektupları' adlı eserinde şehrin birkaç asırlık görüntüsünün aynı kaldığını, taştan evlerini, surlarını, hâkim bir kaya üzerindeki kalesini, birçok pınardan gelen suyun bu kalenin eteğindeki iki havuzda toplandığını belirtir. Bu havuzlar Aynzeliha ve Halilürrahman gölleridir. Kentin belli başlı özelliklerini anlatır (Kürkçüoğlu, 2011; Örs, 1995). Bu haritada (Şekil 6.6) kentin batısında çayır ve bahçeler (Halepli Bahçe), kuzeybatısında mezarlıklar, kuzeyinde kışla (bu haritada kışla surların dışında gösterilmektedir), doğusunda meyvalıklar, güneyinde ise mağara yerleşmelerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca kentin çevresindeki dağlık ve tepelik alanları da resmetmiştir. Harita genel yönler açısından ve kullanımlar açısından iyi bir temel sunmakta ise de ölçek ve şekil bakımında bir takım bozulmalara sahiptir.

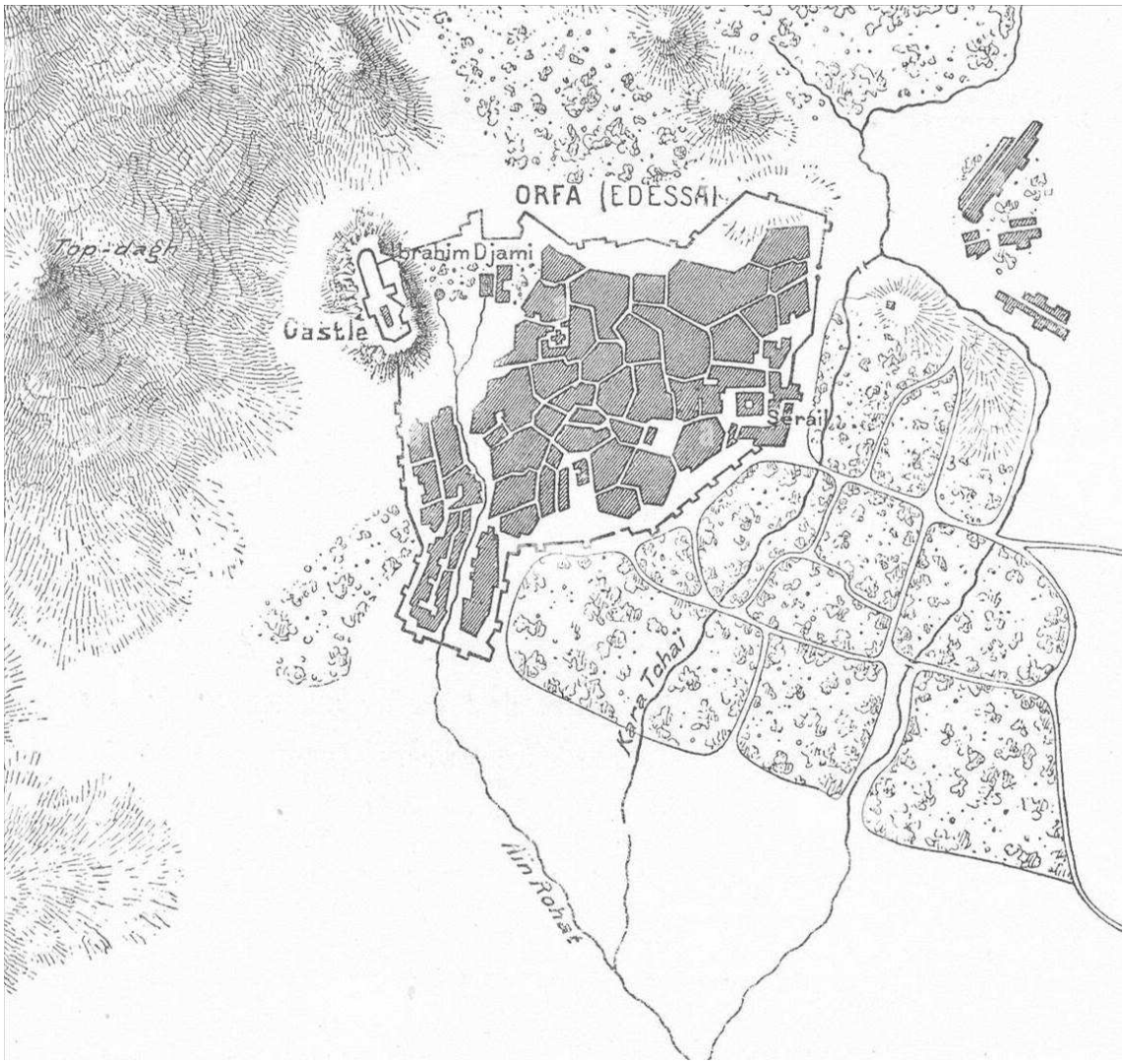

Şekil 6.5 Carsten Niebuhr Haritası – 1766

Şekil 6.6 Helmuth von Moltke Haritası – 1839 (Kürkçüoğlu 2011'den alınmıştır)

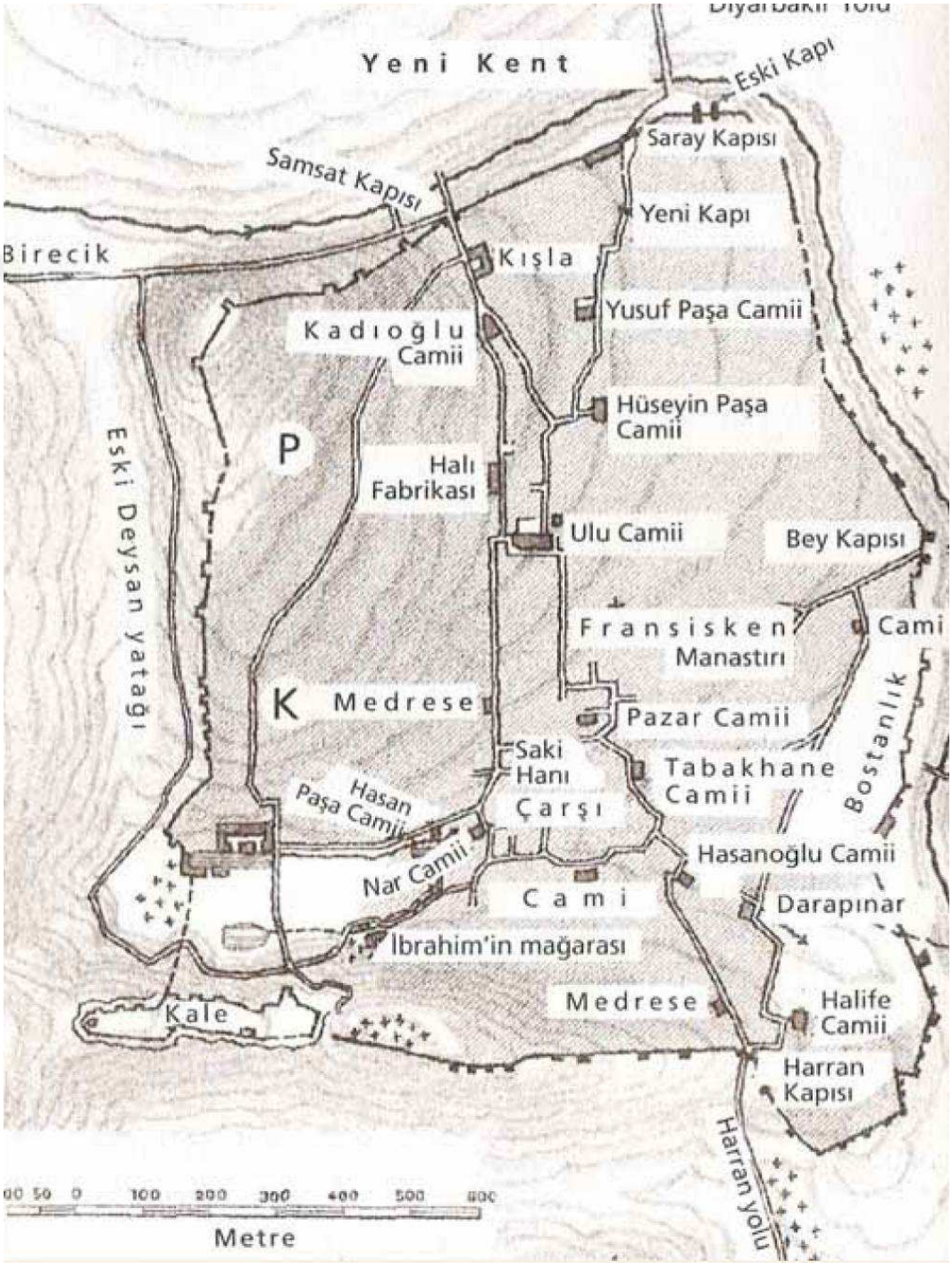
Şekil 6.7'de bulunan Élisée Reclus haritası 1885 yılı Urfa'sını resmetmektedir. Haritada kale, kentin yapılı çevresi kent çeperindeki topoğrafik yapı, kentin doğu batı ve kuzeyindeki bahçe ve tarlalar bulunmaktadır. İbrahim makamı da haritada gösterilmiştir. Moltke'nin haritasında olduğu gibi haritanın ölçek ve şeklinde bir takım bozulmalar söz konusudur. Kentin bu dönemde surlarının hala ayakta olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 6.7 Élisée Reclus Haritası – 1885 (Reclus, 1885)

Şekil 6.8'deki plan Birinci Dünya Savaşı öncesi Urfa'sını göstermektedir. Eski Urfa, altı kapıya sahip olan şehir surları, güneydeki kale ve kuzeyde surların dışında bulunan modern mahalle arasında bulunuyordu. Samsat Kapısı, Abdülhamit döneminde çeşitli misyon binalarının inşa edildiği 'Yeni Kent'e açılmaktaydı. Büyük Ermeni-Apostolik Kilisesi (K) Ulu Cami'nin güneybatısındaydı. Tanzimat döneminde bir sabun

imalathanesi olan Alman Halı Fabrikası'nın büyük binalarına, şehrin güney ucuna kadar uzanan Ermeni mahallesi bitişiyordu. Bu mahallede Protestan Kilisesi (P) ve hemen yanında Amerikan Misyonu bulunmaktaydı. Ermeni mahallesinin doğusunda bulunan Müslüman Mahallesi, Süryani mahallesini de çevrelemekteydi (Fransisken Manastırı civarı).

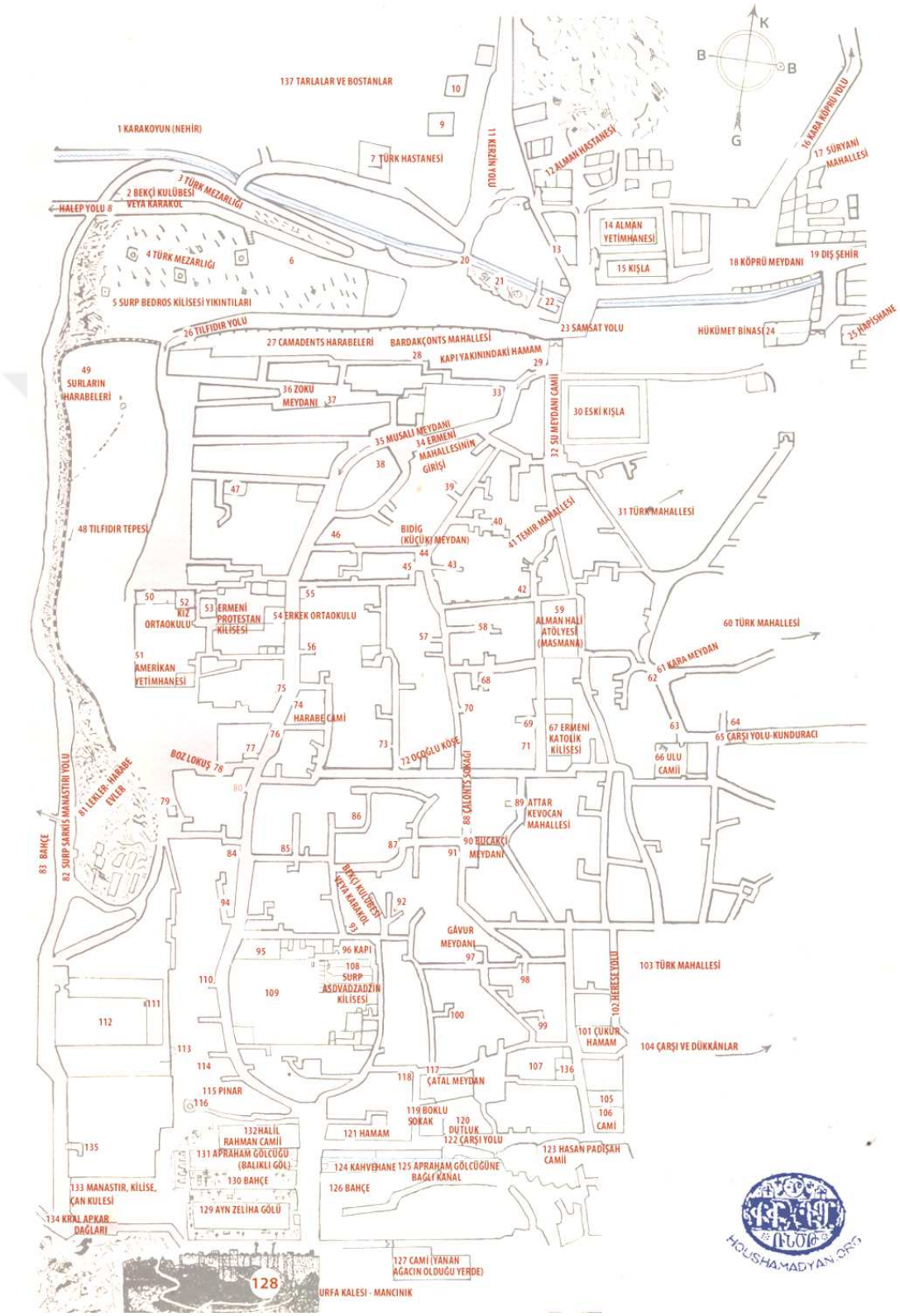

Şekil 6.8 Hans -Lukas Kieser Haritası – 1900'lü yılların başları

Pazar yerinin güneydoğusuna Yahudilerin evleri bitişiyordu (Kieser, 2005; Kürkçüoğlu, 2011) Planda (K) olarak işaretlenen Ermeni-Apostolik Kilisesi bugünkü Selahattin Eyyubi Camii, Ermeni Protestan Kilisesi (P) ise Fırfırfırlı Cami'dir. Fransisken Manastırı Meydanı yakınındaki 'Rahibeler Evi' olarak bilinen yapıdır. Ayrıca Narıncı Camii yanlışlıkla 'Nar Camii', Hasan Padişah Camii 'Hasan Paşa camii', Hızanoğlu Camii 'Hasanoğlu Camii', Karapınar 'Darapınar' olarak yazılmıştır. 'Saki Hanı' ve 'Halife Camii' adlarının bu gün hangi yapıları karşıladığı anlaşılamamıştır (Kürkçüoğlu, 2011).

Şekil 6.9'de bulunan harita üzerinde Houshamadyan tarafından çalışma yürütülmüştür. Haritada Ermeni Mahallesi gösterilmekte olup kentin o dönemdeki yapılar ve kullanımlarının varlığıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Kentin kuzeyinde tarla, bostan kamusal kullanımlar ve Karakoyun deresi görülmektedir. Kentin kuzeybatısında ise mezarlıklar görülmektedir. Kentin batı tarafında Surların bazı kısımlarının harap olduğu ifade edilmektedir. Haritada isimle belirtilmiş ve numaralandırılmış birçok yer bulunmaktadır. Numaralarla belirtilen yerlerin adları şu şekildedir: 1-Karakoyun deresi, 2-Bekçi kulübesi veya karakol, 3-Türk Mezarlığı, 4-Türk Mezarlığı, 5-Surp Bedros Kilisesi yıkıntıları, 6-Bediüzzaman Kabri, 7-Türk hastanesi, 8-Halep yolu, 9-Dr. Andreas Vischer'ın (misyoner) evi, 10-Jakob Künzler'in (misyoner) evi, 11-Kerzin yolu, 12-Alman hastanesi, 13-Nedim Efendi Han, 14-Alman yetimhanesi, 15-Kışla, 16-Kara Köprü yolu, 17-Süryani mahallesi, 18-Köprü meydanı, 19-Dış şehir, 20-Ermeni mahallesinin köprüsü ve suyolu, 21-1895 katliamlarına kurban gitmiş Ermenilerin mezarları, 22-At Dögen, 23-Samsat yolu, 24-Hükümet binası, 25-Hapishane, 26-Tılfıdır yolu, 27-Camadents harabeleri, 28-Bardakçonts mahallesi, 29-Kapı yakınındaki hamam, 30-Eski kışla, 31-Türk mahallesi, 32-Su Meydanı Camii, 33-Tokatlonts konutu, 34-Ermeni mahallesinin girişi, 35-Musalı Meydanı, 36-Zoku Meydanı, 37-Ermeni mahallesinin su sarnıcı, 38-Küloğlonts konutu, 39-Küloğlonts çıkmazı, 40-Kestıl (pınar) çıkmazı, 41-Temır mahallesi, 42-Eczane, 43-Rastgelelerin çıkmazı, 44-Bıdig (Küçük) Meydan, 45-Çobanların konutu, 46-Muhbir Tano, 47-Mızhesen çıkmazı, 48-Tılfıdır tepesi, 49-Surların harabeleri, 50-Avlu, 51-Amerikan yetimhanesi, 52-Kız Ortaokulu, 53-Ermeni Protestan Kilisesi, 54-Erkek Ortaokulu, 55-Aruşların konutu, 56-Nışkhin çıkmazı, 57-Balonts çıkmazı, 58-Hekim Kevorkların çıkmazı, 59-Alman hali atölyesi (masmana), 60-Türk mahallesi, 61-Kara Meydan, 62-Hovhannes Hekim'in Eczanesi, 63-H. Sarigyan'ın Eczanesi, 64-K. Tiryekyan'ın Eczanesi, 65-Çarşı yolu-kunduracı, 66-Ulu Camii, 67-Ermeni Katolik Kilisesi, 68-

Şamlonts çıkmazı, 69-Kağtatsonts çıkmazı, 70-Çengents çıkmazı, 71-Ketenconts Toros'un evi, 72-Oçoğlu Köşe, 73-Alahaydoyents çıkmazı, 74-Harabe cami-

Şekil 6.9 Houshamadyan Haritası – 1900'lü yılların başları (Sahagyan, 1955)

75-Atlazların evi, 76-Ermeni mahallesinin ana caddesi, 77-Tarhanların evi, 78-Boz Lokuş, 79-Bedenin Kuluncu, 80-At Dögen çıkmazı, 81-Lekler- harabe evler, 82-Surp Sarkis Manastırı yolu, 83-Bahçe, 84-Knaconts konutu, 85-Ergenlerin evi, 86-Hagop Taşçıyan Efendi, 87-Mağakoğluların evi, 88-Çalonts sokağı, 89-Attar Kevocan mahallesi, 90-Bucakçi Meydanı, 91-Yotınyeğparents konutu, 92-Mercımegents çıkmazı, 93-Bekçi kulübesi veya karakol, 94-Alaconts çıkmazı, 95-Bedrosyan (Nışanents), 96-Kapı, 97-Gâvur Meydanı, 98-Surp Minas çıkmazı, 99-Kototens çıkmazı, 100-Takavorent çıkmazı, 101-Çukur hamam, 102-Herese yolu, 103-Türk mahallesi, 104-Çarşı ve dükkânlar, 105-Teke, 106-Cami, 107-Gülonts konutu, 108-Surp Asdvadzadzin Kilisesi, 109-Kilisenin avlusu, 110-Korgıngants çıkmazı, 111-1915 kurbanı Ermenilerin gömüldüğü mağara, 112-Sağatelents Hanı, 113-Hınçakyan Kulübü, 114-Çıtkılonts çıkmazı, 115-Pınar, 116-Pınar çıkmazı, 117-Çatal Meydan, 118-Kilcinonts, 119-Boklu sokak, 120-Dutluk, 121-Hamam, 122-Çarşı yolu, 123-Hasan Padişah Camii, 124-Kahvehane, 125-Apraham gölcüğüne bağlı kanal, 126-Bahçe, 127-Cami (yanan ağacın olduğu yerde), 128-Urfa kalesi - Mancınık, 129-Ayn Zeliha gölü, 130-Bahçe, 131-Apraham gölcüğü (Balıklı göl), 132-Halil Rahman Camii, 133-Manastır, kilise, çan kulesi, 134-Kral Apkar dağları, 135-Kuyu, 136-Erkıhalconts konutu, 137-Tarlalar ve bostanlar (Yeremyan & Vorperyan, n.d.).

Kentin iç çeper kuşak analizinde yardımcı olan diğer kaynaklar ise kentin çeşitli dönemlerinde çekilmiş fotoğraflardır. Urfa kentine ilişkin çok sayıda fotoğraf bulunmakla beraber, çeper kuşak analizinde temel sağlayacak çok önemli fotoğraflar esas alınmıştır. Bu fotoğrafların elde edilmesi konusunda (daha önce birçok haritanın temini konusundaki gibi) sanat tarihçisi Cihat Kürkçüoğlu'nun arşivi ve özellikle 'Urfa: Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde' eseri önemli derecede katkı sağlamıştır. Burada iç çeper kuşak analizinde temel olarak dokuz adet fotoğraf ele alınmıştır. Bunlar, kentin önemli bir bakı noktası olan Kaleden kentin kuzeyine, kuzeydoğusuna ve kuzeybatısına bakış, Kelenin güneyden görünümü, Telfıtır tepesinden görünümler, Kentin soğu ve batısını gösteren referanslar şeklinde olmak üzere 1840 yılından başlayarak 1920 yılına kadarki bir aralığı kapsayan fotoğraf serisini içermektedir. Tablo 6.3'te bu fotoğraf serisi, fotoğrafın çekildiği yıl, fotoğrafın temel kaynağı ve kapsamını içerecek şekilde kategorize edilmiştir.

Tablo 6.3. İç Çeper kuşak analizinde materyal olarak kullanılan fotoğraflar

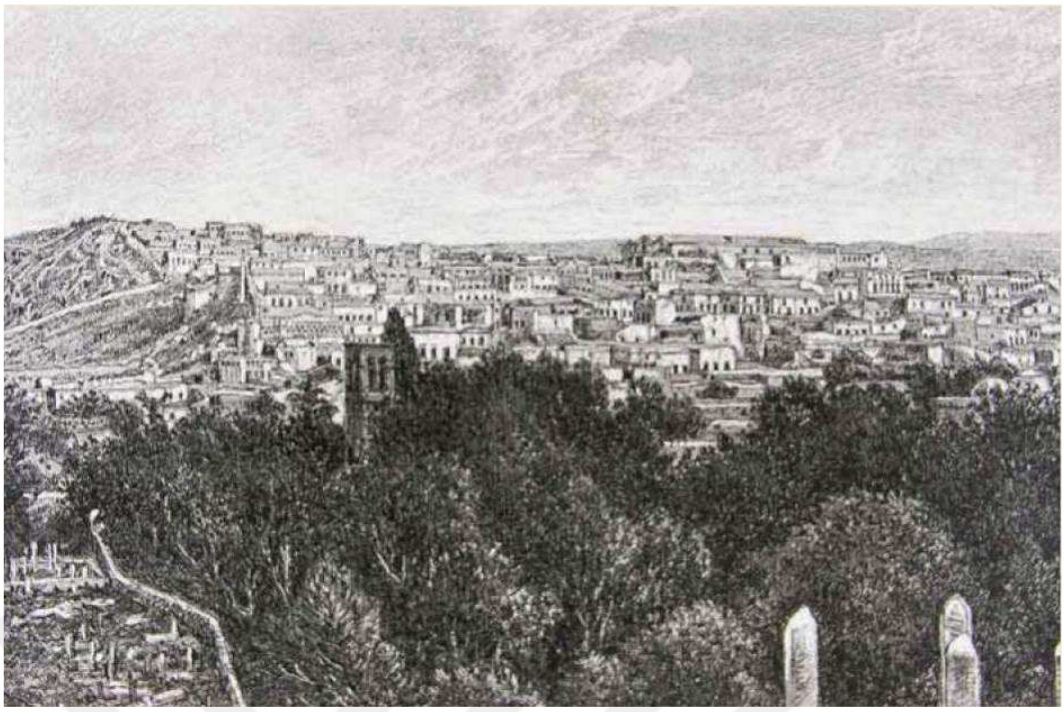
Fotoğrafın çekildiği yıl	Fotoğrafın kaynağı	Fotoğrafın kapsamı
1840	Album, de la Mission de Mesopotamie et d'Armenia confiee aux treres-mineurs capucins de la Provinee de Lyon Albümü	Kaleden Rıdvaniye Camii ve Halepli Bahçe'ye bakış. Kentin batı tarafında bağ ve bahçeler bulunmaktadır.
1890	Çizen: Chantre. Gustave Schlumberger., Un empereur Byzantin au X. siecle, Nicephore Phocas, Paris, 1890.	Kaleden kente bakış. Kentin batı tarafındaki açık alanlar ve mezarlıklar okunmaktadır.
19. yüzyıl sonları	Cihat Kürkçüoğlu, Ruha'dan Urfa'ya kitabından	Halepli Bahçe ve çevresinin görünümü. Kilise kompleksi, köşk ve bağ ve bahçeler görülmektedir.
20. yüzyıl başları	K .A. C. Creswe 11 , http:// arcnet.org/1 i brary /images/thumbnails.tcl?location_id=9911 - Creswell Archive, Ashmolean Museum, neg. lmage courtesy of Fine Arts Library, Harvard College Library-lCR0560	Kalenin güneyden görünümü. Kalenin güneyinde açık alanların olduğu görülmektedir.
1905	Hans- Lukas Kieser, ıskalanmış Barış, lstanbul, 2005	Telfıtır tepesinden kentin kuzeyine bakış. Kentin kuzeyindeki bağ, bahçe, konak ve kamusal kullanımları göstermektedir.
1907	Hugo Grothe. Meine Vorderasienexpedttion 1906 und 1907, Bd. Leipzig,1911	Kaleden kentin görünümü. Kentin kuzeyinde bağ ve bahçelerin olduğu görülmektedir. Kalenin dibinde ise Rıdvaniye Camii ve açık alanlar göülmektedir. Fotoğrafın ortasında ise Surp AsvadzadzinKilisesi görülmektedir.
1909	Şanlıurfa 1850-1950-Ali Tuzcu-Şurkav Arşivi	Telfıtır Tepesinden, Bediüzzaman Mezarlığından kentin kuzeydoğusuna bakış. Kentin kuzeyinde mezarlık, hastane, köprü, konak, türbe ve hanlar görülmektedir.
1920	Bekir Şirinoğlu Albümü	Samsat Kapısı'ndan şehrin kuzey batısına bakış. Kentin kuzeybatısındaki kamusal kullanımlar ve konakları göstermektedir.
1921	Kapusen Rahipler. Kapusen Rahiplerinin hazırladığı bir kartpostalda Urfa'nın Genel Görünümü	Telfıtır tepesinden kentin güneyine bakış. Kentin güneyinde yer alan bağ ve bahçeleri göstermektedir. Kale surları ve kale etekleri de yer almaktadır.

Şekil 6.10'da yer alan fotoğraf 1840 yılında çekilmiş ve '*Album, de la Mission de Mesopotamie et d'Armenia confiee aux treres-mineurs capucins de la Province de Lyon'*-Lyon kentindeki Kapusen rahipleri ile Mezopotamya ve Ermenistan'daki Misyon Albümü'nde yer almaktadır. Fotoğraf kaleden Rıdvaniye Camii ve Halepli Bahçesi'sini kapsayacak şekilde çekilmiştir. Buna göre kentin batı tarafında Halepli Bahçe olarak belirtilen bahçeler, Kalenin hemen dibinde Rıdvaniye Camii ve açık-yeşil alanlar ile kentin batı kesimindeki konut alanlarını içermektedir. Buradan anlaşılıyor ki 1840 yılına kadar kentin batısında, sur dışında herhangi bir konut gelişimi bulunmamaktadır. Bu da kentin ilk çeperinin devamlılığını göstermektedir.

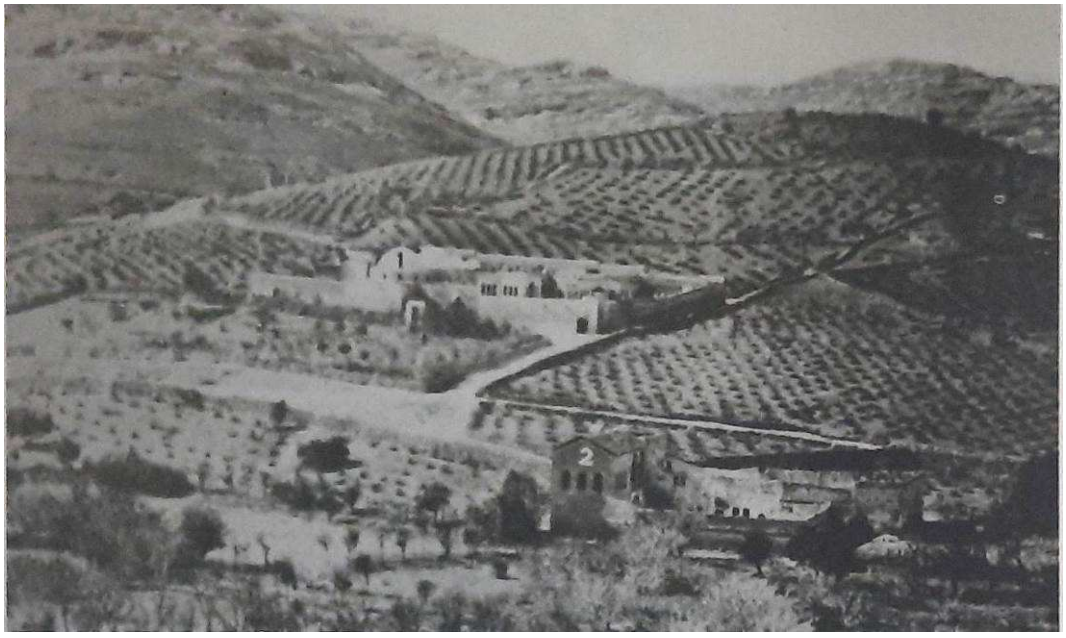
Şekil 6.10 Kaleden Rıdvaniye Camii ve Halepli Bahçe'ye bakış – 1840 (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.11'deki gravür 19. yüzyıl sonlarında kaleden kente bakışı ortaya koymuştur. Gravür *'Chantre'* tarafından çizilmiş ve 1890 yılında yayınlanan *Gustave Schlumberger'in 'Un Empereur Byzantin au X. Siecle, Nicephore Phocas'* adlı eserinde yer almaktadır. Gravür kentin kuzeyini göstermektedir. Bu çizimde Rıdvaniye Camii ve çevresindeki açık ve yeşil alanlar, kentin hemen batısında ve kaleye yakın bir yerde mezarlıklar ve bu mezarlıkların kuzeyi ise açık bir alandan oluşmaktadır. Önceki fotoğrafta olduğu gibi bu çizimde de kentin batı tarafında sur dışında bir yapılaşma gözükmemektedir.

Şekil 6.11 Kaleden kente bakış – 1890 (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.12'de yer alan fotoğraf kentin kuzeyinde bulunan Halepli Bahçeler ve 1 numara ile gösterilen Hıdır İlyas Kilisesini ve 2 numara ile belirtilen Sakıb Efendi Köşkü'nün göstermektedir. Bu fotoğraf 19. yüzyıl sonlarına kadar kentin batı tarafının çok net bir şekilde hala çeper kuşak niteliği taşıdığını ve burada bir konut yapılaşması olmadığını göstermektedir.

Şekil 6.12 Halepli Bahçe ve çevresinin görünümü – 19. yüzyıl sonları (Kürkçüoğlu, 1990)

Şekil 6.13'te Kalenin güney kesimini içeren fotoğraf 20. yüzyıl başlarına ait bir görüntü ortaya koymaktadır. Burada Kalenin güneyinde tepeliklerde bir düzlük görünmekle beraber Kalenin güneybatısını göstermektedir. Bu fotoğraftan anlaşılıyor ki bu yüzyılın sonlarına kadar kentin güney kesiminde bir yapılaşma gözükmemektedir.

Şekil 6.13 Kalenin güneyden görünümü – 20. yüzyıl başları (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.14 Telfıtır tepesinden kentin kuzeyini kadrajına alan bir fotoğrafı göstermektedir. Bu fotoğrafta 1-Bediüzzaman Mezarlığı, 2-Dr.Andreas Vischefin Evi, 3-Hamidiye (Gureba-Millet) Hastanesi, 4-Kürkçüoğlu Osman Efendi Evi (Bu günkü Dedeman Oteli yerinde idi), 5-Ermeni Şişo'nun evi, 6-İsviçre Misyoner Hastanesi ve 7-Mahmut Nedim Kürkçüoğlu Konağı yer almaktadır. Burada kentin kuzeyindeki çeperin sağlamlaşma sürecinde olduğu görünmektedir.

Şekil 6.14 Telfıtır tepesinden kentin kuzeyine bakış – 1905 (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.15'te yer alan fotoğraf 1900'1ü yılların başlarında kaleden şehrin görünümünü göstermektedir. Fotoğrafın sol kesimindeki mahalle Ermeni mahallesidir. Fotoğraf 1906- 1907 yıllarında Anadolu, İran ve Mezopotamya'yı gezen ve izlenimlerini *'Meine Vorderasienexpedttion 1906 und 1907, Bd. Leipzig,1911'* adlı eserinde yayınlayan Alman araştırmacı Hugo Grothe tarafından çekilmiştir. Ortadaki büyük yapı *Surp Asvadzadzin Kilisesi*'(Azize Meryem Ana Katedrali)-Ermeni Apostolik Kilisesi'dir. 140x88. Balıklı Göl'den kuzeye doğru çıkan ve 1924 yılında Urfa Valisi Fuat Bey tarafından açıldığı için 'Vali Fuat Bey Caddesi' adını alan caddenin yerinde çok sayıda tarihi evin bulunduğu anlaşılıyor. Fotoğrafta 1 numara ile Halilürrahman Hamamı kubbesi gösterilmektedir. Balıklı Göl yakınındaki bu günkü Anfitiyatro'nun yerinde bulunan bu Osmanlı hamamı 1940'lı yıllarda yıktırılmıştır (Kürkçüoğlu, 2011).

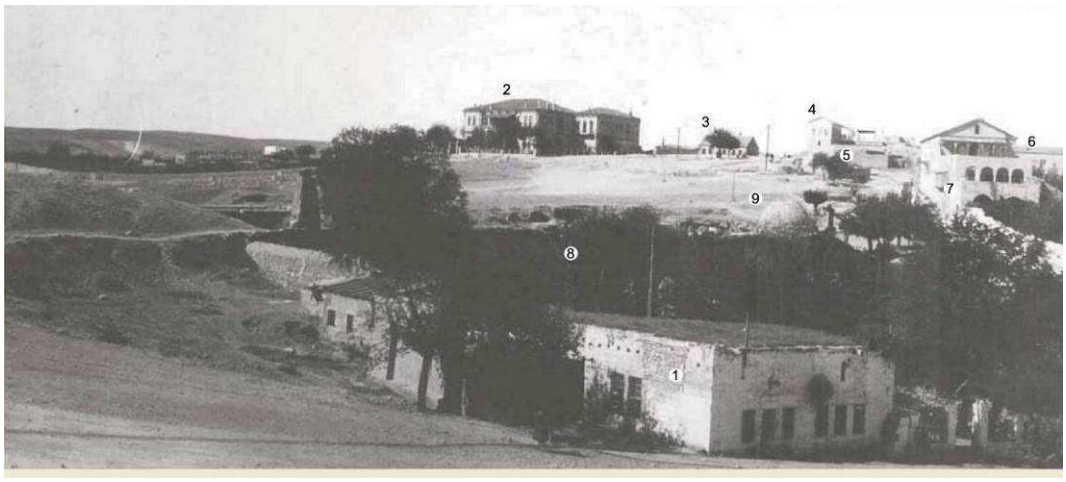
Şekil 6.15 Kaleden kentin görünümü – 1907 (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.16'da yer alan fotoğraf 1909 yılında çekilmiş ve Bediüzzaman Mezarlığı'nın Telfıtır tepesi tarafından şehrin kuzeydoğusuna bakışı içermektedir. Fotoğrafta 1-İsviçre Misyoner Hastanesi, 2-Mahmut Nedim Kürkçüoğlu Konağı, 3-Millet Köprüsü, 4-MilletKöprüsü'nün güney başındaki giriş kemeri, 5- Jüstinyen Su Kemer'inin kuzey ucundaki Karakoyunlular Türbesi, 6-Jüstinyen Su Kemeri, 7-Millet

Hanı ve 8-Bedlüzzaman Mezarlığı bulunmaktadır. Bu fotoğraf kentin kuzey kısmını ele almaktadır. Burada kamusal diye ifade edilebilecek birtakım kullanımlar ve bazı yoğun olmayan konutlardan bahsetmek mümkündür (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.16 Telfıtır Tepesinden, Bediüzzaman Mezarlığından kentin kuzeydoğusuna bakış – 1909 (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.17 Samsat Kapısı'ndan şehrin kuzeybatısına bakış – 1920 (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.17'de 1920 yıllarında Samsat Kapısı'ndan şehrin kuzey batısına ele alan fotoğraf yer almaktadır. Fotoğrafta 1-Süvari Birliğinin At Tavlası (Manaj)'dır. Bu günkü Askeri gazino yerinde yer almaktaydı, 2-Hamidiye (Gureba-Millet) Hastanesi, 3-Dr.Andreas Vischefin Evi, 4-Kürkçüoğlu Osman Efendi'nin Evi, 5-Ermeni Şiko'nun

Evi, 6-İsviçre Misyoner Hastanesi, 7-Mahmut Nedim Kürkçüoğlu Konağı, 8-Jüstinyen Su Kemeri, 9-Karakoyunlular Türbesi. Jüstinyen Su Kemer'inin kuzey ucundaki bu türbe günümüzde yıkılmış olup mezarlar durmaktadır. Fotoğrafta kentin kuzeybatısında yine mezarlıklar ve bazı kamusal kullanımlar görünmektedir. Yine en arka planda bahçeler görünmektedir.

Şekil 6.18'de 1921 yılına ait kentin güneybatısı ve Telfıtır tepesinden görünüşü içeren fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraf Urfa'da misyonerlik faaliyetleri yürüten Kapusen Rahipler tarafından çekilmiştir (Kürkçüoğlu, 2011). Fotoğraf kentin güneyine ilişkin çok açık bilgiler vermektedir. Buna göre kentin en güneyinde bağ ve bahçelik alanlar bulunmaktadır. Ayrıca Kale yamaçlarının da yeşil alan olduğu görülmektedir. Bu fotoğraftan anlaşıldığına göre kentin güney çeperinde sur dışında bir konut yapılaşması görünmemektedir.

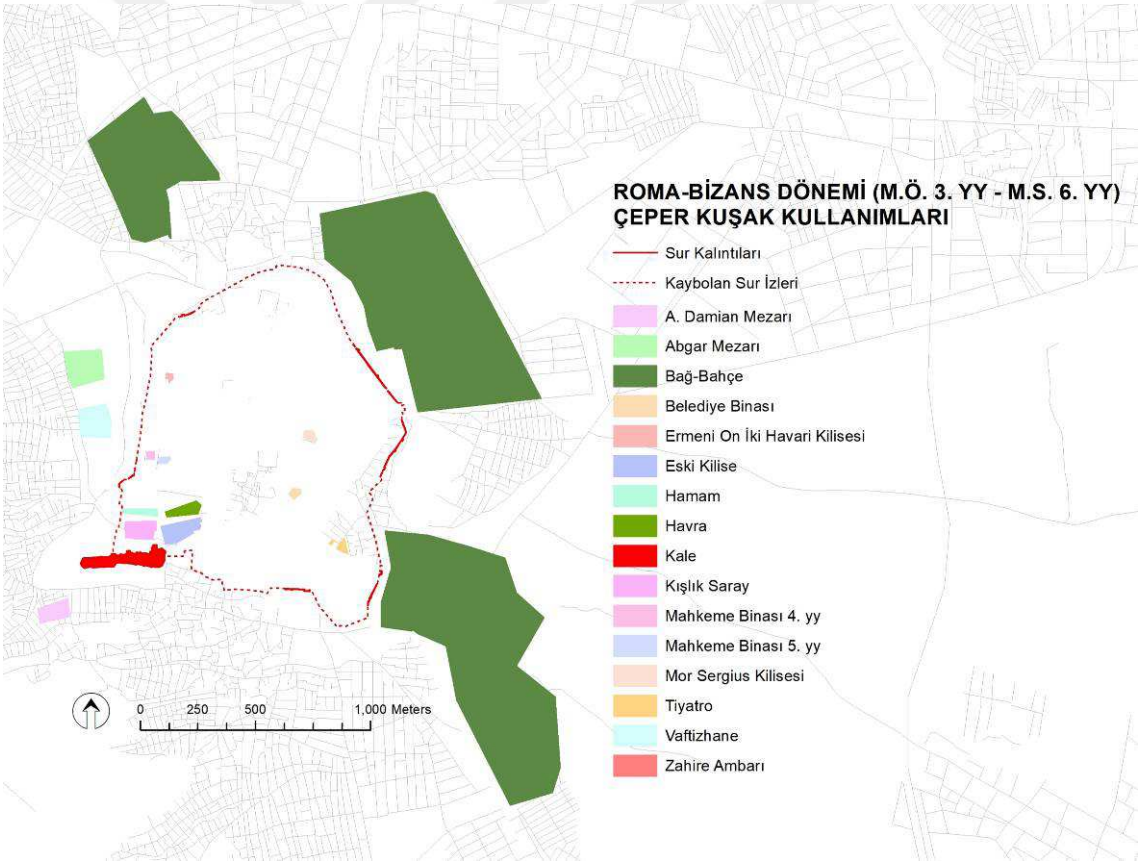
Şekil 6.18 Telfıtır tepesinden kentin güneyine bakış – 1921 (Kürkçüoğlu, 2011)

6.1.2 İç Çeper Kuşak Analizi

Urfa iç çeper kuşakları analizinde temel rol oynayan tarihi haritalar ve eski fotoğraflar ayrı ayrı analiz edilmiştir. Öncelikle her bir materyal çeper kuşak kullanımları bağlamında değerlendirilmiştir. Ardından, ortaya konulan bu çeper kuşak kullanımları kullanılan her bir materyal için ayrı şekilde ele alınıp bir bütün halinde ilgili dönemin

çeper kuşaklarını belirlemiştir. Tarihi harita, fotoğraf ve tarihi anlatımlar neticesinde elde edilen bu ayrı ayrı çeper kuşaklar çakıştırılıp Urfa kentinin iç çeper kuşağı olan birinci çeper kuşağı haritalandırılmıştır. İç çeper kuşak kentin ilk kurulduğu ve kent surlarının inşa edildiği dönem olan Selevkoslar döneminden başlayıp cumhuriyet tarihinin ilk yıllarına kadar süren tarihsel aralığı kapsamaktadır. Bunun nedeni kentin kurulduğu tarihten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar sürekli aynı büyüklükte kalmış olması, herhangi bir büyüme sağlamamış olması, yani durağan bir süreç yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da zaten çeper kuşak oluşumunun temel koşullarındandır.

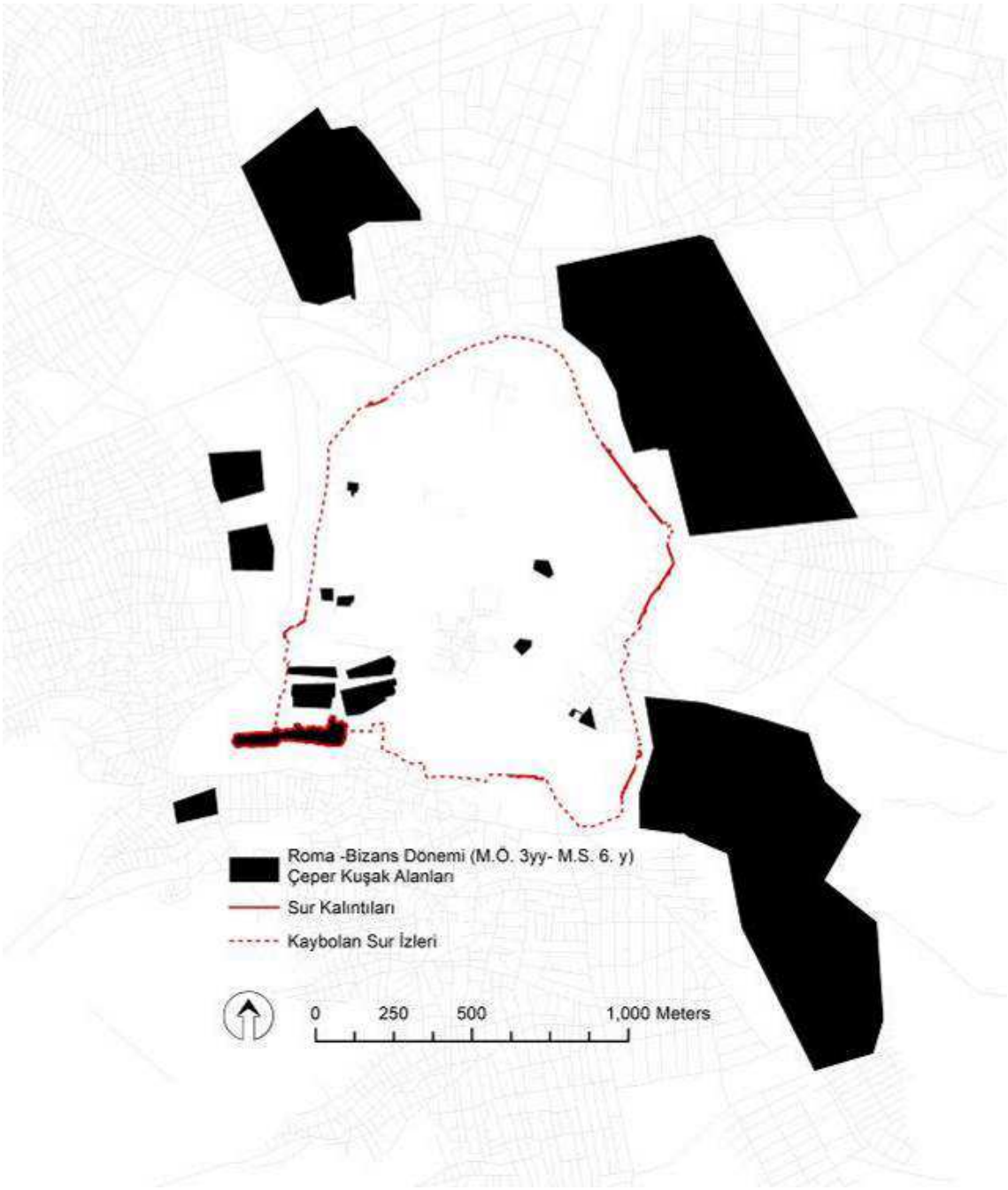
İç çeper kuşağın ortaya konulmasında kullanılan ilk materyal Roma-Bizans dönemi anlatımlarının şematize edilmiş haritasıdır. Bu harita Urfa kentine ilişkin ilk somut bilgileri sağlamaktadır. Harita daha önce ifade edildiği gibi M.Ö. 3.yy-M.S. 6.yy arasında Urfa'ya ilişkin bilgileri içermektedir.

Şekil 6.19 M.Ö.3.yy ve M.S. 6. yy arası Roma-Bizans dönemi çeper kuşak kullanımları

Haritada yerleri çok belirgin olmayan kullanımlar çeper kuşak analiznde ele alınmamıştır. Şekil 6.19'da ilgili dönemin çeper kuşak kullanımları ortaya konulmuştur. Buna göre kentin doğusunda bahçeler yer almaktadır. Yine kentin kuzeyinde bahçeler

ve manastır yer almaktadır. Kentin batı tarafında ise mezarlık ve vaftizhane bulunmaktadır Kalenin çevresinde saray, havra hamam benzeri kullanımlar yer almaktadır. Güneybatıda kentten biraz uzakta yine bir mezar yer almaktadır. Surlar içerisinde de kilise, mahkeme binası tiyatro gibi kullanımlar tespit edilmiştir.

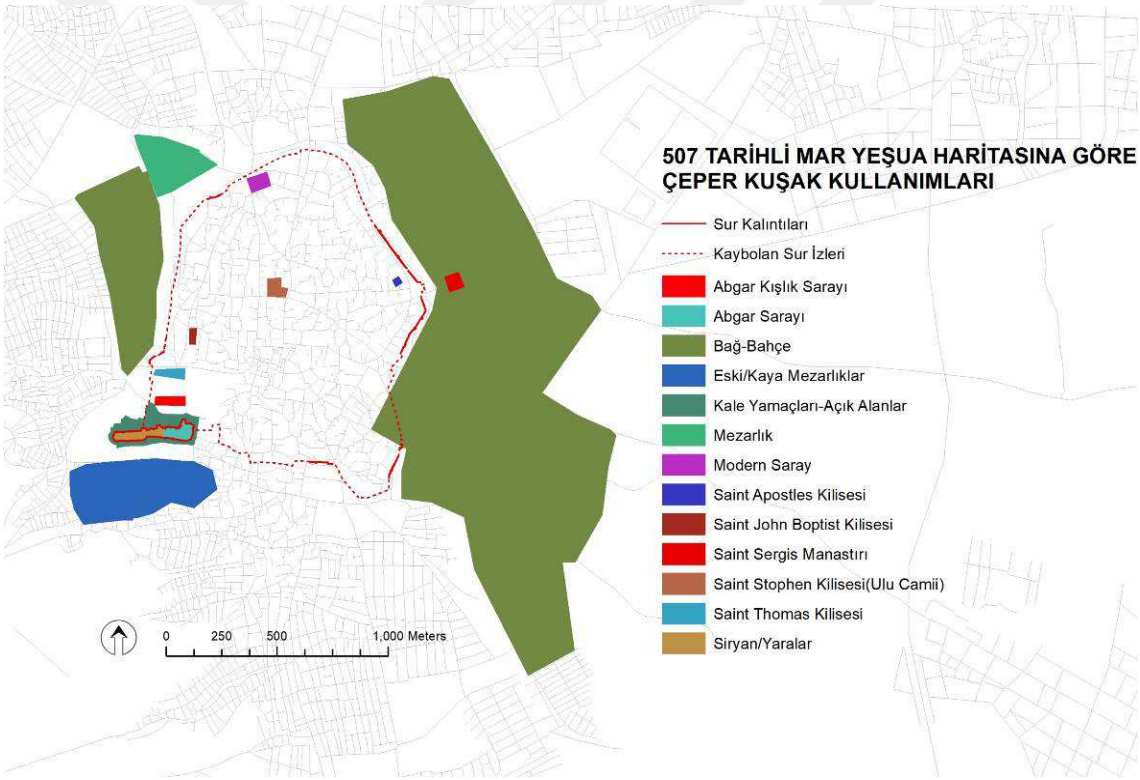

Şekil 6.20 M.Ö.3.yy ve M.S. 6. yy arası Roma-Bizans dönemi çeper kuşak alanları

Şekil 6.20 ise bu dönemin kentsel çeper kuşaklarını bir bütün olarak ifade etmektedir. Buna göre kenti doğusunda ve kuzey ile kuzeybatısında daha güçlü bir çeper kuşağın olduğu görülmektedir. Şehir surları dışında her ne kadar başka çeper

kuşak kullanımları yer alsa da bu kullanımların somut bir şekilde bilinmemesi nedeniyle yalnızca somut bilgiler ışığında çeper kuşaklar belirlenmiştir.

Şekil 6.21'de 507 yılı Mar Yeşua haritasına göre ortaya konulan çeper kuşak kullanımları görülmektedir. Bu harita kente ilişkin ilk kartografik bilgileri vermesi nedeniyle önem arz etmektedir. Bu harita bağlamında şehir surları çevresinde ve kısmen de içerisinde bir takım çeper kuşak kullanımları tespit edilebilmiştir. Bu çerçevede önceki anlatımlar haritası bağlamında kentin doğusunda kopuk olarak görünen bahçelerin aslında süreklilik arz ettiği görülmektedir. Surların batısında ise bağ ve bahçelerle beraber bir manastır yer almaktadır. Kentin güney batısında kaya mezarlıkların yer aldığı görülmektedir. Kalenin içerisinde Abgar Sarayı ve bahçeler yer almakta, kale yamaçları ise açık alanlardan oluşmaktadır. Kalenin hemen kuzeyinde şehir surları içerisinde kilise ve kışlık saray yer almaktadır.

Şekil 6.21 507 yılı Mar Yeşua haritasına göre çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.22'de ise Mar Yeşua haritasına göre belirlenen çeper kuşak kullanımları bir bütün halinde 500'lü yılların çeper kuşağını göstermektedir. Buna göre kentin doğusunda, batısında ve güneybatısında güçlü bir çeper kuşak oluşumu görülmektedir. Kale ve çevresinde yine ilk kentsel çekirdek olması nedeniyle de önemli bir çeper kuşak oluşumu görülmektedir. Şehir surlarının içerisine bakıldığında ise haritanın detaylı bilgiler vermemesine dayalı olarak daha zayıf bir çeper kuşak tespit edilmiştir. Bir

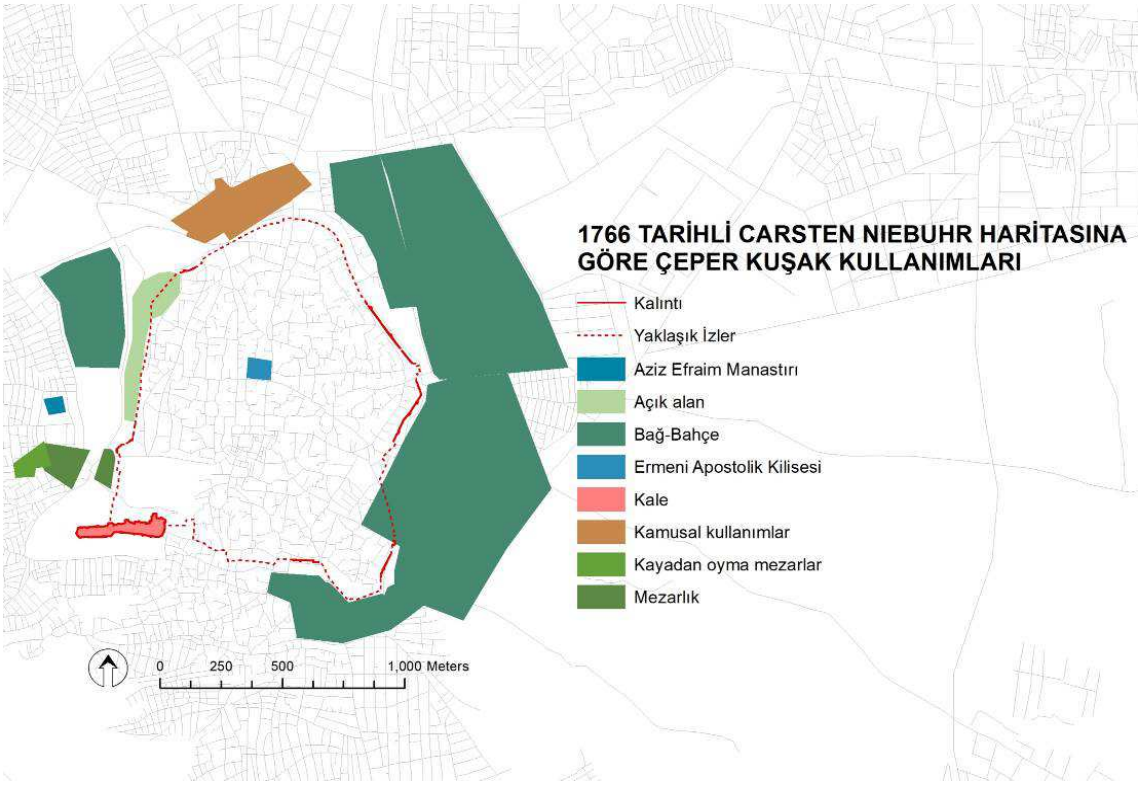
bütün olarak bakıldığında ise bu dönemde kentin önemli bir çeper kuşağının olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 6.22 507 yılı Mar Yeşua haritasına göre çeper kuşak alanları

Carten Niebuhr haritasına göre yapılan analizlerde Şekil 6. 23'te gösterilen çeper kuşak kullanımları tespit edilebilmiştir. Bu harita çok genel bir biçimde hazırlanmış olmasına rağmen kentin çeper kuşak kullanımlarının ortaya konulması açısından

önemlidir. Bu haritaya göre kentin doğu kısmı, diğer haritalarda olduğu gibi bağ ve bahçelik alanlardan oluşmaktadır. Şehir surlarının hemen kuzeybatısında bir takım kamusal kullanımlar söz konusudur. Bugün Balıklıgöller diye anılan yerde cami ve açık alanlar görülmektedir. Bu alanların hemen batısında, şehir surlarının dışında mezarlıklar bulunmaktadır. Harita her ne kadar detay içermese de kenti hemen hemen tamamen çevreleyen bir çeper kuşak olduğunu göstermektedir. Şekil 6.24 anılan çeper kuşak kullanımlarını bir bütün halinde göstermektedir. Bu dönem çeper kuşaklarının iyi bir okuması ile birlikte kentin neredeyse sürekli bir çeper kuşağa sahip olduğu gözükmektedir. Bu noktada, haritanın sunmadığı detayları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

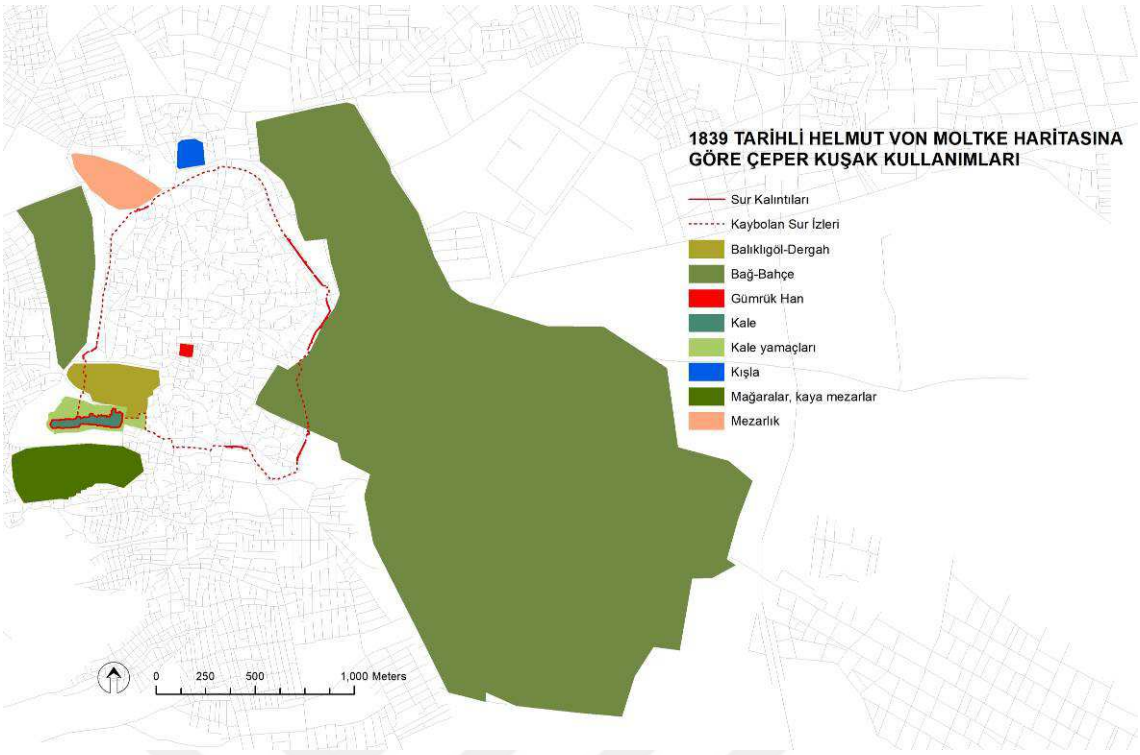

Şekil 6.23 1766 yılı Carsten Niebuhr haritasına göre çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.24 1766 yılı Carsten Niebuhr haritasına göre çeper kuşak alanları

Şekil 6.25 1839 yılında Helmut von Moltke tarafından çizilen haritanın çözümlenmesine dayalı çeper kuşak kullanımlarını göstermektedir. Harita, ölçeksiz ve bozulmuş bir formda çizilmiş olmakla beraber Urfa kentinin o dönemki çeper kuşak kullanımlarının tespitine ışık tutmaktadır. Bu çerçevede, tarihsel süreçte olduğu gibi kentin doğu tarafında bahçeler ve meyvalık alanlar bulunmaktadır. Kentin güneyinde, şehir surları içerisinde kale ve açık alandan oluşan yamaçları ile beraber Balıklı Göller veya Dergâh yer almaktadır.

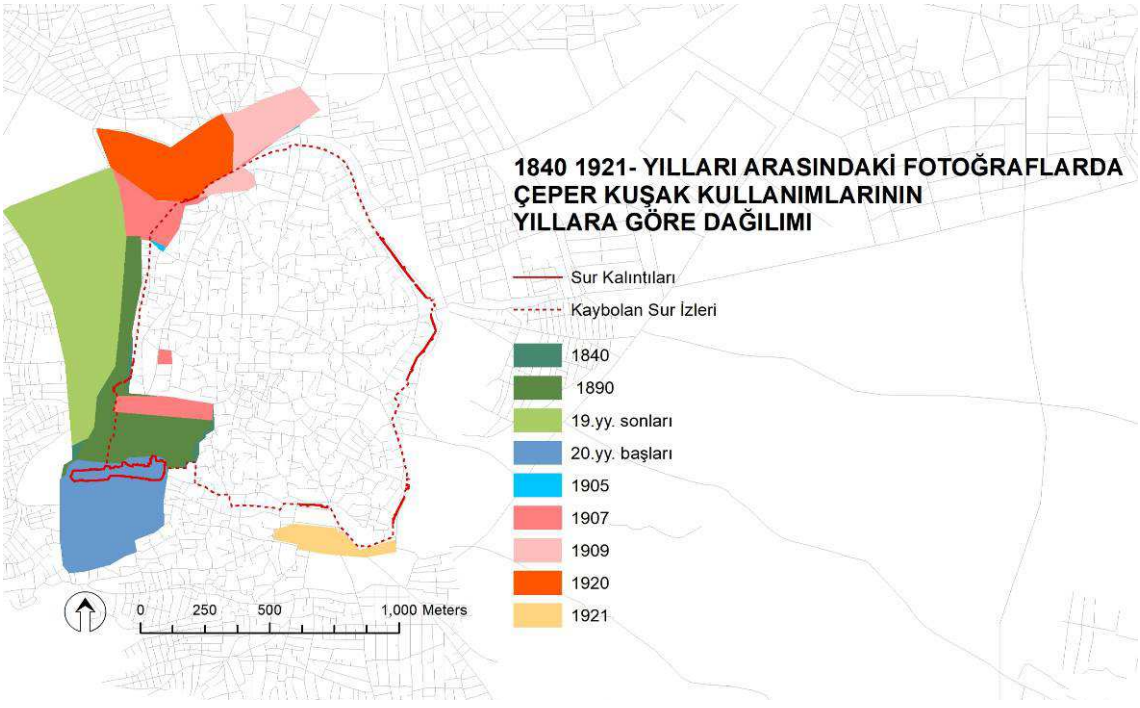
Şekil 6.25 1839 yılı Helmut vom Moltke haritasına göre çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.26 ise 1839 yılındaki haritaya göre tespit edilen çeşitli çeper kuşak kullanımlarının bir bütün halinde ifadesidir. Bu kullanımlar ilgili dönemin çeper kuşağını göstermektedir. Moltke'nin formu bozulmuş haritası bu döneme ait güçlü çeper kuşağın boyutlarını açık bir biçimde göstermektedir. Kentin özellikle güneydoğu tarafındaki bahçeler bu güçlü çeper kuşağın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Şekil 6.27 1840 yılları arasında farklı tarihlerde çekilmiş fotoğraf ve çizimlerden tespit edilebilen çeper kuşak kullanımlarının yıllara göre dağılımı göstermektedir. Her fotoğraf farklı bir açıdan kentin sur içerisinde ve dışındaki kullanımların ortaya konulmasında büyük katkı sunmaktadır. 19. yüzyıldaki fotoğraflar özellikle kentin batısına ilişkin bilgiler vermektedir. Kentin güneyine ilişkin çeper kuşak bilgilerini ise 20. yüzyılda ve 1921 yılında çekilen fotoğraflardan anlamak mümkündür. Sur içerisindeki çeper kuşak kullanımları 1890 ve 1907 yıllarındaki fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

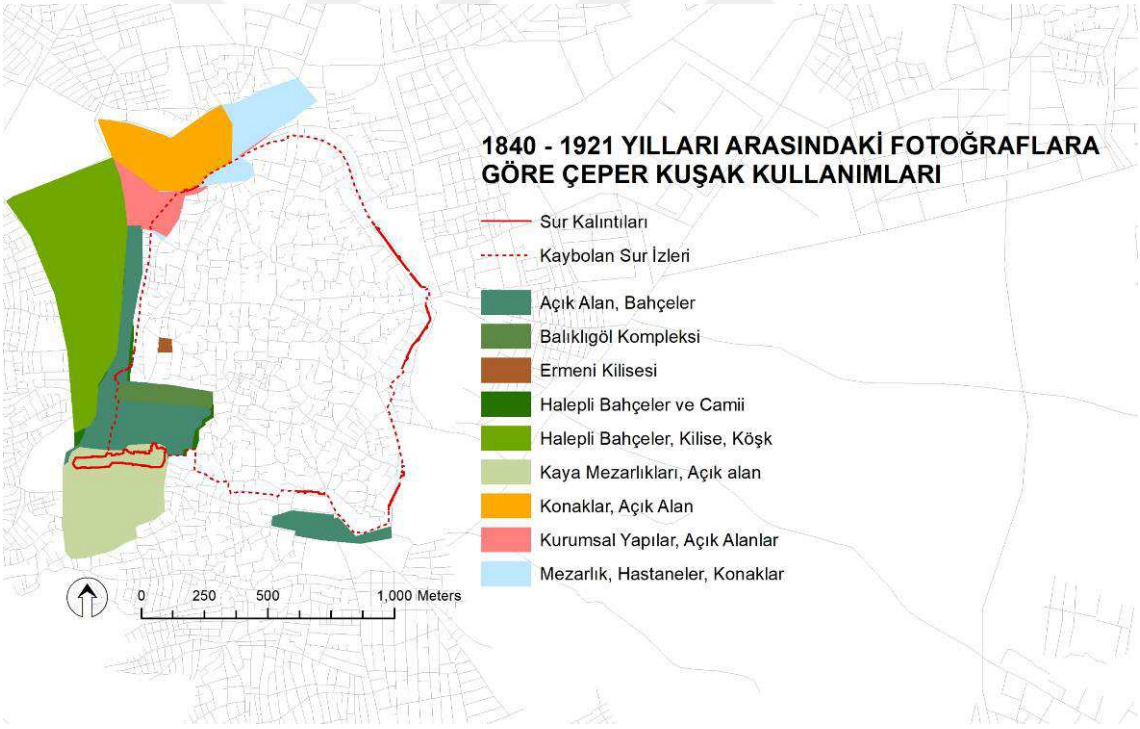

Şekil 6.26 1839 yılı Helmut von Moltke haritasına göre çeper kuşak alanları

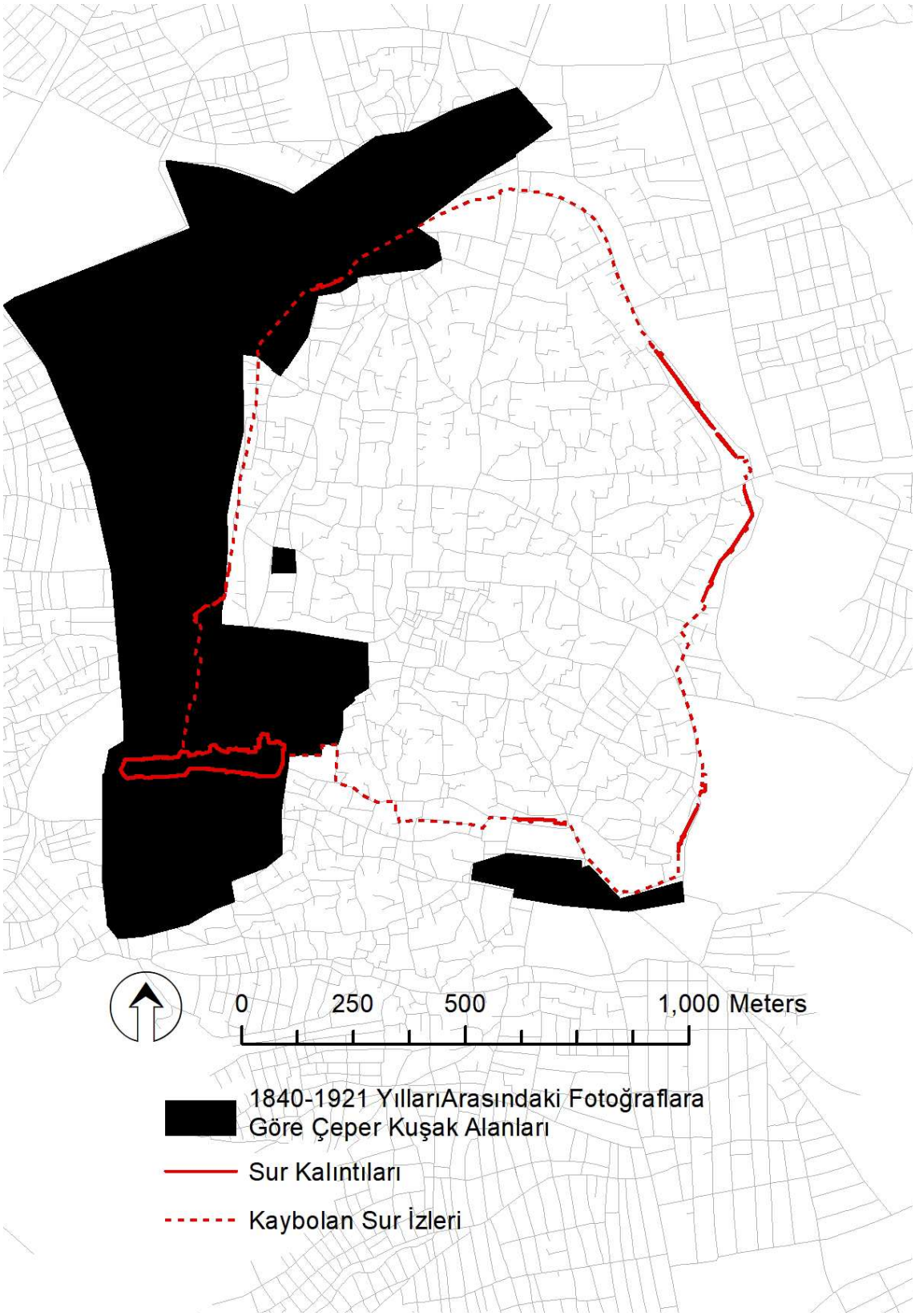

Şekil 6.27 1840-1920 yıllarına ait fotoğraflarda çeper kuşak kullanımlarının yıllara göre dağılımları

Şekil 6.29 1840-1921 yılları arasındaki fotoğraflardan tespit edilen çeper kuşak kullanımlarını bir bütün olarak göstermektedir. Buna göre kentin doğusuna ilişkin bilgiler olmamakla beraber kentin kuzey, güney ve batı taraflarında ise güçlü bir çeper kuşak görülmektedir. Batıda özellikle Halepli Bahçe denilen bahçelerin varlığı önemli bir çeper kuşak kullanımıdır. Yine buradaki manastır ve bir konak o dönemin diğer bir önemli kuşak kullanımıdır. Şehir surlarının güneyinde ise bağ ve bahçelerin yer aldığı bu kullanımların güçlü bir çeper oluşturduğu anlaşılmaktadır. Surların içerisine bakıldığında kuzeybatıda Tılfıtır tepesi, kuzeyde Samsat ve Saray kapıların çevresi güneybatıda ise kale ve çevresi ile beraber Balıklı Göller çevresi önemli çeper kuşak kullanımları arasında yer almaktadır (Şekil 6.28). Nihayetinde burada analiz edilen materyaller Urfa kentinin çeper kuşağının ortaya çıkarılmasında önemli bir temel sunmuştur.

Şekil 6.28 1840-1920 yıllarına ait fotoğraflarda çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.29 1840-1921 yıllarına ait fotoğraflarda çeper kuşak alanları

Elise Reclus haritasının Urfa çeper kuşakları hakkında sunduğu veriler yeterli olmamakla beraber önceki ve sonraki haritaların teyit edilmesi konusunda önem arz

etmektedir. Bu haritaya göre kale ve çevresi ile beraber Balıklıgöllerin çeper kuşak nitelikleri ortaya çıkmıştır (Şekil 6.30-6.31). Kalenin çevresi dışında şehir surlarının dışına ilişkin herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Ancak, Balıklı Göller çevresini daha güçlü bir biçimde çeper kuşak olarak okunmasını sağlamaktadır.

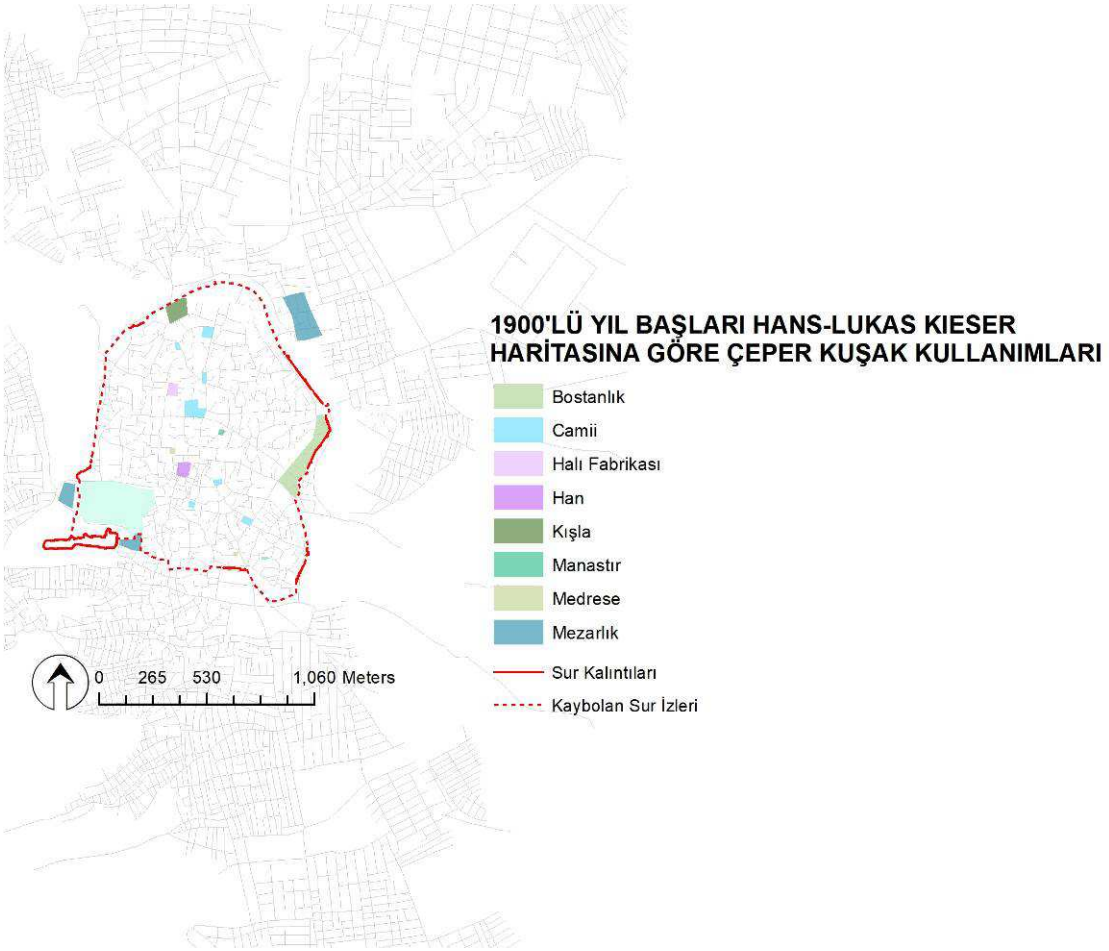
Şekil 6.30 1885 yılı Elise Reclus haritasına göre çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.31 1885 yılı Elise Reclus haritasına göre çeper kuşak alanları

Şekil 6.32 Hans-Lukas Kieser tarafından 1900'lü yılların başlarında çizilmiş haritaya göre tespit edilen çeper kuşak kullanımlarını göstermektedir. Bu haritada

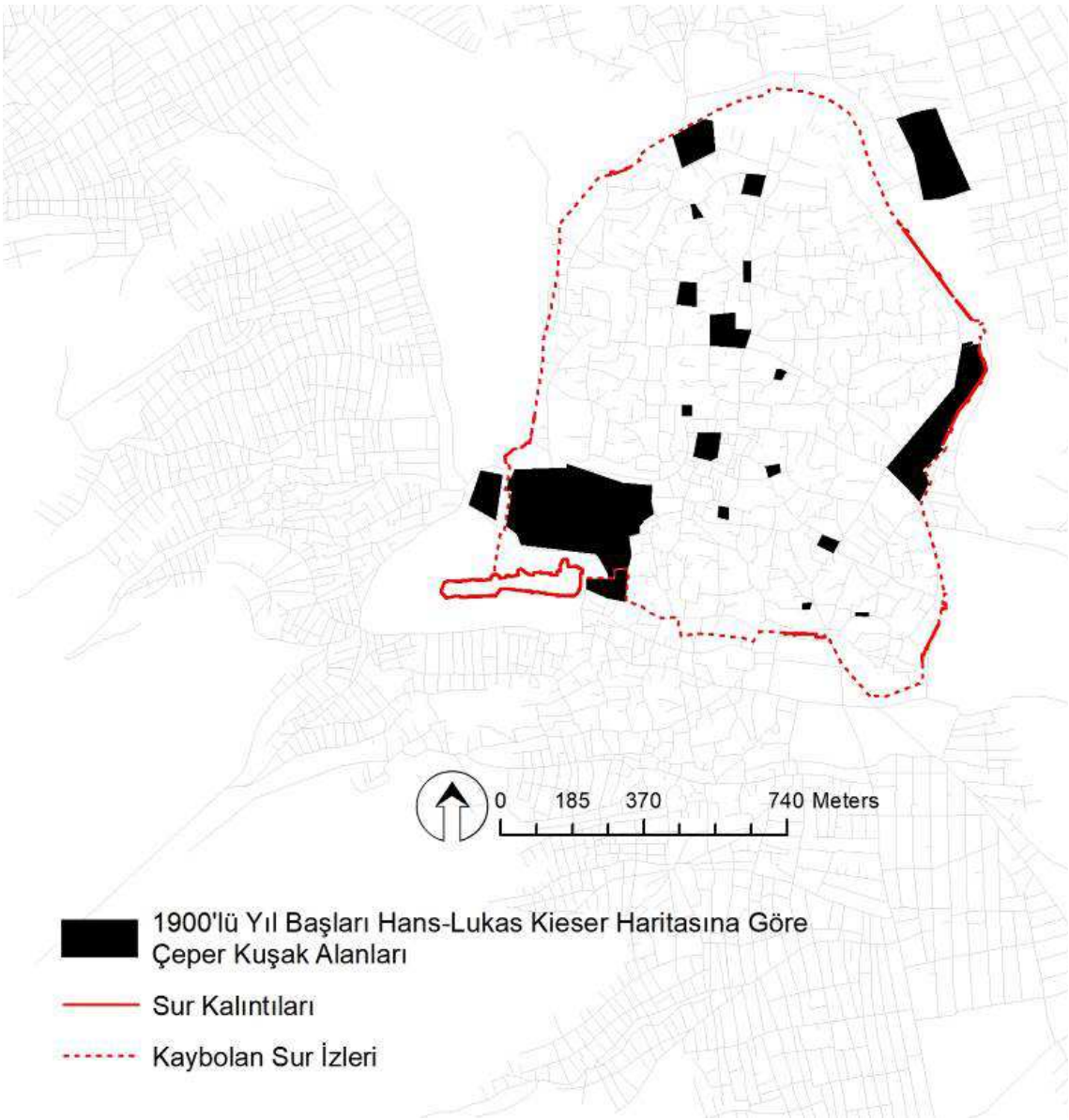
özellikle şehir surları içerisindeki çeper kuşak kullanımlarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Şehir surları dışına bakıldığında ise güneydoğuda ve kuzeydoğu yönlerinde mezarlık alanların olduğu gözükmektedir. Bunların önceki veya sonraki süreçlerde değişimine dair bilgilerin olmaması nedeniyle kuzeydoğu tarafındaki mezarlık konusu muğlaklık kazanmaktadır. Bu farklı çeper kuşak kullanımları şekil 6.33'de bu dönemin çeper kuşaklarını bir bütün olarak sunmaktadır. Burada suriçi çeper kuşak varlığının tespiti önem arz etmektedir.

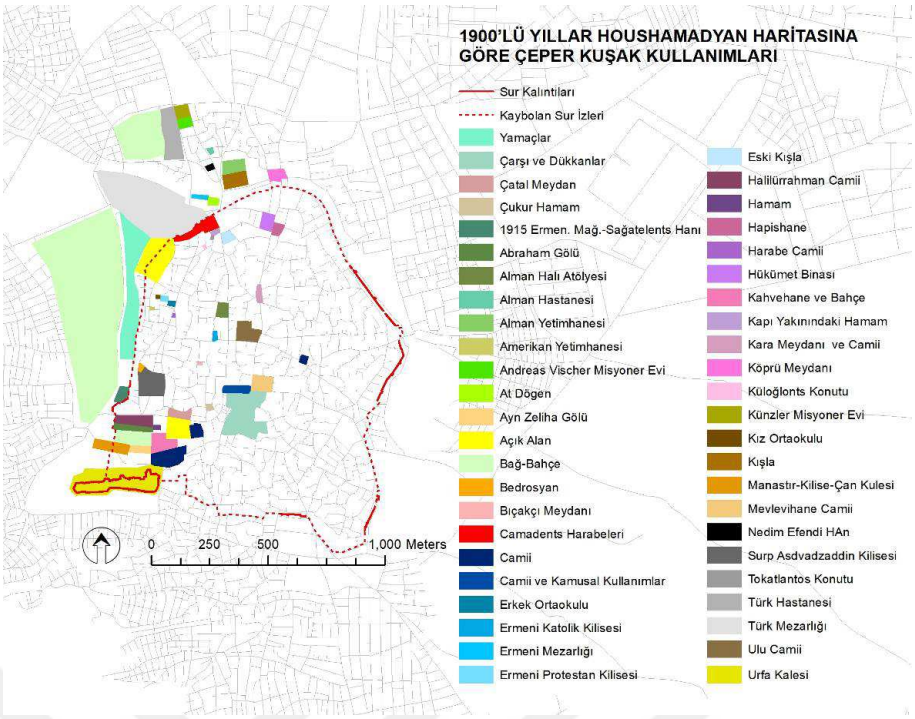
Şekil 6.32 1900'lü yılların başları Hans-Lukas Kieser haritasına göre çeper kuşak kullanımları

1900'lü yıllar için en detaylı haritalardan biri olan Houshamadyan haritasına göre şehir surlarının içerisinde ve sur dışının batı ve kuzey taraflarında birçok çeper kuşak kullanımının tespiti mümkün olmuştur (Şekil 6.34). Ermeni mahallesine yönelik bu analiz Urfa çeper kuşaklarının ortaya konulmasına çok büyük bir katkı sunmaktadır. Öncelikle sur dışına odaklanıldığında yetimhane, kışla, hastaneler, meydan ve bostanlar ile beraber yoğunluğa sahip olmayan bir Süryani mahallesi yer almaktadır. Sur dışının

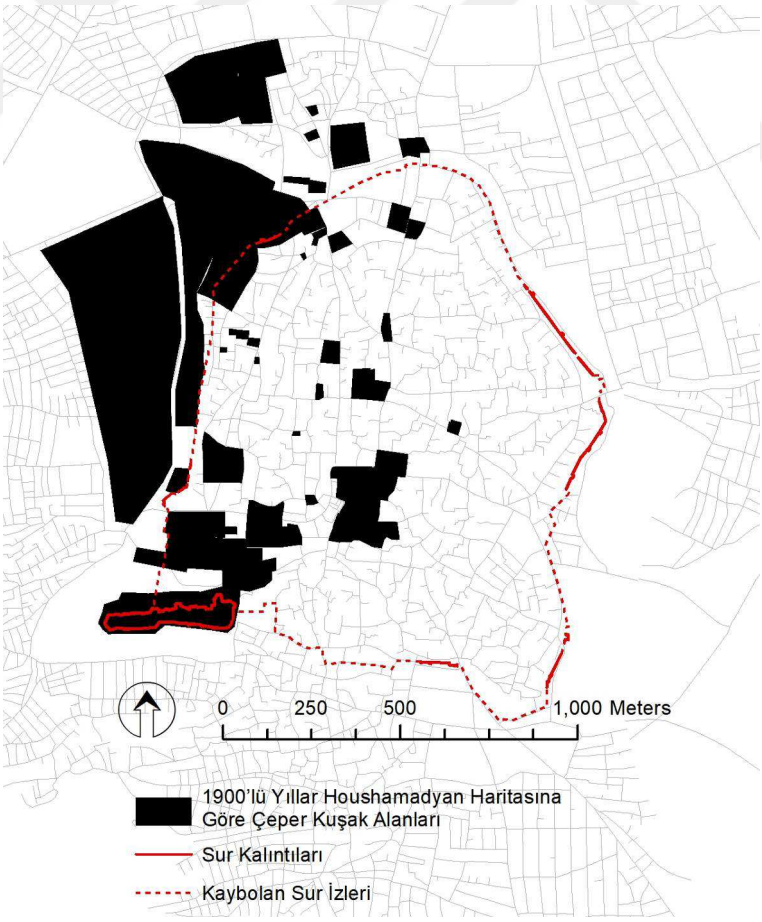
batı tarafına bakıldığında ise özellikle mezarlık ve bahçelerin yer aldığı görülmektedir. Sur içerisinde ise güneyde kale, Balıklı Göller ve çevresindeki açık alanlar ve dini tesisler, bu tesislerin hemen kuzeydoğusunda Gümrük Han ve Advadzaddin Kilisesi ve yine surların içerisine doğru birçok çeper kuşak kullanımı bulunmaktadır. Şekil 6.35 haritaya göre tespit edilen çeşitli çeper kuşak kullanımlarının bir bütün halinde ilgili dönemin çeper kuşaklarını göstermektedir. Diğer tarihi verilerden farklı olarak burada sur içindeki çeper kuşaklar açık bir biçimde ortaya konulmuştur. Kentin batısında ve kuzeyinde büyük kullanımlardan meydana gelen güçlü bir çeper kuşak söz konusudur. Bu çeper kuşakların varlığı bugüne kadar süregelen en önemli çeper kuşaklardandır.

Şekil 6.33 1990'lü yılların başları Hans-Lukas Kieser haritasına göre çeper kuşak alanları

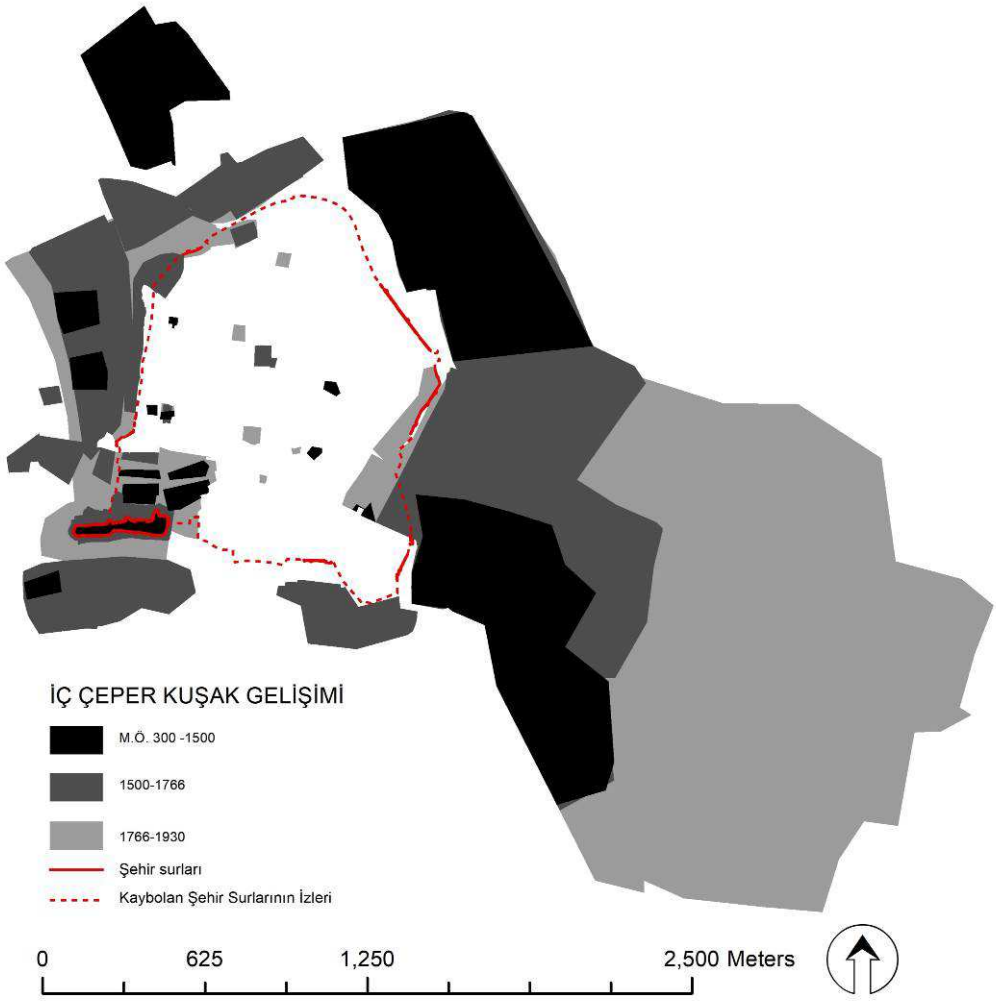

Şekil 6.34 1900'lü yıllar Houshamadyan haritasına göre çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.35 1900'lü yıllar Houshamadyan haritasına göre çeper kuşak alanları

Farklı dönemlere ait tarihi haritalar, fotoğraflar ve anlatımlar kentin çeşitli dönemlerdeki farklı mekânsal kullanımların tespit edilmesine ve nihayetinde çeper kuşakların ortaya konulmasına önemli katkı sunmaktadır. Yukarıda bahsedilen ve ayrı ayrı analiz edilen çeper kuşaklar Şekil 6. 36'te farklı periyotlarla sınıflandırılmıştır. M.Ö. 3. yüzyıldan başlayarak 1930'lu yıllara kadar devam eden bir çeper kuşak oluşum sürecini ortaya koymaktadır.

Şekil 6.36 M.Ö. 3.yy ile 1930'lu yıllar arasında çeşitli harita ve fotoğraflara göre çeper kuşak alanlarının oluşum süreci

Urfa, kentsel oluşumundan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen sürede neredeyse hiç büyümediği, yalnızca savaş ve doğal afetler sonucu önemli değişimlerin

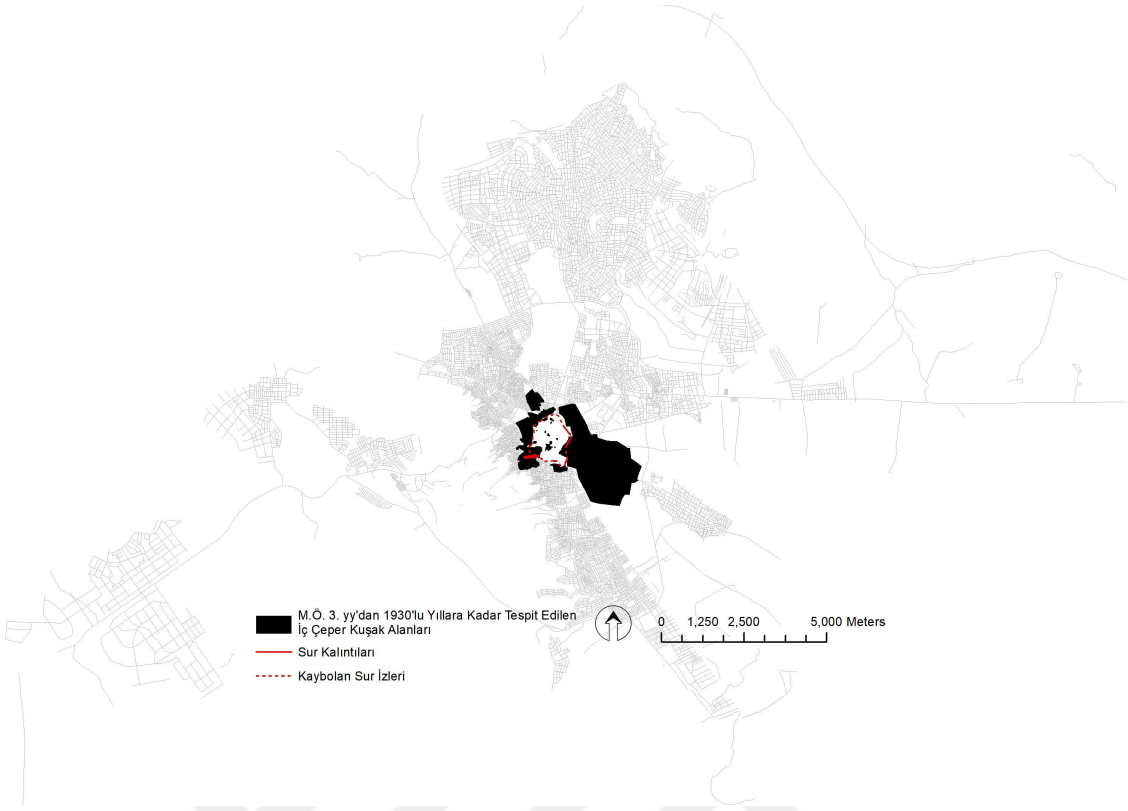
meydana geldiği bir süreç yaşamıştır. Kentin büyümemesi, durağanlık sürecine geçmesi veya çok yavaş büyümesi süreçlerinde, çeper kuşak tanımında da daha önce ifade edildiği gibi, ağaç halkalarına benzer şekilde kentin çevresinde bir çeper kuşak oluşur. Bu kuşaklar rekreasyon, açık alan, kurumsal yapı ve tesisler, endüstriyel alanlar ve çok düşük yoğunluktaki kullanımlardan oluşmaktadır. Tablo 6.4'te Urfa iç çeper kuşağında yoğunluklu olarak bulunan ve kentin çeper kuşağını şekillendiren kullanımlar ifade edilmiştir. Bu çerçevede Urfa'nın iç çeper kuşağını daha çok açık alanların ve kurumsal yapı ve tesislerin şekillendirdiği açıkça görülmektedir. Roma döneminde kentin kuruluşu ve şehir surlarının biçimlenişinden başlayarak 1930'lu yıllara kadar geçen sürede çeşitli haritacı ve kâşifler tarafından çizilen ve tasvir edilen haritalar ayrı şekillerde çözümlenmiştir. Her bir harita tasvir ve fotoğrafta yer alan çeper kuşak kullanımları sırasıyla haritalandırılmıştır. Her bir harita ve fotoğrafın analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan ürünler üst üste çakıştırılarak Urfa'nın ilk çeper kuşağının boyutları ve sınırları ortaya çıkarılmıştır. Kentin iç çeper kuşaklarına (Şekil 6.37 ve Şekil 6.38-iç çeper kuşağın kent bütünü içerisindeki durumunu göstermektedir) bakıldığında çok güçlü bir çeper kuşağın var olduğu kuşkusuzdur. Kentin bu şekilde bir çeper kuşağının oluşmasında kullanım olarak açık alanların çok büyük katkıda bulunduğu ve süreç olarak uzun bir dönem durağanlık sürecinde olması neden olarak gösterilebilir. Verimli arazilerin olması nedeniyle özellikle kentin doğu tarafında bahçe ve meyvalık alanların yoğun olduğu görülmektedir. Yine kentin batı tarafı kurumsal tesis ve yapılar ile birlikte bağ ve bahçelerin yoğun bir kullanım gösterdiği ve iç çeper kuşağın oluşmasında etkili olduğu görülmektedir. Kentin kuzeyine bakıldığında ise bostanlık alanlarla beraber daha çok kurumsal yapı ve tesislerin ön planda olduğu açıktır. Güneyde ise mezarlık alanlar ön plana çıkmaktadır. Sur içine bakıldığında ise ilk oluşumdan bugüne kadar kale ve çevresinde yoğun bir kurumsal yapı ve tesis kullanımlıyla beraber açık alanların iç çeper kuşağı biçimlendirdiği görülmektedir. Sur içerisinde kentin kuzeydoğusu haricinde surları izleyen bir çeper kuşak tespit edilmiştir. İç çeper kuşağı bütününe bakıldığında, önceki çeper kuşak kullanımlarına benzer şekilde çeper kuşağın kopuk değil de süreklilik gösterdiği açık bir şekilde görülmektedir. Aslında bu durum eski kentlerin temel bir özelliğidir. Şehir surlarına sahip kentlerin hemen hemen hepsinde bu durum söz konusudur.

Şekil 6.37 Urfa iç çeper kuşak alanları

Tablo 6.4 Urfa iç çeper kuşak kullanımları ve özellikleri

Açık Alanlar	Bahçeler, bağlar, mezarlıklar, kaya mezarlar, dinlenme alanları ve parklar, çayır, mağaralar, meyvalıklar, bostanlık alanlar, meydanlar, dutluk,
Kurumsal Tesisler	Saraylar, manastır, kilise, kale, camiler, hanlar, fabrika, medreseler, hastane, çarşı ve dükkânlar, yetimhane, okullar, hamam, hapishane
Konut Alanları	Çok düşük yoğunluklu konut alanları

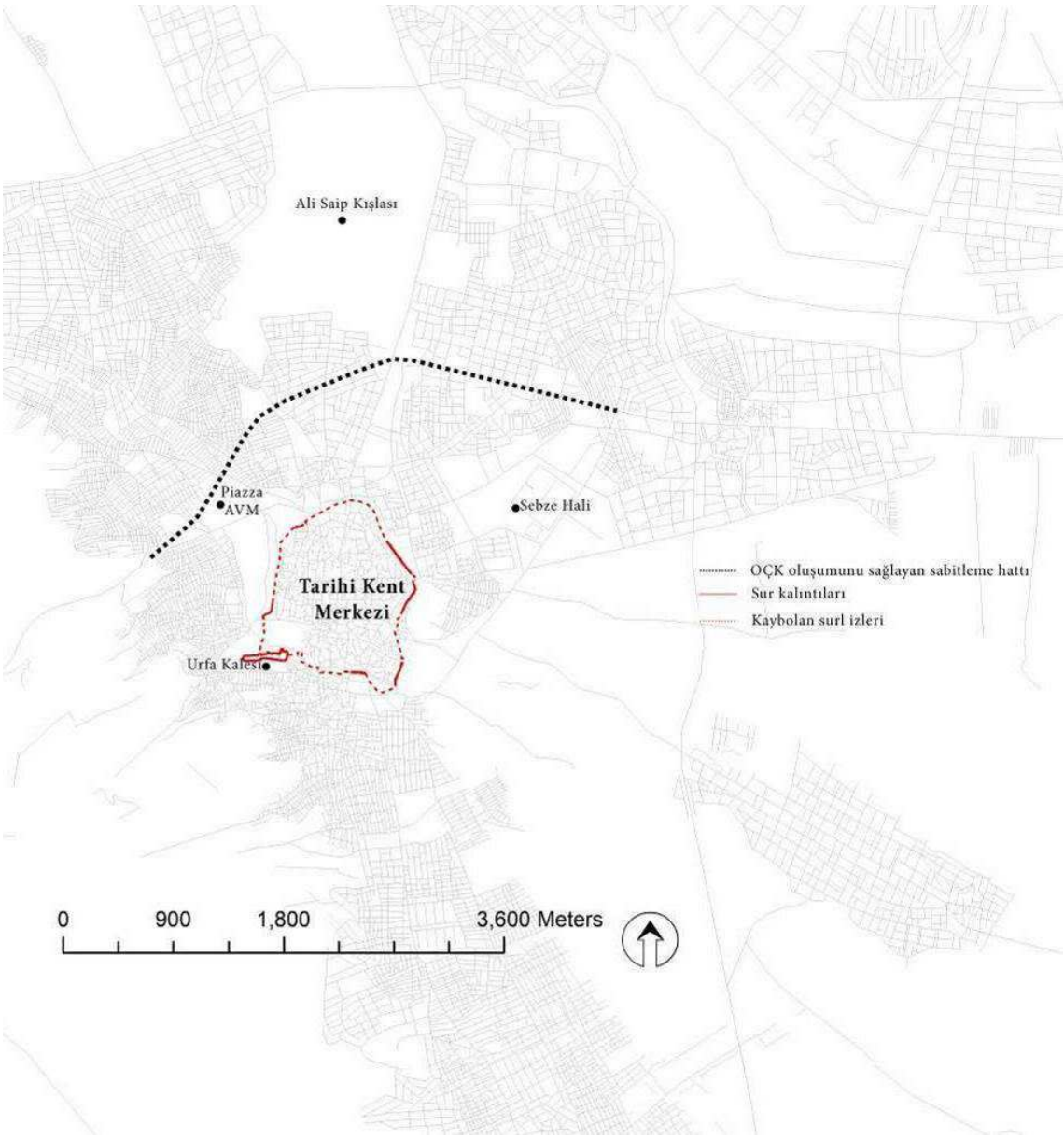
Şekil 6.38 Urfa iç çeper kuşakları ve Urfa makroformu içerisindeki konumu

Urfa iç çeper kuşaklarının elbette büyük değişimler geçirdiği açıktır. Ancak bu çeper kuşaklar bugün çok güçlü olmasa da kentin güneyi hariç varlığını önemli bir seviyede sürdürmektedir. Bu çeper kuşaklar kentin tarihsel mirası olmasının yanı sıra kentin önemli ekolojik koridorlarının oluşturmaktadır. Özellikle Urfa'da iç çeper kuşakların yoğunluklu olarak açık alanlardan meydana gelmesi iç çeper kuşağın önemli bir ekolojik koridor olduğunu göstermektedir. Hem tarihsel ve kültürel miras hem de ekolojik önem bağlamında Urfa iç çeper kuşaklarının varlığını sürdürmesi, kentin gelişimi ve yüksek kentsel standartların oluşturulmasında ve gündelik kentsel hayatın düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

6.2. ORTA ÇEPER KUŞAK ALANLARI

Urfa orta çeper kuşakları Cumhuriyet dönemi sonrasında özellikle 1930'lu yıllarda başlayan kırdan kente göç ve diğer nüfus patlamaları sonucunda kentin durağan bir yapıdan hareketli bir yapıya geçmesi sonucunda oluşmaya başlamıştır. Ünlü ve Baş (2019) da Türkiye kent yapısında orta çeper kuşakların Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşmaya başladığını ifade etmektedir. Urfa orta çeper kuşaklarının da benzer biçimde şekillenmesi bu tespiti destekler niteliktedir. Orta çeper kuşak oluşumunu ortaya koyan temel sabitleme hattı Urfa-Mardin aksı olmuştur. Bu sabitleme hattı kentin ikinci yani orta çeper kuşak oluşumunu ortaya koymuştur. Orta çeper kuşağın ilk ve temel biçimleri nitekim Karayolları Tesisleri, Köy Hizmetleri, Devlet Su İşleri Atatürk Kapalı Spor Salonu kentin ilk stadı, ilk otogar benzeri kullanımlardır. Bu kullanımları kentin iç çeper kuşağını saran yeni bir kuşağın oluşmasını sağlamış ve beraberinde orta çeper kuşağı varlığını güçlendiren diğer kullanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kentin orta çeper kuşak oluşumunu ortaya koyan sabitleme hattı, kentin doğu ve batı doğrultusundan geçen D-400 karayoludur. Bu çerçevede, özellikle kentin kuzeyinde güçlü bir orta çeper kuşak oluşumu görülmüştür. Kentin diğer yönlerinde ise iç çeper kuşağa bitişik orta çeper kuşak alanları ortaya çıkmıştır. Orta çeper kuşak, iç çeper kuşak gibi bütüncül bir yapı göstermeyip biraz daha kopuk alanlardan oluşmaktadır. Ancak yine de kentin iç çeper kuşağını saran bir çeper ortaya konulmuştur. Orta çeper kuşak analizinde öncelikle çeper kuşak analizinde kullanılan materyaller tanımlanmış, akabinde her bir materyalin sunduğu veriler kullanılarak çeper kuşak kullanımları analiz edilmiştir. Ortaya konulan kullanımlar ise farklı dönemlere ait çeper kuşakların belirlenmesini sağlamıştır. Orta çeper kuşak oluşumu Cumhuriyetin hemen hemen ilk yıllarından başlayarak 2014 yılına kadar sağlamlaşmaya devam etmiştir. Diğer yandan 1966 yıllarında başlanarak da dış çeper kuşak ortaya çıkmıştır. Orta çeper kuşak sağlamlaşma aşamasına geçerken dış çeper kuşak ise sabitleme ve genişleme aşamalarını yaşamaktadır.

Şekil 6.39 Orta çeper kuşak sabitleme hattı

6.2.1 Orta Çeper Kuşak Analizine Yönelik Materyal: Haritalar, Hava Fotoğrafları, Planlar ve Uydu Görüntüleri

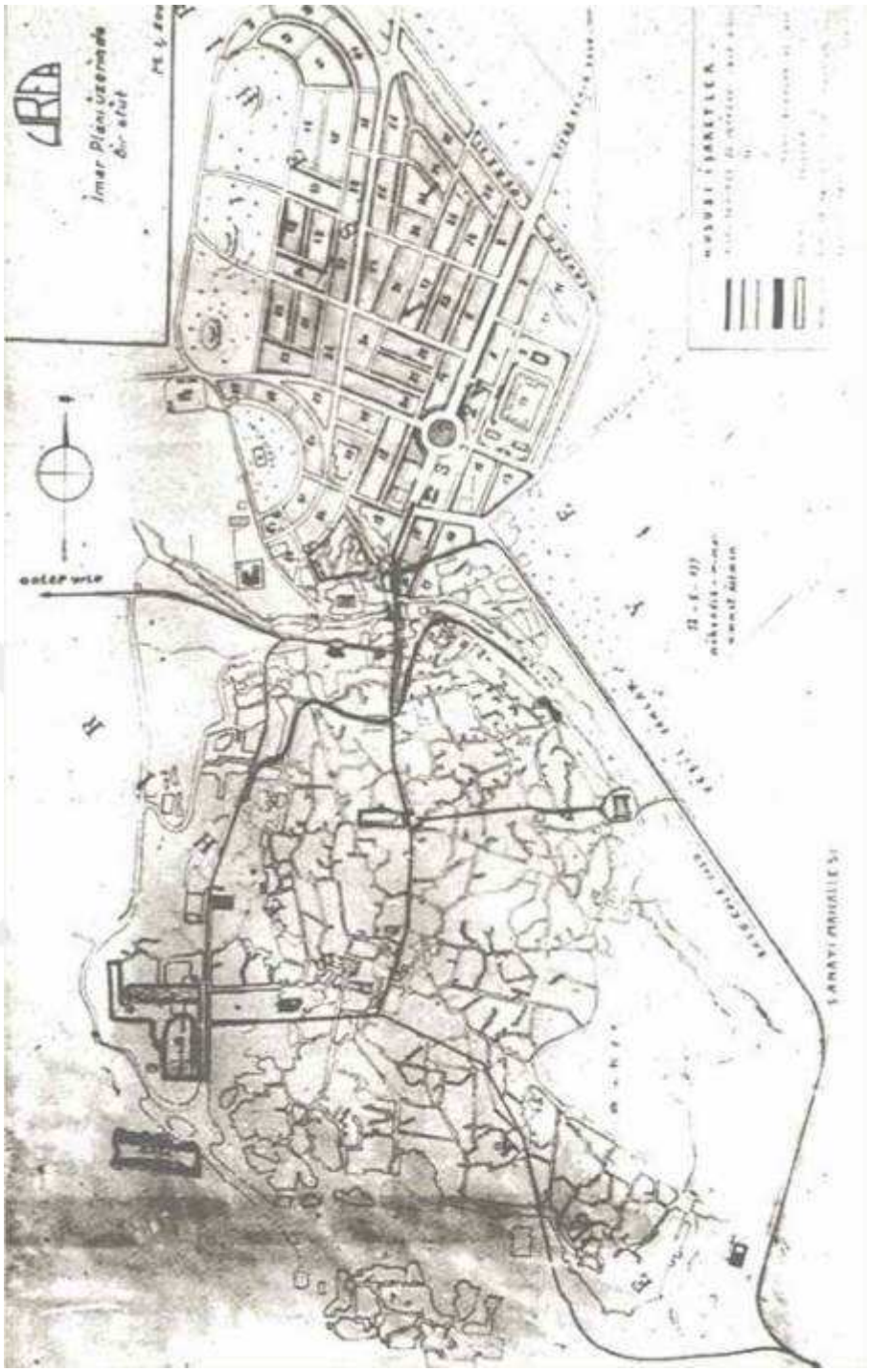
Urfa orta çeper kuşak tanımlaması 1930 yılından başlayarak yoğunluklu olarak 1976 yılına kadar ve akabinde 2014 yılına kadarki süreç için elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır. Kullanılan materyaller Tablo 6.5'te kronolojik bir sıralamada gösterilmektedir. Bu tablo, veri yılı, elde edilen materyal türü ve bu materyallerin çeper kuşak analizine katkısına göre kategorize edilmiştir.

Şekil 6.40 belediye mühendisi Himmet Ölçmen tarafından 1937 yılında çizilen imar planını göstermektedir. Bu plan Urfa'nın Cumhuriyet döneminde çizilen ilk planı

olma özelliği taşımaktadır. Karakoyun Deresi'nden kuzeye doğru eski Valilik Binası'nı ve Bahçelievler mahallesini 'Yenişehir' olarak tasarlayan bu plan uygulanmamıştır. Orta çeper kuşak analizine katkısı ise 1930'lu yıllara kadar kentin çeperinde hatırı sayılır bir gelişmenin olmadığını göstermesidir. Bu bağlamda 1937 yılına kadar geçen süreyi kapsayan zaman aralığı için herhangi bir verinin elde edilememesinin orta çeper kuşağın tanımlanmasına dair herhangi bir eksikliğin olmadığını göstermektedir.

Tablo 6.5 Dış çeper kuşak analizinde kullanılan materyal ve bilgiler

Yıl	**Materyal türü**	**Çeper kuşak analizine katkısı**
1937	Urfa imar planı	Bilgilendirici
1940	Urfa şehir planı	
1945	Hava fotoğrafı	Belirleyici
1955	Hava fotoğrafı	
1966	Hava fotoğrafı	
1976	Hava fotoğrafı	
1992	Hava fotoğrafı	
2000	Hava fotoğrafı	
1974	İmar planı	Bilgilendirici
1989	İmar planı	
2000	Karaköprü hâlihazır harita	Belirleyici
2006	Urfa hâlihazır harita	
2007	Uydu görüntüsü	
2014	Uydu görüntüsü	

Şekil 6.40 1937 tarihli Himmet Ölçmen tarafından hazırlanan Urfa İmar Planı (Kürkçüoğlu, 2011)

Şekil 6.41'deki harita 1940 yılında mimar, arkeolog, ressam ve seyyah olan Albert Gabriel tarafından '*Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale*' isimli eserinde yayınlamıştır. Gabriel'in bu haritasında şehir surları ve kentin kuzeyindeki Karakoyun Deresi ve bazı kamusal kullanımlar koyu renkte gösterilmiştir. Bunun yanı sıra Urfa kalesi ve sur içerisindeki kent planı yol ve yapı adaları bağlamında gösterilmiştir. Kentin kuzeyinde ve güneyinde de bir takım yerleşmelerin olduğunu ve

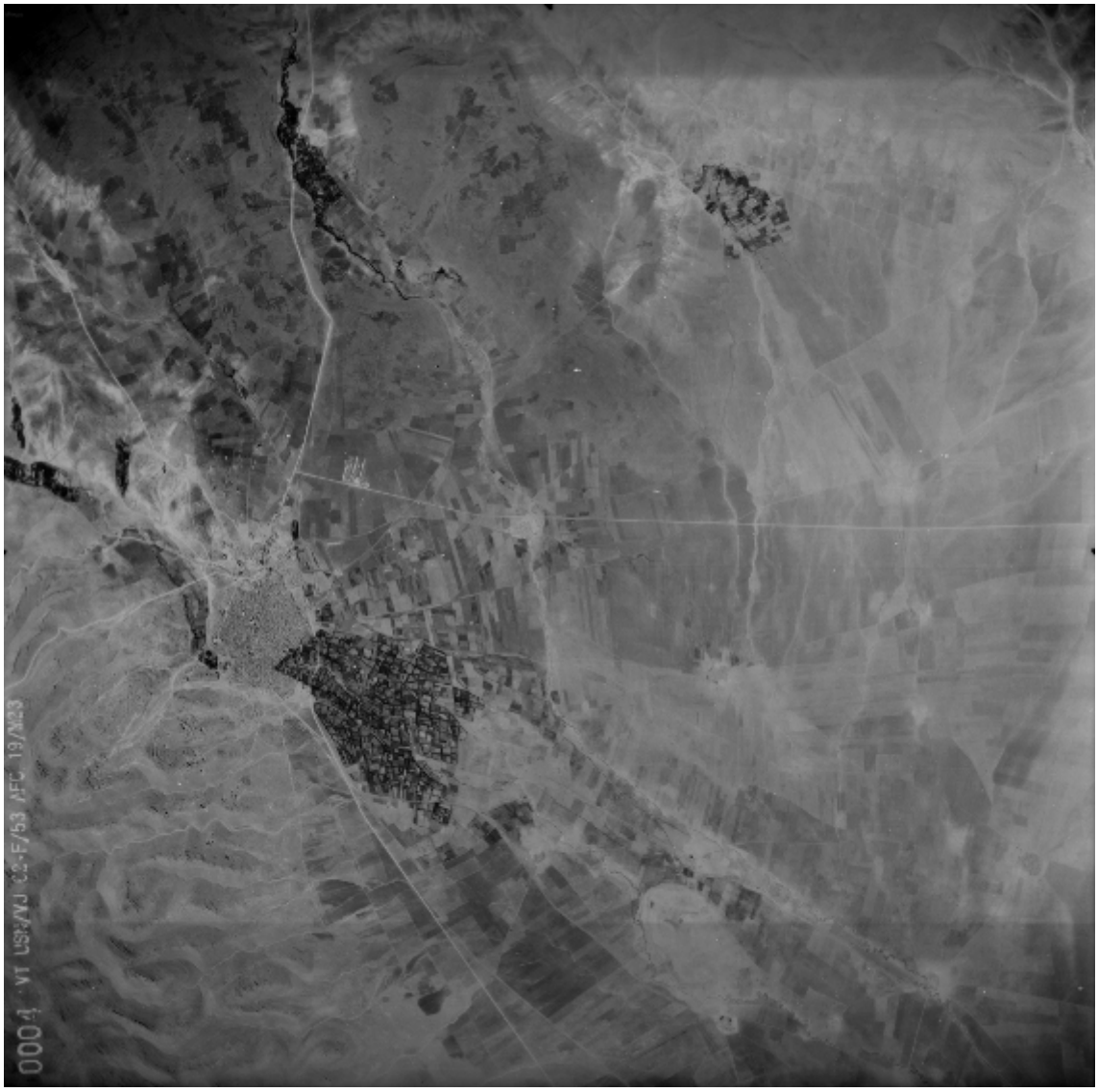
ancak 1945 yılındaki hava fotoğrafına bakıldığında daha ufak yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Bu harita da bir önceki harita gibi bir çeper kuşak belirleyicisi değil de bilgilendirici olarak ele alınmıştır.

Şekil 6.41 1940 yıllarına dair Urfa şehir planı (Gabriel, 1940; Kürkçüoğlu, 2011)

Orta çeper kuşak analizine ilk önemli katkıyı Şekil 6.42'de gösterilen ve 1945 yılında çekilmiş olan hava fotoğrafı sağlamaktadır. Bu hava fotoğrafına göre kentin güneydoğusundaki bağ ve bahçeler çok net bir şekilde okunabilmektedir. Kentin kuzeyindeki askeri alanların oluşumu ve yine kentin batısındaki bağ ve bahçeler

görülmektedir. Kentin kuzeydoğusunda ise kentten kopuk bir şekilde yapılaşmış ilk apartman örnekleri görülmektedir. Bunların bir kısmı günümüzde de varlığını sürdürürken bir kısmı ise daha yüksek ve yoğun bloklara dönüşmüştür.

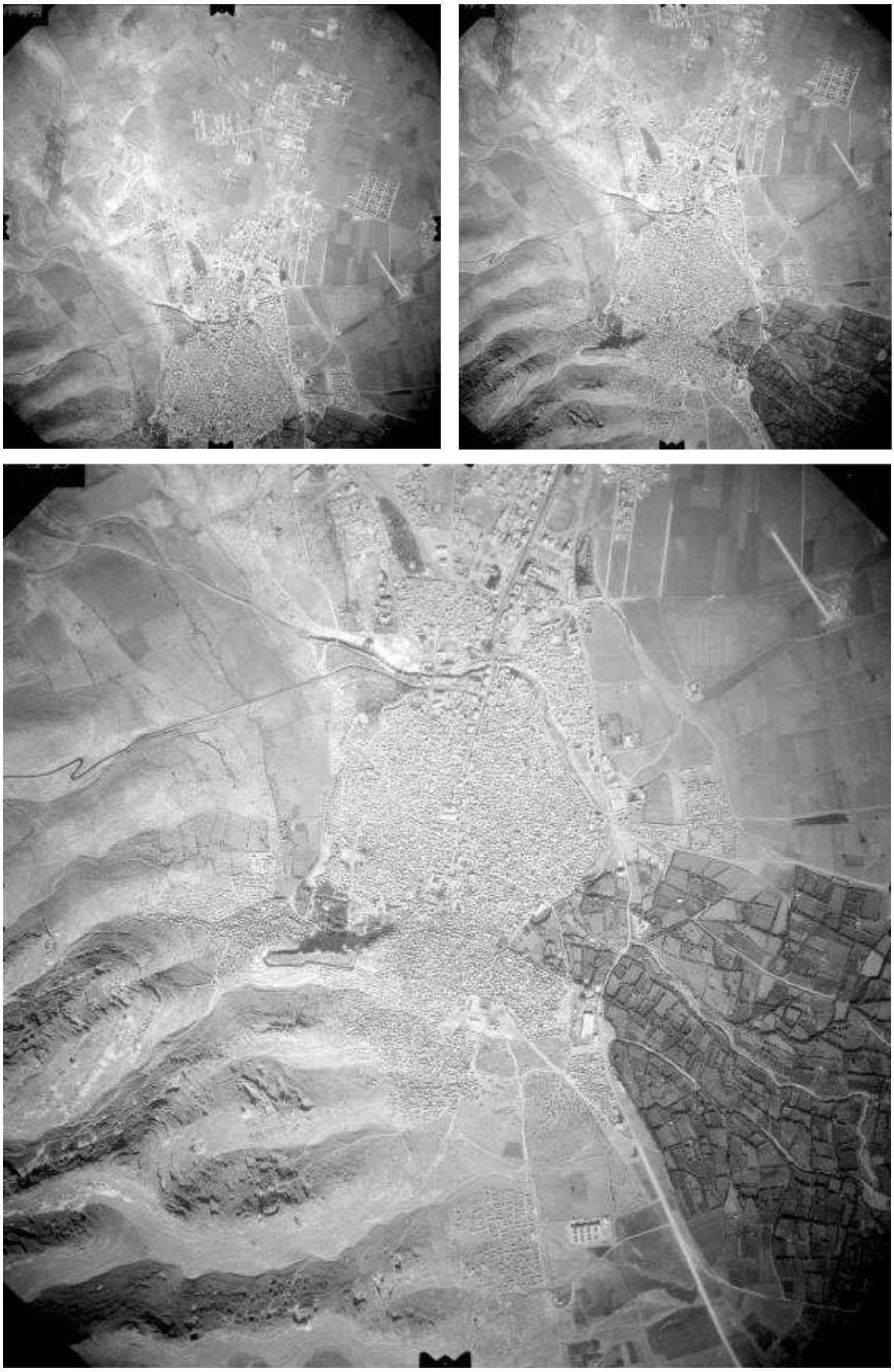
Şekil 6.42 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü, 1945)

Şekil 6.43 ise 1955 yılında çekilen bir hava fotoğrafını göstermektedir Bu fotoğraf kenti bir bütün olarak göstermektedir. 1945 yılındaki fotoğraftan çok büyük farklılıkların olmadığı anlaşılmaktadır. Kentin güneyinde daha önce oluşmaya başlayan yapılaşmanın biraz daha arttığı görülmektedir. İlk apartmanlaşma örneği olan alanın yoğunlaşmaya başladığı görülebilmektedir. Yine askeri tesislerin varlığı ile beraber bazı kamusal yapıların varlığı okunabilmektedir.

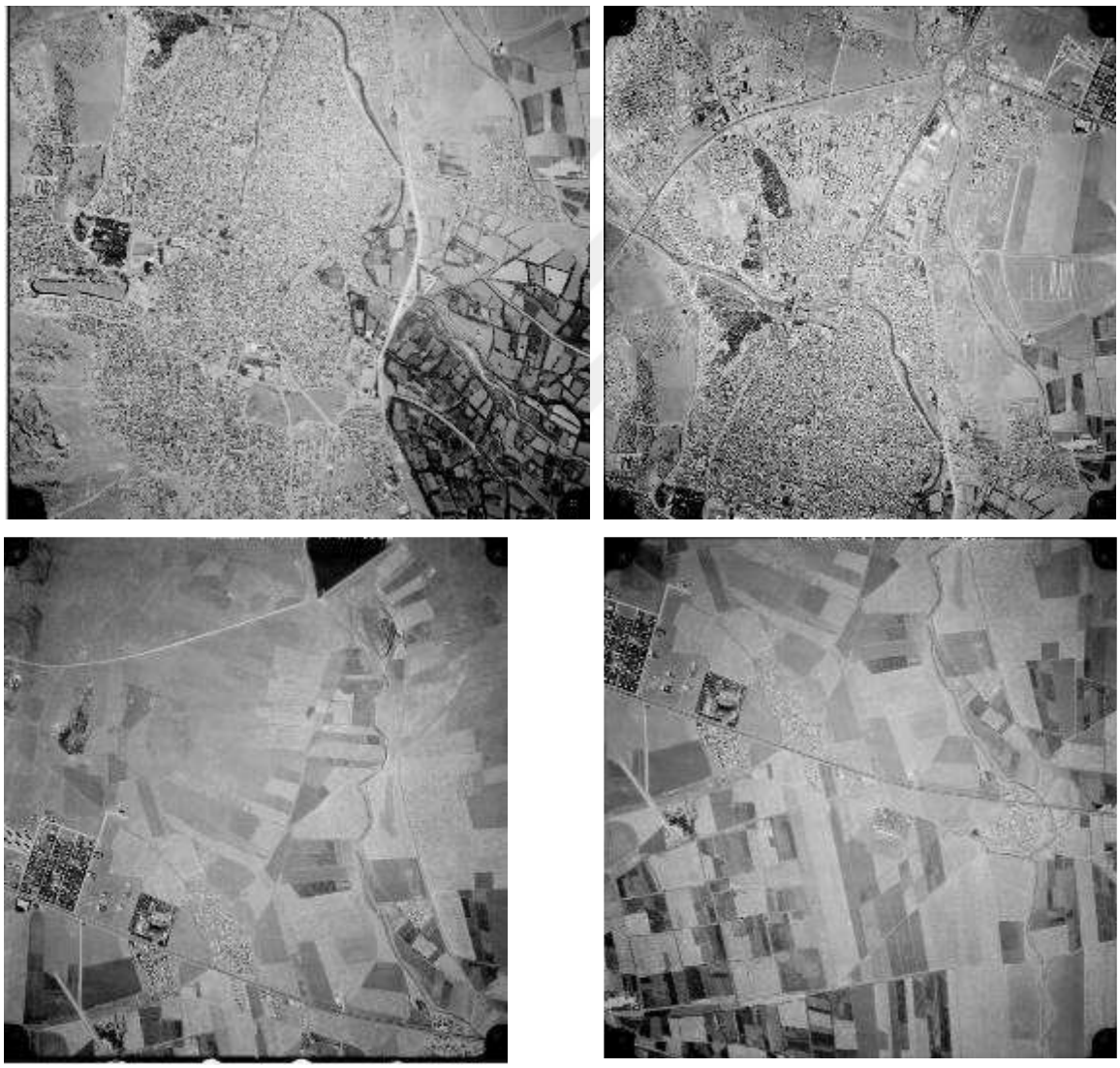
Şekil 6.43 1955 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü, 1955)

Şekil 6.44'te üç farklı açıdan çekilmiş 1966 yılına ait hava fotoğrafları gösterilmektedir. Bu fotoğraf setinde kentin kuzeyde ve güneydeki gelişiminin yoğunlaştığı görülmektedir. Kentin güneyinde konut dışı kentsel çalışma alanlarının ortaya çıkışı da görülmektedir. Urfa kalesinin hemen batı kısmında da yerleşimlerin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Kentin güneydoğusundaki bağ ve bahçelik alanların varlığı bu yıllarda devam etmektedir.

Şekil 6.44 1966 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1966)

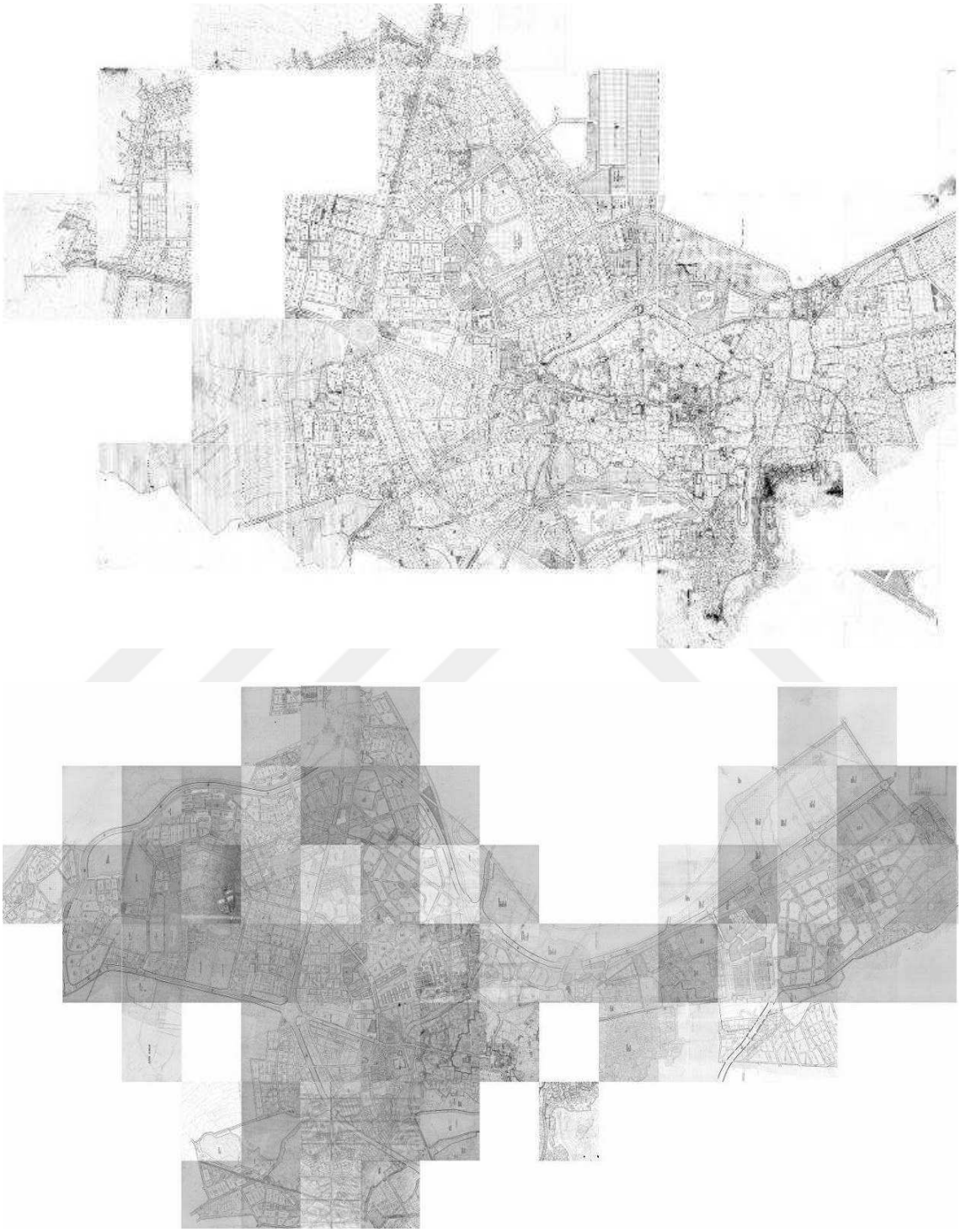
Şekil 6.45 1976 yılına ait dörtlü bir fotoğraf setini içermektedir. Üstteki iki fotoğraf kent merkezini içerisine alırken alttaki iki fotoğraf ise kentin kuzeydoğusunu ele almaktadır. Bu fotoğraf karelerinde kentin güneydoğusundaki bağ ve bahçelik alanların bir kısmının dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca kentin kuzeybatısındaki gelişim de çok net bir şekilde okunabilmektedir. Bu tarihte kentin doğusunda yer alan Karayolları İl Müdürlüğü'nün de ortaya çıkışı görülebilmektedir. Ancak bu alan daha sonra konut alanına dönüşecektir. Kentin batısında bulunan bazı bahçelik alanların konut alanına dönüşüne tanık olabiliyoruz.

Şekil 6.45 1976 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1976)

Şekil 6.46'da yer alan 1974 ve 1989 tarihli imar planları 1976 yılındaki hava fotoğrafını destekleyici nitelikte bir belge olarak ele alınmıştır. Her ne kadar kuzeydoğu

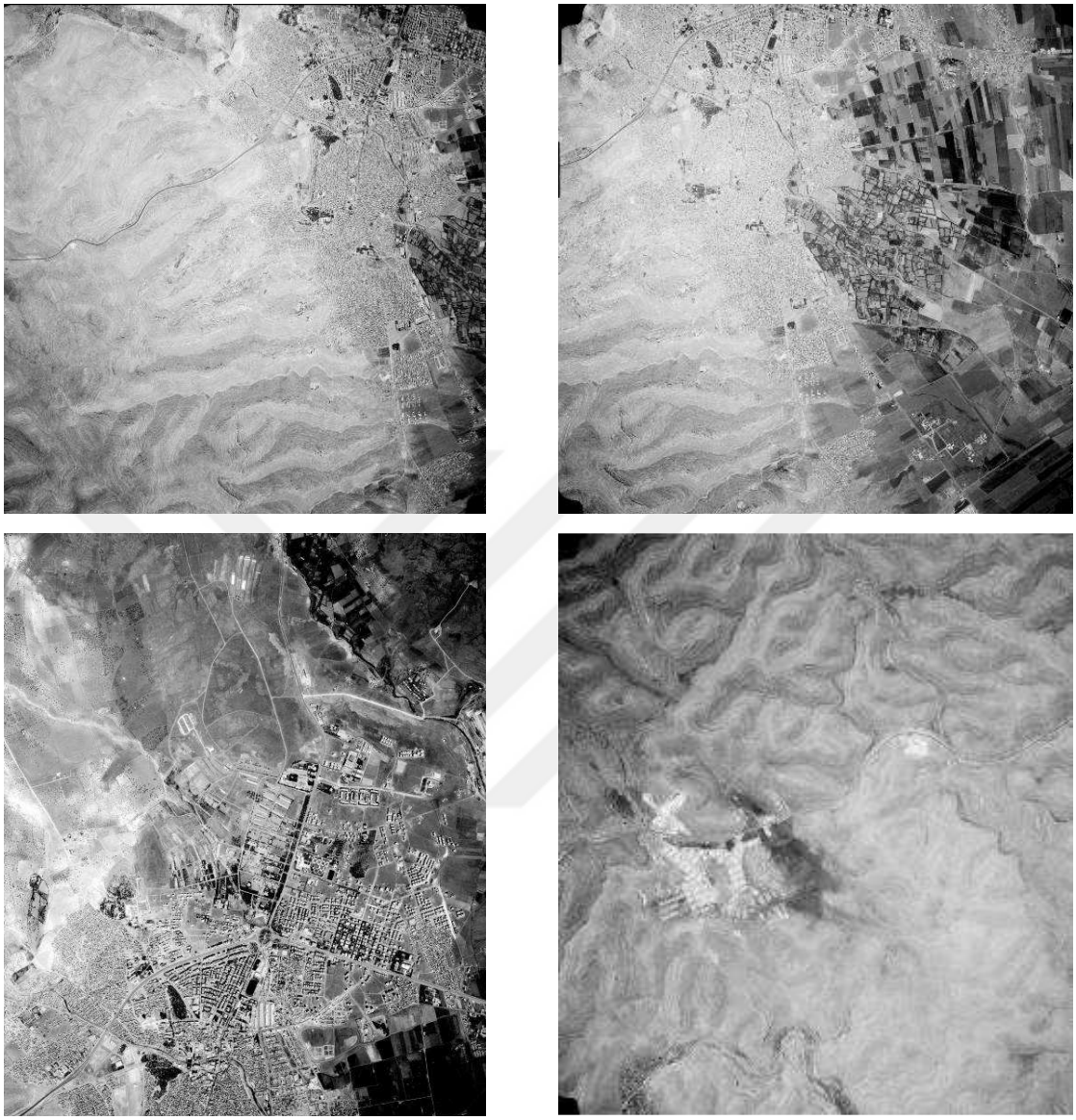
kısmında bazı paftalar eksik olsa da bugün bile varlığını sürdüren kullanımları göstermesi açısından önemli derecede katkı sunmuştur.

Şekil 6.46 1974 (yukarıda) ve 1989 (aşağıda) tarihli Urfa İmar Planları (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 1974)

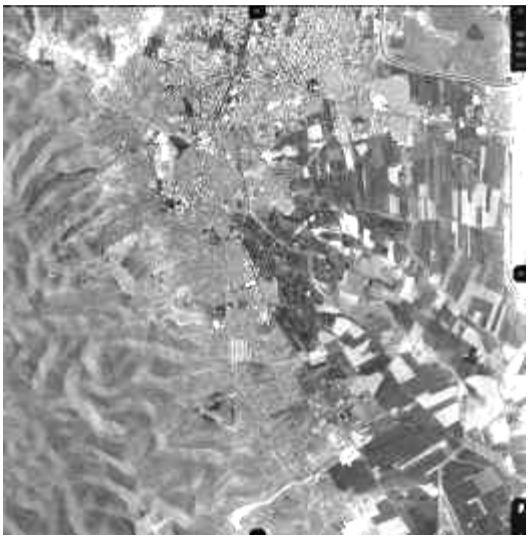
Şekil 6.47 1992 tarihli hava fotoğraflarının orta çeper kuşak açısından önemi kentin güney, kuzey ve doğu yönlerinde bulunun bazı orta çeper kuşak kullanımlarının

belirlenmesidir. Oysaki bu hava fotoğrafı daha çok dış çeper kuşak hakkında veri sağlamaktadır.

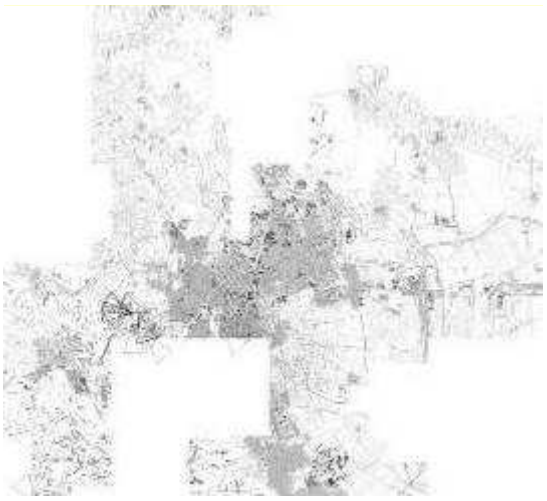

Şekil 6.47 1992 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1992)

Şekil 6.48'de sunulan hava fotoğrafları ve hâlihazır harita orta çeper kuşak alanlarının sağlamlaşma aşamasının okumasını sağlamaktadır. Bu harita ve hava fotoğraflarının bütün halinde okuması ve analizi kent merkezinin doğusunda yer alan orta çeper kuşak kullanımlarını ortaya koymaktadır. Bu kullanım biçimleri bir sonraki alt başlıklarda sunulmuştur.

2000 yılı hava fotoğrafı

2006 yılı halihazır harita

2007 tarihli Urfa hava fotoğrafı

2014 tarihli Urfa hava fotoğrafı

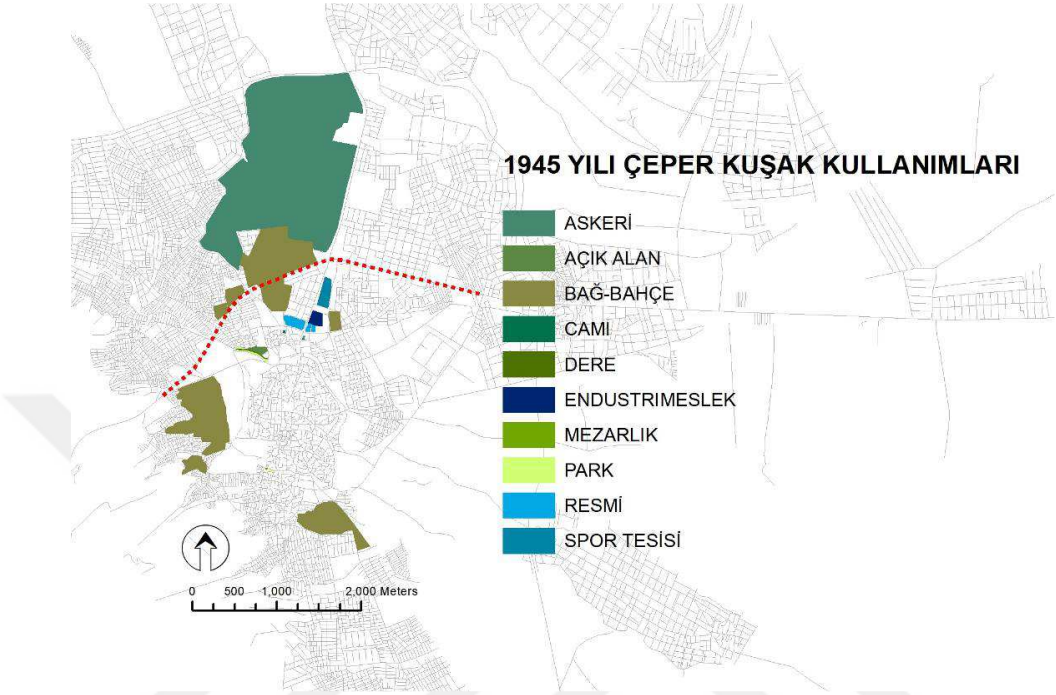
Şekil 6.48 2000, 2007, 2014 tarihli Urfa hava fotoğrafları ve 2006 tarihli Urfa Halihazır Haritası (Harita Genel Müdürlüğü, 2000)

6.2.2 Orta Çeper Kuşak Alanları Analizi

Materyal kısmında da belirtildiği üzere Urfa orta çeper kuşaklarının analizi eski harita, hava fotoğrafları ve imar planları bağlamında ele alınıp yapılmıştır. Çeper kuşak analizine doğrudan katkı sunan yani belirleyici olan her materyal öncelikle çeper kuşak kullanımları bağlamında incelenmiştir. Analiz edilen her materyalin sunduğu kullanımlar bir bütün halinde ilgili dönemin çeper kuşaklarını ortaya koymuştur.

Urfa'nın orta çeper kuşak kullanımının analizine ilk somut katkı 1945 yılına ait hava fotoğrafından gelmektedir. Bu hava fotoğrafında iç çeper kuşakların dışında kalan alanlar analiz edilmiştir (Şekil 6.49). Bu çerçevede kentin en kuzeyinde nar bahçeleri, askeri alan, bağ ve bahçelik alanlar ve eğitim alanlarının varlığı tespit edilmiştir. Tarihi kent merkezinin kuzeydoğusunda ise Urfa'da temelleri ilk atılan ve daha sonra

dönüşecek olan 11 Nisan Stadyumu'nun varlığı söz konusudur (Şekil 6.50). Bunun yanı sıra park alanları, mezarlık, dini tesisler ve resmi kurumların varlığı da bu analizden anlaşılmaktadır.

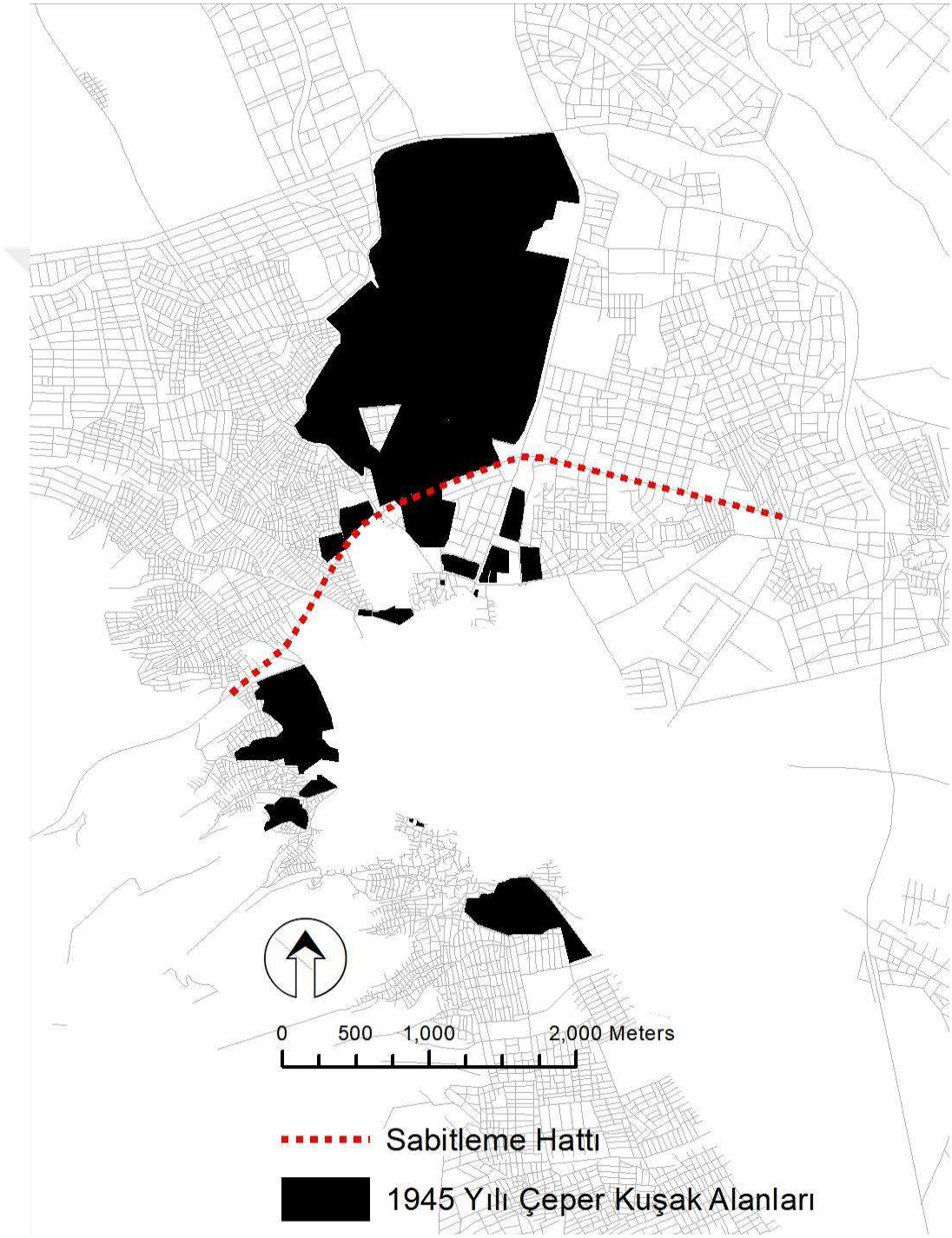

Şekil 6.49 1945 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

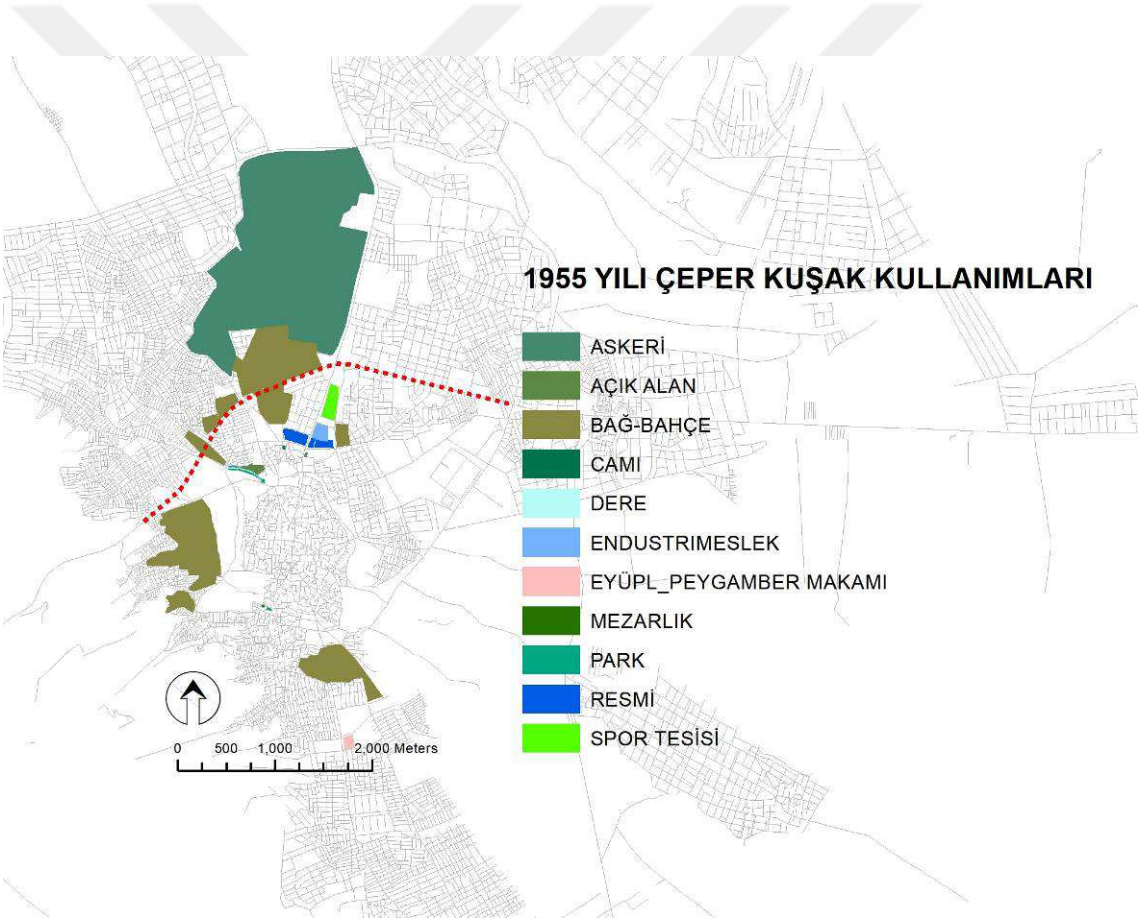
Şekil 6.50 1940'lı yıllarda temeli atılan 11 Nisan Stadyumu (Şanlıurfa Gazetesi, 2012)

1945 dönemine ait Urfa orta çeper kuşakları bir bütün olarak Şekil 6.51' de gösterilmiştir. Bu bağlamda kent merkezinin kuzeyinde askeri alanların ve bağ ve bahçelik alanların güçlü bir ilk orta çeper yapısını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Yine kent merkezinin batısında ve güneyinde bağ ve bahçelik alanlar çeper kuşak yapısını pekiştirmektedir.

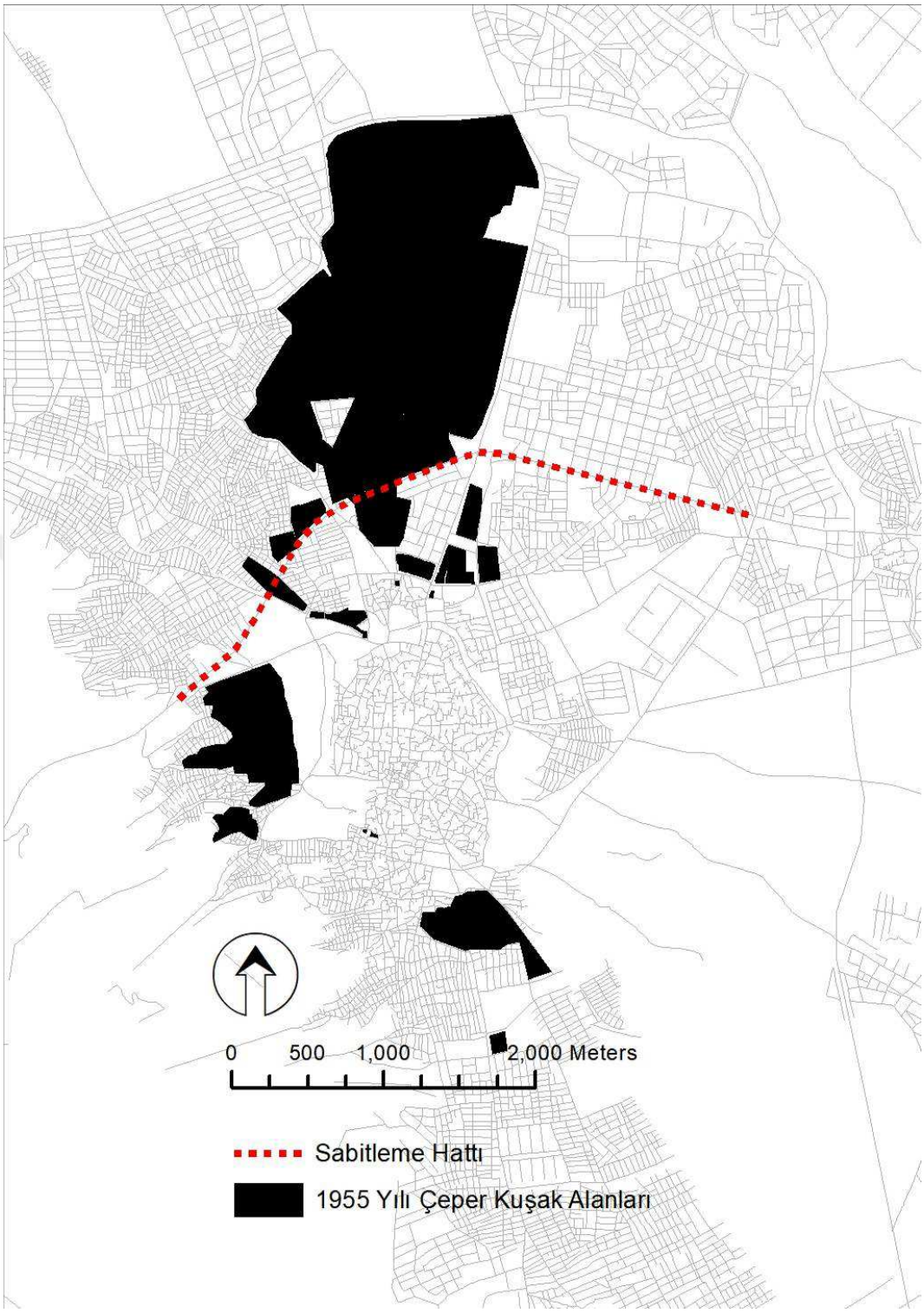

Şekil 6.51 1945 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Urfa'nın 1955 yılı çeper kuşaklarının kullanım biçimleri Şekil 6.52'de gösterilmektedir. Bu çeper kuşaklar, 1945 yılı çeper kuşak kullanımlarından çok farklı olmamasının yanı sıra villa kullanımlarını göstermektedir. Bu dönemde mezarlıklar, askeri alanlar, açık ve yeşil alanlar, eğitim alanları, dini tesis ve resmi kurum alanları önemli çeper kuşak kullanımlarını oluşturmaktadır. Bütün bu kullanımlar Şekil 6.53'te 1955 yılının çeper kuşak alanlarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kentin kuzeyinde yine güçlü bir çeper kuşak varlığı kendini göstermektedir. Bu yıllarda kentin doğusunda henüz bir çeper kuşak varlığı ortaya çıkmamıştır. Bunun temelinde Urfa kentinin doğu kısmında tarımsal arazilerin yoğunlukta olması ve bu alanların daha sonraki süreçlerde yapılaşmaya açılması ve geç bir şekilde çeper kuşak biçimini almasından kaynaklanmaktadır.

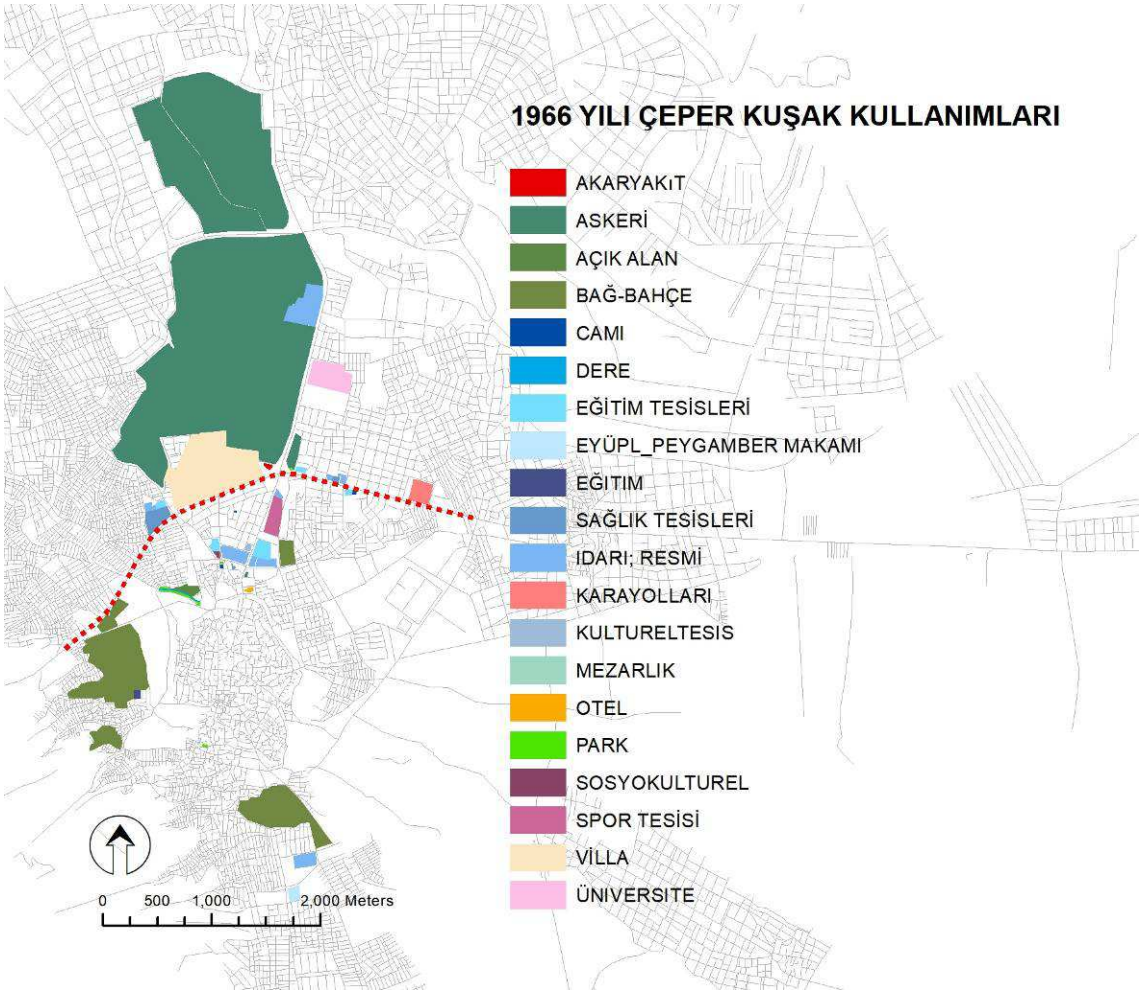
Şekil 6.52 1955 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.53 1955 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Şekil 6.54 ve Şekil 6.56 Urfa'nın 1966 yılındaki çeper kuşak kullanım biçimleri ve bunların meydana getirmiş olduğu çeper kuşakların varlığının ortaya konması hakkındadır. 1966 yıllarında kentin kuzeyinde Atatürk Ormanı'nın farklı bir çeper kuşak kullanımı olarak ortaya çıkması dikkat çekmektedir. Bu kullanım biçimi dış çeper

kuşak analizinde ele alınmıştır. Askeri alanın büyüklüğünde bir artışın da meydana geldiği gözlemlenmektedir. Önceki yıllardaki kullanım biçimleri ile karşılaştırıldığında gittikçe çeper kuşak kullanımlarının ve çeşitliliğin arttığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6.54 1966 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

Yüzbaşı Ali Saip Kışlası bugün neredeyse tamamı kent içerisinde kalmış bir halde Urfa'ya hatırı sayılır bir açık ve yeşil alan sunmaktadır. Kürt asıllı Ali Saip Ursavaşın bu kışlaya adının verilmesi ise Ali Saip Ursavaş'ın Milli mücadele döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kuvay-ı Milliye'ye katılmış olması ve Fransızların Urfa'yı ele geçirmesinde sonra Mustafa Kemal'lin emri ile Urfa Jandarma Komutanı ile birlikte Urfa direnişini örgütlemesinden kaynaklanmaktadır (Gap Gündemi-Şanlıurfa'nın Gazetesi, 2013) . Bu gelişmelerin yanısıra kentin batısında da çeper kuşak oluşmaya başlamıştır.

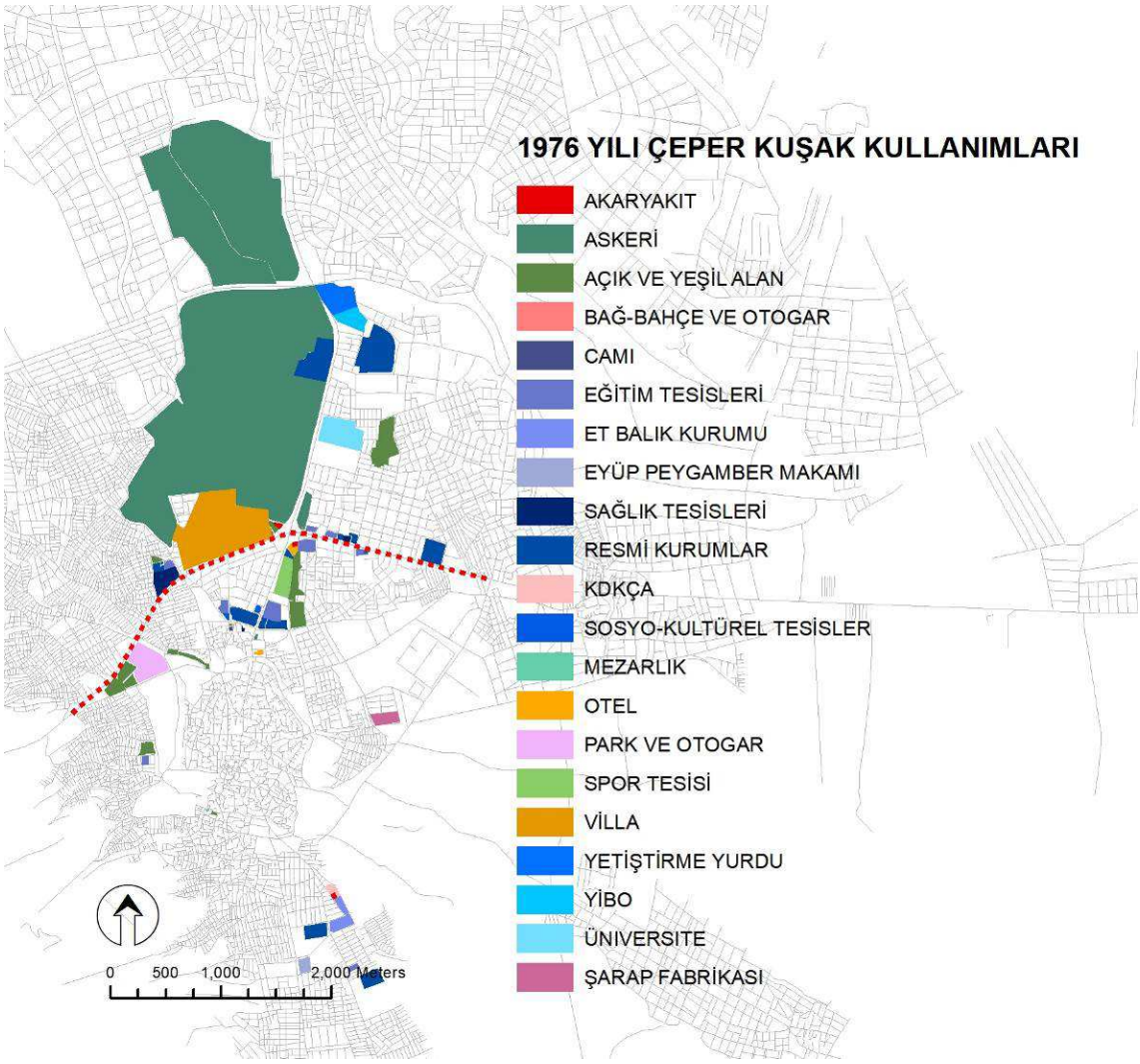

Şekil 6.55 1966 yılarında büyümeye devam eden askeri alanın girişi. Bu askeri alan Yüzbaşı Ali Saip Kışlası olarak adlandırılmaktadır

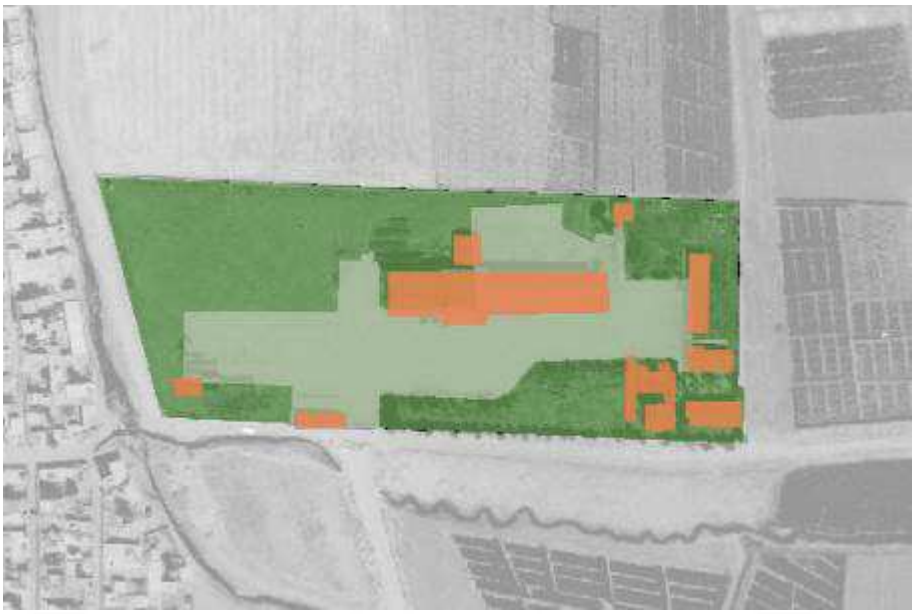

Şekil 6.56 1966 yılı Urfa çeper kuşak alanları

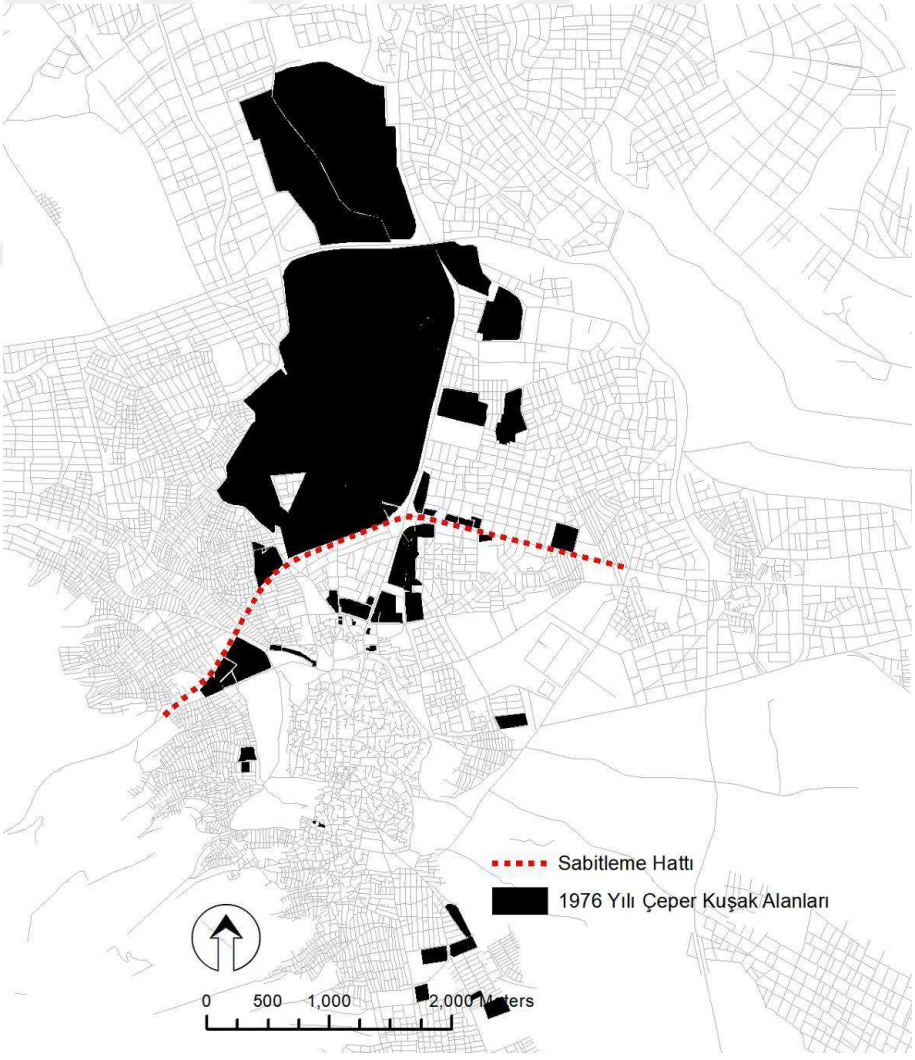
1976 yılı Urfa'nın orta çeper kuşaklarının analiz edildiği bir diğer dönemdir. Bu dönemdeki çeper kuşak kullanımları Şekil 6.57'de gösterilmektedir. Bu yıllarda önceki yıllardan farklı olarak özellikle sağlık tesisleri, kültürel tesisler, yüksek eğitim tesisleri, yetiştirme yurdu ve yatılı eğitim kurumları ve ağaçlandırılan alanlar varlık göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer kullanım Urfa kent merkezinin doğusundaki şarap fabrikasının varlığıdır (Şekil 6.58).

Şekil 6.57 1976 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

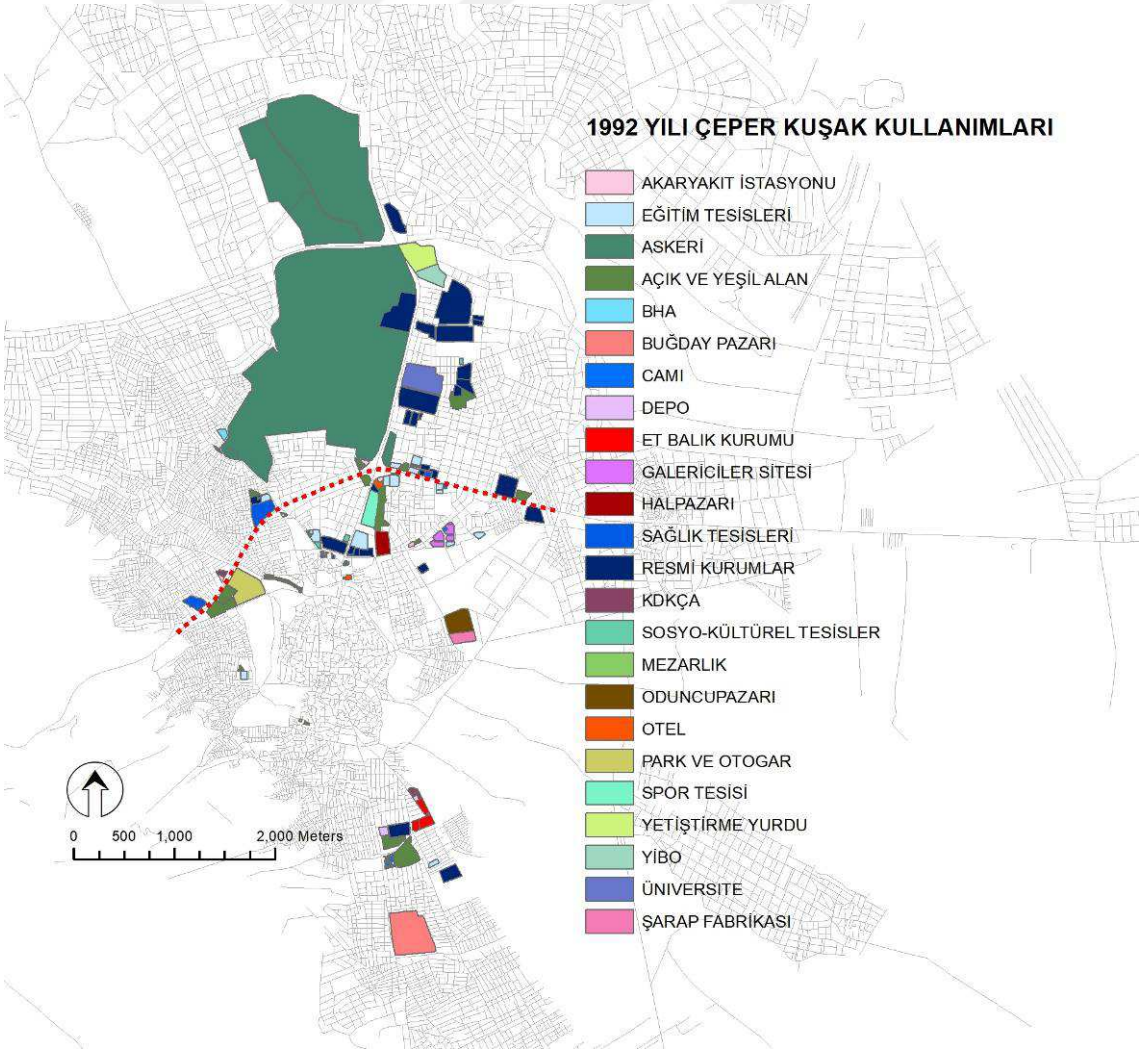
Şekil 6.58 Urfa şarap fabrikası (1976 yılı hava fotoğrafından alınıp renklendirilmiştir)

Şekil 6.59 1976 yılı Urfa çeper kuşak alanları

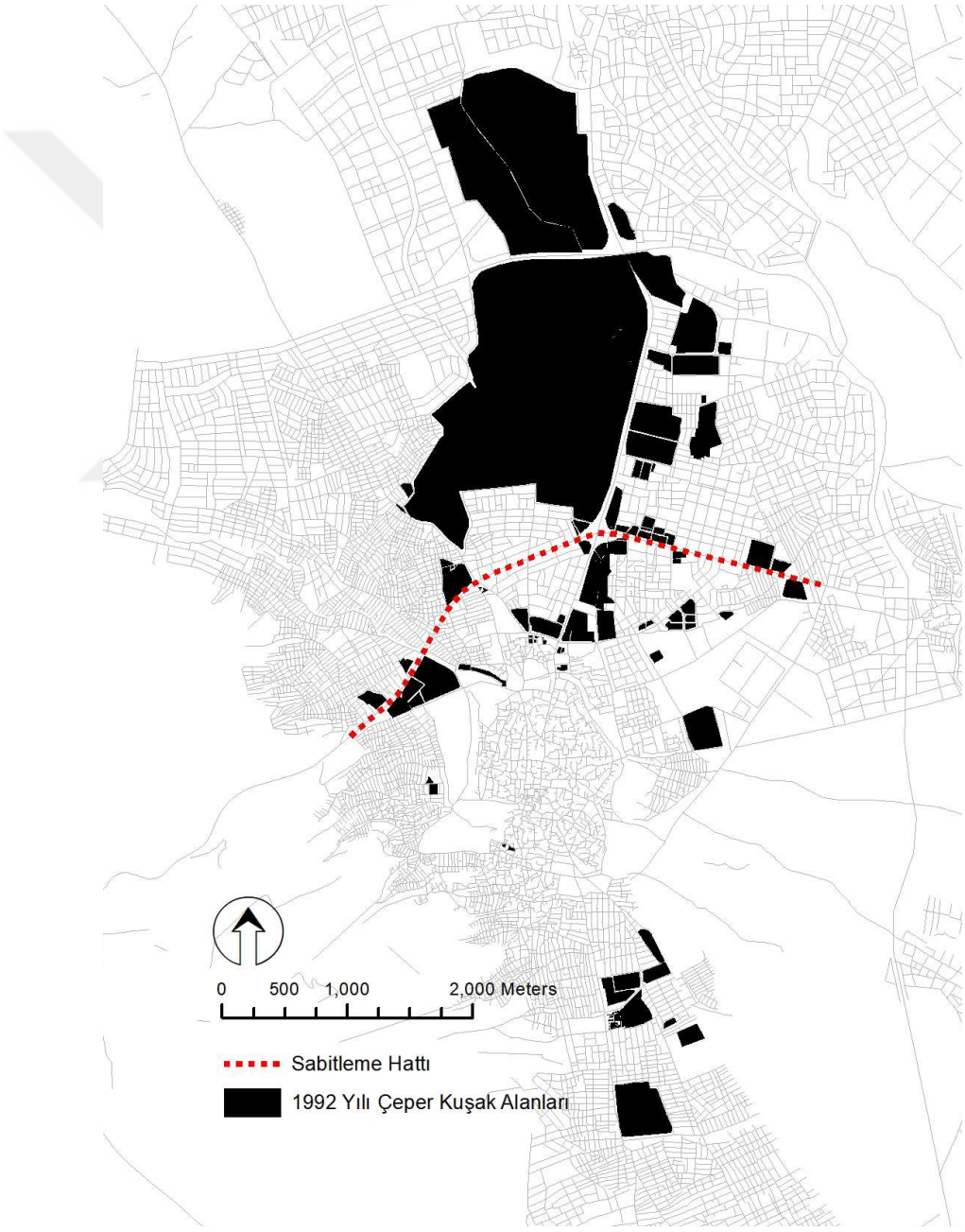

Şekil 6.60 DSİ 15. Bölge Müdürlüğü'ne ait fotoğraf (Fotoğraf yazar tarafından – 30 Temmuz 2022)

Şekil 6.61 1992 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

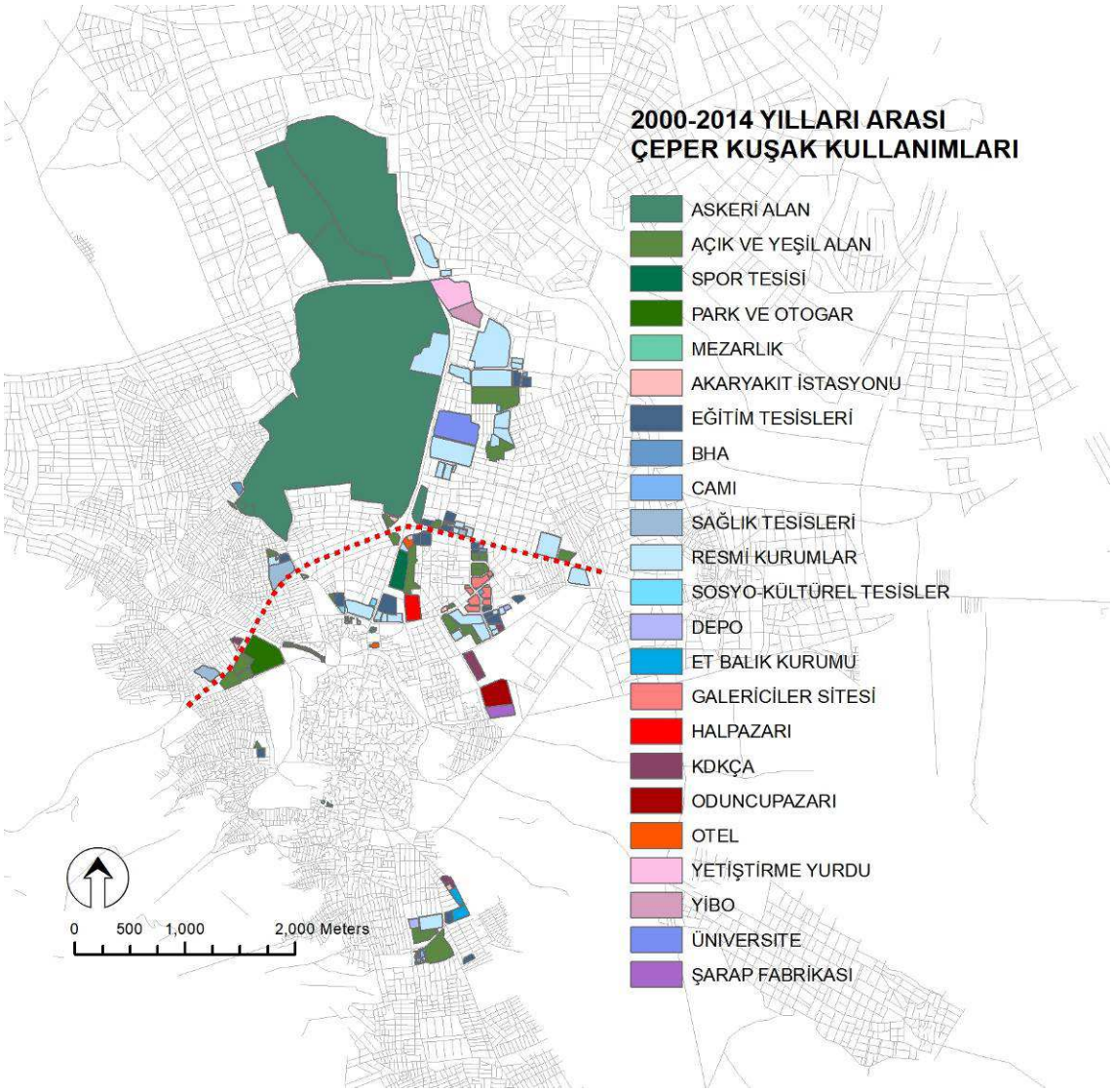
Şekil 6.59 ise 1976 yılının çeper kuşak alanlarını göstermektedir. Kentin kuzeyindeki çeper kuşak sağlamlaşması ile beraber kentin kuzeydoğusu ve doğusunda da çeper kuşak büyümesi devam etmektedir. Kentin kuzeyindeki orta çeper kuşak oluşumunu güçlendiren bir kullanım da 1976 yılında kurulan Devlet Su işleri İl Müdürlüğü'dür. Urfa İl sınırları dâhilinde hizmet vermekte olan müdürlük görev alanına, GAP Mardin-Ceylanpınar Ovaları sulamaları projesinin Mardin İli sınırlarında kalan bölümü de dâhil etmesiyle beraber Devlet Su İşleri 15. Bölge Müdürlüğü'ne dönüşmüştür (Şekil 6.60).

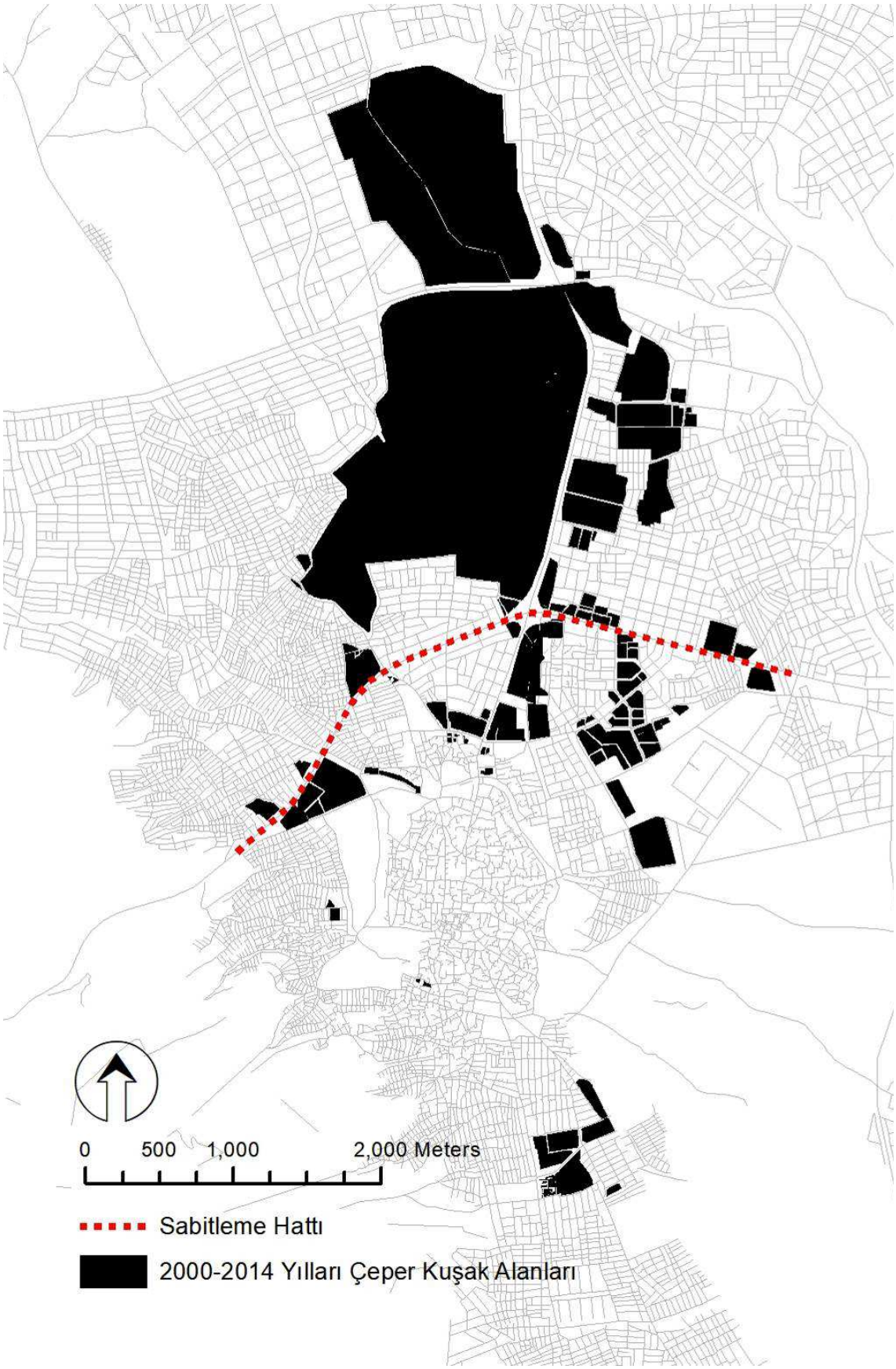
Şekil 6.62 1992 yılı Urfa çeper kuşak alanları

1992 yılına gelindiğinde Urfa'nın orta çeper kuşakları Şekil 6.62'de gösterildiği gibi bir hal almaktadır. Ancak bu dönem itibariyle orta çeper için bir büyümeden ziyade sağlamlaşmadan bahsedilebilir. Kentin doğu tarafında bazı kullanımların biçimlendiği görülmektedir (Şekil 6.61)

Şekil 6.63 Urfa'nın 2000-2014 yılları periyodunda orta çeper kuşağın son halini ifade etmektedir. Burada da sağlamlaşmaya dair birkaç kullanım ortaya çıkmış ve orta çeper kuşağı sonlandıran bir dönem niteliği taşımaktadır. Şekil 6.64 ise son dönemdeki orta çeper kuşakları bir bütün halinde göstermektedir.

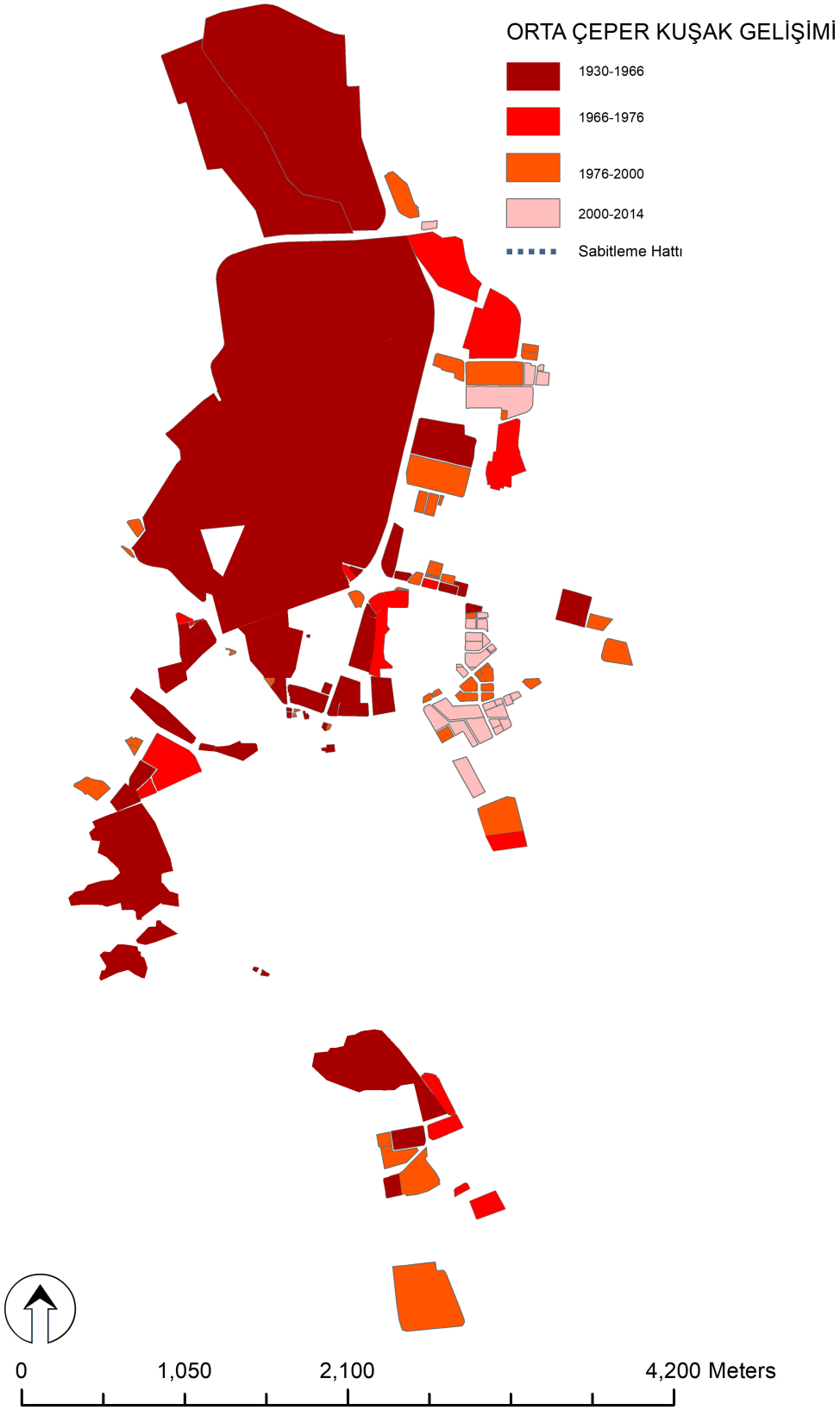
Şekil 6.63 2000-2014 yılları Urfa çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.64 2000-2014 yılları Urfa çeper kuşak alanları

Şekil 6.65 Urfa orta çeper kuşak alanlarının farklı periyotlardaki sınıflandırmasını göstermektedir. Orta çeper kuşağın oluşumu ve gelişimi 1930'lu yıllardan başlamış ve 2014 yıllarında sağlamlaşma aşamasını tamamlamıştır.

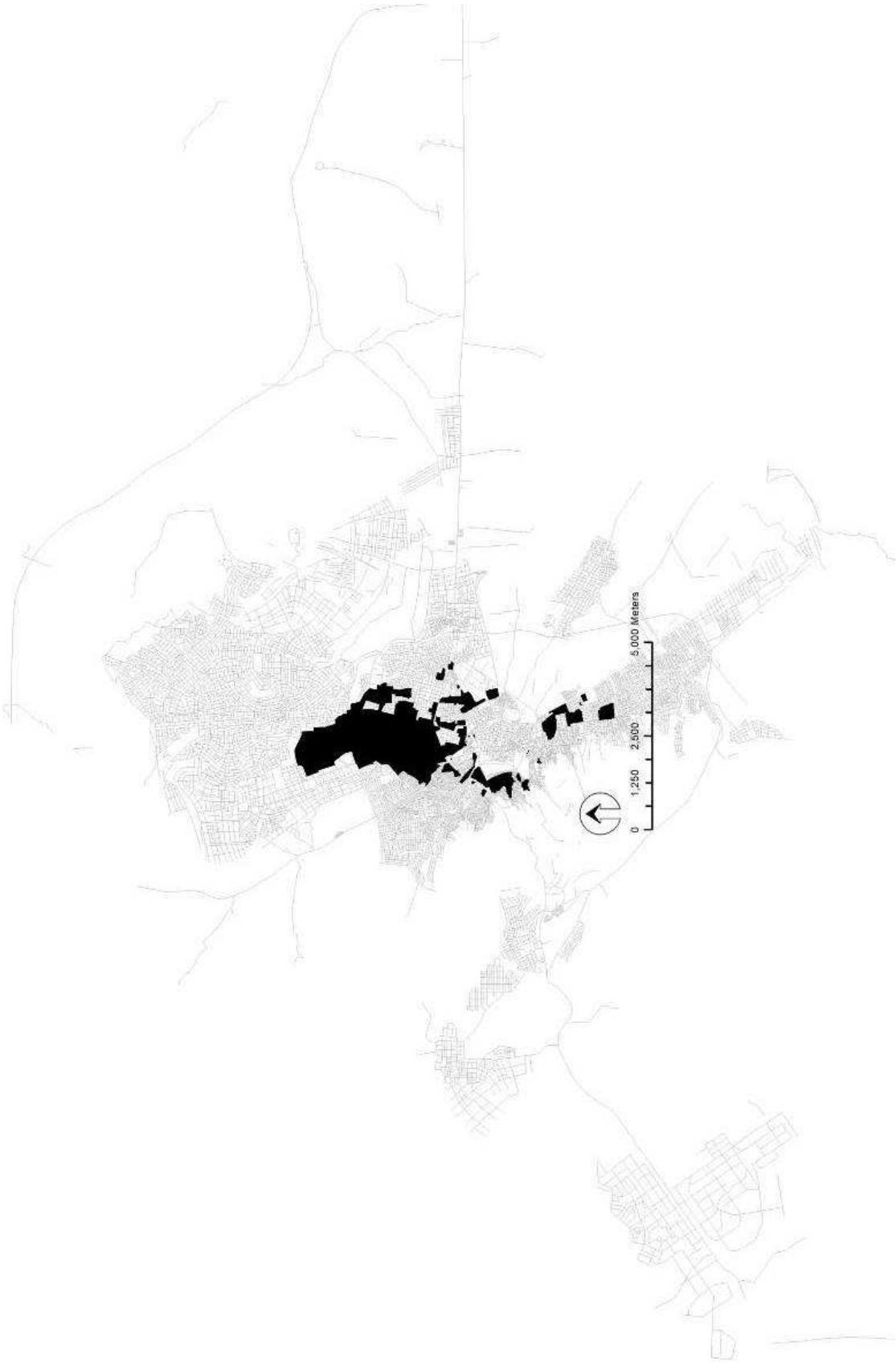
Orta çeper kuşak, iç çeper kuşağa nispeten daha az süreklilik göstermektedir (Şekil 6.66). Özellikle kentin güneyinde yer alan kopuk çeper kuşaklar ilgili dönemde hızlı bir konut gelişiminin çeper kuşağı iyice ötelemesinden kaynaklanmaktadır. Bu da döneminin önemli özelliklerin biri olarak kabul edilmelidir. İlk çağlarda şehir surlarının varlığı iç çeper kuşaklarda sürekliliğe yani kopuk olmayan çeper kuşak alanların varlığına neden olurken, modern dünyada bu tarz kentsel bir elemanın olmaması nedeniyle çeper kuşak alanları birbirinden kopuk bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kent, dört temel yönde de çeper kuşaklara sahiptir. Kentin kuzeyindeki orta çeper kuşak varlığı daha güçlü iken diğer yönlerdeki varlığı daha zayıf kalmıştır. Bunun temelinde birçok neden yatmaktadır. Orta çeper kuşaklar da yine kentin önemli ekolojik koridorları ve kentin önemli miras alanlarıdır. Bu çerçevede çeper kuşak alanlarının belirlenmesi ve kent planlama pratiklerine dahil edilmesi daha sürdürülebilir ve devam ettirilebilir bir yaklaşım sunar. Şekil 6.67'de orta çeper kuşak alanlarının Urfa kent makroformu içerisindeki konumunu ve boyutunu göstermektedir.

Şekil 6.65 1930'lu yıllardan 2014 yılına kadar Urfa orta çeper kuşak alanlarının gelişimi

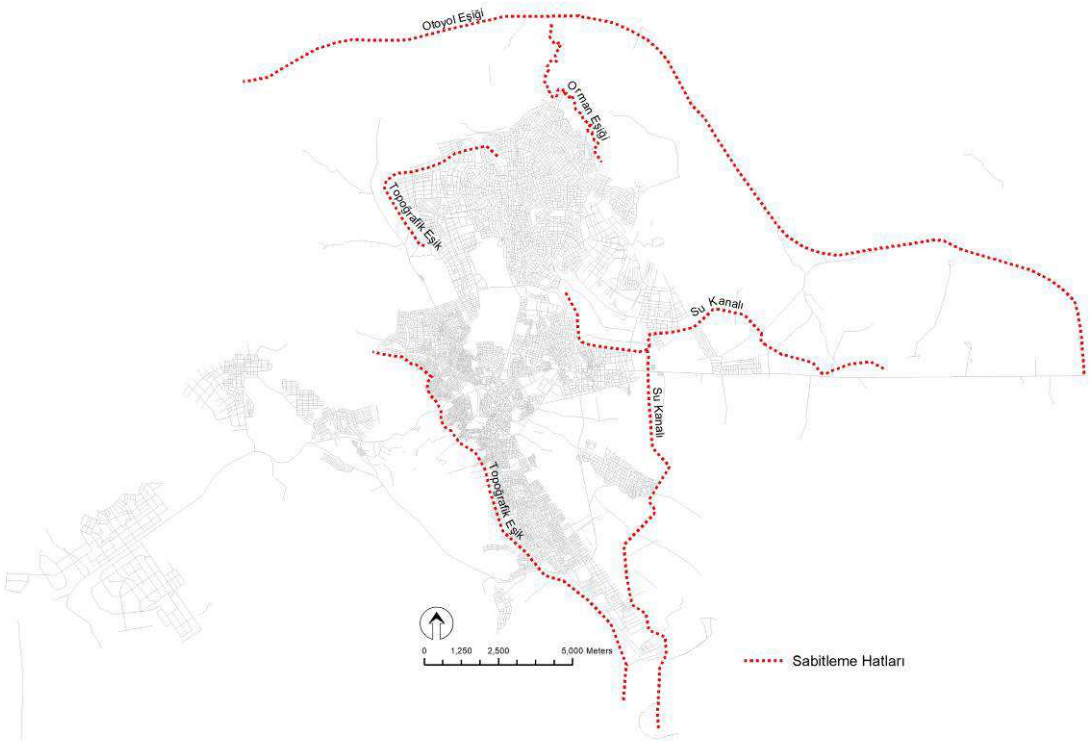
Şekil 6.66 Urfa orta çeper kuşak alanları

Şekil 6.67 Urfa orta çeper kuşakları ve Urfa makroformu içerisindeki konumu

6.3. DIŞ ÇEPER KUŞAK ALANLARI

Urfa dış çeper kuşakları 1960'lı yıllardan itibaren, orta çeper kuşağın son genişleme evresine geldiği dönemde, oluşmaya başlamıştır. Elde edilen verilere göre kentin batısında topoğrafya önemli bir sabitleme hattı oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu alanların sit niteliği taşıması bu sabitleme hattının gücünü arttırmıştır. Kentin kuzeyinde yine topoğrafik bir eşik ve kentin büyümesini sınırlandıran bir orman hattı bulunmaktadır. Bu sabitleme hatları da kentin kuzeyinde çeper oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Kentin doğusunda ise Atatürk Barajı'ndan gelen su kanalları sabitleme hatlarını oluşturmaktadır (Şekil 6.68).

Şekil 6.68 Dış çeper kuşak sabitleme hatları

Dış çeper kuşaklar, farklı lokasyonlara sahip sabitleme hatlarına, yakın dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel yapının farklılaşmasına ve kentsel planlama yaklaşımlarına dayalı olarak geliştiği için iç ve orta çeper kuşağının tersine daha kopuk bir şekilde ortaya çıkmıştır. Dış çeper kuşak analizinde öncelikle çeper kuşak analizinde kullanılan materyaller tanımlanmış, akabinde her bir materyalin sunduğu veriler kullanılarak çeper kuşak kullanımları analiz edilmiştir. Ortaya konulan kullanımlar ise farklı dönemlere ait

çeper kuşakların belirlenmesini sağlamıştır. Dış çeper kuşak oluşumu 1960'lı yıllarla ortaya çıkmakla beraber genişleme sahası halen devam etmektedir.

6.3.1 Dış Çeper Kuşak Analizine Yönelik Materyal: Haritalar, Hava Fotoğrafları, Planlar ve Uydu Görüntüleri

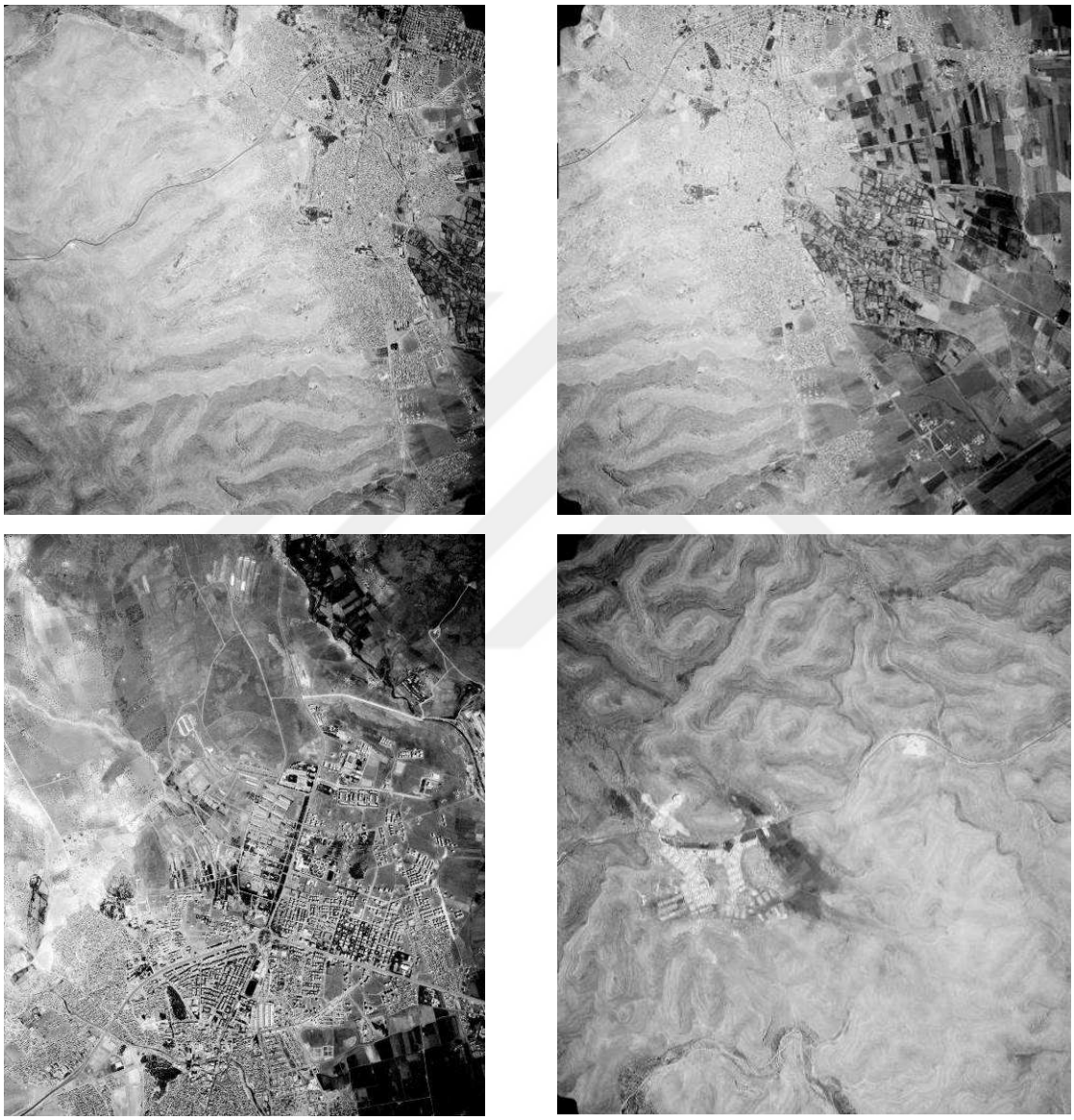
Urfa dış çeper kuşakları, 1960'lı yıllardan başlayarak günümüze kadarki süreç için elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır. Kullanılan materyaller Tablo 6.6'da kronolojik bir sıralamada gösterilmektedir. Bu tablo, veri yılı, elde edilen materyal türü ve bu materyallerin çeper kuşak analizine katkısına göre kategorize edilmiştir. 1966 yılından başlayarak günümüze kadar belirli aralıklarda seçilen hava fotoğrafları ve uydu görüntüleri, hâlihazır haritalar, kentin 2021 imar planı ve kent bilgi sistemi verileri dış çeper kuşak analizinin ana materyalleri olmuştur.

Tablo 6.6 Dış çeper kuşak analizinde kullanılan materyal ve bilgiler

Yıl	**Materyal türü**	**Çeper kuşak analizine katkısı**
1992	Hava fotoğrafı	
2000	Hava fotoğrafı	
1989	İmar planı	Bilgilendirici
2000	Karaköprü hâlihazır harita	Belirleyici
2006	Urfa hâlihazır harita	
2007	Uydu görüntüsü	
2014	Uydu görüntüsü	
2021	İmar Planı	
2022	Kent bilgi sistemi verisi (Yol, parsel, yapı)	
2022	Uydu görüntüsü	

Şekil 6.69 1992 tarihine ait dörtlü bir hava fotoğrafı setini oluşturmaktadır. Bu fotoğraf setinde Urfa kent merkezini ve güneyini ele alan iki fotoğraf (üstteki iki

fotoğraf), kentin kuzeyini gösteren bir fotoğraf (alt sol) ve küçük sanayi sitesini gösteren bir fotoğraf (alt sağ) bulunmaktadır. Bu fotoğraflardan görüldüğü üzere kent önemli bir şekilde büyüme sağlamış ve kentin çeperindeki kullanımlar bir yandan büyümektedir. Sağ alttaki fotoğraf ise sanayi alanlarının varlığını ve büyüklüğünü göstermesi açsından önem arz etmektedir.

Şekil 6.69 1992 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 1992)

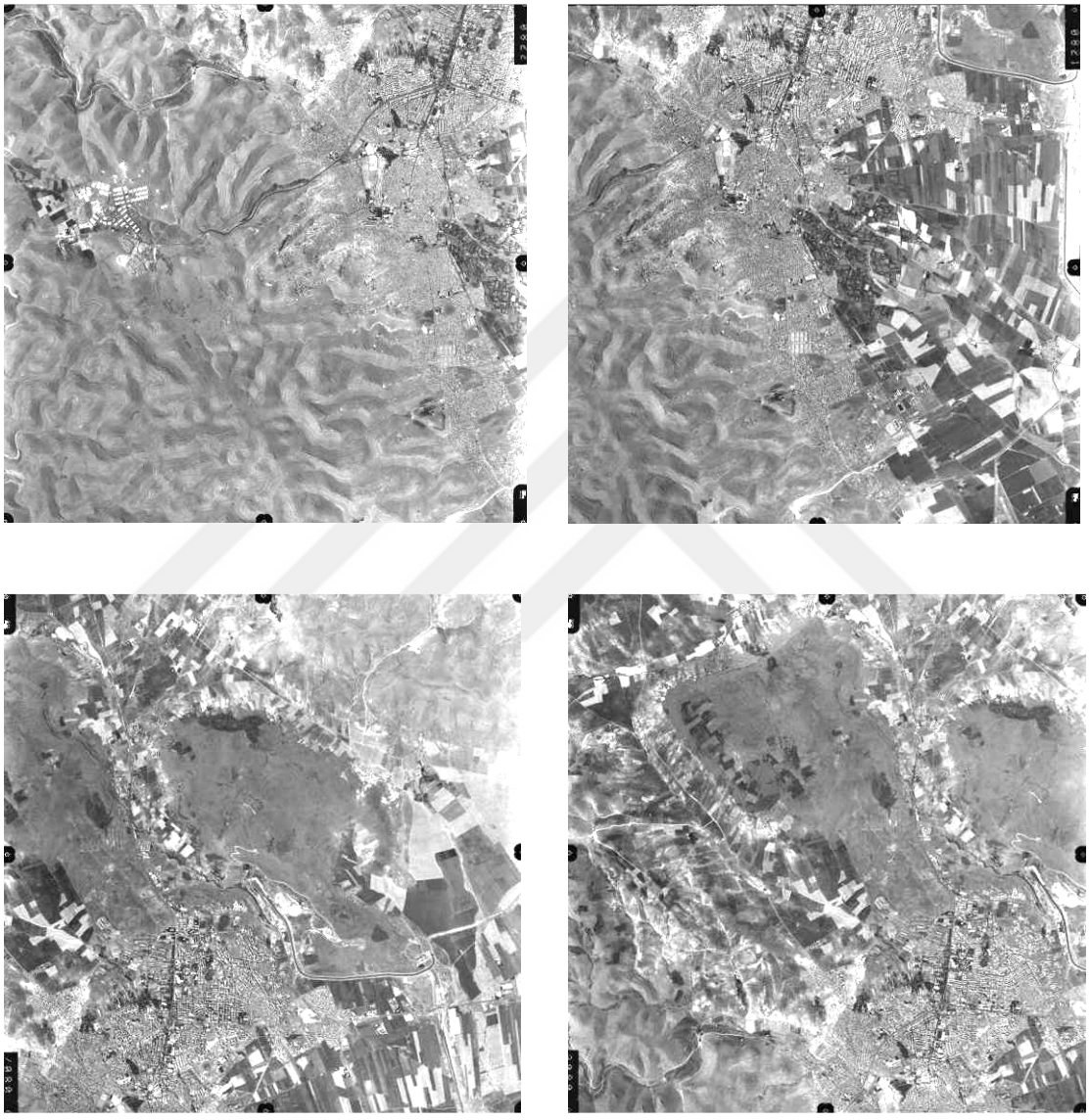
Şekil 6.70'da yer alan imar planı 1992 tarihli hava fotoğrafını desteklemesi açısından ele alınmıştır. Her ne kadar plan tümüyle uygulanmamış olsa da bazı noktalarda katkı sunmuştur. Plan, kentin kuzeyinde yer alan Karaköprü ilçesini (daha önce Karaköprü Beldesi idi) de içerisine almaktadır. Her ne kadar aradaki bazı paftalar kaybolmuş ise de önemli bir belirleyici belge olarak varlık göstermiştir.

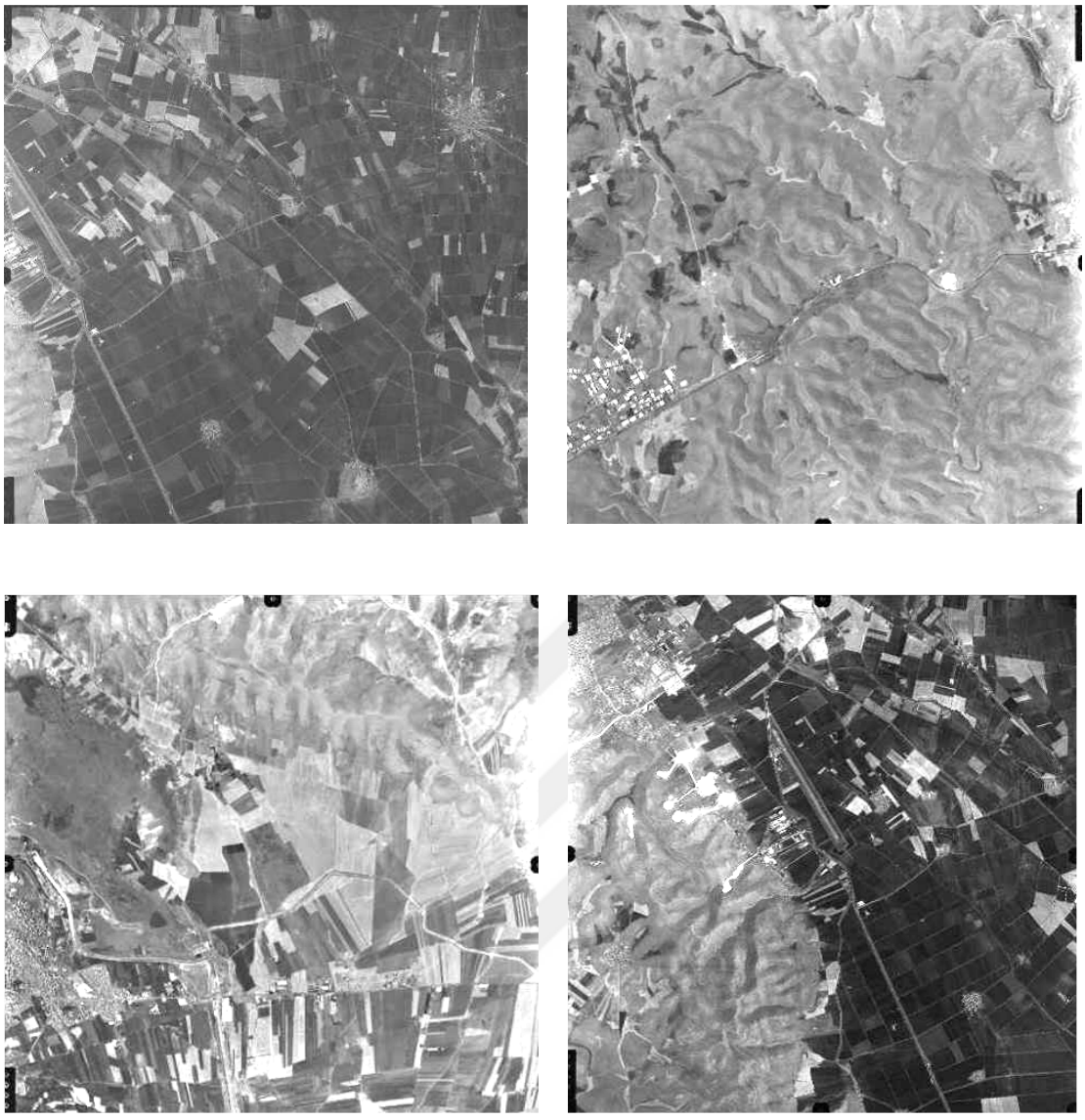
Şekil 6.70 1989 tarihli Urfa İmar Planı (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 1989)

Şekil 6.71 Urfa'ya ilişkin 2000'li yıllara ait altılı bir hava fotoğrafı setini oluşturmaktadır. Kentin tamamını içeren bir hava fotoğrafının olmaması nedeniyle bu

altılı setin bir arada kullanımı bütüncül bir çeper kuşak analisine yönelik önemli bir materyal oluşturmaktadır. İlk iki fotoğrafta (üstte) kent merkezi görülmektedir. Son dört fotoğraf kentin en dış çeperini göstermesi nedeniyle dış çeper kuşağın kullanımlarını tespit etmek adına önemli bir katkı sunmaktadır. Bu tarihte kentin artık önemli ölçüde yayıldığı ve çeper kuşakların da büyümeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

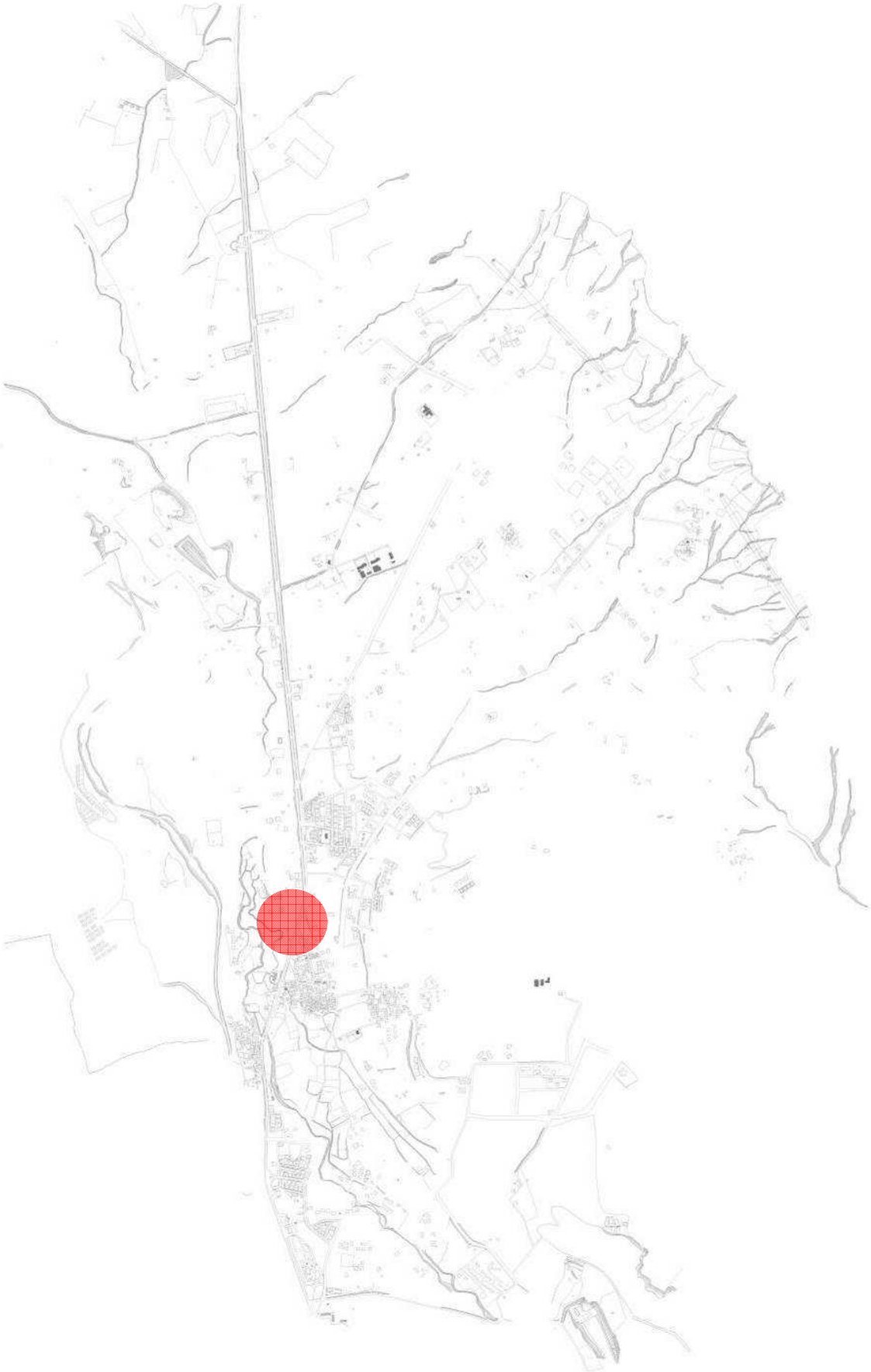

Şekil 6.71 2000 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 2000)

Şekil 6.71 (devam) 2000 tarihli Urfa hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü, 2000)

Şekil 2.72, 2000 yılına ait Karaköprü İlçesi'nin (o zamanda belde niteliğinde) hâlihazır haritasını göstermektedir. Kırmızı renkte gösterilen nokta Karaköprü İlçesi'nin ilk çekirdeği iken bu dönemde ilk çekirdeğin çevresinde yeni yerleşim alanları ve çeper kuşak oluşumları görülmektedir. Karaköprü her ne kadar daha önceleri bir belde niteliğinde ise de kent merkezinin bir mahallesi gibi davranmaktaydı. Bu haritanın ayrı bir kaynak olarak ele alınmasının temel nedeni o dönemde Karaköprü'deki çeper kuşak kullanımlarını daha net şekilde tespit etmektir.

Şekil 6.72 2000 tarihli Urfa Karaköprü hâlihazır haritası (Karaköprü Belediyesi, 2000)

Şekil 2.73, 2006 yılına ait Urfa'nın hâlihazır haritasını göstermektedir. Bu harita her ne kadar bir bütün olarak hazırlanmışsa da kent merkezine ait iki pafta ve kentin kuzeyine ait birkaç pafta Urfa Belelediyesi ve İller Bankası Anonim Şirketi arşivlerinden temin edilememiştir. Ancak bu durum yapılan analiz çalışmaları için bir eksiklik olarak görülmemektedir. Zaten Şekil 6. 74'de yer alan 2007 tarihli Urfa hava fotoğrafını desteklemesi açısından bir materyal olarak kullanılmıştır. Şekil 6.73 ve Şekil 6.74'de kentin güneyde ve kuzeyde oldukça yayıldığı ve konut alanlarıyla birlikte çeper kuşak kullanımlarının geliştiği anlaşılmaktadır. Kentin batısında ise sanayi alanları ve hayvancılığa dair kullanımların yoğunlaştığı görülmektedir. 2007 yılında uçuşlara kapatılan ve 2010 yılına kadar aynı kullanımı sürdüren Urfa Havaalanı da görülmektedir.

Şekil 6.73 2006 tarihli Urfa halihazır haritası (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2006)

Şekil 6.74 2007 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2007)

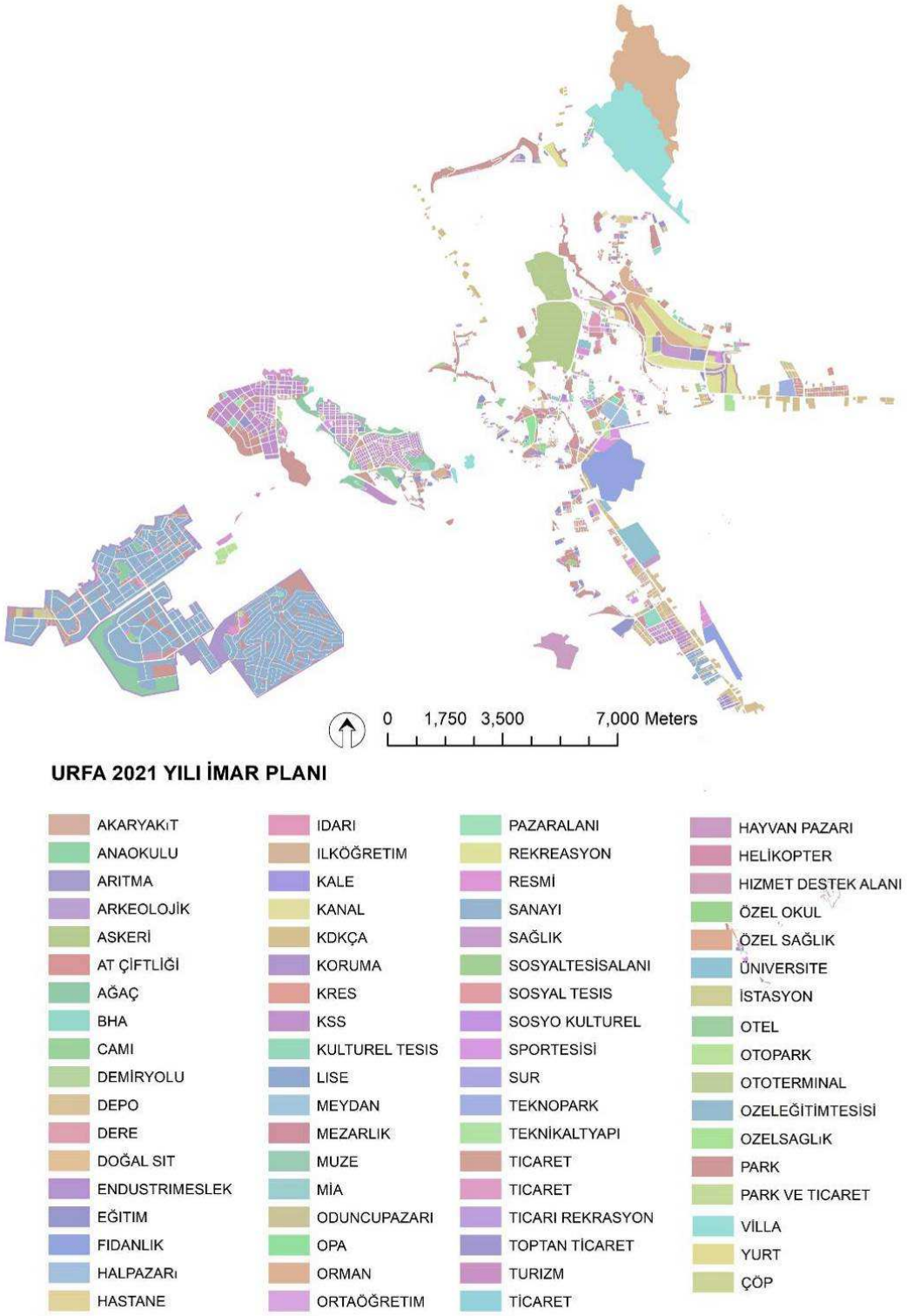
Şekil 6.75 2014 yılına ait Urfa hava fotoğrafını içermektedir. Bu fotoğraf Urfa kent bütünün içermesi açısından çeper kuşak analizine önemli bir katkı sunmaktadır. Kentin kuzeyindeki büyümenin artık sağlamlaşmaya başladığı görülmektedir. Kentin güney batısında topoğrafya ve sit alanları önemli bir sınırlayıcı olmuş ve kentin sağlamlaşma süreci neredeyse tamamlanmış gözükmektedir. Kentin doğu tarafına bakıldığında ise sabitleyici görevi gören su kanallarına doğru yapılaşmaların varlığı okunabilmektedir. Yine kentin batısında Gaziantep yolunun güneyinde yer alan 2. Organize Sanayi Bölgesi'nin ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.

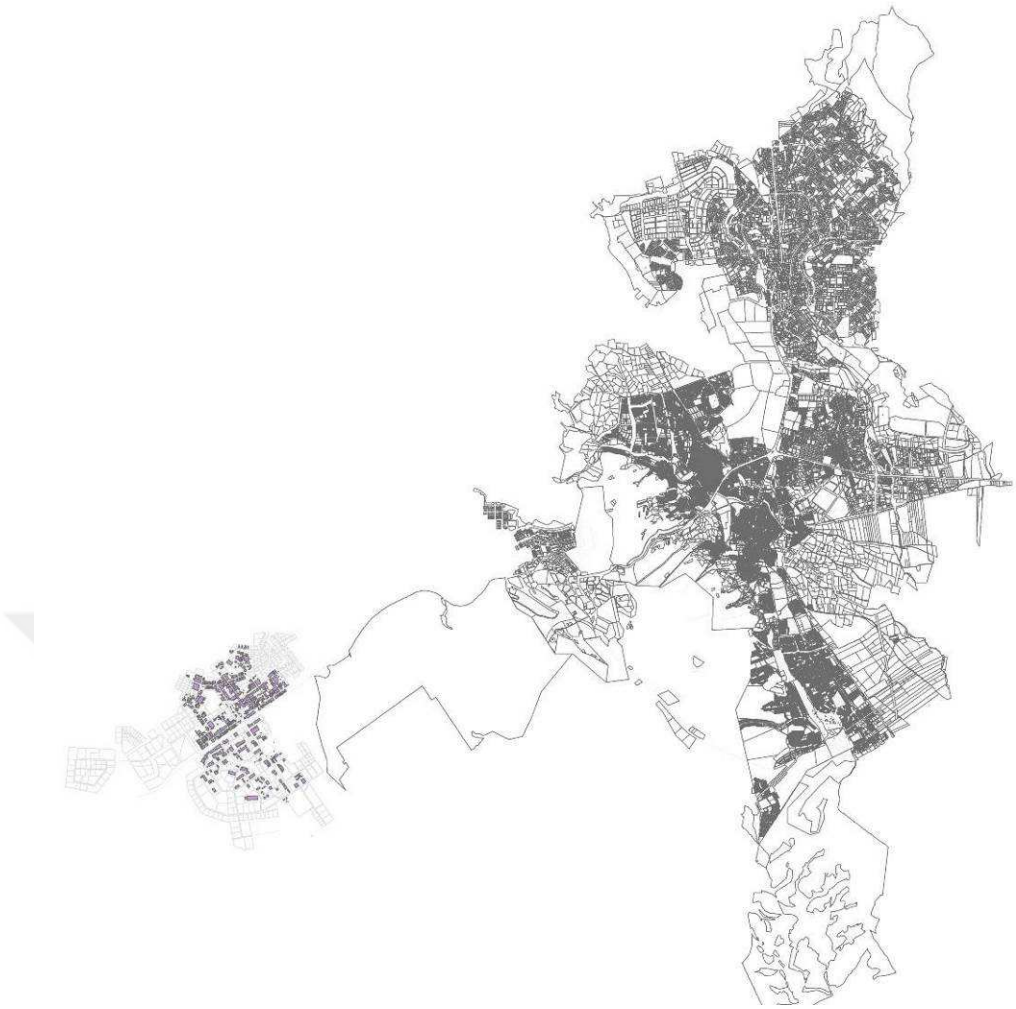
Şekil 6.75 2014 tarihli Urfa hava fotoğrafı (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2014)

Urfa 2021 tarihli imar planını gösteren Şekil 6.76, 2022 tarihli Urfa Kent Bilgi Sistemi verilerini içeren Şekil 6.77 ve 2022 tarihli Urfa uydu görüntüsü gösterildiği Şekil 6.78 Urfa'nın 2022 yılı çeper kuşakları analizinde materyal olarak kullanılmıştır. Sadece tek bir materyalin kullanılmasından ziyade, daha detaylı bilgi sunmak adına farklılıklar sunan çeşitli materyallerin kullanımı, daha detaylı bir çeper kuşak analizini ortaya koyması açısından önemlidir. 2021 tarihli İmar Planı'nda hemen hemen var olan bütün kullanımlar ortaya konulmuş ve diğer kısımları ise uygulanmaya başlanmıştır. Bu harita çalışmanın doğası gereği konut alanları çıkartılarak resmedilmiştir. 2022 tarihli Urfa Kent Bilgi Sistemi verileri ise bu çalışmayı en kolaylaştırıcı materyal olması ve yol, yapı adası, parsel ve yapı verileri gibi katmanların tamamını sunması açısında hayati bir önem arz etmektedir. 2022 tarihli uydu görüntüsü ise imar planı ve kent bilgi sisteminde görünmeyen Yeni Asri Aile Mezarlığı, Hipodrom ve Harran Üniversitesi

Osman bey Kampüsü'nü göstermesinin yanı sıra diğer kullanımların tespitini desteklediği için önem arz etmektedir.

Şekil 6.76 2021 tarihli Urfa İmar Planındaki çeper kuşak kullanımları (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2021)

Şekil 6.77 2022 tarihli Urfa Kent Bilgi Sistemi verileri (Urfa Büyükşehir Belediyesi, 2022)

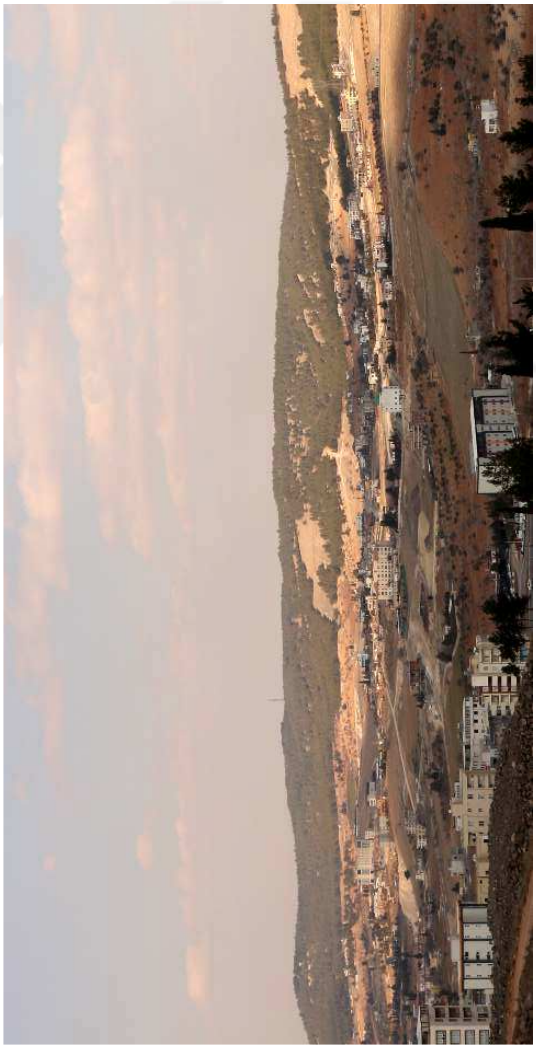

Şekil 6.78 2022 tarihli Urfa uydu görüntüsü (Google Earth, 2022)

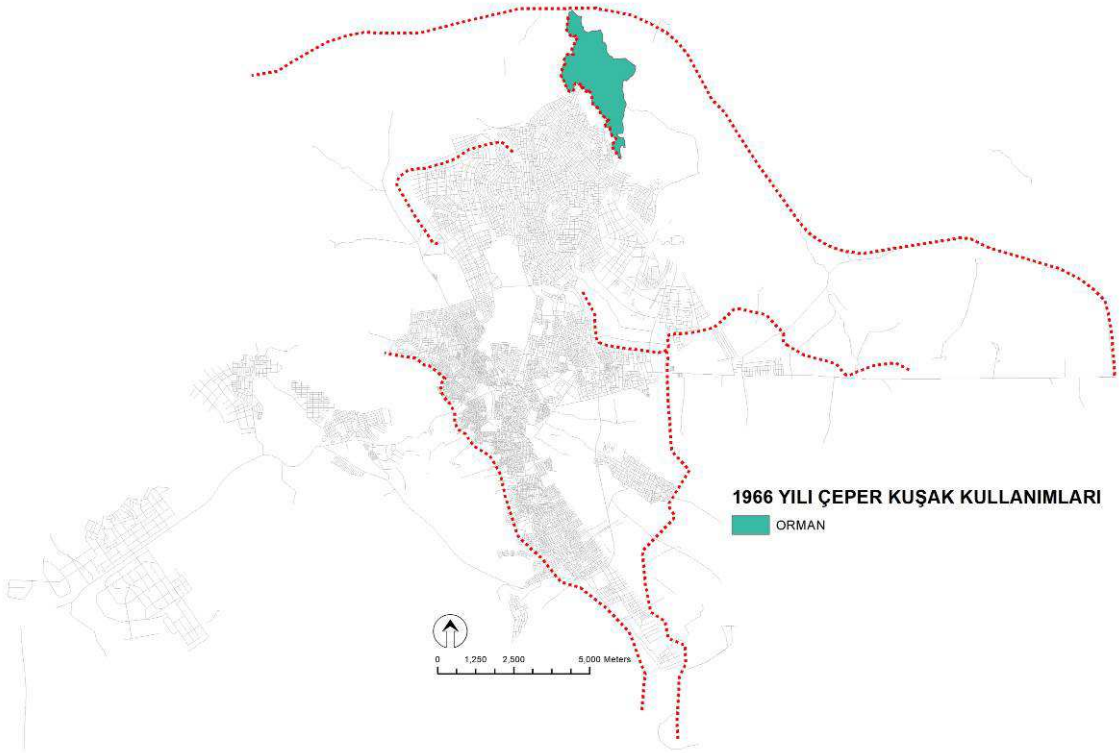
6.3.2 Dış Çeper Kuşak Alanları Analizi

Materyal kısmında da belirtildiği üzere Urfa dış çeper kuşaklarının belirlenmesi harita, hava fotoğrafları, imar planları ve uydu görüntüleri bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Çeper kuşak analizine doğrudan katkı sunan yani belirleyici olan her materyal öncelikle çeper kuşak kullanımları bağlamında analiz edilmiştir. Analiz edilen her materyalin sunduğu kullanımlar bir bütün halinde ilgili dönemin çeper kuşaklarını ortaya koymuştur.

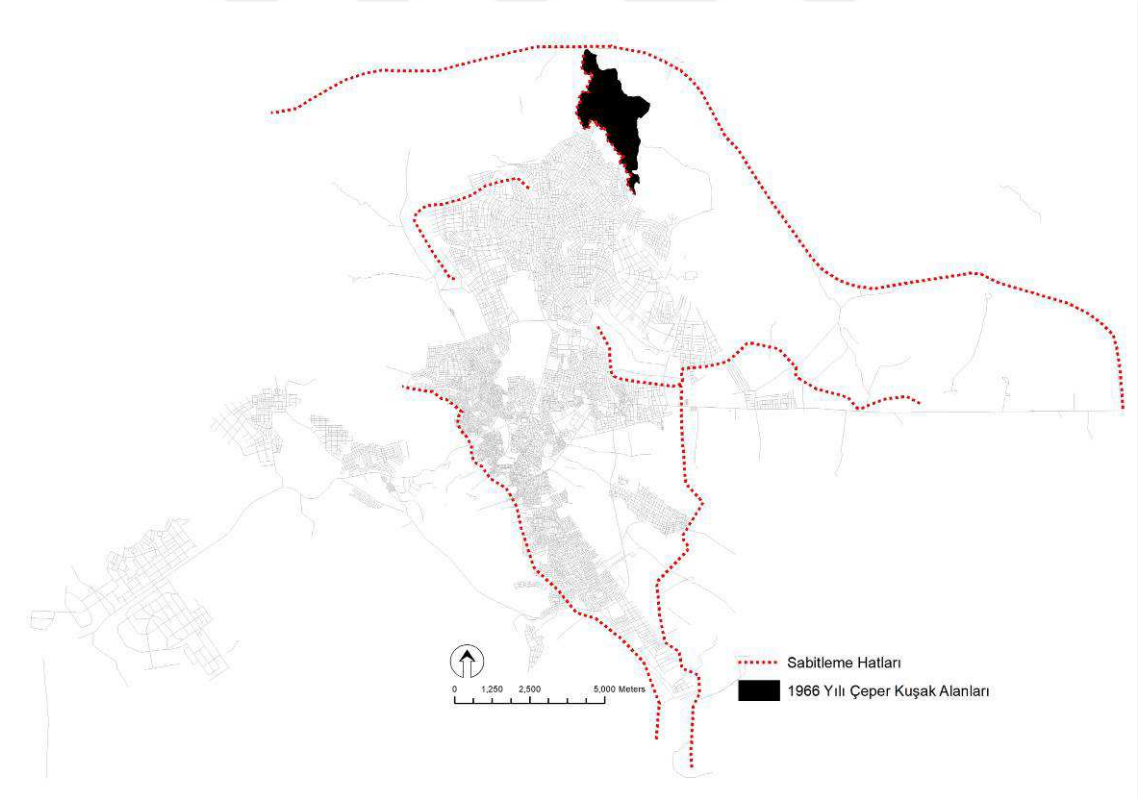
Urfa'nın dış çeper kuşak kullanım analizine ilk somut katkı 1966 yılında kentin kuzeyinde oluşturulan Atatürk Ormanı'dır. Bu orman aynı zamanda çeper kuşak için bir sabitleme hattı da oluşturmaktadır (Şekil 6.79-80).

Şekil 6.79 1966-68 yıllarıda oluşturulmaya başlanan Atatürk Ormanı'nın bugünkü hali. Ormanın güneyinde ise villalar görülmektedir. (Fotoğraf yazar tarafından - 22 Haziran 2022)

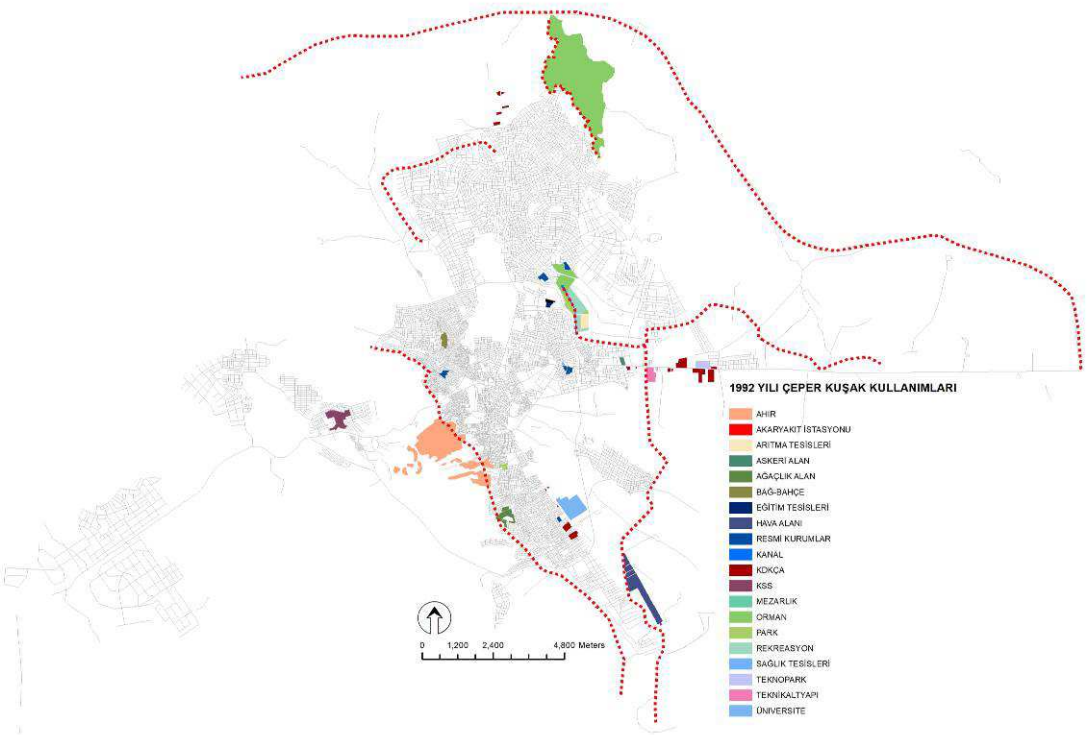
Şekil 6.80 1966 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Şekil 6.81 1966 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Urfa'nın 1966 yılındaki ilk çeper kuşak kullanımının ortaya çıkmasından sonra, dış çeper kuşağın esas geliştiği dönem 1976 yıllarından sonra çeper kuşakların ortaya

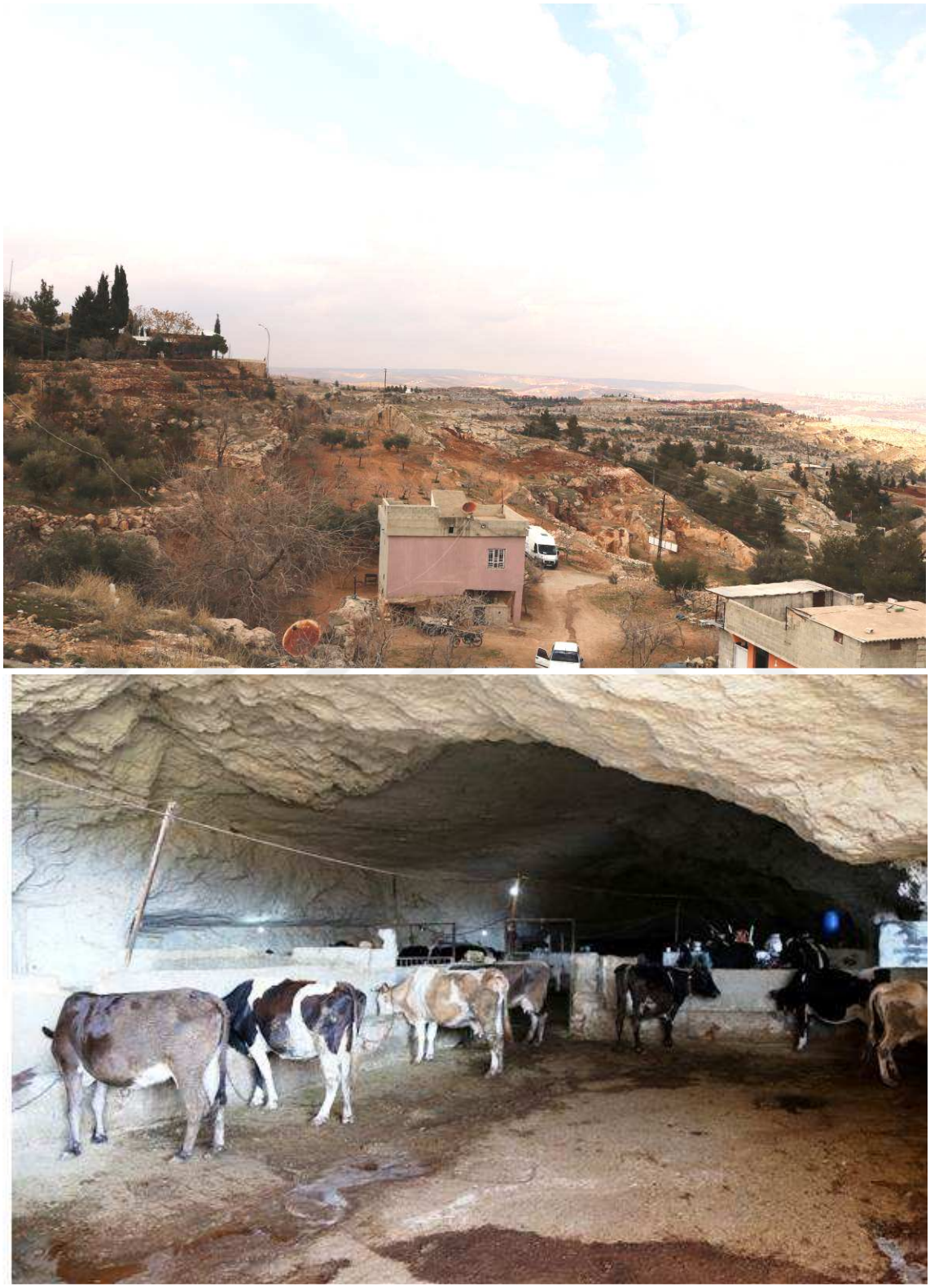
çıktığı dönemdir. Şekil 6.82 Urfa kentine ilişkin 1992 yıllarına ait çeper kuşak kullanımlarını göstermektedir. Bu haritaya göre kentin batısında da çeper kuşak kullanımları açısında bir çeşitlenme görülmektedir. Yine kentin kuzeydoğusunda bir takım farklı kullanımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kullanımların başında ise kentin sabitleme hattının (Su kanalı) hemen bitişiğinde yer seçerek ağaçlandırılan alandır. Kentin batısında ise 1980'li yıllardan sonra tarihi mağaraları kullanarak oluşmaya başlayan hayvan besi işletmeleridir. Buradaki doğal mağaralar bir çeper kuşak kullanımı biçimini alarak ahırlara dönüştürülmüştür (Şekil 6.83). Yine batıdaki Küçük Sanayi Sitesi'nin kurulması kentin batıdaki çeperin genişlediğine işaret etmektedir (Şekil 6.84). Kentin güneyinde 1988 yılında kurulmuş olan Urfa Havaalanı ortaya çıkmış ve yine kentin doğusunda ve güneyinde konut dışı kentsel çalışma alanları ortaya çıkmış ve kentin bu yıllardaki çeper kuşak kullanımlarını çeşitlenmiştir. Bu dönemde çeper kuşaklar artık sabitleme hatlarına dayanmıştır.

Şekil 6.82 1992 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.85 1992 Urfa'nın 1992 yılına ait dış çeper kuşak alanlarını bir bütün halinde göstermektedir. Bu bağlamda, kentin özellikle doğusu ve batısında güçlü çeper

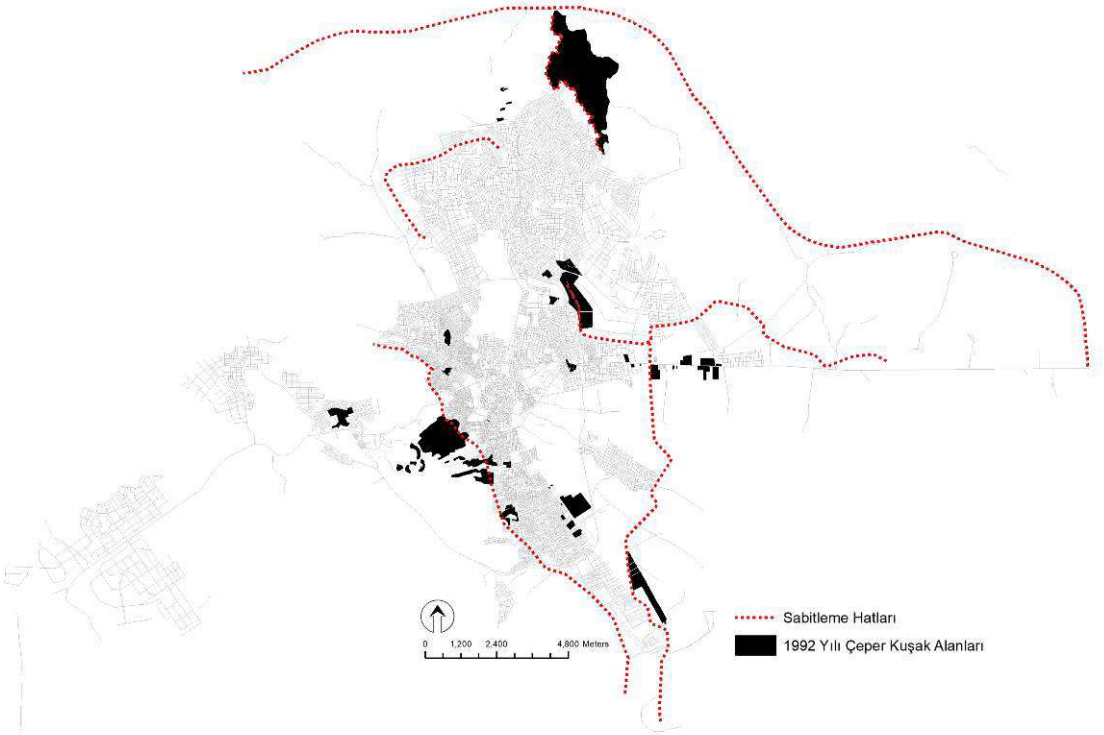
kuşak alanlarının varlığı görülmektedir. Kentin güneyinde ve kuzeyinde ise dış çeper kuşakların büyümeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

Şekil 6.83 Ahırlara dönüştürülen mağaraların bulun alanların bir kısmı (üst fotoğraf- yazar tarafından 23 Şubat 2021) ve ahırlara dönüştürülen mağaraların iç kısmı (alt fotoğraf)

Şekil 6.84 Urfa Evren Sanayi Sitesi (Küçük Sanayi Sitesi) (Fotoğraf yazar tarafından - 23 Şubat 2021)

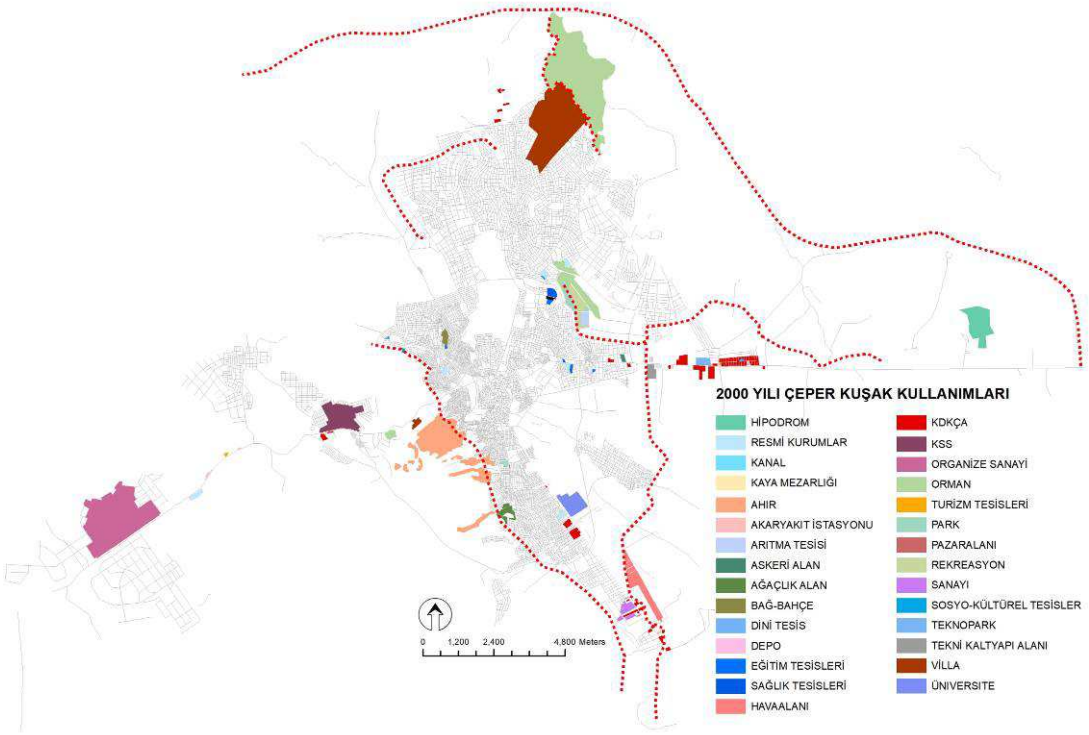

Şekil 6.85 1992 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Urfa'nın 2000 yılı çeper kuşak kullanımları Şekil 6.86'da gösterilmektedir. 2000 yılındaki çeper kuşak kullanımlarına bakıldığında yoğun bir çeşitlenmemin meydana

gelmesiyle beraber önemli alan kullanımlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yıllarda görülen önemli kullanımlardan biri kentin batısındaki 1. Organize Sanayi Bölgesi'dir (Şekil 6.87). Bir diğeri kentin doğusunda varlık gösteren Hipodrom'dur (Şekil 6.88). Kent ve bölge için önemli bir sosyo-ekonomik katkı olmakla beraber kentin doğusundaki çeper kuşak kullanımını çeşitlendirmiştir. Yine kentin kuzeyine Atatürk Ormanı'nın hemen güneyinde villa alanları ortaya çıkmış ve çeper kuşak kullanımı olarak kentin kuzeyinde farklı bir biçim sergilemiştir (Şekil 6.89).

Şekil 7.90 Urfa'nın 2000 yılı çeper kuşak alanlarının oluşumunu göstermektedir. Bu dönemde dış çeper kuşaklar kentin batısında ve doğusunda önemli bir şekilde büyümeye devam etmiştir. Bir yandan dış çeper kuşaklar büyürken diğer yandan ilk ortaya çıkan dış çeper kuşak alanları ise sağlamlaşmaya başlamıştır. Benzer şekilde kentin güneyinde de konut dışı kentsel çalışma alanları ve depo alanları oluşmaya devam etmektedir. Bu da kentin güneyindeki çeper kuşak alanlarının büyümesini göstermektedir.

Şekil 6.86 2000 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

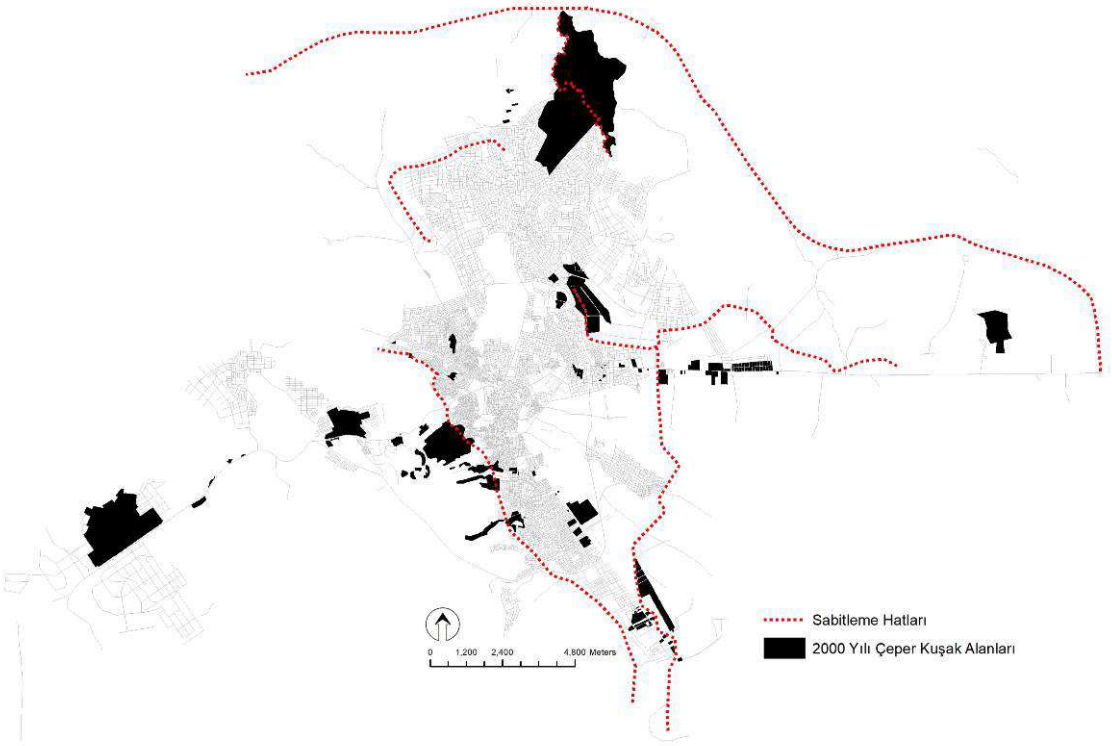
Şekil 6.87 Urfa 1. Organize Sanayi Bölgesi (Fotoğraf yazar tarafından – 29 Temmuz 2022)

Şekil 6.88 Urfa Hipodrom'u (Fotoğraf yazar tarafından – 30 Temmuz 2022)

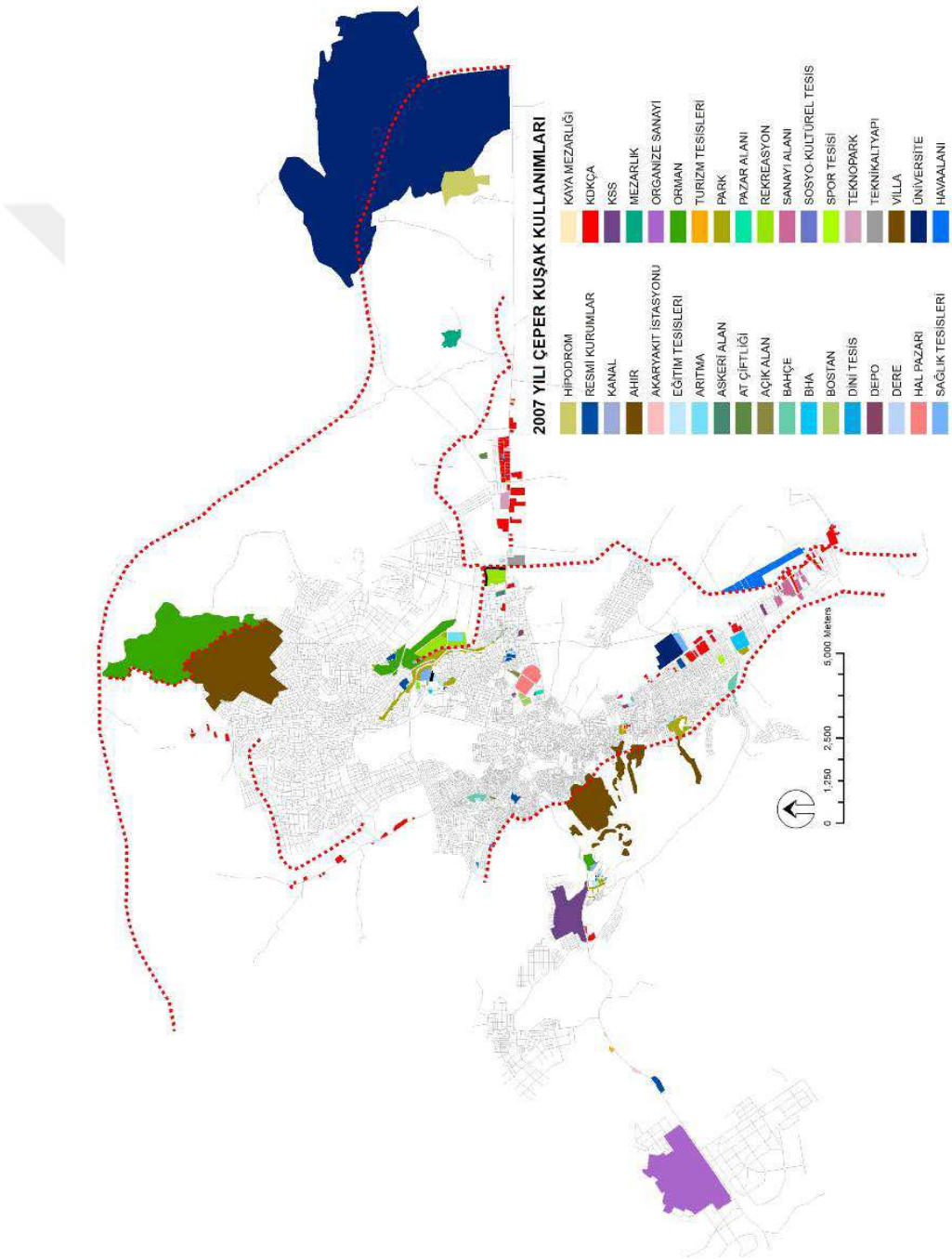

Şekil 6.89 Atatürk Ormanı'nın güneyinde bulunan villa yerleşim bölgesi (Fotoğraf yazar tarafından – 30 Temmuz 2022)

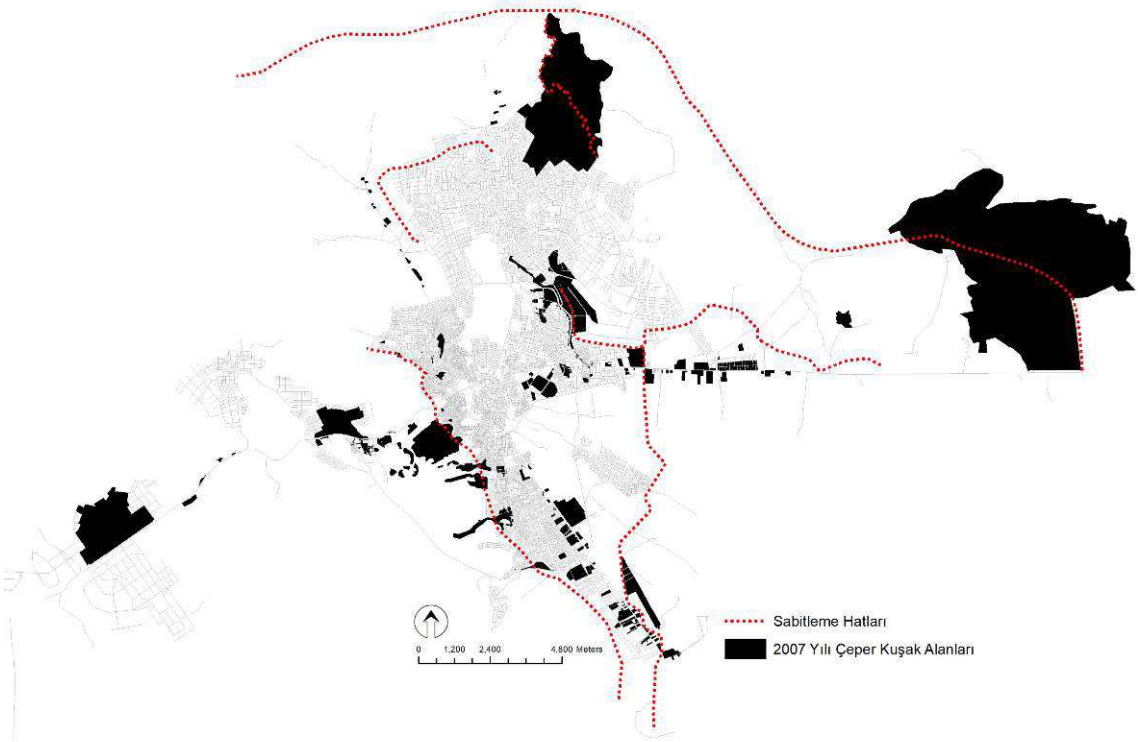

Şekil 6.90 2000 yılı Urfa çeper kuşak alanları

2007 yıllarındaki Urfa çeper kuşak kullanımları Şekil 2.91'de gösterilmektedir. Bu yıllarda dış çeper kuşak kullanımlarına eklemlenmiş olan en önemli kullanım kentin doğusunda yer alan Harran Üniversitesi Osman Bey Kampüs alanının kullanımıdır. Bu kullanım oldukça büyük bir alana tekabül etmekte ve kentin en büyük çeper kuşak kullanımını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kentin diğer alanlarında da çeper kuşak kullanımlarında büyümelerin meydana geldiği Şekil 6.91'den anlaşılmaktadır.

Şekil 6.91 2007 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.92 2007 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Şekil 6.93 Harran Üniversitesi Osman Bey Kampüsü (Fotoğraf yazar tarafından – 31 Temmuz 2022)

2007 yıllarındaki Urfa dış çeper kuşaklarının büyüme safhası Şekil 6.92'da görülmektedir. Bu haritada kentin dış çeper kuşağının doğuda önemli bir büyüme sergilediği görülmektedir. Bu büyümede kentin doğusundaki Harran Üniversitesi Osman Bey Kampüsü'nün (Şekil 6.93) ve Yeni Asri Aile Mezarlığı'nın (Şekil 6.94) etkisi oldukça büyük olmuştur.

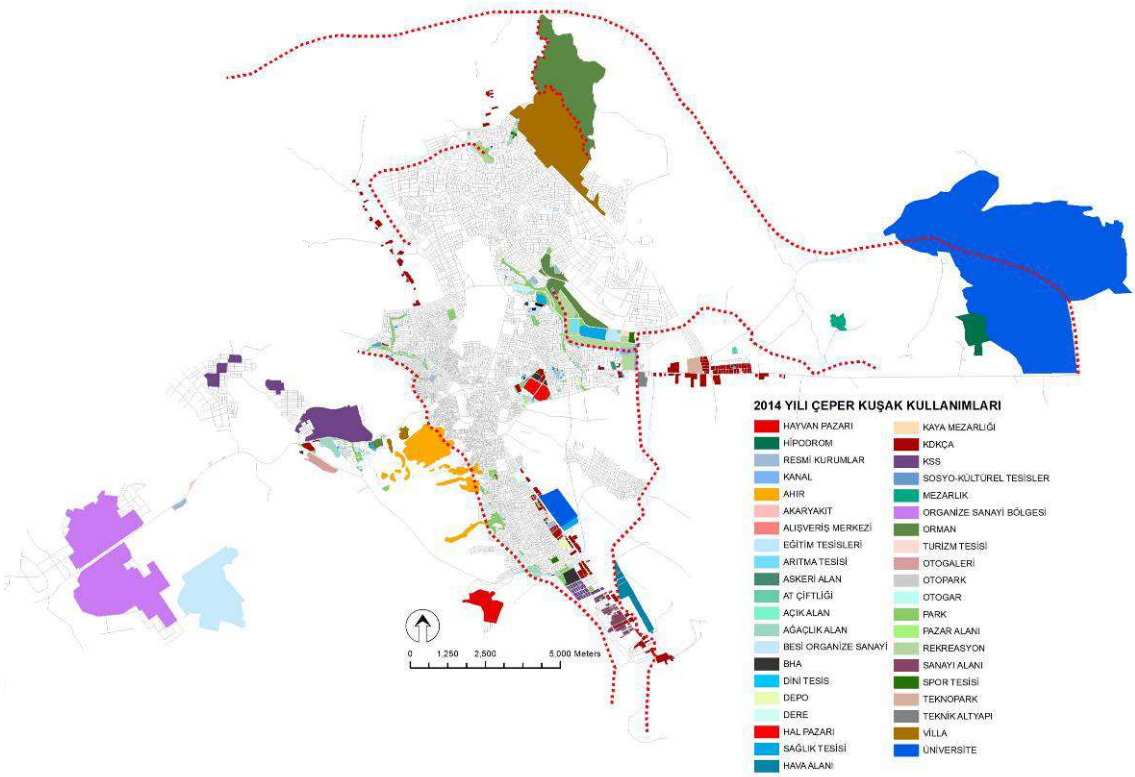

Şekil 6.94 Yeni Asri Aile Mezarlığı (Fotoğraf yazar tarafından – 31 Temmuz 2022)

2014 yılı Urfa dış çeper kuşak kullanımları Şekil 6.96'da gösterilmektedir. Bu yıllarda Urfa dış çeper kuşak kullanımlarında çeşitli büyümelerin meydana gelmesi ile birlikte ortaya çıkan en önemli kullanımlar arasında kentin batısında 2. Organize Sanayi Bölgesi'nin yapılaşması ve Besi Organize Bölgesi'nin tezahürü (Şekil 6.95), kentin güneybatısında hayvan pazarının (Şekil 6.97) ortaya çıkması sayılabilir. Ayrıca kentin kuzeyindeki villalar bölgesinde de bir büyüme meydana gelmiştir. Kentin kuzeydoğusunda ağaçlandırılan alanlara bitişik olarak sağlık ve eğitim alanlarının oluşmaya başlaması bu yıllardaki dış çeper kuşak kullanımlarında önemli farklılıklar ortaya çıkarmıştır.

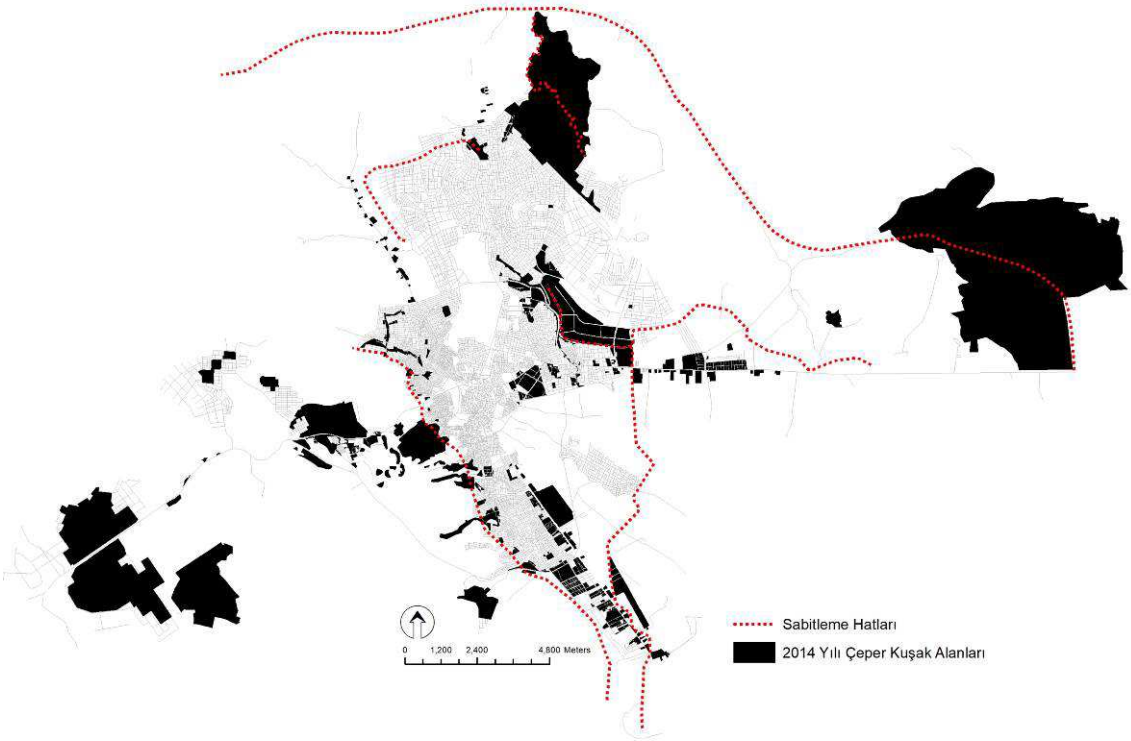
Şekil 6.95 Besi Organize Sanayi Bölgesinden bir kesit (Fotoğraf yazar tarafından – 29 Temmuz 2022)

Şekil 6.96 2014 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

Şekil 6.97 Urfa hayvan pazarı (Fotoğraf yazar tarafından – 29 Temmuz 2022)

Şekil 6.98 2014 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Şekil 6.98, Urfa'nın 2014 yılı dış çeper kuşak alanlarını ortaya koymaktadır. Urfa'nın çeper kuşak büyümesi bu yıllarda her yönde devam ederken, özellikle batı yönünde önemli bir büyüme sağlamıştır. Kentin kuzeybatısında 2007 yılında oluşmaya başlayan çeper kuşaklar da bu dönemde büyümeye devam etmiştir. Kuzeybatı yönünde henüz çeper kuşak oluşumu güçlü bir yapı ortaya koymamıştır. Çeper kuşakların büyümeye devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda burada da daha ileri bir süreçte çeper kuşak büyümesi beklenebilir.

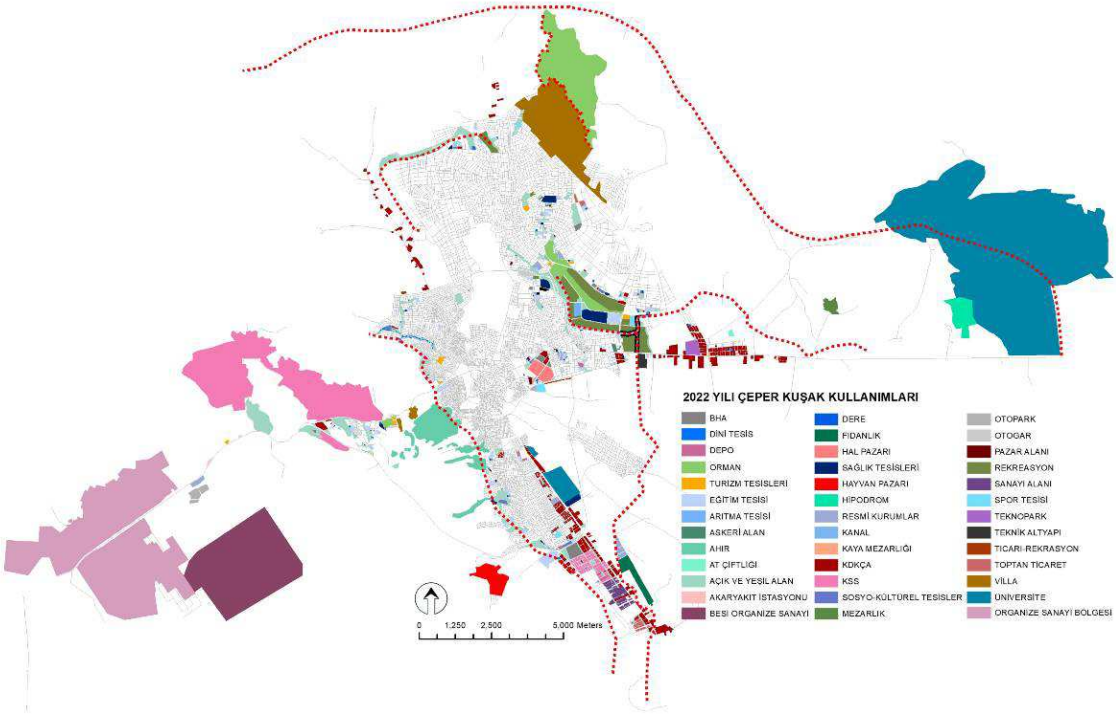
Şekil 6.99 Urfa'nın 2022 yılı çeper kuşak kullanımlarına ilişkin analizleri ortaya koymaktadır. Bu yıllardaki kullanımlar şüphesiz ki en çeşitli dış çeper kuşak kullanımlarını göstermektedir. Kentin batısında yer alan sanayi alanlarında büyümeler meydana gelirken kentin doğusu ve güneyinde de konut dışı kentsel çalışma alanları gibi farklı kullanımlar büyümeye devam etmiştir. Ancak burada da kentin kuzeybatısında oldukça zayıf bir çeper kuşak oluşumu gözlenmektedir. Son yıllarda kentin kuzeybatısındaki konut alanlarının büyümesine bakıldığında ise bu yöndeki çeper kuşak büyümesinin gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

Şekil 6.101 ise Urfa'nın 2022 yılındaki çeper kuşak oluşumunu bir bütün halinde ortaya koymaktadır. Kentin batısında daha yoğun çeper kuşak alanları oluşurken diğer yönlerde batıya nazaran daha zayıf bir büyüme meydana gelmiştir. Ancak kentin güneyindeki sınırlayıcılar çeper kuşak alanının büyümesinden ziyade çeper kuşak alanlarının sağlamlaşmasına dayanak sağlamıştır.

Farklı yıllara ait haritalar, hava fotoğrafları, imar planları ve uydu görüntülerinin ayrı ayrı analiz edilmesi Urfa dış çeper kuşaklarının çeşitli dönemlerdeki oluşum sürecini aydınlatmıştır. Yukarıda bahsedilen materyallerin analiz edilmesi ve sonrasında bu ayrı ayrı analizlerin çakıştırılarak Şekil 6.102'de bir araya getirilmesi, dış çeper kuşak gelişimini ortaya koymaktadır. Bu haritada en koyu renk ile gösterilen çeper kuşaklar en eski dış çeper kuşağı, en açık renk ile gösterilen kuşaklar ise en yeni dış çeper kuşağı ifade etmektedir. Dış çeper kuşak bir yandan büyüme devam ederken diğer yandan sağlamlaşma sürecine girmiştir.

Şekil 6.101 Urfa dış çeper kuşak alanlarını göstermektedir. Bu alanların çok az bir kısmı başka bir çeper kuşak kullanım biçimine veya konut ve ticaret alanına dönüşmüştür. Bunun nedeni ise dış çeper kuşağın önemli bir değişim yaşayacak kadar çok eski olmamasıdır. Şüphesiz dış çeper kuşak büyümesini devam ettirecek ve bu büyüme safhasını tamamladıktan sonra sağlamlaşacaktır. Kentin durağanlık sürecine girmesi ile beraber dış çeper kuşaklarda da değişimlerin meydana gelmesi beklenir.

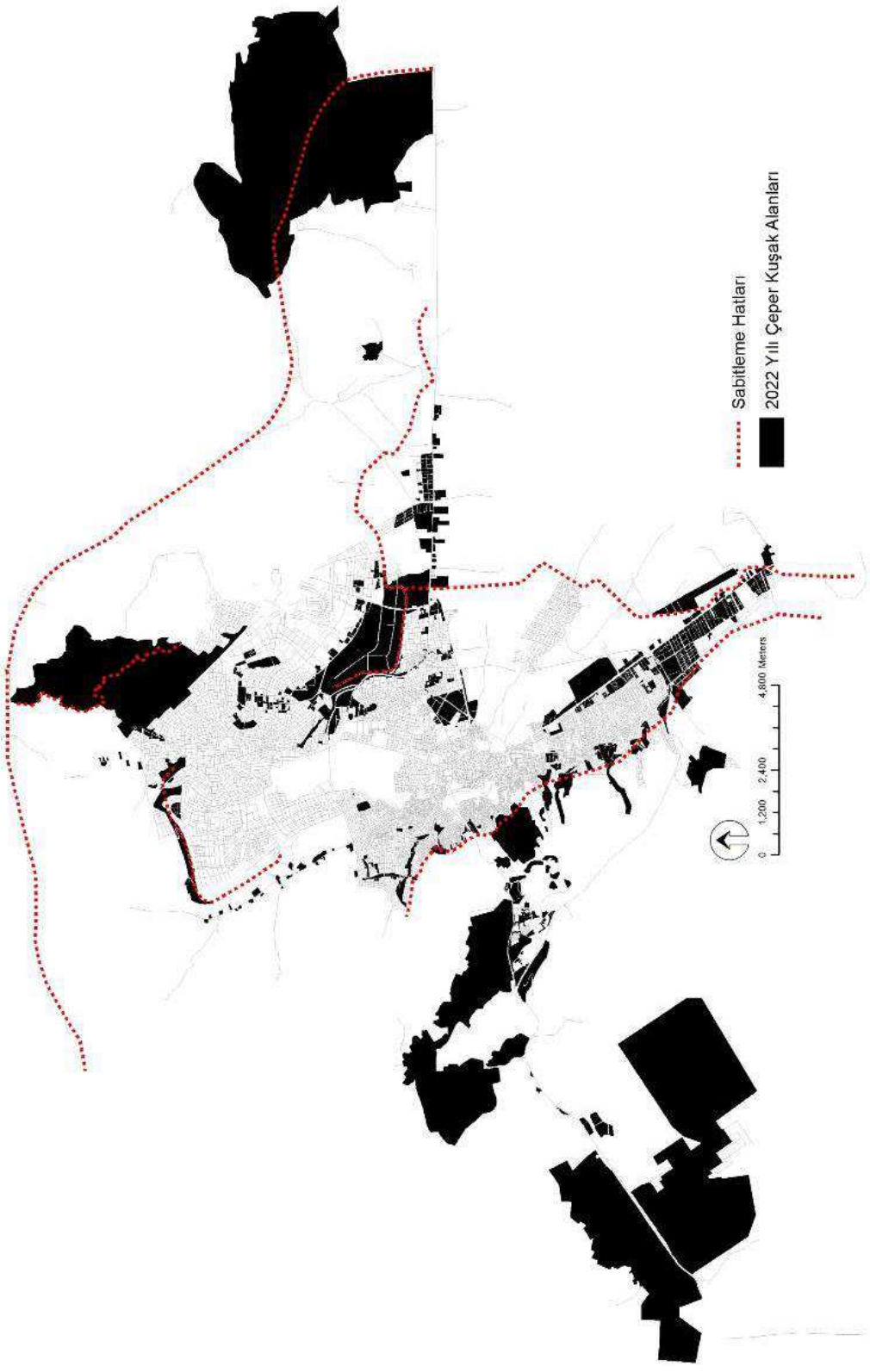
Dış çeper kuşak, orta çeper kuşağa oranla çok daha parcacıl bir şekilde gelişmiştir. Bu da döneminin gelişme özelliklerinden biri olarak kabul edilmelidir. Dış çeper kuşaklar da yine kentin önemli ekolojik koridorları ve kentin gelecekteki önemli miras alanları niteliğindedir. Şekil 6.103 dış çeper kuşak alanlarının bir bütün halinde Urfa kent makroformu içerisindeki konumunu ve boyutunu ortaya koymaktadır. Dış çeper kuşak alanlarına bakıldığında iç ve orta çeper kuşak alanlarından oldukça yoğun ve büyük boyutlu olduğu görülmektedir.

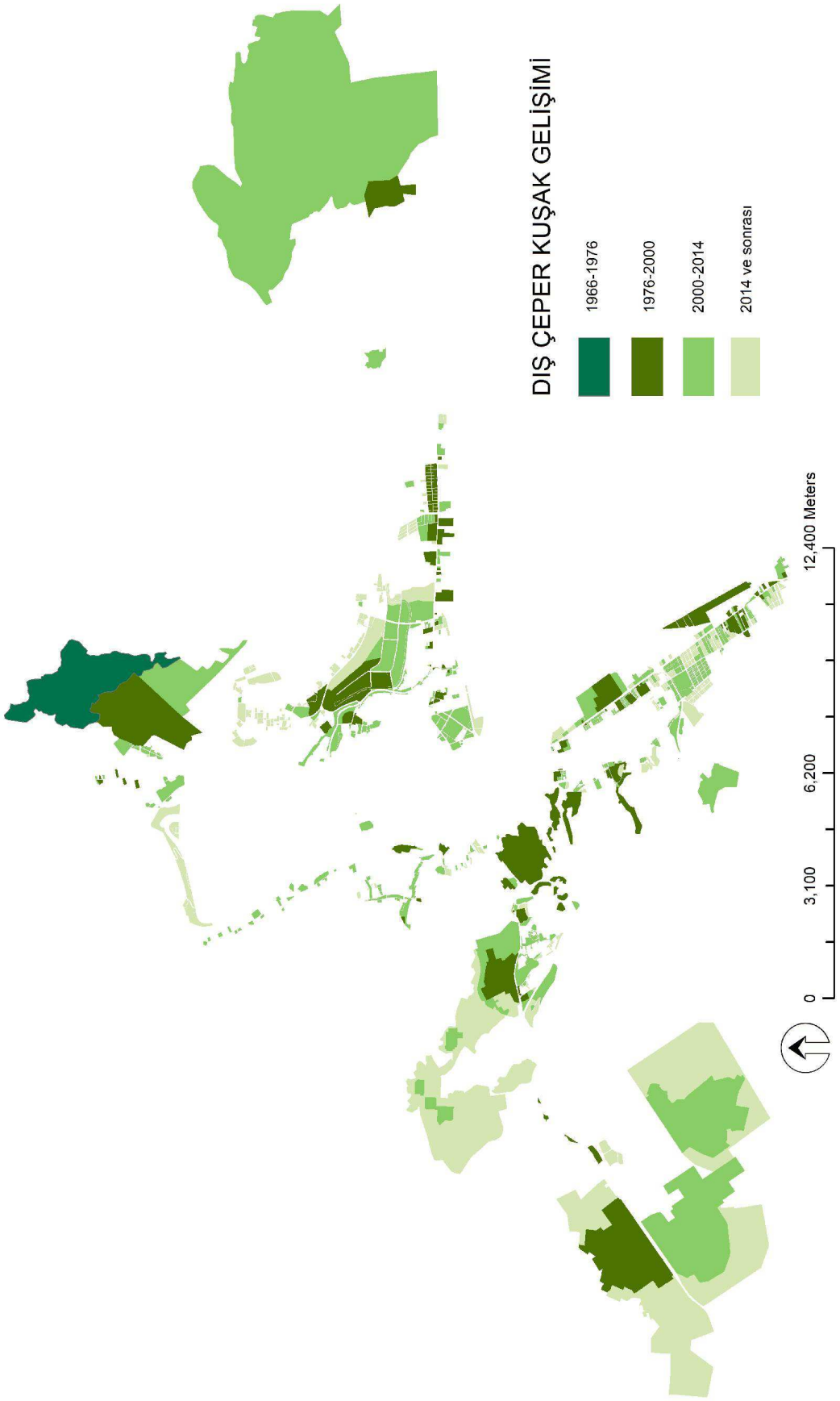
Şekil 6.99 2022 yılı Urfa çeper kuşak kullanımları

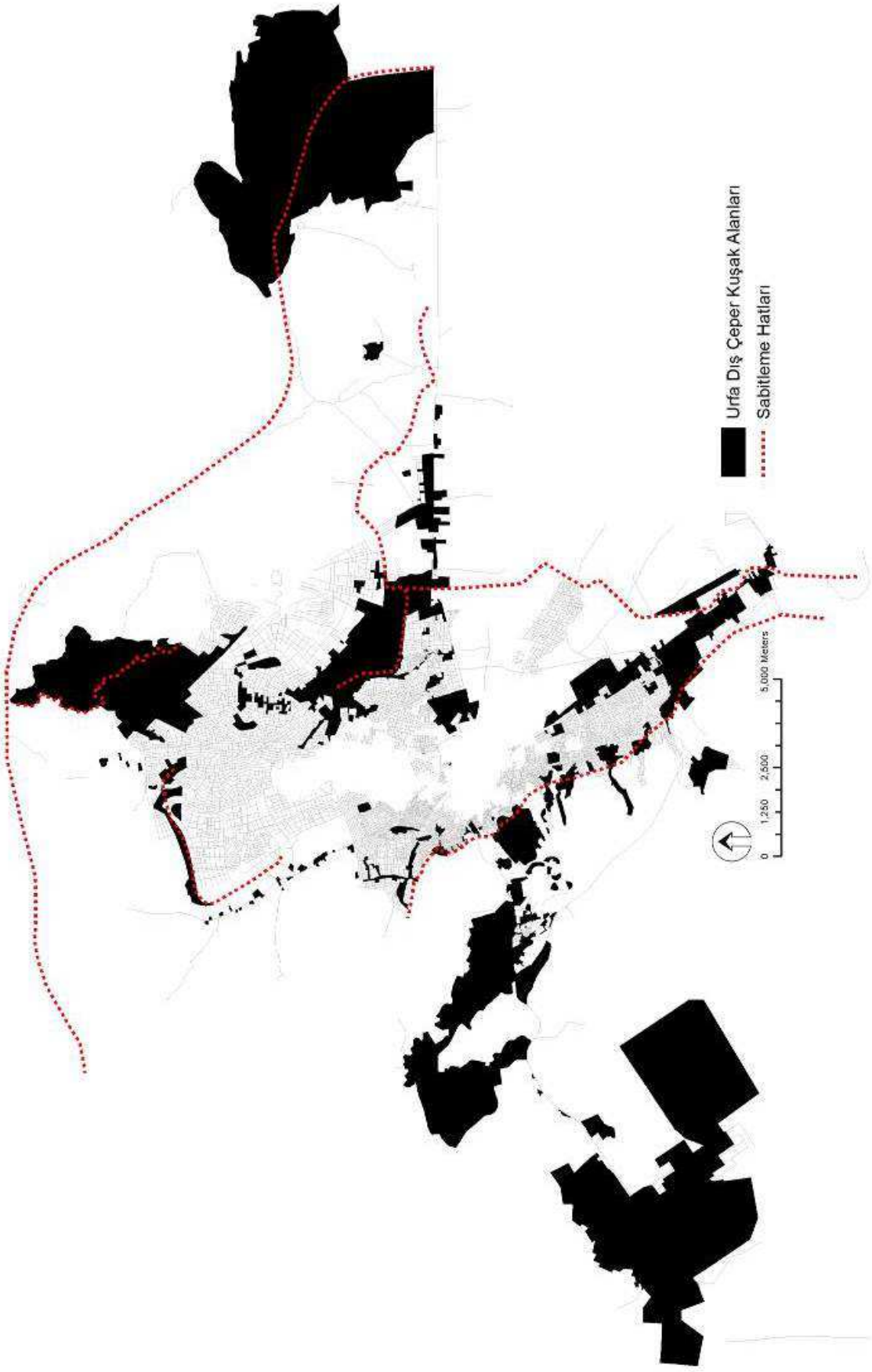
Şekil 6.100 kentin kuzeybatısındaki çeper kuşak alanları (Fotoğraf yazar tarafından - 23 Şubat 2021)

Şekil 6.101 2022 yılı Urfa çeper kuşak alanları

Şekil 6.102 1966 yıllarından 2022 yılına kadar Urfa dış çeper kuşak gelişimi

Şekil 6.103 Urfa dış çeper kuşak alanları

6.4. İÇ, ORTA VE DIŞ ÇEPER KUŞAK SENTEZİ

Çeper kuşaklar temelde iki farklı süreçten geçmektedir. İlki çeper kuşakların oluşum süreçleridir. İkincisi ise çeper kuşakların değişim sürecidir. Bu bağlamda da ilk olarak Urfa çeper kuşak alanlarının oluşum süreçleri analiz edilmiştir. Urfa'da çeper kuşak oluşumlarını ve tarihsel süreç içerisinde kaç tane çeper kuşağın ortaya çıkmasını anlamanın yolu kentin ilk çekirdeğine ve kentin gelişimini sınırlandıran sabitleme hatlarına bakılmasıdır. Urfa kentine bakıldığında M.Ö. 300'lü yıllarda inşa edilen ve daha sonra birçok farklı egemenliğin saldırısına maruz kalması nedeniyle defalarca tahrip olan ve sonradan onarılan şehir surları kentin ilk sabitleme hattını oluşturmaktadır. Bu nedenle Urfa'nın ilk çeper kuşağını belirlerken gelişim ve değişimini hemen hemen tamamıyla sur içerisinde gerçekleştirmesi ve şehir surlarının iç ve dış kısımlarının kentsel arazi kullanım deseni bağlamında çeper kuşak kullanımları niteliği göstermesine dikkat edilmiştir. Bu çerçevede Urfa'nın ilk yani iç çeper kuşağının M.Ö. 300'lü yıllardan 1930'lu yıllara kadarki süreci kapsadığını ifade etmek mümkündür. İkinci çeper kuşak olan orta çeper kuşak sabitleme hattı doğu-batı doğrultusundaki D-400 karayoludur. Bu hat orta çeper kuşağın gelişiminde önemli rol almıştır. Orta çeper kuşak, 1930'lı yıllardan başlayarak 1976 yıllarına kadar önemli bir genişleme safhası yaşamış ve 2014 yıllarıyla beraber sağlamlaşma aşamasını tamamlamıştır. Kentin üçüncü çeper kuşağı olan dış çeper kuşak oluşumu ise 1960'lı yıllarda başlamış ve günümüzde genişlemeye devam etmektedir. Bu çeper kuşağın oluşumunda rol alan sabitleme hatları ise, kentin batısındaki ve kuzeybatısındaki topoğrafik yapı, kuzeydeki orman alanı ve doğudaki Atatürk Barajı'ndan gelen su kanallarıdır. Bu sabitleme hatları öncekilerden farklı olarak kopuk bir profil göstermektedir.

İç çeper kuşak analizi Roma-Bizans, Haçlı tasvirlerinden başlayarak 1900'lü yıllara kadarki süreç için tespit edilen tarihi haritalar ve yine 1840 yıllardan 1920 yıllara kadar elde edilen fotoğraflardan yola çıkılarak yapılmıştır. Tarihi haritalar içerinde 507 yılına ait Ermeni Mar Yeşua, 1766 yılı Carsten Niebuh, 1839 yılı Helmuth von Moltke, 1885 yılı Elisee Reclus, 1900 yıllarındaki Hans-Lukas Kieser ve Houshamadyan haritaları yer almaktadır. Helmuth von Moltke haritası daha geniş bir alan için veriler sunarken Houshamadyan haritası kent ile ilgili en detaylı bilgileri ortaya koymaktadır. Buradaki eski haritaların özellikle çeper kuşak kullanım biçimlerini içermesi nedeniyle iç çeper kuşak analizi açısından önemli kaynaklar olmuştur. Bu harita ve fotoğraflarla

beraber tarihi kaynaklardaki anlatımlardan yararlanılarak her verinin ayrı ayrı analizi yapılmış ve elde edilen verilere göre ilgili dönemin çeper kuşakları ortaya konmuştur. Bu çeper kuşakların ayrı şekillerde ortaya konulmasından sonra haritalandırılan bütün bu çeper kuşak alanları çakıştırılarak Urfa'nın iç çeper kuşağı tanımlanmıştır. Urfa iç çeper kuşağının belirlenmesinden sonraki aşama ikinci yani orta çeper kuşak alanlarının belirlenmesi olmuştur.

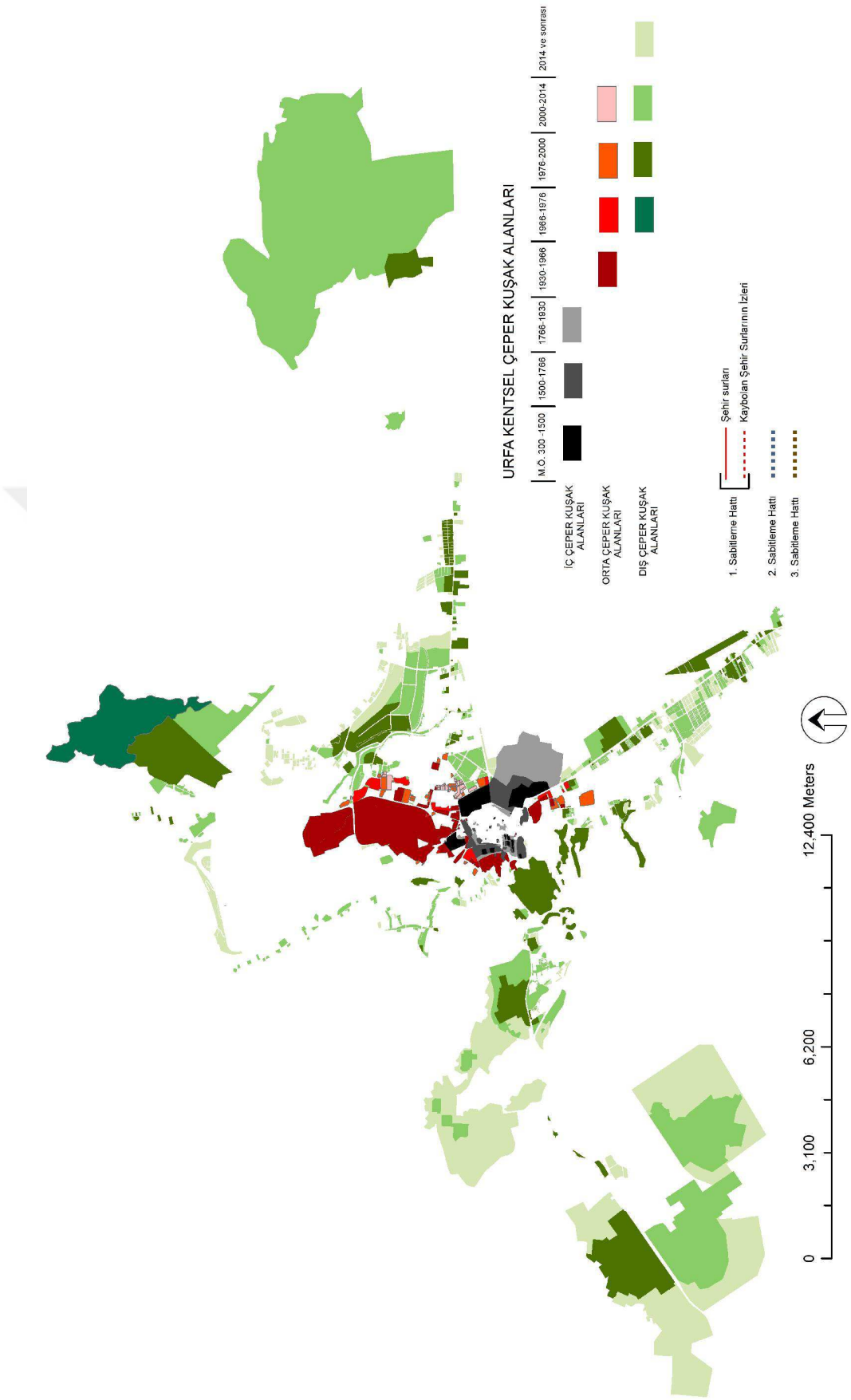
Urfa'nın orta çeper kuşak analizine yönelik elde edilen ilk materyal 1937 yılına ait İmar Planı'dır. Orta çeper kuşak analizinde bazı veriler doğrudan çeper kuşak alanlarının sınırlandırılmasına katkı sunarken bazıları ise dolaylı olarak katkı sunmuştur. Yani belirleyici nitelikten ziyade bilgilendirici bir niteliğe sahip olmuştur. Kullanılan materyaller tarihi haritalar, hava fotoğrafları, imar planları ve uydu görüntüleri olmuştur. Bunlar 1937 ve 1940 yılı haritaları, 1945, 1955, 1966, 1976, 1992, 2000 yılı hava fotoğrafları, 2007 ve 2014 yılı uydu görüntüleri, 1974 ve 1989 yılı imar planları, 2006 yılı halihazır haritasıdır.

Dış çeper kuşak alanlarının belirlenmesinde 1966, 1992, 2000 yıllarına ait hava fotoğrafları, 1989 ve 2021 yılı imar planları, 2007, 2014 ve 2022 yıllarında elde edilen uydu görüntüleri, 2000 ve 2006 tarihli halihazır haritalar ve 2022 yılına ait Urfa Kent Bilgi Sistemi verileri kullanılmıştır.

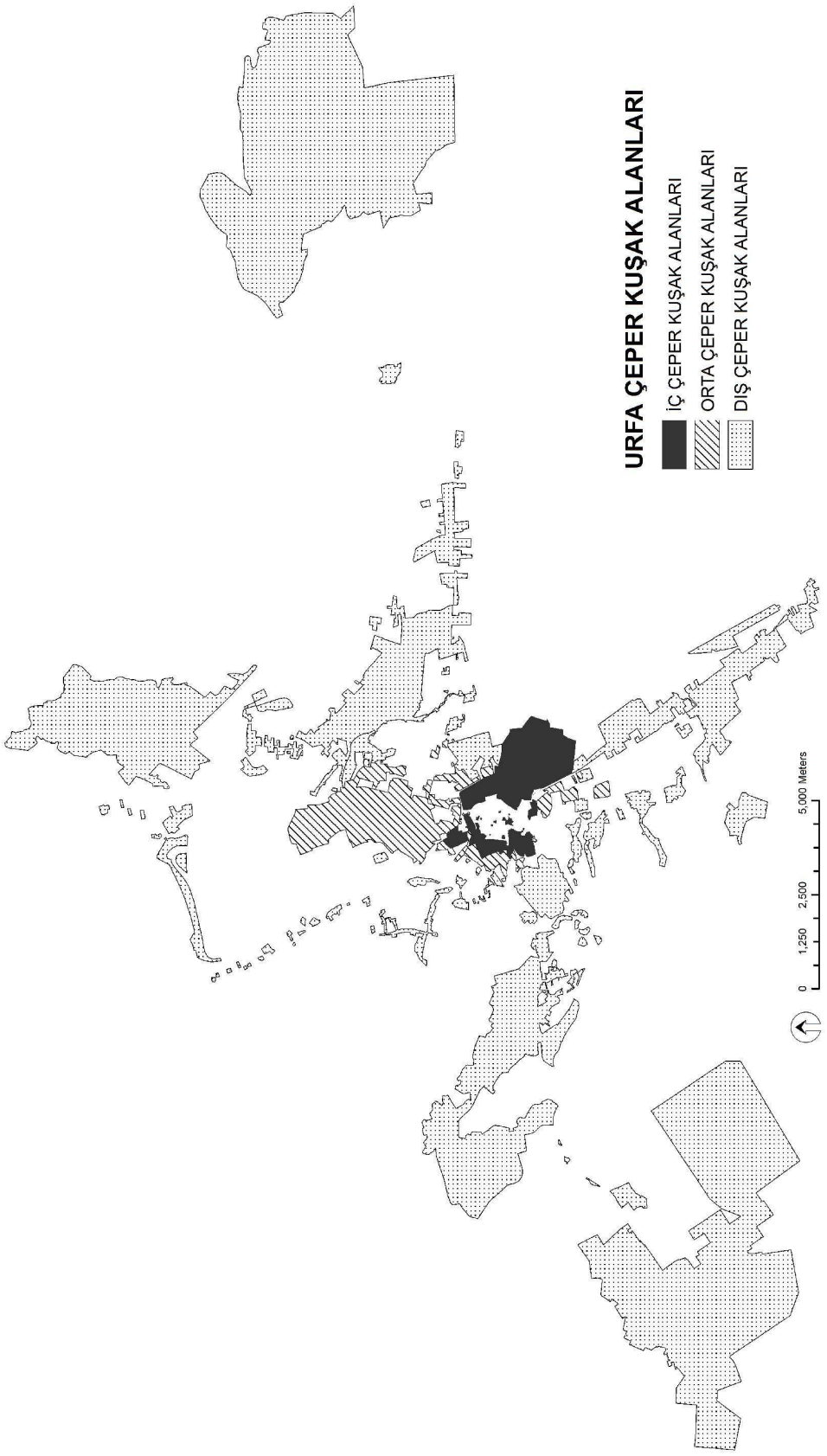
Orta ve dış çeper kuşak analizinde verilere bakıldığında iç çeper kuşak analizindeki verilere kıyasla daha somut bilgiler sunan veriler olduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak elde edilen her bir materyal analiz edilmiş ve çeper kuşak kullanımları ortaya konmuştur. Sonrasında bu analizlerden yola çıkarak her dönemin ayrı ayrı çeper kuşakları haritalandırılmıştır. Son olarak her dönem için belirlenen çeper kuşak alanı haritaları çakıştırılarak Urfa orta ve dış çeper kuşakları ayrı ayrı haritalandırılmıştır.

Şekil 6.104, önceki analizlerde ayrı biçimlerde analiz edilen iç, orta ve dış çeper kuşak alanlarının bir sentezini ortaya koymaktadır. Bu haritada iç, orta ve dış çeper kuşakların tarihsel dönemlere göre gelişimleri haritalandırılmıştır. Böylece, Urfa kentinin tarihi-coğrafi yapısının açık bir şekilde okuması sağlanmıştır. Şekil 6.105 ise iç, orta ve dış çeper kuşakların kent makroformundaki konum ve boyutlarını göstermektedir. İç çeper kuşaklara bakıldığında kentin batısı ve doğusunda daha güçlü bir yapı ortaya koydukları görülmektedir. Kentin güney ve kuzeyinde elde edilen veriler bağlamında tespit edilen iç çeper kuşak alanlarında ufak iki kopukluk olsa da iç çeper kuşağın süreklilik arz ettiğini ifade etmek mümkündür. Orta çeper kuşağın temel gelişimi ise kuzeye doğru olmuştur. Orta çeper kuşak iç çeper kuşağa kıyasla biraz daha

düzensiz gelişme göstermiştir. Dış çeper kuşak ise kentin her yönünde daha güçlü gelişmiştir. Burada çeper kuşaklar çok daha düzensiz ve birbirinden kopuk ve süreklilik arz etmemektedir. Bu durum, her dönemin tarihi-coğrafi yapısının karakteristiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 6.104 Urfa çeper kuşak alanları gelişimi

Şekil 6.105 Urfa iç, orta ve dış çeper kuşak alanları

6.5. ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİMLERİ

Radikal veya büyük ölçekli yeniden geliştirmeler gerçekleştiğinde çeper kuşaklar boyut ve bütünlüklerini kaybedebilir yani konut veya ticaret alanlarına dönüşebilir. Bu **çeper kuşak yabancılaşması** olarak adlandırılır. Konumlarına bağlı olarak, belirli çeper kuşak alanları bir diğerine geçiş yapabilir. Yani bir çeper kuşak kullanımı başka bir çeper kuşak kullanım biçimini alabilir. Bu da **çeper kuşak dönüşümü** olarak adlandırılır. Buna ek olarak orijinal kullanımını devam ettiren çeper kuşak alanları ise kalıntı çeper kuşak veya aynı kalan çeper kuşak (kısaca aynı kalma) adlandırılır (Barke, 1990; Conzen, 1969; Larkham ve Jones, 1991)

Urfa çeper kuşak alanlarındaki değişimler tez yöntemine uygun olarak iç, orta ve dış çeper kuşakların oluşum süreçlerinin analiz edilmesinden ve sınırlandırılmasından sonra, ikinci seviye çeper kuşak analizi olarak ele alınmıştır (Tablo 6.7). Urfa'ya ilişkin elde edilen materyaller bağlamında çeper kuşakların değişim süreci ve biçimi analiz edilmiştir. En eski materyaller değişim konusunda daha az bilgi verirken son dönem materyalleri değişim konusunda daha somut ve detaylı bilgiler sunmaktadır.

Tablo 6.7 Çeper kuşak ikinci seviye analiz prosedürleri

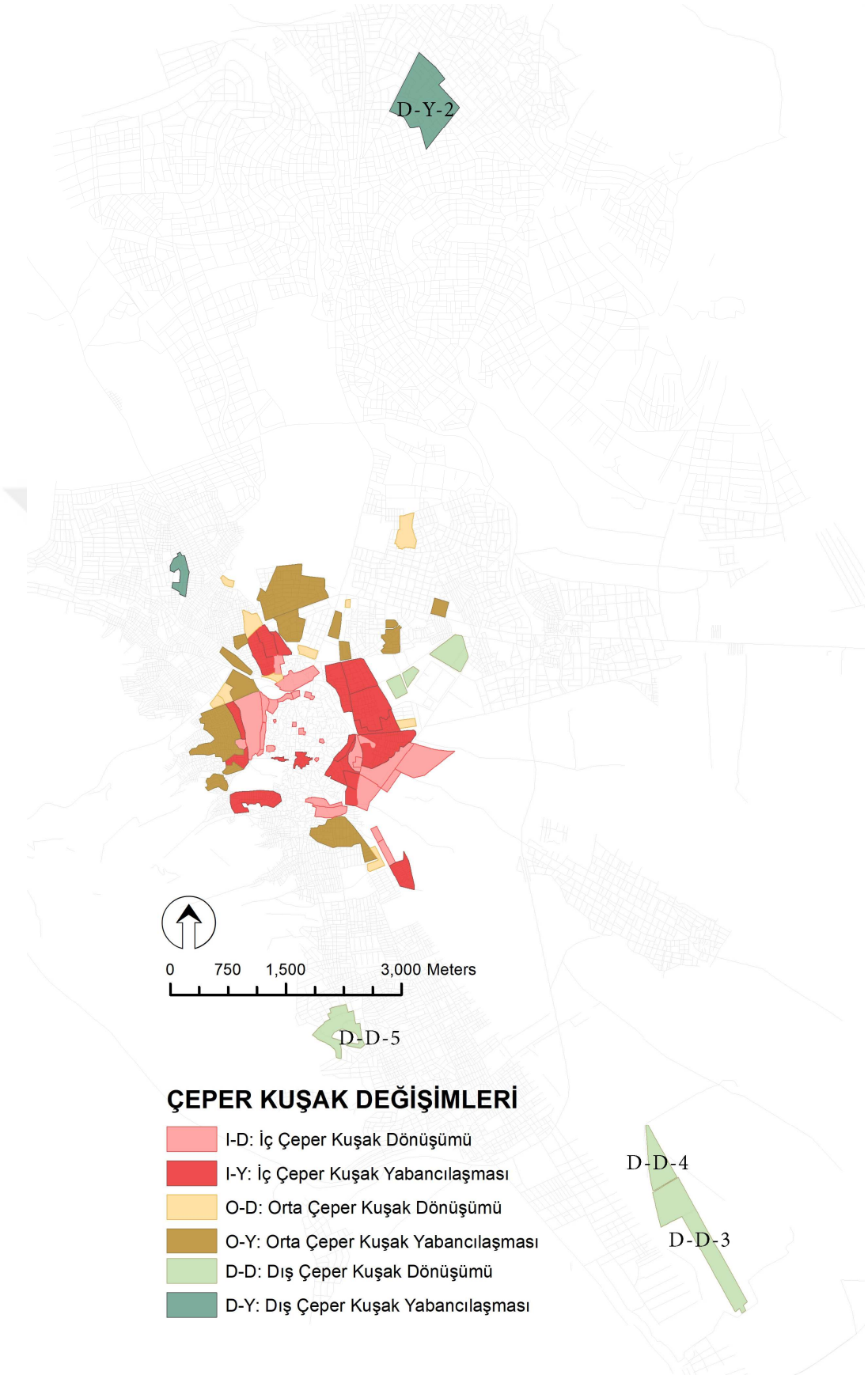
Çeper kuşak türleri (Birinci kademe)	Değişim biçimleri (İkinci kademe)
İç çeper kuşak	Çeper kuşak yabancılaşması
	Çeper kuşak dönüşümü
	Aynı kalma/değişmeyen (kalıntı çeper kuşak)
Orta çeper kuşak	Çeper kuşak yabancılaşması
	Çeper kuşak dönüşümü
	Aynı kalma/değişmeyen (kalıntı çeper kuşak)
Dış çeper kuşak	Çeper kuşak yabancılaşması
	Çeper kuşak dönüşümü
	Aynı kalma/değişmeyen (kalıntı çeper kuşak)

Şekil 6.106 ve Şekil 6.107 Urfa çeper kuşak değişimlerini göstermektedir. Çeper kuşak alanlarında meydana gelen her değişim kodlanmıştır. Çalışma alanının büyük

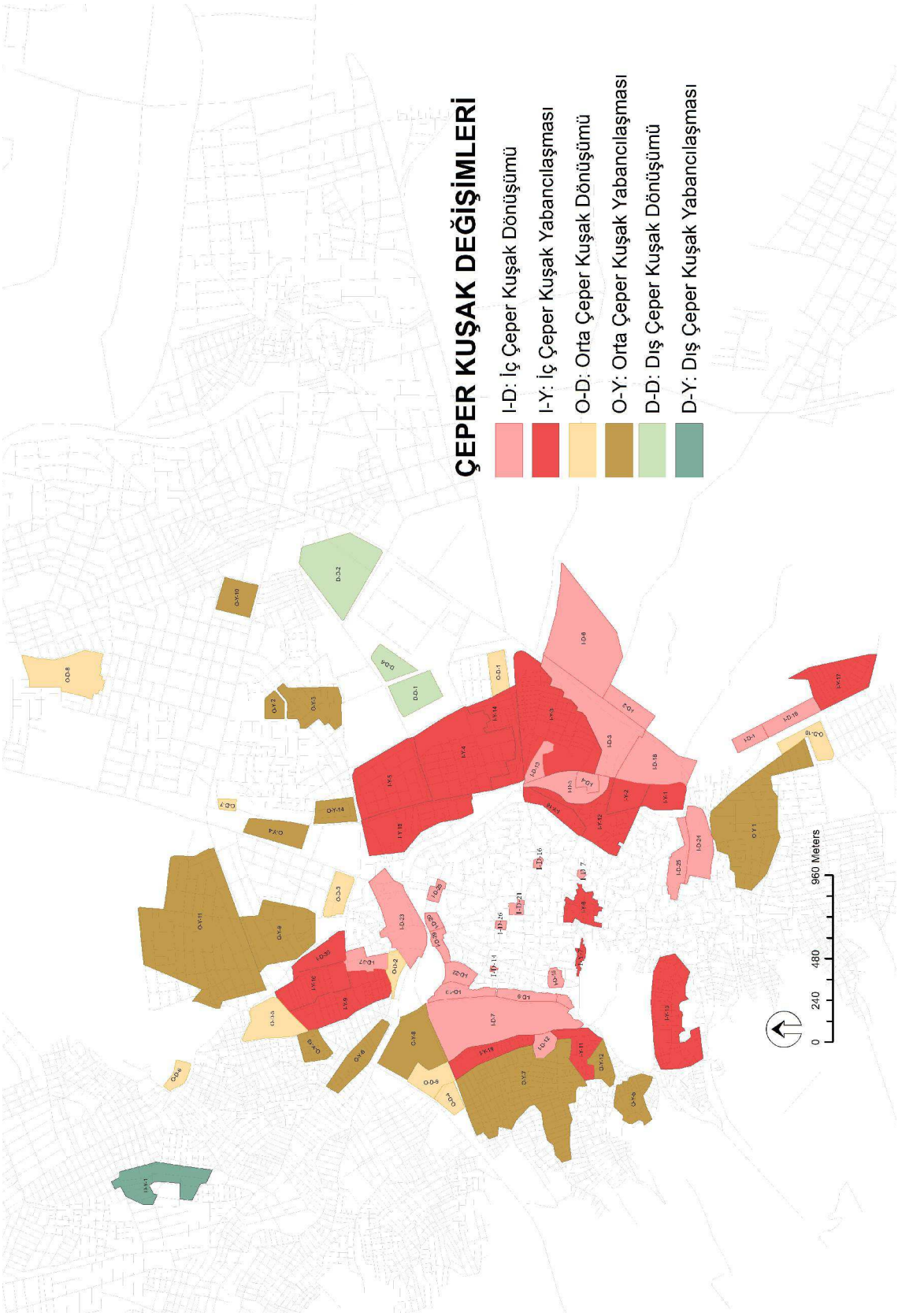
olması nedeniyle kodlamaların çok az bir kısmı şekil 6.106'da görünmektedir. Çalışma alanındaki bütün değişim bölgelerini bir bütün halinde göstermenin öneminden yola çıkarak öncelikle değişimin gerçekleştiği bütün alanlar Şekil 6.106'da bir bütün halinde gösterilmiştir. Ardından alana yaklaşarak yeni bir görüntü alınmış ve kodlamaların daha net bir şekilde okunması Şekil 6.107'de sağlanmıştır. Değişim yaşayan çeper kuşaklar farklı renklerle gösterilmiş ver her biri kendi içerisinde kodlanmıştır. Her iki Şekil'de de bu değişimleri göstermek için farklı kodlamalar kullanılmıştır. 'I-D' iç çeper kuşak dönüşümünü, 'I-Y' iç çeper kuşak yabancılaşmasını, O-D orta çeper kuşak dönüşümünü, O-Y orta çeper kuşak yabancılaşmasını, 'D-D'dış çeper kuşak dönüşümünü ve 'D-Y' dış çeper kuşak yabancılaşmasını ifade etmektedir. Bu kodlamalarla birlikte kullanılan rakam ve sayılar ise değişimin gerçekleştiği bölgeleri ayrı ayrı adlandırmak ve niteliklerini aşağıdaki tablolarda ortaya koymak için kullanılmıştır.

İç, orta ve dış çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler Tablo 6.8, 6.9, 6.10 ve 6.11'de gösterilmektedir. Tablolarda Roma-Bizans döneminden başlayarak 2022 yılına kadarki süreci kapsayan zaman aralığında çeşitli dönemlerdeki çeper kuşak kullanımlarının biçimi ortaya konulmuştur. Burada Şekil 6.106 ve Şekil 6.107'de kodlamalarla ifade edilen her çeper kuşağın farklı dönemlerde nasıl değişim yaşadığı belirtilmektedir. Şekil 6.106 ve 6.107 ve 6.8-6.11 aralığındaki tablolara bakıldığında en büyük değişimlerin iç çeper kuşak alanında meydana geldiği gözlemlenmektedir. İkinci büyük değişimin ise orta çeper kuşak alanlarında meydana geldiği görülmektedir. En az değişimin ise dış çeper kuşak alanlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

İç çeper kuşağa bakıldığında yoğun bir yabancılaşmanın, yani birçok çeper kuşak kullanımının konut veya ticaret alanına dönüştüğü görülmektedir. Bazı iç çeper kuşak alanlarında dönüşümler meydana gelmiştir. İç çeper kuşak alanlarındaki ilk dönüşümler Roma-Bizans dönemindeki kullanımların sonraki devletlerin egemenlikleri altındayken yaşandığı anlaşılmaktadır. Birçok kilise ve manastır başka yapılara dönüşmüştür. Bunlardan en önemlisi On iki Havari Kilisesi'nin camiye dönüştürülmüş olmasıdır (Şekil 6.108). Tarihsel süreç içerisinde birçok dönüşüm geçirmiş olmakla beraber son zamanlardaki en önemli iç çeper kuşak dönüşümlerinden biri de Müzeler Bölgesi'dir (Şekil 6.109). İç çeper kuşaktaki yabancılaşmanın 1960'lı yıllarda başladığı söylenebilir. Ancak 1976 yıllarında iç çeper kuşak alanlarındaki yabancılaşma giderek artmıştır (örnek için Şekil 6.110 ve Şekil 6.111'e bakınız).

Şekil 6.106 Urfa çeper kuşak alanı değişimleri

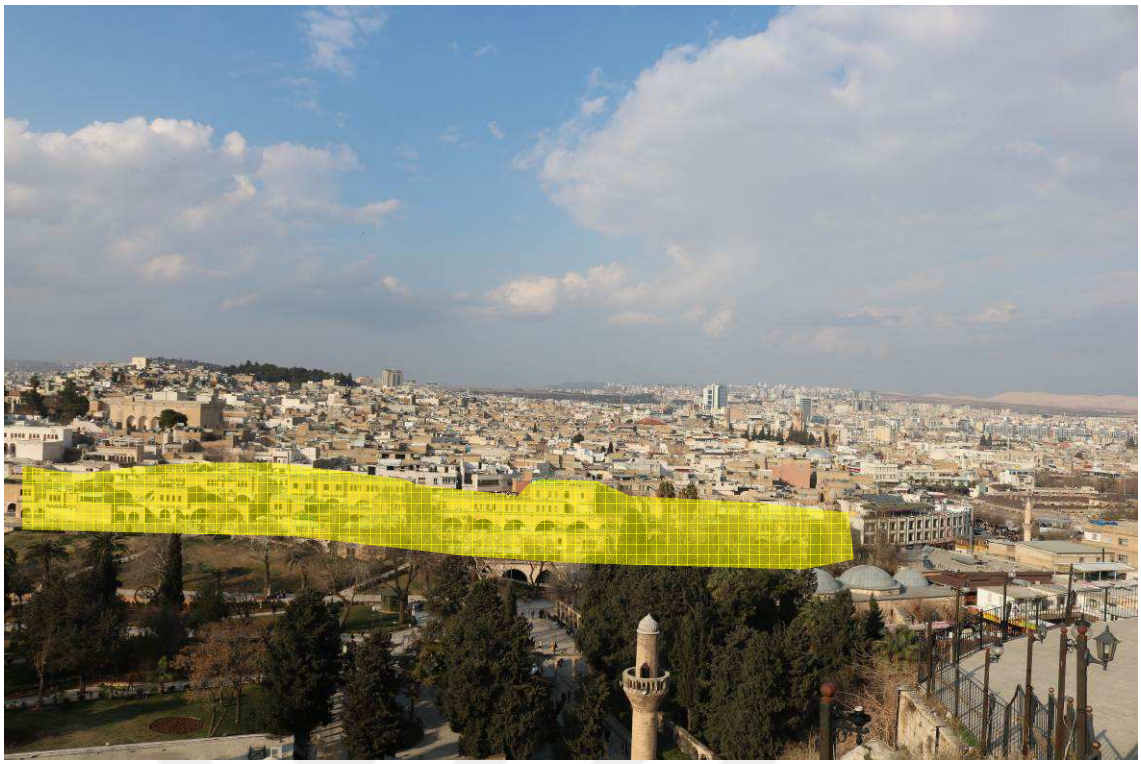
Şekil 6.107 Urfa çeper kuşak alanı değişimleri (Bir önceki şeklin kent merkezini gösteren hali)

Şekil 6.108 İç çeper kuşak içerisinde dönüşen alanlardan biri (Şekil 6.94'te I-D-14 ile gösterilen alan) Roma-Bizans döneminde On İki Havari Kilisesi iken Houshamadyan haritasına göre hala kilise olma özelliğini korumuştur. Daha sonra camiye dönüştürülmüştür. (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022)

Şekil 6.109 İç çeper kuşak içerisinde dönüşüm yaşayan alanlardan biri- Müzeler bölgesi (Şekil 6.94'te I-D-7 ile gösterilmektedir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022)

Şekil 6.110 İç çeper kuşakta yabancılaşan alanlardan biri (Şekil 6.94'te I-Y-7 ile kodlanan bölge, fotoğrafta sarı renkte gösterilmiştir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022)

Şekil 6.111 İç çeper kuşak içerisinde yabancılaşan bir bölge (Şekil 6.94'te I-Y 13 ile gösterilmektedir. Kaya mezarlarının konut alanlarına dönüşümünü göstermektedir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022)

Orta çeper kuşak alanlarında meydana gelen yabancılaşmanın dönüşümden daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Kentin güneyi, kuzeyi ve batısındaki bahçelik alanlar yerini konut alanlarına bırakmıştır (Şekil 6.112). Yine kentin ilk stadyumu olan 11 Nisan Stadyumu, Eski Hal pazarı, Karayolları Tesisi ve Oto Galericiler Sitesi önemli yabancılaşmalar arasında yer almaktadır. Orta çeper kuşak alanlarında meydana gelen en önemli dönüşümlerden birisi Eski Otogar alanının alışveriş merkezine dönüştürülmesidir.

Dış çeper kuşak alanlarına bakıldığında ise dönüşümün yabancılaşmadan daha fazla olduğu görülür. Meydana gelen en önemli yabancılaşma örneği kentin kuzeyinde yer alan düşük yoğunluklu villa alanlarının yoğun konut alanlarına dönüşmesidir. Kentin güneyinde yer alan havaalanının ise resmi kurum ve fidanlık alanına dönüştüğü tespit edilmiştir. Kentin iç, orta ve dış çeper kuşak alanlarındaki bütün dönüşüm ve yabancılaşma süreçleri Tablo 6.8, 6.9, 6.10 ve 6.11'de karakterize edilmiş olup tez çalışmasının tartışma kısmında bu değişimlerin kent görünümündeki etkileri ile birlikte kent yönetimindeki etkileri tartışılmıştır.

Şekil 6.112 Kentin batısındaki dış çeper kuşak içerisinde yabancılaşan alanlardan biri (Şekil 2.94'te O-Y-7 ile gösterilmiştir) (Fotoğraf yazar tarafından - 30 Temmuz 2022)

Tablo 6.8 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	ROMA-BİZANS DÖNEMİ	507 YILI MAR YEŞUA	1766 YILI CARSTEN NIEBUHR	HELMUTH VON MOLTKE	ELISEE RECLUS	HANS-LUKAS KIESER	HOUSHAMADYAN
O-D-1	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
D-D-1	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-3	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-4	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Bağ-Bahçe
O-D-5	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-6	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-7	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-8	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
D-D-2	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-10	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
D-D-3	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
D-D-4	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
D-D-5	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-D-2	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
D-D-6	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-1	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-2	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-3	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-14	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-4	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-5	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-6	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-7	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-11	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—

Tablo 6.8 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu (devamı)

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	1945 YILI	1955 YILI	1966 YILI	1976 YILI	1992 YILI	2000 YILI	2007 YILI	2014 YILI	2022 YILI
O-D-1	Dönüşüm	—	—	—	Şarap Fabrikası	Şarap Fabrikası	Şarap Fabrikası	Şarap Fabrikası	Eğitim	Eğitim
D-D-1	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Bostan	KDKÇA	KDKÇA
O-D-3	Dönüşüm	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Meydan	Meydan
O-D-4	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Park	Park	Park	Park	Park
O-D-5	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	İdari-Eğitim-Sağlık	İdari-Eğitim-Sağlık	İdari-Eğitim-Sağlık	İdari-Eğitim-Sağlık	İdari-Eğitim-Sağlık	İdari-Eğitim-Sağlık	İdari-Eğitim-Sağlık
O-D-6	Dönüşüm	Askeri	Askeri	Askeri	Askeri	Askeri	Askeri	Eğitim	Eğitim	Eğitim
O-D-7	Dönüşüm	—	—	—	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Park/Yol	Park/Yol
O-D-8	Dönüşüm	—	—	—	Ağaçlık Alan	Idari/Park	Idari/Park	Idari/Park	Idari/Park	Idari/Park
D-D-2	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Açık Alan	Belediye Hizmet Alanı/ KDKÇA	Belediye Hizmet Alanı/ KDKÇA
O-D-10	Dönüşüm	—	—	—	Etbalık Kurumu	Etbalık Kurumu	Etbalık Kurumu	Etbalık Kurumu	Etbalık Kurumu	Resmi
D-D-3	Dönüşüm	—	—	—	—	Havalimanı	Havalimanı	Havalimanı	Fidanlık	Fidanlık
D-D-4	Dönüşüm	—	—	—	—	Havalimanı	Havalimanı	Havalimanı	Resmi	Resmi
D-D-5	Dönüşüm	—	—	—	—	Ağaçlık Alan	Ağaçlık Alan	Park	Park	Park
O-D-2	Dönüşüm	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Park
D-D-6	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Bostan	Park	Park
O-Y-1	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
O-Y-2	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	Açık Alan	Galericiler	Galericiler	MİA
O-Y-3	Yabancılaşma	—	—	—	—	Galericiler	Galericiler	Galericiler	Galericiler	MİA
O-Y-14	Yabancılaşma	—	—	—	Bağ-Bahçe	Halpazarı	Halpazarı	Halpazarı	MİA	MİA
O-Y-4	Yabancılaşma	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Park ve Ticaret	Park ve Ticaret
O-Y-5	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
O-Y-6	Yabancılaşma	—	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
O-Y-7	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
O-Y-11	Yabancılaşma	—	Bağ-Bahçe	Villa	Villa	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret

Tablo 6.9 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	ROMA-BİZANS DÖNEMİ	507 YILI MAR YEŞUA	1766 YILI CARSTEN NIEBUHR	HELMUTH VON MOLTKE	ELISEE RECLUS	HANS-LUKAS KIESER	HOUSHAMADYAN
O-Y-9	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-10	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-12	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
O-Y-13	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
D-Y-1	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
D-Y-2	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—
I-D-1	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—		—		—
I-D-2	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-D-3	Dönüşüm	—	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-D-4	Dönüşüm	—	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe		—	—
I-D-5	Dönüşüm	—	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-D-6	Dönüşüm	—	—	—	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-D-7	Dönüşüm	Mezarlık-Vaftizhane	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	Bağ-Bahçe
I-D-8	Dönüşüm	—	—		—	—		Han
I-D-9	Dönüşüm	—	—	Açık Alan	—	—	—	Açık Alan
I-D-10	Dönüşüm	—	—	Açık Alan	—	—	—	Açık Alan
O-D-9	Dönüşüm	—	—				—	Bağ-Bahçe
I-D-12	Dönüşüm	—		Manastır	—	—	—	—
I-D-13	Dönüşüm		Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—	—
I-D-14	Dönüşüm	Oniki Havari Kilisesi		—	—	—	—	Kilise
I-D-15	Dönüşüm	Mahkeme Yapıları	Kilise	—	—	—		Kilise
I-D-16	Dönüşüm	Kilise	—	—	—	—	—	Camii
I-D-17	Dönüşüm	Belediye Binası	—	—		—	—	—
I-D-18	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe		—	—

Tablo 6.9 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu (devamı)

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	Ç. KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	1945 YILI	1955 YILI	1966 YILI	1976 YILI	1992 YILI	2000 YILI	2007 YILI	2014 YILI	2022 YILI
O-Y-9	Yabancılaşma	—	Bağ-Bahçe	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret
O-Y-10	Yabancılaşma	—	—	Karayolları	Karayolları	Karayolları	Karayolları	Karayolları	Konut	Konut
O-Y-12	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
O-Y-13	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
D-Y-1	Yabancılaşma	—	—	—	—	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut
D-Y-2	Yabancılaşma	—	—	—	—	Villa	Villa	Villa	Konut	Konut
I-D-1	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA	KDKÇA
I-D-2	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA	KDKÇA
I-D-3	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Park	Park	Park
I-D-4	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Park	Park	Turizm	Turizm
I-D-5	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Park	Park	Park	Park
I-D-6	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Spor Tesisi
I-D-7	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Müzeler	Müzeler
I-D-8	Dönüşüm	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Turizm	Turizm	Turizm
I-D-9	Dönüşüm	Açık Alan	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Park	Park
I-D-10	Dönüşüm	Açık Alan	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Park	Park
O-D-9	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Park	Park	Park	Park	Park
I-D-12	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Eğitim
I-D-13	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Kamusal	Kamusal	Kamusal	Kamusal	Kamusal	Kamusal
I-D-14	Dönüşüm	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii
I-D-15	Dönüşüm	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii	Eğitim ve Camii
I-D-16	Dönüşüm	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii
I-D-17	Dönüşüm	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-D-18	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA

Tablo 6.10 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	ROMA-BİZANS DÖNEMİ	507 YILI MAR YEŞUA	1766 YILI CARSTEN NIEBUHR	HELMUTH VON MOLTKE	ELISEE RECLUS	HANS-LUKAS KIESER	HOUSHAMADYAN
I-D-19	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—		—
I-D-20	Dönüşüm	—	Saray	—	—	—	Kışla	—
I-D-21	Dönüşüm	—	Kilise	Kilise	—	—	—	Camii
I-D-22	Dönüşüm	—	—	Açık Alan	—	—	—	Açık Alan
I-D-23	Dönüşüm		—	Kamusal	—	—	—	Kamusal
I-D-24	Dönüşüm	—	—	Bağ-Bahçe	—	—	—	—
I-D-25	Dönüşüm	—	—	Bağ-Bahçe	—	—	—	—
I-D-26	Dönüşüm	—	—	—	—	—	Halı Fabrikası	Halı Fabrikası
I-D-27	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Hastane ve Misyoner Evi
I-D-28	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Hükümet Binası ve Hapishane
I-D-29	Dönüşüm	—	—	—	—	—	—	Camadents Harabeleri
I-D-30	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	—	—	—	—	—	—
I-Y-1	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—	—
I-Y-2	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-3	Yabancılaşma	—	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-4	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-5	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-6	Yabancılaşma	—	—	—	Hanlar	—	Hanlar	Çarşı ve dükkânlar
I-Y-7	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	Meydan
O-Y-8	Yabancılaşma	Manastır	Manastır	Bağ-Bahçe	—	—	—	Bağ-Bahçe
I-Y-9	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Manastır	—	—	—	—	Bağ-Bahçe
I-Y-10	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	—	—	—	—	—	—
I-Y-11	Yabancılaşma	—	—	Mezarlık	—	—	—	—

Tablo 6.10 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu (devamı)

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	1945 YILI	1955 YILI	1966 YILI	1976 YILI	1992 YILI	2000 YILI	2007 YILI	2014 YILI	2022 YILI
I-D-19	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA	KDKÇA	KDKÇA	KDKÇA	KDKÇA	KDKÇA
I-D-20	Dönüşüm	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim
I-D-21	Dönüşüm	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii	Camii
I-D-22	Dönüşüm	Park	Park	Park ve Sağlık	Park ve Sağlık	Park ve Sağlık	Park ve Sağlık	Park ve Sağlık	Park ve Sağlık	Park ve Sağlık
I-D-23	Dönüşüm	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari	Sosyal-Sağlık-Turizm-İdari
I-D-24	Dönüşüm	Açık Alan	Açık Alan	Mezarlık	Mezarlık	Mezarlık	Mezarlık	Mezarlık	Mezarlık	Mezarlık
I-D-25	Dönüşüm	—	Açık Alan	Eğitim-Sağlık-Sosyal	Eğitim-Sağlık-Sosyal	Eğitim-Sağlık-Sosyal	Eğitim-Sağlık-Sosyal	Eğitim-Sağlık-Sosyal	Eğitim-Sağlık-Sosyal	Eğitim-Sağlık-Sosyal
I-D-26	Dönüşüm	Açık Alan	Açık Alan	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim
I-D-27	Dönüşüm	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi	Sağlık Tesisi
I-D-28	Dönüşüm	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim	Eğitim
I-D-29	Dönüşüm	Harabe	Harabe	Harabe	Harabe	Sosyal Tesis	Sosyal Tesis	Sosyal Tesis	Sosyal Tesis	Sosyal Tesis
I-D-30	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Park-İdari	Park-İdari-Müze	Park-İdari-Müze	Park-İdari-Müze	Park-İdari-Müze	Park-İdari-Müze	Park-İdari-Müze	Park-İdari-Müze
I-Y-1	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Ticaret
I-Y-2	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Resmi	Ticaret
I-Y-3	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret	Konut/Ticaret
I-Y-4	Yabancılaşma	Resmi	Resmi	Resmi	Kamyon Parkı	Sanayi	Sanayi	Sanayi	Konut-Ticaret	Konut-Ticaret
I-Y-5	Yabancılaşma	—	—	—	Sanayi	Sanayi	Sanayi	Sanayi	Konut-Ticaret	Konut-Ticaret
I-Y-6	Yabancılaşma	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret
I-Y-7	Yabancılaşma	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret	Konut-Ticaret	Konut-Ticaret	Konut-Ticaret	Ticaret
O-Y-8	Yabancılaşma			Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe ve Otogar	Park ve Otogar	Park ve Otogar	Park ve Otogar	Ticaret	Ticaret
I-Y-9	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-10	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Villa	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-11	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut

Tablo 6.11 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	ROMA-BİZANS DÖNEMİ	507 YILI MAR YEŞUA	1766 YILI CARSTEN NIEBUHR	HELMUTH VON MOLTKE	ELISEE RECLUS	HANS-LUKAS KIESER	HOUSHAMADYAN
I-Y-12	Yabancılaşma	—	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-13	Yabancılaşma	Mezarlık	Mezarlık	—	Mezarlık	—	—	—
I-Y-14	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-15	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	—	Mezarlık	—
I-Y-16	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	Bostanlık	—
I-Y-17	Yabancılaşma	—	—	—	Bağ-Bahçe	—	—	—
I-Y-18	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—

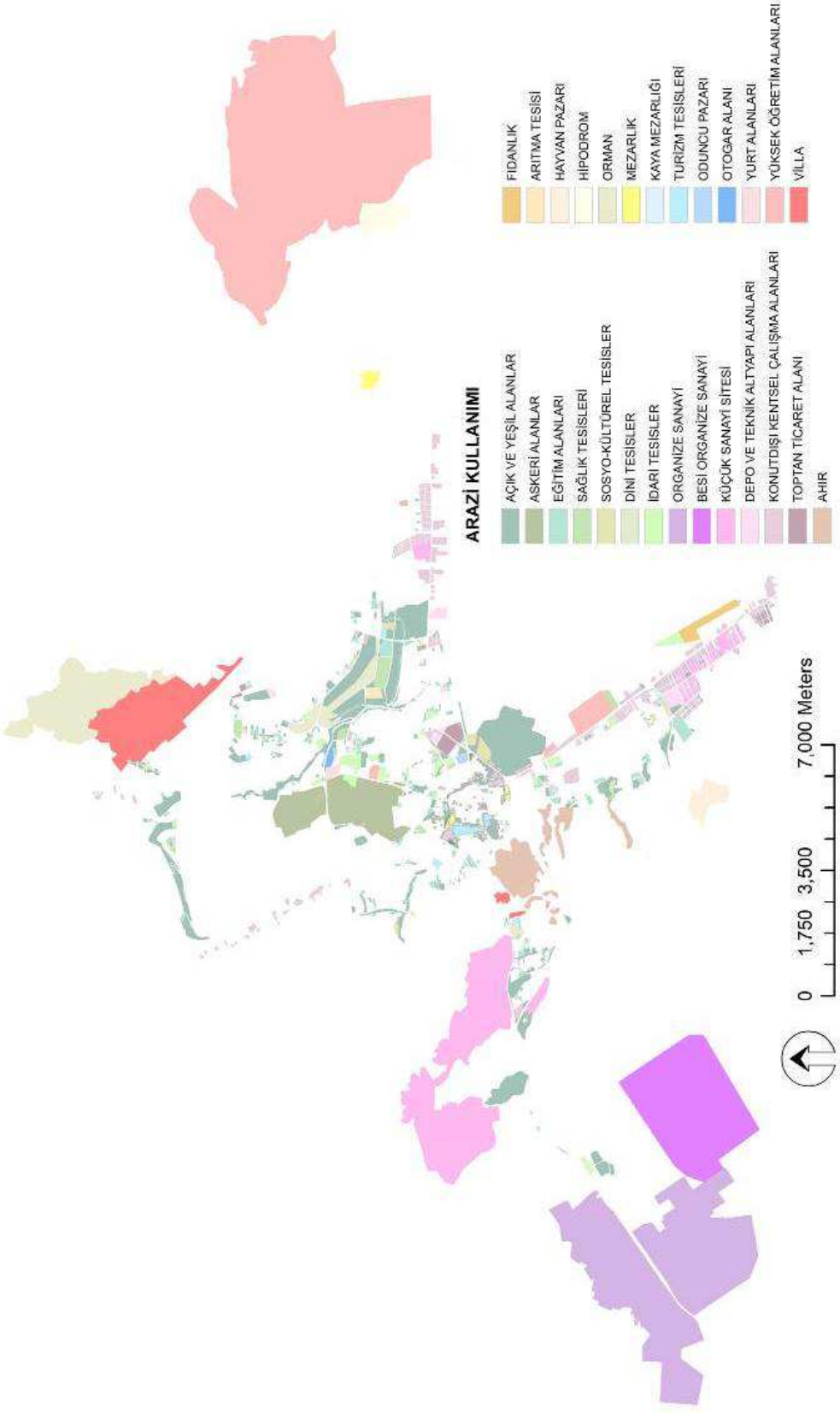
Tablo 6.11 Urfa çeper kuşak değişimlerinin dönemlere göre karakterizasyonu (devamı)

DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	1945 YILI	1955 YILI	1966 YILI	1976 YILI	1992 YILI	2000 YILI	2007 YILI	2014 YILI	2022 YILI
I-Y-12	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-13	Yabancılaşma	—	—	—	—	—	—	—	—	Konut
I-Y-14	Yabancılaşma	—	—	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-15	Yabancılaşma	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-16	Yabancılaşma	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-17	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut
I-Y-18	Yabancılaşma	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut	Konut

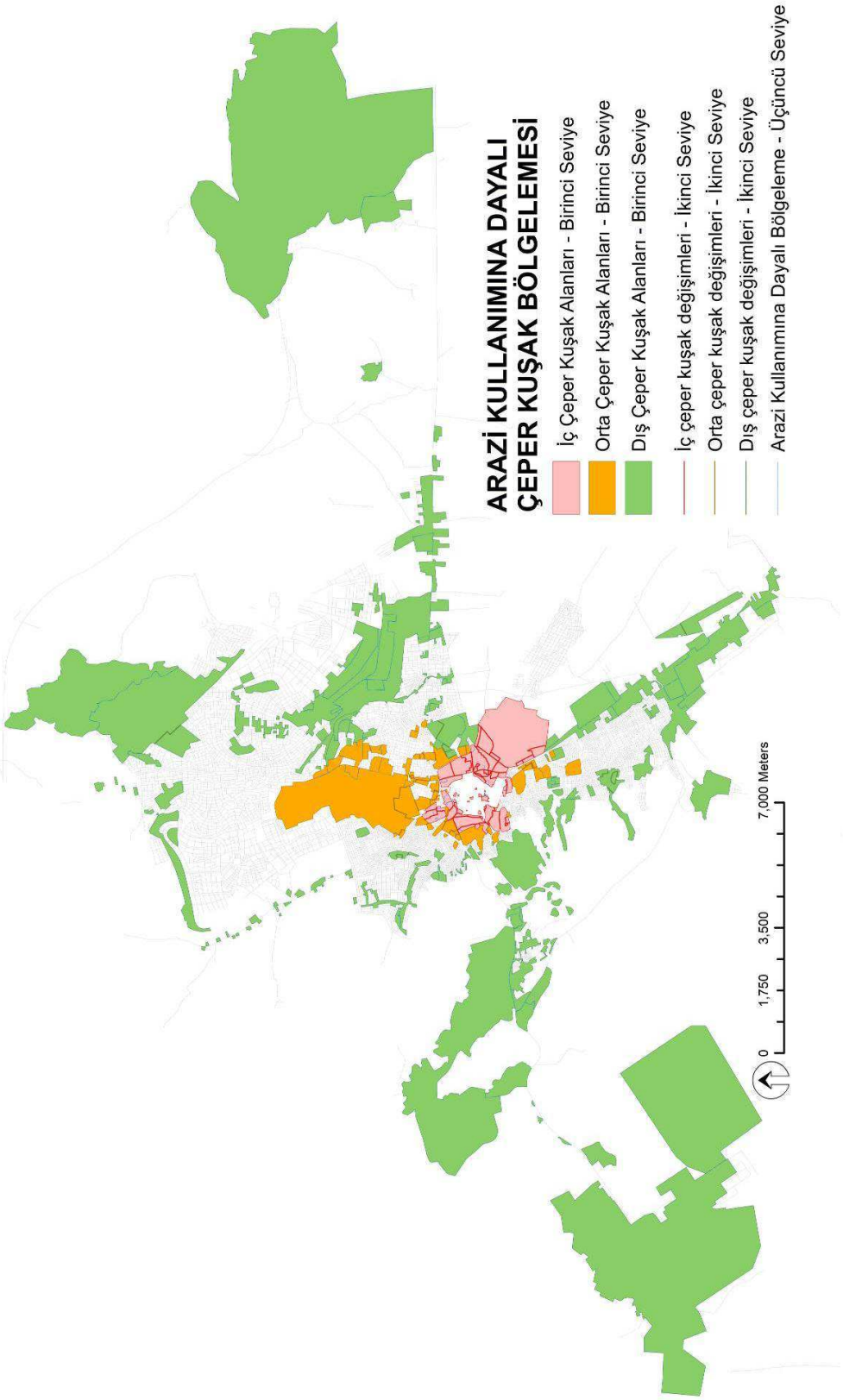
6.6. ÇEPER KUŞAK KULLANIM VE FORMLARI

Bu tezde önerilen yöntem çeçervesinde çeper kuşak analiz sürecinin üçüncü aşaması ve aynı zamanda üçüncü seviyesi çeper kuşakların kullanım ve formlarını incelemektedir. Üçüncü seyiyede ele alınan analizler ikinci seviye bölgeleri, yani yabancılaşan, dönüşen ve aynı kalan çeper kuşak alanlarını daha alt bölgelere ayırma şeklindedir. Bu analizde kullanım ve forma dayalı analizler (arazi kullanımı, parsel büyüklükleri ve taban alanı katsayısı bölgeleme haritaları) çakışırılarak değil de sırayla uygulanmıştır. Yani önce arazi kullanımına göre ikinci seviye bölgeler alt bölgelere ayrılmıştır. Daha sonra parsel büyüklükleri bu bölgeleri ayırmıştır. En son ise taban alanları katsayısı analizleri ayırıma katkıda bulunmuştur. Ancak her üç analiz de üçüncü seviye bölgelemeye beraber katkıda bulunmuştur. Bu kriterlerden herhangi bir açısından bölgeler farklılaşmadığında ise alt bölgeler tanımlanmamıştır. Çeper kuşak kullanımları doğrudan arazi ve yapı kullanım biçimine tekabül etmektedir. Urfa'ya ilişkin yapılan arazi kullanım analizi Şekil 6.113'de gösterilmektedir. Bu haritaya göre kentin kuzeyi, batısı ve doğusunda daha büyük arazi kullanım biçimleri varlık gösterirken kentin merkeze doğru kısımları ve kentin güneyindeki çeper kuşak kullanımları daha çeşitli arazi kullanım türlerinden oluşmaktadır. Kentin batısında daha çok sanayi kullanımları yer almaktadır. Doğu tarafında yükseköğretim alanları ile birlikte mezarlık ve hipodrom önemli kullanımlar arasında yer almaktadır. Kuzeye bakıldığında ise çeper kuşak niteliğinde olan Atatürk ormanı ve hemen yamacındaki villa alanları önemli birer arazi kullanım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

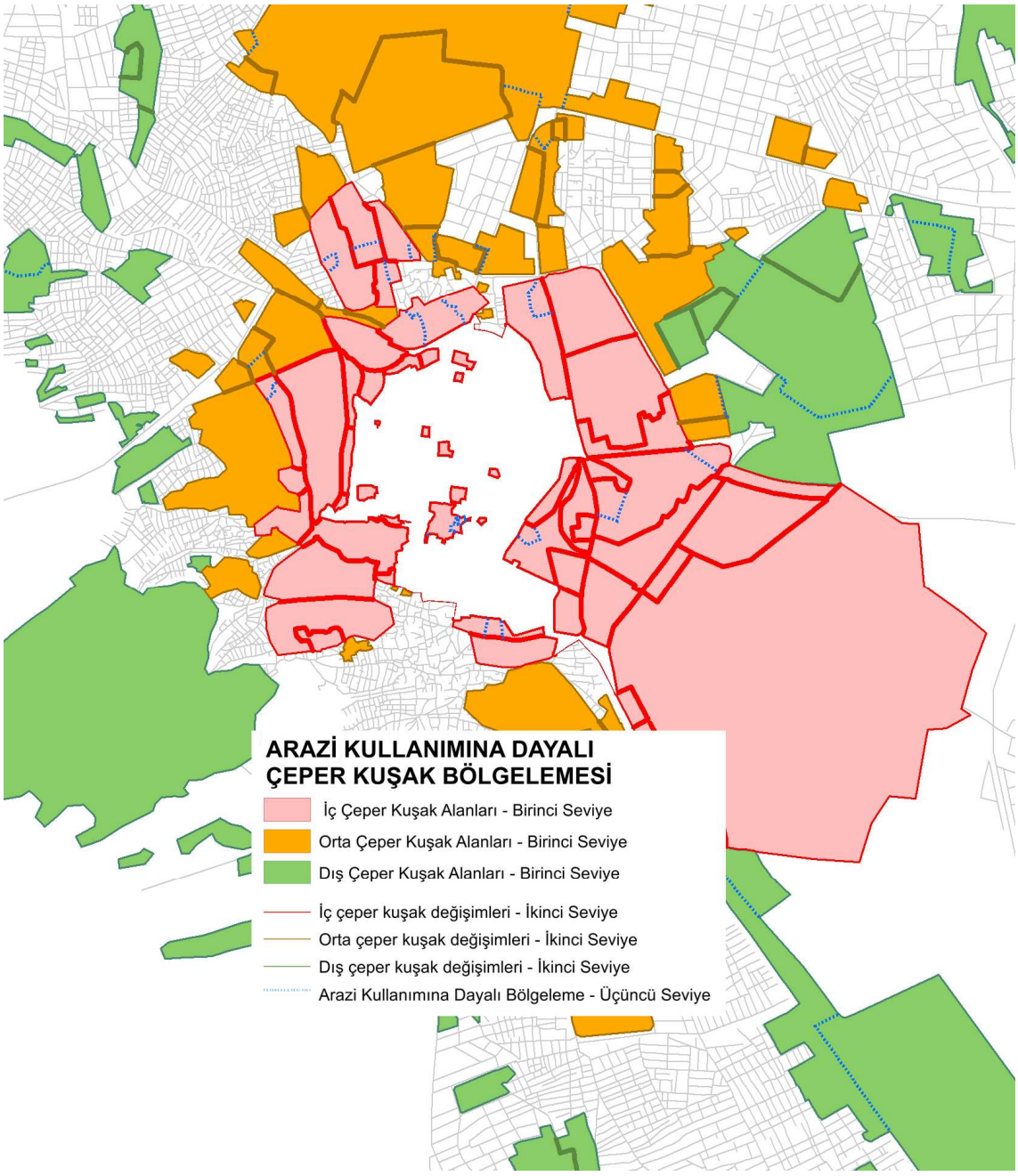
Arazi kullanım haritası ortaya konulduktan sonra ikinci seviye bölgeler arazi kullanım biçimine göre daha alt bölgelere ayrılmıştır (Şekil 6.114 ve 6.115-arazi kullanıma dayalı bölgelemenin yakınlaştırılmış hali). Kentsel çeper kuşaklarının kentsel çekirdeğe doğru giderken çeşitlenmesi sonucunda bu alanlarda daha çok alt bölge ortaya çıkmakta iken, kentin güneyi haricinde en dışta kalan kısımlarda daha az bölge ortaya çıkmıştır. Ancak kentin güneyinde de çeşitlenme oldukça fazla olduğundan bu kısımda da önemli alt bölgeler ortaya çıkmıştır. Özellikle KDKÇA, sanayi ve eğitim alanları bu alt bölge oluşumlarının oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Şekil 6.113 Arazi kullanımı

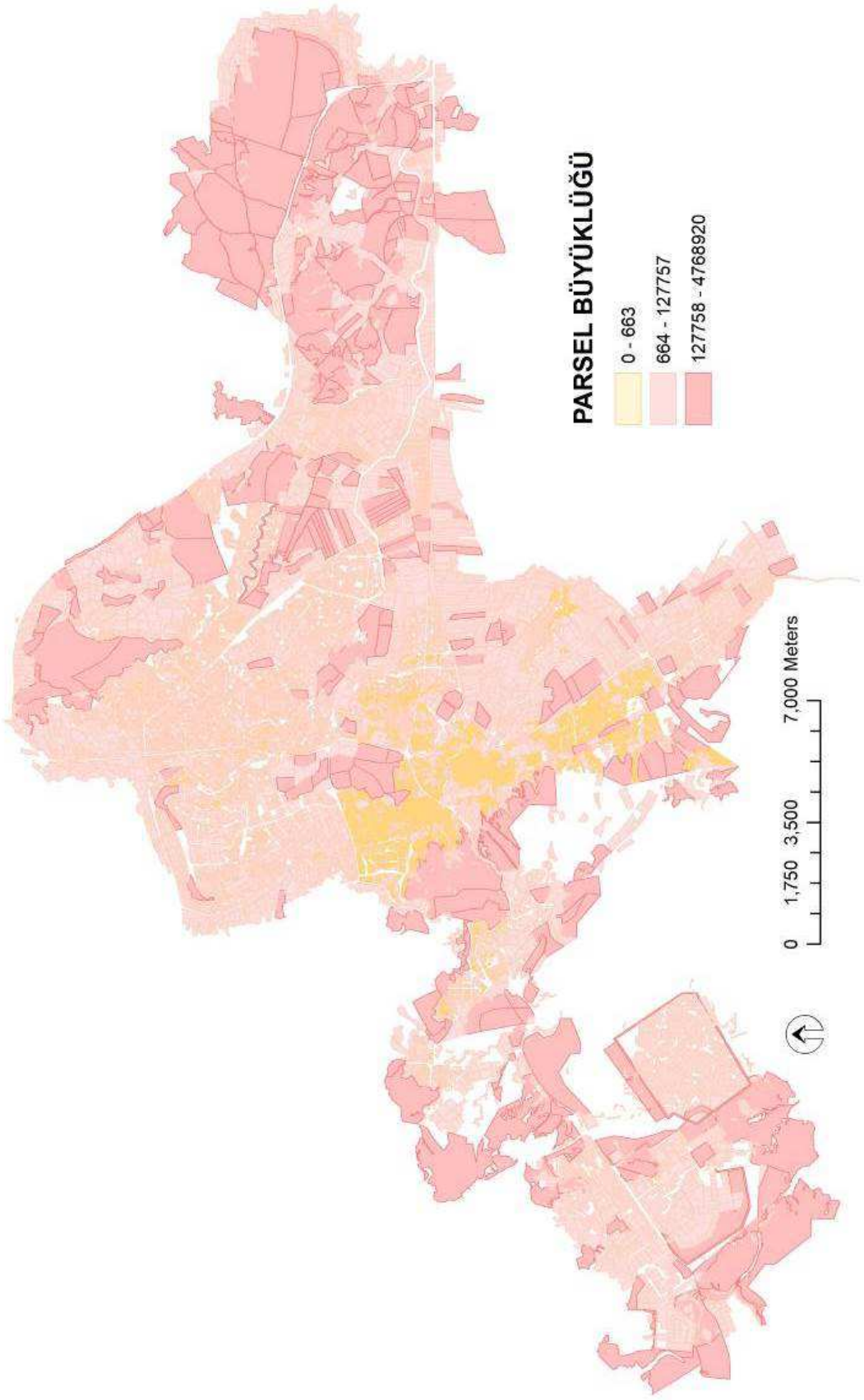
Şekil 6.114 Arazi kullanımına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi

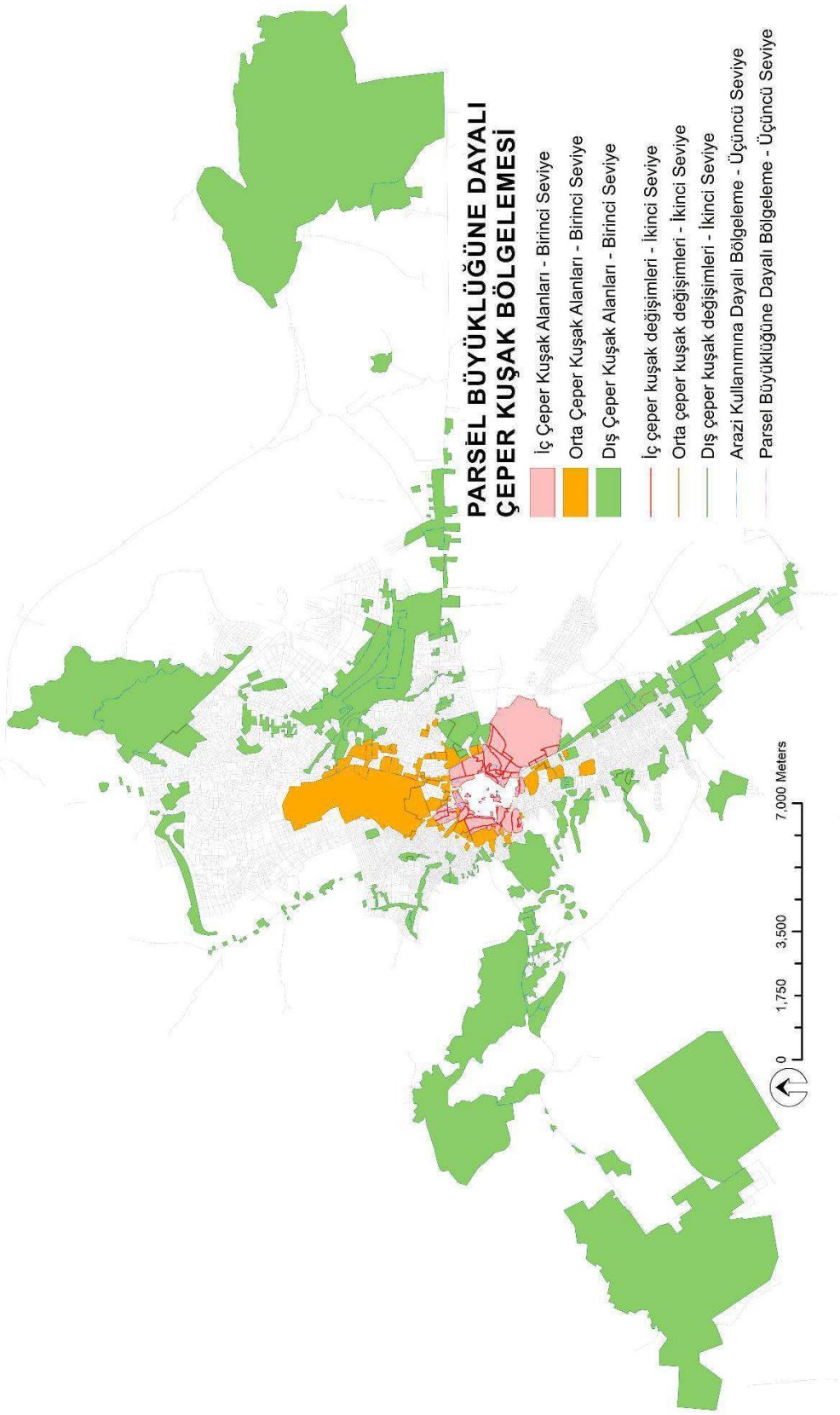
Şekil 6.115 Arazi kullanımına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi (yakınlaştırılmış)

Form ise parsel düzeni ve parsel-yapı ilişkisini gösteren taban alanı katsayısı şeklinde iki ölçüt olarak ele alınmıştır. Parsel düzeni, parsel büyüklükleri bağlamında analiz edilmiştir. Şekil 6.116'daki haritada parsel büyüklükleri üç farklı aralıkta ele alınmıştır. Bu aralıklar 'ArcMAP: Natural Breaks' dağılımına göre belirlenmiştir. Üç aralık şeklinde sınırlandırılmasının nedeni ise çok sayıda ve karmaşık bir bölgeleme yapısından uzak durulması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Fazla sayıda kategorinin tanımlanması çok sayıda bölgenin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu durum yönetilebilir bir bölgelemeden çok uzak durmaktadır. Parsel büyüklüğü aralıkları 0-663

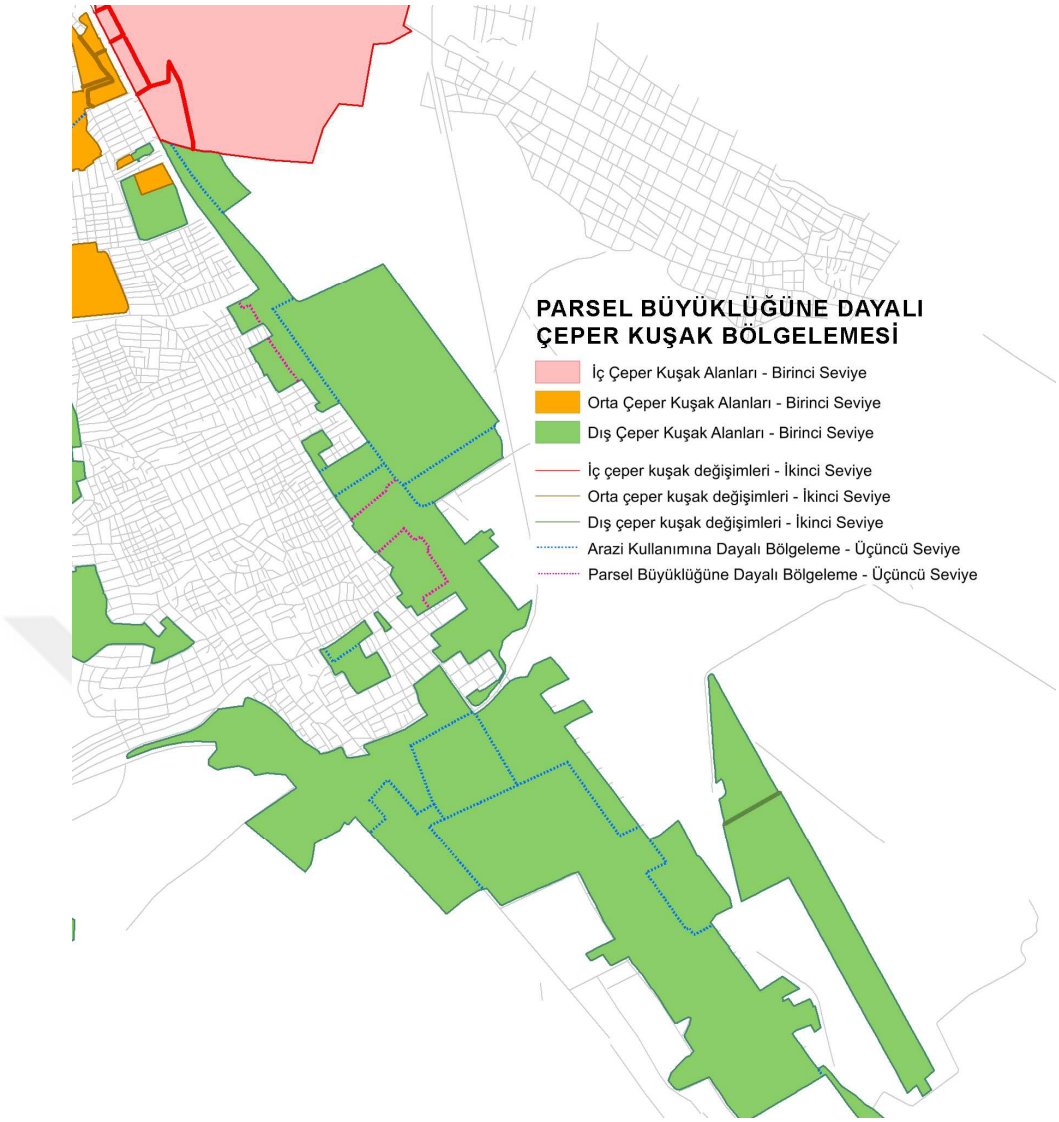
(küçük), 664-127757 (orta) ve 127758-4768920 (büyük) şeklindedir. Kentin en dış çeperine yaklaştıkça büyük arazi kullanımları nedeniyle parsel büyüklükleri de artmaktadır. İç çeper kuşak alanlarındaki parseller daha küçük bir yapı ortaya koymaktadır. Ortaya konulan bu parsel büyüklükleri arazi kullanımından sonra, üçüncü seviye çeper kuşak analizine katkıda bulunan kentsel eleman olmuştur. Şekil 6.117 ve 6.118 (parsel büyüklüğüne dayalı bölgelemenin yakınlaştırılmış hali) parsel büyüklüklerine göre çeper kuşak bölgelemesini ifade etmektedir. Parsel büyüklüğü, arazi kullanımına nazaran daha düşük düzeyde çeper kuşak bölgelemesine katkı sağlamıştır. Kentin güney ve kuzey kısımlarında parsel büyüklüğüne göre bölgelemeler daha belirgindir.

Şekil 6.116 Parsel büyüklükleri

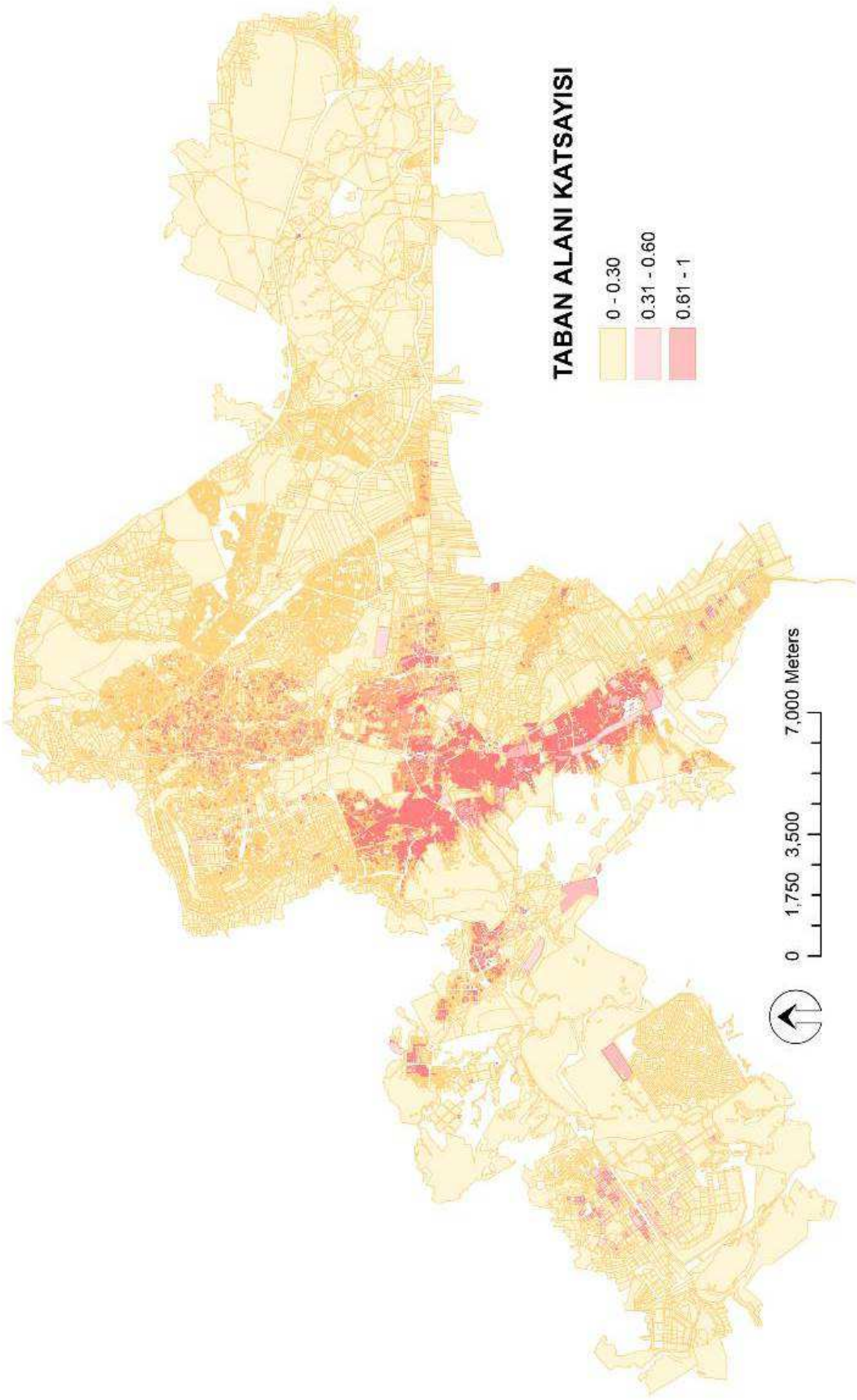

Şekil 6.117 Parsel büyüklüklerine dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi

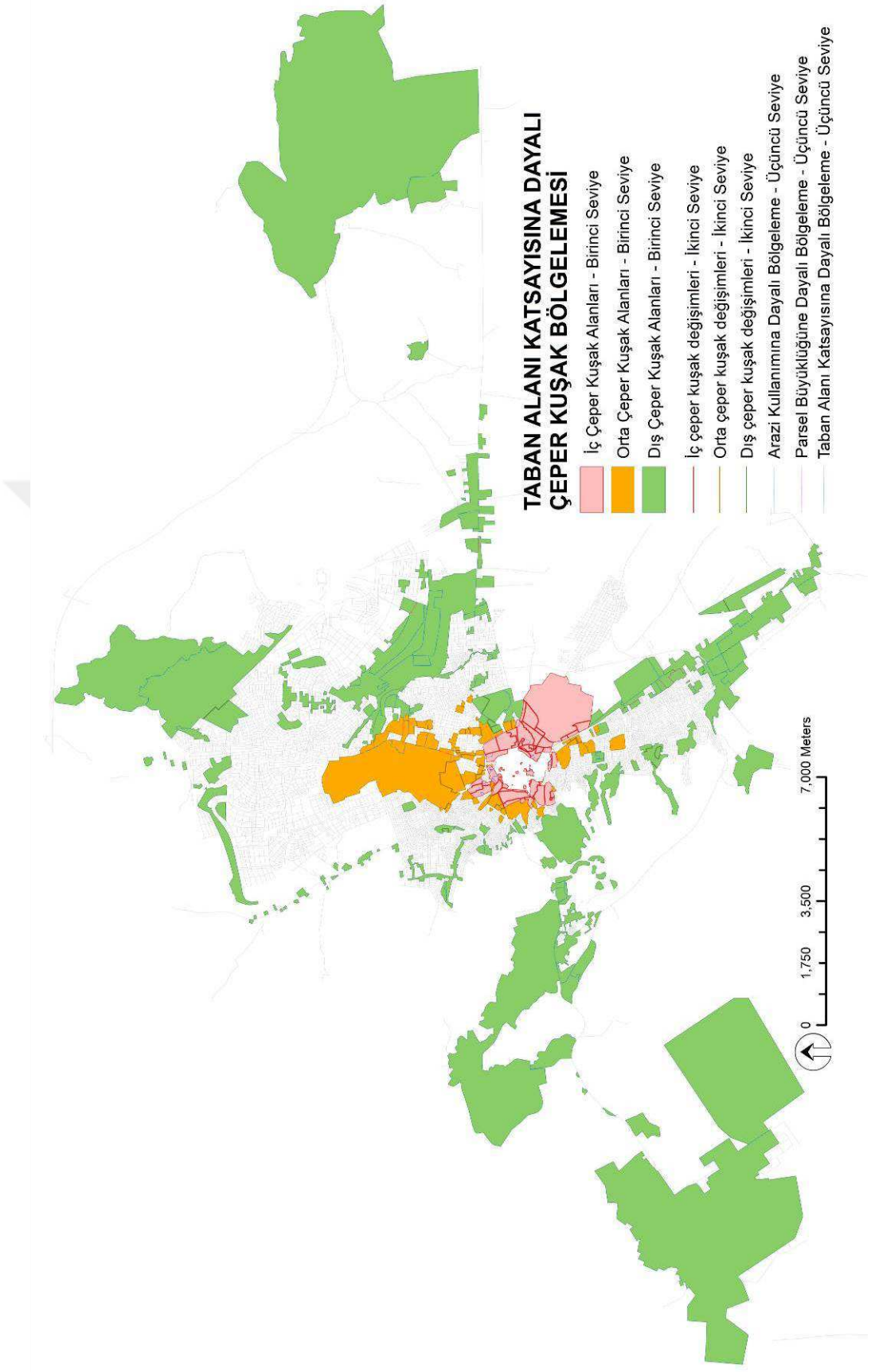

Şekil 6.118 Parsel büyüklüklerine dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi (yakınlaştırılmış)

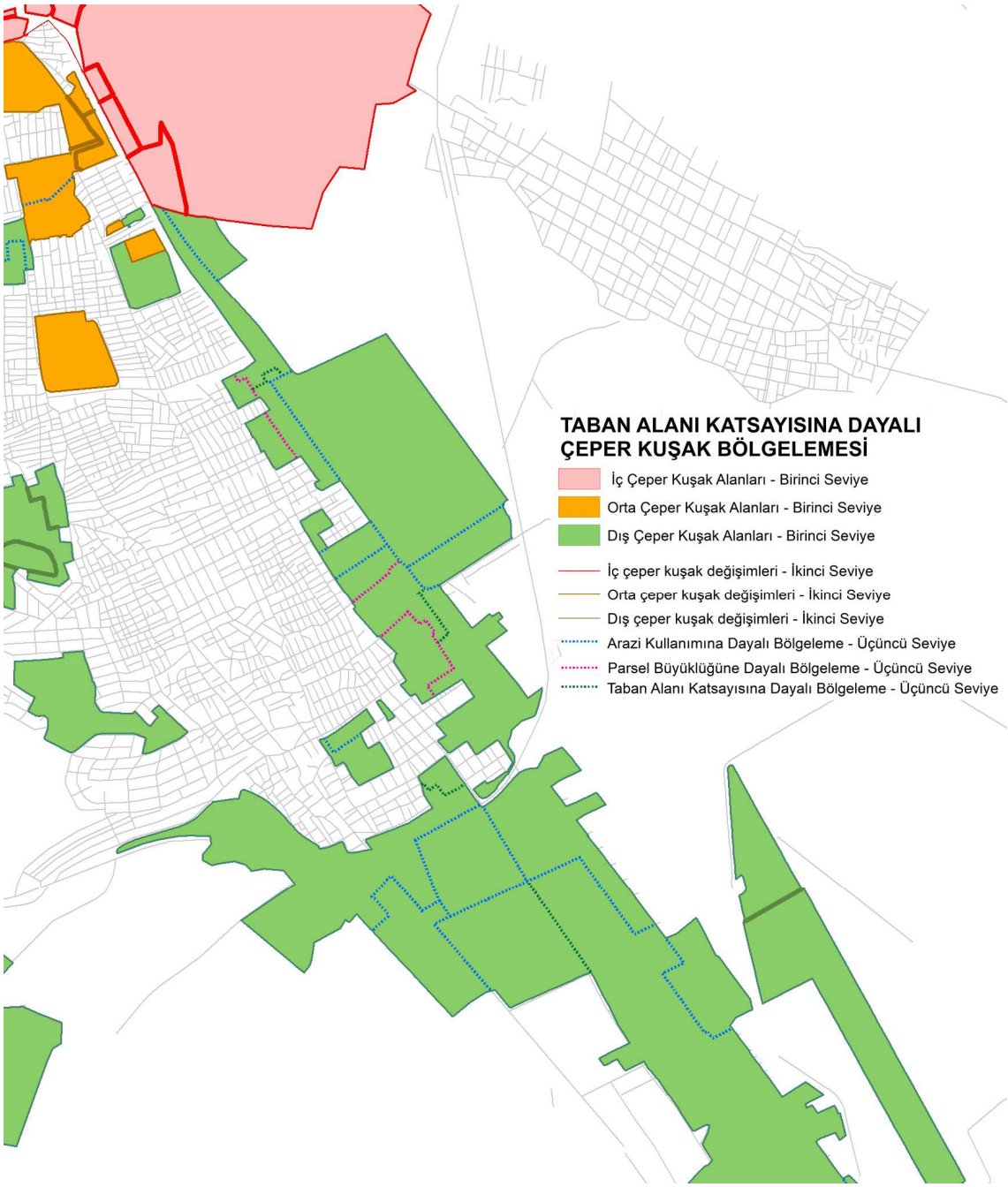
Üçüncü seviye analizlerinin son aşaması taban alanı katsayılarının belirlenmesi ve buna dayalı bölgelemelerin ortaya konulmasıdır. Taban alanı katsayıları parsel büyüklüğünde olduğu gibi 'ArcMAP: Natural Breaks' dağılımına göre belirlenmiştir. Bu aralıklar 0-0.30 (küçük), 0.31-0.60 (orta) ve 0.61-1 (büyük) şeklinde belirlenmiştir (Şekil 6.119). Taban alanları katsayılarına bakıldığında doğal olarak kentin en dış kısımlarında daha düşük taban alanı katsayılarının olduğu görülmektedir. Taban alanı katsayısı haritasından yararlanılarak çeper kuşak alanları bölgelemesi ortaya konulmuştur (Şekil 6.120 ve 6.121-taban alanı katsayısına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesinin yakınlaştırılmış hali). Bu analize göre taban alanları katsayısı özellikle kentin güneyinde alt bölgelemeye katkıda bulunmuştur. Diğer çeper kuşak alanlarında güçlü bir bölgelemeye katkı sunmamıştır.

Şekil 6.119 Taban alanları katsayısı

Şekil 6.120 Taban alanları katsayısına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi

Şekil 6.121 Taban alanları katsayısına dayalı çeper kuşak alanları bölgelemesi (yakınlaştırılmış)

6.7 URFA ÇEPER KUŞAK SENTEZİ

Bu tezde önerilen yöntem çerçevesinde Urfa çeper kuşak alanları farklı seviyelerde analiz edilmiştir. (Tablo 6.12). Çeper kuşak alanlarının ilk aşaması kentin tarihsel gelişmelerine paralel olarak biçimlenen iç, orta ve dış çeper kuşak alanlarıdır. İç çeper kuşak alanı kentin ilk oluşum sürecinden başlayarak 1930'lu yıllara kadar olan periyottaki mekânsal oluşumları ifade etmektedir. Buradaki mekânsal ifadenin yalnızca çeper kuşak kullanımlarına tekabül ettiği unutulmamalıdır. İç çeper kuşak alanları analizi tarihi haritalar ve fotoğraflar yardımıyla mümkün olan en hassas seviyede ortaya konulmuştur. Bu analizde kullanılan haritalar yardımıyla ve alan araştırması neticesinde öncelikle kentsel çekirdeği sınırlandıran sabitleme hattı ortaya konulmuştur. Bu sabitleme hattını şehir surları oluşturmaktadır. Sabitleme hattının belirlenmesinde sonra sur içerisindeki ve dışındaki çeper kuşak kullanımları tanımlanmıştır. İç çeper kuşak alanlarının belirlenmesinden sonra 1930 yıllar itibariyle gelişim gösteren orta çeper kuşak analizi yapılmıştır. Orta çeper kuşak sabitleme hattını kentin doğu-batı aksındaki D-400 karayolu oluşturmaktadır. Sabitleme hattının belirlenmesinden sonra orta çeper kuşak alanlarının ortaya konulmasına veri sunan hava fotoğrafları, haritalar, uydu görüntüleri, imar planları ve hâlihazır haritalar analiz edilmiştir. Orta çeper kuşağın esas büyümesi 1976 yıllarına kar olurken 2014 yıllarına kadar bir sağlamlaşma aşaması yaşamıştır. Urfa dış çeper kuşaklarının oluşumu 1960'lı yıllarda başlamaktadır. Dış çeper kuşaklar sağlamlaşma aşamasına geçmemiş olup halen büyümeye devam etmektedir. Çeper kuşak analizi yapıldıktan her üç harita çakıştırılarak kentin çeper kuşak alanları haritası elde edilmiştir. Her üç çeper kuşak, yapılan analizde farklı üç ana bölge olarak birinci seviye çeper kuşak alanlarına tekabül etmektedir. Çeper kuşak oluşum süreçlerini ifade etmektedir.

İkinci seviye çeper kuşak alanlarının belirlenmesi ise yine elde edilen veriler, bulgular ve alan araştırması neticesinde ortaya konulmuştur. Bu analizde çeper kuşak teorisi ile uyumlu olarak üç farklı kategori tanımlanmıştır. Bunlar yabancılaşma, dönüşüm ve aynı kalan (değişmeyen veya kalıntı çeper kuşak) çeper kuşak değişimleridir. Daha önce belirlenen iç, orta ve dış çeper kuşak bölgeler bu çerçevede daha alt bölgelere ayrılmıştır (Şekil 6.122, 6.123 ve Ek-1). Çalışma alanının büyük olması nedeniyle Şekil 6.221, Ek-1'de paftalara bölünerek analizlerin daha detaylı bir şekilde anlaşılmasını sağlanmıştır.

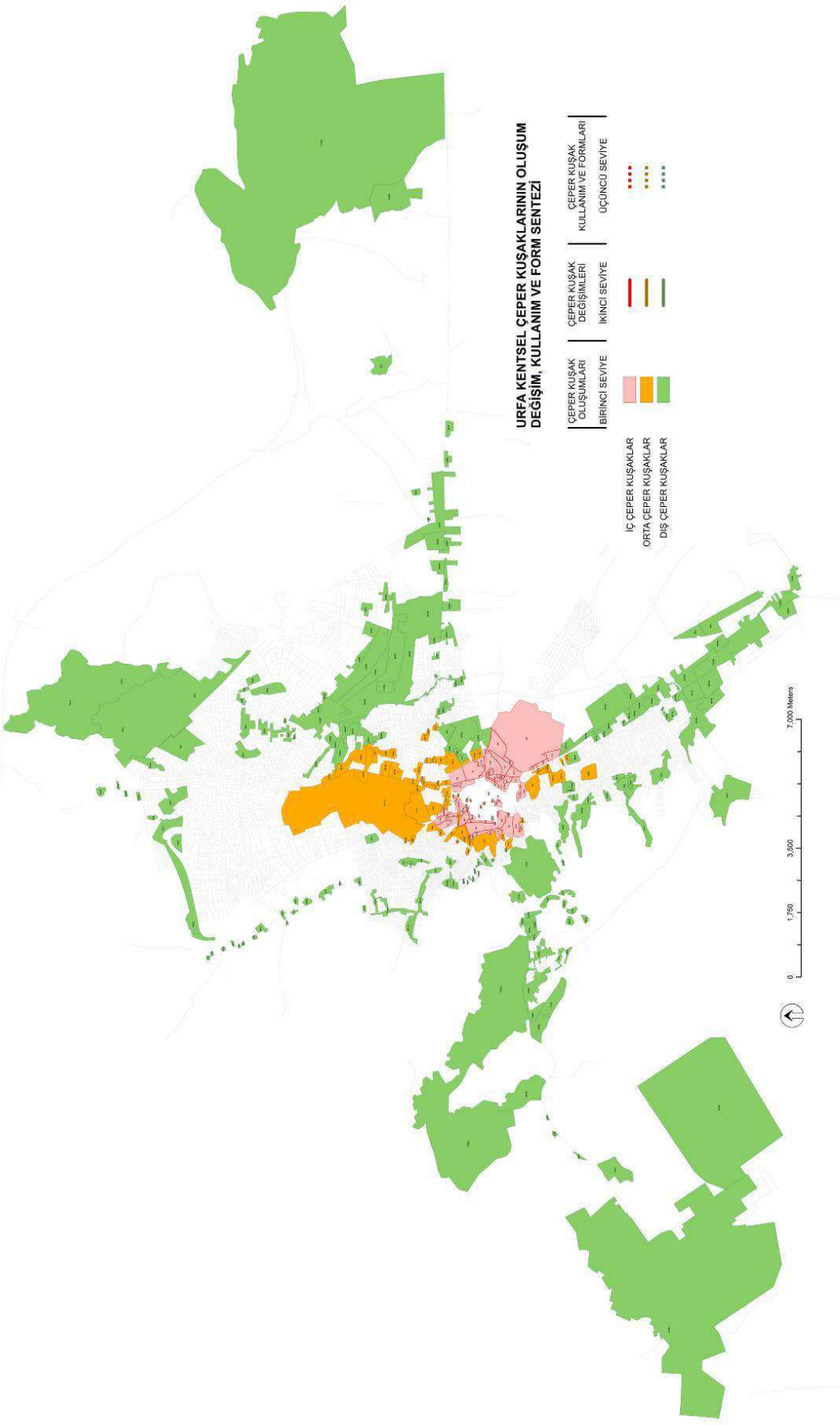
Tablo 6.12 Çeper kuşak alanları analiz prosedürleri

Çeper kuşak oluşumu **Seviye 1**	**Çeper kuşak değişimi** **Seviye 2**	**Çeper kuşak kullanım ve formları** **Seviye 3**
İç çeper kuşak	Çeper kuşak yabancılaşması	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
	Çeper kuşak dönüşümü	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
	Aynı kalan /Değişmeyen	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
Orta çeper kuşak	Çeper kuşak yabancılaşması	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
	Çeper kuşak dönüşümü	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
	Aynı kalan /Değişmeyen	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
Dış çeper kuşak	Çeper kuşak yabancılaşması	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
	Çeper kuşak dönüşümü	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı
	Aynı kalan/Değişmeyen	Arazi ve yapı kullanım biçimi, parsel düzeni, yapı taban alanının parsel büyüklüğüne oranı

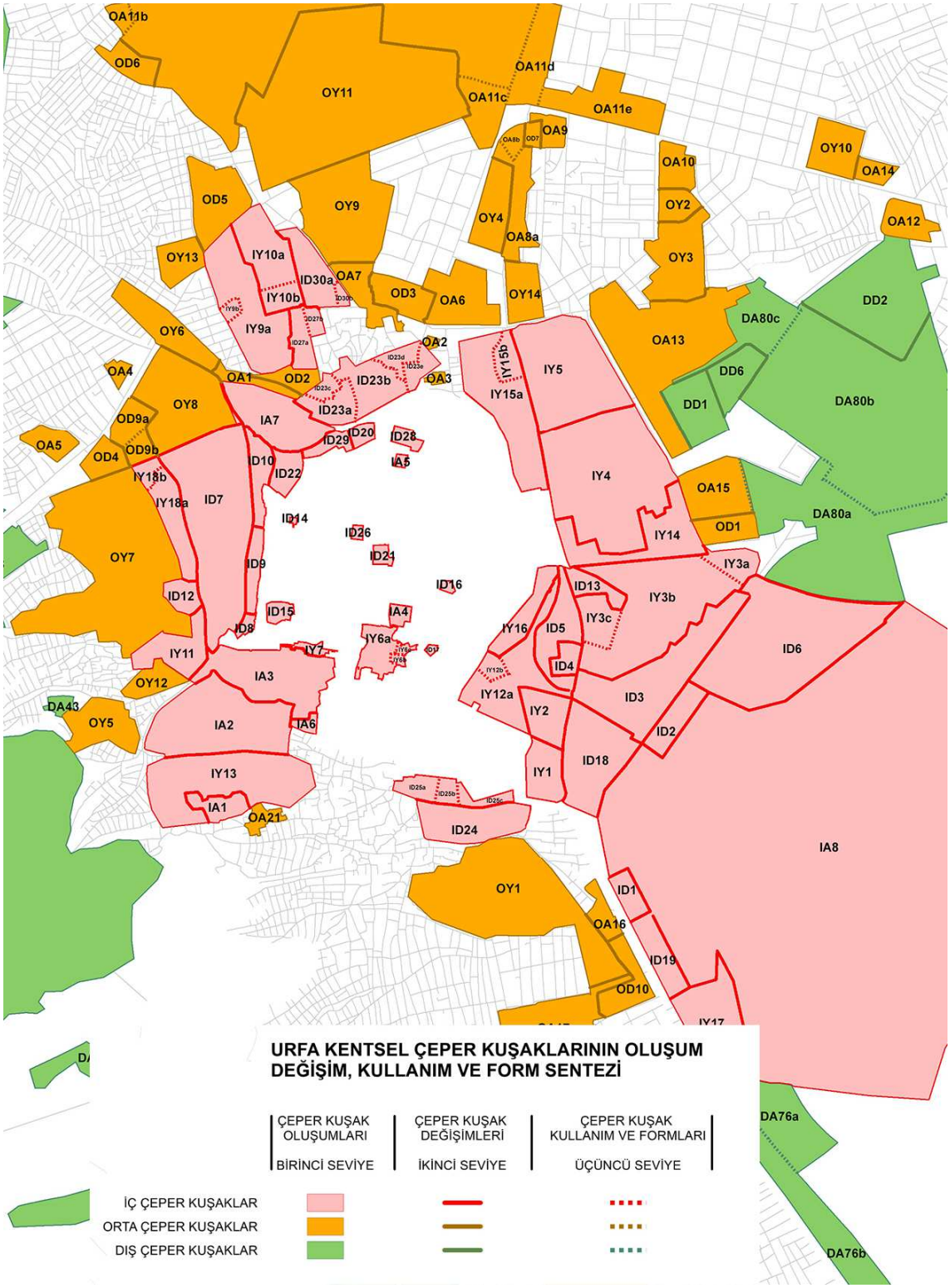
Üçüncü seviye analizler çeper kuşakların kullanım biçimi ve formlarına dayalıdır. Bu analizde ikinci seviye çeper kuşak bölgeleri daha alt bölgelere ayrılmaktadır. Bu aşamada öncelikle arazi kullanımına göre alt bölgeler oluşturulmuştur. Ardından parsel büyüklüklerine göre bir ayırım yapılmış ve en son olarak taban alanları katsayısına göre bir bölümlenme yapılmıştır. Her üç analiz birlikte üçüncü seviye bölgelerin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Şekil 6.122, 6.123 ve Ek-1).

Her üç seviyenin bir araya gelmesiyle birlikte ortaya konulan sentez haritası (Şekil 6.122) üzerinde her bölgenin özelliklerinin belirtilmesi amacıyla bir kodlama yapılmıştır. Burada IA, aynı kalan iç çeper kuşakları; IY, yabancılaşan iç çeper kuşakları; ID dönüşen iç çeper kuşakları; OA, aynı kalan orta çeper kuşak alanları; OY,

yabancılaşan orta çeper kuşak alanları; OD, dönüşen orta çeper kuşak alanları; DA, aynı kalan dış çeper kuşakları; DY, yabancılaşan dış çeper kuşakları; DD, dönüşen dış çeper kuşakları ifade etmektedir. Bu kodlar birinci seviye çeper kuşak bölgelemesini ifade etmektedir. Değişimleri ele alan ikinci seviye çeper kuşaklar Arap rakamları ile ifade edilmiştir. Üçüncü seviye çeper kuşaklar ise küçük harflerle ifade edilmiştir. Üçüncü seviyedeki analizler bağlamında kendi içerisinde farklılık göstermeyen bölgeler alt bölgelere ayrılmadan yalnızca büyük harfler ve Arap rakamları ile gösterilmiştir. Şekil 6.124 ve 6.129 aralığındaki görseller örnekleme amacıyla bazı bölgeleri ifade etmektedir. Çeper kuşaklar ve hiyerarşik bölgelerinin karakteristikleri Tablo 6.13'te bölge kodu, çeper kuşak türü, değişim türü, kullanım biçimi, parsel büyüklüğü ve taban alanı katsayısı bağlamında gösterilmiştir.

Şekil 6.122 Çeper kuşak alanları sentezi (oluşum, değişim, kullanım ve form)

Şekil 6.123 Çeper kuşak alanları sentezi (oluşum, değişim, kullanım ve form) (yakınlaştırılmış)

DA3 bölgesi

DA69b bölgesi

Şekil 6.124 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Mezarlık (üst) ve yükseköğretim (alt)

DA59b bölgesi

DA59a bölgesi

Şekil 6.125 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Besi organize (üst) ve organize sanayi (alt) bölgeleri

DA76j bölgesi

DA38 bölgesi

Şekil 6.126 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Sağlık tesisi (üst) ve eğitim (alt)

DA90a bölgesi

Şekil 6.127 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Rekreasyon

DA90e bölgesi

DA90r bölgesi

Şekil 6.128 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Eğitim (üst) ve İdari (alt)

DA4a bölgesi

DA4c bölgesi

Şekil 6.129 Çeper kuşak bölgelerinden görüntüler – Orman(üst) ve villa (alt)

Tablo 6.13 Çeper kuşak alanlarının bölgeleri ve karakteristikleri

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
OD1	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Orta
DD1	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	İdari	Orta	Küçük
OD3	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OD4	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OD5	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Sağlık tesisi	Orta	Küçük
OD6	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Küçük
DD7	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OD8a	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	İdari	Orta	Küçük
OD8b	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DD2	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Depo ve teknik altyapı, KDKÇA	Orta	Orta
OD10	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	KDKÇA	Orta	Orta
DD3	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Fidanlık	Büyük	Küçük
DD4	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	İdari	Orta	Küçük
DD5	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OD2	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Küçük	Küçük
DD6	Dış çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OY1	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Orta	Büyük
OY2	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut, ticaret	Orta	Küçük
OY3	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut, ticaret	Orta	Küçük
OY4	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Büyük
OY5	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Orta	Büyük
OY6	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
OY7	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
OY11	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
OY9	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
OY10	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Orta	Orta
OY8	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Orta
OY12	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
OY13	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
DY1	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
DY2	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Orta	Küçük
OY14	Dış çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Orta
ID1	İç çeper kuşak	Dönüşüm	KDKÇA	Orta	Küçük
ID2	İç çeper kuşak	Dönüşüm	KDKÇA	Orta	Orta
ID3	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID4	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Büyük
ID5	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID6	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Sosyo-kültürel tesis	Büyük	Küçük
ID7	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Küçük
ID8	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Büyük
ID9	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID10	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Küçük
OD9a	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OD9b	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Küçük
ID12	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Küçük
ID13	İç çeper kuşak	Dönüşüm	KDKÇA	Orta	Küçük
ID14	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Dini tesis	Orta	Büyük

Tablo 6.13 Devam

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
ID15	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim-Dini tesis	Orta	Orta
ID16	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Dini tesis	Orta	Büyük
ID17	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Dini tesis	Orta	Büyük
ID18	İç çeper kuşak	Dönüşüm	KDKÇA	Orta	Küçük
ID19	İç çeper kuşak	Dönüşüm	KDKÇA	Orta	Küçük
ID20	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Küçük
ID21	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Dini tesis	Orta	Büyük
ID22	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID23a	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID23b	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm-sağlık tesisi-dini tesis	Orta	Orta
ID23c	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Küçük	Küçük
ID23d	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
ID23e	İç çeper kuşak	Dönüşüm	İdari	Orta	Büyük
ID24	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Mezarlık	Orta	Küçük
ID25a	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Orta
ID25b	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Sağlık tesisi	Orta	Orta
ID25c	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID26	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Büyük
ID27a	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Sağlık tesisi	Orta	Büyük
ID27b	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Büyük
ID28	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Eğitim	Orta	Büyük
ID29	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Sosyo-kültürel tesis	Orta	Büyük
ID30a	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
ID30b	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Turizm	Orta	Orta
IY1	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Orta
IY2	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Küçük
IY3a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut (yeşil alan)	Orta	Küçük
IY3b	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY3c	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Orta	Orta
IY4	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Küçük	Büyük
IY5	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Küçük	Büyük
IY6a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Küçük	Küçük
IY6b	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Büyük
IY6c	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Küçük	Büyük
IY7	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Ticaret	Orta	Büyük
IY9a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY9b	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut (eğitim alanı içerir)	Orta	Orta
IY10a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY10b	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut (askeri alan içerir)	Orta	Küçük
IY11	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY12a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY12b	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut (eğitim tesisi içerir)	Orta	Orta
IY13	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Orta	Büyük
IY14	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY15a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük

Tablo 6.13 Devam

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
IY15b	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut (idari tesis içerir)	Orta	Orta
IY16	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY17	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY18a	İç çeper kuşak	Yabancılaşma	Konut	Küçük	Büyük
IY18b	İç çeper kuşak	Dönüşüm	Açık ve yeşil alan	Orta	Orta
IA1	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Kaya mezarlığı	Orta	Orta
IA2	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Kale	Orta	Küçük
IA3	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Orta
IA4	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Dini tesis, ticaret	Küçük	Küçük
IA5	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Dini tesis	Orta	Büyük
IA6	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Mezarlık	Orta	Küçük
IA7	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Mezarlık	Orta	Küçük
IA8	İç çeper kuşak	Aynı kalan	Bağ-bahçe	Orta	Küçük
OA1	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OA2	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Askeri alan	Orta	Küçük
OA3	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Büyük
OA4	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
OA5	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sağlık	Orta	Orta
DA7	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA8	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan-Eğitim	Orta	Orta
DA9	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Orta
DA10	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Büyük	Küçük
DA11	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA12	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sağlık tesisi- Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA13	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA14	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA15	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Küçük
DA16a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ye yeşil alan	Büyük	Küçük
DA16b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Büyük	Küçük
DA17a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Büyük	Küçük
DA17b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyo-kültürel tesis	Orta	Küçük
DA18	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA19	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA20	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA21	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA22	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA23	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA24	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA25	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA26	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA27	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA28	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA29	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA30	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA31	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük

Tablo 6.13 Devam

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
DA32	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA33	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA34	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA35	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Büyük	Küçük
DA36	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyo-kültürel tesis - Eğitim	Orta	Küçük
DA37	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA38	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA39	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA40	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA41	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA42	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA43	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA44	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Büyük	Küçük
DA45	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Villa	Büyük	Küçük
DA46	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Büyük	Küçük
DA47	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Büyük	Küçük
DA48	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA49	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA50	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA51	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA52a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Villa	Orta	Küçük
DA52b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Küçük
DA52c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Orman	Orta	Küçük
DA52d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyol donatı	Orta	Küçük
DA52e	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yesil alan, sosyal donatı	Orta	Küçük
DA52f	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık veyeşil alan, Rekreasyon	Orta	Küçük
DA52g	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Küçük sanayi sitesi	Orta	Küçük
DA52h	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA52i	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Rekreasyon	Orta	Küçük
DA52j	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Küçük sanayi sitesi (oto galericiler)	Orta	Orta
DA52k	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA53	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük
DA54	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık yeşil alan	Orta	Küçük
DA55	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA56	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Küçük
DA57	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA58	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
DA59a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Organize sanayi bölgesi	Orta	Küçük
DA59b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Besi organize sanayi bölgesi	Orta	Küçük
DA60	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA61	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA62	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA63a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük

Tablo 6.13 Devam

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
DA63b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA64	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
OA16	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
OA17a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Orta
OA17b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA66c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Büyük
DA66d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
OA18	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
OA19	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
DA68	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
OA20	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA70	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA71	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Orta
DA72	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA73	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyo-kültürel tesis	Orta	Orta
DA74	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil	Orta	Küçük
DA75	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Hayvan pazarı	Küçük	Orta
DA76a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Yükseköğretim alanı	Büyük	Küçük
DA76b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA76c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA76d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA76e	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA76f	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Yükseköğretim alanı	Büyük	Küçük
DA76g	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA76h	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
DA76i	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA76j	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sağlık tesisi	Orta	Küçük
DA76k	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA76m	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA76n	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA77	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık yeşil alan	Orta	Küçük
DA78a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA78b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyo-kültürel tesis	Orta	Küçük
DA79a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Küçük	Büyük
DA79b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Rekreasyon	Orta	Küçük
DA79c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Depo ve teknik altyapı	Büyük	Küçük
DA79d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA79e	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA79f	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Küçük sanayi sitesi	Orta	Büyük
DA79g	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Küçük sanayi sitesi	Orta	Küçük
DA79h	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA79i	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Toptan ticaret	Orta	Küçük
DA79j	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
OA15	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Oduncu pazarı	Küçük	Büyük
DA80a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük
DA80b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Toptan ticaret	Büyük	Küçük
DA80c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük
OA13	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı, İdari	Orta	Küçük

Tablo 6.13 Devam

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
DA81a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
DA81b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Orta
OA14	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OA9	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Orta
OA8a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OA8b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Büyük
OA6	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim-İdari	Orta	Orta
OA7	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Orta
OA11a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Askeri alan	Orta	Küçük
OA11b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Depo ve teknik altyapı	Orta	Küçük
OA11c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OA11d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Askeri alan (lojman)	Orta	Küçük
OA11e	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Orta
OA11f	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
OA11g	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Yükseköğretim alanı	Orta	Küçük
OA11h	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
OA11i	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
OA11j	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
OA11k	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Yurt alanı	Orta	Küçük
OA11m	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
DA87a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük
DA87b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA87c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sağlık tesisi	Orta	Küçük
DA87d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA87e	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Otogar	Orta	Küçük
DA90a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Rekreasyon	Orta	Küçük
DA90b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
DA90c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Arıtma tesisi	Orta	Küçük
DA90d	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Depo ve teknik altyapı	Orta	Küçük
DA90e	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sağlık, Eğitim	Büyük	Orta
DA90f	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Orman	Büyük	Küçük
DA90g	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Turizm	Orta	Küçük
DA90h	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Rekreasyon	Büyük	Küçük
DA90i	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Depo ve teknik altyapı, sosyal donatı	Orta	Küçük
DA90j	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA90k	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük
DA90m	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Askeri alan	Orta	Küçük
DA90n	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA90p	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Depo ve teknik altyapı	Orta	Küçük
DA90r	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Orta
DA91	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Orta
DA92	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA93	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük
DA94a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Büyük	Küçük

Tablo 6.13 Devam

BÖLGE KODU	ÇP TÜRÜ	DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMİ	PARSEL BÜYÜKLÜĞÜ	TAKS
DA94b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA95a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Teknopark	Büyük	Küçük
DA95b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA95c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Büyük
DA96	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA97	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Ahır	Orta	Küçük
DA98	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA99	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	KDKÇA	Orta	Küçük
DA3	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Mezarlık	Büyük	Küçük
DA69a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Hipodrom	Büyük	Küçük
DA69b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Yükseköğretim alanı	Büyük	Küçük
DA67	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA65	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA82	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA83	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Depo ve teknik altyapı, Açık ve yeşil alan	Büyük	Küçük
DA84	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Toptan ticaret	Orta	Küçük
DA86	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Toptan ticaret	Orta	Küçük
DA85	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA6	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sağlık tesisi	Orta	Küçük
DA5	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DA4a	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Orman	Büyük	Küçük
DA4b	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Rekreasyon	Orta	Küçük
DA4c	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Villa	Orta	Küçük
OA21	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
DADA3	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Eğitim	Orta	Küçük
DA2	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Orta
DA1	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Açık ve yeşil alan	Orta	Küçük
Oa12	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	İdari	Orta	Küçük
OA10	Dış çeper kuşak	Aynı kalan	Sosyal donatı	Orta	Küçük

6.8 ÇEPER KUŞAK ALANLARINDA NEO-LİBERAL DÖNEMDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

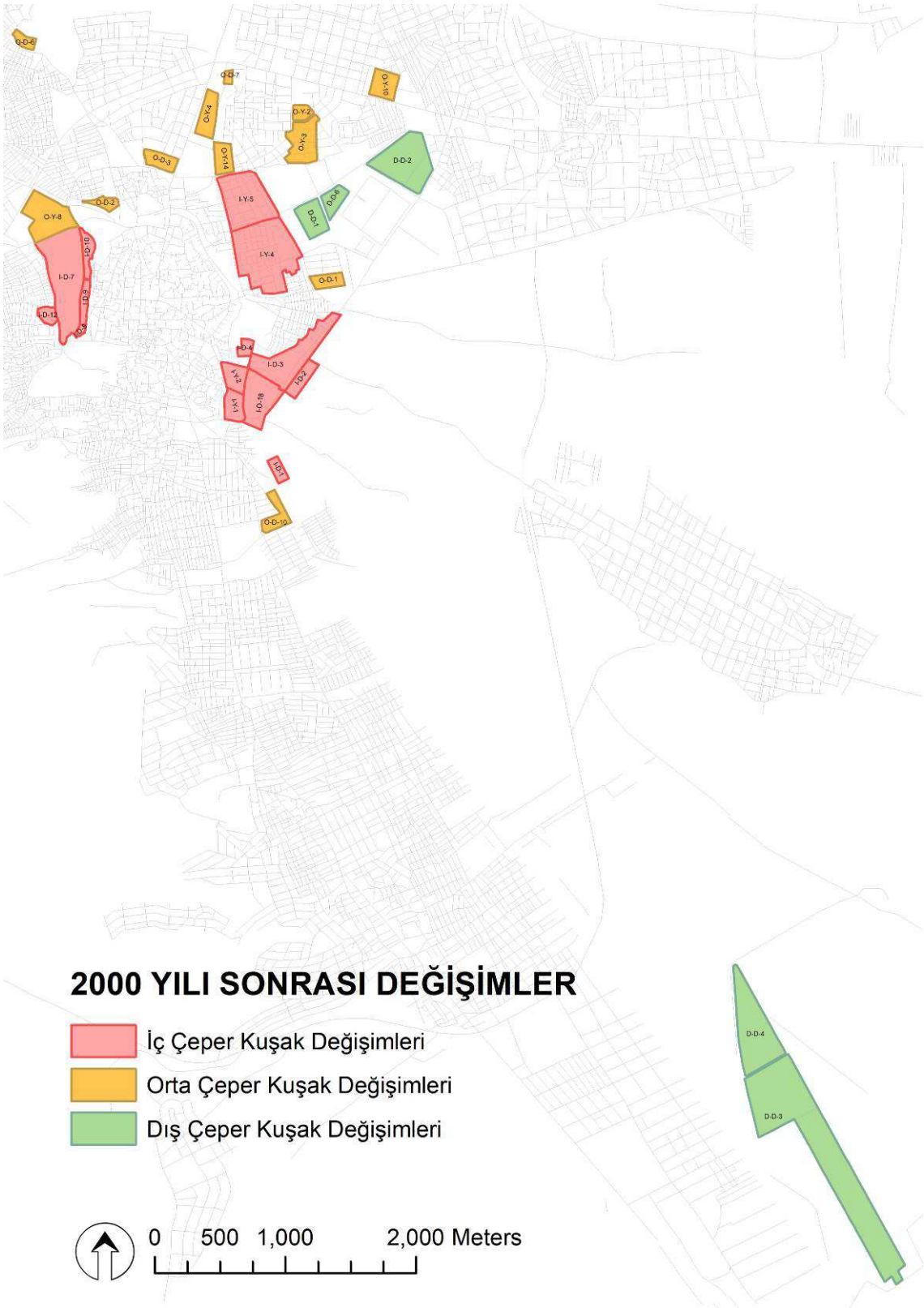
6.8.1. Kentsel Çeper Kuşak Alanlarında 2000 Yılları Sonrasında Meydana Gelen Değişimler

Bu bölümde, 2000 yıllarında Türkiye'de güçlü bir şekilde etkilerini gösteren neoliberal politikalar döneminde Urfa çeper kuşak alanlarında nasıl bir değişimin meydana geldiği ortaya konulmuştur. Bu değişimler değerlendirilirken arazi kullanım biçimleri, tabana alanı kat sayıları ve kat alanı katsayıları (yoğunluk) ele alınmıştır. Parsel büyüklükleri de bu bağlamda ele alınması gereken önemli bir kentsel eleman olasına karşın, eskiye dair parsel verisinin elde edilememesi nedeniyle parsel büyüklükleri bağlamında bir karşılaştırmanın yapılması mümkün olmamıştır. Şekil 6.130'da neoliberal dönemde değişim yaşayan çeper kuşak kullanımları kodlanarak gösterilmektedir. Şekil 6.131 ise bu alanların uydu görüntüsü ile birlikte kent içerisindeki dağılımlarını göstermektedir.

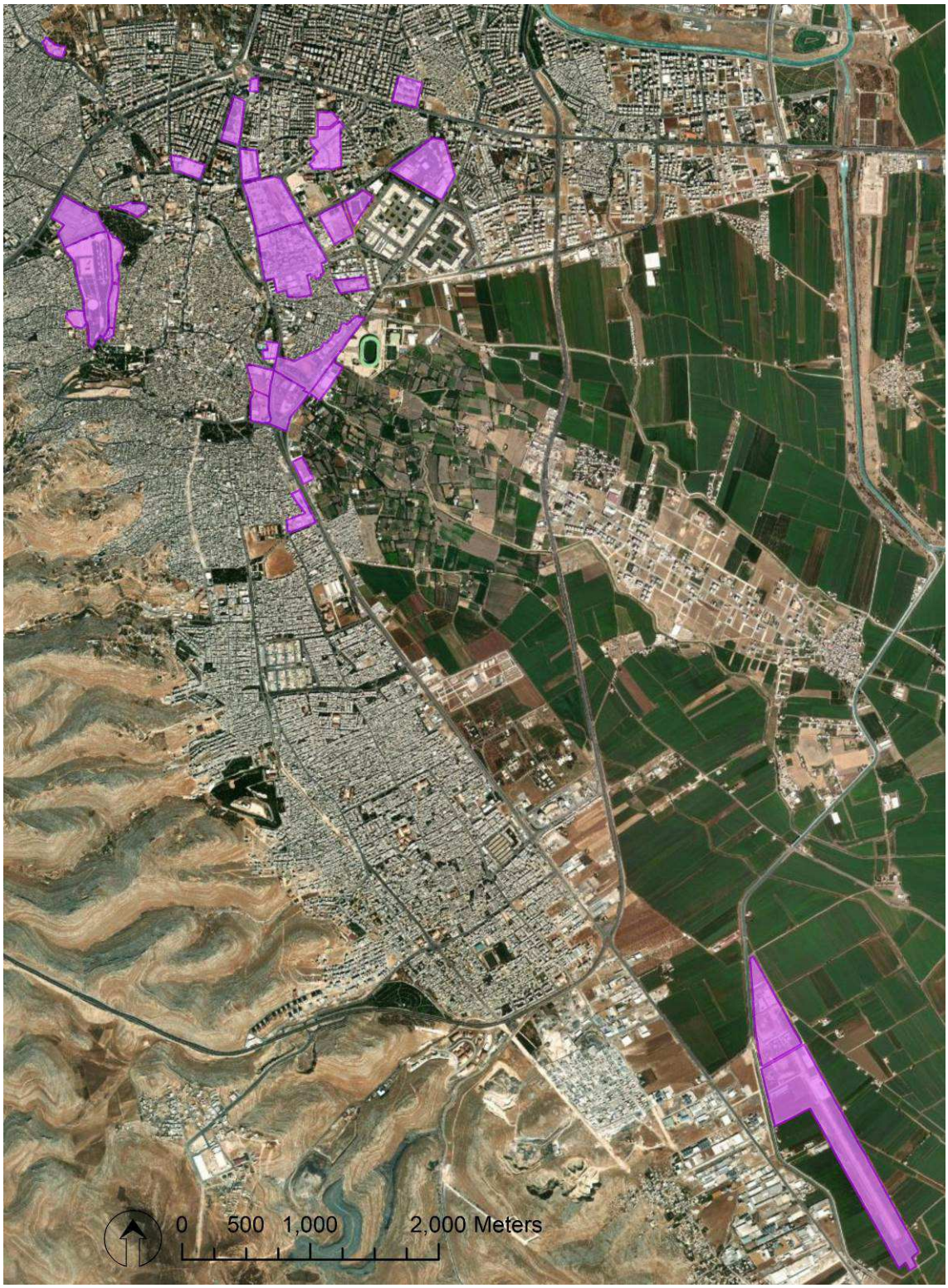
Bu analizde çeper kuşak teorisine dayalı olarak öncelikle iki tür değişim tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 'dönüşüm' diye ifade edilen çeper kuşak alanlarının birbirlerine olan dönüşümlerini ifade etmektedir. İkincisi ise yabancılaşmadır. Bu dönemin en önemli değişim biçimi aslında çeper kuşak alanlarının yabancılaşmasıdır. Birçok çeper kuşak kullanımı konut veya ticaret alanlarına evrilmiştir. Tablo 6.13 ve 6.15 2000 yılı sonrası neoliberal dönemde meydana gelen değişimleri göstermektedir. Şekil 6.120'de ifade edilen D-D, dış çeper kuşak alanlarındaki dönüşümleri; D-Y, dış çeper kuşak alanlarındaki yabancılaşmayı; I-D, iç çeper kuşak alanlarındaki dönüşümü; ve I-Y, iç çeper kuşak alanlarındaki yabancılaşmayı ifade etmektedir. Burada kullanılan Arap rakamları ise sırasıyla bölge sayılarını ifade etmektedir.

'Dönüşüm'ün yaşandığı alanlara bakıldığında birçok farklı çeper kuşak kullanımının birbirine dönüştüğü görülür (Tablo 6.14). Dikkat çeken dönüşüm biçimlerinin ise açık veya yeşil alanların daha çok KDKÇA ve turizm alanlarına dönüşmesi olduğu görülmektedir. Bu dönüşümlerde yapıların taban alanındaki kullanımlara bakıldığında bu oranın önemli bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Tablo 6.14'te kırmızı renkle ifade edilenler taban alanlarındaki kullanımlar ile birlikte toplam inşaat alanlarındaki büyük artışları göstermektedir. Nitekim bu artışlar taban alanı katsayıları ve kat alanı katsayılarının hesaplanmasından net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Yabanlaşmanın yaşandığı alanlarda birçok kamusal kullanıma sahip tesisin ve alanın konut veya ticaret alanlarına dönüştüğü görülmektedir. Tablo 6.15, neoliberal dönemde Urfa'da meydana gelen yabancılaşmanın boyutunu göstermektedir. Tabloda kırmızı renkle ifade edilenler çok yüksek bir yoğunluğum meydana geldiği bölgeleri ifade etmektedir. I-Y-4 ve I-Y-5 bölgeleri daha önce sanayi alanları iken konut ve ticaret alanlarına evrilmiştir. Bu iki bölgede de taban alanları katsayısında bir düşüş görünürken kat alanları katsaysayısında önemli artışların meydana geldiği görülmektedir. O-Y-2 ve O-Y-3 bölgeleri daha önce oto galericiler sitesi iken yüksek yoğunluklu MİA alanlarına dönüşmüştür. Yine O-Y-10 bölgesi de önemli bir değişim yaşayan bölgeler arasındadır. Daha önce Karayolları Bölge Müdürlüğünü arazisi iken önemli bir dönüşüm kararıyla beraber yüksek yoğunluklu TOKİ konut alanına evrilmiştir.

Şekil 6.130 2000 yılları sonrasında çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler

Şekil 6.131 2000 yılları sonrasında çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimlerin kent içerisindeki dağılımları

Tablo 6.14 Neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında meydana gelen ‘dönüşümler’

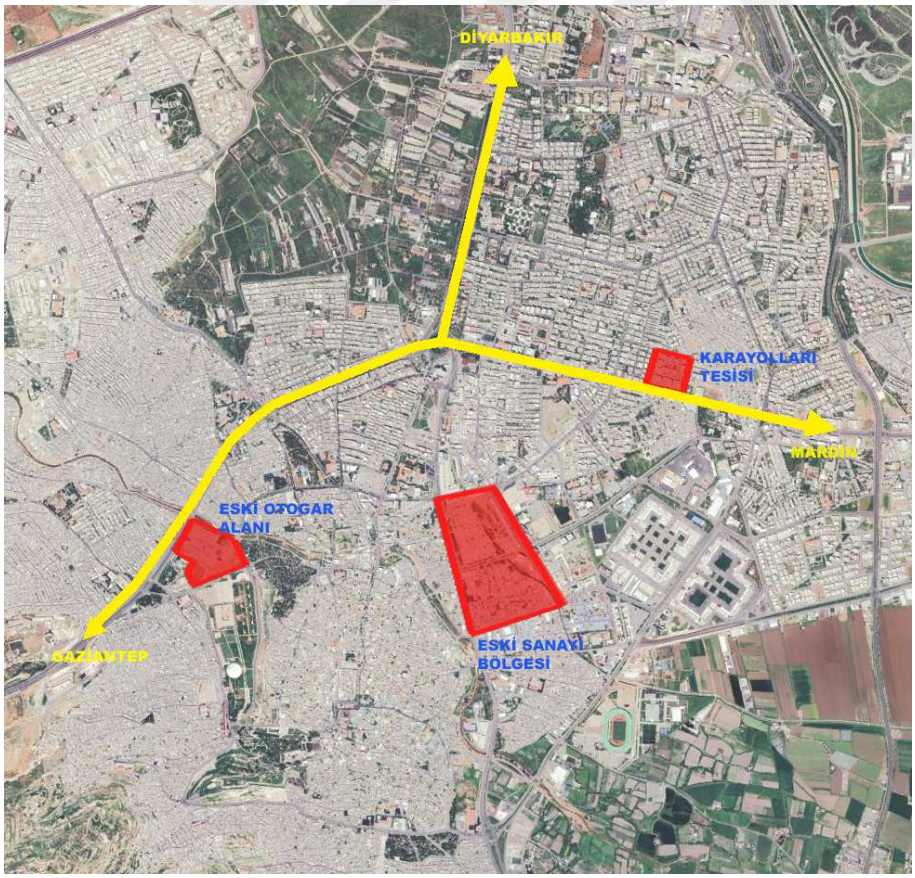
DEĞİŞİM BÖLGESİ KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMLERİ				TAKS (Ortalama)			YAPI YOĞUNLĞU (KAKS) (Ortalama)		
		2000 Yılı	2007 Yılı	2014 Yılı	2022 Yılı	Öncesi	Sonrası	Değişim	Öncesi	Sonrası	Değişim
O-D-1	Dönüşüm	Şarap Fabrikası	Şarap Fabrikası	Eğitim	Eğitim	0.20	0.20	Aynı	0.40	0.80	Artış
D-D-1	Dönüşüm	—	Bostan	KDKÇA	KDKÇA	0.005	0.50	Artış	0.01	1	Artış
O-D-3	Dönüşüm	Resmi	Resmi	Meydan	Meydan	0.17	0	Azalış	0.40	0	Azalış
O-D-6	Dönüşüm	Askeri	Eğitim	Eğitim	Eğitim	0	0.15	Artış	0	0.50	Artış
O-D-7	Dönüşüm	Eğitim	Eğitim	Park/Yol	Park/Yol	0.19	0	Azalış	0.38	0	Azalış
D-D-2	Dönüşüm	—	Açık Alan	KDKÇA	KDKÇA	0.02	0.45	Artış	0.04	2	Artış
O-D-10	Dönüşüm	Etbalık Kurumu	Etbalık Kurumu	Etbalık Kurumu	Resmi	0.22	0.40	Artış	0.80	1.50	Artış
D-D-3	Dönüşüm	Havalimanı	Havalimanı	Fidanlık	Fidanlık	0.001	0	Azalış	0.003	0	Azalış
D-D-4	Dönüşüm	Havalimanı	Havalimanı	Resmi	Resmi	0.001	0.10	Artış	0.003	0.30	Artış
O-D-2	Dönüşüm	Konut	Konut	Konut	Park	0.30	0	Azalış	0.60	0	Azalış
D-D-6	Dönüşüm	—	Bostan	Park	Park	0	0	Aynı	0	0	Aynı
I-D-1	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA	KDKÇA	0	0.50	Artış	0	1	Artış
I-D-2	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA	KDKÇA	0	0.50	Artış	0	1	Artış
I-D-3	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Park	Park	Park	0	0	Aynı	0	0	Aynı
I-D-4	Dönüşüm	Park	Park	Turizm	Turizm	0.04	0.30	Artış	0.08	1	Artış
I-D-7	Dönüşüm	Açık Alan	Açık Alan	Müzeler	Müzeler	0.04	0.10	Artış	0.08	0.30	Artış
I-D-8	Dönüşüm	Açık Alan	Turizm	Turizm	Turizm	0	0.50	Artış	0	1	Artış
I-D-9	Dönüşüm	Konut	Konut	Park	Park	0.8	0	Azalış	1.60	0	Azalış
I-D-10	Dönüşüm	Konut	Konut	Park	Park	0.9	0	Azalış	1.80	0	Azalış
I-D-12	Dönüşüm	Açık Alan	Açık Alan	Açık Alan	Eğitim	0	0.25	Artış	0	1	Artış
I-D-18	Dönüşüm	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	Bağ-Bahçe	KDKÇA	0	0.50	Artış	0	1	Artış

Tablo 6.15 Neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında meydana gelen ‘yabancılaşmalar’

BÖLGE KODU	ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİM TÜRÜ	KULLANIM BİÇİMLERİ				TAKS (Ortalama)			YAPI YOĞUNLĞU (KAKS) (Ortalama)		
		2000 Yılı	2007 Yılı	2014 Yılı	2022 Yılı	Öncesi	Sonrası	Değişim	Öncesi	Sonrası	Değişim
I-Y-1	Yabancılaşma	Resmi	Resmi	Resmi	Ticaret	0.12	0.60	Artış	0.24	2	Artış
I-Y-2	Yabancılaşma	Resmi	Resmi	Resmi	Ticaret	0.60	0.60	Aynı	0.10	2	Artış
I-Y-4	Yabancılaşma	Sanayi	Sanayi	Konut-Ticaret	Konut-Ticaret	0.30	0.35	Azalış	0.60	2	Artış
I-Y-5	Yabancılaşma	Sanayi	Sanayi	Konut-Ticaret	Konut-Ticaret	0.30	0.35	Azalış	0.60	2	Artış
O-Y-8	Yabancılaşma	Park ve Otogar	Park ve Otogar	Ticaret	Ticaret	0.25	0.50	Artış	0.50	1	Artış
O-Y-2	Yabancılaşma	Açık Alan	Galericiler	Galericiler	MİA	0	0.30	Artış	0	1.50	Artış
O-Y-3	Yabancılaşma	Galericiler	Galericiler	Galericiler	MİA	0.4	0.30	Azalış	0.80	1.50	Artış
O-Y-14	Yabancılaşma	Halpazarı	Halpazarı	MİA	MİA	0.3	0.25	Azalış	0.60	0.75	Artış
O-Y-10	Yabancılaşma	Karayolları	Karayolları	Konut	Konut	0.15	0.20	Artış	0.15	1.55	Artış
D-Y-4	Yabancılaşma	Spor Tesisi	Spor Tesisi	Park ve Ticaret	Park ve Ticaret	0.13	0.20	Artış	0.26	0.40	Artış

6.8.2. Büyük Ölçekli Değişimler: Eski Otogar, Karayolları Tesisi ve Eski Sanayi Alanı

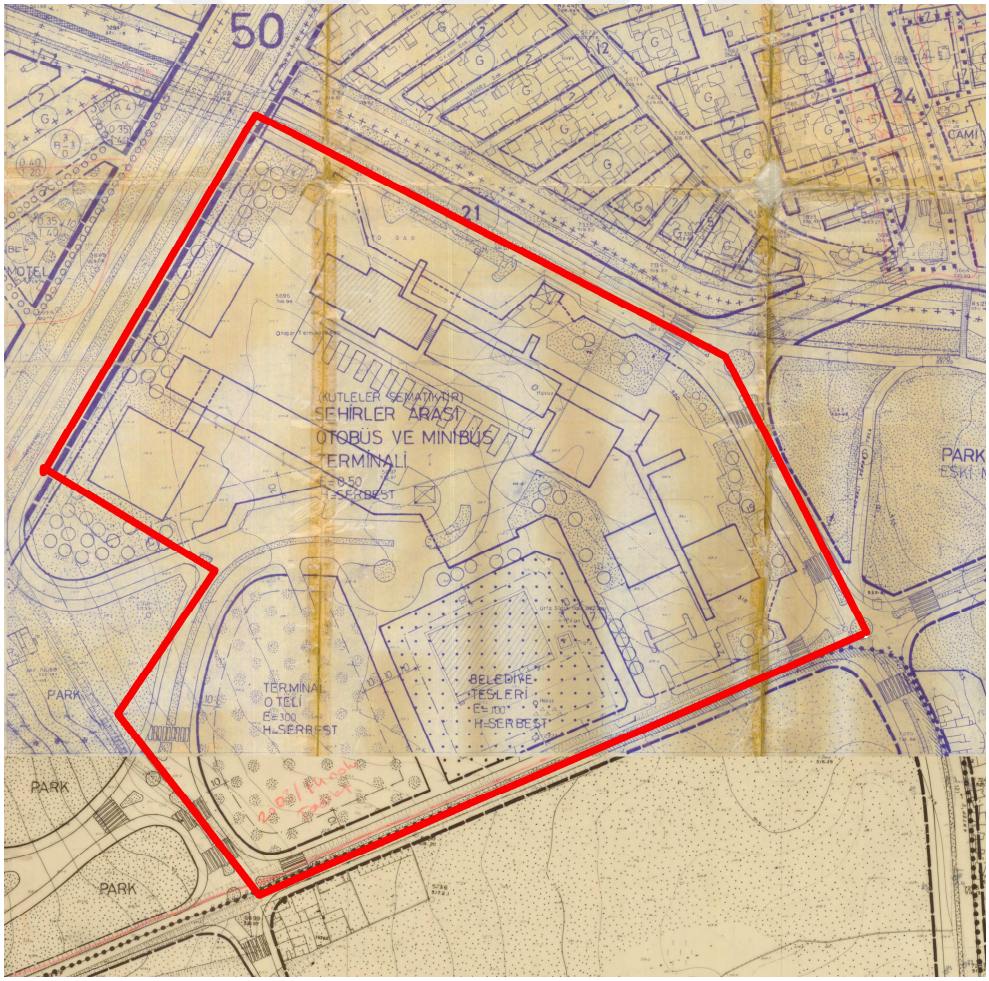
Urfa'da 2000 yılları sonrasında çeper kuşak alanlarında önemli değişimlerin meydana gelmesiyle beraber önemli ve büyük ölçüde çeper kuşak değişimi yaşanmıştır. Bu değişimlerin boyutu, biçimi ve niteliği Urfa'daki üç önemli bölge örnek alınarak resmedilmiştir. Bu çerçevede ilk örneklerden birisi kuşkusuz Eski Otogar alanıdır. İkincisi ise yine kentin önemli alanlarından biri olan Karayolları Tesisidir. Diğer ise kentin kalbinde yer alan Eski Sanayi alanıdır (Şekil 6.132). Bu alanların analizi yapılırken çeşitli meslek kuruluşları ve yerel haber ajansları ile görüşülmüştür. Meslek kuruluşlarının başında Şehir Plancıları Odası Şanlıurfa Temsilciliği, Mimarlar Odası Şanlıurfa Şubesi ve Şanlıurfa Barosu gelmiştir. Meslek kuruluşları ile yapılan görüşmeler bu alanların değerlendirme aşamasında önemli katkılar sunmuştur. Ancak kente karşı işlenen suçlar bağlamında bu üç alan için herhangi bir kuruluşun yargıya başvurusu tespit edilmemiştir.

Şekil 6.132 Eski Otogar, Karayolları Tesisi ve Eski Sanayi Bölgesinin kent içerisindeki konumu

Eski Otogar Alanı (Piazza AVM)

Eski Otogar alanı, yeni haliyle Piazza Alışveriş Merkezinin bulunduğu alan Roma döneminde dere yatağı konumundaydı. Roma hükümdarının dere yatağını değiştirmesi ile bu alan bağ ve bahçelik alanlar için kullanılmıştır. Otogarın 2008 yılında yeni bir alana taşınması sonrasında Eski Otogar arazisi Şanlıurfa Belediyesi tarafında ihale yoluyla satılmıştır. İmar plan değişikliği öncesinde otogar ve bazı belediye tesisleri yer almakta idi. Dönüşüm öncesi yapılaşma şartlarına bakıldığında 0.25 taban alanı katsayısı ve 0.50 düzeyinde kat alanı katsayısına sahiptir (Şekil 6.133). İmar planı değişikliği sonrasında taban alanı katsayısı 0.50 düzeylerine çıkmış ve kat alanı katsayısı ise 1 seviyelerine çıkmıştır (Şekil 6.134). Şekil 6.135 ve 6.136, alanın 2006 yılı ve 2013 yılındaki uydu görüntülerini sunmaktadır. Bu görüntülerden de alanın betonlaşma düzeyi okunabilmektedir. Meydana gelen yoğunluk şüphesiz beraberinde özel teşebbüse önemli bir çıkar sağlamaktadır.

Şekil 6.133 Eski Otogar alanı eski imar planı (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 6.134 Eski Otogar alanı güncel imar planı (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 6.135 Eski Otogar alanı 2006 yılı uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth)

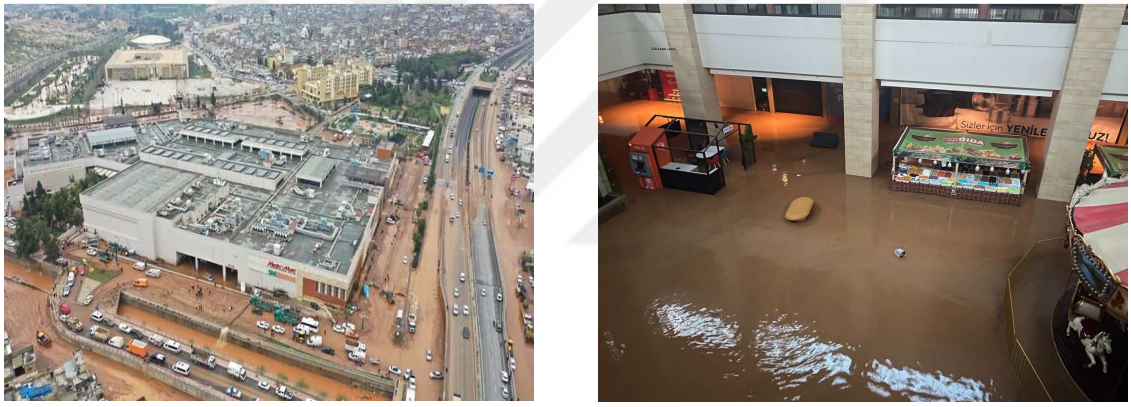

Şekil 6.136 Eski Otogar alanı 2023 yılı uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth)

Piazza AVM'nin kent görünüm içerisindeki yeri Şekil 6.137'de gösterilmektedir. Kütle olarak da kent bütününde önemli bir aykırılık meydana getirmiştir. Bu alanın sert yüzeyi bir plan değişikliğine maruz kalmaması gerekirdi. Nitekim, Mart 2023 yılında meydana gelen sel felaketinde eski dere yatağı olan bu alan sel maruz kalmış ve AVM'nin ilk katı tamamen sular altında kalmıştır (Şekil 6.138). Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanı Zeynel Abidin Beyazgül, 1985 yılında da bu alanın sele maruz kaldığını hatırlatarak bu alanın AVM için tahsis edilmesinin yanlış bir karar olduğunu ifade etmektedir. Elbette ki kendisi döneminde yapılan imar planı değişiklikleri de benzer akıbeti yaşamaktadır

Şekil 6.137 Eski Otogar alanına inşa edilen Piazza AVM (Fotoğraf yazar tarafından)

Şekil 6.138 Piazza AVM'nin Mart 2023 yılındaki selde karşılaştığı durum (11nisan.com, 2023; Urfa Bir, 2023)

Karayolları Tesisi (TOKİ Konutları)

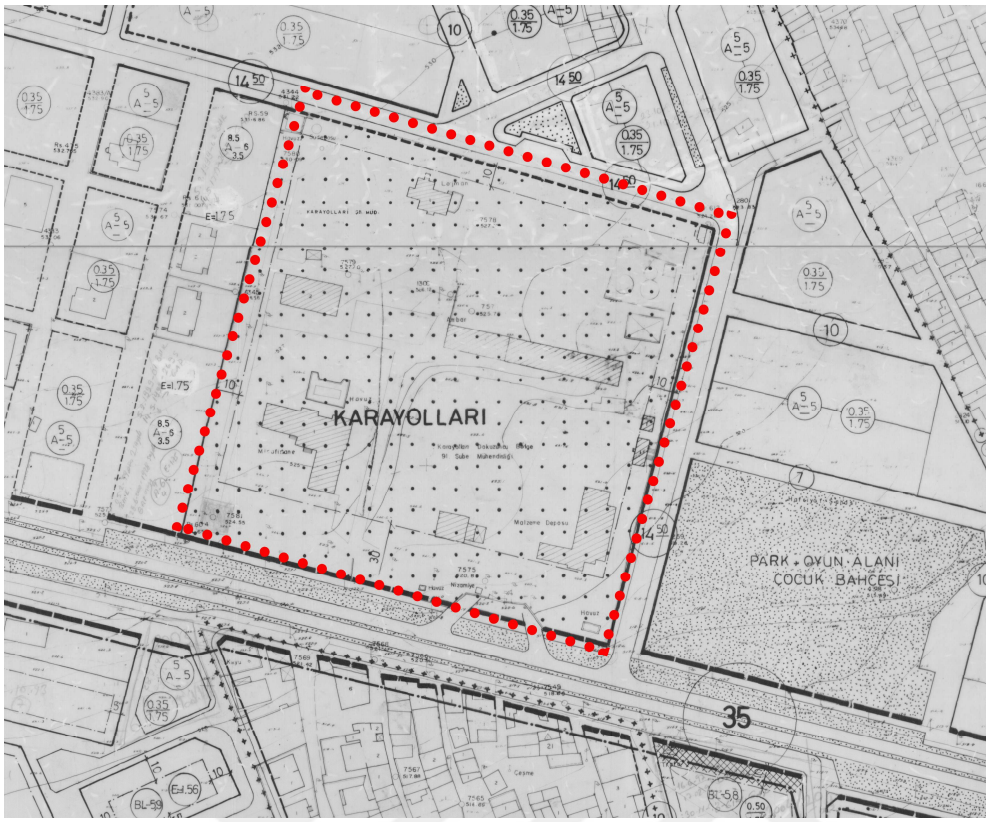
Karayolları tesisleri 2017 boşaltıldıktan sonra mülkiyeti belediyeye geçen bir alan niteliği taşımaktadır. Karayolları tesisinin de içerisinde yer aldığı imar planı değişikliği 'Yeşildirek Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı' şeklinde gerçekleştirilmiştir. Alanda bulunan bulunan yapılar çoğunlukla 1-2 ve 3 katlı olup, söz konusu alanın kuzeyinde ve kuzey batısında 4-5 ve 6 katlı yapılarda yer almaktadır. Belediye mülkiyetinde iken TOKİ'ye devredilen arazi ilginç bir süreç yaşamıştır. TOKİ ilk olarak Viranşehir İlçesi Eyyüpnebi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi adlı projeyi gerçekleştirmek için Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ile protokol imzalamıştır. Bu protokol ile Eyyüpnebi çevre düzenlemesi kapsamında kaldırılan evlerin yerine vatandaşa verilmek üzere konutlar inşa etmiştir. Bu konutlar Şekil 6.139'da gösterilmektedir. Yapıların getirdiği

maliyet ve yapı tipolojilerini yer sakinleri tarafından rağbet görmeyince inşa edilen yapılar TOKİ'nin elinde kalmıştır. TOKİ bir şekilde bu konutları elinden çıkartmak isteyince 2018 yılında Karayolları arazisinin de içerisinde bulunduğu Yeşildirek mahallesindeki toplam 17.873,84 m2 büyüklüğünde 48 adet arsa, Viranşehir'deki bu konutlar karşılığında TOKİ'ye devredilmiştir. Bu devire ilişkin Belediye meclis kararında dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı'nında bu sürecin çerisinde olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Nitekim bu karar Şanlıurfa Şehir Plancıları İl Temsilciliği ve kamuoyu tarafından eleştirilere maruz kalmıştır.

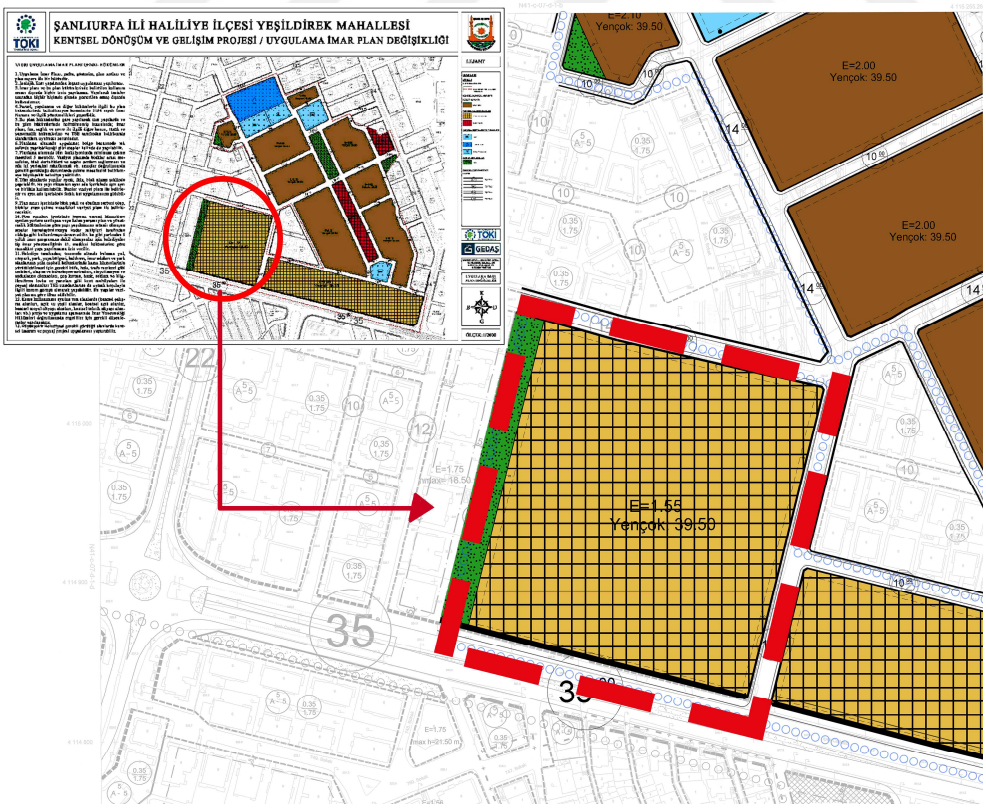

Şekil 6.139 Belediyeye devredilen Viranşehir, Eyyüpnebi'de TOKİ konutları (Fotoğraf Mehmet Selim Açar tarafından – Şehir Plancıları Şanlıurfa İl Temsilcisi)

Alanın dönüşüm öncesi imar durumuna bakıldığında 1 ve 2 katlı Karayolları tesisleri yer almaktadır. Eski plandaki taban alanı katsayısı 0.15 düzeylerinde iken imar planı değişikliği sonrasında bu oran en az 0.20 düzeylerine çıkmıştır. Kat alanı katsayısına bakıldığında ise imar planı değişikliği öncesinde 0.15 iken değişiklik sonrası bu oran 1.55 seviyelerine çıkmıştır. (Şekil 6.140 ve 6.141) Bu oran beraberinde önemli bir yapı yoğunluğunu getirmiştir (Şekil 6.142). Bu yoğunluk ebetteki diğer plan değişiklikleri gibi rant gruplarına özel çıkarlar sunmaktadır. Zaten projenin gelişim sürecine bakıldığında açık bir rant ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişiklik ve inşa beraberinde başta kent görünümdeki aykırılıklar olmak üzere kentsel işleyişte de önemli sorunlar meydana getirmektedir. Şekil 6.143 ve 6.144'teki şekillerde de değişiklik öncesi ve sonrası yapı yoğunlukları uydu görüntüleri aracılığıyla gösterilmiştir.

Şekil 6.140 Karayolları Tesisinin değişiklik öncesi imar durumu (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

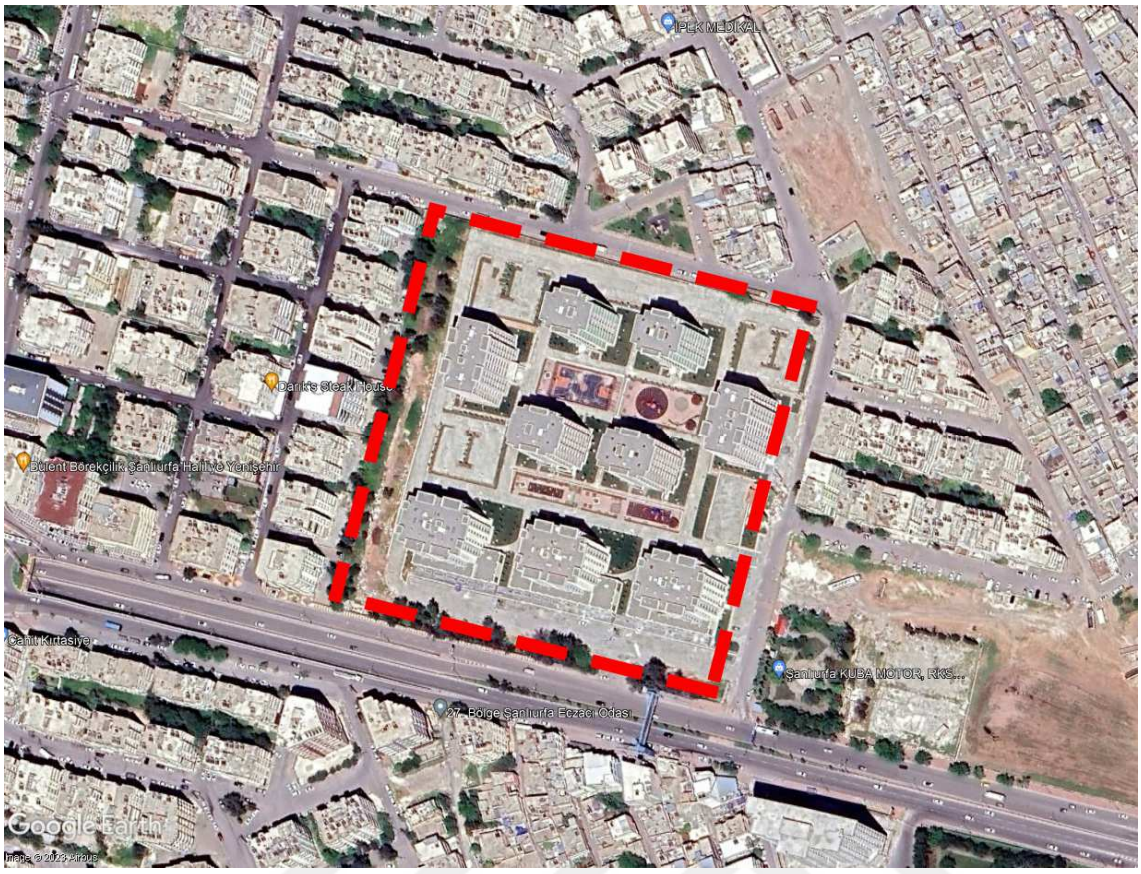
Şekil 6.141 Yeşildirek İmar Planı-Karayolları Tesisi (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 6.142 Karayolları arazisi yerine inşa edilen TOKİ konutları (Fotoğraf yazar tarafından)

Şekil 6.143 Karayolları arazisini 2017 yılındaki uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth)

Şekil 6.144 Karayolları arazisini 2023 yılındaki uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth)

Eski Sanayi Alanı (MİA)

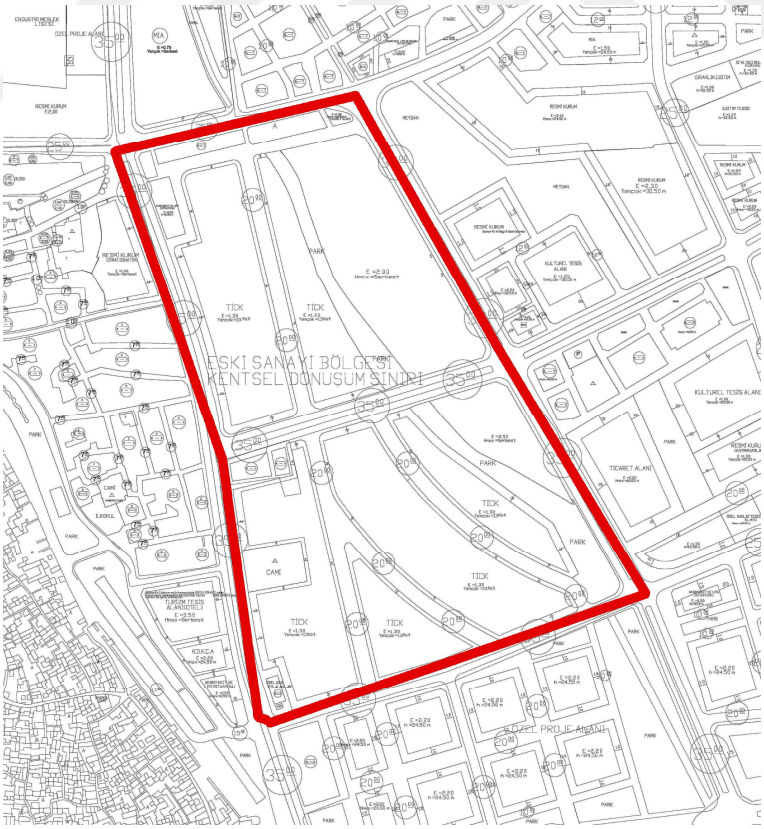
Urfa'daki Eski Sanayi alanının dönüşümü 'Eski Sanayi Bölgesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi' adıyla 2011 yılında Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (Şanlıurfa Belediyesi) ve TOKİ işbirliğiyle gerçekleştirilmektedir. Bu projenin gerçekleştirilmesi iki etap şeklinde planlanmıştır. İlk etap neredeyse tamamlanmış olup ikinci etabın yapımına henüz geçilmemiştir. Burada yer alan sanayi atölyeleri Gaziantep yolu üzerinde yer alan Evren sanayi sitesine taşınmıştır. Bu plan değişikliği ile Eski Sanayi bölgesinin merkezi iş alanları ve konut alanlarına dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Bölgenin eski imar planına bakıldığında blok yapılardan meydana gelen sanayi atölyelerinin olduğu görülmektedir. Eski planda 5 katlı olarak imar hakkı verilmesine rağmen bu alan 1 ve 2 katlı yapılar şeklinde inşa edilmiştir. Planda öngörüldüğü şekilde yapılaşmamıştır. Bölgenin diğer yapılaşma biçimine bakıldığında Taban alanı katsayısının 0.30 düzeylerinde olduğu, kat alanları kat sayısının ise 0.60 düzeylerinde olduğu görülmektedir (Şekil 6.145) . Plan değişikliği ile birlikte 0.35 düzeylerinde taban alanı katsayısı ve 2 düzeylerinde ise kat alanı kat sayıları öngörülmüştür. Bununla beraber 13 kat sayısı ve yer yer serbest yükseklik hakları verilmiştir (Şekil 6.146).

Alanın ilk imar planı ve yapılaşma biçimi ile plan değişikliği ile öngörülen ve ortaya konulan yapılaşma biçimi arasında yoğunluk açısında radikal düzeylerde farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar elbette başta tezin konusunda da ifade edildiği üzere rant elde etmeye yöneliktir. TOKİ bu alanları cüzi bedellerle transferini gerçekleştirip özel firmalara ihale adı altında pazarlamaktadır. Gerçek şu ki, kent merkezlerinde köhneleşmiş, sağlık açısından risk teşkil eden alanların ıslah edilmesi zaruridir. Ancak herhangi bir iyileştirme yapmak isterken bunun gerçek anlamda kamu yarına düzenlenmesi gerekir. Kamu yararından ziyade özel çıkar gruplarına bu rant sağlandığı takdirde, ideal dönüşüm ve yeniden biçimlendirme boyutları önemli ölçüde değişmektedir. Daha yoğun, kentsel sistemi ve işleyişi bozan bir hal almaktadır.

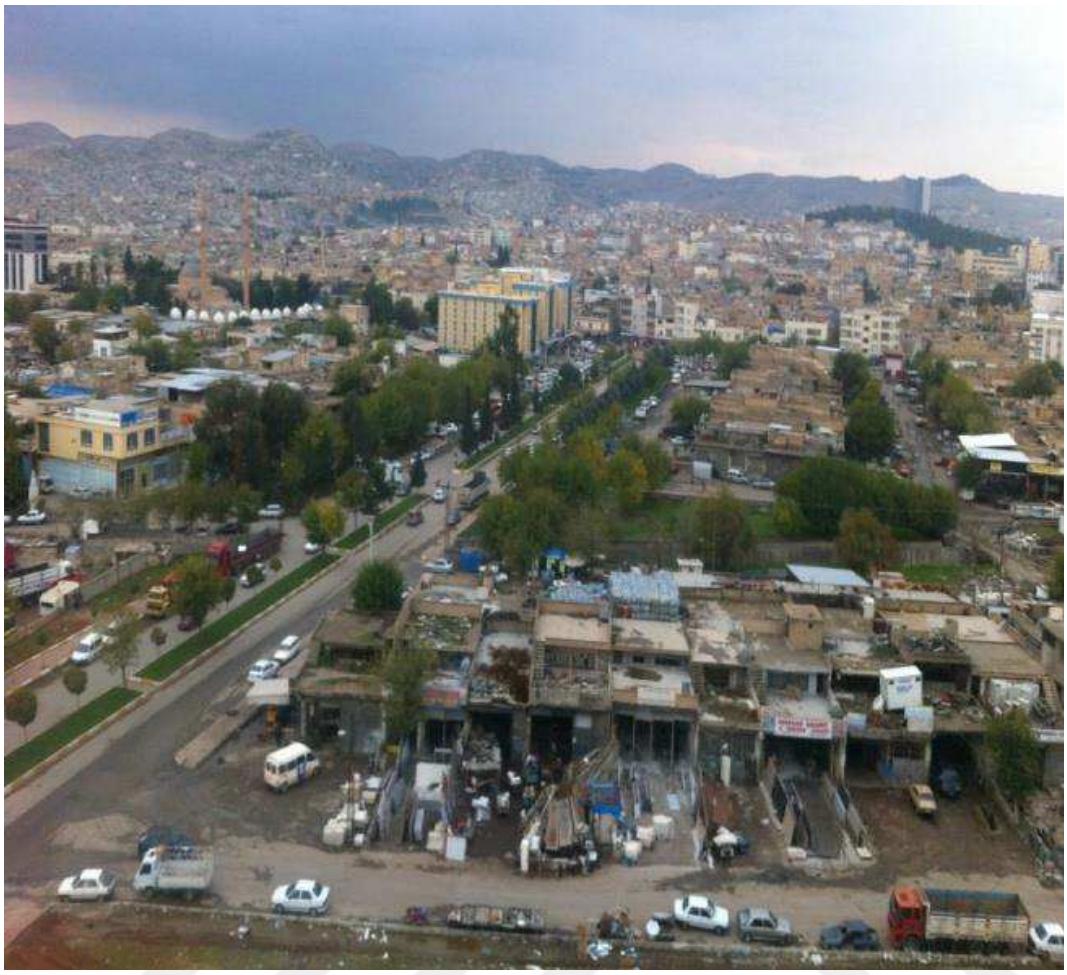
Şekil 6.147 ve 6.148 eski sanayi bölgesinin önceki ve yeni görünümleri gösterilmektedir. İlk görünümde niteliği düşük atölyeler bulunmakla birlikte daha yeşil rengin daha baskın olduğu bir görüntü söz konusudur. Ancak ikinci görüntüye bakıldığında yeşil renkten ziyade gri tonların ön planda olduğunu görüyoruz. Burada renk ifadesi beton yoğunluğunu ve dolayısıyla yapılaşma yoğunluğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Nitekim, plan değişikliği ile beraber genişliği azaltılan dere yatağı bu durumu güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Şekil 6.149'da dere yatağının eski imar planında daha geniş olduğu (yaklaşık 100 m), ancak imar planı değişikliği ile bu genişliğin oldukça azaltıldığı ve yaklaşık 20-30 aralıklarında tasarlandığı görülmektedir. Bu durum elbette sel felaketlerinin oluşmasında önemli rol almaktadır. Mart 2023 yılında Urfa'da gerçekleşen sel felaketi bu dere yatağının daraltılması değil, genişletilmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim Urfa'daki belediyeler de bunun farkına varmış olacak ki, sel felaketinden sonra böyle bir niyet beyanı olmuştur. İlerleyen dönemlerde bu alan için yeni bir teklifin hazırlanması, kısmen de olsa, kent sakinlerinin yararına olacaktır.

Şekil 6.145 Eski Sanayi bölgesi eski imar planı (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

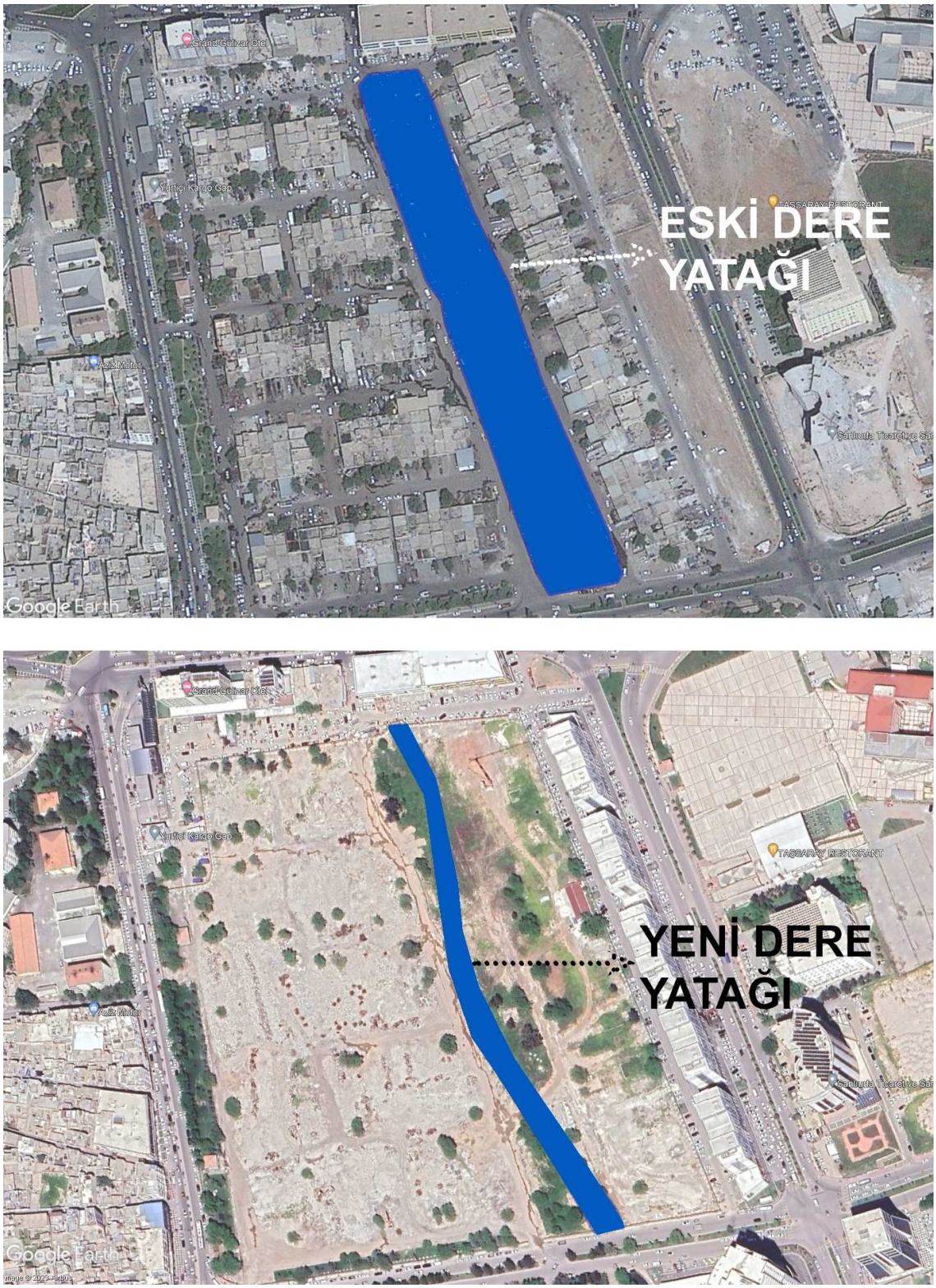
Şekil 6.146 Eski Sanayi bölgesi yeni imar planı ve plan değişikliği (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 6.147 Eski Sanayi bölgesinin önceki durumu (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 6.148 Eski Sanayi bölgesinin kısmen yapılaşmış mevcut durumu (Fotoğraf yazar tarafından)

Şekil 6.149 Eski Sanayi bölgesindeki dere yatağının eski (üst) ve güncel (alt) imar planlarındaki durumu

BÖLÜM 7: DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Değerlendirme ve tartışma kısmı öncelikle Urfa çeper kuşak alanlarının genel bir değerlendirmesini ele almaktadır. Ardından çeper kuşak değişimlerinde neoliberal politikaların etkilerine yönelik bir tartışma sunmaktadır. Tezde önerilen yöntemin kentsel morfoloji bilgi alanına katkısının tartışılması ve bu yöntemin kent planlama pratiklerindeki rolünün ele alınması ise bu tezin en önemli tartışma kısmını oluşturmaktadır. Tezin sonuçlarının detaylı bir şekilde sunulabilmesi için bu dört alt başlık altında değerlendirme ve tartışma yapılmıştır.

7.1 URFA ÇEPER KUŞAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Urfa çeper kuşak alanlarının analizi, yöntem tasarımında belirtilen sekiz uygulama adımından yararlanılarak üç seviyeli hiyerarşik bir şekilde ortaya konulmuştur. İlk aşamada kentin iç, orta ve dış çeper kuşak alanları belirlenmiştir. İkinci aşamada kentsel çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler tespit edilmiştir. Üçüncü aşamada ise çeper kuşak kullanımları ve formlarına dayalı bir analiz yapılmıştır.

Urfa kuruluşundan 1930'lu yıllara kadar sur içerisinde ve yakın çevresinde kalarak herhangi bir büyüme sağlamamıştır. Bu da sur çevresinde iç kuşak olarak adlandırılan bir kentsel çeper kuşak alanını oluşturmuştur. İkinci gelişme safhası sonrasında orta çeper kuşak alanları oluşmuştur. Son gelişme safhasında kent büyümeye başlamış ve bugünkü sınırlarına kadar gelmiştir. Bu büyüme kentin bazı kısımlarında duraklarken diğer kısımlarında halen devam etmektedir. Bu nedenle kentin dış çeper kuşak alanları belirlenmiş ancak bu kuşaklar bir süre daha büyümeye devam edeceği anlaşılmaktadır. Kentsel büyüme durduğunda dış çeper kuşak da sağlamlaşmış olacaktır.

İç çeper kuşak analizi tarihi haritalar ve fotoğraflar, eskiye dayalı anlatımlar ve alan araştırmasına dayalıdır. Öncelikle tarihi haritalar yardımıyla ve alan araştırması neticesinde kentsel çekirdeği sınırlandıran sabitleme hattı ortaya konulmuştur. Bu sabitleme hattını şehir surları oluşturmaktadır. Sabitleme hattının belirlenmesinde sonra sur içerisinde ve dışında, konut ve ticaret kullanımları haricindeki alanlar, yani çeper kuşak kullanımları belirlenmiştir. Elde edilen veriler farklı haritaların oluşturulmasına olanak sağlamış ve bu haritalar çakıştırılarak Urfa iç çeper kuşak alanları ortaya

konulmuştur. Bu analizde rol alan haritalar sırasıyla Roma Bizans Haçlı tasvirleri haritası, Mar Yeşua, Carsten Niebuhr, Helmuth von Moltke, Élisée Reclus, Hans -Lukas Kieser, Houshamadyan olmuştur. Bu haritaların bir kısmı detaylı bilgi sunarken bir kısmı ise daha genel bilgiler sunmuştur. Bu haritaların yanı sıra 1840 ile 1920'li yıllar arasında çekilen ve elde edilen fotoğraflar da iç çeper kuşak alanlarının belirlenmesine katkıda bulunmuştur.

İç çeper kuşak alanlarının belirlenmesinden sonra kentin ikinci sabitleme hattını oluşturan D-400 karayolunun da tetiklediği orta çeper kuşak analizi yapılmıştır. Orta çeper kuşak alanları belirlenirken haritalar, hava fotoğrafları, uydu görüntüleri ve halihazır haritalardan yararlanılmıştır. Öncelikle her dönemin çeper kuşakları haritalandırılmış ve bu haritalar çakıştırılarak orta çeper kuşak alanları ortaya konulmuştur. 1960'lı yıllar ve sonrasında dış çeper kuşak alanları gelişmeye başlamıştır. Bu çeper kuşak iç ve orta çeper kuşakta olduğu gibi belirli sabitleme hatları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Dış çeper kuşak analizi kentin farklı yönlerinde kopuk olan sabitleme hatlarının ortaya konulmasıyla başlamıştır. Dış çeper kuşakların analizi çeşitli yıllardaki hava fotoğrafları, hâlihazır haritalar, kentsel planlar, uydu görüntüsü kent bilgi sistemi verileri ve alan araştırmasına dayalıdır. Elde edilen her veri dış çeper kuşak analizine yönelik birer haritanın ortaya konulmasını sağlamıştır. Bireysel olarak elde edilen bu haritaların çakıştırılması sonucunda kentin dış çeper kuşak alanları elde edilmiştir.

İç çeper kuşak alanlarının belirlenmesi, orta ve dış çeper kuşak alanlarının belirlenmesinden daha zor olmuştur. Bunun temelinde yatan neden ise tarihi verilerin yeterli hassasiyette bilgi sunmaması, yeterli çözünürlük seviyelerinde materyal sunamaması ve bilgilerin güncel şartlara oranla daha az olmasıdır. Orta ve dış çeper kuşak alanları ise tam tersine daha kolay ve daha net bir şekilde ortaya konmuştur. Bu noktada teknolojinin gelişimi ile beraber hava fotoğraflarının alınabilmesi, haritacılığın gelişmesi ve kentsel planlama disiplininin güç kazanması ile beraber ortaya konulan planlar önemli bir rol oynamıştır. İç çeper kuşaklar neredeyse tamamen birleşik, kopuk olmayan bir kuşak ortaya koymuştur. Orta çeper kuşaklar ise iç çeper kuşağa oranla biraz daha düzensiz bir form ortaya koymaktadır. Dış çeper kuşak ise daha parcacıl ve birbirinden kopuk bir biçim ortaya koymuştur.

Çeper kuşak değişimleri iç, orta ve dış çeper kuşak içerisinde ayrı ayrı ortaya konulmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen her harita veya fotoğrafın ayrı ayrı analiz edilmesi ve kullanım biçimlerini ortaya koyması, çeper kuşak alanlarının değişim

süreçlerinin belirlenmesine olanak sağlamıştır. Her bir morfolojik dönem geçişinde değişimler olabildiği gibi değişmeyen çeper kuşak kullanımları da olmuştur. Bu çerçevede çeper kuşak değişimleri iç, orta ve dış çeper kuşak alanları içerisinde ikinci seviye olarak tanımlanmıştır. Bu değişimler, çeper kuşak teorisi bağlamında ifade edilen dönüşüm ve yabancılaşma şeklinde olmuştur. Dönüşüm yaşayan çeper kuşak kullanımları başka bir çeper kuşak kullanımına evrilirken, yabancılaşma yaşayan çeper kuşak kullanımları konut veya ticaret alanlarına doğru evrilmiştir.

Çeper kuşak kullanım ve formları ise arazi kullanım biçimi, parsel büyüklükleri ve yapı taban alanları katsayısı bağlamında ele alınmıştır. Bu ölçütler bir çeper kuşak kullanımının en temel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu durum zaten daha karmaşık olan bir kentsel çevreyi analiz ederken çok fazla ölçüt sunmadan temel ölçütlerle bir değerlendirmenin yapılması daha kolay bir fiziki yapı anlamasını sağlamaktadır. Bu bağlamda mümkün olduğunca kentsel anlamayı kolaylaştıracak ve sadeleştirecek düzeyde ölçütler kullanılmıştır.

Buraya kadar anlatılan bu üç aşama, yani iç, orta ve dış çeper kuşakların ortaya konulması, çeper kuşak değişimleri ve çeper kuşak kullanım ve formlarının hiyerarşik bir düzende tanımlanması hem tarihsel katmanlaşma hem de farklı çözünürlük seviyelerinde kentsel çeper kuşak anlamasını sağlamaktadır. Belirlenen bu hiyerarşik düzen haritasında her seviyedeki bölge kodlanarak karakteristikleri ortaya konulmuştur. Bu şekilde tanımlayıcı bir çerçevenin sunulması hem tarihsel hem de kullanım ve forma dayalı önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Urfa çeper kuşak alanlarının ortaya konulması Urfa'nın özgün çeper kuşak gelişimini de belirlemiştir. Bağ ve bahçelik alanların güçlü bir şekilde çeper kuşak kullanımları olarak ortaya çıkması, akaryakıt istasyonlarının çeper kuşak kullanımı niteliğinde belirmesi, önceki varlıkları ile çeper kuşak kullanımı niteliği taşımamış olup fonksiyon değiştirerek çeper kuşak halini alan mağaralar Urfa'nın kendine özgü yaklaşımını ortaya koymaktadır. Yine çeper kuşak analizinde kullanılan verilerin yetersiz oluşundan kaynaklı olarak çeper kuşak analizinde çok çeşitli verilerin kullanılması da Türkiye'deki diğer örneklerle benzeştiğini göstermektedir. Orta ve dış çeper kuşakların oluşumunda sürekli bir sabitleme hattının olmayışı çeper kuşakların parçacıl bir şekilde gelişimine neden olmuştur. Üniversite kampüsü, hipodrom ve bazı merzarlık alanları gibi çeper kuşak kullanımlarının dış çeper kuşak içerisinde oldukça uzak lokasyonlarda gelişmesi de ilginç bir farklılık olarak ortaya çıkmaktadır.

Urfa'daki çeper kuşak alanların belirlenmesi kentin ekolojik koridorlarının belirlenmesi ve kentsel tarihi miras olarak değerlendirilmesi gereken tarihi niteliklere sahip olan çeper kuşak alanlarını ortaya koymaktadır. Bu, Urfa'ya ayrıntılı ve istisnai bir bakış ve kavrayış sunmaktadır.

7.2 ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİMLERİNDE NEO-LİBERAL POLİTİKA ETKİLERİ

Neoliberal stratejiler, sermaye birikimini maksimize etmek için mutlak surette kentsel alanlarda fiziki mekânlar üzerinde bir takım mekânsal müdahaleleri yapmayı önemli bir araç olarak görür. Bir yandan değerli kentsel araziler üzerinde müdahaleler gerçekleştirirken diğer bir yandan da inşaat sektörü ile diğer birçok sektörün ürettiklerini girdi olarak kullanması sermaye birikimi açısında önem arz etmektedir. Nitekim bu amaçların çok etkili bir şekilde gerçekleşebileceği alanların başında çeper kuşak alanları gelmektedir. Bu çeper kuşak alanlarının düşük yoğunluklu niteliği sermayeye özel bir fırsatlar sunabilmektedir. Urfa çeper kuşak alanlarında yapılan analizlerin bu argümanı doğruladığı anlaşılmaktadır.

Neoliberal politikalar aracılığıyla kentsel mekânlar üzerinde olumsuz birçok durum cereyan etmektedir. Yerel yönetimlerce veya merkezi hükümet tarafından yapılan veya yaptırılan imar planlarında, daha özel olarak kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla kentin geçmişten günümüze gelen kültürel miras ve doğal değerlerinin korunmadığı veya değişim gerçekleşirken herhangi bir dengenin gözetilmediği anlaşılmaktadır. Yeniden yapılaşan alanlarda yapılaşma koşullarının değişmesiyle beraber getirilen yüksek yoğunluklar kent siluetini ve kimliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Yüksek yoğunluklu yapılaşmanın beraberinde getirdiği nüfus yoğunluğu (çeper kuşak alanlarındaki yabancılaşmış alanlar için) ulaşım sisteminin yetersiz kalmasına neden olmakta ve teknik ile sosyal altyapı yetersizliğini beraberinde getirmektedir. İmar planı değişiklikleri aracılığıyla taban alanlarında meydana getirilen artışlar (hem birbirine dönüşen çeper kuşak kullanımları hem de konut veya ticaret alanlarına dönüşen çeper kuşak kullanımları) kentin çeper kuşak alanlarındaki açık ve yeşil alanların azalmasına ve kentin ekolojik koridorlarının yok olmasına neden olmaktadır. Çeper kuşaklarda bulunan bağ ve bahçelik alanlardaki parsellerin ifrazı, çeper kuşak kullanım özelliğini taşıyan bu alanlar üzerinde baskının oluşmasına neden

olmakta ve bu alanların yabancılaşma potansiyelini arttırmaktadır. Kentsel dönüşüm müdahaleleri sonucunda kentin karakteristik çeper kuşak özellikleri yok olmaktadır.

İmar planı revizyonu ve değişiklikleriyle birlikte çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler kamu yararının yerini kişisel çıkarlara bırakmasına neden olmaktadır. Bu durum neoliberal politikaların sosyal adalet ilkesini önemli ölçüde zedelemesine neden olmaktadır. Nitekim Urfa'da detayda analiz edilen üç örnek bu argümanın güçlü bir şekilde desteklemektedir. İmar planı değişiklikleri ile az yoğunluklu alanların yoğunlukları arttırılarak özel çıkar gruplarına peşkeş çekilmiştir.

Neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında birçok değişim meydana gelmiştir. Çeper kuşak kullanımlarının birbirine dönüşmesinin yanı sıra birçok çeper kullanımı da yabancılaşarak konut veya ticaret alanlarına dönüşmüştür. Bu dönemdeki yabancılaşmanın boyutu daha büyük ölçekli olup ve büyük alanların değişimi söz konusudur. Özellikle Urfa'daki eski sanayi alanının yabancılaşması iç çeper kuşakta büyük bir değişim meydana getirmiş ve meydana gelen yoğunluklar bu alanlardaki kentsel işleyişi önemli ölçüde bozmuştur. Yine Eski Otogar alanın dönüşümü ve Karayolları Tesisinin yabancılaşması orta çeper kuşak alanlarında meydana gelen önemli değişimler olup yine kentsel işleyişi akışını önemli ölçüde bozmaktadır. Yapıların taban alanları ile beraber toplam inşaat alanları da artmıştır. Bu durum beraberinde daha yoğun bir nüfusu da çekmektedir. Altyapı yatırımlarında herhangi bir değişim olmadan veya teknik ve sosyal altyapı tesisleri geliştirilmeden ortaya konulan bu yoğunluklar hem lokal ölçekte hem de kent ölçeğinde dengesiz bir büyümeye neden olmaktadır. Bu dönemde meydana gelen değişimlerin analiz edilmesi gelecekte meydana gelebilecek değişimlere ışık tutmaktadır. Çeper kuşak alanlarında meydana gelen bu değişimlerin kentsel sistemi bir bütün olarak ve özellikle, ulaşım ve diğer teknik altyapı donanımlarını tehdit edebilecek düzeyde olmaması gerektiği ve kentin ekolojik koridorlarını kapatılmaması ile birlikte bu alanların kentsel miras alanı olarak değerlendirilip korunması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Mart 2023 tarihinde meydana gelen sel felaketi sonucu Eski Otogar alanına inşa edilen AVM'nin sele maruz kalması ve yine kentin diğer alanlarındaki dere yataklarının kapatılmasının sel olaylarına neden olması, ekolojik koridorların kapatılmaması gerektiğini göstermektedir. Yapılması gereken herhangi bir değişikliğin koruma ve değişim arasındaki dengenin gözetilerek yapılması, bu alanların geleceğe aktarılması kent-görünümde olumsuz bir durumun meydana gelmesini önleyecektir.

7.3 METODOLOJİNİN KENTSEL MORFOLOJİ BİLGİ ALANINA KATKISI

Çeper kuşak konsepti kentsel büyümenin ortaya konulması ve bunun meydana getirdiği tarihsel katmanlaşmanın kentlerin tarihi coğrafi yapısının tanımlanmasında önemli bir rol almaktadır. Çeper kuşak konsepti uygulamaları dünyanın faklı coğrafi ve kültürel alanlarında uygulanırken, bu tez, çeper kuşak alanları analiz yönteminin sistematize edilmesine odaklanmaktadır. Çeper kuşak analizine yönelik birçok akademik çalışma olmasına rağmen, çeper kuşak analizleri hala titiz, sağlam, anlaşılır ve sistematik bir çeper kuşak analiz yöntemine ihtiyaç duyulmaktadır. Yöntemin daha anlaşılır ve sistematik hale getirilmesi kent planlama pratiklerinde kullanımına da önemli bir katkı sunma potansiyelini ortaya koymaktadır. Derinlemesine bir kentsel anlama, kent formu çalışmalarına ve planlama pratiklerine daha güçlü bir temel sağlamaktadır. Çeper kuşak alanlarının açık bir şekilde nasıl analiz edileceği, konsept dahilinde önerilen birçok kavramın neden olduğu karmaşıklığın nasıl ortadan kaldırılabileceği, kentsel çeper kuşak oluşum ve dönüşüm süreçleri ve ürünlerinin birbirlerine nasıl entegre edilebileceği, çeper kuşak alanlarındaki kentsel formun analiz sürecinde nasıl ele alınması gerektiği, hiyerarşik bir çeper kuşak tanımlamasının nasıl bir kolaylık ve daha iyi bir kentsel anlama sağladığı gibi bir çok soru ortaya çıkmaktadır. Geliştirilen sistematik çeper kuşak alanları analiz yönteminin Urfa'ya uygulanması tüm bu ve bunun gibi sorulara cevap vermektedir.

Çeper kuşak analizinin sistematize edilmesini ele alan uygulamaların başında Berlin (Louis, 1936), Alnwick (Conzen, 1960), Newcastle (Conzen, 1962), Tyneside (Whitehand, 1967), Glasgow (Whitehand, 1972), Falkirk (Barke, 1974) ve Birmingham (Whitehand, 2001) uygulamaları gelmektedir. Çeper kuşak konseptinin ilk teorik temelleri Louis (1936) tarafından Berlin'e uygulanarak atılmıştır. Ardından Conzen Alnwick ile konsepti daha sistematik bir hale getirmiştir. En detaylı uygulamasını ise Newcastle üzerinde gerçekleştirmiştir. Çeper kuşak uygulamasında ilk hiyerarşik düzen Upplands Väsby, Lantzville uygulamalarında ve Bienstman (2007) tarafından uygulanan Bromsgrove ve Alkmaar uygulamalarında görülmektedir. Ancak, Hiske Bienstman bu uygulamada çeper kuşak konsepti ve alt kavramlarından uzak bir şekilde morfolojik bölgeleme bağlamında kentin bir kısmına odaklanmıştır. Bu çalışmalar çeper kuşak analizinin sitematizasyonuna öncülük etmelerine rağmen çok açık bir rehberlik etme konusunda zayıflıkları söz konusudur. Çeper kuşak değişimleri, kullanım biçimleri ve kentsel formu sistematik bir biçimde ele alan, tarihsel katmanlaşmayı değişimleriyle

beraber ortaya koyan ve farklı çözünürlük seviyesinde kentsel çeper kuşak alanlarını anlamayı sağlayan açık ve anlaşılır bir yol haritası ortaya konulamamıştır.

Bu bağlamda, bu tezde kentsel çeper kuşak alanlarının analiz edilmesindeki zorlukları dikkate alarak açık uygulama adımları ile daha sistematik ve güçlü bir çeper kuşak analiz yöntemi önerilmiştir. Yöntemin Urfa'ya uygulanması, önerilen yöntemin güçlü yönlerini doğrulamaktadır. İlk olarak önerilen uygulama adımları doğrultusunda iç, orta ve dış çeper kuşak alanları belirlenmiştir. Elde edilen her tarihi harita, fotoğraf ve anlatımlar ayrı ayrı haritalandırılmış ve elde edilen bu ara haritalar çakıştırılarak iç çeper kuşak alanları belirlenmiştir. Ardından orta ve dış çeper kuşak için ayrı ayrı hava fotoğrafları hâlihazır haritalar, uygu görüntüler, imar planları ve kent bilgi sistemi verilerinden yararlanılarak belirli dönemlerdeki çeper kuşak kullanımları ve alanları haritalandırılmıştır. Bu ara haritalar çakıştırılarak orta ve dış çeper kuşak alanları bireysel olarak elde edilmiştir. Bu üç çeper kuşak alanları da çeper kuşak oluşum süreçlerini ifade etmektedir.

İç, orta ve dış çeper kuşak alanları yöntemde ifade edilen hiyerarşinin birinci seviyesine tekabül etmektedir. Bu adımdan sonra ikinci aşama ve çeper kuşak alanlarının ikinci seviyesine odaklanılmıştır. Burada iç, orta ve dış çeper kuşak için kullanılan verilerin geçişlerinden yararlanılarak çeper kuşak alanlarında ve kullanımlarında meydana gelen değişiklikler tespit edilmiştir. Bu değişimler veya aynı kalan çeper kuşaklar hiyerarşinin ikinci seviyesinde tanımlanmıştır. Son aşama olarak çeper kuşak kullanım biçimleri ve formları ayrı ayrı analiz edilmiş ve hiyerarşinin üçüncü seviyesinde tanımlanmıştır. Tablo 7.1, tezde önerilen yöntem ve Bölüm 3'te ele alınan diğer yöntemler arasındaki farkları ifade eden bir sentez önermektedir. Tablo, bu tezde önerilen yöntemin neden daha güçlü, açık, anlaşılır ve sistematik olduğunu gerekçelendiren bir argüman setini ele almaktadır.

Tablo 7.1 Tezde önerilen yöntem ve diğer yöntemler arasındaki farklar

Tez kapsamında önerilen yöntem	**Diğer yöntemler**
Çeper kuşakların adım adım ortaya konulması açık ve anlaşılır bir haritalama sürecini ortaya koymaktadır.	Haritalama süreçleri çok belirgin değildir.
Çeper kuşak alanlarının morfolojik dönemler bağlamında ortaya konulması çeper kuşak kullanımlarının daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.	Çalışmaların çoğu daha genel ve yüzeysel bir anlama ortaya konulmaktadır.
Çeper kuşakların oluşum ve değişim süreçlerinin hiyerarşik bir biçimde ele alınmış olması	Çeper kuşakların bazı çalışmalarda yalnızca çeper kuşak oluşumunun resmedilmesi ve bazı çalışmalarda oluşum ve değişim süreçlerinin birbirinden kopuk bir şekilde resmedilmesi bütüncül anlamanın önüne geçmektedir
Çeper kuşak analizine, çeper kuşak kullanım ve form özelliklerinin belirgin bir şekilde dâhil edilmesi daha derin ve etkin bir çeper kuşak anlaması sağlamaktadır.	Çeper kuşak analizine, formun yeterince dâhil edilmemesi daha derin bir anlamanın önüne geçmektedir.
Adım adım ve hiyerarşik çeper kuşak haritalama süreci, konseptin yapısal planların hazırlanması sürecine dâhil edilmesini kolaylaştırmakla beraber planlama aktörlerinin ilgisini çekmesini sağlar.	Açık adımların yeterli düzeyde tanımlanmamış olması nedeniyle planlama pratiği tarafından yeterince ilgi çekememiştir.
Hiyerarşik düzenin farklı düzeylerde tanımlanması tarihsel katmanlaşmayı ve farklı çözünürlük seviyelerinde derinlemesine çeper kuşak alanlarını anlamayı sağlar.	Hiyerarşik düzenin tanımlanmaması daha yüzeysel bir çeper kuşak analizine ve anlamasına neden olmaktadır.
Çeper kuşak alanların farklı seviyelerde tanımlanması çeşitli karar alma süreçlerinde farklı ölçeklerde eylemlerde bulunulmasına katkı sağlar.	Farklı hiyerarşik seviyelerin tanımlanmaması etkin bir müdahale biçimi sağlamayabilir.
Uygulayıcılar, plancılar ve araştırmacıların dikkatini çekebilecek daha açık, güçlü ve sistematik bir yöntem ortaya konulmuştur.	Uygulayıcılar, plancılar ve araştırmacılar tarafından hala yeterince ilgi çekmemişlerdir.
Çeper kuşak analizinde coğrafi bilgi sistemlerinin kullanılması detaylı bir analizin elde edilmesini sağlamıştır	Birçok uygulama detay bilgi vermekten uzak kalmıştır. Daha genel ve yüzeysel sınırlar ortaya konulmuştur.
Farklı seviyelerde tanımlanan çeper kuşaklara yönelik tanımlayıcı tablolar bu alanların karakteristiğini titiz bir şekilde ortaya koymaktadır	Tanımlayıcı tabloların olmaması daha yüzeysel bir analize neden olmaktadır.

7.4. PLANLAMA PRATİKLERİNDE ÇEPER KUŞAK KONSEPTİ VE ANALİZİNİN ROLÜ

Kentsel çeper kuşak konsepti, planlama pratiklerinde bugüne kadar yeterince ele alınmamıştır. Çeper kuşak alanları mevcut planlama pratiklerinde bir ekolojik koridor olarak görülmemekle beraber bu alanlara kültürel miras alanları olarak yeterince bakılmamıştır. Ancak, çeper kuşak alanları derin bir tarihi-coğrafi arka plana sahiptir. Kent yönetiminde ve karar alma süreçlerinde mutlaka ele alınması gereken bir olgudur. Planlama pratiklerinde çeper kuşak konseptinin yeterince ele alınmama nedenlerinin başında çeper kuşakların detaylı ve planlamada ele alınabilir bir şekilde tanımlanmaması olmuştur. Bu tez, açık, anlaşılır, güçlü ve sistematik bir yöntem önermesinin yanı sıra konseptin planlama pratiklerindeki potansiyelini ve katkı biçimlerini ortaya koymaktadır.

Dünya genelinde kentsel büyüme ve değişim, kent görünüm değişikliğinin anlaşılması ve yönetimi için büyük zorluklar ortaya koymaktadır. Tarihi-coğrafi gelişim dinamiklerinin bir sonucu olarak kentsel büyüme süreci tarafından üretilen çeper kuşakların tanımlanması, geleneksel kentsel çeper kuşak özelliklerin bütünleşik bir şekilde sürdürülmesi ve yeniden inşa edilmesi için çok önemlidir. Çeper kuşak alanları, kent görünümlerin tarihi-coğrafi yapısının tanımlanması ve açıklanması için önemli bir temel sunar. Toplum mekânlarının tarihi-coğrafi yapısını inceleyerek koruma alanlarının sınırlandırılması ve karakteristiklerinin ortaya konulmasında temel referans sağlar. Kentsel büyüme halkalarını ortaya koyarak yerel planlama otoritelerine kentsel büyüme yönetimi için güçlü bir referans noktası sağlar. Değerli tarihi görünümleri ortaya koyduğu için bunların hassas yönetimi için planlama ve tasarım önerilerinde formüle edilmesi önem arz eder.

Planlama pratiklerinde çeper kuşaklar tarihi ve kültürel miras olarak ele alınıp koruma planları hazırlanmalıdır. Bu bağlamda çeper kuşakların planlamaya dahil edilmesi kültürel mirasın devamlılığına katkıda bulunur. Çeper kuşak alanları gibi toplum mekânlarında yapılan kentsel tasarım projeleri arazi kullanım biçimi, formlarını ve tarihselliklerini göz önünde bulundurmalı ve kentsel kolektif belleğin sürdürülmesine katkıda bulunmalıdır. Çeper kuşakların büyük arazi kullanım alanları ve kentlerin en az yoğunluklu alanları olmaları, bu alanlara önemli ekolojik alan ve koridor değeri kazandırmaktadır. Planlama aracılığıyla bu ekolojik değerler korunarak geliştirilmeli ve yeni yeşil alan planlaması yaparken bu alanlarla ilişkili bütüncül bir planlama yaklaşımı

geliştirilmelidir. Bu alanların korunması ve geleceğe aktarılması gelecekteki bazı kamusal alan ihtiyaçların giderilmesinde de önemli bir avantaj sağlayabilir. Çeper kuşakların analiz edilmesi ve planlamaya dahil edilmesi (bütün yapı ve arazi kullanım biçimleriyle beraber) tarihsel ve kentsel kimliğin geleceğe aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Geçmişte yerleşime uygun olmaması nedeniyle çeper kuşak kullanımı olarak şekillenen alanların günümüzde yabancılaşmaya maruz bırakılması doğal afetlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Nitekim önceki bölümlerde ele alına Urfa Piazza Alışveriş Merkezi buna çok uygun bir örnekleme sunmaktadır. Bu nedenle çeper kuşak alanlarının ortaya konulması ve planlamaya dahil edilerek korunması ve geleceğe aktarılması doğal felaketlerin önlenmesinde güçlü rol oynar.

Çeper kuşak alanlarının analiz edilmesi ve tanımlanması, koruma önceliklerinin belirlenmesi, kent görünümün yönetimi, tarihi-coğrafi kentsel mirasın geleceğe aktarılması, kentsel ekolojik koridorların korunması, değişim ve koruma arasındaki dengenin sağlanması için stratejik planlar, koruma amaçlı imar planları, kentsel tasarım ve dönüşüm projeleri gibi birçok kent planlama pratiğine dahil edilerek daha iyi ve sürdürülebilir bir yapılı çevrenin oluşumu sağlanmalıdır.

BÖLÜM 8: SONUÇ

Kentsel morfolojiye tarihi-coğrafi yaklaşım, Conzen kentsel morfoloji okulu olarak bilinmesini sağlayan MRG Conzen tarafında geliştirildi ve JWR Whitehand tarafından desteklenerek güçlendirildi. Conzen için önemli olan yalnızca mevcut sakinlerin arzu ve çabaları değil önceki sakinlerin de arzu ve çabalarının kent görünümde veya kentsel mekânda biçimlenmesidir. Bu, insanların bir alanda kök salmalarını ve insan deneyiminin tarihsel boyutunu anlamalarını sağlar. Ayrıca sorunlara daha bütüncül bir yaklaşımı teşvik etmeye yardımcı olur. Conzen için böyle bir yaklaşım kentsel planlama için önemli bir temeldir. Conzen'e göre kent görünümler, hem entelektüel hem de duygusal deneyimler olarak toplumun varlıklarıdır. Tarihsellik kent görünümün üretimi ve kullanımıyla bağlantılı geçmiş kentsel sosyal yaşamın bir anlatımı olarak tüm kent formu bileşenlerinin tarihsel çağrışımlarıyla da ilgilidir. Bu şekilde, kent yönetimi, bir toplumun ruhunu kent görünüm tarihselliğinde somutlaştırmaktadır (Conzen, 1966). Bu yaklaşım, kentin tarihi-coğrafi yapısını gelecekteki kent yönetimine bağlamanın temelini sağlar. Conzen, tarihi-coğrafi yaklaşım içerisinde birçok konsept geliştirmiştir. Bunların en önemlileri arasında çeper kuşak, morfolojik bölge ve *burgage cycle* yer almaktadır. Çeper kuşaklar, kentsel büyümenin belirli bir durağanlığından sonra oluşan ve kent içerisinde gömülü kalan kuşak şeklinde ve çok düşük yoğunluklu arazi kullanım biçimlerinden oluşmaktadır. Bu alanların tarihi-coğrafi yapısı bir yandan koruma önceliklerini ön plana çıkarırken diğer yandan düşük yoğunluklu olmaları ekolojik değerlerini ön plana çıkarır.

Çeper kuşaklar konusunda birçok araştırma olmasına rağmen sistematik bir çerçeve sunan araştırmaların sayısı oldukça azdır. Çeper kuşak alanlarının analiz edilmesindeki en önemli problem, yöntemsel boyut ve uygulama biçiminin açıklıktan uzak olmasıdır. Bu çerçevede **bu tez daha sistematik, açık ve anlaşılır çeper kuşak analizine yönelik bir yöntem önermektedir.** Literatür taraması, çeper kuşak analiz açıklığa kavuşturulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede uygulama adımları, çeper kuşak süreçleri, çeper kuşak ürünleri ve hiyerarşik düzeni dikkate alan bir yöntem önerilmiştir. Bu yöntemin Urfa örneklemine uygulanması yöntemin açıklığını ve sistematik oluşunu göstermektedir. **Yöntemin Urfa'ya uygulanması, kentin çeper kuşak alanlarının ortaya konulmasıyla beraber kente özel bir bakış ve kavrayış sunmaktadır. Bu, tezin ilk önemli katkısıdır.**

Uygulama adımlarının açık ve anlaşılır bir haritalama süreci sağlaması tezin ikinci önemli sonucu ve katkısıdır. Bu çerçevede ilk olarak çeper kuşak oluşumları ortaya konulmuş, ardından çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimler tespit edilmiş ve çeper kuşak kullanımları ve formları tanımlanmıştır. Tezin önemli ve üçüncü katkısı, çeper kuşak analizinin hiyerarşik bir seviyede tanımlanması olmuştur. Böylece, çeper kuşak analizi bütüncül bir şekilde gerçekleşmiş, çeper kuşak kullanımlarının daha kolay bir şekilde belirlenmesini sağlamıştır. Çeper kuşak analizinde hiyerarşik tanımlama tarihsel katmanlaşmayı ve farklı çözünürlük seviyelerinde fiziki yapıyı anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bu durum aynı zamanda, karar alma süreçlerinde farklı ölçeklerde eylemlerde bulunulmasına destek sunmaktadır. Tezin dördüncü önemli katkısı hiyerarşik bir düzen tanımlanırken üçüncü seviyede kullanım ve formların tanımlanması olmuştur. Bu, çeper kuşak alanlarının fiziki yapısının da sürece daha güçlü bir şekilde dahil edilmesini sağlamakla beraber karar alma süreçlerinde önemli bir girdi olarak ele alınabilmesine olanak sağlama potansiyelini sunar. Tezin beşinci ve dolaylı katkısı ise çeper kuşak analiz sürecinde coğrafi bilgi sistemlerinin kullanılması olmuştur. Bu da, daha hızlı ve daha detaylı bir çeper kuşak analizi yapılmasını sağlamaktadır. Altıncı ve temel katkı ise uygulayıcılar, plancılar ve araştırmacıların ilgisini çekebilecek daha açık ve sistematik bir yöntemin önerilmiş olmasıdır.

Tezin diğer bir sonucu, yani yedinci katkısı ise neoliberal dönemde çeper kuşak alanlarında meydana gelen değişimlerin ortaya konulmuş olmasıdır. Bu dönemde meydana gelen değişimler kullanım biçimi, taban alanı katsayıları ve kat alanı katsayıları (yoğunluk) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu konu ile ilgili meslek kuruluşları ile yapılan müzakereler de bu dönemde değişim gösteren çeper kuşak kullanımlarına korumacı bir şekilde yaklaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu değerlendirme kent görünümde meydana gelen büyük değişimlerin resmedilmesini sağlamış ve gelecekte kentsel müdahaleler gerçekleşirse bu müdahalelere hangi açıdan dikkat edilmesi gerektiği ve hangi boyutlara dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü kentsel yapılı çevrede mevcut yapılaşma ve karakteristikler dikkate alınmadan meydana gelen değişimler beraberinde ulaşım sorunları, kentsel hizmet dengesizliği, nüfus yoğunluğu, teknik ve sosyal altyapı yetersizliği gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

Neoliberal dönemdeki değişimlerin analiz edilmesinin önemi burada ortaya çıkmaktadır.

Tezin son ve en önemli katkılarından diğeri ise çeper kuşak konseptinin ve analizinin kent planlama pratiklerinde kullanım alanlarının etkin bir şekilde ortaya konulmasıdır. Çeper kuşak alanları birçok yönden kentsel planların hazırlanması, tasarım projelerinin hazırlanması, değişimi ele alan kentsel dönüşüm projeleri, kent yönetimi süreçlerinde yer alma potansiyeline sahiptir. Ancak çeper kuşak alanların sistematik bir anaiz yönteminden yoksun olması onların planlama pratiklerinde ele alınmasını veya daha bütüncül olarak değerlendirilmesinin önüne geçmektedir. Bu bağlamda, çeper kuşak konsepti ve analizi öncelikle çeper kuşak alanlarını ilgilendiren her türlü kentsel karar alma süreçlerinde yer almalıdır. Kentsel çeper kuşak alanlarının analizi her şeyden önce kentin tarihi-coğrafi gelişimini anlamaya yardımcı olmaktadır. Çeper kuşak konsepti ve analizi, kuşak alanlarının birer koruma alanı olarak sınırlandırılmasını ve karakteristiklerinin ortaya konulmasını sağlar. Böylece koruma planları hazırlanırken çeper kuşak alanlarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu durum kültürel mirasın devamlılığına katkıda bulunur. Kentsel tasarım projeleri hazırlanırken çeper kuşak kullanımları, formları ve tarihsellikleri dikkate alınarak yeni tasarımlar sunulmalıdır. Böylece, toplumsal hafızanın devamlılığına katkıda bulunulur. Çeper kuşak alanları, kentin önemli ekolojik koridorlarıdır. Bu durum, az yoğunluklu alanlar olması ve daha çok açık ve yeşil alanlardan oluşmasından kaynaklanmaktadır. Kentsel planlar ile bu ekolojik koridorların devamlılığı sağlanmalı ve yeşil alan planlaması yapılırken bu alanlarla ilişkili bütüncül bir planlama yaklaşımı ve önerisi geliştirilmelidir. Ayrıca bu alanların korunması gelecekte olası kamusal ihtiyaçların giderilmesinde de önemli bir potansiyel sağlar. Bu alanların değişim ve koruma dengesi gözetilerek devamlılığın sağlanması tarihsel ve kentsel kimliğin geleceğe aktarılmasını sağlar. Bunların yanı sıra özellikle yerleşime uygun olmayan çeper kuşak alanlarının korunması kentsel kimliğe katkı sunduğu gibi gelecekteki olası doğal afet risklerini de ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir.

Bu çerçevede, geniş bir aralığa sahip olan planlama pratiklerinde çeper kuşak konsepti ve analizinin yer alması değişim ve koruma dengesini sağlayarak kentte somutlaşmış olan mevcut ve önceki sakinlerin arzu, istek ve çabalarının geleceğe aktarılması sağlanır. Koruma planları, kentsel tasarım projeleri, kentsel

dönüşüm projeleri başta olmak üzere her tür ölçekteki kentsel planların hazırlanması sürecinde çeper kuşakların niteliği gözetilmelidir.

Yukarıda belirtilen önemli sonuç ve katkılara ek olarak, gelecekteki araştırmalar için bazı beklentiler ortaya konulmuştur. Yakın gelecekteki araştırmalar üç ana hat ekseninde sürdürülebilir. Birincisi, bu tezin çizgisini takip ederek çeper kuşak analizi daha sistematik hale getirilmeye devam edilebilir. İkincisi, coğrafi bilgi sistemi araçları, uzaktan algılama, yapay zeka özel algoritmalar kullanılarak çeper kuşak analiz süreci otomatize edilebilir. Üçüncü olarak çeper kuşak konseptinin, kentsel morfolojik yaklaşımlar çerçevesinde geliştirilen diğer yaklaşımlarla koordinasyonu ve kombinasyonu ele alınabilir.

REFERANSLAR

Akkoyunlu, Z. (1998). Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri,(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Gazi Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara*.

Al-Ashab, Khalis H. (1974) 'The urban geography of Baghdad', unpublished PhD thesis, University of Newcastle upon Tyne.

Albayrak, Y. (2019). Şanlıurfa'da Yeni Bulunan Kaya Mezarları Taban Mozaikleri. Karadeniz *Uluslararası Bilimsel Dergi*, (41), 213-224.

Alper, M. (1988). Yıkılan Kentler Yok Olan Değerler 'Kutsal Şehir Urfa, Tarihi ve Kültürel Boyutları İçinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, 120-126.

Altıok, M. (2002). Yeni liberal istikrar ve yapısal uyum programları: Türkiye ekonomisinde sermaye birikimi ve kriz. Praksis, 5, 77-130.

Arat, M. A. (2023). *Morphological Regionalization: Strengthening the Conzenian Method*. Springer Nature.

Arif, S. (1925) Türkiye'nin Sıhhi, İctimai Coğrafyası: Urfa Vilayeti, T.C. Sihhiye ve Muavenet-i Ictimaiye Vekâleti, Istanbul.

Arû, K. (1998) Türk Kenti, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Ataay, F. (2008). Neoliberalizm ve muhafazakâr demokrasi 2000'li yıllardaTürkiye'de siyasal değişimin dinamikleri. Ankara: De ki Yayınları.

Ataay, F. (2015). Neoliberal reformlar, devletin yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerinde dönüşüm. Akdeniz İİBF Dergisi, 15(30), 20-39.

Badger, G. P. (1987) Nestorians and Their Rituals-A Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844, Volume 1, Darf Publishers Limited, London.

Bahadır, G. (2014). Antakya Haçlı Prensliği'nde Foulque de Anjou Dönemi (MS 1131-1136). *Electronic Turkish Studies*, *9*(10).

Balaban, O. (2016). 'İnşaat sektörü neyin lokomotifi', İnşaat Ya Resulullah. 2. Baskı içinde (s.17-32), İletişim Yayınları.

Ballard, J. G. (2012). High-Rise: A Novel: WW Norton & Company.

Barke, M. (1974). The changing urban fringe of Falkirk: some morphological implications of urban growth. Scottish Geographical Magazine, 90(2), 85-97.

Barke, M. (1976) 'Land use succession: a factor infringe-belt modification', Area 8, 303-6.

Barke, M. (1990) 'Morphogenesis, fringe belts and urban size: an exploratory essay', in Slater, T. R. (ed.) The built form of Western cities (Leicester University Press, Leicester) 279-99.

Batty, M. (1997). Cellular automata and urban form: a primer. Journal of the American Planning Association, 63(2), 266-274.

Batty, M. (2005). Cities and complexity: understanding cities through cellular automata, agent-based models and fractals: The MIT Press.

Batty, M., & Longley, P. A. (1994). Fractal cities: a geometry of form and function: Academic Press

Berman, M. (1982). Katı olan herşey buharlaşıyor: Marshall Berman; Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, 1994. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bienstman, H. (2007). Morphological concepts and urban landscape management: The cases of Alkmaar and Bromsgrove. University of Birmingham.

Bora, T. (2016). *İnşaat Ya Resulullah*. İletişim Yayınları, 2016.

Brand, P., & Thomas, M. (2013). Urban environmentalism: global change and the mediation of local conflict: Routledge.

Brenner, N., & Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of 'actually existing neoliberalism'. Antipode, 34(3), 349-379.

Buckingham, J. S. (1827) *Travels in Mesopotamia*. Henry Colburn, London.

Bury, J. B. (1906). *A History of Greece to the Death of Alexander the Great*. Macmillan and Company.

Buswell, R. J. (1980). Changing approaches to urban conservation: a case study of Newcastle upon Tyne. Newcastle upon Tyne Polytechnic, School of Geography and Environmental Studies.

Can, Y. (1995). İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İlmî Eserler Serisi 39, Ankara.

Caniggia, G. (1963). Lettura di una città: Como: Centro studi di storia urbanistica.

Carter, H. and Wheatley, S. (1979) 'Fixation lines and fringe belts, land uses and social areas: nineteenth century changes in the small town', Transactions of the Institute of British Geographers NS 4, 214-38.

Conzen, M. P. (1968) 'Fringe location land uses: relict patterns in Madison, Wisconsin', unpublished paper presented to the 19th Meeting of theAssociation of American Geographers West Lakes Division, Madison, Wisconsin.

Conzen, M.P. (1997). The European settling and transformation of the Upper Mississippi Valley lead region. Wisconsin Land and Life.

Conzen, M. P. (2004) 'A Conzenian view ofComo', unpublished paper presented to 11th ISUF Cnference, University of Northumbria, Newcastle upon Tyne, Ağustos.

Conzen, M. P. (2009). How cities internalize their former urban fringes: a cross-cultural comparison. Urban Morphology, 13(1), 29.

Conzen, M. P. (2018). Core Concepts in Town-Plan Analysis: a Primer. In V. Oliveira (Ed.), Teaching Urban Morphology, pp. 123-142, Springer.

Conzen, M. R. G. (1960). Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis. Transactions and Papers (Institute of British Geographers), 27, iii-122.

Conzen MRG (1962) The plan analysis of an English city centre. In: Norborg K (ed) Proceedings of the IGU symposium in urban geography Lund 1960. Lund, pp 383–414.

Conzen, M. P., Gu, K., & Whitehand, J. W. R. (2012). Comparing traditional urban form in China and Europe: A fringe-belt approach. Urban Geography, 33(1), 22-45.

Conzen, M. R. G. (1966). Historical townscapes in Britain: a problem in applied geography. In J. W. R. Whitehand (Ed.), The Urban Landscape: Historical development and management, Papers by M.R.G. Conzen: Institute of British Geographers, Special Publication, No.13.

Conzen, M. R. G. (1969) Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis Institute of British Geographers Publication 27 (Institute of British Geographers, London) 2. Baskı

Conzen, M. R. G. (1978) 'Zur Morphologie derenglischen Stadt im Industriezeitalter', in Jäger, H. (ed.) Probleme des Städtewesens imIndustriellen Zeitalter (Cologne) 1-48; printed in English translation as 'The morphology of townsin Britain during the industrial era', in Whitehand, J. W. R. (ed.) (1981) The urban landscape: historical development and management. Papers by M. R. G. Conzen Institute ofBritish Geographers Special Publication 13(Academic Press, London) 87-126.

Conzen, M. R. G. (1988). Morphogenesis, morphological regions and secular human agency in the historical towscape as exemplified by Ludlow. In M. P. Conzen (Ed.), Thinking about urban form (2004), Peter Lang.

Conzen, M. R. G. (Ed.) (2004). Thinking about urban form: papers on urban morphology, 1932-1998: Peter Lang.

Cugurullo, F. (2013). How to build a sandcastle: An analysis of the genesis and development of Masdar City. Journal of Urban Technology, 20(1), 23-37.

Cugurullo, F. (2016). Speed kills: fast urbanism and endangered sustainability in the Masdar City Project Mega-Urbanization in the Global South (pp. 78-92): Routledge.

Cuinet, V. (1891). La Turquie D'Asie. *Geographie Administrative*, II, Paris.

Çadırcı, M. (1996). Anadolu Kentlerinde Mahalle (Osmanlı Dönemi), Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 257-263.

Çelik, M. (2007). Kuruluşundan İslam Fethine Kadar Esessa'nın Siyasi Tarihi. M. Çelik (Ed.), Edessa'dan Urfa'ya (s. 127–241). Atılım Üniversitesi, Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Çelik, B. (2008). Arkeolojide Urfa (Arkeolojik Araştırmalar Işığında Urfa). Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi.

Demirkent, I. (1988). Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1144), Tarihi ve Kültürel Boyutları İçinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, İstanbul, 83-89.

Demirkent, I. (1974). Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstabul

Demirkent, I. (2001). Ortaçağ'da Urfa, Uygarlıklar Kapısı Urfa, (Editör: Filiz Özden), Yapı Kredi Yayınları, No: 1732, 47-67, İstanbul.

Drijvers, H. J. W. (1980). Cults and Beliefs at Edessa, E. J. Brill, Leiden.

Ducom, E. (2003) 'Fringe belts and planning: a French example', Urban Morphology 7, 103-4.

Duval, R. (1975) Historie d'Édesse. Politique, Religieuse etLittéraire, Philo Press, Amsterdam.

Ebu'l Fidâ (1908-1325 H.). Tarih-u Ebu'l Fidâ, Cilt II, El-Matbaa El-Huseyniyye El-Mısriyye, Kahire.

Evliya Çelebi. (1982). *Seyahatname* (Çeviren: Zillioğlu, M.), Cilt 3-4, Üç Dal Neşriyat, İstanbul.

Gabriel, A. (1940). Voyoges Archéologiques Dans La TurquieOrientale, I Texte, E. De Boccard, Paris.

Gap Gündemi-Şanlıurfa'nın Gazetesi. (2013, November 25). Gap Gündemi-Şanlıurfa'nın Gazetesi. Https://Gapgundemi.Com/. Retrieved June 23, 2022, from https://gapgundemi.com/haber-ali_saip_ursavas_ismi_kaldirilsin-11200.html

Giang, D. T., & Pheng, L. S. (2011).
Role of construction in economic development: Review of key concepts in the past 40 years. Habitat international, 35(1), 118-125.

Google Earth. (2022). 2022 tarihli Urfa uydu görüntüsü [Uydu Görüntüsü]. https://Earth.Google.Com. https://earth.google.com/web/

Göyünç, N. (1975). XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu, Türkiye İktisat Semineri, 71-102, Ankara.

Gu, K. (2008) 'Urban morphology and planning: exploring the fringe-belt concept in Auckland, New Zealand', unpublished paper presented at the Fifteenth International Seminar on Urban Form, Artimino, Italy, November.

Gu, K. (2010). Urban morphological regions and urban landscape management: The case of central Auckland, New Zealand. Urban Design International, 15(3), 148-164.

Gu, K. (2010). Exploring the fringe belt concept in Auckland: An urban morphological idea and planning practice. New Zealand Geographer, 66(1), 44-60.

Gu K (2018). Exploring Urban Morphology as Urban Design Pedagogy. In V. Oliveira (Ed.) Teaching Urban Morphology, pp.145-158, Springer

Güler, S. E. (1997). Tarih İçinde Şanlıurfa. Şanlıurfa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Güler, S. E. (2002). 1979 Urfa'da Bulunmuş Abgar Mozaiği Üzerine Yazılmış Bir Makale Hakkında Notlar, Şanlıurfa Kültür, Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, 37, 3-7.

Halaçoğlu, Y. (1998). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara.

Harita Genel Müdürlüğü. (1945). 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı [Hava fotoğrafı].

Harita Genel Müdürlüğü. (1955). 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı [Hava fotoğrafı].

Harita Genel Müdürlüğü. (1966). 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı [Hava fotoğrafı].

Harita Genel Müdürlüğü. (1976). 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı [Hava fotoğrafı].

Harita Genel Müdürlüğü. (1992). 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı [Hava fotoğrafı].

Harita Genel Müdürlüğü. (2000). 1945 tarihli Urfa hava fotoğrafı [Hava fotoğrafı].

Harvey, D. (1989). Kent Deneyimi, Çev. Esin Soğancılar. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2012). From space to place and back again: Reflections on the condition of postmodernity Mapping the futures (pp. 17-44): Routledge.

Harvey, D., Çığ, E. Ç., & Çığ, Ü. (2012). Yaratıcı Yıkım Olarak. Neoliberalizm. E. Çamuroğlu-Çığ & Ünsal Çığ, çev. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 67-88.

Hauptmann, H. (1981). Lidar Höyük,Türk Arkeoloji Dergisi, XXVI – 2, 93-110.

Hauptmann, H. (1987). Lidar Höyük and Nevali Çori 1986. Anatolian Studies, 37, 203-206.

Hauptmann, H. (1998). Yukarı Mezopotamya'da Erken Neolitik Dönem, '1998 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi konferansları' içinde, 117-154, Türk Tarih Kurumu.

Hayes, E. R. (2002) Urfa Akademisi, (Çeviren: Yaşar Günenç),Yaba Yayınları, İstanbul.

Her Yönüyle Şanlıurfa (İl Yıllığı). (1988). Şanlıurfa Valiliği, İki Nokta Araştırma-Basın-Yayın-Ticaret Sanayi ve LTD. ŞTİ., İstanbul.

Hillier, B., & Vaughan, L. (2007). The city as one thing. Progress in Planning, 67(3), 205-230.

Hillier, B., Burdett, R., Peponis, J., & Penn, A. (1987). Creating life: or, does architecture determine anything? Architecture et Comportement/Architecture and Behaviour, 3(3), p.233-250.

Honigmann, E. (1970). Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1528, İstanbul.

Hopkins MIW (2004). Using fringe belts to examine the relationships between urban morphology and urban ecology. PhD Thesis, University of Birmingham, Birmingham.

Işıltan, F. (1960). Urfa bölgesi tarihi: başlangıçtan h. 210-m. 825 e kadar. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Işıltan, F. (1988) 'Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış', Tarihi ve Kültürel Boyutları İçerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 57-65, İstanbul.

İbnü'l-Esir. (1991). El Kâmil Fi't-Tarih (Çeviren: Köşe, A.), Bahar Yayınları, İstanbul.

İlhan, M., (2001). Urfa and its Environs in 1560's, Archivum Ottomanicum (Edited by Hazai G.), 5-67, Harrassowitz, Verlag.

Jones, A. H. M. (2004). *The cities of the Eastern Roman provinces*. Wipf and Stock Publishers.

Kahouei, S. K., & Cömert, N. Z. Development of Green Spaces in Fringe Belts: As a Case of Nicosia. Cyprus Network of Urban Morphology, 113.

Karaköprü Belediyesi. (2000) 2000 tarihli Urfa Karaköprü hâlihazır haritası.

Kaya, A.Y. (2019). Çorum kent morfolojisi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ

Kieser, H. L. (2005). *Iskalanmış barış: Doğu Vilayetleri'nde misyonerlik, etnik kimlik ve devlet 1839-1938* (Volume 34). İletişim.

Kostof, S. (1991). The city shaped: Urban patterns and meanings through history: Thames and Hudson.

Kökten, İ. (1947). Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5(2).

Kökten, K. (1952). Anadoluda Prehistoric Yerleşim Yerleri ve 1944-48 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar, 4. Türk Tarih Kongresi, Ankara.

Közcü, H. (2016). *Urfa Mimarisinde Kabaltılar.* Şanlırfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa

Krajnik, D., Scitaroci, M. O., Bojanic, B., & Scitaroci, O. (2008). City fortifications and the form of European cities, with special reference to Croatia. Urban Morphology, 12(2), 117-129

Kropf K (2001a). Testing the fringe belt concept in the planning process. Unpublished paper presented to the Eighth International Seminar on Urban Form, Cincinnati, OH, September 2001.

Kropf K (ed.) (2001b). Stratford-upon-Avon District Design Guide. Stratford-upon-Avon District Council. [1 Şubat 2008.] URL:https://www.stratford.gov.uk/planning-building/the-district-design-guide.cfm

Kropf, K. (2017). The handbook of urban morphology: John Wiley & Sons.

Krajnik, D., Obad Šćitaroci, M., & Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2008). City fortifications and the form of European cities, with special reference to Croatia. Urban morphology, 12(2), 117-129.

Kubat, A. S. (2019). Exploring the Fringe-Belt Phenomenon in a Multi-Nuclear City: The Case of Istanbul. ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 7, 95-134.

Kubat, A. S., & Hazar, D. (2018). İstanbul'un Çeper Kuşak Gelişim Süreci. 2. Kentsel morfoloji sempozyumu, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kürkçüoğlu, A. C. (1990). *Ruha'dan Urfa'ya (1780-1980)*. Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Semih Ofset Matbaacılık Ltd. Şti, Ankara.

Kürkçüoğlu, A. C. (2011). *Urfa: 'Fotograflarla evvel zaman İçinde...'*. Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

Larkham, P. (2005). Understanding urban form. Urban Design, 93(2005), 22-24.

Larkham, P. J. (1998). Urban morphology and typology in the United Kingdom. Typological process and design theory, 159-177.

Larkham, P. J. and Jones, A. N. (eds) (1991) A glossary of urban form Historical Geography Research Series 26 (Institute of British Geographers, London).

Lihua, H., Zheng, J., & Yinsheng, T. (2019). Fringe-Belt Phenomenon in a Historic Chinese City: The Case of Foshan. Journal of Urban Planning and Development, 145(3), 05019008.

Lloyd, S., & Brice, W. (1951). Harran. Anatolian Studies, 1, 77–111.

Louis H (1936) Die geographische Gliederung von Gross-Berlin. Engelhorn, Stuttgart, pp 146–171

Lozano, E. E. (1990). Community design and the culture of cities: the crossroad and the wall: Cambridge University Press.

Mansel, A. M. (1971). Ege ve Yunan tarihi. Turk Tarih Kurumu Basimevi.

Marfoe, L. (1988). 'Kurban Höyük Excavations, 1984', Türk Arkeoloji Dergisi XXVII, 15-28.

Marfoe, L., Ataman, K., Ingraham, M., McDonald, M., Miller, N., Snow, C. and Stein, G. (1986). The Chicago Euphrates Archaeological Project, 1980-1984: an Interim report. Anatolica 13:37-148.

Maretto, M. (2018). Teaching Urban Morphology in a Sustainable Perspective. In V. Oliveira (Ed.), Teaching Urban Morphology, p.243-264. Springer

Marshall, S., & Çalişkan, O. (2011). A joint framework for urban morphology and design. Built Environment, 37(4), 409-426.

Merçil, E. (1988). Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu, Tarihi ve Kültürel Boyutları İçinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, 51-56, İstanbul.

Meyer, H. (Ed.) (2005). Plan analysis, in de Jong, T.M. and van der Voortdt, D.J.M. (eds.) Ways to Study and Research: Urban, Architectural and Technical Design, Amsterdam: IOS Press, pp. 125–135.

.

Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. Urban Morphology, 1(1), 3-10.

Muratori, S. (1960). Studi per una operante storia urbana di Venezia, Vol. 1: Instituto poligrafico dello Stato, Libreria dello Stato.

Niebuhr, C. (1778). *C. Niebuhr's Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern.(Reisen durch Svrien und Palästina... mit Niebuhr's astronomischen Beobachtungen... herausgegeben von JN Gloyer und J. Olshausen.)* (Vol. 2), Gedruckt in der Hofbuchdruckerey bey Nicolaus Möller, Kopenhagen.

Oliveira, V. (2016). Urban morphology: an introduction to the study of the physical form of cities: Springer.

Oliveira, V. (Ed.) (2018). J.W.R. Whitehand and the Historico-geographical Approach to Urban Morphology: Springer. Cham.

Oliveira, V., Yaygin, M. A. (2020). The concept of the morphological region: developments and prospects. *Urban Morphology*, *24*, 35-52.

Ökse, A. T. (1998). Gre Virike 1998 Araştırması. N.Tuna ve J. Öztürk (Ed), llısu ve Karkamıs Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarım Kurtarma Projesi 1988 Yılı Çalışmaları, 119-155.

Örs, H. (1995). Moltke'nin Türkiye Mektupları. *Istanbul: Remzi Kitap Evi.*

Özdoğan, M. (1977). Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları. Seri I, (2).

Özdoğan, M. (2000). Güneydoğu Anadolu Karma Projesi ve Çayönü Kazıları. Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi,(Ed. O. Belli), İstanbul Üniversitesi Yayını, 14-19.

Özfırat, A. (2005). Eskiçağ'da Harran. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özgür, E. M. (1998). Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın-Yayın Ltd. Şti. Ankara.

Reclus, É. (1885). *The Universal Geography, the Earth and its inhabitants*. E.G. Ravenstein (ed.), F.R.G.S., F.S.S., Virtue & Co Ltd.

Rodrigo-Cervantes, N. E. (1999) 'The concept of the fringe belt in a Mexican city: Morelia', in Corona, R. and Maffei, G. L. (eds) Transformations of urban form (Alinea, Firenze) FK2.16–FK2.20.

Ross, S. K. (2001) Roman Edessa, Routledge, London and NewYork.

Sahagyan, A. (1955). *Kahraman Urfa ve Ermeni evlatları*. Urfa Ermenileri Derneği Yayınları.

Schmidt, K. (2007). Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbeklitepe - En Eski Tapınağı Yapanlar. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Segal, J. B. (2005). Edessa: the blessed city. Gorgias Press.

Sevin, V. (1999). Yeni Asur Sanatı I Mimarlık. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sevin, V. (2007). Anadolu arkeolojisi -Başlangıçtan Perslere Kadar. Der Yayınları.

Slater, T. R. (1976) 'Estate ownership and nineteenth century suburban development', inMcWhirr, A. (ed.) Studies in the archaeology and history of Cirencester (British Archaeological Reports, British Series 30 (BAR, Oxford) 145-57.

Slater, T. R. (1977) 'Landscape parks and the formof small towns in Great Britain', Transactions of the Institute of British Geographers NS 2, 314-31.

Sligo County Council Planning Department (2004). Sligo and environs development plan (Sligo County Council, Sligo).

Smailes, A. (1955). Some reflections on the geographical description and analysis of townscapes. Transactions and Papers (Institute of British Geographers. (21), 99-115.

Sönmez, M. (2015). *AK Faşizmin inşaat iskelesi*. Notabene Yayınları.

Spolaor, S., & Oliveira, V. (2022). Towards a progressive understanding of informal settlements: the contribution of the fringe-belt concept. *urbe. Revista Brasileira de Gestão Urbana*, *14*.

Strappa, G. (2018). Reading the Built Environment as a Design Method. In V. Oliveira (Ed.), Teaching Urban Morphology (pp. 159-184), Springer.

Şahin, İ. (2001). Osmanlı Klasik Dönemi Urfası. In F. Özden (Ed.), Uygarlıklar Kapısı Urfa (pp. 69–79). Yapı Kredi Yayınları.

Şahinalp, M. S. (2005). Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.*

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). Tarihin Sıfır Noktası Göbeklitepe. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Şanlıurfa Gazetesi, Ş. A. ı. (2012, November 19). 11 Nisan projesi değişiyor. https://www.sanliurfagazetesi.com. Retrieved June 22, 2022, from https://www.sanliurfagazetesi.com/11-nisan-projesi-degisiyor/39640/

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.). Ulu Camii. Kültür Portalı. Retrieved November 15, 2021, from https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sanliurfa/gezilecekyer/ulu-camii-1

Şanlıurfa Valiliği. (2021, Eylül 24). Şanlıurfa'daki Karahantepe Neolitik Alanı Dünyaya Tanıtıldı. Şanlıurfa Valiliği. http://www.sanliurfa.gov.tr/sanliurfadaki-karahantepe-neolitik-alani-dunyaya-tanitildi.

Şengül, H. T. (2011). Muhafazakar Popülizm: iki rekat - bir zekat - gerisi rant. Ankara: İmge Kitabevi.

Tavernier, J. B. (1713). Les Six Voyoges De M. J. B. Tavernier-I, En Turquie, En Perse Et Aux Indes, Paris.

TAY-Aşağı Yarımca. (2021). Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi. Retrieved November 7, 2021, from http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=224&html=photos_t.html&layout=photos

TAY-Biris Mezarlığı. (2001). Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi. Retrieved November 6, 2021, from http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=448&html=ages_detail_t.html&layout=web

TAY-Gürcütepe. (2001). Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi. Retrieved November 7, 2021, from http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=1051&html=photos_t.html&layout=photos

TAY-Söğüt Tarlası 2. (2001). Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri - TAY Projesi. Retrieved November 6, 2021, from http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=3364&html=ages_detail_t.html&layout=web.

Tuncel, M. (2001) 'Urfa'nın Tarihi Coğrafyasının Son Halkası: Cumhuriyet Dönemi' Uygarlılar Kapısı Urfa, Filiz Özden (Ed.), Yapı Kredi Yayınları-1732, s. 81-89, İstanbul.

Turan, A. N. (1993). XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Uğurlu, Ö. (2012). Neoliberal politikalar ekseninde Türkiye'de kentsel mekânin yeniden üretimi. Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 13(47).

Urfa Bir. (2023, May 17). Piazza AVM'de açılış hedefi belli oldu. https://www.urfabir.com. https://www.urfabir.com/piazza-avm-de-acilis-hedefi-belli-oldu/15031083/

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (1974). 1974 tarihli Urfa İmar Planı.

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (1989). 1989 tarihli Urfa İmar Planı.

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (2006). 2006 tarihli Urfa halihazır haritası.

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (2007). 2007 tarihli Urfa hava fotoğrafı.

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (2014).2014 tarihli Urfa hava fotoğrafı.

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (2021). 2021 tarihli Urfa İmar Planı

Urfa Büyükşehir Belediyesi. (2022). 2022 tarihli Urfa Kent Bilgi Sistemi verileri

Urfa Hakkında Salname-1927, 1998 (Çeviren Kapaklı, K.), Şurkav Yayınları:19, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara.

Urfalı Mateos. (2000). Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (Çeviren: Andreasyan, H. D.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünlü, T. (2013). Thinking about urban fringe belts: a Mediterranean perspective. Urban Morphology, 17(1), 5-20.

Ünlü, T. (2018). Planning practice and the shaping of the urban pattern. In V. Oliveira (Ed.), Teaching Urban Morphology, Springer.

Ünlü, T. (2019). Managing the Urban Change: A Morphological Perspective for Planning. ICONARP International Journal of Architecture & Planning, 7, Special Issue, 55-72.

Ünlü, T., & Baş, Y. (2019). The Urban Growth and Development Periods of Turkish Cities: A Fringe-Belt Perspective. *Urban and Regional Planning in Turkey*, 107-128.

Vance, J. E. (1971). Land assignment in the precapitalist, capitalist, and postcapitalist city, Economic Geography 47, 101-20.

Whitehand, J. W. R. (1967) 'Fringe belts: aneglected aspect of urban geography', Transaction sof the Institute of British Geographers 41,223-33.

Whitehand, J. W. R. (1972) 'Building cycles and the spatial pattern of urban growth', Transactions of the Institute of British Geographers 56, 39-55.

Whitehand, J. W. R. (1981). The urban landscape: historical development and management: Academic Press.

Whitehand, J. W. R. (1987) The changing face of cities: a study of development cycles and urban form Institute of British Geographers Special Publication 21 (Blackwell, Oxford) 76-94.

Whitehand, J. W. R. (1988). Urban fringe belts: development of an idea. Planning perspectives, 3(1), 47-58.

Whitehand, J. W. R. (1989). Residential development under restraint: a case study in London's rural-urban fringe: School of Geography, University of Birmingham Birmingham.

Whitehand, J. W. R. (1992). Recent advances in urban morphology. Urban Studies, 29(3-4), 619-636.

Whitehand, J. W. R. (1994) 'Development cycles and urban landscapes', Geography 79, 3-17.

Whitehand, J. W. R. (2001). British urban morphology: the Conzenion tradition. Urban Morphology, 5(2), 103-109.

Whitehand JWR (2005). Urban morphology, urban landscape management and fringe belts. UrbanDesign 93, 19–21.

Whitehand, J. W. R. (2007a). Conzenian urban morphology and urban landscapes. Paper presented at the Proceedings of the 6th International Space Syntax Symposium.

Whitehand, J. W. R. (2007b). Origins, development and exemplification of Conzenian thinking. unpublished paper presented to the Fourteenth International Seminar on Urban Form, Ouro Preto, Brazil, September.

Whitehand, J. W. R. (2009). The structure of urban landscapes: strengthening research and practice. Urban Morphology, 13(1), 5-27.

Whitehand JWR, Morton NJ (2003). Fringe belts and the recycling of urban land: An academicconcept and planning practice. Environment andPlanning B: Planning and Design 30, 819–39.

Whitehand JWR, Morton NJ (2004). Urban morphology and planning: The case of fringe belts. Cities21, 275–89.

Whitehand, J. W., & Morton, N. J. (2006). The fringe-belt phenomenon and socioeconomic change. Urban Studies, 43(11), 2047-2066.

Whitehand, J. W. R., & Gu, K. (2007). Extending the compass of plan analysis: a Chinese exploration. Urban Morphology, 11(2), 91-109.

Whitehand, J. W. R., & Gu, K. (2017). Urban fringe belts: evidence from China. Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science, 44(1), 80-99.

Whitehand, J. W. R., Gu, K., Whitehand, S. M., & Zhang, J. (2011). Urban morphology and conservation in China. Cities, 28(2), p.171-185.

Whitehand, J. W., Gu, K., & Whitehand, S. M. (2011). Fringe belts and socioeconomic change in China. Environment and Planning B: Planning and Design, 38(1), 41-60.

Wilkinson, T.J. (1990). Town and Country in Southeastern Anatolia. Vol. I: Settlement and land use at Kurban Höyük and other sites in the Lower Karababa Basin, Oriental Institute Publications, Chicago

Wright, W. (1871). Catalogue of the Syriac manuscripts in the British Museum acquired since the year 1838. British Museum.

Yardımcı, N. (1984). Harran 1983. VI. Kazı Sonuçları Toplantısı, İzmir, 79-91.

Yaşar, Ş. (2007). Şehrin Fiziki Yerleşimi. M. Çelik (Ed.), Edessa'dan Urfa'ya (s. 243–298). Atılım Üniversitesi, Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Yaygin MA, Oliveira V (2018) 'A review on the Conzenian concept of morphological region', CITTA 11th Annual Conference on Planning Research, the Portuguese-speaking area and the future of cities, 22 Ekim, Coimbra.

Yılmaz, M. Terzi, F. (2015). Çeper Kuşakların Mekânsal Büyüme Üzerindeki Etkisi: Bursa, 1. Kentsel morfoloji sempozyumu, Mersin.

Yeremyan, B., & Vorperyan, Z. (n.d.). Haritalar, Halep Vilayeti, Urfa: Houshamadyan - a project to reconstruct Ottoman Armenian town and village life. Houshamadyan. Retrieved November 20, 2021, from https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/halep-vilayeti/urfa.html

Yeşua, M. (1958). Vakayiname - 494–507 Yıllarına Ait Urfa Amid ve Güneydoğu Anadolu Vakaları Bizans Sasanlı Savaşları. Şehir Matbaası. Cambridge Üniversitesi Arabiyyat Professörü W. Wright tarafından Süryaniceden İngilizceye yapılan tercüme Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi İngilizce Öğretmeni Mualla Yanmaz tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Yıldırım, R. (2007). Urfa ve Yöresinin İlkçağ Tarihi. M. Çelik (Ed.), Edessa'dan Urfa'ya (s. 51–126). Atılım Üniversitesi, Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Yonca, A. (1993). Türkiye'de Kentlerin Fiziki Dokusu, DPT,Ankara.

Wagner, J. (1983). Provincia Osrhoenae. New Archaeological Finds Illustrating the Military Organisation under the Severan Dynasty. *Armies and frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, 103, 29.

Zhang, Y. (2019). A spatio-temporal study of fringe belts and urban green spaces in Birmingham, UK. Urban Morphology, 23(1), 18-26.

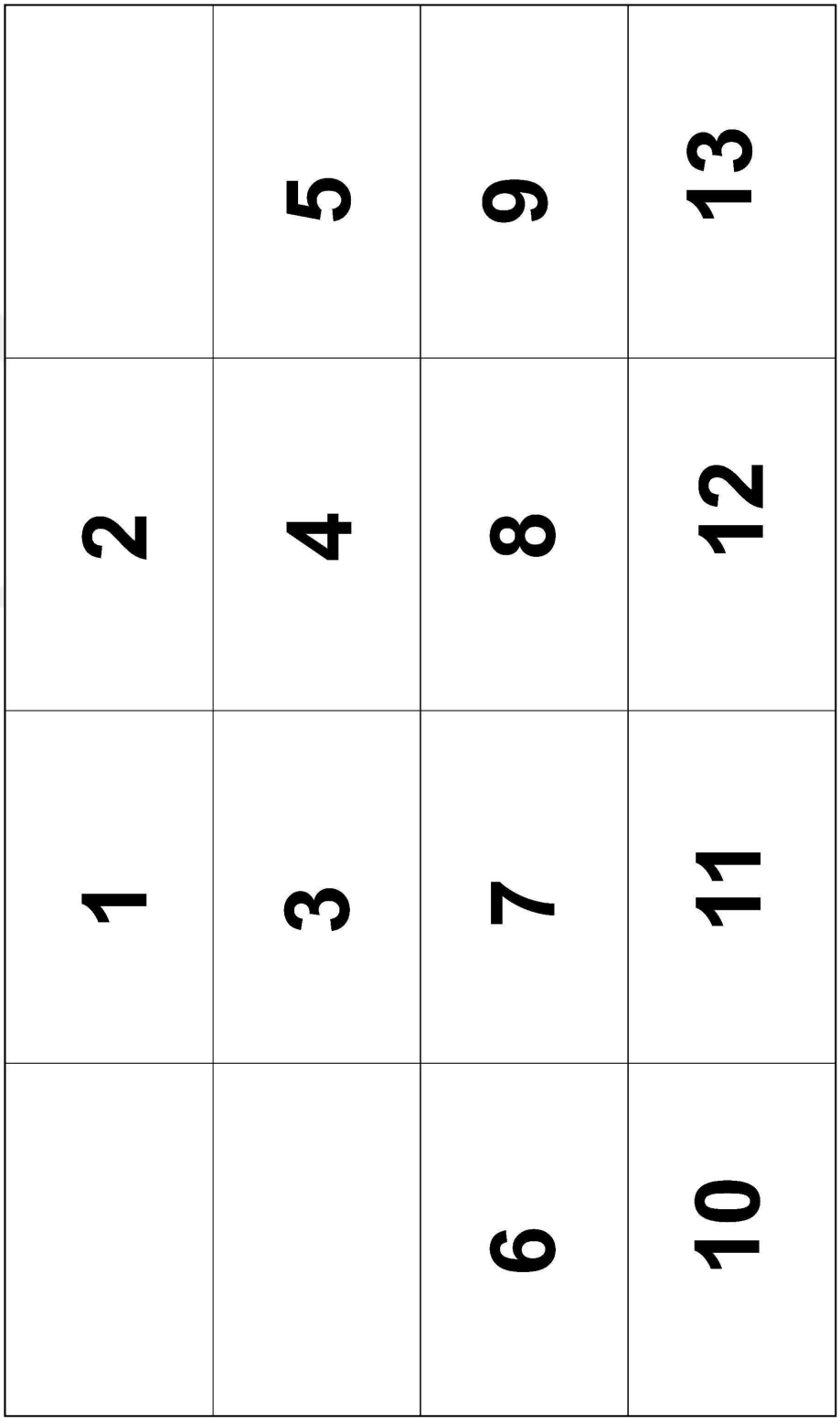
6360 Sayılı Yasa. (2012). *On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanu*n (No. 6360). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm

11nisan.com. (2023, July 23). Şanlıurfa Piazza Alışveriş Merkezi sular altında kaldı. https://11nisan.com/haber/7734/sanliurfa-piazza-alisveris-merkezi-sular-altinda-kaldi. https://11nisan.com/haber/7734/sanliurfa-piazza-alisveris-merkezi-sular-altinda-kaldi

EKLER

EK-1: PAFTA ANAHTARI VE PAFTALAR

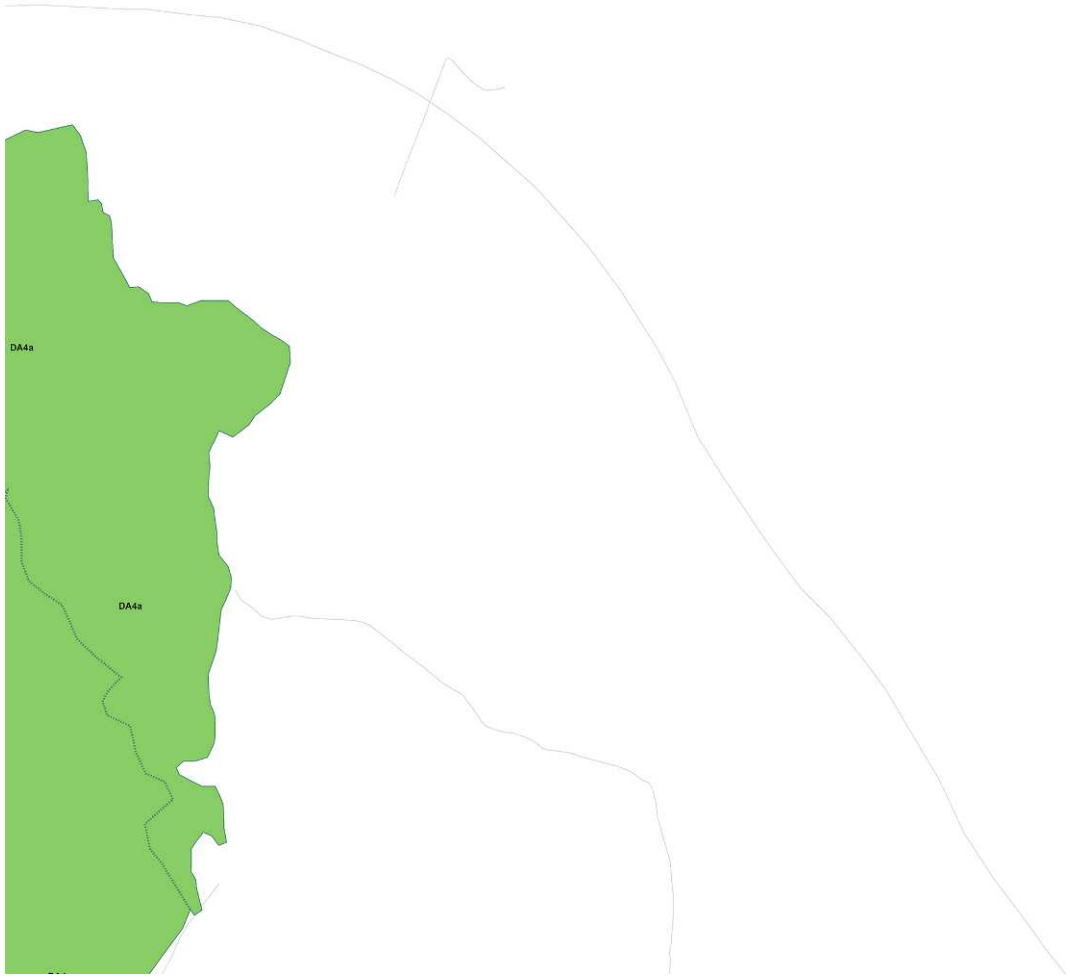
PAFTA ANAHTARI

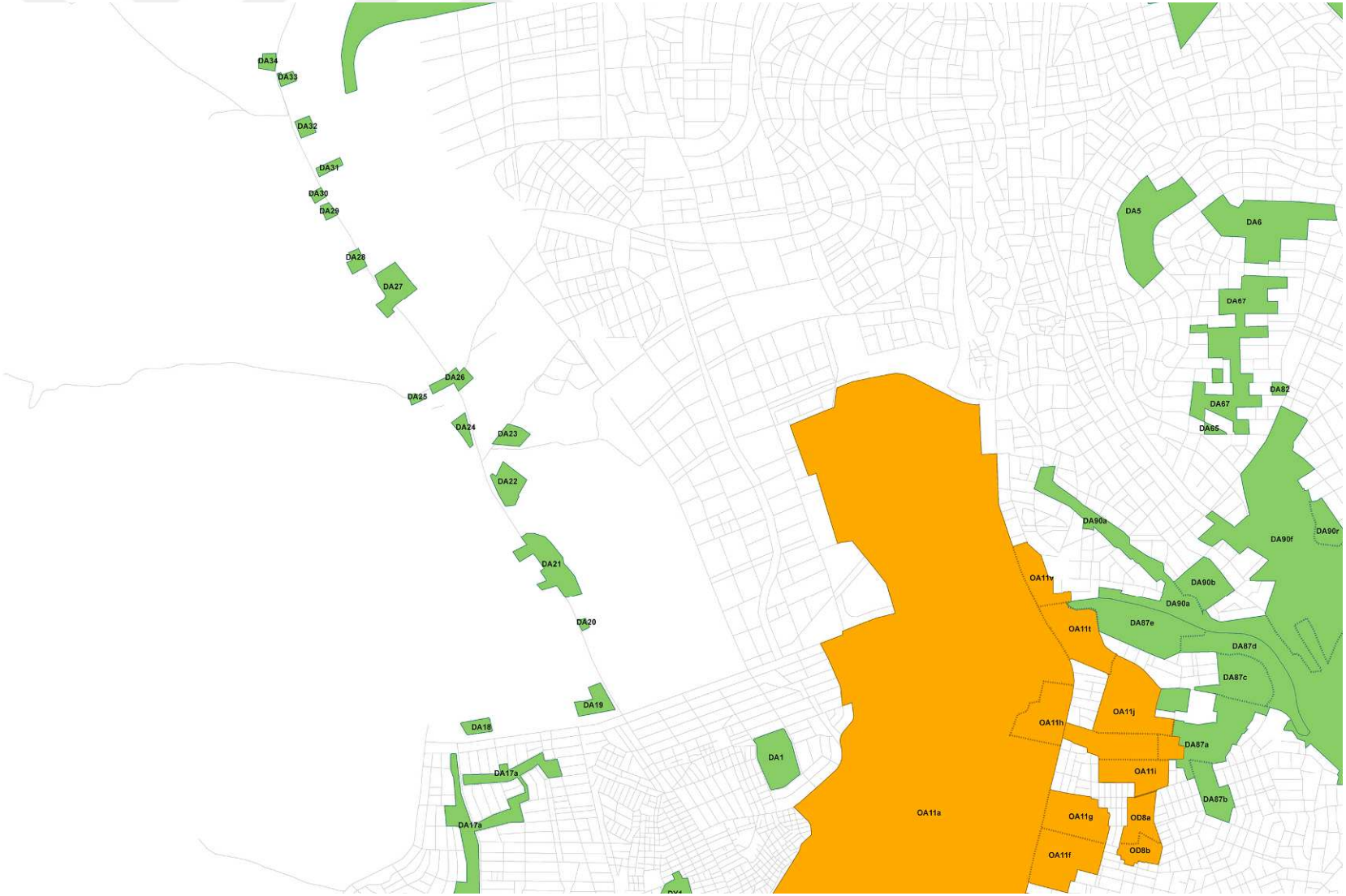
PAFTA 1

PAFTA 2

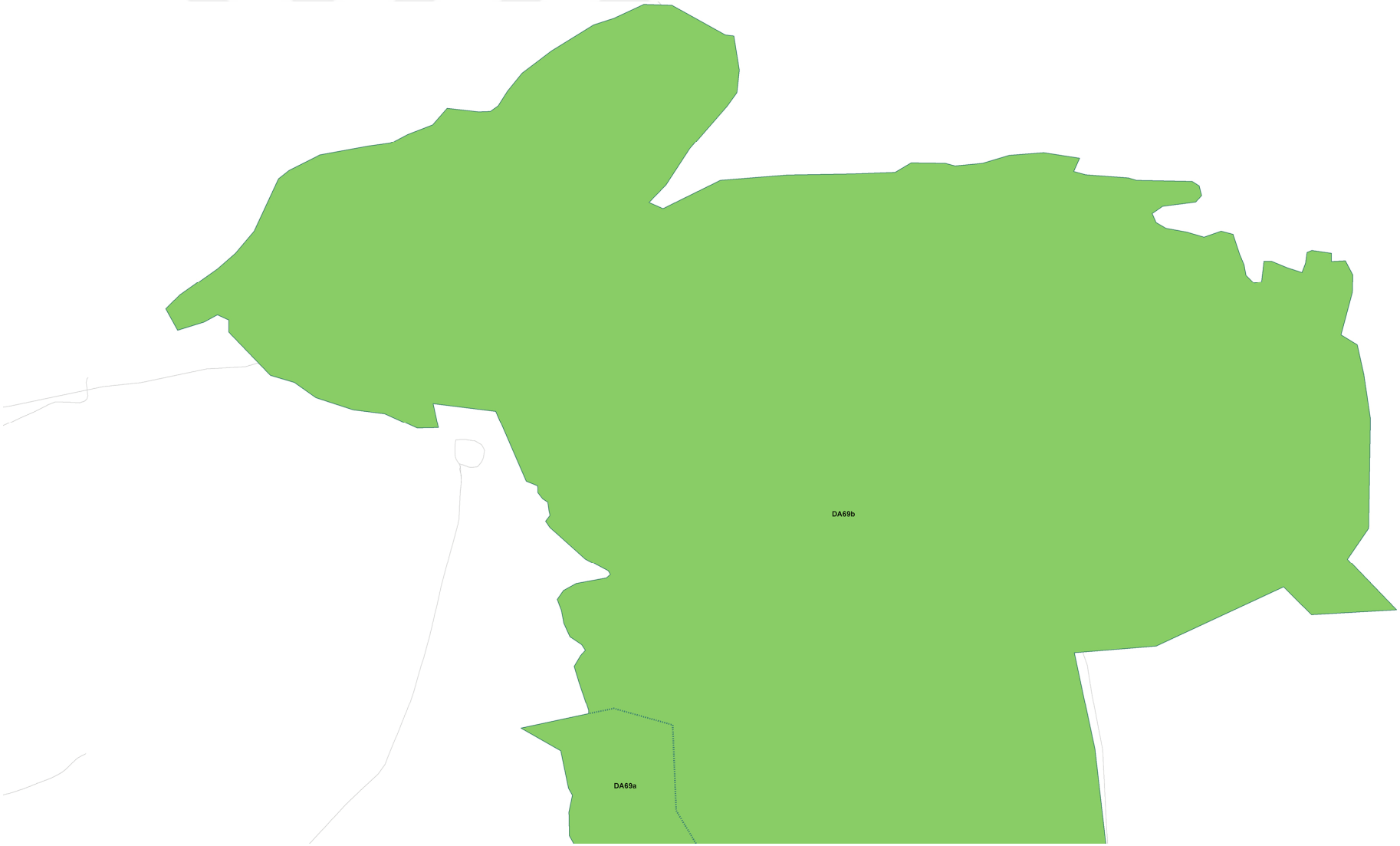
PAFTA 3

DA34
DA33
DA32
DA31
DA30
DA29
DA28
DA27
DA26
DA25
DA24
DA23
DA22
DA21
DA20
DA19
DA18
DA17a
DA17b
DA1
OA11a
DA5
DA6
DA67
DA82
DA67
DA65
DA90a
DA90f
DA90r
OA11v
DA90b
DA90a
DA87e
OA11t
DA87d
DA87c
OA11j
OA11h
DA87a
OA11i
DA87b
OA11g
OD8a
OD8b
OA11f

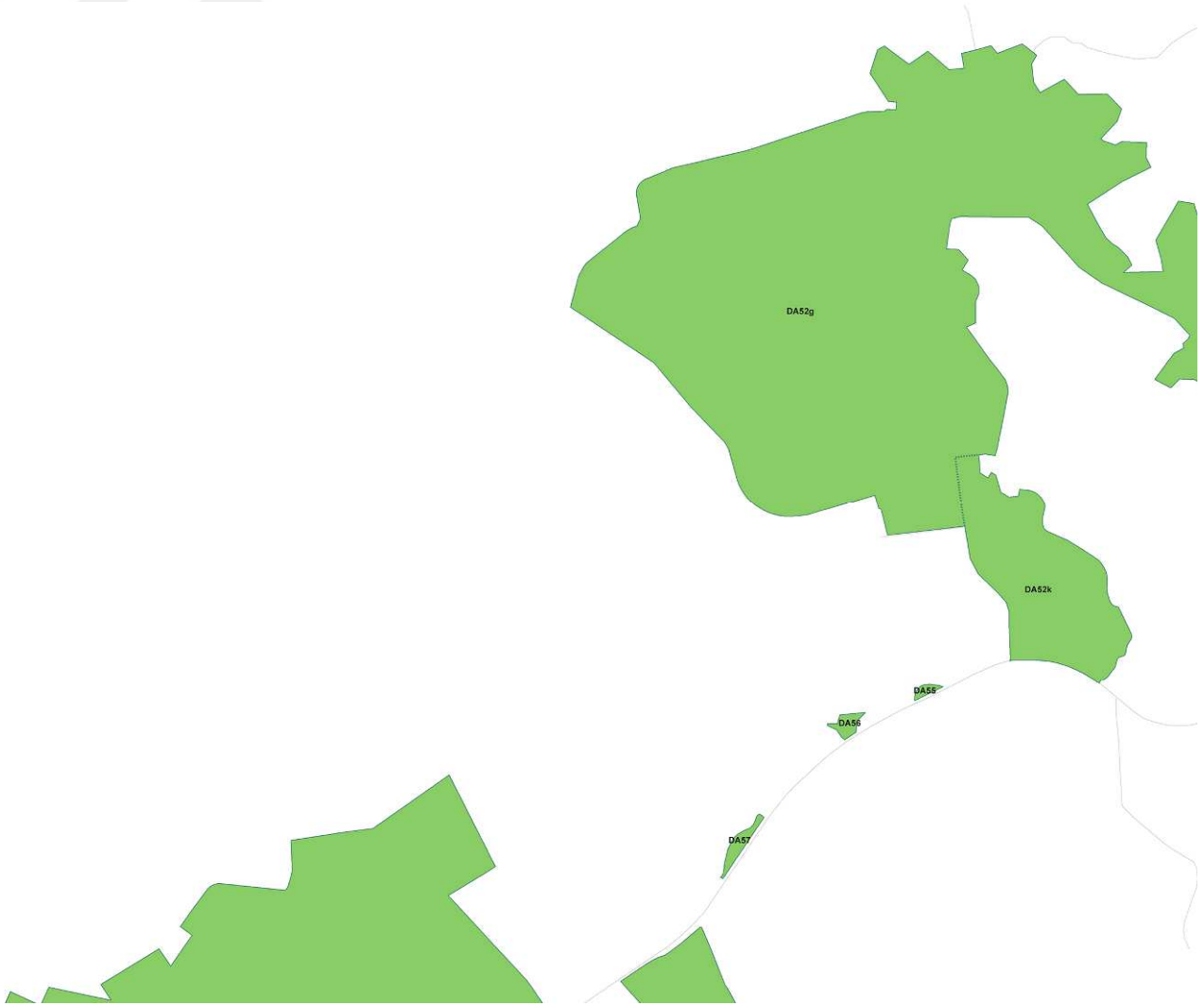
PAFTA 4

DA4c
DA85
DA86
DA84
DA83
DA90g
DA90i
DA90a
DA90h
DA90j
DA93
DA90f
DA90c
DA90k
DA90e
DA3

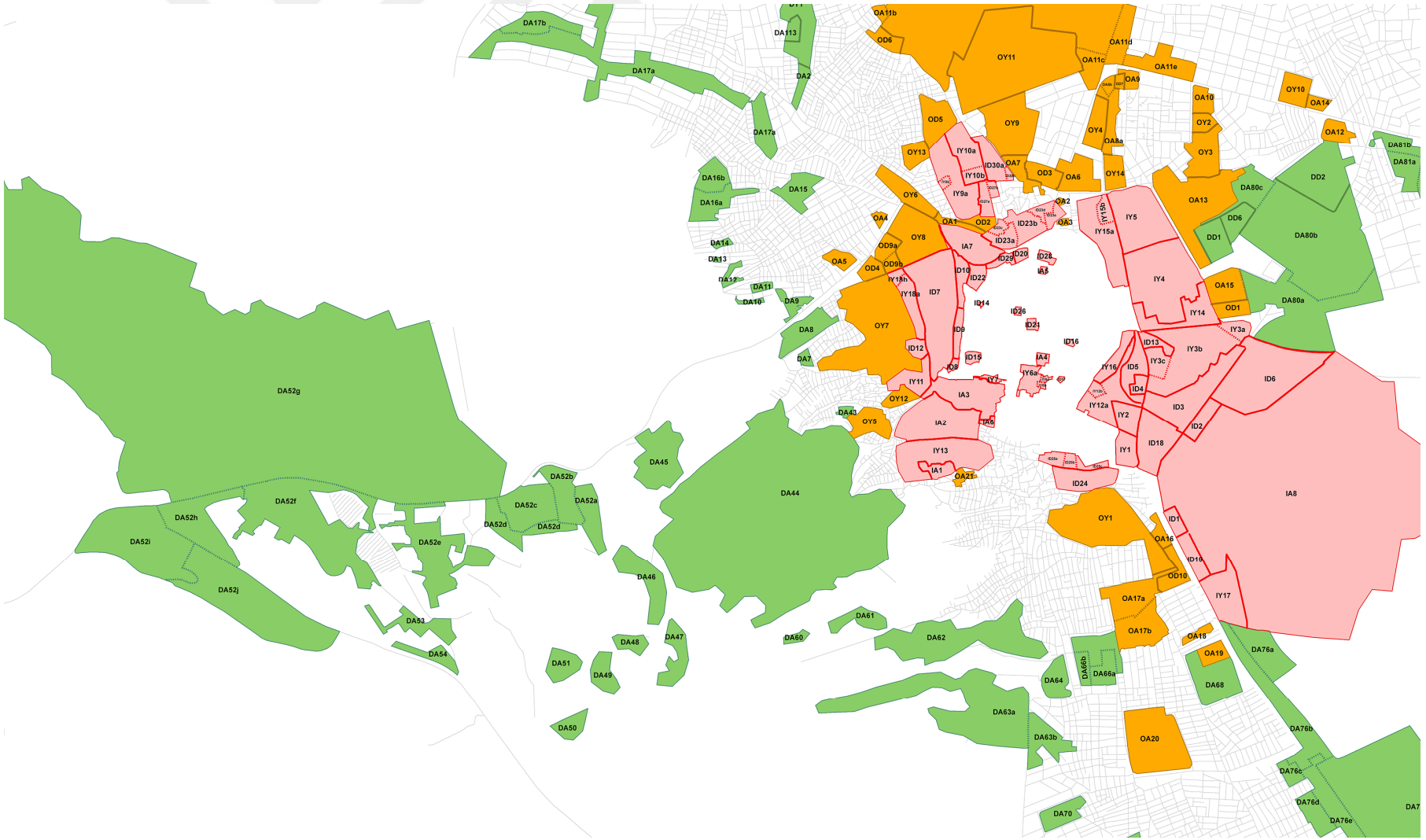
PAFTA 5

PAFTA 6

PAFTA 7

DA17b
DA113
DA17a
DA2
DA17a
DA16b
DA16a
DA15
DA14
DA13
DA12
DA11
DA10
DA9
DA8
DA7
DA52g
DA52f
DA52h
DA52i
DA52j
DA52e
DA52d
DA52d
DA52c
DA52a
DA52b
DA45
DA44
DA46
DA53
DA54
DA47
DA48
DA51
DA49
DA50
DA60
DA61
DA62
DA63a
DA63b
DA64
DA66b
DA66a
DA68
DA76a
DA76b
DA76c
DA76d
DA76e
DA7
DA70
OA11b
OD6
OY11
OA11d
OA11c
OA11e
OA9
OA10
OY10
OA14
OD5
OY9
OY4
OA8a
OY2
OA12
DA81b
DA81a
OY13
IY10a
ID30a
OA7
OD3
OA6
OY14
OY3
OA13
DA80c
DD2
OY6
IY10b
IY9a
OA2
OA4
OA1
OD2
ID23b
IA3
IY15b
IY5
DD6
DD1
DA80b
OD9a
OY8
IA7
ID23a
IY15a
OA5
OD4
OD9b
ID10
ID22
IA5
IY4
OA15
OD1
DA80a
IY18b
IY18a
ID7
ID14
ID26
IY14
IY3a
OY7
ID9
ID21
ID16
ID12
ID15
IA4
ID13
IY3b
ID8
IY6a
IY16
ID5
IY3c
ID6
IY11
IA3
ID4
OY12
IY12a
IY2
ID3
DA43
OY5
IA2
IA6
ID2
IY13
ID18
IY1
IA1
OA21
ID24
IA8
OY1
ID1
OA16
ID16
OD10
IY17
OA17a
OA17b
OA18
OA19
DA66b
DA66a
DA68
DA76a
DA64
DA63a
DA63b
OA20
DA76b
DA76c
DA76d
DA76e
DA70

PAFTA 8

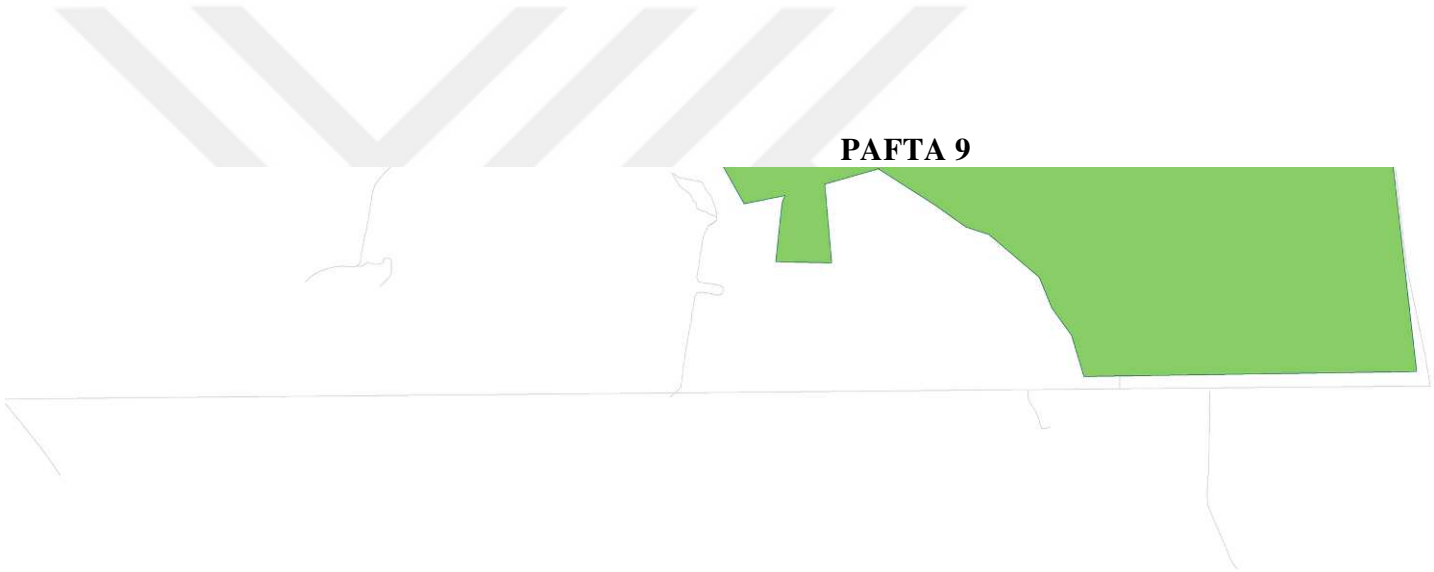

URFA KENTS
DEĞİŞİM, KU

ÇEPER KUŞAK OLUŞUMLARI

BİRİNCİ SEVİYE

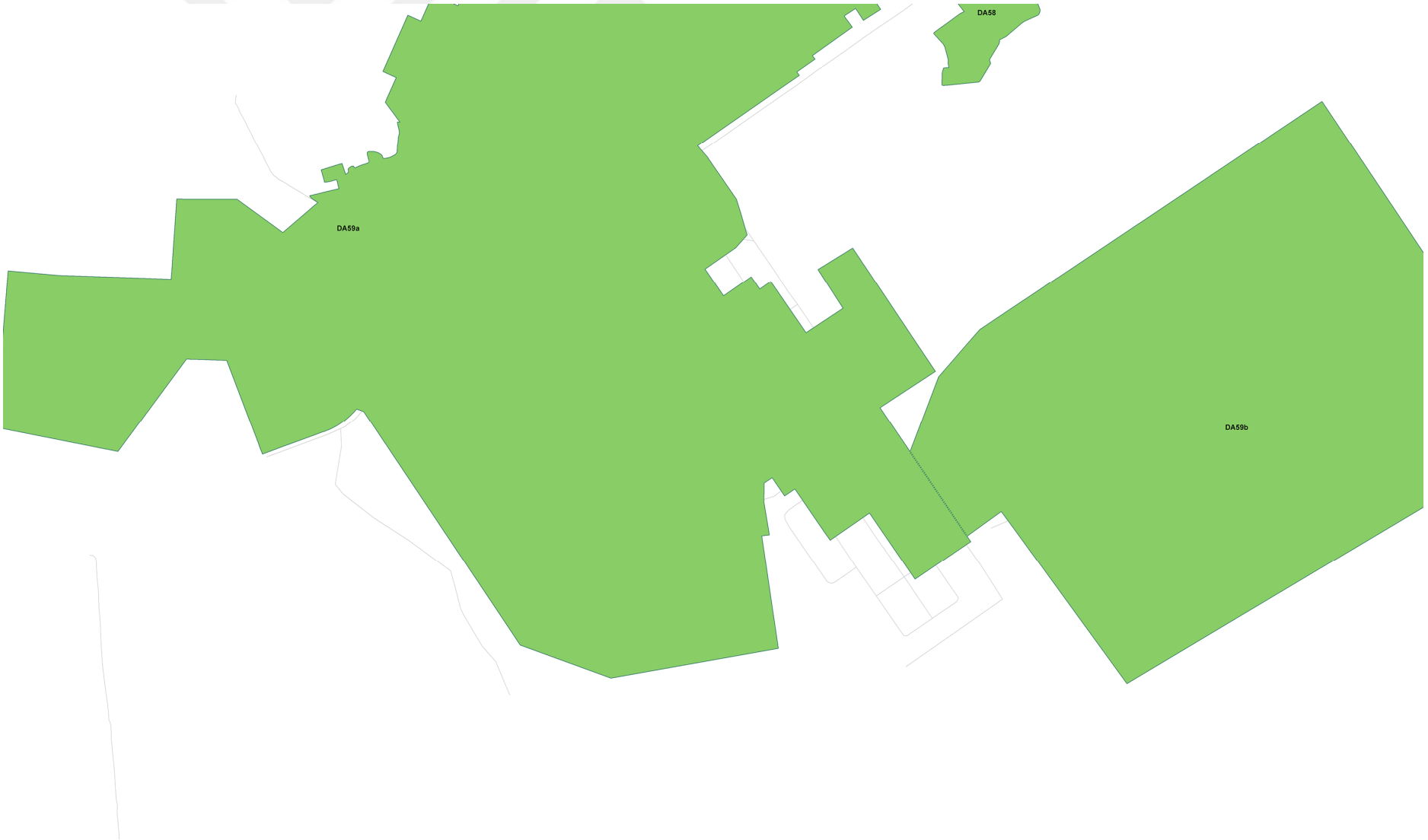
PAFTA 9

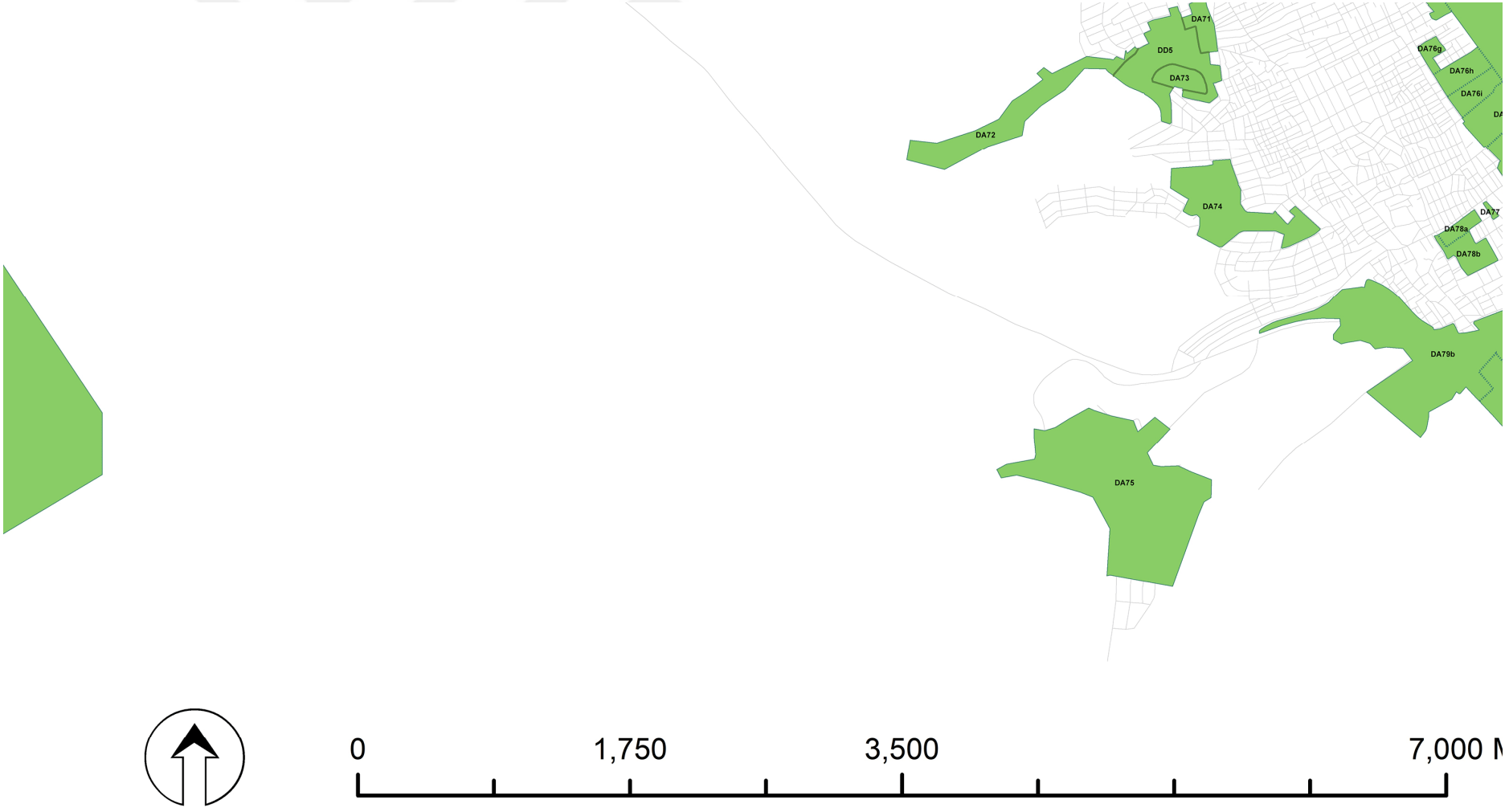
SEL ÇEPER KUŞAKLARININ OLUŞUM
LLANIM VE FORM SENTEZİ

ÇEPER KUŞAK DEĞİŞİMLERİ	ÇEPER KUŞAK KULLANIM VE FORMLARI
İKİNCİ SEVİYE	ÜÇÜNCÜ SEVİYE

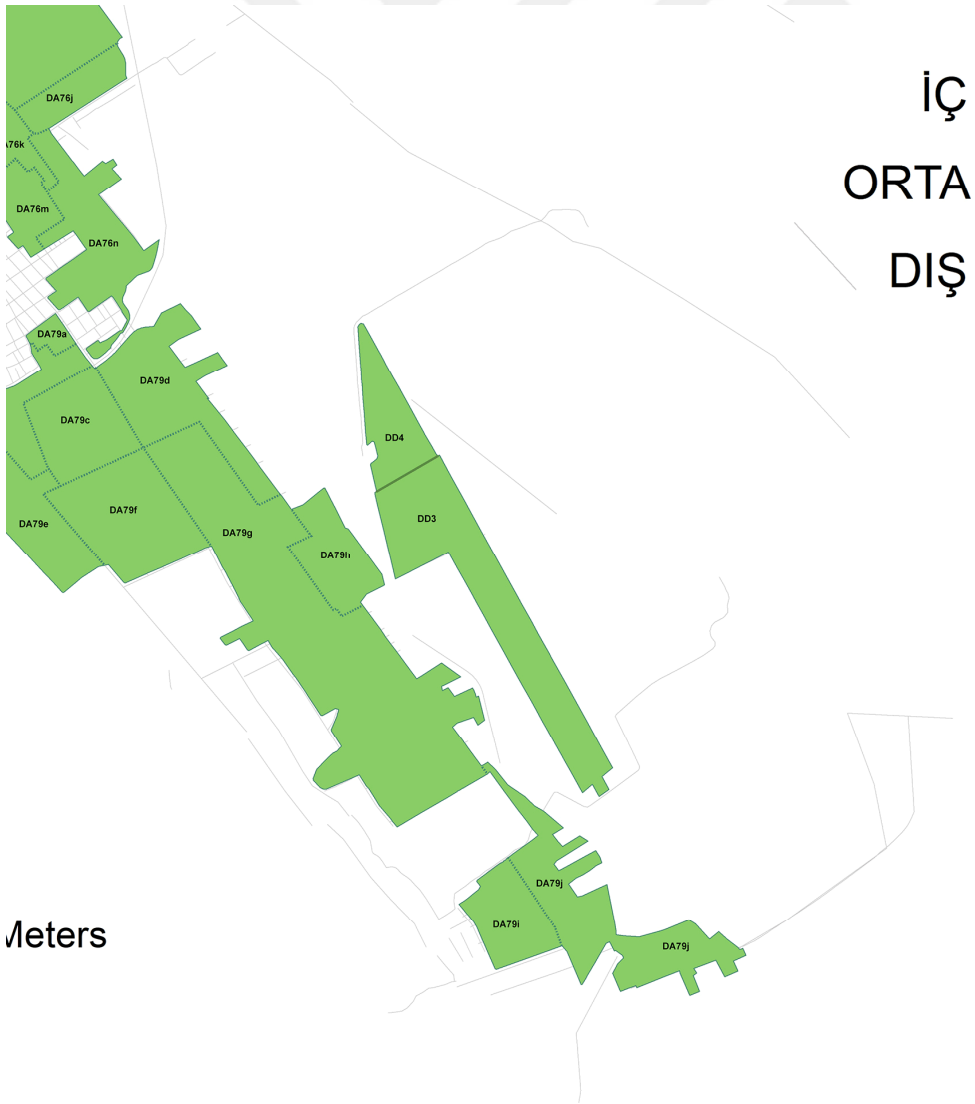
PAFTA 10

PAFTA 11

DA71
DD5
DA73
DA72
DA74
DA76g
DA76h
DA76i
DA77
DA78a
DA78b
DA79b
DA75
0
1,750
3,500
7,000 M

PAFTA 12

İÇ ÇEPER KUŞAKLAR

ORTA ÇEPER KUŞAKLAR

DIŞ ÇEPER KUŞAKLAR

PAFTA 13

